

ABDULLAH ÖCALAN

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

ABDULLAH ÖCALAN
SOSYAL BİLİMLER AKADEMİSİ YAYINLARI

Üçüncü Kitap

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE DENEME

İÇİNDEKİLER

- 1. ÖNSÖZ**
- 2. GİRİŞ**
- 3. BAZI YÖNTEM SORUNLARI**
- 4. ÖZGÜRLÜK SORUNU**
- 5. TOPLUMSAL AKLIN GÜCÜ**
- 6. TOPLUMSAL PROBLEMİN ORTAYA ÇIKIŞI**

A-TARİHSEL-TOPLUM SORUNUNUN TANIMLANMASI

B-TOPLUMSAL SORUNLAR

- 1. İktidar ve Devlet Sorunu**
- 2. Toplumun Ahlak ve Politika Sorunu**
- 3. Toplumun Zihniyet Sorunları**
- 4. Toplumun Ekonomik Sorunları**
- 5. Toplumun Endüstriyalizm Sorunu**
- 6. Toplumun Ekolojik Sorunu**
- 7. Toplumsal Cinsiyetçilik, Aile, Kadın ve Nüfus sorunu**
- 8. Toplumun Kentleşme Sorunu**
- 9. Toplumun Sınıf ve Bürokrasi Sorunu**
- 10. Toplumun Eğitim ve Sağlık Sorunu**
- 11. Toplumun Militarizm Sorunu**
- 12. Toplumun Barış ve Demokrasi Sorunu**

7- DEMOKRATİK UYGARLIK SİSTEMİNİ DÜŞÜNMEK

- A- Demokratik Uygarlığın Tanımı**
- B- Demokratik Uygarlığa Yöntemsel Yaklaşım**
- C- Demokratik Uygarlığın Tarih Taslağı**
- D- Demokratik Uygarlığın Unsurları**
 - a- Klanlar**
 - b- Aile**
 - c- Kabile ve Aşiretler**
 - d- Kavim ve Uluslar**

- e- Köy ve Kent Unsurları
- f- Zihniyet ve Ekonomik Unsurları
- g- Demokratik Siyaset ve Öz Savunma Unsurları

8- KAPİTALİST MODERNİTEYE KARŞI DEMOKRATİK MODERNİTE

- A- Kapitalizm ve Modernite Ayrışımı
- B- Modernitenin Endüstriyalizm Boyutu ve Demokratik Modernite
- C- Ulus-Devlet ve Demokratik Konfederalizm
- D- Yahudi İdeolojisi, Kapitalizm ve Modernite
- E- Demokratik Modernitenin Boyutları
- a- Ahlaki ve Politik Toplum Boyutu (Demokratik Toplum)
- b- Ekolojik ve Endüstriyel Toplum Boyutu
- c- Demokratik Konfederalist Toplum Boyutu

9- DEMOKRATİK MODERNİTENİN YENİDEN İNŞA SORUNLARI

- A-Uygarlık, Modernite ve Kriz Sorunu
- B-Sistem Karşıtı Güçlerin Durumu
- a-Reel Sosyalizmin Mirası
- b-Anarşizmi Yeniden Değerlendirmek
- c-Feminizm: En Eski Sömürgecin Başkaldırısı
- d-Ekoloji: Çevrenin Başkaldırısı
- e-Kültürel Hareketler: Geleneğin Ulus-Devletten İntikamı
- 1-Etnisite ve Demokratik Ulus Hareketleri
- 2-Dinsel Geleneğin Canlanması
- 3-Kentsel, Yerel ve Bölgesel Özerklik Hareketleri

10- DEMOKRATİK MODERNİTENİN YENİDEN İNŞA GÖREVLERİ

- A-Entelektüel Görevler
- B-Ahlaki Görevler
- C-Politik Görevler

11- SONUÇ

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

Özgürlük Sosyolojisi İçin Kavramlar Sözlüğü

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ ÜZERİNE DENEME

1- ÖNSÖZ

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) hakkımda aldığı 'yeniden yargılama' sürecine ilişkin olarak hazırlamaya çalıştığım ana savunmamın bu üçüncü büyük bölümü, ilk iki bölümün devamı olup tamamlayıcı nitelikte olacaktır. İlk iki bölüm genel olarak iktidar ve kapitalist moderniteye açıklık getirmeyi amaçlamaktadır. İktidar kavramını, insan çabası üzerine kurulu, özünde artık-ürün ve değer olanaklarını sızdırmak amacıyla inşa edilen 'zor aygıtları' olarak tanımlamaktadır. Çok çeşitli ve kapsamlı olarak inşa edilen iktidar aygıtları, son tahlilde insan emeği üzerine kurulu baskı düzenekleridir. 'Kapitalist sistem' olarak kavramlaştırılan modernite dönemi ise, bu düzlemlerin en gelişmiş biçimleriyle toplumu karşı karşıya bırakmıştır. Küreselleşme adı da verilen günümüz koşullarındaki kapitalist sistem, geliştirmek istediğimiz modelimiz içinde genel 'dünya iktidar veya demokrasi sistemi'nin özgün bir aşamasını teşkil etmektedir.

Denilebilir ki, sadece vatandaş olarak bireylere başvuru hakkı tanıyan AİHM'nin bir ulus-üstü savunma makamı olarak kurumsal niteliğiyle Abdullah Öcalan adlı kişinin sunduğu bu tür bir savunma arasında ne tür ilişki olabilir? İlişki vardır, hem de çarpıcı olarak vardır. Daha da önemlisi, Avrupa merkezçiliğini esas alan uygarlık sistemi çözümlenmeden, Avrupa'nın 'yumuşak güç' diye tabir edilen ideoloji, siyaset ve

hukuk sistemi çözümlenemez; bu ‘yumuşak güç’ ancak bu Avrupa merkezli uygarlık sistemi çözümlenirse daha yetkin yorumlanabilecektir. Aynı zamanda Avrupa uygarlık sisteminin dünyanın tüm zamanlarından daha yetkin olarak bir ‘dünya uygarlık sistemi’ haline geldiği sürekli göz önünde bulundurulmak durumundadır. Bu uygarlık, en önemli boyutlarından biri olarak, bireysel vatandaşlığı gerçekleştirme özelliğine de sahiptir. Birey, bireycilik ve vatandaşlık tarihin hiçbir döneminde bu denli toplum içinde anlam bulmamıştır. Toplumun birey, bireyin ‘simgesel toplum’ içinde azami ölçülerde eritildiği bir çağ (kapitalist modernite) gerçekliği ile karşı karşıyayız.

Dolayısıyla bu çağ gerçekliğinden kurtulmanın çok zor (imkânsız değil) olduğu bir sürecin TC vatandaşı (Türkiye Cumhuriyeti üyesi) olarak inşa edilen kimliğim konusunda içine düştüğüm ‘büyük kuşkuculuğumun’, esas olarak beni tarihin en ağır yargılama ve cezalandırma sistemiyle karşı karşıya getirdiği inkâr edilemez bir gerçekliktir. TC’nin, AİHS’ni (Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi) imzalamış bir ülke olarak, AİHM’nin hakkımda aldığı ‘yeniden yargılamayı’ kabul etmemesi ve Avrupa Konseyi’nin de buna uyararak, dosyayı yeniden AİHM’ne iade etmesi tam bir hukuk ihlali ve skandalı olmuştur. İade sürecinde küçük ülkelerden çoğu ABD baskısıyla bu tavra girdiklerini bizzat itiraf etmişlerdi. Yumuşak güç tezleriyle açıkça çelişen bir ihlal söz konusuydu. Dolayısıyla tam on yıldır ‘yargılanamaz kişi’ konumuna düşürülmüş bulunmaktayım. Tek kişilik bir hücre cezaevi olan Bursa-İmrâlı Cezaevi’nde (Marmara Denizi’nde geleneksel olarak ağır ve ünlü tutukluların ölümüne terk edildiği bir ada cezaevi) halen bu ‘adil yargılanamayan’ kişi konumunu sürdürmekteyim.

Şahsen Avrupa’ya adım atmamla başlayan ve İmrâlı’ya kadar yaşanan tüm sürecin ABD-AB işbirliğiyle gerçekleştirildiğinden hiç kuşkuya düşmedim. TC’ne biçilen rolün ise gardiyanlık olduğundan kuşkuya düşmedim. Çıplak gerçeklik bu iken, neden bu kadar dolambaçlı yollar denenir? Belki bu yargımı ağır bulanlar olabilir. Yalnızca 2 Şubat 1999 günü tüm Avrupa havaalanlarının benim içinde olduğum uçağın inişine NATO’nun özel emriyle kapatıldığını belirtirsem (Dönemin gazetelerine haber konusu olmuştur), herhalde yeterince ikna edici olabilir. Zaten Kenya’ya kaçırılışımın ve orada mutat denetim altında (Benden kaynaklı tüm mektup ve kasetlere havaalanında el konuldu) tutulup Türkiye’ye iade edilmemin ABD Başkanı Bill Clinton’ın temsilcisi General Galtieri tarafından resmen ifade edilmesi de yeterince açıklayıcıdır. Yunanistan makamlarının (Başta Dışişleri, Milli İstihbarat ve Büyükelçiliğin bir nolu görevlileri, özel görevli Binbaşı Kalenderidis, bizzat Başbakan Simitis) akıl almaz ihanetlerine ise değinme gereğini duymayacağım. Bunlar açık hususlardır.

Madem bireysel hukuk bağlamında Avrupa hukukundan yararlanmam bir haktır; o zaman neden tüm bu gizli, karanlık ve hileli yollara başvuruldu? İşin içinde ne tür pazarlıklar vardı? Kimler neler karşılığında pazarlık sahnesine konuldu? Avrupa ve ABD’nin iktidar tarihlerinde korkunç sömürge savaşlarından cadı yakmalarına, mez-

hep savaşlarından ulus savaşlarına, sınıf çatışmalarından ideolojik mücadele süreçlerine kadar yaşanan tarihin en kanlı tabloları içinde benim deneyimim belki de okyanusta bir damla sayılır. Ama yine de önemlidir ve açıklanmayı gerektirir.

Öncelikle bireyi toplumsal kimliğinden soyutlayan anlayışı reddettiğimi belirtmiyim. Israrla dayatılan ‘bireysel başvuru’ hakkı, asla söylendiği anlama sahip değildir. Çünkü toplum kimliğinden soyutlanmış birey tasavvuru, çok ‘bilimci’ geçinen Avrupa merkezli resmi epistemolojinin bir safatasıdır. Kaldı ki, benim dünyanın en trajik halkı konumundaki Kürtler adına yargılandığımı sağır sultanlar bile duymuştur, bilir.

Çok kısa dile getirdiğim bu gerekçeler bile davamın kapsamı konusunda yeterince fikir vermektedir. Kim vurduya getirilemeyeceğim açıktır. Merkezi uygarlık sisteminin (ABD ve AB’nin hegemonik iktidarı önderliğinde) gücü ne olursa olsun, davamın, tutuklanma ve yargılanmamın altında reddedilemez biçimde sistemin tüm güçlerinin faal bir rol oynadığı inkâr edilemez bir gerçekliktir. Kaldı ki, bu süreçte bu büyük oyuna karşı halkım bir bütün olarak sürekli ayağa kalktı. Protesto etti, yüzlerce şehit verdi, binlercesi tutuklandı. Halkım davamın kendi tarihsel trajedisine bağlı çok iyi kavradı ve kurtuluşunun bu trajediyi bozmaktan geçtiğini bilerek sahiplendi. Bunu açıklamanın şerefli görevi ise bana kaldı.

Açık ki, en azından beş bin yıllık merkezi uygarlık sisteminin tarih boyunca belki de en büyük zulüm ve sömürüsüne maruz kalan halk gerçekliğimize biçim veren toplumsal kimliğimi tüm yönleriyle açıklığa kavuşturmadan, davam konusunu aydınlatmam söz konusu edilemez. Savunmamı bu kapsamda ele almamın vazgeçilmez kriterleri bu gerçekliklerde gizlidir. Çok sıkça tekrarladığım bir deyişimi tekrarlamak durumundayım: “Öyle anlar olur ki, tarih bir kişilikte, kişilik bir tarihte gizlidir.” Çok acılı da geçse, bu kişilik onurunu kısmen paylaştığım inkâra gelmez. Benim farkım şuradadır ki, ben bu trajik tarihin bir ‘kader kurbanı’ olmanın ötesinde rol oynamak istediğim için de, bu dolapların başıma çevrildiğini çok iyi biliyorum. Onun içindir ki, bu davamın sloganını “**Özgürlük Kazanacaktır**” biçiminde belirledim.

Trajedi oyunlarında hep tekrarlanan kaderi özgürlük lehine bozmak, her acıyı katlanılır kılmaya yeterlidir. Davam ve dava arkadaşlarımla birlikte bu sefer adı gerçekliğin ta kendisi olan bir oyunu oynamada kaderin payına düşen yenilgidir.

Savunmamın bu bölümüne Özgürlük Sosyolojisi adını vermem bu nedenlerle anlamlıdır. Her özgürlük adımı ancak bir deneme olabilir. Dolayısıyla **Özgürlük Sosyolojisi Üzerine Deneme** yerinde bir adlandırmadır.

Şüphesiz merkezi hegemonik Avrupa uygarlığı madalyonun bir yanını temsil eder. Bu uygarlık daha çok artık-değer üzerine kurulu iktidar aygıtlarını ifade eder. Diğer yanı ise, uygarlığın demokratik yüzüdür. Bu savunmaya temel teşkil eden fikirler, demokratik uygarlığın mirasını esas almaktadır. Sokrates’ten davama kadar sayısız fikir ve ahlak mücadelecisinin, halk ve komün savaşçısının mirasına büyük bir

utkuyla bağlıyım. Yapabileceğim, bu mirasa deryada katre misali küçük bir katkı sunabilmektir. Kaynağımın ana bölümünü bu insanlık abideleri teşkil eder. Fakat onların da temelinde rol oynayan beş bin yıllık Doğu gelenekli bilgelik ve demokratik duruşlar esas tarihsel zemindir. Bu zemin düşünülmeden evrensel insanlık tarihi yazılamayacağı gibi, günümüzün anlamlı bir değerlendirilmesi de yapılamaz.

Savunmamın anafikri, tarihsel-toplumsal yürüyüşün demokratik uygarlık sisteminde daha özgürce yol kat etmesi, doğru temellerden kaynaklanan hayatın bireylerce daha iyi ve güzel yaşanmasıdır.

Yazım tekniği konusunda da bazı hususları belirtmem aydınlatıcı ve bağışlatıcı olacaktır. Hücre koşullarında ancak elde bir tek kitap, dergi ve gazete bulundurma izni söz konusudur. Not almam ve alıntı yapmam mümkün olmadı. Her önemli gördüğüm hususu hafızama kaydetmem ve kişiliğime özümsetmem temel yöntemim oldu. Her yasağa kölece katlanmadım. Bu yasaklara verdiğim karşılık, evrenin bilgi deposu olan hafızamı giderek netleştirmek ve belirleyici önemi olan fikirleri başat kılmaktı.

Fakat bu yöntemin en büyük zaafı unutmakla malûl olmasıdır. Notsuzluk bu açıdan engelleyici rol oynadı. Bu bölümü yazmaya hazırlanırken kalem yasağı da geldi. Ancak hücre cezasının onuncu gününde bu yasak kalkınca hemen yazmaya giriştim. Çünkü giderek gecikiyor, sözümü yerine getiremiyordum. Kalem yasağına verdiğim yanıt, ana taslak üzerinde daha da yoğunlaşmam oldu.

Savunmamın bundan sonraki iki bölümü, ana fikirlerimin bir nevi somut alan uygulaması olarak, 'Ortadoğu Kültürünü Demokratikleştirmek' ve 'Kürdistan'da Demokratik Medeniyet Çözümü' olarak tasarlanmaktadır. Belli bir ön hazırlığı olan her entelektüelin başarabileceği bu bölümleri yazıya dökülebilmem herhalde daha da uzun bir zaman alacaktır. Ama kaynayan Ortadoğu ve onun kalbi haline gelen Kürdistan'da tarihsel-toplumu çözümlenmenin ışığında günceli tartışmak hayli heyecan verici ve sorumlu kılıcıdır. Adeta geçmiş-şimdiki-gelecek olanın yeni bir Gordion Kördüğümü oluşturduğu bu an'ı anti-İskender vuruşla (İskender gibi vuran, ama fiziki yanı az ve ancak gerekli olduğunda kullanan; anlamın ise belirleyici yanı teşkil ettiği güç) çözmek, görevlerin en kutsalı ve başta geleni olmaktadır.

2- GİRİŞ

Kapitalist dünya sisteminin bilgi yapısı, en az iktidar ve üretim-birikim aygıtları kadar kriz yaşamaktadır. Bilgi yapılarının doğası gereği özgür tartışmaya daha yatkın olmaları, bilimsel krizin boyutları üzerinde geniş yorumlama imkânları sunmaktadır. Bilginin toplum ve iktidar yapılarındaki rolü hiçbir dönemle kıyaslanmayacak boyutlarda anlam bulabilmektedir. Toplumsal yaşamın bilgi-bilişim aygıtları tarihi bir devrimi yaşamaktadır. Buhran olarak devrimsel süreçler özünde hakikat rejimlerini arama rolünü de oynarlar. Hegemonya sadece birikim, üretim ve iktidar alanlarında konumlanmaz; bilme alanında da şiddetli hegemonik mücadelelere tanık olunur. Bilme alanında meşruiyet sağlamamış hiçbir üretim-birikim-iktidar yapılanması varlığını uzun süre kalıcı kılamaz.

Yakın döneme kadar hükümranlığını sürdüren pozitif bilimlerin hiç de lanse edildikleri gibi anti-metafizik ve anti-din perspektifli olmadıkları, en azından metafizik ve din kavramları kadar dinsel ve metafizik bir boyut taşıdıkları açığa çıkmakta ve tartışılmaktadır. Klasik Yunan toplumuna ve Aydınlanma dönemi Avrupa'sına mal edilen doğa bilimlerinin zaferi, bizzat doğa bilimlerinin bağrında en önemli darbeleri yemektir. Sürekli ilerletici-doğrucu anlayış bu pozitif bilimlerin en zayıf yanını oluşturmaktadır. Çünkü evrenin böyle bir yapısı ve amacı tespit edilememektedir. Gerek atom-altı dünya, gerek kozmolojik evren, gözleyen-gözlenen ikileminden kurtulamamaktadır. Zira insan bilinci de bu sürecin kapsamındadır. Kapsam üstü role nasıl bürüneceği kestirilememektedir. Sınırsız farklılaşma potansiyelinin kendisi yeni yorumlara ihtiyaç göstermektedir.

Avrupa merkezli bir bilgi yapısı olan sosyoloji, aslında pozitif bilim heveslilerinin fizik, kimya ve biyolojide olduğu gibi, toplumu da benzer bir olgu sayıp, aynı yaklaşımlarla izah etme iddiasından öteye gitmemektedir. Çok farklı bir doğaya sahip olan insan toplumunun nesnelleştirilmeye cesaret edilmesi, sanıldığı kadar aksine aydınlanmaya değil, daha sığ bir putlaşmaya yol açmaktan kurtulamamıştır. Ulus-devletlerine bilgi yapıları sunmak için işe koşturulan Alman ideologlarının felsefe açılımlarının, İngiliz ideologlarının ekonomi-politik bilimiyle Fransız filozoflarının sosyolojilerinin birer iktidar ve sermaye birikim aygıtlarını meşrulaştırma araçları olduğunu, günümüz bilim tartışmaları yeterince açıklığa kavuşturmuştur. Son tahlilde Alman felsefesi, İngiliz ekonomi-politiği ve Fransız sosyolojisi, yükselen ulus-devlet milliyetçiliğine zemin oluşturmaktan kurtulamamışlardır. Bir bütün olarak Avrupa merkezli bu sosyolojilerin, Avrupa merkezli kapitalist dünya sisteminin bilgi yapıları olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz.

Fakat bunları söylemek sorunu çözmiyor. Karşıt görüş olarak ortaya çıkan Marks-Engels sosyalizminin veya sosyolojisinin de toplumun en kaba (vulger) bir yorumu olduğu yeterince açığa kavuşmuş bulunmaktadır. Tüm karşıtlık iddialarına

rağmen, bunların kapitalizmin resmi ideolojisi olan liberalizmden daha fazla kapitalizme hizmet etmekten kurtulamadıklarını, reel sosyalizm, sosyal demokrasi ve ulusal kurtuluş akım, hareket ve devlet sistemlerinden yeterince anlayabilmekteyiz. Çok soylu mücadele geleneklerine rağmen, hem de ezilen sınıf ve uluslar adına bu duruma düşülmesi, bilgi yapılanmalarıyla yakından bağlantılıdır. Dayanılan bilgi yapılanmaları olumlu ve olumsuz yanlarıyla bir bütün olarak arzu edilenin hilafına sonuçlar üretmişlerdir. Temel paradigma ve yapılanmalarında ciddi bir kusur ve yanlışlıklar zinciri olmasaydı, bu sonuçlar kolay ortaya çıkmazdı.

Diğer bir karşıt akım olarak kendini dayatan aşırı görecilik kuramları da, kapitalist dünya sisteminin bilgi yapıları olmaktan kurtulmaları şurada kalsın, belki de aşırı bireyselliklerinden ötürü kapitalizmin bireyciliğine en fazla hizmet etme mazhariyetine eriştiklerini söyleyebilirler. Anarşist yaklaşımlar da buna dahildir. Kapitalizmi eleştirmek, kapitalizme çok karşı olduğunu söylemeştirmek, sıkça görüldüğü gibi ona hizmetin etkin bir yolu olmaktadır. Bunda da temelde paradigmatik bakış, bilgi yapılarındaki yetersizlikler ve yanlışlıklar rol oynamaktadır.

Fizik bilimleri ne söylendiği kadar salt fiziki doğayla (buna kimya ve biyoloji de dahildir) bağlantılıdır, ne de beşeri bilimler denen edebiyat, tarih, felsefe, ekonomipolitik ve sosyoloji salt toplum doğasıyla ilgilidir. İki bilimin kesişme noktası olarak sosyal bilim kavramını geniş anlamıyla olumlu karşılamak mümkündür. Çünkü her bilim sosyal olmak durumundadır.

Sosyal bilim tanımında anlaşmakla sorun halledilmiyor. Daha önemli olan, neyin temel model olarak alınacağı, diğer bir deyişle toplum çözümlemesinde hangi birimin esas alınacağıdır. “Temel birim tümüyle toplumsal doğadır” demek, sosyal bilim için fazla anlam ifade etmez. Sayısız toplumsal ilişki içinde belirleyici önemi olanları seçmek, anlamlı teorik bir yaklaşım için ilk yapılması gereken tercihtir. Seçilecek toplumsal birim geneli izah ettiği oranda anlamlı bulunacaktır. Toplumsal alana ilişkin çeşitli modeller geliştirildiği bilinmektedir.

Bilinen ve en çok kullanılan birim olarak genelde devleti, özelde ulus-devleti esas alan yaklaşımlar daha çok burjuva orta sınıf perspektifidir. Tarih ve toplum devletlerin inşa, yıkılış ve bölünme sorunları etrafında incelenir. Tarihsel-toplum gerçeğinde en sığ yaklaşım modellerinden biri olan bu eğilim, devletlerin resmi eğitim anlayışı olmaktan öteye rol oynamaz. Devleti meşrulaştırma ideolojisi rolünü oynamak esas amacıdır. Aydınlatıcı olmaktan ziyade, karmaşık tarih ve toplum sorunlarını perdelemeye hizmet eder. En itibarsız sosyolojik yaklaşım durumundadır.

Sınıf ve ekonomiyi temel birim olarak seçen Marksist yaklaşım, devlet birimine karşı kendisini alternatif model olarak formüle etmek istedi. İşçi sınıfı ve kapitalist ekonominin temel toplumsal inceleme modeli olarak seçilmesi, tarih ve toplumu ekonomik ve sınıfsal yapısı ve önemi açısından izah etmeye katkıda bulunsun da, çok önemli kusurları beraberinde taşımıştır. Bu yaklaşımın devlet ve diğer üstyapı kurum-

larını altyapının ürünü sayması ve basit yansımalar olarak değerlendirmesi, ekonomizm denilen indirgemeciliğe kaymasına yol açtı. Ekonomik indirgemecilik de tıpkı devlet indirgemeciliği gibi çok karmaşık ilişkiler bütünlüğüne sahip tarihsel-toplum gerçekliğini perdeleme kusurundan kurtulamadı. Özellikle iktidar ve devlet analizinin yetersizliği, adına hareket ettiğini iddia ettiği ezilen emekçi sınıf ve halkların yeterince ideolojik ve politik donanımına erişmemesine yol açtı. Dar ekonomik mücadeleyle fırsatçı devlet komploculuğu biçimindeki iktidar ve devleti yıkma ve inşa etme anlayışı, kapitalizme en az has ideolojisi olan liberalizm kadar hizmet etti. Çin ve Rus gerçeği bu hususu çok iyi aydınlatmaktadır.

Tarih ve toplumu sadece iktidar gücü, erki olarak yorumlamak isteyen anlayışlara da çoğunlukla rastlanır. Fakat bu yaklaşımlar da devlet modeli seçimi kadar kusurludur. Her ne kadar iktidar daha kapsamlı bir inceleme birimi ise de, kendi başına toplumsal doğayı açıklamaktan yoksundur. Toplumsal iktidar çok önemli bir inceleme konusu olmakla izah edici yanlara sahiptir. Fakat iktidar indirgemeciliği de her türlü indirgemeci anlayışta gözlemlenen kusurlara sahiptir.

Toplumu kuraldan yoksun, sonsuz tekil ilişkisel gelişmeler halinde incelemek de sıkça karşımıza çıkan bir yaklaşım türüdür. Neredeyse tasvirici edebi yaklaşım modeli olarak da niteleyebileceğimiz bu aşırı göreci yaklaşımlar, ancak toplumsal ormanlar içinde kaybolmaya götürür. Ters gibi görünen, ama özde aynı rolü oynayan aşırı evrenselci yaklaşım modelleri ise, toplumu fizik yalınlığı içinde birkaç kanunla tarif etmeye çalışırlar. Toplumun zengin çeşitliliği karşısında en çok körleşmeye hizmet eden yaklaşım bu olsa gerekir. Pozitivist toplum anlayışı hem aşırı göreciliği, hem de aşırı evrenselciliği bağrında taşıyan en kaba model olarak anılmaya değerdir.

Liberalizm, burjuva orta sınıfın resmi ideolojisi olarak, tüm bu modellerden eklektik bir seçim biçiminde kendini sunar. Böylelikle görünüşte her modelin doğru yanlarına sahip çıkmış gibi kendini sistemleştirir. Özünde tüm modellerin en kusurlu yanlarını bazı doğrularla karıştırarak, eklektizmin en tehlikeli bir biçimini sürekli inceleme modeli olarak topluma sunar. Resmi anlayış olarak toplumun kolektif hafızasını sömürgeleştirip işgal eder. İdeolojik hegemonyasını kesinleştirir.

İlk büyük savunmam olan ‘**Sümer Rahip Devletinden Demokratik Uygarlığa**’ adlı çalışmamı fazla model çalışması yapmadan, hatta bunun farkında bile olmadan sunmak durumunda kaldım. Çok aceleyle fazla inceleme imkânı bulmadan hazırlamıştım. Bir model geliştirme iddiasında da değildim. Toplumsal gerçekliğe ilişkin irticalen sahip olduğum bir tarzı dile dökmüştüm. Daha sonraları Murray Bookchin, Immanuel Wallerstein, Fernand Braudel başta olmak üzere, bazı önemli sosyologların yaklaşım modellerini inceleme fırsatım doğdu. Ayrıca Nietzsche, Michel Foucault ve diğer bazı filozofları da özce kavırıyordum. Bunların içinde en önemlisi, **Dünya Sistemi** adlı birçok düşünürden derlemesini sunan Andre Gunder Frank’tı. Adını bile bilmediğim bu düşünürün derlemesini, savunmamın en iddialı savunucusu olarak de-

ğerlendirmekte gecikmedim. Birçok düşünürün son dönemde bazı incelemelerinde benzer yaklaşımları sunmaları, kendi model çalışmam üzerinde yoğunlaşmaya itti.

Gerek I. Wallerstein'in kapitalist dünya-sistem analizi, gerek Fernand Braudel'in bütünlükçü 'tarihsel süre' analizleri zaten savunmamın özünde önemli ipuçlarını taşımaktaydı. Reel sosyalizmin yenilgisini uzun süredir benzer yaklaşımla izah etme çabama da katkı sunuyorlardı. Ayrıca Nietzsche ve Michel Foucault'nun modernite ve iktidar yorumlamalarını kavramakta güçlük çekmediğim gibi, temel eğilimlerime hayli yakın buluyordum. Adımı anmadan geçemeyeceğim Gordon Childe'in Mezopotamya'daki arkeolojik çalışmalara dayalı '**Tarihte Neler Oldu**' adlı eseri de ufuk açıcıydı. Daha çok sayıda filozofik çalışmayı adeta birer rapor niteliğinde ele alıp inceleyerek, kendi 'model birimim' iddiasını gütmeden, bir seçim yapmak durumunda kaldım. Bu büyük savunmamın daha da geliştirilmiş analiz yöntemini adeta bir modelmiş gibi sunmam yanlış anlaşılmalıdır. Tüm sorunum bütünlüklü, belirleyici bir tarihsel-toplumsal analiz birimine tercih yapmaktı. Mevcut tüm modeller, kısaca bahsettiğim gibi birçok doğru yanlar taşısa da, göze alınamayacak kusurlar ve yanlışlıklara da sahiptir. Hepsinde ortak eksiklikler tespit ediyordum.

En çok yaklaştığım model olan Andre Gunder Frank'ın '**Dünya Sistemi**' bile bana çok ciddi bir kusuru barındırıyor gibi geldi. Dünya sistemini dayandırdığımız Sümer toplumunun ilk sermaye birikimini sağlayan toplum olduğu açıktı. Sümer toplumundan günümüze ana nehir uygarlığı olarak kümülâtif bir birikim yaklaşımını da son derece doğru buluyorum. Birikimin hegemonya-rekabet, merkez-çevre ve alçalma-yükselme biçiminde bir tarihsel sürekliliğe sahip olduğuna da katılıyordum. Birikimin gerçekleştiği üçlü sacayağı olarak ekonomik, politik ve ideolojik-ahlaki boyutları anlaşılır hususlardı. Üretim tarzından ziyade birikim tarzlarının önemi, hegemonik geçişlerin üretim tarzı geçişlerinden daha önemli sonuçlar doğurması da bu meyandadır. Frank'ın, I. Wallerstein'in Avrupa merkezli kapitalist dünya-sistem analizinin kapitalizmi dünya çapında gerçekleşen tek sistem olarak sunmasını eleştirmesi yerindeydi. Avrupa uygarlığının istisnailiği çok abartılı bir yaklaşımdı. Kendisi belki de uç bir uygarlık olarak marjinal bile sayılabilirdi. Yine sosyalizm, kapitalizm, kölecilik ve feodalizm gibi temel toplum-biçim kavramlarının ideolojik gerçekler olarak değerlendirilmesi de doğruya daha yakın yaklaşımdı. Bu kavramların toplumsal gerçekliği izahtan çok perdelemeye hizmet ettiği de yabana atılmaması gereken bir düşünce olup, üzerinde durulmaya değerdi. 'Farklılık içinde birlik' arayışı çözüme katkı sunabilirdi, ama yetersizdi. Yine tarihsel-toplum çözümlemesine daha zengin bir katkı sunduğu açıktı. Daha iyi ve güzel bir toplumsal yaşam için yanılma payını da bir sistem analizi olarak değerlendirmek durumundayım. Fakat en temel kusuru, sanki aşılamayacak kapalı bir çembersel döngü sunma riski taşımasıydı. Hegemonik iktidar sistemlerine bir kadermiş gibi yaklaşıyordu. Daha doğrusu, çıkış diyalektiksel olarak gösterilmiyordu.

Immanuel Wallerstein'in kapitalist dünya-sistem analizinin, beş yüz yıllık bir süreyi esas alması yetersizdi. Tahlillerini beş bin yıllık süreye dayandırsaydı, çok daha verimli olacağı açıktı. Birçok düşünürün dünya-sistem değerlendirmesinde bunun ipuçlarını gördük. Avantajlı yanı ise, I. Wallerstein'in dünya-sistem-den çıkışın analizini daha güçlü yapabilmesidir. Yaklaşımları katkı sunucu nitelikteydi.

Fernand Braudel'in gerek kapitalizm tahlili, gerek bütünlüklü toplum anlayışını 'tarihsel süreler' biçiminde sunması gerçekten ufuk açıcı niteliktedir. Özellikle kapitalizmin pazar karşıtlığını belirlemesi ve iktidar tekelleriyle ekonomik tekellerin benzer birikim özelliklerine sahip olduklarını vurgulaması son derece önemlidir. En hoşlandığım bir cümlesi "Vurgu'lu iktidarlar hep kapital salgılar" oldu. Yine, "Para gibi iktidar da biriktirilir" demesi, anlayan için öğretici değeri yüksek belirlemelerdir. Hem I. Wallerstein'in hem de F. Braudel'in sosyalist devrimlerin başarısızlığını bir boyutuyla kapitalist moderniteyi aşamamalarına bağlamaları da belirleyici ve hayli öğreticidir. Fakat her iki ünlü düşünürün bizzat bahsettikleri 'ekonomizm indirgemeciliği' konusunda sorgulanmaları gereğine ben de katılmaktayım.

Bir kez daha belirtmeliyim ki, benim sosyal bilim yaklaşımım, çok sınırlı da olsa bahsettiğim bu önemli düşünürlerden etkilense ve bahsetmediğim çok sayıda diğer düşünürlerden benzer etkileri taşısa da, kendine özgü boyutlar ihtiva etmektedir. '**Bir Halkı Savunmak**' adlı ikinci büyük savunmamda açıkladığım hususları daha da derinleştirip sistematize ettiğim kanısındayım. Bu kanımın temelinde şu husus yatmaktadır: Bana göre mevcut epistemolojiler (bilgi yapılanmaları) iktidar aygıtlarının bir parçası olmaktan kurtulamamışlardır. İradeleri hilafına bu böyledir. Karl Marks gibi en bilimsel yaklaşım sahibi birisinin kapitalin içyüzünü en yetkin gören bir kişi olduğu kuşku götürmez. Ama bu çok önemli özelliği, onu kapitalist moderniteden kopartmaya yetmemiştir. Marks'ın dayandığı bilgi yapıları ve yaşamı binlerce bağla bu moderniteye bağlıydı. Bunları suçlamak için değil, gerçekliğini anlaşılır kılmak için belirtiyorum. Lenin ve Mao için de benzer sorunlar geçerlidir. Düşündükleri sistem birçok öncülüyle (başta bilgi yapıları, modern yaşam anlayışları) moderniteye (kapitalist modernite) bağımlıydı. Örneğin endüstriyalizm ve ulus-devlet gibi dev konuları sosyalist içerikle fethedeceklerini düşünüyorlardı. Hâlbuki biçim ve içerik olarak modernitenin bu temel kalıpları sermaye birikimine odaklıydı. Onu esas alan, ne kadar karşıtı da olsa, kapitalizm doğurmaktan kurtulamazdı. Reel sosyalizm eleştirilerim tüm bu hususlarda çok açık hale gelmişti. Fakat eleştiri yetmez. Yerine ne koymalıydım? Önem taşıyan soru buydu. Sürekli yoğunlaştığım soru da bu oldu.

Demokratik uygarlık seçeneğinin, görünüşte çok basit olmasına rağmen, yeni bir adlandırma uygun karşılanana kadar bu ad altında sistematik bir yaklaşım modeli olarak sunulması bana çok gerekli ve çözümleyici görünmektedir. Her şeyden önce, bu seçenek merkezi dünya uygarlık sistemine alternatif bir sistem önermektedir. Demokratik uygarlık sadece günümüz ve gelecek için bir ütopya değildir; tarihsel-toplumun

daha somut yorumu için de son derece gerekli ve açıklayıcı görünmektedir. Sermaye birikimi ve yol açtığı iktidar aygıtlarının olduğu her mekân ve zaman koşulunda bir direnme ve alternatifinin bulunması, toplumsal doğanın bir gereğidir. Toplumlar hiçbir yerde ve zamanda sermaye birikimleri ve iktidar aygıtlarına karşı direnmesiz ve alternatifsiz davranmamışlardır. Çoğunlukla yenilmeleri, direnmelerin yokluğunda ve alternatifsizlikte değil, başka koşullarda aranmalıdır.

Sermaye ve iktidar birikimlerinin akıl almaz öykülerini çok iyi özümsemedikçe, demokratik uygarlık kavramını anlamlandırmakta güçlük çekeriz. Bu konuda bilgi yapılanmaları hep iki tür hata arasında gidip gelmişlerdir: Ya tamamen bilgi-iktidar yapılanmaları içinde erimişlerdir, ya da sekter mezhepler halinde (bilim, siyasi seçeneğe ve ahlaki tutumlarını bağımsızca seçmeden) güdük kalmaktan veya güdük bırakılmaktan kurtulamamışlardır. Bunda şüphesiz zor'un ve sermayenin baştan çıkarıcı rolünü sürekli göz önünde bulundurmamak gerekir. Bu iki çarpıcı bilgi yapılanma anlayışını mahkûm etmeden, demokratik uygarlık seçeneği görünür kılınamaz. Olmayan şey demokratik uygarlık gerçekliği değil, onu görmekten aciz bırakılmış bilgi-iktidar yapılanmaları ve sapkın mezhepçiliktir. Tarihsel-toplum anlatımlarının sadece eksiklikleri ve yanlışlıklarıyla izah edilemeyecek olan bu gerçeklikler, ancak köklü bir 'bilimsel geçişle', yani sosyal bilimlerde bir devrimle dönüştürülebilir.

Beş bin yıllık sermaye birikimi üzerine kurulu iktidar ve devlet yapılanmaları, muazzam ölçülerde ideolojik ve bilgi yapıları örgütlemeyen rejimlerini sürdürmeyeceklerini günlük deneyimleriyle gayet iyi bilmekteydiler. Hegemonik iktidar aygıtlarının aynı zamanda 'üçüz'lerinin diğer ikisi olan artık-ürün, artık-değer ve meşrulaştırma araçlarını sürekli biriktirdiklerini gözlemin temel unsuru olarak görmedikçe, sosyal bilimlerin anlamlı hakikat rejimleri olamayacaklarını bilmek gerekir. Mitoloji, din, felsefe ve pozitif bilim yapılarının sermaye ve iktidar birikim tarihiyle sıkıca iç içe olup, çıkar birliklerini hep gözettikleri anlaşılmadıkça, sosyal bilimlerde devrim mümkün olamaz.

Demokratik uygarlık kavramından çıkarsanacak ikinci önemli husus, sosyal bilimlerde devrime en geniş zemini sunmasıdır. Şunu temel iddia olarak (tez de diyebiliriz) gözlemliyoruz: Tarihin tüm 'barbarları', kavim göçleri, lümpenleri, kabileleri, komünleri, sapkın mezhepleri, cadıları, işsizleri ve yoksullarının anlamlı hareket ve sistemlerden sürekli yoksun olduklarını, bunun kaderleri olduğunu iddia etmek, açık ki sermaye ve iktidar birikim sahiplerinin çıkarları adına mitoloji, din, felsefe ve bilim yapıları üretmektir; bilgi birikim aygıtları oluşturmaktır. Tarihte sadece sermaye ve iktidar egemenliği yoktur. Aynı zamanda bu egemenliklerle sürekli çıkar birliği içinde olan bilgi düzenekleri (mitolojik, dinsel, felsefi ve bilimsel), egemenlikleri de iç içe söz konusu olmuştur. Başta Marksist sosyal bilimler olmak üzere, önde gelen birçok muhalif sosyal bilim yapılarının başarısızlığının temelinde, sosyal bilim devrimlerini tüm sermaye ve iktidar birikim tarihine dayalı olarak ele almaları ve alterna-

tif bir uygarlık sistemiyle iç içe geliştirememeleri yatmaktadır. Şüphesiz bahsedilen birçok husus kapsamlı eleştirilere tabi tutulmuş, fakat daha ileri götürülüp tüm tarihi kapsayan bir anlatım birimi çerçevesine oturtulamamıştır. Dünya sistem anlayışını oluşturamamışlar, bölük pörçük denemeler olmaktan kendilerini alıkoyamamışlardır.

Demokratik uygarlık sisteminde üçüncü önemli unsur, tarım devriminden itibaren gelişen kent ve endüstri unsurlarının, orta sınıflaşmaya dayalı ve toplumda her zaman kanser hücreleri rolü oynayan aşırı sermaye, iktidar ve devlet birikimlerine fırsat tanımadan geliştirme gücüne sahip olmasıdır.

Yani kent ve endüstriye ‘evet’ deniliyor. Fakat bünyelerindeki kanserleşme hücrelerine ‘hayır’ diyor. Günümüzün devleşen kent-endüstri-iktidar ve iletişim ağlarını gözlemlediğimizde ve ayrıca çevre, kadın, yoksulluk ve işsizliğin felaket boyutlarında sorun oluşturduklarını bu gözlemlerle iç içe yerleştirdiğimizde, toplumsal yapılanmalardaki kanserleşme tabirinin yersiz olmadığı gayet iyi anlam kazanacaktır. Özellikle başta I. Wallerstein olmak üzere günümüzün önde gelen sosyal bilimcileriyle tarihsel süreçlerde hiç eksik olmayan sözde barbar (Barbarlık kavramı yeniden tartışılacaktır) akınları, mezhep sapkınlıkları, köylü isyanları, ütopycılar, anarşistler, en son feministler ve çevreci hareketlerin artan çığlıkları, toplumsal bünyede vahamet arz eden kanserleşme tehdidine karşı bütüncül bir anlam kazanabilir. Hiçbir toplum mevcut kent, orta sınıf, sermaye, iktidar, devlet ve iletişim aygıtlarındaki birikimleri uzun süre daha taşıyamaz. Demir kafese sınıksız kapatılmış toplum kendi çığlıklarını sonuç alır kılıcı düzeye taşıyamasa da, ekolojinin günlük olarak S.O.S. işaretleri vermesi sorunların kriz ve kaos hallerinin altında mevcut merkezi uygarlık sisteminin yattığını gayet iyi açıkladığı gibi; kriz ve kaostan çıkışın da ancak köklü tarihsel-toplumsal kaynaklara bağlanmış ve günceli bu kaynakların mevcut hali olarak çözümlen bir aydınlatmayı gerektirdiğini, geleceğin de ancak bu temelde Merkezi Dünya Demokratik Uygarlık Sistemi ile sağlanabileceğini iddia ediyoruz.

Savunmam, bu ana tezin çeşitli boyutlarda aydınlatılması etrafında yoğunlaşacaktır. Tarihi evrensel boyutlarda anlamaya çalışmam, şüphesiz bir ilke değeri taşıdığına inandığım, evrensel tarih olmadan yerel tarihlerin anlam bulamayacağı görüşüne bağlıdır. En silik toplumların tarihinin bile evrensel tarihin ışığında aydınlatılabileceği kuşkusuzdur. Ayrıca güncelliğin (şimdiki halin) tarih, tarihin şimdi olduğuna da ilke düzeyinde değer vermekteyim. Ama şu önemli hususu da ekleyerek, bu iki önemli tarih ilkesini paylaştığımı tekrarlamalıyım: Yerel şimdiki hal, salt bir tekrar olarak, bir gelenek olarak tarihi tekrarlamaz. Mutlaka kendi katkı FARKLARINI, ÖZGÜNLÜKLERİNİ katarak, tarihsel birikimde önemli rol oynar. Yani tarih sadece bir tekrür değil; her mekânın ve zamanın katkısını biriktirerek tekerrür eder.

Sadece bundan önceki savunmalarında değil, genel olarak tüm yazılı ve sözlü konuşmalarındaki farklılıklara bu ilkeler çerçevesinde bakıldığında bu yaklaşımın anlayışla karşılanacağından kuşku duymuyorum. Görüşlerimin kuru bir tekrar veya

köklü bir dönemlik olarak yorumlanmaması gerektiği açıktır. Gelişmenin farklılaşma olduğu, evrenin biricik ilkesinin de ancak farklılaşarak değişim sağladığı, gözlemlemesini bilenler için açıktır. Bir, iki ettiğinde, sadece basit bir nicel birikim oluşmaz; bununla birlikte iki'nin her zaman bir'den farklılığı olarak gerçekleşir.

Savunmanın bu bölümüne ilişkin önsöz ve giriş kısmından sonraki kısımda bazı yöntem sorunları tartışılacaktır. Bilimlerdeki aşırı parçalanmanın bilimsel kriz anlamına geldiği, bunun sistem kriziyle bağlantılı olduğu vurgulanacaktır. Bilime bütünlüklü yaklaşımın anlamı üzerinde durulacaktır.

Diğer bir yöntem konusu olarak, farklı doğalar, özellikle toplumsal doğanın farklılığı vurgulanacaktır. Doğaya (Birinci Doğa) dönüşün köklü yaklaşımları gerekli kıldığı, aynı zamanda kadın sorunuyla bağlı içinde işlenecektir.

Özne-nesne ayırımına ihtiyatlı yaklaşılabilecek, yol açtığı sorunlar ve giderme yolları tartışılacaktır. Sermaye birikim sistemiyle bağlantısı gösterilip aşma gereği vurgulanacaktır.

Evrenselcilik-görecilik, döngüsellik-çizgisellik, küresellik-yerelcilik gibi önemli yönetsel ikilemlerde de açık olmak önem taşır. Ayrıca diyalektik yöntemin yeniden yorumu gerekmektedir.

Yönetsel kavramlardaki netleşme, diğer konuların anlatımını kolaylaştırabilir. Bir konu olarak düzenlenmesi bu nedenle gerekli görüldü.

Dördüncü kısım, Özgürlüğe Felsefi Bir Yaklaşım başlığını taşımaktadır. Demokratik uygarlık sistemi özgürlükle yakından bağlantılı olduğundan, konunun aydınlatılmasını önemli kılmaktadır. Merkezi uygarlık sisteminin tahakkümcü niteliği, demokratik uygarlığın özgürlük karakterini başat kılmaktadır. Bu bölümde eşitliğin özgürlükle sıkı bağlı çözümlenecektir. Daha da önemlisi, hakiki bir kavram olan eşitlik kavramının farklılıkları gözetilen temelde yorumlanması üzerinde durulacaktır. Sistemlerle bağlı içinde çözümlenmemiş özgürlük ve eşitlik kavramlarının sosyal bilimlerde önemli sorunlara yol açtığı göz önünde tutularak yeniden yorumlanmaları, ana tezimize ilişkin açıklayıcı olacaktır.

Beşinci kısım, insan türündeki aklın eleştirisini konu edinmektedir. Toplumsal akıl tanımlanmaya çalışılırken, teorik-pratik, analitik-duygusal boyutlardaki işlerliği aydınlatılmaya çalışılacaktır. Dünya sistemlerinin aklı kullanmaları nelere yol açabilir? Çözüm ve problem aracı olarak aklın sınırları var mıdır? Emmanuel Kant'ı nasıl güncelleştirebiliriz? Bu tür sorular çözüm aracı olarak kullandığımız aklımızın bizzat önemli problemlere yol açabileceği konusunda uyarıcı kılmaktadır.

Altıncı kısımda toplumsal problemin doğuşu ve gelişimi incelenmektedir. Merkezi uygarlık sisteminin temel problem kaynağı olduğu tarihsel süreçler boyunca gözlemlenmeye çalışılacaktır. Toplumsal sorunların giderek dal budak salmaları sistemin özülüyle bağlantılıdır. Dolayısıyla sermaye ve iktidar birikim aygıtları problemin kendisidir. Bir nevi problem tarihi tasarlanacaktır.

Yedinci kısımda problem çözümleyici araç olarak demokratik uygarlık sistemi önerilmektedir. Tarihin toplumsal tarih olarak yeniden tasarlanması hangi anlamları bağrında taşımaktadır? Demokratik toplum ve tarih arasındaki kopmaz ilişki vurgulanmaktadır.

Sekizinci kısım, yedinci kısmın devamı olarak, kapitalist moderniteye alternatif demokratik moderniteyi tanımlamaya çalışmaktadır. İki modernite anlayışının neden gerekli olduğu, mümkün olduğu ölçüde yakıcı dersler ışığında işlenmektedir. Özellikle çağdaş devrimlerin yenilgisi bu bağlamda tekrar gözden geçirilmektedir.

Dokuzuncu kısım kapitalizmin sistemsel bunalımını ve çıkış olanaklarını çözümlemeye çabalamaktadır. Dünya uygarlık sisteminin güncel hali olarak kapitalist modernite çözülürken, alternatifleri neler olabilir? Demokratik moderniteyi nasıl inşa edebiliriz? Engeller ve olanaklar neyi sunmaktadır? Bu son derece yakıcı sorular şüphesiz cevabını da bağrında taşımaktadır.

Onuncu kısım sonuç olarak düşünülmemektedir. Çeşitli açılardan denemenin bilânçosu dökülmektedir. Tarih ne düz bir kaderci çizgide seyretmekte, ne de kendi başına beklenen amaca doğru ilerlemektedir. Ne kendi başına kötülük kaynağı, ne de er geç iyilik sunucusudur. İnsan toplumsallığı güzel yaşamayı mümkün kılabılır. Toplumun kendisi muazzam bir çözüm kaynağıdır. Yeter ki kanser türleri de dahil, ölümcül hastalık türlerinden korumasını bilelim; muhteşem bir cenneti mümkün kılmış dünyamızı anlayarak güzel yaşamayı seçelim!

3- BAZI YÖNTEM SORUNLARI

Hedefe en kestirmeden ulaştırılan yol anlamındaki yöntem, Batı merkezli bir kavram değildir. En eski çağlardan beri Ortadoğu bilgelik ekollerinde denenmektedir. Bilgiye erişimin elverişli yolları hep denenmiştir. İçlerinden en sonuç alıcı olanları temel yöntem olarak seçilmiştir. Düşünce ekollerinde en çok yoğunlaşılan kavramlardan bir mantık, dolayısıyla yöntem geliştirmek alışıldık bir usuldür. Dünya uygarlık sisteminin hegemonik merkezi Avrupa'ya kayınca, birçok alandaki üstünlük sağlayıcı gelişmeler bilimsel alanda yöntem konusunda da kendini gösterdi. Bacon, Descartes ve Galileo'nun 16. ve 17. yüzyıllarda önemli metot yaklaşımlarıyla ortaya çıkışları hegemonik sistemin Avrupa'ya kayışıyla yakından bağlantılıdır.

En önemli yöntem kavramlarından olan özne-nesne ayrımının gelişimi doğaya hükmetmeyle ilişkilidir. Sermaye ve iktidarın yeni birikim aygıtları, hem fiziksel-biyolojik hem toplumsal doğa kaynaklarına yüklendikçe, bu kaynakların ne denli avantajlı olduklarını kavramakta gecikmediler. Her iki doğa kaynakları nesneleştirildikçe, sermaye ve iktidar birikimine artan katkıları peşi sıra sunuyorlardı. Bu maddi gelişmenin düşüncedeki karşılığı özne-nesne ayrımıdır. Bu durum Bacon'da objektif-sübjektif ayrımı halinde kendini yansıtırken, Descartes'te ruh-beden keskin ikiliği bi-

çiminde yansıma bulur. Galileo'da matematik, doğanın dili olarak en gelişmiş bir nesne ölçütü olarak kendisini ortaya koyar. Tarihin uzun Mezopotamya yolculuğunun Antikçağ Yunanistan'ında yol açtığı gelişmeye benzer bir gelişme, özgün farklılıklarıyla birlikte Avrupa'nın batısında tekrarlanmaktadır. Sümer toplumu da aslında Yukarı Mezopotamya'nın bin yılların süzgecinden geçen yaşam pratiklerinin Aşağı Mezopotamya'ya taşınıp, özgün farklılıklarını da ortaya koyarak orijinal biçimini yaratmıştı.

Merkezi uygarlık sistemlerinde özne her zaman sermaye ve iktidar kaynaklıdır. Bilinci, söylemi ve hür iradeyi temsil eder. Bazen fert bazen kurumdur, ama hep vardır. Nesnenin payına düşen ise, hep iktidar dışı barbarlar, halklar ve kadınlardır. Ancak doğa gibi özneye kaynak hizmeti gördükçe akla gelirler. Başka tür anlamlarının olması doğası gereği düşünülemez. Sümer mitolojisinde insanın kul olarak tanrıların dışkısından, kadınların ise erkeklerin kaburga kemiklerinden yaratılış öyküleri, nesneleştirilmenin boyutlarını tarihin derinliklerinde yansıtmaktadır. Bu nesne ve özne yaklaşımının Avrupa düşüncesine taşınması şüphesiz önemli dönüşümlerden sonra mümkün olmuştur. Ama gelişim zincirinin bu doğrultuda olduğu inkâr edilemez.

Günümüzde özne-nesne ayrımının silikleşmesi, finans-kapitalin başatlığıyla bağlantılıdır. Merkezi uygarlık sisteminde finans-kapitalin simgesel hegemonyası, öznenesnenin tüm eski hallerini çözmüştür. Herkesin kendisini yeri geldiğinde özne, yeri geldiğinde nesne yerine koyması, sermaye ve iktidar birikiminin yeni biçimleriyle sıkıca bağlantılıdır. Toplum hem gerçek, hem sanal boyutlarda çığ gibi çoğaltılan (milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik ve bilimcilik kaynaklı) sermaye ve iktidar aygıtlarıyla ahtapot misali sarmalanmıştır. Bu koşullarda herkes ve her kurum kendini yeterince özne ve nesne konumunda bulabilir. Sümer toplumundaki tanrıların işlevini ideolojik aygıtlar devralırken, özne-nesne ayrımının dönüşümü kaçınılmaz olduğu gibi, tanrıların yeni simgesel özellikleriyle hükümlerlikleri de mevcut ayrımı elbette gereksizleştircektir.

Bilmelerin merkezi uygarlık tarihi boyunca giderek parçalanması ve kutsallığını yitirmesi benzer bir öyküye sahiptir. Sermaye ve iktidar aygıtları ne kadar çoğalursa, bilmelerin de o denli parçalanması tarihte iyice gözlenen bir husustur. Tüm klan ve kabile toplumlarında bilim bir bütündür. Temsilcileri kutsal sayılır. Bilim tanrı vergisi kabul edilir. Herkese arzusu ve çabası oranında dağıtılır. Mitolojilerde bütünüyle, din ve felsefede başat ölçülerde yaklaşımlar bu yönlükken, ilk parçalanma daha çok doğa bilimlerinde ve Batı Avrupa bilimsel yapısında görülür. Toplumdan giderek kopmuş ve sermaye-iktidar elitlerinin hizmetine iyice koşturulmuş yeni bilme organizasyonları (akademi ve üniversiteler), kendilerini açıkça yeni devletin (Leviathan) gözde kuruluşları mertebesinde bulurlar. Bilimin sermayeleşmesi ve iktidarlaştırma süreci, topluma yabancılaşmasının da süreci olmuştur. Sorun çözen bilim karargâhları, mabetleri artık sorun yaratmanın, yabancılaştırmanın, ideolojik hegemonyanın mer-

kezlerine dönüşmüştür. Ne kadar doğa ve toplum kaynağı varsa, o kadar bilim bölümü türetilmiştir. Yalnız başına bu gerçeklik bile bilim-sermaye-iktidar iç içeliğini kanıtlamaya yeterlidir. Bilim alanı tüm toplumun kutsalı olarak hizmet etmekten alabildiğine uzaklaşmıştır. Paralı bir meslek, hatta bizzat sermaye olmuşlar; iktidarın en tehlikeli suç ortaklığına bulaşmışlardır. Nükleer silahlar başta olmak üzere, her tür yıkım silahları ve çevreyi yıkacak boyutlarda tehlike arz eden gelişmelerin bilim merkezlerinden kaynaklandığını iyi bilmekteyiz. Hakikat kaygısı (toplumun kolektif vicdanı) yerine, en verimli sermaye ve iktidar üretmenin akıl hocalığına terfi ettirilmişlerdir.

Günümüzde bilim denince ilk akla gelen, “Ne kadar para getirir?” sorusudur. Hâlbuki toplumun bilimden beklediği, kendi temel kaygılarına yanıttır. Toplumun maddi ve manevi kaygıları, bütünlüğü içinde bilimi tanrısallığın mesleği saymış ve öyle kabul görmüştür. Akademi ve üniversitenin yozlaşması bu koşullarla bağlantılıdır. Bilimsel kriz bu koşullardan kaynaklanmaktadır. Bilmenin tarihi, uygarlık tarihiyle bağlantılı olarak dönüşüm geçirerek, sistemin genel bunalımından da aynı ölçülerde nasibini almaktan kurtulamamıştır. Çözüm aracı olayım derken, kendisi en önemli sorun aracı haline gelmiştir. Sonuç bilimsel parçalanma, dağılıma ve kaostur.

Farklı doğalar, diğer bir söylemle birinci, ikinci, üçüncü doğalar sorunu kavranmayı gerektirir. İnsan toplumu dışındaki tüm doğa, Birinci Doğa biçiminde ayrımlanmaktadır. Bu kendi içinde çelişkili bir kavramdır. Öncelikle canlı-cansız, bitki-hayvan, hatta fizik-kimya, bir adım ötede görünür-görünmez madde, enerji-madde ayrımları gibi sonsuz çeşitlilikte ayrımların geliştirilebileceği düşünülebilir. Kaldı ki, her ayrımların da kendine göre bir toplumundan bahsedebiliriz. Doğalar sorununa daha yakından baktığımızda, özne-nesne ayrımının derin etkisini taşıdığını görürüz. Bunun sağlıklı bir ayrım olmadığı, en azından koşullu olarak bu ayrımlara gitmenin gereği vurgulanabilir.

İkinci Doğa olarak insan toplumu, şüphesiz öznelere olan çok önemli bir doğasal gelişme aşamasıdır. Ayrı bir doğa yerine, farklı bir doğa aşaması olarak nitelendirilmesi daha anlamlıdır.

Toplum doğasının en önemli ayırt edici karakteristiği, zihni kapasitenin yüksekliği, esnekliği ve kendini inşa edici gücüdür. Birinci Doğada da şüphesiz zihin, esneklik ve kendini inşa gücü vardır. Fakat toplum doğasına göre çok ağır, katı ve yavaş bir işlerliğe sahiptir. Toplum doğasını bir hat olarak teorikleştirmek büyük önem taşır. Her ne kadar ilk sosyologlar bu hususa birincil önceliği vermişlerse de, günümüze doğru geldikçe parça ve yapı analizleri daha öne geçmiştir: Tıpkı diğer doğa analizlerinde gözlemlendiği gibi. Ayrıca toplumun doğasını alt-üst yapılar, ekonomik-politik-iktidar bölümlenmesi, ilkel-komünal, kölecilik, feodalizm, kapitalizm ve sosyalizm-komünizm gibi tabaka ve aşamalara bölmek, ancak çok dikkatli bir ‘FARKLILIK’ yaklaşımı temelinde anlamlı sonuçlar doğurabilir. Bütüncül teorik yaklaşımın yerini

hiçbir katman ve parça, yapı analizi tutmaz. Denilebilir ki, bu konuda hiçbir filozof ve sosyolog, Eflatun ve Aristo'nun bütüncül yaklaşımını aşamamıştır. Hatta Ortadoğu ve genelde Doğu kökenli bütüncül bilge ve peygamber yorumları, kapitalist modernite filozofları ve sosyologlarına göre daha öğretici ve toplumsaldır. Daha ileri, gelişkin bir yaklaşım değerini ifade ederler. Bunda da en önemli rolü sermaye ve iktidar birikim aygıtlarının oynadığı önemle vurgulanmıştır.

İnsan toplumu üzerine yeniden ve derin teorik yaklaşım metoduna şiddetle ihtiyaç vardır. Sayıların kalabalığına boğulmuş sosyolojik yöntemlerin gerçeği açığa çıkarmaktan ziyade perdelediğini önemle kavramak gerekir. Mevcut sosyolojilerin gerçeği mitolojilerden daha fazla kapattıklarını söylemem mübalağa olarak görülmemelidir. Hatta mitolojideki gerçeği hissediş, kapitalist modernite sosyolojilerindeki anlama göre son derece insani ve hakikate daha yakındır.

Toplumsal bilim şüphesiz önemlidir, ama mevcut haline bilim demek zordur. Ortada duran sosyolojik söylemler resmi moderniteyi meşrulaştırmaktan öteye bir anlamı pek ifade edememektedir. Bu konuda köklü bir bilimsel devrime ve yönetsel çığışa ihtiyaç vardır.

Üçüncü Doğa ile anlamlandırılmak istenen aşama, ancak bu bilimsel ve yöntemsel devrimle mümkün olabilir. Kavram olarak Üçüncü Doğa, Birinci ve İkinci Doğa'nın yeniden üst bir aşamada uyumunu ifade eder. Toplumsal doğanın Birinci Doğa ile üst düzeyde bir sentezi, devrimci teorik paradigma kadar köklü pratik devrim gerektirir. Özellikle merkezi uygarlık sisteminin günümüzdeki aşaması olan kapitalist dünya sisteminin, yani modernitesinin aşılması belirleyicidir. Bunun için demokratik uygarlık inşalarının asgari düzeyde gelişimi, daha ayırt edici hususlar olarak ekolojik ve feminist toplum karakterinde gelişme, demokratik siyaset sanatının işlevselleşmesi ve demokratik sivil toplum inşaları, başarıyla atılması gereken adımlardır.

Üçüncü Doğa yeni bir cennet veya ütopya vaadi değildir; doğalar üzerinde insanın artan bilinç gücünün farkını koruyarak, büyük uyuma KATILIMINI sağlayabilmesidir. Bu sadece bir özleyiş, amaç, ütopyalar vaadi değil, güncel pratik anlamı olan iyi ve güzel yaşam sanatıdır. Biyolojizmden bahsetmiyorum. Bu yaklaşımın tehlikesini biliyorum. Sermaye ve iktidar birikimlerinin 'Allahlık' cennet ütopyalarından da bahsetmiyorum. Bu yaklaşımın da derinden neyi ifade ettiğini, tehlikeli ve yıkıcı amaçlarını kestirebiliyorum. Materyalizmin vulger komünizm cennet vaaadinin de ilkel olup işlevsel olmadığını, bir nevi liberalizmin uç varyantı olduğunu belirtebilirim. Zaten her tür liberalizm vaatlerinin cehennem koktuğu, güncel yaşam deneyimlerimizden anlaşılmaktadır.

Üçüncü Doğa'nın gerçekleşmesi uzun bir 'süre'yi gerektirir. Birinci ve İkinci Doğa'nın üst bir aşamada farklılıklar temelinde eşitlik ve özgürlüğün ifade ve gerçekleştirilmesi olarak demokratik sistem, içinde ekolojik ve feminen toplum özelliklerinin gelişmesiyle mümkündür. İnsanın toplum doğası, bu aşamanın gerçekleşmesinin

dinamiklerini taşımaktadır. Üzerinde yoğunlaşılması gereken farklı doğalar meselesi-ne bu yöntemle yaklaşmak, daha anlamlı teorik ve pratik gerçekleştirmelere götürebilir.

Önemli bir yöntem sorunu son dönemde evrensellik-görecilik bağlamında tartışılmaktadır. Anlamın evrenselliği ve tikelliği biçiminde yorumlanması da aynı içeriği ifade etmektedir. Dikkatle çözümlenmesi gereken bir yöntem sorunuyla karşı karşıyayız. Özne-nesne ayrımının vardığı yeni aşama olarak da bu sorunu tanımlayabiliriz. Sermaye ve iktidar aygıtlarındaki katı yaklaşımlara çoğunlukla ‘kanun’ denilmesi, bu tip yöntem sorunlarının temelindeki maddi koşullar nedeniyledir. Kanuncu yaklaşıma ‘evrensellik’ yaftası vurulması, ideolojik meşrulaştırma araçlığıyla yakından bağlantılıdır. “Kanun demiri keser” deyiimi buradan gelir. Kanunun bir iktidarsal imalat olduğunu iyi anlamak gerekir. İktidarın sermaye demek olduğunu unutmayalım. İktidar hükümlerliği demek, aynı zamanda ‘kanun’ demektir. Kanun ise, ‘evrensel’ olduğu ölçüde güçlüdür ve karşı çıkılması imkânsızlaştırılmaktadır. İnsan imgesinden tanrı inşacılığı böyle başlamaktadır. İktidar sahibi insan, açık ifade edemediği diktasını tanrısallaştırarak, böylelikle dâhiyane bir meşrulaştırma aracı yaratarak, iktidarını daha rahat sürdürülebileceğini tasarlamaktadır. Tüm evrenselliklerin kökenine de bu tür çabaların -tümüyle olmasa da- önemli oranda kaynaklık teşkil ettiğini iyi anlamak gerekir.

Görecilik ise, her ne kadar karşı kutupsallık gibi yansıtılsa da, özünde benzer bir sakıncayı taşımaktadır. Aşağılaştırılmış insanın tümüyle kuraldan, yoldan, yöntemden uzaklaştırılmış halini ifade etmektedir. “Ne kadar insan varsa, o kadar kural, yöntem vardır” uç anlayışına kapıyı açık tutmaktadır. Pratikte bunun mümkünatı olmadığına göre, sonuçta evrensellik kanunlarına tutsak düşmesi kaçınılmazdır. İnsan toplumundaki zekânın payını her iki anlayış da ya çok abartarak, yani ‘evrensel kanun’ düzeyine taşıyarak, ya da çok küçümseyerek, “Herkesin kendi kanunu vardır” biçimine indirgeyerek saptırmaktadır. Toplumsal zekânın daha gerçekçi yorumlanması mümkündür. Evrensel kural ve görecilik yorumunu karşı kutuplar haline taşırmadan, doğal gerçekliğin iç içe iki hali olarak kavramlaştırmak daha verimli bir anlatıma yol açabilir. Değişmez evrensel kuralcılık düz-çizgisel ilerlemeciliğe varır ki, bunun sonu olsaydı, evrende şimdiye dek varmış olmamız gerekirdi. İlerlemeciliğin böylesi bir kusuru vardır. Evrenin bir amaca doğru sürekli ilerlediği doğru olsaydı, sonsuzluk içeren ‘ezelcilik’ kavramı gereği, çoktan bu amacına varmış olması gerekirdi. Tersine, görecilik ‘sonsuz döngüsellik’ kavramını içerir ki, bu doğru olsaydı, mevcut evrensel değişme ve gelişmelerin yaşanmaması, oluşmaması gerekirdi. Bu nedenlerle evrensel ilerlemecilik ve döngüsellik (çembercilik), özünde birleşerek, değişerek farklılaşan evrensel gelişmeyi izahtan yoksun yöntemsel anlayışlardır. Kusurları olan yöntemlerdir. Doğruya daha yakın yöntemin “farklılaşarak değişmeyi mümkün kılan; anlık, şimdilik olduğu kadar, içinde sonsuzluğu da barındıran” bir yapıda olması bi-

çiminde tanımlanması gereğine inanmaktayım. İlerlemenin döngüsel, döngüselliğin ilerleme olması kadar, sonsuzluğun şimdiki anda gizli, içkin olması, anlık oluşumların bütünlüğünün ise sonsuzluğu içermesi, hakikat rejiminin kurulması açısından daha açıklayıcı ve anlaşılır kılıcı bir yönetsel perspektif sunar.

Diyalektik yöntem konusunda da bazı hususlara değinmek önem taşımaktadır. Şüphesiz diyalektik yöntemin keşfi muazzam bir kazanımdır. Evrenin diyalektik karakter taşıdığı, derin gözlemlerle her an keşfedilmektedir. Fakat burada sorun teşkil eden husus, diyalektiğin nasıl tanımlanması gerektiğine ilişkindir. Diyalektik konusunda Hegel'in yorumuyla Marks'ın yorumları arasındaki fark bilinmektedir. Yol açtıkları yıkımlar her iki yorum açısından iç açıcı değildir. Hegelyen yorumun milliyetçi Alman Devletine yol açması, faşizmin uygulanmasıyla dehşetli sonuçlarını göstermiştir. Marks'ın ardıllarının dar sınıfçı reel-sosyalist pratikleşmelerinin, sonuçları farklı olsa da, birçok olumsuzluğa ve yıkıma yol açtığı bilinmektedir. Burada kusuru Marks ya da Hegel'de aramak yerine, diyalektiği yeterince yanlış yorumlayanlarda aramak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Kaldı ki, diyalektik yaklaşımı Hegel ve Marks'a mal etmek doğru olmadığı gibi, Antikçağ Yunan düşüncesine mal etmek de tam yerinde bir tespit değildir. Doğu bilgeliğinde diyalektik yorumlara bolca rastlanmaktadır. Şüphesiz Antikçağ Yunanistan'ında ve Aydınlanma Avrupa'sında önemli bu konuda kazanımlar sağlanmıştır.

Diyalektiği ne zıtların yıkıcı birliği olarak, ne de değişimi zıtsız, anın oluşçuluğu, yaratılışçılığı biçiminde yorumlamak doğrudur. Birinci anlayış en kaba, hep kutupları düşmanlaştıran bir eğilime varır ki, evreni kuraldan yoksun ve hep kaos halinde görmekten öteye bir sonuca götürmez. İkinci anlayış ise, gelişmeyi gerilimsiz, zıtlardan yoksun, kendi dinamiğine sahip olmayan, dış bir gücün gereğini hep arayan bir sonuca götürür ki, bunun doğrulanması mümkün görünmemektedir. Metafiziğe de bu kapıdan varıldığı bilinmektedir.

O halde diyalektiği bu iki aşırı yorumdan kurtarmak, arındırmak büyük önem taşımaktadır. Yıkıcı olmayan, yapıcı bir diyalektik zaten gelişmelerde gözlemlenen bir husustur. Örneğin insanın kendisi, belki de yaklaşık evrenin hesaplanan yaşı kadar diyalektiksel bir gelişmeyi bağrında taşımaktadır. İnsanın atom-altı parçacıklardan en gelişmiş atom ve molekülleri olduğu gibi, tüm biyolojik evreleri de bünyesinde taşımaktadır. Bu harikulade gelişme diyalektikseldir. Ama yapısal, geliştirici bir diyalektiği yansıttığı inkâr edilemez açıklıktadır. Şüphesiz çok tartışılan sınıf çelişkileri (Buna kabilesel, etnik, ulusal ve sistemsel olanları da eklemek mümkündür) belli düşmanlıklar taşırlar. Ama toplumun muazzam esnek akıl gücünü unutmazsak, katliama varmadan da bu çelişkileri diyalektiğin ruhuna uygun olarak çözmek mümkündür. Kaldı ki, toplum doğası bu tip çözümlerin sayısız örnekleriyle doludur. İdeologlar gelişmeyi daha iyi açıklayalım derken, belki de iradeleri dışında tersi sonuçlara düş-

mekten kurtulamamışlardır. En azından bu durumlara sıkça düşmeleri, diyalektiğin de yorumlanmasının halen önemini koruduğunu göstermektedir.

Diyalektik konusunda bir yanlışa meydan vermemek için metafizikle kıyaslanmasını da kısaca yorumlamak gerekmektedir. Şüphesiz metafiziğin oluşumu dışta, yaratıcıda araması tarihin en verimsiz yaklaşımı olmuştur. Bu yaklaşımın yol açtığı felsefe, dinler ve pozitif bilimcilikler tam bir ‘zihinsel sömürgecilik’ sistemi yaratmıştır. Doğanın dıştan yaratıcıya belki ihtiyacı yoktur veya varsa bile bu yaratıcı ancak içten olabilir. Ama toplumsal doğanın zekâsı üzerine metafiziğin dıştan bir yaratıcı gibi ‘zihinsel sömürgeci rejimleri’ yerleştirdiği rahatlıkla ileri sürülebilir. Bu anlamda metafiziği eleştirmek ve aşmak büyük önem taşır.

Fakat metafiziğe ilişkin açmak istediğim husus onun başka yönüyle ilgilidir. İnsanın metafiziksiz edemeyeceğinden bahsediyorum. Bahse konu metafizik, insan toplumunun kültürel yaratımlarıdır. Mitoloji, dinler, felsefe ve bilimlerin yanı sıra her tür sanat, politika ve üretim teknikleri de buna dahildir. İyilik ve güzellik duygularının fiziki karşılıkları yoktur. Bunlar insana özgü değerlerdir. Özellikle ahlak ve sanat metafizik değerlerdir. Burada aydınlatılması gereken husus metafizik-diyalektik ikilemi değil, iyi ve güzel metafizik yaratımlarla kötü ve çirkin metafizikleri arasındaki ayrımlardır. Yine din-dinsizlik, felsefe-bilim ikilemi değil, yaşamı daha çekilir ve çekici kılan dinsel, felsefi ve bilimsel inanç, hakikat ve doğrulardır.

Unutmamak gerekir ki, doğa insan yaşamının önüne büyüklüğü ve çeşitliliği çok olan bir oyun sahnelemiştir. İnsanın bu sahnedeki rolü doğanın aynısı olamaz. O bu sahnede ancak kendi inşa ettiği oyunlarla yaşantısını düzenleyebilir. Tiyatronun yaşamın yansıması olarak tarifi bu derin gerçeklikten kaynaklanır. Önemli olan, bu sahne yaşantısının kötü ve çirkin yanları ve yanlışlıklarının en aza indirgenmesi; doğruluk, iyilik ve güzelliklerinin ise azamiye çıkarılmasıdır. İyi, güzel ve doğru metafizikten bahsederken, bu derin insan karakteristiğinden dem vuruyoruz. Yoksa kör, sağır ve duyusuz kılıcı metafiziklerden bahsetmiyorum. Yönteme ilişkin diyalektik-metafizik mukayesesi yaparken, bu belirlemelerin büyük önem taşıdığı kanısındayım.

4- ÖZGÜRLÜK SORUNU

Özgürlük adeta evrenin amacıdır diyelim geliyor. Evren gerçekten özgürlük peşinde midir diye kendime sıkça sormuşumdur. Özgürlüğü sadece insan toplumunda derin bir arayış olarak söyleleştirmek bana hep eksik gelmiş; mutlaka evrenle ilgili bir yönü vardır diye düşünmüşümdür. Evrenin temel taşları olarak parçacık-enerji ikilemini düşündüğümüzde, enerjinin özgürlük demek olduğunu çekinmeden vurgularım. Maddi parçacığın ise, mahkûm haldeki enerji paketçisi olduğuna inanırım. Işık bir enerji halidir. Işığın ne kadar özgür bir akışkanlığa sahip olduğu inkâr edilebilir mi? Enerjinin en küçük parçacık hali olarak tanımlanan kuantaların, günümüzde ne-

redese tüm çeşitliliği izah eden etken olarak anlamlandırılmasına da katılmak durumundayız. Evet, kuantumsal hareket tüm çeşitliliğin yaratıcı gücüdür. Acaba hep aranan Tanrı bu mudur demekten kendimi alıkoyamıyorum. Evren-üstünün tıpkı bir kuantum karakterinde olduğu söylenirken de yine heyecanlanır ve olabilir derim. Yine acaba dıştan Tanrı yaratıcılığı buna mı denir demekten kendimi alıkoyamıyorum.

Özgürlük konusunda bencil olmamak, insan indirgemeciliğine düşmemek bence önemlidir. Kafesteki hayvanın büyük özgürlük çarpınışı yadsınabilir mi? Bülbülün şakıması en değme senfoniye geride bırakırken, bu gerçekliği özgürlük dışında hangi kavramla izah edebiliriz? Daha da ileri gidersek, evrenin tüm sesleri, renkleri özgürlüğü düşündürmüyor mu? İnsan toplumunun en derin ilk ve son köleleri olarak kadının tüm çarpınışları özgürlük arayışından başka hangi kavramla izah edilebilir? En derinlikli filozofların, örneğin Spinoza'nın, özgürlüğü cehaletten çıkış, anlam gücü olarak yorumlaması aynı kapıya çıkmıyor mu?

Sorunu sonsuz içeriği içinde boğmak istemiyorum. Ayrıca anadan doğma 'mahkûmiyet' halim olarak da söyleleştirmek istemiyorum. İspatı; Prometheus'un anısına birkaç cümle dışında, bir nevi özgürlük arayışı da olan şiir yazmayı hiç denemedim. Onun da imgesellik dışında bir anlamı olmadığı bilinmektedir. Fakat özgürlük anlamının korkunç takipçisi olduğum göz ardı edilebilir mi?

Toplumsal özgürlüğü sorunsallaştırırken, bu kısa girişimiz konunun derinliği konusunda uyarıcı kılmak içindir. Toplumun zekâ yoğunluğu en gelişkin doğa olarak tanımı, özgürlük çözümlemesi konusunda da aydınlatıcıdır. Zekânın yoğun alanları özgürlüğe hassas alanlardır. Herhangi bir toplum zekâ, kültür, akıl gücü olarak kendini ne kadar yoğunlaştırmışsa, o denli özgürlüğe yatkın kılınmıştır demek yerinde bir söylemdir. Yine bir toplum kendini bu zekâ, akıl ve kültür değerlerinden ne kadar yoksun kılınmışsa veya yoksun bırakılmışsa, o denli köleliği yaşamaktadır deyimlemesi de doğru bir söylemdir.

İbrani kabilesi konusunda yoğunlaşırken, aklıma hep iki temel özellikleri takılır. Birincisi, para konusundaki maharetleridir. Paranın hükümlerini hep ellerinde bulundururlar. Bununla dünyayı kendilerine bağlayabileceklerini, hatta hükümleri altına alabileceklerini hem teorik hem pratik olarak yetkince bilmektedirler. Buna maddi dünya hükümlerliği de diyebiliriz. Bence daha önemli olan ikincisini, yani manevi hükümlerlik sanatını daha iyi becermeleridir. Önce Yahudi peygamberleri, sonra yazarları, kapitalist modernitede ise her tür filozof, bilgin ve sanat adamları ve kadınlarıyla neredeyse tarihle yaşıt bir manevi kültürel hükümlerlik kurmuşlardır. Dolayısıyla İbrani kabilesi kadar zengin ve özgür başka bir kabile yoktur demek son derece doğru bir tespittir. Çağımıza ilişkin birkaç örnek vermek bu gerçeği fazlasıyla doğrulayıcı olacaktır. Küresel ekonomiye hükmeden finans-kapitalin gerçek hükümdarlarının ezici çoğunluk gücü İbrani kökenlidir, yani Yahudi'dir. Çağdaş felsefenin çıkışında Spinoza, sosyolojide Marks, psikolojide Freud, fizik biliminde Einstein adından

bahsetmek, yüzlerce sanatsal, bilimsel ve politik kuramcıyı da bunlara eklemek, Yahudi entelektüel gücü hakkında yeterince fikir verebilir. Yahudilerin entelektüel âlemdeki hükümranlıkları inkâr edilebilir mi?

Fakat madalyonun diğer yüzünde dünyanın öbürleri, ötekileri vardır. Bir tarafın maddi ve manevi zenginliği, gücü ve hükümranlığı, ötekilerin yoksulluğu, güçsüzlüğü ve sürülmüğü pahasına gerçekleşir. Dolayısıyla Marks'ın proletarya için söylediği meşhur söz, yani "Proletarya kendini özgürleştirmek (başka deyişle kurtarmak) istiyorsa, tüm toplumu özgürleştirmekten başka çaresi yoktur" deyişi Yahudiler için de geçerlidir. Marks bu sözü sanki Yahudileri düşünerek söylemiş gibidir. Eğer Yahudiler özgürlüklerinden, yani zenginlik, zekâ ve anlam güçlerinden emin olmak istiyorlarsa, dünya toplumunu benzer biçimde zenginleştirmekten ve manevi olarak güçlendirmekten başka yolları yoktur. Yoksa başlarına her an yeni Hitler'ler peydahlanabilir. Bu anlamda Yahudi'nin kurtuluşu, yani özgürlüğü, ancak dünya toplumunun kurtuluşu ve özgürlüğüyle iç içe düşünüldüğünde mümkündür. İnsanlık için çok şey başarmış Yahudiler için en onurlu görevin bu olduğundan da kuşku duyulmasa gerekir. O halde ötekilerin yoksulluğu ve cehaleti üzerine kurulu zenginlik ve manevi itibarların gerçek bir özgürlük değeri taşımadığını korkunç Yahudi soykırımından da anlamak mümkündür. Özgürlüğün gerçek anlamı, biz-öteki ayrımını aşan ve herkesçe paylaşılabilen karakterde olmasıdır.

Merkezi uygarlık sistemini özgürlük sorunu temelinde değerlendirdiğimizde, giderek katmerleşen bir kölelikle yüklendiğini gözlemleriz. Kölelik üç boyutta da güçlü yaşatılır: İlk ideolojik kölelik inşa edilir. Mitolojilerden korkutucu ve hükümrân tanrılar inşa edilmesi, özellikle Sümer toplumunda çok çarpıcı ve anlaşılırdır. Zigguratın üst katı zihinlere hükmeden tanrı mekânı olarak düşünülür. Orta katlar rahiplerin politik yönetim karargâhlarıdır. En alt kat ise, her tür üretime koşutulan zanaatçı ve tarımcı çalışanların katı olarak hazırlanmıştır. Bu model günümüze kadar özde değişmemiş, sadece muazzam bir açılma-saçılma konumuna erişmiştir. Merkezi uygarlık sisteminin beş bin yıllık bu öyküsü gerçeğe en yakın tarih kurgusudur. Daha doğrusu, ampirik olarak gözlemlenen bir gerçekliktir. Zigguratı çözümlmek, merkezi uygarlık sistemini çözümlmektir; dolayısıyla günümüzün kapitalist dünya sistemini gerçek temeline oturtturarak çözümlmektir. Sermaye ve iktidarın kümülâtif olarak sürekli gelişimi madalyonun bir yüzü iken, diğer yüzünde korkunç kölelik, açlık, yoksulluk ve sürüleşme vardır.

Özgürlük sorununun nasıl derinleştiğini daha iyi anlıyoruz. Merkezi uygarlığın sistematiği, toplumun giderek özgürlükten yoksunlaştırılmasını ve sürü toplum derekesine düşürülmesini sağlamadan kendini sürdürmez, varlığını koruyamaz. Sistemin mantığındaki çözüm, daha fazla sermaye ve iktidar aygıtları oluşturmaktır. Bu ise, daha fazla yoksullaşma ve sürüleşme demektir. Özgürlük sorununun bu denli çok büyümesi ve her çağın temel sorunu haline gelmesi, sistemin doğasındaki ikileminden

ötürüdür. Yahudi kabilesinin örnek konumunu boşuna sunmadık. Son derece öğreticidir. Özgürlüğü de, köleliği de Yahudilik üzerinden okumak, bu nedenle çağlar boyunca öneminden hiçbir şey yitirmemiştir.

Paranın mı, bilincin mi daha çok özgürlük sağladığına ilişkin geleneksel tartışmayı da bu anlatım ışığında daha iyi kavrayabiliriz. Para bir sermaye birikim aracı olarak, yani artık-ürün ve değer gaspı olarak rol oynadıkça hep köleliğin aracı olacaktır. Sahibine bile hep katliamlar davet etmesi, paranın özgürlük için güvenilir bir araç olamayacağını gayet iyi açıklamaktadır. Para, enerjinin zıddı olan madde parçacıdır. Bilincin her zaman özgürlüğe daha yakın olduğu söylenebilir. Gerçeklik üzerine bilinç, her zaman özgürlüğe ufuk açar. Bilincin hep enerji akışkanlığı olarak tarifi de bu nedenledir.

Özgürlüğü evrendeki çoğullaşma, çeşitlenme, farklılaşma olarak tanımlamak toplumsal ahlak açıklamasında da kolaylık sağlar. Çoğullaşma, çeşitlenme ve farklılaşma, zımnen de olsa, bağrında hep zeki bir varlığın seçim yapma kabiliyetini düşündürür. Bitkileri çeşitliliğe yönelten bir zekânın mevcudiyetini bilimsel araştırmalar da doğrulamaktadır. Bir canlı hücreesindeki oluşumları şimdiki dek hiçbir insan elinden çıkma fabrika eli sağlayamamıştır. Belki Hegel kadar evrensel zekâdan (Geist) bahsedemeyiz. Ama yine de evrende zekâyâ benzer bir varlıktan bahsetmek tümüyle saçmalık olarak yargılanamaz. Farklılaşmayı zekâ varlığı dışında başka bir anlatımla dile getiremeyiz. Çoğullaşma ve çeşitlenmenin hep özgürlüğü çağrıştırması, temellerindeki zekâ kısıtlımlarından ötürü olsa gerekir. İnsanı bilinebildiği kadarıyla evrenin en zeki varlığı olarak tanımlamak mümkündür. Peki, insan bu zekâsını nasıl edinmiştir? Bilimsel (fiziki, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik) olarak insanı evrensel tarihin özeti olarak da tanımlamıştım. Bu tarifte insan, evrensel zekânın birikimi olarak tanımlanmaktadır. Birçok felsefi ekolde insanın evrenin bir maketi olarak sunulması da bu nedenledir.

İnsan toplumundaki zekâ düzeyi ve esnekliği, toplumsal inşanın gerçek temelini teşkil etmektedir. Özgürlüğü bu anlamda toplumsal inşa gücü olarak da tanımlamak yerindedir. Buna ilk insan topluluklarından itibaren ahlaki tutum denildiğini biliyoruz. O halde toplumsal ahlak ancak özgürlükle mümkündür. Daha doğrusu, özgürlük ahlakın kaynağıdır. Ahlaka özgürlüğün katılmış hali, geleneği veya kuralı da diyebiliriz. Eğer ahlaki seçim özgürlük kaynaklıysa, özgürlüğün zekâyâ, bilinç ve akılla bağı göz önüne getirildiğinde, ahlaka toplumun kolektif bilinci (vicdanı) demek de daha anlaşılır oluyor. Teorik ahlaka etik denilmesi de ancak bu çerçevede anlam ifade edebilir. Toplumun ahlaki temelleri dışında bir etikten bahsedemeyiz. Şüphesiz ahlakî deneyimlerden daha yetkin bir ahlak felsefesi, yani etiği çıkarılabilir. Ama yapay etik olamaz. E. Kant'ın bu konuda da çok çaba harcadığı bilinmektedir. Kant'ın pratik akla etik demesi anlaşılırdır. Aynı zamanda ahlaki bir özgürlük seçimi, imkânı olarak yorumlaması günümüz için de geçerliliğini koruyan bir görüştür.

Toplumsal politikayla özgürlük bağlantısı da görünür bir durumdur. Politik alan uzgören akılların en çok çarpışıp yoğunlaştıkları ve sonuç almaya çalıştıkları alandır. Bir anlamda katılan öznelere kendilerini politik sanat aracılığıyla özgürleştirdikleri alan olarak tanımlamak da mümkündür. Toplumsal politika geliştirmeyen her toplumun, bunun karşılığının özgürlükten yoksunluk olarak kendisine döneceğini, bedelinin kendisine fatura edileceğini bilmesi gerekir. Politik sanatın yüceliği bu anlamda karşımıza çıkar. Politikasını geliştiremeyen her toplum (klan, kabile, kavim, ulus, sınıf, hatta devlet ve iktidar aygıtları) kaybetmeye mahkûmdur. Zaten politika geliştirememek demek, kendi vicdanını, hayati çıkarlarını ve öz kimliğini tanımamak demektir. Herhangi bir toplum için bundan daha ağır bir düşüş, kaybediş söz konusu olamaz. Özgürlük talebi bu tür toplumlar için ancak öz çıkar, kimlik ve kolektif vicdanları için ayağa kalktıklarında, diğer bir deyişle politik mücadeleye atıldıklarında söz konusu olabilir. Politikasız özgürlük istemleri vahim bir yanılgıdır.

Politikayla özgürlük arasındaki ilişkinin çarpıtılmaması açısından, iktidar ve devlet politikaları (Aslında politikasızlık demek daha doğrudur) ile aralarındaki farkın özenle çizilmesi gerekir. İktidar ve devlet aygıtlarının işleri için strateji ve taktikleri olabilir, ama gerçek anlamda politikaları olmaz. Zaten iktidar ve devletin kendileri toplumsal politikanın inkârının sağlandığı aşamada vücut bulurlar. Politikanın bittiği yerde iktidar ve devlet yapıları işbaşında olur. İktidar ve devlet politik sözün, dolayısıyla özgürlüğün bittiği yerdir. Orada sadece idare etme, söz dinleme, buyruk alma ve verme söz konusudur; kanun, tüzük vardır. Donmuş bir akıldır her iktidar ve devlet. Güçlerini de, güçsüzlüklerini de bu özelliklerinden alırlar. O halde devlet ve iktidar alanları özgürlüklerin arandığı, sağlandığı alanlar olamaz. Hegel'in devleti özgürlüğün sağlandığı gerçek alan olarak sunması, modernitenin tüm tahakkümcü görüş ve yapılanmalarının temelini oluşturur. Öyle ki, Hitler faşizmi bu görüşün nelere yol açabileceğini açıklayan örneklerin başında gelmektedir. Hatta Marks ve Engels'in öncülük ettikleri bilimsel sosyalizm anlayışında devlet ve iktidarın temel sosyalist inşa araçları olarak öngörülmesi, farkında olmayarak özgürlüğe, dolayısıyla eşitliğe indirilmiş en vahim darbe olmuştur. 'Ne kadar devlet, o kadar az özgürlük' söylemini liberaller daha iyi fark etmişlerdir. Başarılarını da bu öngörülerine borçludurlar.

Tahakküm araçları olarak devlet ve iktidarlar, özleri gereği, zorla el konulmuş artık-ürün ve değerlerin, yani toplam sermayenin değişik bir türünden başka bir anlam ifade etmezler. Sermaye devletleştirir, devlet sermayeleştirir. Aynı husus her tür iktidar aygıtları için de geçerlidir. Toplumsal politik alan ne kadar özgürlük doğurucuyorsa, iktidar ve devlet alanları da o denli özgürlük yitirim alanlarıdır. Belki iktidar ve devlet yapıları birçok kişi, grup ve ulusu daha çok zenginleştirip özgürleştirebilir. Ama Yahudi örneğinde gördük ki, bu ancak öteki toplumların yoksulluğu ve köleliği pahasına mümkündür; bunun sonu da soykırımdan savaşlara kadar her tür yıkımdır. Kapitalist dünya sisteminde politika en büyük kaybını yaşamıştır. Tarih boyunca

merkezi uygarlık sisteminin zirve yaptığı bu aşamada, politikanın gerçek ölümünden bahsetmek mümkündür. Dolayısıyla hiçbir çağla kıyaslanamayacak ölçülerde günümüz çağında politik tükeniş yaşanmaktadır. Nasıl bir özgürlük alanı olarak ahlaki tükeniş günümüzün bir fenomeni ise, ondan daha fazla olarak politika alanının tükenişi söz konusudur. Dolayısıyla özgürlük istiyorsak, en başta toplumun kolektif vicdanı olan ahlaki ve ortak akıl olarak politikayı tüm yönleriyle ve entelektüel gücümüzle yeniden ayağa kaldırıp işlevsel kılmaktan başka çaremiz yok gibidir.

Özgürlük ve demokrasi arasındaki ilişkiler daha da karmaşıktır. Hangisinin hangisinden kaynaklandığı sürekli tartışmalıdır. Fakat her iki ilişki yoğunluğunun da birbirini beslediğini rahatlıkla belirtebiliriz. Toplumsal politikayı özgürlükle bağlantılı düşündüğümüz kadar, demokrasiyle de bağlantılandırabiliriz. Toplumsal politikanın en somut hali demokratik siyasettir. Dolayısıyla demokratik siyaset özgürleşmenin gerçek sanatı olarak da tanımlanabilir. Demokratik siyaset yürütmeden, genelde toplumun, özelde de her halkın ve topluluğun ne politikleşmesi ne de politik yoldan özgürleşmesi mümkündür. Demokratik siyaset özgürlüğün öğrenildiği, yaşandığı gerçek okullarıdır. Politikanın işleri ne kadar demokratik özneler yaratırsa, demokratik siyaset de toplumu o denli politikleştirir, dolayısıyla özgürleştirir. Politikleşmeyi özgürleşmenin ana biçimi olarak kabul edersek, her toplumu politikleştirdikçe özgürleştirebileceğimizi, tersi olarak da toplumu özgürleştirdikçe daha fazla politikleştirdiğimizi bilmek durumundayız. Şüphesiz özgürlük ve politikayı besleyen, başta ideolojik kaynaklar olmak üzere, birçok toplumsal alan mevcuttur. Ama esasta birbirini doğurup besleyen temel iki kaynak, toplumsal politika ve özgürlüktür.

Eşitlikle özgürlük ilişkisi çoklukla karıştırılır. Hâlbuki en az demokrasiyle ilişki-ler kadar, ikisi arasındaki ilişkiler de karmaşık ve problemlidir. Tam eşitliğin bazen özgürlüğün bedel vermesi karşılığında sağlandığını görürüz. İkisinin birlikte olamayacağı, birinden taviz vermenin gereği sıkça vurgulanır. Özgürlüğün de bazen bedel olarak eşitlikten taviz vermeyi gerekli kıldığı belirtilir.

İki kavramın, dolayısıyla fenomenin doğası arasındaki farkı açıklamak, sorunu doğru belirtmek için gereklidir. Eşitlik daha çok bir hukuk terimidir. Fert ve topluluklar arasında fark gözetmeksizin, aynı hak paylaşımını öngörür. Oysa farklılık, evrenin olduğu kadar toplumun da esaslı bir özelliğidir. Farklılık aynı türden hak paylaşımına kapalı bir kavramdır. Eşitlik ancak farklılıkları esas aldığı anda anlamlı olabilir. Sosyalist eşitlik anlayışının tutunamamasının en önemli nedeni, farklılığı hesaba katmamasıdır. Bu da sonunu getirmenin en önemli nedenlerinden biridir. Gerçek adalet ancak farklılıkları temel alan bir eşitlik anlayışı içinde gerçekleşebilir.

Özgürlüğün farklılaşma kavramına çok bağımlı olduğunu belirlediğimizde, ancak eşitliğin farklılaşmaya bağlanması halinde özgürlükle anlamlı bir bağı kurulabilir. Özgürlükle eşitliği bağdaştırmak, toplumsal politikanın temel hedeflerindedir.

Bireysel ve kolektif özgürlük kavramları arasındaki tartışmaya değinmeden geçemeyiz. Negatif ve pozitif özgürlük olarak da tanımlanmak istenen bu iki kategori arasındaki ilişkiyi açıklamak halen önemini korumaktadır. Bireysel özgürlüğü (negatif özgürlük) şahlandıran kapitalist modernite, şüphesiz bunu toplum kolektivitesinin büyük tahribatı pahasına gerçekleştirdi. Bireysel özgürlüğün günümüzde toplumsal politikayı en az iktidar olgusu kadar tükettiğini belirlemek büyük önem taşır. Bireyciliğin toplum yıkıcılığındaki, özellikle de ahlakın ve politikanın inkârındaki rolünü aydınlatmak, özgürlük tartışmalarının can alıcı sorunudur. Bireycilikle atomize edilen toplumun hiçbir sermaye ve iktidar aygıtına karşı direnme takatinin kalmadığını söylediğimizde, toplumsal problemin kanserleşme riskini daha iyi anlayabiliriz. Liberal bireyciliğin toplumsal politika ve özgürlüğü tüketen temel kaynak olarak belirlenmesi, anlamlı bir çıkışa zemin sunabilir. Şüphesiz burada bireyselliği söz konusu etmiyoruz, bireyselliğin gerekli olduğunu tartışmıyoruz. Tartışılan, idealize edilerek toplumsal politika ve özgürlüğü tüketen ideolojik bireyciliktir, liberalizmdir.

Kolektif özgürlüğü zaten tartışmış bulunuyoruz. Asıl özgürlüğün bireysellik kadar her tür topluluğun (kabile, kavim, ulus, sınıf, meslek vb.) kimliğini belirlemek, çıkarlarını sağlamak ve güvenliğini savunmaktan geçtiğini, bu temellerde anlam bulabileceğini önemle belirtmeliyiz. Bu temellerde ancak bireysel ve kolektif özgürlükler uyumlulaştığında başarılı optimal bir özgür toplum düzeninden bahsedebiliriz. Liberalizmin bireycilik anlamında şahlandığı özgürlükle reel sosyalizmin kolektivizm adına şahlandığı özgürlük arasında, ne kadar zıt kutuplar olarak tanımlansalar da, sıkı bir benzerlik bulunduğu, 20. yüzyıl deneyiminden ötürü açığa çıkmış durumdadır. İkisi de liberalizmin seçenekleridir. Devletçilik ve özelleştirme oyunlarının nasıl aynı el tarafından uygulandığını gözlemlediğimizde, söylenmek istenen hususlar daha iyi anlaşılacaktır.

Demokratik toplumun bireysel özgürlüklerle kolektif özgürlükleri uyumlulaştırmada en elverişli zemin olduğu, 20. yüzyılın büyük yıkım getiren bireyci (vahşi liberalizm) ve kolektivist (firavun sosyalizmi) modellerinin denenmesinden sonra iyice açığa çıkmış bulunmaktadır. Demokratik toplumun bireysel ve kolektif özgürlükleri dengelemek kadar, farklılıkları esas alan eşitlik anlayışını gerçekleştirmede de en uygun toplumsal politik rejim olduğunu belirtmek mümkündür.

5- TOPLUMSAL AKLIN GÜCÜ

İnsan türündeki zekâ seviyesinin kendine özgü toplumsal süreçle bağı ve gücü kavranmadan, toplumla ilgili hiçbir soruna ilişkin çözüm olanakları layıkıyla değerlendirilemez. Tür olarak insan aşamasındaki zekâ seviyesinin potansiyel ölçümü, başlangıç itibariyle spekülâtif bir konu olabilir; bu mümkün de olmayabilir. Ama çok farklı bir zekâyla karşı karşıya olduğumuz, insanlık tarihindeki savaş olgusunun günümüz koşullarında çevrenin tam bir yok etmenin eşiğine getirilmesiyle iyice açığa çıkmış bulunmaktadır. Sadece sınıf tahlilleriyle, ekonomik reçetelerle, politik tedbirlerle, iktidar ve devletin azami birikimleriyle ekolojik ve toplumsal yıkımların önüne geçilemeyeceği anlaşılmaktadır; hatta kanıtlanmış gibidir. Sorunun daha köklü ele alınmaya ihtiyacı olduğu açıktır.

Aklın gücü üzerinde şüphesiz çağlar boyu sürekli durulmuştur. Çok yeni bir şey söyleyemiyorum. Aklın farklı bir tarafına dikkat çekmenin her zamankinden önemli hale geldiğini belirtmek istiyorum. Aklın toplumla bağı açıktır. Toplum gelişmeden aklın da gelişmeyeceği sıradan her tarih gözlemcisinin fark edebileceği bir husustur. Esas kavranması gereken, toplumsal varlığın hangi koşullarla akla meşruiyet tanıdığıdır. Kapitalist modernitenin, özellikle yakın dönem küresel finans-sermaye egemenliğinin, ‘simgesel akıl’ üzerinden korkunç kârlar sağlayarak yol açtığı çevre ve toplum yıkımının izahatı hiçbir toplumsal meşruiyet koşuluyla anlaşılabilir. Açıkçası ahlaklı, özgürlüklü ve politik toplumun hiçbir biçimi, ‘simgesel aklın’ vurgununu onaylamaz. Peki, toplumsal meşruiyet barajları nasıl ve kimler, hangi zihniyetler ve araçlar tarafından paramparça edildi? Aklın yıkım gücü karşısında yapım, onarma ve sağlıklılaştırma rolü kimlere aittir? Bu rolü hangi zihniyet kuralları ve araçlarla gerçekleştirmekten sorumludurlar? Bu sorunlar hayatidir ve mutlaka cevaplarını isterler.

I. Wallerstein’in kapitalist dünya-sistem adını verdiği düzenin ortaya çıkışı üzerinde büyük önemle durmasını çok önemsiyorum. Ayrıca Fernand Braudel’in konuyu adeta kılı kırk yararak çözümlenmeye çalışmasını da çok ufuk açıcı buluyorum. Samir Amin’in konuyu özellikle Ortadoğu İslâmî uygarlıklarının yıkımıyla bağlantılı olarak ele alan kapitalizm çözümlenmelerinin de kısmen öğreticiliği vardır. Çok sayıda düşünür konuya hassasiyetle yaklaşmaktadır. Varılan ortak sonuçlar Avrupa’nın devlet geleneğinin zayıflığı, kilisenin çözülmesi, Cengiz Han’ın Moğollarının İslâm uygarlığını tarumar etmesi etrafında dönmektedir. Kafesteki aslana benzetilen kapitalistik gelişme, bu koşullar altında kapının açık hale gelmesinden fırsat bularak, öncelikle Batı Avrupa’da hâkim olmuş; sonra sırasıyla tüm Avrupa’ya, Kuzey Amerika’ya ve günümüze doğru tüm dünyaya saldırısını başarıyla tamamlamıştır denilmektedir. Daha önce kafeste tutulan güç dünya hükümrânlığına gelirken, önceki hükümrânlar ise demir kafese alınmıştır. Toplumun Leviathan tarafından demir kafese tıklması eğretileme olarak söylemlenmektedir. Max Weber’in ünlü deyimiyle kapitalist

modernitenin, bürokrasisinin toplumu demir kafese alması söz konusu edilmektedir. Tüm ünlü sosyologların, çok açık olmasa da, biraz suçluluk psikolojisiyle, korkakça ve fısıldayarak dile getirmek istedikleri vahim toplumsal tablo böyle sunulmaktadır.

Şahsen soruna daha kapsamlı ve merkezi uygarlık sistemiyle bağlantılı olarak bakıyorum. Hatta biraz da simgesel-analitik aklın gelişim tarihiyle irtibatlandırılması gereğini düşünmekteyim. Analitik aklın merkezi uygarlık sisteminde attığı adım şüphesiz devsel niteliktedir. Ancak tüm uygarlık yapılanmaları benzer etkiyi ortaya çıkarırlar. Diğer önemli bir etkeni insan aklının simgesel özellik kazanarak analitik çözüm yeteneğine kavuşması olarak belirlemek, uygarlık etkeni kadar önem taşımaktadır. Çünkü kapıyı uygarlık etkenine açan analitik akıldır.

İnsana kadar tüm canlılar şaşmaz akıl ilkeleriyle çalışırlar. Doğal veya duygusal akıl da diyebileceğimiz bu akıl tarzı içgüdüsellığe yatkındır. Etkilenmeler çok ani tepki vermekle karakterize edilir. Bitki ve hayvanlardaki etki-tepki bu konuda çok öğreticidir. Üreme, korunma ve beslenmekten ibaret olan yaşamlarını içgüdüsel akılla çok öğrenilmiş tarzda yürütürler. Hata payı yok denecek kadar azdır. Ben konuyu cansız varlıklar alanına da taşımaktan yanayım. Örneğin dünyamızın yerçekimini bir içgüdüsel akıl olarak düşünürsek (Ben böyle bir düşünce taşıyorum), her nesnesi, hatta zerresi onun itme ve çekme etkisini gücü oranında yaşar. Etkiden kaçış çok sınırlıdır. Ancak ışık gücünde kaçışlar mümkün olabilir. Evreni ilkesiz, başıboş sayan felsefeler bu anlamda bana pek doyurucu gelmez. Evrenin belli bir zekâyla hareket ettiğine dair görüş, üzerinde epeyce durmayı gerektirir.

İnsandaki zekânın tuhaflığı, bu evrensel zekâyı ihlal yeteneğidir. Belki ışık örneğiyle insan için bir üstünlük olarak da bu zekâ biçimi (analitik zekâ) yorumlanabilir. Ama evrenin akıl tarzının ezici ağırlığıyla çelişmesini nasıl çözümleyeceğiz? Belki 'kaos teoremi' konuya kısmen açıklık getirebilir. Bilindiği üzere, kaos teorisinde büyük düzensizlik içinde düzen aranır. Düzen kaossuz mümkün değildir. Bu yaklaşımdaki haklılık, doğruluk yönleri inkâr edilemez. Fakat burada da sorun, toplumsal kaosun (bunalım, kriz dahil) etkisi altında insan yaşamının ne kadar süre ve nasıl bir mekân içinde sürdürülebileceğidir. Çünkü toplumun kaotik süreçlere dayanma süresi ve mekânı sınırlıdır. Sürenin çok uzaması ve mekânın (ekolojik çevrenin) aşırı tahribi rahatlıkla toplumların sonunu getirebilir. Tarihte çok sayıda toplumun bu durumlara düştüğünü gözlemlemekteyiz. İnsanların neredeyse ilkel topluluklar halinde varlığını sürdürdükleri uzun süre boyunca (yaşamlarının yüzde 98'lik süresi) bu kaotik ortamda yaşadıklarını bilmekteyiz. Neolitik ve uygarlık düzenleri altında geçen yaşamın süresi toplam yüzde iki'nin altındadır. Özcesi, kaotik sürenin uzaması belki de tümüyle yaşamı sonlandırmaz. Fakat bu sefer tehlike daha farklıdır. Uygarlık öncesi kaotik süreçle sonrası arasında bariz bir fark vardır. Uygarlık çevreyi sadece insan toplumu için değil, tüm canlılar için tehlike sınırlarına çekmiştir. Daha da kötüsü, toplumların bağrındaki sermaye ve iktidar her saat kanser tarzı (aşırı kentleşme, orta

sınıflaşma, işsizleşme, milliyetçileşme, cinsiyetleşme, önlenemeyen nüfus artışı) yayılmaktadır. Bu kanser tarzı büyümenin mevcut haliyle devamı bile, uygarlık öncesi klan dönemini mumla aratacaktır. Kanserle gelen kaotik süreç, yeni düzenlerden çok, toplumun ölümüyle de sonuçlanabilir. Abartılı bir yargıda bulunmuyoruz. Sorumluluk duyan insanlar, bilim insanları bu konuda her gün daha ağır yargılarda bulunuyorlar.

Denilebilir ki, toplumsal kanserojenik gelişmelerin analitik akılla ne ilişkisi vardır? O halde bu akılı biraz daha yakından tanıyalım. Simgesel akıl öncü bir rol oynamıştır. Bunun en açık görünümünü işaret dilinden (Bedensel hareketler ağırlıktadır) simgesel dile geçişte görüyoruz. Artık beden hareketleri yerine, üzerinde anlaşılacak bazı (işaret edilenlerle fiziki, biyolojik bir bağı olmayan) ses öbekleriyle anlamsal bağlar kurulabilmektedir. Örneğin, 'göz'ü ele alalım: Ses öbeğinin gözle hiçbir fiziki bağı olmadığı halde, bu tanımda uzlaşan herkes, 'göz' sesinden 'göz'ü aklında canlandırır. Simgesel dilin kuruluşu böyledir. Antropolojik çalışmalar bu dilin başlangıcını Doğu Afrika kökenli son göç dalgasını gerçekleştiren Homo Sapiens gruplarına bağlasalar da (yaklaşık 50-60 bin yıl önce), asıl patlamasını Ortadoğu coğrafyasında gerçekleştirdiğinde birleşmektedirler. Özellikle Semitik ve Aryen dil grupları bu tezi güçlendirmektedir.

Simgesel dil yapısının düşünce üzerinde muazzam bir etkisi olmuştur. Beden dilinden kurtulmak ve kelimelerle düşünmek, en büyük zihniyet devrimlerinden belki de ilkidir. Bu bir yandan insan türünün hayvanlar âleminde kopuşunu hızlandırırken, öte yandan toplumların simgesel dil kuruluşları etrafında kümelenmelerine büyük ivme kazandırır. Çünkü aynı ses düzenlerini konuşanlar, giderek hem daha farklı, hem de zekâ gücü kazanmış olarak birliklerini geliştirirler. Toplumlara artık simgesel dilleri kimliklendirmektedir. Neolitik devrim bu dilin önemli katkısıyla gerçekleşmiştir. İşaret diliyle bu devrimsel aşamaya varılması zordur. Daha sonraları uygarlığa nasıl geçiş yapıldığı çokça işlendiği için tekrarlamayacağım. Fakat 'Verimli Hilal' denilen Zagros-Toros dağ sisteminin etekleri ve Mezopotamya ovalarının gelişmelerin ana beşiği rolünü oynadığını iyice bilmekte yarar vardır.

Anlatılanlar simgesel aklın olumlu etkisini ortaya koymaktadır. Sakıncasını ise, çevreden kopuşu başlatmasında görmek gerekir. Daha önceki toplumlar doğal çevre toplumlardır. Ana-yavru ilişkisinde olduğu gibi doğanın kucağındadırlar. Simgesel düşünce gücü bu tarz yaşam ihtiyacını zayıflatmıştır. Çünkü yeni toplum kendi yeni diliyle çevreyi adlandırmakta, dolayısıyla yeni kullanım yolunu da açmaktadır. Bitkiler ve hayvanlar âlemi üzerinde büyük bir hegemonyanın yoludur bu yeni yol. Simgesel dilden önceki düşünce tarzları hep duygusal akılla gerçekleştirilirdi. Duygusal aklın en temel özelliği, etki ve tepkisindeki vazgeçilmez öge olarak duygularıyla düşünmesidir. İçtendir, yalansızdır, hileden uzaktır. Bir ananın çocuğuna içtenlik dışında yalancı ve hileli davranıldığı kolay kolay gösterilemez. Bitkiler ve hayvanlar âle-

mindeki zihin de böyle çalışır. Aslan görününce, av hayvanlarındaki zihnin olduğu gibi duygularına yansımaları hep görürüz. İkisinde de hile yoktur. Ama insanın simgesel dilinde binbir hileli, yalanlı ve içten olmayan (duygusallık taşımayan) düşünce okumak mümkündür. Bu düşünce tarzının korkunç tehlikesi, asıl büyük tahribatını uygarlık sürecine geçişle gösterecektir.

Sermaye ve iktidar birikiminde simgesel dil vasıtasıyla gerçekleşen analitik düşünce belirleyici rol oynar. En başta bu düşüncenin yalana dayanan, hileli ve içten olmayan gücünü kullanarak, toplumu tutsak etmekte ve sömürmekte büyük yetenek kazanılmış olmaktadır. Bilindiği üzere, insan beynindeki ön sağ ve sol loblar bu iki zekâ konusunda işlevsellik kazanmışlardır. Analitik düşüncenin gerçekleştiği lob en son gelişen kısımdır. Bedenin geri kalan tüm bölümleri duygusal zekânın izini taşır. Analitik düşünce kısmının üstünlük kazanması, tüm bedenin izini taşıyan düşünce üzerinde etkili olmaktadır. Bu gelişme de giderek insanın tüm karakterini yeniden biçimlendirmektedir. Bu müthiş bir gelişmedir. Olumlu yönde kullanılması insan türü için dünyayı sürekli bir 'bayram yerine' çevirebilir. Olumsuz yönde çalıştırılırsa, ezici çoğunluk ve çevre canlıları için cehenneme de çevirebilir. Tıpkı nükleer güç gibidir. Bu enerjiyi çok iyi kontrol etmek kaydıyla toplumun hizmetinde kullanmak büyük yararlar sunar. Kontrol edilmediğinde ise, küçük bir Çernobil örneğinde (Ama daha korkuncu savaşta kullanılanıdır) ne tür sonuçlara yol açtığı bilinmektedir. Analitik akılda ben biraz kontrolsüz nükleer patlama tehlikesini görmekteyim. Tehlikenin de ötesinde, bizzat ve giderek yoğunlaşan biçimde toplumu ve çevreyi nükleer bombardımana tabi tuttuğu kanısındayım. Ayrı nükleer bombaya ihtiyaç olmadan da, dünya kapitalist sisteminin elindeki, emrindeki analitik akıl bombaları daha şimdiden toplumu ve çevreyi yaşanmaz durumun kıyısına taşımışlardır.

Şüphesiz simgesel dil ve analitik düşünce kendi başına olumsuzluk taşımazlar; sadece olumsuzluklara uygun koşul sunarlar. Asıl olumsuzluk zincirini başlatan, sermaye ve iktidar aygıtlarındaki gelişimdir. Uygarlık olarak kavramlaştırdığımız sermaye ve iktidar birikim sistemi, özündeki varlık nedeniyle yalancı ve hileli olmak ve duygusal zekâdan yoksunluğu taşımak durumundadır. Baskı ve sömürü aygıtları başkalarının besinleri ve güvenlikleri üzerine kuruludur. Bunların tepkisiz karşılanmaması, yaşamın doğası gereğidir. Sürdürülmesi ancak iki yoldan mümkündür: Ya ideolojinin meşruiyet sağlayıcı yumuşak gücüyle, ya da iktidarın çıplak zor gücüyle. Kontrolün çoğunlukla bu iki yoldan sağlandığı tarihsel bir gerçekliktir. Sermaye ve iktidar ancak hile, yalan ve zora başvurulduğunda geliştirilecek varlıklardır. Zihnin ana kısmı tam da bu aşamada buna uygun koşul sunmaktadır. Buna çarpıtılma ve sapıtma etkisi de diyebiliriz.

Uygarlık tarihine bu paradigma ile bakıldığında sınıf, kent ve iktidar yoğunlaşmalarının muazzam bir analitik düşünce yapısı oluşturduğunu görürüz. Uygarlık süreçlerinde birkaç büyük durak vardır. Orijinal uygarlıklar olan Sümer ve Mısır top-

lumlarında M.Ö. 4000–3000 yıllarında başlayan uygarlık süreçleri, bugün bile büyüleyici etkilerini sürdüren büyük analitik zihniyet yapıları inşa etmişlerdir. Merkezi uygarlık tarihi boyunca geliştirilen tüm zihniyet yapılarının izlerini bu uygarlıklarda görmek mümkündür. Matematikten biyolojiye, yazıdan felsefeye, dinden sanata kadar toplumsal etkinliklerin uygarlık damgasını taşıyan tüm örneklerini burada orijinal biçimde inşa edilmiş halleriyle görürüz. Greko-Romen aşaması bu inşa sürecini daha da zenginleştirmiş ve analitik yapısındaki akıllılığı ilerletebilmiştir. İslam Rönesans'ındaki kısa hamleden sonra vücut bulan Avrupa'nın Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçleri, analitik düşünceyi doruk noktasına taşımışlardır.

Tabii tüm bu tarihsel süreçlerde, başta Çin ve Hint uygarlıkları olmak üzere, diğer uygarlıkların katkıları da göz önünde tutulmalıdır. Beş bin yıllık uygarlık, mantığı itibariyle yaşamın diyalektiğinden kopmuş dev bir ur gibi büyüyen metafizik kalıplar yekûnu olarak da değerlendirilebilir. Mimarlıktan müziğe ve edebiyata, fizikten sosyolojiye, mitolojiden dine ve felsefeye kadar tüm sanat, felsefe, din ve bilim yapılarında sermaye ve iktidar birikimini devasa boyutlarda yansıtan gelişmeleri tarih diye okuyoruz. Korkunç talan seferleri olarak savaşlar bu uygarlığın zemin katıdır. Bu zemin üzerinde yükselen akıl, gerçeklik anlamında en büyük akılsızlıktır. İdeolojik hegemonyanın bir işlevi de aslında bu akılsızlığı, suç aklını, savaş aklını, hile ve yalan aklını, özcesi sermaye ve iktidar birikim aklını örtbas etmek, tersyüz edip göstermek, kutsallaştırmak, tanrısallaştırmaktır. Uygarlık tarihiyle iç içe gelişen tüm analitik düşünce kalıplarını, inanç ve sanatlarını yakından incelediğimizde, eleştiriye tabi tuttuğumuz bu gerçekleri tespit etmek zor olmayacaktır.

Kapitalist canavarın (Hobbes'un Leviathan'ı) kafesten nasıl çıktığını ancak bu tarihsel gerçeklerin ışığında yetkince anlamlandırabiliriz. Bu canavarın sadece 16. yüzyıldaki zaafardan yararlanarak kafesten kaçışı gerçekleştirmemiş olduğunu önemle vurguluyorum.

Kadın örneğini konu açısından çözümleyerek bölümü noktalamak istiyorum. Şüphesiz feminist incelemeler yeni yeni gelişimlerle kadın gerçeğinin gün yüzüne çıkmasına önemli katkıda bulunuyorlar. Fakat o kanıdayım ki, bu çalışmalar büyük oranda erkek aklının egemenlik koşullarında yürütülmektedir. Ziyadesiyle reformisttir. Konuya tüm köktenliği içinde yaklaşım hayatı önem taşımaktadır.

Biyolojik araştırmalar insan türünde kadının kök rolünü aydınlatmaktadır. Asıl gövdeden kopan kadın değil erkektir. Kadının duygusallığı, evrensel oluşum diyalektiğinden aşırı sapmamasından ileri gelmektedir. Özellikle uygarlık döneminde en alttaki konumunda bırakılması, bu yapısını günümüze kadar taşımasında etkilidir. Erkek akıl tarafından kadının duygu yüklü aklı hep 'eksik' olarak, kadının bizzat karakteri olarak yansıtılmak istenir. Erkek akıl, kadın üzerinde birkaç büyük operasyon yürütmüştür, yürütmektedir:

Birincisi, ilk ev kölesi haline getirilmesidir. Bu süreç korkunç sindirme, baskı, tecavüz, hakaret ve katliamlarla yüklüdür. Ona tanınan rol, mülklü düzene gerekli olduğu kadar ‘döl’ üretmektir. Hanedanlık ideolojisi bu dölle çok bağlıdır. Kadın bu statü içinde mutlak mülktür. Yüzünü bile başkasına gösteremeyecek kadar sahibinin malı, namusudur.

İkincisi, seks aracıdır. Cinsellik tüm doğada üremeyle ilgilidir. Yaşamın devamı amaçlanmıştır. İnsan erkeğinde özellikle kadın tutsaklığıyla birlikte ve ağırlıklı olarak uygarlık sürecinde asıl rol sekse, cinsel arzunun patlamasına ve çarpıkça gelişimine tanınmıştır. Hayvanlarda çok sınırlı olan çiftleşme dönemleri (çoğunlukla yıllık), erkek insanda neredeyse yirmi dört saate çıkarılmak istenir. Kadın günümüze doğru seksin, cinsel iştah ve iktidarın sürekli üzerinde denendiği araçtır. Özel-genel ev ayrımları anlamını yitirmiştir. Her yer ve her kadın artık genel-özel ev ve kadın sayılır.

Üçüncüsü, ücretsiz, karşılıksız emekçidir. Tüm işlerin zoru kendisine yaptırılır. Karşılığı, biraz daha ‘eksik’ olmaya zorlanmadır. O kadar aşağılanmış ki, gerçekten erkeğe göre çok ‘eksik’ kaldığını kabul etmekte, erkek eline ve hâkimiyetine dört elle sarılabilmektedir.

Dördüncüsü, en ince metadır. Marks, para için ‘metaların kraliçesi’ der. Aslında bu rol daha çok kadınıdır. Metaların gerçek kraliçesi kadındır. Kadının sunulmadığı hiçbir ilişki yoktur. Kadının kullanılmadığı hiçbir alan da yoktur. Bir farkla ki, her metanın kabul görmüş bir karşılığı varsa da, kadında bu karşılık da koca bir ‘aşk’ yüzüzlüğünden tatalım, “Anaların emeği ödenmez” martavalına kadar koca bir saygısızlıktan ibarettir.

Uygarlığın canavarlaştırdığı erkek aklı (binbir hilenin, yalanın, savaş canavarlığının, ideolojik çarpıklığın, kısacası toplum ve çevresini yıkan aklın, teneke sesinden başka ses vermeyen analitik aklın) onsuz edemediği kadına bu muameleyi uygun gördükten sonra, insan toplumuna, çevresine neler yapmaz ki! Bu aklı durdurmak, ancak yıktığı toplumsal ahlak ve politikayı öncelikle yerli yerine koymakla mümkündür. Daha doğrusu, ancak bu temelde başlangıç yapılabilir. Yalnız analitik aklın aldığı boyutlardaki rolü nedeniyle, uygarlık sistemlerine karşı demokratik uygarlık sistemini geliştirmenin önemi bir kez daha tüm yakıncılığıyla önümüzde görev olarak durmaktadır. Akla büyük değer biçmek asıldır. Toplumsal akıl bir gerçektir. Toplumun kendisi aklın yoğunlaştığı alandır. Umutsuz olmanın hiçbir anlamı yoktur. Tüm kutsallıklardan akan bir ses daha vardır ki, “Biz size akli verdik, yeter ki şer yolunda değil, hayır yolunda kullanın. O zaman size gerekli olan her şeyi edineceksiniz!” der. Bu sesi gerçekten almalı ve anlamalıyız. Toplumun sağduyusu da denilen vicdanın sesi, vazgeçilmez ahlaki sesi de bunu der. Toplumsal politika denen özgürlük sanatının duyulur kılınma gereğini yerine getirmek istediği ses de bunu der. Demokratik toplum çalışmaları bu sesin pratiğidir. Demokratik uygarlık sistemi bu sesin teorisi-
dir.

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

Bundan sonraki bölümler, daha çok bu seslerin (analitik ve duygusal aklın el birliğinden çıkan sesler) somut kaynaklarına inmek ve gösterdikleri çözüm yollarına aydınlık getirmek amacıyla olacaktır.

6- TOPLUMSAL PROBLEMİN ORTAYA ÇIKIŞI

Doğaların diyalektiğinde problem anları, nicelik birikimlerin niteliksel sıçrama süreçleri olarak tanımlanır. Düzen, ilerleme teorilerinde dönüşüm anları çok kısa aralıklar olarak tarif edilirken, kaos teorilerinde esas olanın kaotik durum olduğu, düzen ve ilerlemenin ise sınırlı anlar olarak kaldıkları vurgulanır. Sürekli kaotik düşünceler kadar, sürekli ilerlemeci düşünceler de insan aklını çok meşgul etmiştir. Şüphesiz insan aklını bir yansıma aynası gibi yorumlayanlar olduğu gibi, her aklın temelini in-sanda gören düşünceler de eksik değildir.

Bu düşüncelerde evrenselci ve göreci yorumları okumak zor değildir. Toplumsal akıl temasını bu tür konulara biraz daha somut yaklaşmak için işlemek, tanımlamak gereğini duydum. Dolayısıyla şimdiye kadar yaptığım sunumlar, kavrama düzeyi gelişkin bir hazırlıkla toplumsal problemin kaynağına giriş yapmaktır.

Tarih boyunca tüm önemli düşünsel çıkışlar iki dönemin ürünü olarak belirlemektedir: Düzenin yolunda gittiği, toplumsal refahın tatminkâr olduğu ve büyük sorunların yaşanmadığı dönemler, düşünce olarak gelişimini benzer biçimde yansıtır. İlerlemeci, refah bahşeden, sorunu az düşüncelerdir. Güven aşarlar. Kalıcılıktan dem vururlar. Sorunları arızı, gelip geçici sayarlar. Daha çok Birinci Doğa'yı işlerler. Toplumsal doğayı tartışma konusu yapmak istemezler.

Düzende tıkanmaların ve eskisi gibi yürüyememenin yaşandığı dönemlerde ise, düşünceler sorun yüklüdür. Daha çok İkinci Doğa'yı işlerler. Bu dönemler yeni dinsel ve felsefi arayışların hızlandığı dönemlerdir. Sorunlardan çıkış yeni düşüncelerde, din ve felsefe arayışlarında görülmektedir.

Tarihte büyük düşünce hamlelerinin yaşandığı bu refah ve sorun dönemlerinin düşünsel akışını tüm uygarlıklarda izlemek mümkündür. Sümer toplumunun büyük refah döneminde tüm büyük dinleri, felsefe ve bilimleri, sanat ekollerini etkileyen muhteşem bir mitolojik düşünce çıkışına tanık olmaktadır. Hiçbir büyük din, felsefi anlayış, sanat ve bilim anlayışı yoktur ki, bu Sümer düşünce çıkışından etkilenmemiş olsun. Antikçağ Yunanistan'ındaki düşünce çıkışı da başlangıçtaki refah toplumuyla ilgilidir. Sümerlerde Mezopotamya'nın verimli coğrafyası bu refahın temelinde yatarken, Yunanistan'da Ege'nin her iki kıyısında bu verimlilik sağlanmıştır. Sümerlerdeki mitolojiye karşılık, İonya'da felsefi düşünce öne çıkmıştır. Bilim ve sanatta gelişmeler devrimsel boyuttadır. Batı Avrupa ise, benzer bir refah patlamasıyla büyük düşünce çıkışını 16. yüzyıldan itibaren dünya çapında etkili kılacaktır.

Dikkat çeken husus, her üç refah deneyiminde düşünce devrimlerinin Birinci Doğa'ya ilişkin olarak başlangıç yapmasıdır. Ancak refahın hızı kesildiğinde ve bunalmalar patlak verdiği İkinci Doğa üzerine tartışmalar ağırlık kazanmakta, yeni düşünceler yeni arayışlarla yüklü olmaktadır. Bir kısım düşünce eski refah ve düzen döneminin anısıyla yüklü olarak hep geçmişi ararken, yenilikçi olanlar düzen bozuklu-

ğundan ve bunalımın ağırlığından şikâyet edip ütöpic düşünceler üretirler. Yeni toplumsal biçimlerden bolca bahsedilir. Çok sayıda toplum bu arayışlar sonucunda oluşur. Din ve mezhep topluluklarından tutalım, yeni kabile boylarının türemesine kadar, hatta Avrupa örneğinde gördüğümüz ulus oluşumlarına varana dek toplumsal biçimlenmeler gerçekleşir.

Tarihin düşünce tarihi boyutunda gözlemlenmesi bizleri toplumsal problemlerle tanıştırdığı gibi, günümüz toplumunun gözlemlenmesinde problem boyutunun devasa ağırlığını da iliklerimize kadar hissetmemek mümkün değildir.

Avrupa merkezli sosyal bilime bağlı kalmadan düşünmeye çalışıyorum. Bu tarzın çok gerekli olduğunun farkındayım. Bazıları bu tarz düşünceyi şüphesiz hafif ve sosyal bilimlerden sapma biçiminde yargılayacaklardır. Bu yargı umurumda olmayacaktır. Gerçekten Avrupa merkezli sosyal bilim egemenlik kokmaktadır. Ya egemen kılar ya da egemenlik altına sürer. Hâlbuki bize gerekli olan, demokratik özne olmak ve adilce paylaşmaktır. Avrupa sosyal bilimi özünde liberalizmdir; bir ideolojidir. Ama bu gerçekliğini o denli görünmez kılmıştır ki, büyük muhalif eleştirmenlerin düşüncelerini bile özümsemeye gücünü gösterebilmiştir. Bunu yaparken, üstün eklektizm yeteneğini sergilemiştir. Kendimi bu eklektizme kurban etmemek için, çözümleme gücümün farklılığını geliştirmekten başka çaremin olmadığını biliyorum. Fakat bu tutum anti-Avrupacılık değildir. Anti-Avrupacılık da Avrupa merkezli düşüncenin bir parçasıdır. Avrupa'nın Doğu'da, Doğu'nun Avrupa'da olduğundan hareketle, hangi değerlerimizin evrensel olduğunu bilerek tutum geliştiriyorum. Avrupa'nın birçok değeri öz değerlerimizin bugünüdür, geliştirilmiş halidir. Şu hususu çok iyi bilmeliyiz ki, en anti-Avrupacı geçinenlerin çoğu, Avrupa liberalizminin en geri taraftarı haline gelmişlerdir. Reel sosyalizm ve ulusal kurtuluş pratikleri bu örneklerle doludur.

Marks ve Engels'in bilimsel sosyalizm deneyimleri, kendi dönemlerinin toplumsal problemlerine çözüm olarak geliştirilmişti. Buna içten inanmışlardı. Problem tanımlamaları, kapitalizmi sistem halinde kavramlaştırarak bunu yapmaları, sıra sosyalist sisteme geldiğinde nasıl bir çözüm olunacağına dair inançları tamdı. Öyle ki, elleri altında geliştirilen 'bilimsel sosyalizm' bunun garantisiydi. Ama tarih başka türlü geliştirdi. Daha önceki ütopyacılar da benzer beklentiler taşımışlardı. Lenin'in Rus Devrimi'nden bekledikleri farklıydı. Birçok Fransız devrimcisi de büyük hayal kırıklığını yaşamıştı. Devrim birçok öz çocuğunu yemişti. Tarihin derinlikleri benzer örneklerle doludur. Hâlbuki problem çözümleyiciler hem çok imanlı hem de bilinçli hareket ediyorlardı.

Demek ki, toplumsal problem tanımlamaları ve çözümleme deneyimlerinde eksik ve yanlış bir şeyler var ki, büyük sapmalar ve hatta tersi gelişmeler yaşanmaktadır. Sıkça vurgulandığı gibi, mesele az çaba, isyan, savaş değildir. Bunlar vardır, belki de çok fazladır. Bu tip gerekçeler beni toplumsal problem tanımı ve çözümü konusunda çok ihtiyatlı olmaya zorlamaktadır. Eğer tecrübeden ders almayı ve büyük kahraman-

lıkların anısına saygılı olmayı biliyorsak, atacağımız adımlar ders yüklü ve saygı dolu olmalıdır.

A- TARİHSEL-TOPLUM SORUNUNUN TANIMLANMASI

Savunmanın ilk iki büyük bölümünü genelde iktidar, özelde kapitalist iktidar tekelinde yoğunlaştırmıştım. Birçok yetersizliği bağrında taşısalar da, merkezi uygarlık sistemini çizgi olarak iyi yansıttıkları kanısındayım. Mühim olan, ana gelişim halkalarının sunumuydu. Konular hem tanımlanmış, hem de kümülâtif olarak sermaye birikimini de ihtiva eden iktidar birikimlerinin zincirleme gelişimi olarak sunulmuştu. Bu iki bölümü yazarken, Andre Gunder Frank'ın **Dünya Sistemi** adlı derlemesini de okumamıştım. Sunduğum hem bu derlemenin değişik bir aktarımıydı, hem de fazladan olarak çözümlü de bir sistematiğe, demokratik uygarlığa bağlama eğilimindeydi. Belki şimdi yazsam daha da yetkinleştirilebilirdi. Ama tarihe saygı gereği öyle kalması daha değerlidir.

Toplumsal problem konusu farklı bir başlıktır. Ne iktidar-tekel tarihini sunmayı amaçlıyor, ne de demokratik çözümü tartışıyor. Denenmek istenen, toplumsal problemin teorik ve pratik yaşanmışlığı içinde bir sunumdur. Problemin çözümüne katkı sağlayacağı kanısındayım. Şimdiye kadar konuya hiç değinmedim demiyorum. Parça parça çok işlendi. Bütünlük halinde vermek oldukça öğretici olacaktır.

Toplumsal problemin tanımını nasıl yapmalı sorusu düşündürücüdür. Bazı düşünceler toplumsal fakirliği, bazıları devletsizliği, diğer bir kısmı askeri zayıflığı, başkaları politik sistem yanlışlıklarını, kimileri ekonomiyi, ahlaki düşkünlüğü problem sayarlar. Belki de problem sayılmadık tek bir toplumsal alan bulunmaz. Tüm bu görüşlerde doğru yanlar olabilir. Ama problemin özünü yansıtmaktan uzaktırlar. Toplumsal problemi, toplumun temel dinamiğini çignemek olarak sunmak bana daha anlamlı gelmektedir.

Toplumun toplum olmaktan çıkarılmasını temel sorun yapmak gerekir diye düşünüyorum. Burada birinci husus, bir toplumu belirleyen, toplumsal varlığı inşa eden ve kurgulayan değerlerin varlığıdır. Varlığın kendisi dediğimiz husustan bahsediyorum. İkincisi, bu kendiliği, varlığı kendilik olmaktan çıkararak, varlığının temelini ortadan kaldıran gelişmelerden bahsediyorum. Bu iki husus iç içe yaşıyorsa, toplumsal sorun vardır ve büyüktür demektir. Dolayısıyla klan döneminde bir buzullaşma dönemi tüm klanları ortadan kaldırırsa, buna sorun diyemeyiz. Çünkü doğal afet irademiz dışındadır. Sorun olabilmesi için insan eliyle yaratılması gerekir. Ekolojik sorun bile ancak insan eliyle oluştuğunda sorun olarak tanımlanmıştır. O halde temel toplumsal sorunu, toplumu temellerinden yıkan, çözen güçlere bağlamak bizi doğru bir tanımlamaya götürecektir.

Sermaye ve iktidar tekeline bu güçlerin başında görüyorum. Çünkü ikisi de özünde artık-değer gaspı olarak toplumu temelinden oyan güçlerdir. Bundan sonra sermaye ve iktidar tekeline birlikte tekel diyeceğim. Konuya daha çok açıklık sağlamak için toplumun problemsiz, normal, doğal halini de tanımlamak katkı sunacaktır. Hangi topluluk düzeyinde, biçiminde yaşıyorsa yaşasın, eğer toplum özgürce ahlaki yapısını ve politikasını oluşturuyorsa, o toplum haline normal veya doğal toplum diyebiliriz. Buna açık veya demokratik toplum demek de mümkündür. Sonraki kısımlarda çokça işleyeceğimiz için, kısaca çözümü tam liberal, sosyalist, ulus-devlet, refah toplumu, tüketim, sanayi, hizmet toplumu olarak sunmayacağım. Çünkü bu tip deyimler büyük oranda spekülâiftir. Gerçek toplumda karşılığı olmayan tanımlardır. Bazı sıfatlar demek daha doğru olur.

O halde özgür politika ve ahlak toplumunun bu temel niteliklerinden yoksun bırakılmasını sorunun başlangıcı sayabiliriz. Sorunu başlatan güç ise tekel oluyor. Tekelin kapsamını da tanımlamalıyız. İster özel ister devlet eliyle olsun, tarımsal, ticari ve sınaî yolla artık-değerler bir araya toplanmışsa tekel oluşmuş demektir. Tekel grubunun içinde şüphesiz rahip + güçlü adam + şeyh, başlangıç üçlüsü olarak hiyerarşik-tirler. Tekelden güçleri oranında yararlanırlar. Tarih boyunca bu üçlü tekel çok çeşitli kurumlara bölünecektir. Her kurum kendi içinde bölünecek, ama öz itibariyle zincirleme etkilerini arttırarak günümüze kadar taşınacaklardır.

Tekelin tarihsel akışının kümülâtif ve zincirleme karakterini hep göz önünde tutmak gerekir. Merkezi uygarlık, tekelin zincirleme gelişiminin hem sonucu hem nedendir. İsrarla bu hususu vurgulayacağım. Modernite düşüncesi günümüzde korkunç bir zaman sıkışması dayatmaktadır. Her şey sıkıştırılmış 'şimdiye' boğdurulmaktadır. Hâlbuki 'şimdi' tarihtir, gelecektir. Modernite bu düşünce dayatmasıyla tarih katliamcılığını boşuna yapmıyor. Çünkü gelenekten kopmuş bir toplumu dilediği gibi yönetmek çok kolaydır. Hiçbir tarih tekel tarihi kadar yoğun, zincirleme ve büyüyerek gelme şansına sahip olmamıştır. Tekel kendini bu tür tarihleştirirken, toplumların tüm topluluklarını tarihsiz kılmaya, daha doğrusu kendi içinde eritmeye ve sömürgeleştirilmeye büyük önem verir. Bunun için mitoloji, din, felsefe ve bilim yapıları oluşturur. Aynı çabayı toplulukları ahlaken düşmüş, politika yapamaz hale getirirken de sergiler.

Tekeli sıkça kavram olarak kullanırken, bunu ekonomik, askeri, politik, ideolojik, ticari kapsamda yaptığımızı unutmamalıyız. Çünkü artık-değeri bu gruplar aralarında şu veya bu biçimde paylaşacaktır. Paylaşım biçimi ve oranı ne olursa olsun öz değişmeyecektir. Bazen ekonomik verimi sağlayanlar, bazen askerler, diğerleri -politik sınıf, ideolojik takım, ticari zümre- önemleri oranında paylarında söz sahibi olacaklardır. Sınıf, devlet gibi toptancı kavramlar bulanıklık yaratabilir. Tekel, daha net bir sömürü ve baskı şirketi olarak rol oynar. Arkasında sınıf ve devlet oluşumu türev değerindedir. İkincil doğumlardır.

Tekelin doğurumlarında üçüncü sırayı kentin kuruluşu alır. Kent, tekelin baskı ve sömürü karargâhı olarak başını kaldırır. Tapınakla iç içe geçmiş olması ise, ideolojik meşruiyet arayışının öneminden ötürüdür. O halde kent tarihte gerçekleşmiş haliyle öncelikle tapınak, askeri karargâh, burjuva ('Kentli' anlamında tüm sömürücü kesime burjuva diyebiliriz) oturma yapılarının (saray) çekirdeği olarak sahneye çıkar. Etraflarındaki kalabalık, kalelerdeki çekirdek çevresindeki ikinci halka olarak hizmetçi kullar rolünü oynarlar. Köle sınıfı da denilebilir.

Tarihte hep karşımıza çıkan kale, sur gerçekleri, tekelin kent yapılanmasının en açık kanıtlarıdır. O halde toplumsal sorunu doğuran etkenleri netleştirmiş bulunuyoruz: Tekelin özü etrafında oluşmuş kent, sınıf ve devlet yapılanması. Uygarlıklar tarihi bir anlamda bu üçlü oluşumun zaman ve mekân içindeki yayılımıdır. Mantık basittir: Artık-değer olanakları arttıkça tekeller çoğalacak, ardı sıra yeni kent, sınıf ve devlet yapıları inşa edilecektir. Bu temel yapılar aynı zamanda çok katı gelenekler oluştururlar. Şehir öyküleri, devlet gelenekleri, hanedan tarihleri bitmez tükenmez anlatı konularıdır. Tüm beyni çalışan ve ağzı laf yapanlar, ulema ordusu olarak günlük ideolojik meşruiyet sağlayacaklardır. Uydurmadıkları masal, mesel yok gibidir. Tanrı inşalarından (şehir tanrıları, savaş tanrıları) şeytan, cin yaratımlarına, cennet-cehennem tablolarından edebiyat destanlarına kadar uydurmadık alan bırakmazlar. İnsan emeğinin artısından korkunç mezar, saray, tapınak, tiyatro ve stadyum yapıları, tekelin güç gösterisi gibidir. Aynı korkunçluktaki savaşların tüm bir halkı, kabileyi, şehir ve köyü yaralı esirler dışındaki tüm nüfusuyla birlikte yok etmeleri, tekelin geleneklerindedir. Zaten ekonomik değer ifade eden her şey, kutsal savaş ganimeti olarak tekelin kutsal kitabında çoktan yerini almıştır.

Toplumsal sorunun çıkışında önemli bir tartışma, tarım devriminden sonra tekelin, dolayısıyla üçlü türevin (kent, sınıf, devlet) uygarlık tarzına ilişkindir. Diğer bir deyişle, neolitik toplum aşamasından sonra uygarlık aşaması (köleci, feodal, kapitalist toplum olarak da adlandırılan gelişme aşamaları) mevcut tarzıyla zorunlu muydu? Neolitik toplumun farklı bir üst aşamaya sınıflı ve devletli kentleşme olmadan sıçrama olanakları var mıydı? Var idiye, neden gelişim sağlayamadı? Bunlar her ne kadar spekülâtif sorular olarak değerlendirilseler de, önemli konulara dikkat çekmektedir. Demokratik uygarlık sisteminde konu kapsamlı tartışılacağından, kısaca vereceğim yanıt, toplumsal doğayı inceleme tarzımıza bağlı olarak verilebilir. Hâkim uygarlık paradigmalarına göre gelişmeler, kader çizgisine uygun olarak, olduğu gibi olması gerektiğidir. Her şey kaderi mucibince olmaktadır. Alinyazısında ne varsa o gerçekleşmiştir. Tüm metafizik kurgular bu ideadadır.

Demokratik uygarlık analizinde ise, gerek uygarlığın ve bağrındaki toplumsal biçimlerin yorumlanması, gerek neolitik toplumun devamına, dönüşümüne ilişkin yaklaşımları farklıdır. Özcesi, toplumsal gerçeklik Avrupa merkezli sosyal bilimin izah ettiği gibi değildir. Hakikate daha yakın yorumlar mümkündür. Toplum anlatılmak is-

tenenden farklı oluşmaktadır. Söylemlerle gerçek arasındaki farkı görmek, ayrıca söylemlerle hâkim merkezi uygarlık arasındaki bağı fark etmek büyük önem taşımaktadır. Sosyal bilim adına sunulan ve tartışmasız doğrular diye kabul ettirilen pek çok kategorik değerlendirme propaganda ağırlıklıdır. Gerçeği perdelemeyi amaçlamaktadır. Bilimsel sosyalizm adına sunulanlar dahil, birçok sosyal bilgi ekolü liberalizmin ağır etkisindedir. Bu konular asgari ölçüde aydınlatılmadan, verilecek yanıtların hata payı yüksek olacaktır.

Toplumsal sorunları orijinal çıkışında böyle tanımlamak, gelişim süreçlerini daha gerçekçi yorumlama şansını verir. Temel kategoriler halinde bölmeden, ana aşamalar biçiminde problem sunumları, problemi bütünlüğü içinde göstermeleri nedeniyle daha öğreticidir.

a- Uygarlık tekelinin ilk büyük sorun aşaması, M.Ö. 3000-M.S. 500 yılları arasında (yaklaşık olarak) oturtulabilir. Tekel, farklı mekân ve zaman koşullarında çeşitli yöntemlerle toplumdan büyük artık-değeri sızdırma örgütüdür. Sümer, Mısır ve Harappa toplumunda M.Ö. 3000'lerden beri tarımda firavun sosyalizmi diyebileceğimiz yöntemlerle (örgütlü) muazzam artık-ürün elde etmektedir. Sermayenin ilk büyük birikim modelidir. Neolitik topluma göre müthiş bir verimlilik yakalanmıştır. Bu verimlilik beraberinde kenti, sınıfı ve devleti doğurmuştur. Neolitik toplumda da çoktan başlamış artık-ürün olanakları üstünde ya zor yöntemleri ya da ticari tekel yoluyla ilk büyük sömürü çağı açılır. Şüphesiz firavun sosyalizminde karın tokluğuna, tıpkı hayvanların değişik bir türü gibi çalıştırılan kulların sömürüsü esastır. Kısacası günümüzdeki merkez-çevre sömürüsünün ilk orijinal halkası bu biçimde kurulmuş bulunmaktadır. Sümer toplumunda da eldeki belgeler ışığında bu yönlü gelişmeleri tüm çıplaklığı ve örtüsü içinde görmek mümkündür.

Şüphesiz bu tarz üretim ve artık-ürün gaspı toplumun bağına saplanmış hançer türünden ağır sorunlara yol açmıştır. Mitoloji ve dinler tarihi bu sorunların öyküleriyle doludur. Örneklesek, ilk Gilgames Destanı, Nuh Tufanı, Âdem-Havva ve Habil-Kabil efsaneleri, cennet-cehennem, Tanrı Enki-Tanrıça İnanna çatışması, çoban-çiftçi çelişkisi anlatı halinde sunulurken, özünde acımasız TEKEL'in yol açtığı hançerlemelerden, yani zorluluk ve hayvanca çalıştırmayla artık-ürün gaspının yansıtılmak istendiği çok açıktır.

Bunlara benzer sayısız öykü dehşetengiz talan ve çalıştırılmayı konu edinirken, elbette örtülü bir dil kullanacaktır. Bu dönemde ideolojik hâkimiyetin en az fiziki hâkimiyet kadar etkili olduğunu çok iyi bilmek gerekir. Tarih eğer gerçekten bir de ezilen ve talan edilenlerin dilinden yazılıysaydı, herhalde bizlere sunulandan çok daha farklı bir geçmişle karşılaşacağımızdan kuşku duyulamaz.

Sadece Mısır firavun piramitlerinde (Mezarları oluyor. Ya sarayları nasıldı?) çalıştırılan köle sayısı milyonları aşar. Bunlar hayvan çiftliği gibi bir yerde toplu tutulurken, hayvanlar kadar karınları doyurulmadan, ölümcül kamçılarla o korkunç yapı-

ların inşasında kullanılırdı. Kendi mülkleri olarak hayvan-köleler böyle çalıştırılırken, tekelin askeri kolu diğer dış topluluklar üzerine seferler düzenleyip, bu toplulukların sadece kullandıkları eşya ve toprağı gasp etmekle kalmaz, öldürdükleri dışında yararlı gördükleri tüm topluluğı esaret altına alırdı. Bugün bile görenleri hayretler içinde bırakan o müthiş kale, sur, mezar, arena, saray ve tapınak yapıları bu tür esirlerle inşa edilirdi. Milyonlarca ilk sulama kanalları vasıtasıyla sulu tarımda çalıştırılmasaydı, herhalde o denli artık-ürün elde edilmesi ve bu devsel taş yapılar inşa edilemezdi. Bir de tekelin cennetimsi yaşantısı garanti altına alınamazdı.

Merkezi uygarlık (Mezopotamya Sümer hegemonik uygarlığından günümüz ABD hegemonik uygarlığına kadarki süreç) kökenli anlatılar (mitoloji, din, felsefe ve çeşitli sanatsal-bilimsel ekoller), bu korkunç süreci farklı yansıtmak üzere, aynı müt-hişlikte başta ideolojiler olmak üzere birçok üstyapısal kurumlar geliştirmiştir. Özellikle analitik akıl en verimli aşamasını kaydetmiştir. Rahip tekelin önderliğinde mitolojik ütopyalardan cennet-cehennem tablolarına; yetmediyse felsefi izahlardan bilime, doğa görüngülerine daha iyi yanıt veren bilgiler ve bilgeliklere kadar yanıtlar geliştirmişlerdir. Daha kolay yönetmek için yazı, matematik, astronomi ve biyolojiye ilk adımları atmışlardır. Tekel tabakasının rahatı için olmadık ilaç arayışlarından tıp biliminin temeli atılmıştır. Gılgamesh'in 'ölümsüzlük otu' arayışı destanın en heyecan verici bölümüdür. Taş yapı mimarisi, ölümsüzler için ölümsüz yapılar inşa etme tekniğini geliştirmiştir. Mitoloji yetersiz kaldığında, daha katı dogmatik dinler süreci başlatılmıştır. Korkunç durumlara düşürülmüş insanlara teselli için, tanrı-krallar imgesini yansıtan tanrılar inşa edilmiştir. Analitik akıl belki de en büyük eserini bu tek tanrılı dinlere geçişte sunmuştur.

Toplumsal soruna sadece yol açılmamıştır; sorun en korkunç biçimiyle doğurtulmuştur. Toplumun tüm maddi ve manevi kültürü üzerine karabasan gibi çökmüştür. Sümercede 'Amargi' sözcüğü 'kutsal ana-doğaya dönüş' anlamını daha o dönemde yüklenmiştir. Düşürülmüş insanlık, geçmişini mumla arar hale getirilmiştir. Bir an önce ölüp cennete kavuşmak ideoloji haline yükseltilmiştir. Neolitik dönemde bazen yaşanır gibi tahayyül edilen yeryüzünde cennetimsi yaşam, artık öte dünyalara, ütopyalara konu edinilmiştir. Seküler, dünyevi anlayış, yerini ahiretten başka düşünemez anlayışlara terk etmiştir. Dünya bu korkunç sorun karşısında tüm zenginliği içindeki çeşitliliğini yitirmiş, bir azap yeri olarak tasarlanır hale sokulmuştur.

Toplumsal ahlak, politika ilk ölümcül darbeleri bu tekel sorunuyla yemiştir. Komünal toplumun yapıtaşları olan ahlak ve politika alanları tarumar edilirken, üstte tekel mensuplarının dar topluluklarına özgü egemen ahlak (gerçekte ahaksızlık) ve politika (tanrısal devlet) egemen kılınmıştır. Toplumsal ahlak ve politikanın daha gelişmeden dumura uğratıldığı kesindir. Yerlerine ise, tanrısal düzen olarak egemenlerin yaşam çılgınlıkları ve ilahlık ideaları geçirilmiştir. Topluma ancak bu anlatıları kutsal inanç olarak benimseme hakkı tanınmıştır. Görülüyor ki, sadece toplumsal so-

run doğurulmamıştır; daha da ötesi, toplum kendisi olmaktan çıkarılmış, tekelin hayvan çiftliğine dönüştürülmüştür. Kulluk-kölelik tabii bir rejim olarak kabul gördürülmüştür. Kökleri daha eskiye, ilkel hiyerarşik döneme kadar uzanan kadın köleliği ise, en kapsamlı yaşam konusu haline gelmiştir. Neolitik anacıl, kutsal ana toplumundan intikam alırcasına, erkek egemen tanrılı düzenler inşa edilmiştir. Kadın tanrıçalığı yavaş yavaş izini kaybederken, erkek imgeli tanrıların muhteşem egemenlik çağı başlatılmıştır. Daha o dönemde kadın hem tüm tapınakta, hem de adi genelevlerde fahişeliğe zorlanmıştır; kapatılmıştır.

Mevcut sulama teknolojileriyle bu verimli dönemin, M.Ö. 2000'lerin sonlarında ağır bir bunalıma girdiği gözlemlenmiştir. Gerek kuraklık gerek toprağın tuzlanması da bu süreçte etkili olmuştur. Fakat esas olarak kuruluş esaslarının iki bin yıllık aradan sonra, toplumsal pratiğin bizzat etkisi nedeniyle çatırdaması doğaldır. Harappa çoktan dağılmış, susmuş; Mısır derin çelişkilerle sürdürülemez konuma düşmüş; Sümerler ise hâkim etnik grup olarak yerlerini yine çoktan diğer etnik kökenli uygarlıklara bırakmışlardır.

Bu dönemin merkezi uygarlık sistemi, yol açtığı ağır sorunları çözmek için iki önemli yol denemiştir: Birincisi, kendisini dışı doğru yaymadır. Daha sonra sıkça karşımıza çıkacak olan sömürgeleştirme ve emperyalistleşme süreci, sorunlara ancak geçici çözümler getirir. Fakat yeni sorunlara yol açmaktan da kurtulamaz. Sorunlar çözülmemiştir. Aksine daha da yaygınlaşmış ve yoğunlaşmıştır. Merkezde, metropolde yoğunlaşan sorunların dışarıya ihracı, kısmi rahatlama sonra katmerleşerek kendine dönecektir. Tarihte bu döngü merkez ve çevrenin sürekli yer değiştirmesiyle sıkça karşımıza çıkacaktır.

Sümer metropolünün (merkez) benim kanıma göre üç yönde, hatta denizi de eklersek dört yandan kendini ihracı söz konusudur. Batıya doğru ilk yayılmasının ürünü Nil Mısır'ıdır. Mısır'ın önceleri koloni olarak, sonraları bağımsızlaşarak gelişmesi ihtimal dahilindedir. Dış destek olmadan, dört tarafı kapalı olan bir coğrafyada Mısır türü uygarlığın gelişmesi zor bir olasılıktır. Sümerlerin doğuya doğru yayılması da Sind kıyılarında Harappa'yı doğurmuştur. Aynı yaklaşımımız Harappa için de geçerlidir. Dış destek olmadan, Harappa ancak çölde bir mucize olabilirdi. Çin'de M.Ö. 1500'lerde başlayan ilk krallığın doğuşunu da benzer bir yaklaşımla açıklamak akla daha uygundur. Daha ilk doğuşunda merkez-çevre ilişkisi uygarlık uygulamasında esaslı bir özelliktir. Doğuya doğru önemli bir yayılma alanı bugünkü İran'da Sümerlerin komşusu olan Susiana'daki Elam-Sus uygarlığıydı. Kuzeye doğru yayılma, merkezden pek uzak olmayan Babil ve Asur üzerinden Yukarı Mezopotamya'nın otantik ve neolitik devrimin temel inşacısı Aryen-Hurriler tarafından gerçekleştirilmiş olanlarıdır.

Sümer, Akat (Semitik kökenli etnik grup dönemi), Babil ve Asur tarafından sürekli kolonileştirilip sömürgeleştirilmeye çalışılan Hurriler, tarihin belki de ilk ve en

büyük direnmelerini bu ilk orijinal merkezi uygarlığa karşı vermişlerdir. Sümer tabletlerinde bu süreci fark etmek mümkündür. Gılgameş Destanı bile ilk seferin kuze-yin ormanlarına doğru yapıldığını açıkça anlatmaktadır. Zaten halen kaynayan çağdaş Irak-Uruk bu gerçeğin, geleneğin devamını çarpıcı olarak yansıtmaktadır. Hurri kökenli Kürtler ve Semitik kökenli Arapların çelişkileri, belki de ‘Nuh-u Nebiden’ kalma özelliklerini halen konuşurmaktadır. Tek değişen merkez-çevre, hegemon ve teknik farktır.

Hurriler Verimli Hilal’in orijinal kabileleri olup, tarım devrimini derinliğine yaşadıklarından, hem direnme hem de kendi öz uygarlıklarını geliştirme potansiyeline sahiptiler. Sümer merkezine ihtiyaç duymadan, M.Ö. 3000’lerde ilk kent merkezlerini kurduklarına dair birçok arkeolojik veri gün yüzüne çıkmış bulunmaktadır. Özellikle Urfa yakınlarındaki neolitik devrim öncesinde dikilmiş büyük taş anıtlar (Göbeklitepe, M.Ö. 10000–8000), bu yöre uygarlığının kökenlerini yansıtmaya açınsından, bilim dünyasında halen etkisi süren büyük yankılara yol açmıştır. Benim şahsi tahminim, Sümerlerin Aşağı Mezopotamya’ya ilk yerleşen Hurri kökenli koloniler olduklarına ilişkindir. Dolayısıyla Hurri kökenli gerek Hititlerin gerek Mitannilerin M.Ö. 1600’lerden itibaren İç Anadolu ve Güneydoğuda imparatorluk kurmaları anlaşılır bir husustur. Bu alanlarda başka uygarlık gelişmeleri imkân dahilindedir. Göbeklitepe anıtlarının çözümlenmesi, uygarlıklar konusunda farklı görüşlere yol açabilir. Sümerlerin deniz üzerinden (Basra Körfezi) yayılması, bugünkü Umman, Yemen, hatta Habeşistan’da uygarlık kolonilerine yol açmıştır. Umman’da en az Harappa kadar büyük bir kentin varlığı bilinmektedir.

Bunalımın aşılmasının ikinci yolu Babil ve Asurlular tarafından denenmiştir. Babilliler endüstri ve bilimi geliştirerek, Asurlular ise ticaret tekeli kurarak, Sümer uygarlığını yaşadığı ağır sorunlardan kurtarma ve yayma çabasını kesintisiz sürdürmüşlerdir. Babil bilim ve endüstride dönemin gerçek Londra’sı, Paris’i, Amsterdam ve Venedik’idir. Hatta yükseliş döneminde günümüzdeki New York’tan bin kat daha fazla şöhrete sahipti. İskender bile sönmüş Babil’de son nefesini boşuna vermemiştir. Saddam bile belki de Babil aşkının son trajik kurbanıydı. Binlercesi daha var ki, yazıya sığmaz. Asur’un ticari tekeli çözmeye çabaladığımda, aklıma hemen Venedik, Hollanda ve İngiliz ticaret tekelleri gelir. Asur ticari tekelleri gerçekten tarihin belki de Fenikelilerle birlikte en girişken, yaratıcı şirketleriydi. Orta Asya’dan (Çin’de bile gözüktükleri belirtilir) Batı Anadolu’ya, Arabistan’dan Karadeniz kıyılarına kadar ticari ağlar (meşhur karumlar, yani kâr yerleri, kârhaneler) geliştirdikleri tartışmasızdır. İlk büyük ticari imparatorluğu kurdukları kesindir. M.Ö. 2000–1600, 1600–1300 ve 1300-600’lerde, üç dönem halinde kendini gösteren bu ticari ahtapot bu anlamıyla bir ilktir. Fakat ticaretin de Sümer merkezi uygarlığını sınırlı yaymak ve derinleştirmekten öte bir çözümleyici değeri yoktur. Kaldı ki, ticari tekel her zaman rahip + asker + yönetici ana tekelinin ortağı konumundadır. Aralarındaki anlaşmazlıklar, paylar üze-

rindeki kavradan öteye gitmez. Fakat Asur'un, Sümer merkezi uygarlığını yaklaşık bin beş yüz yıl kendi üzerinden taşıması asla küçümsenemez. Uygarlık zincirinin en güçlü halkalarındandır.

Harappa, Umman, Hititler, Mitanniler ve Mısır aynı başarıyı gösteremedikleri için, kendi içlerinden kolay çözülmüşlerdir. Asurluların Fenike, Med-Persler ve Geç Hititler üzerinden Grek uygarlığını etkilemesi ticaret üzerinden gerçekleşip, merkezi uygarlığın kesintisiz sürmesinde en belirleyici rol oynadıkları inkâr edilemez. Ticaret tekeli sorunları çözmez. Fakat uygarlığın birçok geliştirici ürünlerini (buna fikirler ve inançlar da dahildir) her tarafa yayarak, gelişip daha uzun süre ayakta kalmasını sağlar. Aksi halde Harappa'nın durumuna düşülürdü. Tarih belki de birkaç bin yıllık tecrübeler yaşardı. Ama yine ticari tekelin en acımasız sermaye birikim tekeli olduğunu; siyasi temsilcilerinin sur örneğinde gözlemlediğimiz gibi en gaddar uygulamalara (insan kellelerinden kale ve sur yapma) girişmekten çekinmediklerini bilmek gerekir. Dahası, fiyat farkını, malların mal oluş değerindeki farkını kullanıp, en az emekle kazancı ticari tekellerin sağladığı da iyi bilinen bir husustur.

Burada kâr amaçlı olmayan tüketim amaçlı küçük meta alışverişinden, ticaretinden bahsetmiyoruz. Kâr amaçlı tekeli ticaretten bahsettiğimiz sürekli göz önünde bulundurulmalıdır. Harappa'nın dışa açılmadığı ve ticareti geliştirmediği için çöktüğü yüksek bir olasılıktır. Mısır'ın Yeni Hanedanlığı'nın da (M.Ö. 1600–1000) başarılı bir dışa açılma ve ticari tekel kurma yeteneği kazanamadığı için, iç boğuşmalar ve dıştan saldırılarla söndüğü bilinmektedir. Sümerler kadar yayılıysaydı, belki de dünyamız farklı olurdu. Çin ise dışa taşma gereği duymadı. Belki de kendisi yeterince genişti. Açık ki, ilk merkezi uygarlık patlaması yol açtığı ağır sorunları dünyaya yayarak farklı bir aşamaya erişebilmiştir.

Tarihte M.Ö. 1600–1200 döneminde ilk defa Anadolu, Mezopotamya ve Mısır uygarlığının daha çok iç içe geçerek merkezi hegemonik karakter edindiğini varsayan düşünürler vardır. Şehirleşmenin, ticaretin ve aristokrasinin altın dönemi denmese de, bir sıçrama sağladığı açıktır. Sorunun yaygınlaşmasının, merkezi hegemonyanın sıkça yer değiştirip sistemin ömrünün uzamasına katkıda bulunduğu açıktır. Ünlü Kadeş Antlaşması (M.Ö. 1280'ler) dönemin bu gerçeğini yansıtmaktadır.

Merkezi uygarlığın M.Ö. 1200-800'lerde yaşadığı bunalım, ancak demir tekniğinin tuncun önüne geçmesiyle (M.Ö. 3000–1000) hafıflemiştir. Üretim ve savaş tekniklerindeki gelişimler hep dönem farklarını yaratırlar. Şüphesiz belirleyici olan toplumsal gelişmedir. Ancak bu gelişme teknikle yakından bağlantılıdır. Hegemonik merkez ilk defa Mezopotamya'nın dışına çıkmaktadır. Batıya, Avrupa'ya doğru kayışın ilk adımları atılmaktadır. Bunda geçiş aşamasını kara üzerinden Med-Pers İmparatorluğu (M.Ö. 600–330), deniz üzerinden Fenikeliler (M.Ö. 1200–330) teşkil edecektir. Urartular da (M.Ö. 850–600) benzer bir rol oynayacaktır. Toplumsal bunalım demir teknolojisi ve yaygınlaşp güvenlik altına alınan ticaret yollarıyla tam aşılmasa

da, hafifleşip sürdürülebilmiştir. Med-Pers İmparatorluğu'nun (hegemonyasının) kara ticaret yolları, Fenikelilerin ise Akdeniz ticareti üzerinde yaptıkları hamle önemlidir. Grekler uzun süre bu iki uygarlığın sömürgesi, kolonileri durumunda yaşamışlardır. Tarih (Batı merkezli tarih), Grek-İon uygarlığını orijinal saysa da, gerçekçi araştırmalar her şeylerini bu iki uygarlık yayılmasından aldıklarını göstermektedir. Med-Pers ve Fenike etkisine Mısır, Babil ve Girit'in etkisini de eklediğimizde, ünlü Grek uygarlığının büyük oranda ithal malı olduğu inkâr edilemez bir gerçekliktir.

Şüphesiz Grek-İon sentezi küçümsenemez. Ama orijinal olmadığı çok açıktır. Kaldı ki, hiçbir uygarlık orijinal değildir. Hepsi neolitik toplumun değerlerini ya gaspla ya da ticaret tekeliyle ve çoğunlukla iki yöntemi de iç içe kullanarak devşirme üzerine kuruludur. Değişime uğrattığı yeni sentezler yaratmış olabilirler. Ama Gordon Childe'nin de belirttiği gibi, neolitik toplumun M.Ö. 6000–4000 döneminde Zagros-Toros kavisinde yarattığı teknik buluşlar, ancak Avrupa'nın 16. yüzyıldan sonraki buluşlarıyla mukayese edilebilir ağırlıktadır. Merkezi uygarlık ilkin M.Ö. 4000'lerden itibaren Uruk kentinin yükselişiyle bu teknoloji etrafında inşa edilmeye başlanmıştır. Tanrıça İnanna'nın Tanrı Enki'yle giriştiği çatışmanın en temel konusu, kendisinden çaldığı (kadın etrafında örgütlenen neolitik teknoloji) Me'ler (teknik buluş anlamına geliyor) konusundadır. Burada uygarlıkla birlikte gelişen erkek üstünlüğüyle teknolojiye hâkimiyet arasındaki ilişki vurgulanmaktadır. Bu örnek bile Sümer mitolojisinin öğretici değerinin ne kadar yüksek olduğunu yansıtmaktadır. Zaten dönemin dili mitoloji yüklüdür. Günümüz dili gibi kullanılacak değildir.

Ege'nin her iki kıyısında yükselen Grek-İon uygarlığı (M.Ö. 600–300), şüphesiz tarihsel zincirde önemli bir halkadır. Toplumsal gelişmede büyük bir hamledir. Hem zihniyet hem teknik-pratik alanda büyük katkıların sahibidir. Deniz taşımacılığında Fenikelilerden aldığı mirası çok geliştirmiştir. Avrupa kıyılarında yaygın koloni teşkiline gitmiştir. Yazı tekniğini yine Fenike mirası üzerinden geliştirip, günümüz alfabesinde önemli pay sahibidir. Dönemin bilinen tüm bilimlerinde devrimci gelişmeler sağlamıştır. Felsefede tam bir devrim yaşanmıştır. Sümer tanrılar dönemine Olympos tanrılarıyla son noktayı koymuştur. Homeros'la Gılgamesh Destanı geleneğini doruğa taşımıştır. Tiyatro, mimari ve müzikte benzer devrimsel gelişmeler sağlanmıştır. Görkemli kentler inşa edilmiştir. Tapınak, saray, tiyatro, stadyum, meclis bina tekniğinde yol açtığı değişiklikler klasik değerini halen korumaktadır. Üretim-ticaret hamlesi küçümsenemez. Endüstriyel gelişmeler de önemlidir. Politik alanda demokrasinin tarihe mal olan örneklerini sunmuştur. Demokrasinin, uygarlık çerçevesinde de olsa, diğer yönetim biçimlerinden üstünlüğünü kanıtlamıştır.

Fakat tüm bu belirlemeler Grek-İon uygarlık aşamasının Sümerler ile başlayan merkezi uygarlık sisteminin bir halkası olduğu gerçeğini değiştirmez. Aksine teyit eder.

Konumuz açısından Grek uygarlığının toplumsal sorunu çözmedeki rolü, daha doğrusu sorunun gelişimindeki payı değerlendirildiğinde, öteki uygarlıklardan köklü bir farkının olmadığı rahatlıkla belirtilebilir. Başta Atina demokrasisi olmak üzere, sağladığı tüm gelişmeler, merkezi uygarlığın sorunlarını çözmek şurada kalsın, daha da ağırlaştırdığını göstermektedir. Bunları sıralarsak:

Kadın tutsaklığı alabildiğine derinleştirilmiştir. Kadın sadece evde çocuk yapmak ve erkeğe en ağır köle olarak hizmet etmekle yükümlü kılınmamıştır; politikaya, spora, bilime, yönetime katılımı yasaktır. Ağır üretim işlerinin hepsine koşturulmuştur. Eflatun kadınla yaşamının erkeğin soyluluğunu zedeleyeceği görüşündedir. Homoseks bu nedenle de yaygınlaşmıştır. Kadın dışında da kölelik çığ gibi büyümüşdür. İlk defa büyük sayıda işsiz köleler yığını ortaya çıkmıştır. Paralı askerlik kurumu icat edilmiştir. Her tarafa sadece mallar değil, köleler de ihraç edilmiştir. Buna karşılık en asalak bir efendiler sınıfı türetilmiştir. Aristokrasi kavramı kazanılmıştır. Sosyal alan parazit sosyal unsurlarla dolmuştur. Burjuva sınıfına en yakın kesimler Grek uygarlığının ürünüdür. Kısacası sosyal alandaki sorunlara daha yenileri eklendiği gibi, eski sorunlar ağırlaşarak sürdürülmüştür.

Kentsel gelişmede görkem yakalanmış, kent organik bir yapıya kazanmıştır. Ama bu gelişmeler toplumsal sorunun ağırlaştırılması pahasına sağlanmıştır. Ziggurat ve piramit yapısı adeta parçalara ayrılarak devasa boyutlarda tekrarlanmış gibidirler. Nasıl ki birinci kent aşaması bizzat tapınak yapısından ve eklentilerinden oluşmuşsa, ikinci aşama iç kale ve eteklerindeki birinci ve ikinci surlarla temsil ediliyorsa, üçüncü aşamada bu ayrımlar kaldırılarak ve yeni eklentiler kazanarak mekân zenginliği ve görkemi yakalanmıştır. Tekelin büyümesine paralel bir gelişme söz konusudur. Bununla sorunlar çözülmüyor, daha da büyütülüyor. Köleler ordusu eskisini katbekat aşmıştır. Bir de işsiz köleler oluşmuştur. İnsanlar ilk defa kendini en gereksiz konumda bulmuşlardır. Toplumsal sorunun bundan daha ağırı olamaz. İşsiz üreten sistem en gaddar sistemdir.

İktidar ve devlet aygıtlarında benzer büyümeler gözlemlenebilir. İktidar üst katlardan aşağı katlara doğru işgalini büyütüştür. Devletin politikayı boğarak topluma hükmetmesi artış kaydetmiştir. Devlet bürokrasisi oluşmuştur. Askeri sınıf ayrıcalığını pekiştirmiştir. Genel olarak toplumsal bünyede kadınlar, çocuklar ve gençler, köle, köylü ve zanaatçılar üzerindeki iktidar otoritesinde artış görülmüştür. Atina demokrasisinin en hazin yanı, devlet karşısında politikanın tükenişini bütün çıplaklığıyla ortaya sermiş olmasıdır. Toplumsal demokratik gelenek Atina örneğinde aristokratlar eliyle adeta son nefesini vermiş gibidir. Atina demokrasisinden çıkaracağımız en önemli ders bu olsa gerekir.

Roma uygarlık tekeli (M.Ö. 750-M.S. 500) Grek-İon geleneğinin devamı ve iç bütünlüğü çerçevesindedir. Bir yarımada dan diğerine sanki nakledilmiş örnekler gibidir. Söylenecek en önemli husus, Grekler bu uygarlığın çocukluk ve gençlik dön-

miyse, Roma'nın olgunluk ve yaşlılık dönemi olduğudur. Doğu'dan aldıklarını ilk defa Doğu'ya karşı üstünlük sağlayacak tarzda özümseme ve sentezlemesini bilmişlerdir. Avrupa'nın bir kısmını acımasız işgal ve kolonileştirme pahasına uygarlığa katma Roma'nın başarısıdır. Bunun dışında Roma her bakımdan Grek ölçütlerinin aşırı büyümüş halidir. Kent, sınıf ve iktidar bakımından devasa boyutlar kazanmıştır. Krallıktan aristokratik cumhuriyete, oradan tarihin en güçlü ve geniş imparatorluğuna erişilmiştir. Roma tarzı yaşam her tarafta moda olmuştur. Aristokrasisi, günümüz modernitesi (burjuvazisi) gibi, çağdaşlığın belirleyici gücüdür. Asalak aristokratlık ve lümpen proleterlik Roma'nın azgınlaşan sorunlarının simgesidir.

Roma dönemi, denilebilir ki, toplumsal sorunun zirvesidir. Bunda şaşılacak bir yan yoktur. Merkezi uygarlığın kümülâtif büyüyen tekeliyle, onun yol açtığı bünyesel sorunun büyümesi arasındaki bağ direkttir. Bunun en açık işareti, barbar kabileler ve yoksullar partisi olarak Hıristiyanlık Partisinin Roma'nın korkunç cezalandırmalarına (çarımha gerilme, aslanlara parçalatılma, Kartaca misali yerle bir edilme vb.) rağmen sel gibi Roma üzerine akmaları, sorunların adeta birer fiziki güç gibi (özünde özgürlük ruhunun patlamasıdır) patlaması anlamına gelmektedir. Asıl barbarın Roma olduğunu belirterek, yıkılışının hem içten hem de dıştan büyüttüğü devasa toplumsal sorundan kaynaklandığı açıktır. Roma'nın şahsında sadece Roma kenti, iktidarı ve aristokrasisi yıkılmamıştır. Uruk kentinin öyküsüyle başlayan uygarlık serüveninin merkez-çevre, rekabet-hegemonya, yükselme-alçalma karakteristik yapısıyla Dünya Sisteminin yıkılmasıdır. Sistemin toplum karışıklığının Roma'nın şahsında ve suretinde yol açtığı sorunlar ve karışık iç-dış direnmelerle en barbar dönemlerinden birini kapatmasıdır.

b- Toplumsal sorunda ikinci büyük aşama, Roma'nın yıkılışından Amsterdam'ın yükselişine kadar süren zaman aralığına oturtulabilir: Yaklaşık M.S. 500–1500 dönemi. Belirgin özelliği, sorun çözüm mesajları olarak ortaya çıkan İbrahimî dinlerin döneme damgasını vurmasıdır. İbrahimî dinlerin çözüm olayım derken toplumsal soruna daha çok yol açmaları, üzerlerinde önemle durmayı gerektirir.

İbrahimî dinlerin toplumsal mesajını çözümlemeye yoğunlaşırken, bu mesaj bende merkezi uygarlık sisteminin maddi sorunlu yapısının manevi sorunlu yapılaşa dönüşmesi olarak anlam kazanır. Diğer bir deyişle, maddi kültür sorunlarının manevi kültür sorunu halinde yankı bulmasıdır. Hz. İbrahim'in Urfa'daki Babil temsilcisi Nemrut'un (şehir yöneticisi) zulmünden, yani yol açtığı ağır sorunlardan dolayı kaçtığı ya da hicret ettiği Kutsal Kitaplarda açıkça belirtilir. Hatta yakılma tehlikesini nasıl atlattığı ilahi mucizeler gibi anlatılır. Neden olarak, yeni tanrı arayışında olduğu da temel bir gösterge olarak sunulur. Tanrı arayışı yeni yönetim arayışı olarak da tercüme edilebilir. Anlatı, dönemin ağır sorunsal yapısının birçok özelliğini daha sunar. Tarih yaklaşık M.Ö. 1700'ler olarak tahmin edilmektedir. İbrahim Mezopotamya kökenli uygarlıktan Mısır kökenli uygarlığa hicret ediyor. Demek ki, ikisi arasında yol

açılmış bulunmaktadır. Belki de kendine yeni sığınak ve müttefik aramaktadır. Kenan (bugünkü Filistin, İsrail) ellerindeki yaşamı bu tezi doğrulamaktadır. Küçük bir kabileden aile olarak ayrılıyor. Kenan'da yeni bir kabile haline geliyor.

Torunu Yusuf, Mısır'a köle olarak satılıyor. Yetenekleri onu firavun sarayında vezir katına yükseltiyor. Bunda saray kadınlarının rolü önemlidir. İbraniler tarihinde kadın hep önemli rol oynar. Mısır'da da bir İbrani kabile oluşur. Fakat yarı-köle konumundadırlar. Bundan çok rahatsızdırlar. Nemrut'un yerini adeta firavun almıştır. Ondan da kurtulmak istemektedirler. Bu sefer hicretin önderliğini Musa yapacaktır. Tarih yaklaşık M.Ö. 1300 civarındadır. Çıkış mucizelerle yüklü olarak Kutsal Kitapta geçer. İbrahim'in çıkışına benzer. Dönüş tekrar Kenan ellerinedir. Mısır'a göre, Kenan 'vaat edilmiş cennet' gibidir. Sina Dağı'nda aradıkları Tanrı, daha net ve kesin On Emir ile kabileye seslenir. On Emir aslında kabilenin uzun deneyimden sonra kazandığı örgütlenme ilkeleri ve siyasi programıdır. Kabilenin Nemrut ve Firavun dinlerini kesin terk edip, kendi etnik dinini (dünya görüşü ve programını) kurması söz konusudur. Kutsal Kitap sonraki süreçleri tanrısal sesle uzun uzun anlatır. Karşımızda artık Sümer ve Mısır'da olduğu gibi mitolojik öyküler değil, kesin doğru olan (Ortodoks) dinsel kurallar vardır.

Dinler tarihinde bu durum büyük devrim demektir. Dönemin büyük düşünce devrimi anlamına geliyor. Araştırmalar İbrani geleneğinin Ortadoğu'nun en gelişkin hafıza kaynaklarından biri olduğunu göstermektedir. Benim şahsi kanaatim, İbranilerin öz olarak, Sümer ve Mısır mitolojisini 'din' biçiminde söylem'e (retorik) dönüştürdükleri temelindedir. Tarihi süreç boyunca bu söyleme Zerdüş, Babil (özellikle M.Ö. 596 sürgünü döneminde), Fenike, Hurri ve Grek kaynaklarından da ekleme yaparak, Kitabı Mukaddes'i sürekli geliştirmişlerdir. Unutmamak gerekir ki, Kitabı Mukaddes'in ilk derlemesi M.Ö. 700-600 dönemindedir. Daha önce hiçbir yazılı kaynak yoktur.

Şu hususu önemle belirtmeliyim: Tarih boyunca Yahudiler sadece SERMAYE ve PARA biriktirmezler. En yamanından İDEOLOJİ ve BİLİM-BİLGİ de biriktirirler. Sayısal güçsüzlüklerini bu iki stratejik birikimle dünya çapında güce dönüştürürler. Yahudi etnisitesi (önce kabile, günümüzde ulus) yalnız günümüzde değil, tarih boyunca bu iki birikim sayesinde hep iktidarın kısıyında ve stratejik mevkieğinde gayet üstün bir yaşam seviyesine tutunmayı başarmıştır. Fakat başlarına gelen felaketler ve korkunç sorunlar da bu gerçekliklerle yakından bağlantılıdır. Şüphesiz sermaye ve bilginin güç-iktidar ve iktidarın da sermaye ve bilgi tekeli olduğunu sürekli tarih ve güncel okumada metot edinirsek, toplumsal sorun çok daha açık ve gerçekçi anlaşılabilir. Devasa tarihsel-toplum sorunlarının çözümünde İbrahimi dinlerin ne denli çözümleyici olduklarını daha çok Demokratik Uygurluk kısmında inceleyeceğiz için, burada kısaca nasıl daha da karmaşık tarihsel-toplumsal sorunlara yol açtıklarını irdeliyorum.

Ahdi Atik (Kutsal Kitabın diğer adı), Musa sonrasını önderler, rahipler (Levililer), peygamber-hükümdarlar, peygamberler, yazarlar biçiminde sıralayıp gider. Sonrasına da aydın, bilgin bölümlerini eklemek (buna benzer adlarla) mümkündür. Öyle anlaşılıyor ki, Sümer ve Mısır mitolojik kaynaklı (rahip icatları) bilgeliklerin tümüne peygamber denilmektedir. Ahdi Atik böyle yorumlamaktadır. Peygamberlerin temel görevi, uygarlık tekelinin oluşturduğu misli görülmemiş toplumsal soruna çözüm olmaktadır. Artık-ürün-sermaye birikiminin köleleştirme temelinde zorla çalışma ve askeri yolla sağlandığı sürekli göz önünde tutulursa, sorunların da devasa birikimi daha iyi anlaşılacaktır. Peygamberlik, bu gerçekliğin ağır sorun yaşayan toplum kesimlerinde yankı bulmasıdır. Kurumsal niteliğini böyle kavramak, tarih okumalarımızı daha anlaşılır kılacaktır.

Musa'nın ideolojik ve siyasi programının ölümünden yaklaşık üç yüz yıl sonra M.Ö. 1000'ler civarında SAUL-DAVUT-SÜLEYMAN peygamberlerin hükümdarlığında mini bir devlet doğurduğunu görmekteyiz. Onca mücadeleden sonra yaşadıkları ağır toplumsal soruna buldukları çözüm, kendilerine ait bir iktidar-devlet aracına kavuşmaktan ibarettir. Bu devletin Atina kadar demokratik olmadığı çok açıktır. Yine uzun süre bağrında yaşadıkları Mısır ve Babil-Asur devlet geleneğine göre çok zayıf ve çözümsüz olduğu da açıktır. O halde İbrahimî gelenekte neden devlet üzerinde çok durulur? Çünkü peygamber icadıdır da ondan. Mensuplarına 'vaat edilmiş cennet olarak toprakları' bahşetmektedir.

İlk Yahudi devletinin çok kısa süre sonra benzer iktidar kavgaları ve işgaller sonrası (Davut ve Süleyman'ın oğulları ve torunlarının kavgaları, Asur'un tehditleri, işgali) çöktüğü bilinmektedir. Üç bin yıl sonra aynı yerde kurulan İsrail'e oldukça benzemektedir. Fakat yine de bu peygamber inşasını önemsemek gerekir. Etkisi tarih boyunca merkezi uygarlık iktidarları üzerinde hiçbir zaman eksik olmamıştır. Özellikle ideolojik ve parasal sermaye yoluyla çok etkili olunmuştur.

Hız. İsa geleneği, ikinci önemli İbrahimî din olur. Roma'nın işgal yıkımlarının yol açtığı sorunlar yumağına bir mesaj sunumudur. İsa'nın diğer adı (Kurtarıcı) Mesih'tir. Miladî tarihi kendinden başlatan bu akımın Roma'nın lümpen proleter ve yoksul kesimlerinin ilk ekümenik (evrensel) partisi olarak nitelendirilmesi yerindedir. Musa Hareketinin militan karakterinden uzaktır. İbrani kabilesinin alt kesiminden çıkış yaptığı belirtilebilir. Kabile örgütlenmesinin çözüm yeteneğini iyice yitirdiği, sınıflaşma, şehirleşme ve iktidarlaşmanın komünal değerleri iyice aşındırdığı koşulların (objektif ortam) ürünüdür. Evrensel ve sınıfsal niteliğini bu koşullardan alıyor. Doğu Akdeniz'de o dönemde benzer kabile ve kavimsel çözümler hızlanmaktadır. Grek, Asur-Babil ve en son Roma koloni hareketleri yığınla kabilesiz, işsiz ve yoksul kitleyi açıkta bırakmaktadır. Sahip ve kurtarıcı arayışları yoğundur. Açık ki, İsa Hareketi bu arayışların kolektif ifadesidir. Zaten kendisine 'Mesaj' demektedir. Ahdi-Atik, Ahdi-Cedid (İncil) olarak yenilenmektedir. Dönemin uygarlık dil ve kültürü Asur-

Aramice, Babil-Keldanice, Grek-Helence ve Yahudi-İbranicedir. Roma-Latince yeni oluşmaktadır. İsa'nın dilinin Aramice olduğu söylenmektedir. Helence, Helenistik dönemde bölgede iyice yaygınlaşmıştır. Aramice bin yıldır bölgenin ticaret ve kültür dilidir. Helence de bu özellikleri daha sonra kazanmaktadır. İbranice ise, anlaşılıyor ki, kutsal metin dilidir. Latince çok daha yeni yönetim dili olarak yer bulmaktadır.

Arapçanın henüz izlerine rastlanmamaktadır. Çöl kabilelerinde gelişkin olduğu, Arabistan Yarımadasındaki kentleşmeyle birlikte uygarlık diline dönüşmeye başladığı gözlemlenmektedir. Bölgeyi istilası İslam Devrimi ile olacaktır. Farsî lehçelerin izlerine rastlanmakla birlikte, gelişkin yapılarını Zagros-Toros dağ sistemlerinde ve Pers-Sasani uygarlık merkezinde yaşamaktadırlar. Ayrıca başta Sümerce ve Mısır-Kıptice olmak üzere, merkezi uygarlığın etkisiyle çözülen ve ortadan kalkan çok sayıda dil ve kültür söz konusudur. Ermenice de giderek bölgeye nüfuz etmektedir.

Bölgede Doğu ve Batı kaynaklı olarak kendilerini daha çok ifade edecek iki hegemonik iktidar çekişmesi bütün hızıyla hüküm sürmektedir: İtalya-Roma merkezli imparatorluk, İran-Kafkas merkezli Sasani İmparatorluğu. Üç bin yıllık Mezopotamya merkezli uygarlık ilk defa bölge dışına kaymış ve iki büyük hegemonik uygarlık arasında paylaşılmış olarak mirasını sürdürmektedir. Aralarındaki savaşlar özünde Mezopotamya uygarlık mirası üzerindedir ve çok şiddetlidir. Belki de tarihin sürekli ve en yoğun hegemonya mücadelesi bu dönemde yaşanmıştır. İskender ve sonrası, bu kavganın ilk raundu olarak yorumlanabilir. Uygarlık merkezinin Batı'ya kaymasına henüz çok zaman vardır. Ama yine de ilk adımların atıldığı açıktır.

Roma İmparatorluğu'nda Grek felsefesinin, Pers-Sasani İmparatorluğu'nda ise Zerdüşt öğretisinin (daha seküler-ahlaki) her iki uygarlık tekelinden kaynaklanan sorunlara çözüm olamadıkları gözlemlenmektedir. Savaş gerçeği aslında çözümsüzlüğü vurgulamaktadır. Sınırlı kalan artı-değer olanakları, sayı ve nitelikçe büyüyen ve çoğalan tekeller arasında savaşı en gözde birikim yöntemi haline getirmektedir. Uygarlık tarihinde savaşlar bir nevi sermaye ve iktidar birikim araçlarıdır. Yani efsaneleşen kahramanlık öyküleriyle alakaları yoktur. Bu, işin propaganda yanıdır. En anlamlı tarifıyla, günümüzdekiler de dahil, savaşların son tahlilde sermayenin ve iktidarın el değiştirme araçları oldukları açıktır. Dolayısıyla en temel üretim gücü ve ilişkilerinin merkezinde rol oynadıklarını tarih okurken sürekli göz önünde bulundurmak gerekir. Tabii savunma savaşları ise, ellerindeki toprağı, diğer üretim güç ve ilişkilerini, özgürlüğü, özcesi toplumun kimliğini, bunun için ahlaki ve politik yapısını, varsa demokrasisini korumayı amaçlar. Meşruiyetini bu gerçeklikten alır.

Tekel savaşlarının uygarlık tarihinde bir motor görevini gördüklerinden sıkça bahsedilir. Bu, daha yetkin teknolojik ve örgütsel-eylemsel yeniliklere yol açmaları açısından doğrudur. Fakat öz itibarıyla en toplum dışı, hatta doğa dışı, vahşetten öte fenomenler olduklarını bilmek gerekir. Yine de bir tekelleşme aracı oldukları için

toplum kaynaklıdır. Ama toplumu toplum olmaktan çıkarmak için bu kaynakları tüketirler.

Hz. İsa'ya mal edilen “Bir yanağına vururlarsa, diğer yanağını çevir” deyimi, şüphesiz dönemin büyük barış arayışını ifade etmektedir. Savaş ne kadar üretim kaybiysa, barışın da o kadar üretim anlamına geldiği fark edilmektedir. Dönemin büyük işsizlik ve yoksulluğunun bitmek bilmez savaşlardan kaynaklandığı bilinerek, barış İsevi Harekete derinden damgasını vurmaktadır. Hareket üç yüz yıl bu niteliklerini koruyacaktır. Roma ve hatta Sasanilerin ayaklarının değdiği her yere sızacaktır. Çin'e, Hint'e kadar yansiyacaktır. Bu dönemde benzer karakterde, ama daha çok Sasani merkezli Manist Hareketi de önemle anmak gerekir. Bizzat Hz. Mani “Roma'ya kadar gider, Sasanilerle barışı sağlarım” der. İsevilik-Zerdüştilik karması ve daha derin nitelikler arz eden öğretisi zalim Sasani hükümdarlarınca ezilmeseydi, belki de yeni bir Ortadoğu Rönesans'ına yol açabilirdi.

Konstantinopolis'in (İstanbul) inşasında resmi din payesine yükseltilen Hıristiyanlık (genellenen bu adın bir mezhebi demek daha doğru olur), bu tarihten (M.S. 325) sonra hızla tüm Doğu ve Batı Roma'nın resmi ideolojisi haline gelir. Hıristiyanlık tarihi konumuz değildir. Konumuzla ilgili yanı, toplumsal sorun ve iktidar tekelleşimiyle ilişkisidir. Açık ki, Musevi Hareketin orijinali nasıl devletle sonuçlanmıyorsa, ikinci versiyonu İsevi Hareketin de en azından çoğunluk akımı iktidar-devletle sonuçlanmıştır. Sadece Bizans'ın resmi ideolojisi değildir; bizzat Roma'da M.S. 1000'lerde güçlü bir devlettir. Daha da fazlası, binlerce toplum kaynaklı ve çok daha geniş ve güçlü iktidar aygıtları toplamıdır. Devlet belki de en sembolik ve resmi ifadesi değildir.

Hıristiyanlığın iç çekişmeleri, Katolik-Ortodoks çatışmaları, diğer ünlü mezheplerin konumuz açısından ancak çok sorunlu olduklarına ilişkin olarak anlam ifade ederler. Barış dini olmayı amaçlarken insanları ateşte yakacak kadar savaşçı kesilmesi ne denli merkezi uygarlığın damgasını taşıdığını kanıtlamaktadır. Hatta belki mitolojik kökenli savaş ideolojilerinden daha fazla savaşa yol açması nasıl izah edilebilir? Doğu'da İslam ile Haçlı Savaşları, Avrupa'da önce kabile dinlerine ve cadılara karşı savaşları, sonra kendi içinde müthiş mezhep savaşları, Amerika, Afrika, Avustralya ve Doğu Asya'da sömürge savaşlarındaki rolüyle Hıristiyanlık tam amacı dışına çıkmış bulunmaktan kendini alkoyamamıştır. İlk Hıristiyanlaşan kavimler olan Asuriler, Ermeniler, Keldaniler ve Anadolu Helenleri ise yaşadıkları ağır toplumsal sorunlarına çare olarak sarıldıkları dinin merkezi uygarlıkla bağlantısının kurbanı olmuşlardır. Bir nevi milliyetçilik olarak yorumladıkları Hıristiyanlık, kendilerini hızla diğer kavim iktidar tekelleriyle karşı karşıya getirmiştir. Batı Hıristiyanlığı iktidarlaşıp başarı kazanırken (ama özündeki mesajı yitirme pahasına), Doğu ve Anadolu Hıristiyanlığı hem de birinci (Musevi) ve üçüncü versiyon (İslam) maskesi altında yine bir nevi milliyetçilikler (Arap, Türk, Kürt) tarafından büyük bir tasfiyeyi

yaşamışlardır. Burada toplumsal sorunun nasıl büyütüldüğüne dair çarpıcı örneklerle karşı karşıyayız.

Bir kez daha tezimi tekrarlamalıyım: İbrahimî gelenek, bu arada Hıristiyanlık, merkezi uygarlığın maddi kültürünü yansıtan manevi kültürünü temsil etmeyi ifade ederler. Daha doğrusu, görünüşte bu maddi kültürün, tekelin yol açtığı ağır toplumsal sorunu çözmeyi amaçlarlar: Tıpkı reel sosyalizmin (bilimsel sosyalizm) kapitalizm kaynaklı sorunu çözmeye talip olması gibi. Fakat kullandıkları bilim ve yaşam kalıpları ilgili çağ-modernite kalıplarını pek aşamadığından, sonuçta merkezi uygarlığın yeni bir versiyonu, ya bir hegemon ya da bağımlı zayıf bir gücü haline gelmekten kurtulamazlar. Davalarında radikal ve sonuna kadar dürüst kalmakta ısrar edenler ise, önemli bir miras bıraksalar da, tasfiye olmaktan kurtulamazlar. Bu nedenle ben İbrahimî geleneği hep çağımızın sosyal demokrasi hareketine benzetirim. Kapitalist uygarlığın yol açtığı ağır sorunlara sosyal demokrasi nasıl bir pansuman reçetesi olmaktan öteye gitmemişse, İbrahimî dinlerin daha evrensel ve uzun tarihsel süreçteki rolleri de merkezi uygarlığın çok acı veren, aç ve işsiz bırakan sorunlarına çözüm olarak bazı reform çabalarından öteye gidememiştir. Sonuçta kendileri de sorun olmaktan kurtulamamışlardır. Bir ideolojik-siyasi program olarak İbrahimî geleneğin çizgisini çok iyi çözümlenmek gerekiyor. Tüm kapitalist dünya sistemini anlamak açısından bu çaba önem taşır. Hem I. Wallerstein'ın Dünya-Sistemini beş bin yıllık merkezi uygarlık sistemine bağlamak, hem de reel sosyalizmin içten çözümlüğünü anlamak açısından bu çözüm çabaları büyük değer taşır.

İbrahimî geleneğin din olarak üçüncü önemli versiyonu olan İslam'ı çözümlendiğimizde, bünyesindeki öz daha iyi anlaşılır. İdeolojik-siyasi çizgi olarak İslamiyet daha yetkindir. Ben Hz. Muhammed üzerinde yoğunlaştığımda, kendisini hep ilk büyük tanrısal kavramları inşa eden Sümer rahiplerinin son nesil en büyük temsilcisi olarak yorumlamaya çalışırım. Sümer rahipleri dönemin en gelişkin mitolojik kavramlarından tanrı inşa ederken, arkalarında o dönemin en gelişkin dinsel-mitolojik gelenekleri vardır. Hz. Muhammed'in, dönem ve mekânındaki dinsel ve mitolojik, hatta felsefi ve bilimsel bilgileri sınırlı da olsa özümsemediğini iyi bilmek gerekir. Kabile sistemleri kadar, yanı başındaki iki küresel hegemonya olan Bizans ve Sasani İmparatorluklarının yansımalarından uygarlığı da tanımaktadır. Toplumun her iki sistemden kaynaklanan ağır sorunlar yaşadığını teşhis etmiştir. Arap kabileciliğinin toplum üzerindeki çürütücü etkisi kadar, Bizans ve Sasani iktidar tekellerinin baskıcı ve sömürücü yapısının toplumu dağıtıcı, geliştirmeyen etkisini yakinen yaşamıştır. Her iki sistemden radikal bir kopuşa yönelmesi anlaşılırdır. Kendisi de İsa gibi aşağı tabakalara daha yakındır. Köleler ve kadınları kendine yakın saymaktan çekinmemektedir. Yanı başındaki Musevi ve Süryani topluluklarından etkilenmekle birlikte, yaşadığı toplumun sorunlarına çözüm getirmediklerine tanıktır. Pagan dinleri (Mekke'deki putlar) ise, devrini çoktan tamamlamış çağdışı gelenekler olarak değerlendirilir.

dirmektedir. Fakat İbrahimî gelenekteki ‘son peygamber’ mesajı oldukça dikkatini çekmiştir. Bu durumda yapabileceğinin azamisini yaparak, gelenekteki üçüncü büyük reforma (devrim de denilebilir) cesaret etmiştir.

Marks ve Engels’in ütopyacılar karşı tavrıyla Muhammed’in Musevi ve İsvile-re, hatta Sabilere (başka tek tanrılı bir grup) karşı tavrı benzerdir. Onlar hakiki sosy-alizmi ütopyik sosyalizmden ayıklarken, Muhammed’in kendisi zamaşımına uğramış İbrahimî gelenekleri güncelleştirerek hakikatleştirmiştir. Diğer bir deyişle, kendi daha gerçekçi dinsel yorumunu yapmıştır. Kuran ve hadisler eldedir. İdeolojik ve siyasi bir program kadar, yeni bir ahlakı da yoğunca vaaz ederler. Ekonomik ilkeler de vardır. Hatta savaş yasaları bile yeniden düzenlenmiştir. Bilimle ilgili bölümde peygamber tarzı diyebileceğimiz bu yöntemi daha geniş çözümleneceğim. Şimdilik iyi bir gele-nek olduğunu belirtmekle yetineyim.

İslam’ın Hıristiyanlık’tan ve Musevilğin orijinal görüşlerinden daha gelişkin ola-rak uygarlıkçı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çıkışının daha ilk on yıllarında tüm eski Ortadoğu uygarlıklarının mirasçısı olmayı başarmıştır. İslam M.S. 650’lerde bölgenin en güçlü hegemonik iktidar sistemini kurabilmiştir. Öyküsünü anlatmak konumuz ge-reği olmadığından, daha çok bölgenin, hatta dünyanın (Çünkü kendisini tüm yeryü-züne muştulamaktadır) toplumsal sorunları açısından irdelemeyi sürdüreceğiz.

Hz. Muhammed’deki Allah kavramının toplumun en üst düzeyde bir soyutlaması, kimliksel ifadesi olduğundan eminiz. Bence bu konuda İslam teolojisi çok tembeldir ve Hz. Muhammed’e layık olmayı başaramamıştır. Hıristiyanlığa ilişkin teolojinin zenginliği ve evrimi karşısında İslam’da adeta dondurulmuştur. Daha ileride bu ko-nuyu da işleyeceğimi belirterek açmayacağım. Hz. Muhammed’in Allah üzerinde bu kadar yoğun ve kutsallıkla yüklü durmasının anlaşılması önemini korumaktadır. Bana göre, Hz. Muhammed Allah’ın varlığına ilişkin bir teorik tartışmadan ziyade, O’nun toplum özülüyle uğraşmıştır. Burada çok büyük çaba harcamıştır. Ayetler indiğinde kan ter içinde kalması, bayılması bu çabalardan sayılmalıdır. Ciddiye almayı becermeli-yiz. Allah’a ilişkin 99 sıfat nitelemesi, en gelişkin toplumsal ütopyadan daha kapsamlı bir toplumsal ütopya ve programdır. Hem de oldukça gerçekçi ve sorumlucu bağlı kalınarak. Talihsizlik, Hz. Muhammed sonrasının cahilliği kadar, iktidar şehvetliliği-ne hızla kapılanılmasıdır.

İslam, devrim olarak, belki de bu açıdan en çok ihanete uğramış devrimlerin ba-şında gelmektedir. Hz. Muhammed’in ufku, programı ve yaşam tarzının, halifeler de dahil, kendisinden sonrakiler tarafından uygulanmasını bir yana bırakalım, anlaşılma-sı bile başaramamış ve uygulamada büyük ihanetlere uğramıştır. Hz. Ali’nin çabala-rı başarılı olamadığından, ne denli anlaşılır bir uygulama olacağı hakkında öngörüle bulunamayız. Sünnilik başta olmak üzere, tüm mezheplerin yorum çabaları ve uygu-lamaları Muhammedî olmaktan uzaktır. Emevilerle başlayan saltanat (iktidar) gele-neklerinin ise, en kaba deyimiyile eskilerinden daha beter iktidar tekelleri olmaktan

öteye hiçbir değerleri yoktur. Radikal İslamcılığın bir iktidar hastalığı olduğuna eminim. İslam'ı canlandırmak şurada kalsın, hiç hak etmediği kadar batırmaktadır. Ancak provokatif İslam demek yaraşır bu cehil İslamcılara. İslam'dan bir mesaj alınca, ancak başka ad ve biçim altında anlamlı olabilir. Bu hususu da sonraya bırakıyorum.

İslam adı altındaki gerçek iktidar tekeli önemsiyorum. Ama İslam olarak değil; çünkü bu iktidar tekelinde İslam diye bir şey yoktur. Ortada Asur, Pers, Roma, Bizans çizgisinde yürüyen iktidarlardan, devlet simgelerinden başka bir şey bulunmamaktadır. İktidar olarak İslam ile ilgili bunu belirtiyorum. Elbette manevi kültür ögesi olarak etkili olduğu hususlar vardır. Bu anlamda önemle bir hususu belirtmeliyim ki, ideolojiyle bağlantılı toplum adlandırmalarını doğru bulmuyorum. Örneğin Hıristiyan Toplumu, İslam Toplumu, Hindu Toplumu gibi adlandırmalar, toplumu dine indirgemeci kıldıkları için birçok yetersizliğe ve yanlışlığa yol açarlar. Bu kavramlar toplum doğasının anlaşılmasını perdeler. Aynı hususlar kapitalist ve sosyalist toplum kavramları için de geçerlidir. İleride bu konuyu açmayı da yararlı buluyorum. En doğru adlandırmayı Demokratik Uygarlık Toplumu ve Tekelci Uygarlık Toplumu olarak belirlemek, toplumsal bütünü görünür kılmaktan ötürü daha anlamlı olabilir.

M.S. 5.–15. yüzyılları arasında ezici olarak İslami iktidarların hüküm sürdüğü Ortadoğu, merkezi uygarlık sistemlerinin hegemonik üstünlüğüne sahiptir. Bizans ve Sasanilerin devrettiği iktidar mirası üzerinde İslami iktidarlar daha da genişlemiş ve derinleşmişlerdir. Toplum, iktidarları daha yoğun yaşamak durumunda kalmıştır. İktidarların kapsadığı kavim, hanedan ve devlet sayısı da artış kaydetmiştir. Bağlantılı olarak iktidar savaşlarının hızında azalma olmamış, artış sürmüştür. Asıl ağırlık askeri tekelde olmuştur. Ticaret tekelinde de gelişmeler sağlanmıştır. İslam, ağırlıklı olarak bir askeri ve ticari tekel ideolojisidir. Şehirler büyümüştür. Tarım ve endüstride gelişmeler çok daha sınırlıdır. Sanattaki gelişmeler de sınırlıdır. Grekleri bile aştığı söylenemez.

İslami iktidar ve devletler dönemi, Ortadoğu'nun son hegemonik iktidar dönemidir. M.S. 15. yüzyılın bitimiyle birlikte, merkezi uygarlığın hegemonik merkezi Venedik üzerinden Batı Avrupa'ya, Amsterdam ve Londra'ya kayacaktır. Ortadoğu tüm neolitik dönemin (M.Ö. 10000–3000) ve merkezi uygarlığın (M.Ö. 3000–M.S. 1500) dört bin beş yüz yıllık dönemine merkezlik etmiştir. Bu tarihten sonra uygarlığın yol açtığı devasa sorunların altında yıpranmış, körelmiş, kendini yenilemekten yorulmuş, adeta toplum enkazlarına dönmüştür.

Merkezi uygarlık sisteminde İbrahimî geleneğin rolünü sorunlar bağlamında da değerlendirdiğimizde; birincisi, iktidarı sınırlandıramadığını, tersine daha da artırdığını görürüz. Devlet sayı ve büyüklük bakımından artmıştır. Dolayısıyla iktidar-devlet tekelinden kaynaklanan sorunlar katmerleşmiştir. Bununla bağlantılı olarak, savaşlar tekel kurmanın aracı olmaya fazlasıyla devam etmiştir. Demokrasi ve cum-

huriyet kavramlarıyla tanışılmamıştır. Ağırlıklı olarak geleneksel hanedanlık tipi hükümlerlikler çoğalarak devam etmiştir.

İkincisi, toplumun devlet ve iktidar karşısında ağırlığı azalmıştır. Toplumsal ahlak ve politika alabildiğine daralmıştır. Mezhepler daha çok bu daralmaya tepkidir. Kadınlar ve gençler üzerindeki erkek egemenliği daha da artarak devam etmiştir. En eski firavun tipi kölelik aşılması birlikte, köleliğin yeni biçimleriyle (özellikle Afrikalılar ve kuzeydeki Slavlardan derlenme) birlikte hızından bir şey kaybetmemiştir.

Şehir ve ticarileşme gelişme kaydetmekle birlikte, eski görkemini çok gerisinde kalmıştır. Greko-Romen şehir ve ticari hayatının seviyesine asla ulaşamamıştır. Tarım ve endüstriye pek katkıda bulunulmamıştır.

Üçüncü olarak, belki de en olumsuz etkisi, İbrahimî gelenekteki kabile ve kavim milliyetçiliğinin baskın çıkmasıyla yaşanan ve jenosit boyutuna varan sorunlardır.

'Tanrının seçkin kul ve kavimleri' deyimi bu milliyetçiliğin kökenidir. Önce İbraniler 'Tanrının seçkin kavmi' sayılmış, sonra Araplar 'kavmi necip' unvanını kendilerine layık görmüşlerdir. Türk boyları İslam'ın cengâverliğinde bir adım daha ileri gitmişler ve İslamlığı köklü bir kimlik haline getirmişlerdir. Asurlular İseviligi ilk benimseyen kavim olarak kendilerini kutsamışlar, ardından Grekler ve Ermeniler ilk kutsal kavimlerden sayılmada geride durmamışlardır. Hıristiyanlığın Avrupa'ya yayılmasının milliyetçiliğin gelişimindeki rolü önemlidir. Ekümenlikten (evrensellik) ziyade milliyetçiliği hızlandırdığı söylenebilir. Rus milliyetçiliği de bir anlamda Ortodoks Hıristiyanlığın ürünüdür.

Kavmiyetçilik üzerindeki bu etkisiyle İbrahimî gelenek, özellikle Ortadoğu'nun kadim kavimleri üzerine sadece sorunlar değil, trajik felaketler yağdırmıştır. En eski kavimlerden olan Asur, Ermeni, Pontus ve İon Hıristiyanları, İslamileşmiş Arap, Türk ve Kürt iktidar sahiplerince neredeyse toplumsal tasfiyenin eşğine getirilmişlerdir. Yahudiliğin de bundaki rolü küçümsenemez. Ermeni, Asur, İon, Pontus, Êzidi ve benzer Müslüman olmayan halklar ve kültürlerinin tasfiyesi genelde Ortadoğu'nun, özelde de Anadolu'nun kültürel çöle dönmesine yol açmıştır. En eski kültürleri bağrında taşıyan bu halklardan yoksun kalan bölge büyük bir geriliğe duçar kalmıştır. Tüm bölge halkları açısından bu trajik bir kayıptır. Sadece toplumsal sorunu ağırlaştırmakla kalmamış, çözüm güçlerini de büyük oranda zayıflatmıştır. Birçok sanat ve bilime öncülük eden bu halklardan ve kültürlerinden yoksun kalmak, bölge toplumunun sanat ve bilim hafızasının, yeteneğinin kaybı demektir.

Benzer trajediler Hıristiyanlık etkisi altında Amerika'da Kızılderililer, Aztekler ve İnkalar, Avustralya yerlileri ve Eskimolar üzerinde de yaşanmıştır. Din de olsalar, iktidarla şerbetlenmiş, shehevilleşmiş rejimlerin yapmayacağı kötülük, yol açmayacağı sorun ve trajedi yoktur. Tekrar belirtmeliyim ki, merkezi uygarlığın maddi kültürünün ağır etkisi altındaki İbrahimî dini geleneğin ufku, programı ve pratik yaşamı, bu uygarlığı aşmaktan ziyade, biraz daha yumuşatmak ve adil kılmaktan ibarettir. Yani

artı-değerden pay alma reformudur; tekele katılım hakkıdır. Kendileri bunun için ideoloji sunarak iktidar için meşruiyet alanı sağlarken, iktidar sahiplerinden de paylarını istemektedirler. Alamayınca direnişe geçiyorlar, pay alınca da susuyorlardı. Aynı öyküyü Avrupa sosyalizminde de okuyacağız. Zaten göreceğiz ki, her ikisi de birbirinin devamıdır. Şüphesiz kadim uygarlığın sürdürülmesi ve evrenselleşmesinde büyük rolleri, dolayısıyla yerleri ve zamanları da olmuştur. Ama bu rol toplumun kadim sömürü ve baskı sorununu azaltmamış, tersine daha da arttırmış ve süreklilik kazandırmıştır.

c- Toplumsal sorunda ağırlaşmanın son dönemi yükselen Avrupa merkezli uygarlığın hegemonik iktidar aşamasıdır. M.S. 1500'lerden itibaren dünya çapında yükselişe geçen Avrupa uygarlığına 'kapitalist' demek yöntem haline getirilmiştir. Ayrıca biricik olduğu, benzeri bulunmadığı iddia edilmiştir. Birçok benzersizliği (ulus-devlet, endüstri, bilişim) yaşadığı da önemle belirtilir. Entelektüel hegemonya nedeniyle Avrupa merkezci sosyal bilimin iddiaları pozitif gerçekler olarak sunulur. Dini dogmalardan daha kesin gerçekler olarak kabul edilmesi istenen bu pozitif gerçekler aslında yeni modernitenin dogmalarıdır.

Şüphesiz Avrupa uygarlığının merkezi uygarlığın dönüşüm geçirmiş ve farklılığı olan bir yapısı olduğu inkâr edilemez. Fakat tarih boyunca merkezi uygarlık gelişmiş, birçok mekân ve zaman tanımıştır. Sürekli aynı biçimler tekrarlanmamıştır. Farklılaşmaları sürekli olmuştur. Zaten evrensel akış gereğince böyle gelişmek durumdadır. Benzersizlik iddiası ise aşırıdır. Merkezi uygarlığa baştan sona damgasını vuran ve karakterini belirleyen temel özellikleri ise, beş bin yıl boyunca öz itibarıyla değişmemiştir. Oran ve teknikte farklılıklar olabilir. Örgütlenmesi, verimi, ideolojisi, yönetimi çeşitli biçimler alabilir. Kendini tüm bu farklılıklar ve biçimler altında sürdüren özelliği ise, ARTIK-DEĞER üzerindeki tekel hegemonyasıdır. Tekelin içeriği değişebilir, ama kendisi değişmez. Rahip + asker + idareci üçlüsü her zaman vardır. Ağırlıkları zaman ve mekâna göre değişebilir. Ama tekel bu kesimleri sürekli gözetmek durumundadır. Artık-ürün veya değerlerin elde edilmiş yöntemleri de farklı olabilir, ama kendisi değişmez. Artık-değer, ya tarım ve endüstride verim artışı, ya ticaret, ya da askeri fetih sayesinde biriktirilir. Bu yollardan bazıları ağırlık kazanabilir. Yine de birikim bu yöntemlerin toplam sonucudur.

Tekeli anlamaya büyük özen göstermeliyiz. O, yalnız sermaye olmadığı gibi, iktidar da değildir. Sadece ticari, askeri, idari alanda oluşmaz. Tüm bu değer ve alanların birleşmiş ifadesidir. Aslında tekel, ekonomi bile değildir. Ekonomik alan üzerinde elindeki zor, teknik ve örgütlenmeler yoluyla gaspı sağlama gücüdür; şirkettir. Ama alışageldiğimiz ekonomik şirket değil, son tahlilde sermaye biriktirme ortaklığıdır. Kendini bazen devletleşmemiş iktidar aygıtı, bazen devlet olarak karşımıza çıkarır. Günümüzde 'ekonomik şirket' sıfatını çok kullanır. Bahsettiğim gibi, ekonomik olmaktan çok, 'ekonomiyi gasp şirketi' demek daha doğrudur. Bazen ordu, çoğu yerde

tüccarlar birliği, endüstriyel tekel olarak da kendisini yansıtabilir. Tekelin ahtapot gibi çok kolu olabilir. Bazen birçok farklı güç ve potansiyelin birleşik etkisi olarak ortaya çıkabilir. Hepsinde önemli olan, toplumsal artık-değerin sermaye olarak ellerinde toplanmasıdır. Beş bin yıldır değişmeyen, kesintisiz süren, kümülâtif büyüyen temel gerçekliği budur. Farklı mekân ve zamanlardaki rekabet-hegemonya, alçalış-yükseliş ve merkez-çevre oluşturmaları, bu değişmez gerçekliğin sürdürülmesi, zincirleme halkalar halinde kopmadan yürütülmesi içindir.

‘Kapitalizm’, ‘kapitalist sistem’ kelimelerinin propaganda amaçlı kavramlar olarak kullanıldığına dikkat etmek gerekir. İçerik olarak bu kavramların belli karşılıkları belirlenebilir. Ama tam hakikat ifade eden olgular, olaylar ve ilişkiler sistematığı olarak yorumlanmaları halinde, toplumsal doğayı ve sorunlarını çarpıtma oranı yüksek kavramlardır. Toplumsal hayatın akışı farklıdır. Yeni bir dil ve bilim gerektirdiği, yaşadığı sorunların boyutlarından da gayet açık anlaşılmaktadır.

Kapitalizm eğer bir sermaye birikim sistemi ise, bunu ilk kapsamlı gerçekleştirmelerin Sümer şehir devletlerinde sağlandığı kanıtlanmıştır. İlk biçimde de olsa, sermaye şirketleri, paraları, depoları, örgütlenmesi ve yönetimi bu kent devletçiklerinin temelidir. Kentin kendisi de belki de ilk sermaye şirketinin, tekelin kendisidir. Ticaret, askerî, bilim ve sanat ordusuyla birlikte, rahip yöneticiler ve işçi-köleler daha o dönemde temel sosyal sınıflardır. Tapınak (Ziggurat) aynı zamanda bir fabrika, işçi-köle barınma, yönetici-askerî komutan ve rahip yönetim merkeziydi. En üst kat da tabii tanrıların gözetim, denetim yeri idi. Hepsi iç içe ve mükemmel düzenlenmişti. Ben bu örneği harika bulurum. Uygarlığımızın (tüm devlet, sınıf ve kent yapısıyla şekillendiği) ‘döl yatağı’ olarak değerlendiririm. Beş bin yıllık merkezi uygarlık öyküsü zaman ve mekâna açılan, yayılan bu tapınak gerçekliğinden başka bir şey değildir.

Bu tapınak örgütlenmesinden daha mükemmel ve orijinal bir kapitalist tekel, işletme, şirket yaratılabileceğini sanmıyorum. Nasıl tüm hücrelerin ana kaynağı ana hücreler ise, tüm tekel yapılarının (yönetici, asker, ekonomi, ticari, bilimsel-sanatsal) ana hücresi de bu tapınak gerçekliğidir. Yapılan tüm arkeolojik kazılar bu gerçeği doğrulamaktadır. En son keşfedilen ve tarihin ‘süpernovası’ olarak da adlandırılan Urfa-Göbeklitepe dikilitaş örneklerinin şimdiye kadar tanındığı kadarıyla en eski (neolitikten önce avcı ve toplayıcı toplulukların tapınağı) tapınak (M.Ö. 10000–8000) olması ihtimali yüksektir. Tanınmış arkeologların görüşleri bu yönlüdür. Tarih öncesi ilk sermaye birikimlerinin böyle başladığı, hemen her kazıda birer örneğiyle kendini açıkça doğrulamaktadır.

Avrupa merkezli ‘kapitalin’, tekelin en son ve zirvesel biçimini temsil ettiği inkâr edilemez. Birikim ve üretim tarzından örgütlenme ve yönetim yapısına, askerî teşkilatından sanat, teknik ve bilim tekeline kadar farklılıklar oluşturduğu da açıktır. Ama benzersiz olduğu, büyük bir abartmadır. Açıkçası bu, Avrupa merkezli propaganda; diğer bir deyişle, modern kılıklı yeni sınıf Avrupa tapınak sahiplerinin (üniversi-

te, akademik bilim ve sanat ordusu) iddialarıdır. Bunların Hıristiyanlık kilisesinden daha fazla yeni ‘kapitalist sisteme’ meşruiyet hizmeti sağladıkları rahatlıkla belirlenebilir.

Avrupa uygarlığının ‘kapitalist sistem’ temelli yükselişinin tarihini yazmak komumuz değildir. Fakat bu uygarlığın M.S. 5. ve 6. yüzyıllardaki Hıristiyanlığın, 9. ve 10. yüzyıllardaki İslam’ın (özellikle İber, İtalyan ve Balkan yarımadası üzeri) teolojik, ticari, bilimsel, teknik ve yönetim tarzının izi üzerinde yükseldiği yakın tarihin en iyi bilinen hususlarındandır. Tüm tarihçiler M.S. 1250’den itibaren hegemonik uygarlık merkezinde bir kaymanın yaşandığında, Doğu’da alçalan uygarlık merkezlerinin Avrupa’da yükselmeye başladığında hemfikirdirler. Ayrıca bu yüzyıla (13. yüzyıl, ticaret devrimi) Ticaret Devrimi Yüzyılı da denmektedir. Özellikle Venedik, Cenova ve Floransalıların öncülüğünde 11. yüzyıldan 15. yüzyıl sonlarına kadar tüm ağırlıklarıyla Doğu’dan sadece malların taşınmadığı, binlerce yıllık tüm uygarlık geleneklerinin, fikir ve tekniklerinin, usul ve yöntemlerinin, özcesi toplumun ‘dişe dokunur’ tüm değerlerinin taşındığı iyi bilinen tarihsel gerçeklerdir. Uygarlık merkezinin bu temelde aktarıldığı açıktır. Hıristiyanlığın, hatta Greko-Romen uygarlığının, daha ötesinde ise Neolitik Devrimin (M.Ö. 5000–4000) Doğu’dan Avrupa’ya taşındığı da inkâr edilemez tarihsel gerçekliklerdir. Benim şahsi kanaatim, Avrupa yarımadasının, Asya kıtasının ve özellikle Yakındoğu Asya’sının son on beş bin yıllık toplumsal kültürlerinin taşınarak, son beş yüz yılın en muhteşem sentezini oluşturduğu yönündedir. Tarih yorumum tek cümleyle budur!

Sorunum ne Doğuculuk, ne de Batıcılık yapmaktır. Tarihsel-toplumun bütünlüğünü, kesintisizliğini ve sürdürülme farklılıklarını birlik içinde doğru bir yoruma tabi tutmak temel endişemdir, emel ve çabamdır.

Şüphesiz taşınan sadece merkezi uygarlığın temel yöntemleri, yapıları değildir. Toplumun sorunları da misliyle taşınmıştır. Hıristiyanlığın taşıdıklarına çok kısa bir anlatımla değinilmişti. Doğu’nun maddi uygarlık değerleri (ticaret, üretim, para, devlet) en az manevi değerler kadar (Hıristiyanlık, bilim) sorunluydu. Avrupa bir anlamda sorunlara da boğulmuştu. Doğu’nun anlaşılması güç, çelişkili toplumsal doğasının Avrupa’nın henüz fazla bozulmamış, genç kalmış neolitik-tarım toplumuna taşınmasının yol açacağı depremleri tahmin etmek mümkündür. Doğu’nun binlerce yıl savaşmasına yol açmış bu tekel kapma yarışına hazırlıksız yakalanmış Avrupa’da (Hıristiyanlığın ön hazırlık çalışmaları yetersizdi) yol açacağı tahribatlar elbette daha feci ve yıkıcı olacaktı. 16. yüzyıldan itibaren alevlenen sistem içi çatışmalar, Doğu’nun binlerce yıllık mirasının izini taşır. Roma’dan beri yaşanan çatışmalar da aynı kültürün izlerini taşır. Abartmadan belirtebilirim ki, sadece merkezi uygarlığın maddi ve manevi pozitif değerleri Avrupa’ya taşınmadı; ağır çelişki, sorun, çatışma ve savaşları da taşındı. Hatta feci soykırımların bile Doğu uygarlık geleneğinde fazlasıyla izleri mevcuttur. Asur kralları insan kellelerinden kale ve surlar yapmakla övünürlerdi.

Tüm Doğulu despotlar ne kadar kabile, köy ve kent toplumunu yok ettiklerini ve insanlarını esir olarak taşıdıklarını ballandıra ballandıra anlatırlar. Hem de kahramanlık öyküleri olarak!

Avrupa sosyal bilimcileri boşuna Doğu'nun takibine çıkmış değiller. Bu çabalarını değerli buluyorum. Ama eldeki oryantalizm, gerçeği anlatmaktan çok uzaktır. Yine de taş kesilmiş Doğulu beyinlere göre, kendilerine şükran borçlu olduğumuzu belirtmek durumundayım. Bu çabaları ön sömürgeci niyetler taşısa bile, asıl amacın bu olmadığını, Avrupa'nın uygarlaşma öyküsünü anlamak olduğunu belirtmek daha doğru bir ifade olacaktır. Çünkü Avrupa'yı çelişki, sorun ve savaşlarıyla anlamanın yolu özellikle Yakındoğu'yu çözmekten geçer. Bu çabamın diğer bir amacı da bu konuda, yol ve yöntem konusunda mütevazı bir katkı sunmak olarak anlaşılmalıdır.

Çoğu Doğulu insan, Avrupalıları kendine güvenen, çok akıllı insanlar sanır. Ben ise her karşılaştığımda, her Avrupalıyı çok toy ve Doğu kültüründe yaşayamayacak kadar narin, saf ve donanımsız sayarım!

Avrupa neolitik toplum geleneğinin 16. yüzyıl sonrasındaki uygarlaşması üzerinde büyük etkisi olduğu kanısındayım. 10. yüzyıl sonrası kent devrimleri de dahil, 16. yüzyıla kadar geleneksel Avrupa insanı Hıristiyanlığı benimsedi; ama hemen kendi teolojik yorumunu da geliştirdi. Bu onu Rönesans, Reform ve Aydınlanmaya, bilimsel-felsefi devrime götürecekti. Yakındoğu'nun son uygarlık geleneği olarak İslam'ın yayılışı karşısında, Doğu, neolitik topluma benzer bir gelişmeyi gösteremedi. Şüphesiz Türk, Fars, Kürt kökenli birçok başarılı yorumcu, bilim ve sanat adamı yetişti. Sınırlı bir Rönesans (M.S. 8.-12. yüzyıl) yaşandı. Ancak geleneksel Doğu despotizmi taşlaşmış yapısıyla kendisini bütün toplum gözeneklerine hâkim kılmayı başarmakta gecikmeyecekti. İslam içi kavgaların çok önemli bir etkeni de buydu. Tabii asıl neden tekel kapmaydı. Ayrıca Doğu neolitik toplum geleneği yaklaşık beş bin yıldır tekelin despotik dayatması altında çok yorgun, bitkin, cahil ve çaresiz bırakılmıştı. Buna mukabil Avrupa'nın neolitik geleneği diri, özgür ve daha çok yaratıcıydı. Çünkü Doğulular gibi üzerlerinde beş bin yıllık bir despotizm uygulanmamıştı. Ayrıca bahsedildiği gibi, Doğunun büyük tecrübesinin olumlu yanlarını alabilmişti. Bu iki temel husus, Avrupa'nın tarihsel yükselişini anlamak açısından kilit bir önem taşır.

Bu kısa açıklamalar, I. Wallerstein ve ona yakın sosyal bilim gruplarının 16. yüzyıldan başlatılan 'kapitalist dünya-sistem' çözümlerinin tarihsel temelden ve kapitalin çok eski bir buluş olma gerçeğinden kopuk çalışmalar olduğunu, en azından bu yönlerden büyük eksiklikler taşıdığını yeterince aydınlatmaktadır. Kaldı ki, Venedik, Amsterdam ve Londra üçgeninde yoğunlaşan kapitalist sermaye birikiminin açıklanış tarzı da yine aynı eksiklikleri taşımaktadır. V. Carlos ve oğlu II. Philip'in 16. yüzyıl boyunca İtalya, Hollanda ve İngiltere adası üzerindeki baskıları olmasaydı, para-sermayenin manifaktürel ve tarımsal üretime yatırılması o yoğunlukta mümkün olabilir miydi? Venedik şahsında İtalya'nın başaramadığı ulusal ayaklanma ve kal-

kınmayı başlatan Hollanda-Amsterdam’la onları zafere taşıyan İngiltere-Londra, biz-
 zat dış siyasi-askeri baskıya karşı iç siyasi-askeri direnme ile bu başarılarını sağlamış
 değiller miydi? Her iki soruya verilecek cevap Fernand Braudel’in sözünü doğrulaya-
 caktır: “Yoğunlaşan vurgu kazanan iktidar-devlet, kapitalizm salgılar.” Benim kanım
 daha ileridir; iktidar-devletin bizzat tekel ve sermaye olduğu yönündedir. Zaten bun-
 lar sermaye tekeli olmasalardı, sermaye salgılamaları mümkün olamazdı. Benzetmey-
 le ifade edersek, nasıl ‘teke’lerden süt sağılmazsa, tekel olmayan devlet-iktidar aygıt-
 larından da sermaye sağılamaz.

Hem dış iktidar-devlet baskısı, hem iç devlet direnişi, Hollanda ve İngiltere ger-
 çeğini yaratan gerçek etmenlerdir. İspanya merkezli imparatorluk, başına gelecek teh-
 likeyi iyi gördüğünden, önce İtalya kent çıkışlarını bastırdıktan sonra
 (Machiavelli’nin **Prens**’i karşı koyuşu başaramayacaktır) tüm gücüyle Hollanda eya-
 leti ve İngiltere adasındaki yeni ulusalcı-tekelci oluşuma yüklendi. Başaramazsa ken-
 disini çözümlüp gidecekti. Hollanda ve İngiltere’nin direnişi kapsamlı ve uzun sürelidir.
 Muazzam bir diplomatik, ekonomik, askeri, ticari, bilimsel-felsefi, hatta dini (Protes-
 tanlık Hareketi) yönden birçok cepheden geliştirilmiştir. Askeri teknoloji, strateji ve
 taktik örgütlenmelerden tutalım Hıristiyanlığın en radikal Protestan yorumuna
 (Calvinizm, Anglikanizm), ekonominin en üst verimliliği sağlayacak teknik donanım
 ve örgütlenmesine, Osmanlılarla ittifakı düşünecek kadar diplomatik faaliyetlere,
 Almanya Prusya Devletini yanına çekmesine kadar çok kapsamlı biçimde yürütülen
 bu stratejik direnişin sonunda sadece zafer kazanmakla kalmadığı, uygarlığın yeni
 hegemonik merkezinin Amsterdam ve Londra merkezli olmasına yol açtığı çok iyi bi-
 linmektedir.

Bu arada sermayenin faaliyetlerinin çok arttığı, para-sermayenin (Altın-gümüş
 bolluğunun dünya çapında paranın komuta gücü kazanmasındaki etkisi bilinmektedir)
 tarihte ilk defa başat rol oynamaya başladığı, birçok para sahibi ailenin (Yahudi kö-
 kenliler kayda değerdir) devletleri borçlandırma yoluyla çok büyük sermaye biriktir-
 diği, burjuvazinin sınıf olarak örgütlenmesinde bu yönlü gelişmelerin belirleyici rol
 oynadığı bilinmektedir. Yine işçi sınıfı türünden bir sosyal tabakanın da bu büyük
 ulusal-direnış sürecinde oluştuğu göz ardı edilemez. Tümüyle bu süreç oluşturdu de-
 miyorum, ama katkısının önemi inkâr edilemez. Ekonomik patlamanın meşhur Doğu
 ve Batı Hint Kumpanyalarına (devlet tekelleri, devletin kendisi) yol açmasının bu ge-
 lişmelerin ateşi içinden doğduğu da inkâr edilemez. Şu tartışmayı yapmak istemiyor-
 um: Ekonomik (altyapı) temel ve siyasi-askeri (üstyapı) yapılardan hangisi öncelik
 taşır? Bunun anlamlı bir tartışma olduğuna inanmıyorum. Burjuva ekonomi-
 politişinin (Marks’ın **Kapital**’i de buna dahildir) propaganda kokan fikirleri, gerçeği
 açıklamaktan çok perdeler. Artık buna alet olmamanın zamanı çoktan gelmiştir.

16. yüzyıl çıkışının uygarlık tarihinde sistemselsel ve hegemonik olduğu açıktır.
 Merkezin Venedik (Buna tüm İtalyan kentleri, Lizbon ve Anvers de dahildir) üzerin-

den Amsterdam ve Londra'ya kaydığı, ilk ulus-devlet modellerinin İngiltere ve Hollanda öncülüğünde geliştirildiği de açıktır. Yükselen uygarlığın kendinden öncekilerin hepsinden farklı olduğu, büyük bir dönüşümü içerdiği tartışma götürmez. Ama tüm bu gelişmeleri beş bin yıllık merkezi uygarlık yürüyüşünden, örneğin Akadları Sümerlerden, Asurlar ve Babillileri Akadlardan, Med-Persleri Asurlulardan, Mısır, Hurriler ve Hititleri Mezopotamya uygarlığından, Greko-Romen uygarlığını bu toplam gelişmelerden, İbrahimî dinleri hepsinden koparırsak, Avrupa uygarlığından bahsedebilir miyiz? Yalnız İtalyan kentlerinin öncülük ettiği (M.S. 1000–1300) taşıma olmasaydı ve bu taşıma İtalya'dan Batı Avrupa kıyılarına kadar (M.S. 1300–1600) devam etmeseydi, Amsterdam ve Londra mucizeleri gerçekleşebilir miydi?

Dünya uygarlık sisteminin bütünlüğünü ve sürekliliğini kavramada, tarihsel-toplum açıklamaları, sosyal bilim analizleri ve teorileri büyük eksiklik ve yanılı payı taşımaktan kurtulamazlar. Birinci Doğa bile bütünlüklü tarihsel açıklamaları gerektirirken, zincirleme ana halkalar halinde iç içe geçmiş Toplumsal Doğa'yı çok daha sıkı bir bütünlük içinde tarihsel felsefi-bilimsel açıdan çözümlenmek vazgeçilemez yönetsel önemdedir. Avrupa sosyal bilim hegemonyası, uzun süre katı pozitivist metafizikle bu gerçeği yadsıyarak, belki uygarlık hegemonyasına hizmet etmiştir. Ama sosyal bilimde de büyük kargaşaya yol açmıştır. Kapital çözümlenmeleri bu konuda büyük sorumluluk içindedir. Anlatılanların büyük kısmının kapitali, sistemiyle birlikte açıklamaktan öteye perdelemeye hizmet ettiği mevcut sorunlar yığınından ötürü inkâr edilemez!

Tarih boyunca zaten hegemonik, bunalımlı ve merkezli seyreden uygarlık tekellerinin, Avrupa sürecinde 15. yüzyılda Venedik, 16. ve 17. yüzyıllarda Amsterdam-Hollanda, 18. ve 19. yüzyıllar boyunca ağırlıklı olarak İngiltere-Londra merkezli seyrettiği hususunda hemfikirlik vardır. Fransız uygarlık tekelinin 15.–18. yüzyıllar boyunca İspanya, Hollanda ve İngiltere'ye karşı yürüttüğü hegemonyayı kapma (yeni Roma olma hayali) savaşları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Almanya'nın 19. yüzyıl sonlarında gerçekleştirdiği uygarlıksal çıkış, 1945'te tam bir yenilgiyle kâbus yaşamıştır. 20. yüzyılın ABD'nin uygarlıksal yükselişine tanık olduğu, 1945 sonrasında üstünlüğünü pekiştirdiği, günümüzde ise (2000 sonrası) çatırdamaya başladığı gözlemlenmektedir. Sovyet Rusya'nın 1945–1990 yılları arasındaki hegemonik denemesi pek başarılı olamamıştır. Çin hakkında ilerisi için bahsedilen yeni hegemonik merkez ideası şimdilik spekülattır. Tarihte de sıkça örneği görüldüğü gibi, çok merkezli hegemonik bir süreç önümüzdeki dönemi belirleyebilir. ABD, AB, Rusya Federasyonu, Çin ve Japonya iddialı merkezler olabilir. Ama şimdilik ABD'nin süper hegemon güç olduğu rahatlıkla belirtilebilir.

Özellikle İngiliz sosyal bilimci Antony Giddens'in Avrupa modernitesine (uygarlık da denilebilir) ilişkin benzersizlik yorumlarına kısaca değinmiştim. Sorun başlıkları altında sırasıyla değinmekle birlikte, toplu bakış altında belirtmeliyim ki, bu idea

çok daha fazla Avrupa merkezlidir ve tarihten kopuktur. Giddens'in kapitalist modernite yorumları olarak belirtmemiz gereken değerlendirmeleri, kapitalizmi tümüyle Avrupai bir sistem ve endüstriyi çok daha fazla bir Avrupa devrimi sayarken, ulus-devleti sistemin üçüncü ayağı olarak yepyeni bir düzen-deneme biçiminde sunmaktadır. Tekraren de olsa belirtmeliyim ki, kapitalizm tüm uygarlıklarda gözlemlenmiştir. Her uygarlıkta az çok endüstriyel gelişmeler ve devrimler vardır. Ulus-devlet ise, hanedan ve kavim devletlerinin ulus-toplumdaki hali olarak belirtilebilir, tanımlanabilir. Bu kategorinin, çok abartmamak şartıyla, Toplumsal Doğa'yı kavramak açısından daha anlamlı kullanımları olabilir.

Avrupa uygarlığının, daha doğrusu uygarlık aşamasının büyük çelişki, çatışma ve savaşlar, hatta soykırımlar biçiminde kendisini yansıtan toplumsal sorunları, tüm diğer gelişme alanlarında olduğu gibi zirve yapmıştır. Zihinsel, ideolojik, siyasi, ekonomik, askeri, demografik, cinsiyetçilik, milliyetçilik, dincilik ve ekolojik sorunların devasa boyutları tüm sosyal bilimlerin temel konularıdır. Avrupa'nın son dört yüz yılı, tarihin toplamından daha fazla savaş yaşamıştır. Savaşların tüm tipleri yaşanmıştır. Dinsel, etnik, ekonomik, ticari, askeri, sivil, ulusal, sınıfsal, ideolojik, cinsiyetçi, siyasal, devletsel, toplumsal, sistemsel, blok, dünyasal vb. savaş türlerinin denenmesi nerdeyse kalmamıştır. Hepsinde de rekorlar kırılmıştır. Ölümlemleriyle, acılarıyla, maddi kayıplarıyla!

Bu gerçekler şüphesiz uzun tarih yürüyüşünde kısa bir süre olan son dört yüz yılın ürünü olamazlar. Olamayacağını kısa incelememiz göstermiştir. Bu savaşlar son on beş bin yıllık Neolitik ve Uygarlık dönemi toplumunda biriken sorunların Avrupa Yarımadasındaki toplumun başında belki de patlamasıdır demek daha doğru ve kadirşinas bir yorum olacaktır. Avrupa toplumu eski toplumdan kalma sorunlar yumağıyla, tam başarıyla olmasa da, üstün maharetle savaşmıştır. Büyük bir anlayışla incelemesini bilmiş ve savaşını daha anlamlı yürütmüştür. Bunun için Rönesans, Reform ve Aydınlanma süreçlerini yaratmış, muazzam bilimsel keşifler yapmış, felsefi ekoller geliştirmiş, demokratik anayasal süreçler yaşamıştır. Krallıklar kurup devirmiş, cumhuriyetler inşa etmiştir. Görülmemiş verimlilikte ekonomik sistemler örgütlemiş, en büyük endüstri devrimini yapmıştır. Sanat ve modada rakip tanımamıştır. Müthiş kentler inşa etmiştir. Görkemli bilim ve sağlık yuvaları kurmuştur. Uygarlık sistemini tüm dünyaya yaymıştır. Tarihin en kapsamlı dünya sistemini inşa etmiştir.

Fakat bu devasa gelişmelerin toplumsal sorunu çözmekten ziyade daha da karmaşık hale getirdiği, işsizlik, çatışma ve ekolojik yıkım gibi günümüzün dünya çapındaki temel sorunları başta olmak üzere, en yüzeysel sorunlarda bile kendini belli etmektedir. Temel neden, sorunların beş bin yıllık uygarlık kökenli olmasıdır; uygarlığın bizzat kendisinin büyük bir sorun yumağı olmasıdır. Avrupa'nın bence en büyük katkısı, devasa uygarlık sorunlarına bilim aynasını tutmayı başarmış olmasıdır. Silik de olsa, birçok yönüyle yanılma da, bu aynadan sorunları daha iyi görmek imkân dahiline

girmiştir. Yiğit savaşçıların da (ideolojiler ne kadar yanıltıcı olsa da) bundaki büyük katkıları asla göz ardı edilemez. Özellikle eşitlik, özgürlük ve kardeşlik adına yürütülen savaşların kahramanları gerçek katkı sahipleridir.

Temel toplumsal sorunu tespit etmeyi küçümsememeliyiz. Tarih boyunca toplumlar binlerce yıl savaştı, savaştırıldı. Çok acıdır ki, bu toplumlar kimler için savaş-tıklarını bilmiyorlardı. Kendi zorba ve sömürücüleri tarafından sadece çalıştırılmıyor-lar, sayısız savaşta da yok ediliyorlardı.

Doğu bilgeliği şüphesiz toplumsal sorunun farkındaydı. Bu nedenle büyük öğreti-ler, ahlaki sistemler, din ve mezhepler geliştirmişlerdi. Devlet, uygarlık haline gel-mektense, uzun süre aşiret ve kabile yaşamı yeğ tutuluyordu. Doğu toplumu ana göv-desiyle devlet ve uygarlığa yabancı kalmıştır. Aralarına devasa surlar ve kaleler di-kilmiştir. Doğu'nun ezgi ve destanları bu gerçekleri tüm sanatçı inceliğiyle anlatmış-tır. Doğu insanı kurtuluşu öte dünyalarda arayacak kadar uygarlık dünyasına yabancı-laşmış ve umutsuzdu. Avrupa toplumunun büyüklüğü, bu kadar düşmeden, bir yan-dan olumlu öğeleri özümserken, diğer yandan yabancılaştırıcı unsurlara karşı diren-mesiydi. Toplumsal sorunu çözmedi; ama kendini tümüyle yenik ve çaresiz kılmasına fırsat da tanımadı.

Uygarlığın bu ana nehir koluna ilişkin sorunlara gerek günümüzün, gerek gele-neksel Çin, Hint, Latin Amerika ve hatta Afrika toplumlarının sorunlarını eklemek özlerini değiştirmeyecektir. Bazı çarpıcı biçimsel sorunlar anlatımı ancak güçlendire-bilir. Kaldı ki, günümüzün Dünya Sistemi (çok merkezli ve süper hegemon ABD'li sistem) tüm dünya toplumunun sorunlarını da kendisi gibi sistemleştirmiş, bütünsel kılmıştır.

Sunmaya çalıştığım tarihsel-toplumsal sorunları güncelleşmiş ana başlıklar halin-de özetlemek konuyu tamamlayıcı ve daha somut kılacaktır.

B- TOPLUMSAL SORUNLAR

1- İktidar ve Devlet Sorunu

Sıkça vurgulamak durumundayım ki, tarih ‘şimdi’ olduğu gibi, şimdi’nin herhangi bir unsuru da tarihtir. Tarih ile şimdiki arasında büyük kopukluk bırakılması, her yeni uygarlıksal yükselişin ilk giriştiği meşruiyet sağlayıcı ve kendini ‘ezel-ebed’ kılmak isteyen propagandalarının sonucudur. Gerçek toplum yaşamında böylesi kopukluklar yoktur. Vurgulanan diğer husus, tarih evrensel kılınmadan, yerel veya tekil bir tarih inşasının anlam ifade edemeyeceğidir. Dolayısıyla ilk inşa edildikleri halleriyle iktidar ve devlet sorunu, çok az farkla günümüzün de sorunudur. Aralarındaki fark ise, zaman ve mekân koşullarının eklediği paylardır. Farklılık ve dönüşüm kavramlarına bu anlamı yüklediğimizde, yorumlarımızın hakikat payının artacağı açıktır. Farklılığı, dönüşümü ve gelişmeyi küçümseme veya önemsiz kılmayı da aynı sakıncalar içinde görmek gerekir. Evrensel tarih yoksunluğu ne denli körelticiyse, tarihsel gelişmeyi hep tekerrürden ibaretmiş gibi ele almak, farklılık ve dönüşümden yoksun saymak da o denli gerçeği perdeleyicidir. İndirgemeciliğin bu iki biçimine düşmemek büyük önem taşır.

Günümüz açısından iktidar ve devlet konusunda yapılabilecek ilk tespit, toplum üstünde ve içinde olağanüstü hacim kazanmalarıdır. 16. yüzyıla kadar hükümlerlik daha çok toplumun dışında, hem de göz alıcı ve korkutucu biçimiyle inşa edilirdi. Çağlar boyunca uygarlık bu yönlü çok çarpıcı biçimlere tanıktır. İktidarın resmi ifadesi olarak devlet, sınır çizgilerini özenle çizerdi. Devlet-toplum farkı ne kadar keskin çizilirse, o denli yarar umulurdu. Daha toplum içi bir olgu olarak iktidarda bile çizgiler açık seçikti. Erkek karşısında kadının, yaşlılar karşısında gençlerin, aşiret reisi karşısında sıradan aşiret üyelerinin, mezhebin ve dinin temsilcisi karşısında mümin cemaatin duruş çizgileri çok net kurallar ve adaplarla belirlenmişti. Ses tonlarından yürüyüş ve oturuşlarına kadar iktidar otoritesi ve yönetilen konusu ayrıntılı kurallara sahipti. Şüphesiz daha az olan iktidar ve devletin kendini hissettirmesi açısından otoritelerinin bu yönlü tesisi anlaşılırdır. Meşruiyet araçları, eğitim ve buna göre hizmet sunarlardı.

Avrupa uygarlığındaki iktidar ve devlet otoritelerinde meydana gelen köklü dönüşümün farkı, giderek hızlanacak biçimde toplumun tüm gözeneklerine sızma ihtiyacı duymasıdır. Bunda iki temel etkenden bahsetmek mümkündür. Birincisi, sömürülen kitlenin büyümesidir. Yönetim büyütülmeden sömürü gerçekleştirilemezdi. Büyüyen sürünün çok çobana ihtiyaç duyması gibi, devlet bürokrasisinin şişmesi bu olgunun açık kanıtıdır. Buna yönetimin devasa büyümüş dış savunmasının iç toplumu bastırma payını da eklemek gerekir. Savaşlar her zaman bürokrasi doğurmuştur. Ordunun kendisi en büyük bürokratik örgüttür. İkinci etken, toplumun artan bilinci ve direnmesidir. Gerek Avrupa toplumunun sömürüyü derinden yaşamamış olması, ge-

rek sürekli direnmesi, iktidar-devlet inşalarını hacimli kılmaya zorlamıştır. Burjuvazinin aristokrasiye, işçi sınıfının her ikisine karşı mücadelesi, Avrupa’da iktidar ve devlet inşasını derinleştirmeye zorlamıştır. Burjuvazinin (orta sınıf) tarihte belki de ilk defa bir orta sınıf olarak devletleşmesi, iktidar ve devletin konumuna büyük değişiklik getirmiştir. Toplumun içinden doğan bir kütlelin devletleşmesi, dolayısıyla artan iktidar olayı kendisini toplum içinde örgütlemek zorunda bırakmıştır.

Burjuvazi kendini dıştan iktidar ve devlete hükümlan kılmayacak kadar büyük bir sınıflaşmadır. Kendini devletleştirdikçe, içte toplumsal çatışma içerisinde bulunacağı açıktır. Sınıf çatışması denilen olgu bu gerçeği açıklar. Burjuva ideolojisi olarak liberalizm, bu soruna çözüm bulmak için bin dereden su getirir. Fakat geçen sürede yaşanan, devlet ve iktidarın daha da büyümesi ve bürokratik kanserleşmedir. Toplumda devlet ve iktidar ne kadar büyürse, bu o kadar iç savaş var demektir. Avrupa toplumunda gelişen en temel sorun baştan itibaren bu nitelikte olmuştur. Büyük anayasa, demokrasi, cumhuriyet, sosyalizm, anarşizm mücadelesi iktidar ve devletin oluşum tarzıyla yakından bağlantılıdır. Günümüze doğru bulunan en gözde çare, kesin anayasal kurallara bağlanmış temel insan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasidir. Kalıcı bir çözümden ziyade, devlet ve toplumu iktidar üzerinde uzlaşmaya zorlayarak, eskinin büyük kavgalı dönemini aşmaya çalışmaktadır. İktidar ve devlet sorunu çözümlenmemiştir. Sadece sürdürülebilir bir konuma taşınmıştır.

Daha yakından bakınca, milliyetçilik, cinsiyetçilik, dincilik ve çeşitli bilimciliklerle toplum, iktidar ve devletin iç içeliği geliştirilerek, yani “Herkes hem iktidar hem toplumdur, hem devlet hem toplumdur” paradigmasına çekilerek, ulus-devlet sürdürülmeye çalışılmaktadır. Böylece içte sınıf savaşı bastırılıp, dışa karşı savunma pozisyonu hep açık tutularak, burjuva ulus-devletin çözümü bulunmuş varsayılmaktadır. Dünya çapında denenen sorun çözmekten ziyade bastırma yönteminin en belli başlısı bu olmaktadır. Ulus-devletin kendisinin azami devlet ve iktidar olmasının faşizm niteliği en açık biçimde Alman faşizminde gözlemlendi.

Ulus-devletin ilk örneği, Hollanda ve İngiltere’nin İspanyol İmparatorluğu’na karşı direniş sürecinde kendini gösterdi. Ulus-devlet tüm toplumu dış güce karşı seferber ederek meşru gerekçesini yaratır. Ulusal toplum olma doğrultusunda başlangıçta nispeten olumlu öğeler taşımaktaydı. Ama daha doğusunda sınıfsal sömürü ve baskıyı perdeleme görevi gördüğü açıktı. Ulus-devlet kesinlikle burjuva sınıf etiketini taşır. O sınıfın devlet modelidir. Daha sonra Napolyon seferleri bu modeli Fransa’da daha da güçlendirerek, Avrupa çapında yaygınlaşmasına yol açtı. Alman ve İtalyan burjuvazisinin geri kalmış olması ve birlik konusundaki zorlukları daha milliyetçi politikaları getirdi. Dıştan işgal, içten aristokratik ve işçi sınıfından gelen direnişler burjuvaziyi aşırı şoven, milliyetçi devlet modeline zorladı. Yenilgi ve bunalım, Almanya ve İtalya başta olmak üzere, birçok ülkeyi ya sosyal devrim ya faşizm ikilemine çekti.

Kazanan faşist devlet modeli oldu. Belki Hitler, Musollini ve benzerleri yenildi; fakat sistemleri kazandı.

Ulus-devlet, öz itibarıyla toplumun devletle, devletin toplumla özdeşleşmesi olarak tanımlanabilir ki, faşizmin tanımı da budur. Doğal olarak ne devlet toplumsallaşır, ne toplum devlet olabilir. Olsa olsa topyekûncü (totaliter) ideolojilerin savları böyle olabilir. Bu sloganların faşist niteliği bilinmektedir. Faşizm, bir devlet biçimi olarak, her zaman burjuva liberalizminin başköşesinde bir yere sahiptir. Bunalım dönemlerinin yönetim biçimidir. Bunalım bünyesel olduğundan, yönetim biçimi de bünyeseldir. Adı ulus-devlet yönetimidir. Finans kapital çağının bunalımının zirve yapmasıdır. Günümüzde küresel zirve yapan kapitalist tekelin devleti de en gerici zorba dönemde genel olarak faşisttir. Her ne kadar ulus-devletin çöküşünden bahsediliyorsa da, yerine inşa edilenin demokrasi olacağını iddia etmek safdillik olur. Belki de hem makro küresel, hem mikro yerel faşist siyasi oluşumlar gündemdedir. Ortadoğu, Balkanlar, Orta Asya ve Kafkasya'da olup bitenler dikkat çekicidir. Latin Amerika ve Afrika yeni deneyimler arefesindedir. Avrupa ulus-devlet faşizminden evrimle çıkış peşindedir. Rusya ve Çin'in ne olacağı belli değildir. Süper hegemon ABD her devlet biçimiyle alışveriş halindedir.

Açık ki, iktidar ve devlet sorunu en ağır dönemlerinden birini daha yaşamaktadır. Ya demokratik devrim ya faşizm ikilemi gündemde en can alıcı önemini korumaktadır. Sistemin tüm bölgesel ve merkezi BM örgütlenmesi işlevsel olamamaktadır. Finans-kapital tarihin en küresel döneminde zirve yaparken, bunalımı en çok azdıran sermaye kesimi rolündedir. Finans-sermaye tekelinin siyasi-askeri karşılığı, topluma karşı yoğunlaştırılmış savaştır. Birçok dünya cephesinde yaşanan gerçeklik budur. Dünya sisteminin yapısal bunalımından hangi siyasi ve ekonomik oluşumların çıkacağı kehanetle değil, entelektüel, siyasi ve ahlaki çalışmaların düzeyiyle belirlenebilir.

Kapitalist modernitenin en sanal sermaye tekelini finans-kapital çağında, toplum tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar dağılma ile karşı karşıyadır. Toplumun politik ve ahlaki dokusu paramparça edilmiştir. Yaşanan, soykırımdan da ağır bir toplumsal olgu olan 'toplumkırımdır'. Sanal sermayenin medya egemenliği, İkinci Dünya Savaşından daha ağır bir toplumkırımı yürüten silah konumundadır. Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, bilimcilik ve sanatçılık (spor, dizi vb.) toplarını yirmi dört saat boyunca topluma kustururcasına vuran medya silahı karşısında toplum nasıl savunulabilir?

Medya da bir nevi ikinci analitik akıl gibi toplum üzerinde işlevseldir. Nasıl ki analitik akıl kendi başına iyi veya kötü değilse, medya da kendi başına nötr bir araçtır. Her silah gibi, rolünü kullanan belirler. Hegemonik güçler her zaman en etkili silahlara sahip oldukları gibi, medya silahının da hâkim gücüdürler. Medyayı ikinci analitik akıl gibi kullandıklarından, toplumun direnme gücünü etkisizleştirmede çok

etkilidirler. Bu silahla sanal toplum inşa ediliyor. Sanal toplum, toplumsal kırımın başka bir biçimidir. Ulus-devleti de toplumsal kırımın biçimlerinden biri saymak mümkün olmaktadır. Her iki biçimde de toplum kendisi olmaktan çıkarılıyor, yönlendiren tekelin bir aracına dönüştürülüyor. Toplumsal doğayı basite almak çok tehlikeli olduğu gibi, kendisi olmaktan çıkarmak da sınırı belli olmayan tehlikelere açık tutmak anlamına gelir. Finans-sermaye gibi sanal tekel çağı da ancak kendisi olmaktan çıkmış toplumla var olabilir. İkisinin aynı dönemde ortaya çıkması rastlantı olmayıp, birbirleriyle bağ içindedir. Ulus-devletin kendisi olmaktan çıkmış (kendisini ulus-devlet sanan) toplumuyla medyanın baştan çıkardığı toplum, tam anlamıyla yenik toplumdur ve enkazından başka şeyler inşa edilmektedir. Böylesi bir toplumsal çağı yaşadığımızdan kuşku duyulamaz.

Sadece en sorunlu toplumu yaşamıyoruz, bireyine de hiçbir şey vermeyen toplumda yaşıyoruz. Yaşadığımız toplumlar sadece ahlaki ve politik dokularını kaybetmiş değiller, varlıkları da tehdit altındadır. Sorun değil, kırım tehlikesi yaşıyorlar. Eğer günümüzde sorunlar tüm bilimsel güce rağmen sürekli büyüyor ve kanserleşiyorsa, o zaman toplumsal kırım sadece varsayım değil, gerçek bir tehlikedir demektir. Ulus-devlet iktidarının toplumu koruduğu iddiası ise, en büyük yanılsamayı yaratıp tehlikeyi adım adım gerçek kılıyor. Toplum sadece sorunlarla değil, kırımınla karşı karşıyadır.

2- Toplumun Ahlak ve Politika Sorunu

Sorunları bölmenin sakıncalarının farkındayım. Avrupa merkezli bilimin analitik aklı sınır tanımadan kullanarak geliştirdiği bu yöntemin görünüşte bazı kazanımları olsa da, hakikatin bütünlüğünü kaybetme tehlikesini birlikte taşıdığı göz ardı edilemez. Bu tehlikenin sakıncalı yönlerini sürekli göz önünde bulundurmak koşuluyla, toplumsal sorunu 'sorunlar' olarak bölme riskini taşıdığını bilerek yöntem kullanmayı sürdüreceğim. Epistemoloji bölümünde farklı yaklaşımları tartışmaya çalışacağım.

Toplumsal sorunların ilk bölümüne iktidar ve devleti boş yere almadık. Sorunların ana kaynağını oluşturması bunun temel nedenidir. Önce olanca ağırlığıyla toplumun üzerinde, 16. yüzyılla birlikte yoğun olarak içinde üslenen iktidar ve devlet ilişkisi ve aygıtlarının temel fonksiyonu, toplumu güçsüz ve savunmasız bırakarak tekel sömürüsüne hazır hale getirmektir. İktidar ve devletin rolünü böyle tanımlamak çok önemlidir. İktidar ve devlete sadece zor aygıtı ve ilişkilerinin toplamı demek ciddi eksiklikler taşır. En önemli rolünün toplumun güçsüz ve savunmasız bırakılması olduğu kanısındayım. Bu rolünü ise, toplumun 'varoluş' araçları olan ahlaki ve politik dokulaşmasını sürekli zayıflatıp iş yapamaz, rolünü oynayamaz duruma düşürerek gerçekleştirirler. Toplum ahlak ve politika dediğimiz iki alanı oluşturmadan varlığını sürdüremez.

Ahlakın temel rolü, toplumun sürdürülme, ayakta kalma kurallarına sahip olma ve uygulama gücüdür. Varlık kurallarını ve uygulama gücünü yitiren toplum hayvan topluluğuna dönüşmüş demektir ki, bu halde istenildiği kadar kullanılıp sömürülebilir. Politikanın rolü ise, özünde topluma gerekli ahlaki kuralları sağlamak ve bununla birlikte temel maddi ve zihni ihtiyaçları gidermenin yol ve yöntemlerini sürekli tartışarak kararlaştırmaktır. Toplumsal politika, bu gerekçeler temelinde sürekli tartışma ve karar gücünü geliştirerek toplumu zinde ve açık görüşlü kılar; kendini yönetebilme ve işlerini çözme yeteneğine kavuşturarak onun en temel varlık alanını oluşturur. Politikasız toplum, başı kopmuş tavuk gibi, daha can vermeden sağa sola savrulan toplumdur. Bir toplumu işlevsiz ve güçsüz bırakmanın en etkili yolu, kendi öz varlığı, temel maddi ve manevi ihtiyaçları için zorunlu tartışma ve karar organı olarak POLİTİKASIZ (siyetsiz, İslami deyimle şeratsız) bırakmaktır. Hiçbir yol bu denli sakıncalı olamaz.

Tarih boyunca iktidar ve devlet aygıtları ve ilişkilerinin ilk elde toplumun ahlakı yerine ‘hukuk’, politikası yerine ‘devlet’ idaresi adlı kurumları yerleştirmesi bu nedenlerdir. Toplumu iki temel varlık stratejisi rolünü oynayan ahlak ve politika gücünden alıkoyma, yerine hukuk ve hükümlanlık idaresini koyma, her dönemin temel iktidar ve devlet görevleridir. Sermaye birikimi, sömürü tekelleri bu iki görev olmadan olmaz. Beş bin yıllık uygarlık tarihinin tüm sayfaları toplumun ahlaki ve politik gücünü kırmak, yerine sermaye tekellerinin hukukunu ve idaresini geçirmekle doludur. Uygarlık tarihi çıplak ve gerçek nedenleriyle böyledir ve doğru yazımı ancak bu nedenlerle anlam ifade edebilir. Tarihin tüm toplumsal kavgalarının özünde de bu gerçeklik gizlidir. Toplum kendi ahlak ve politikasınca mı yaşayacaktır, yoksa azgın sömürü tekellerinin hukuku ve idaresi doğrultusunda sürü gibi mi yaşatılacaktır? Sorunların ana kaynağı iktidar ve devletin hukuk ve idaresinin akıl almaz ‘kanserojik büyümesi’dir derken, bu gerçeği ifade etmek istiyorum.

Bir hususu daha açıklamakta yarar vardır. İlk hiyerarşi kurulduğunda ve toplum adına ‘tecrübe’ ve ‘uzmanlığın’ önem kazandığı durumlarda, adına ne dersek diyelim, devlet veya otorite fark etmez, yararlılık beklenir. Toplum eğer devleti ve otoriteyi (iktidarı) hepten olumsuzlaştırmamışsa, bu iki yararlılık beklentisi nedeniyledir. Yani devlet ve otorite adına tecrübe ve uzmanlık bekleyerek işlerini kolaylaştıracağını sanmaktadır. Katlanmasının en önemli gerekçeleri bu iki etkendir. Tecrübe herkeste bulunmaz. Uzmanlık da herkesin işi olamaz. Fakat otorite ve devlet, tarih boyunca bu iki haklı beklentiyi istismar ederek, en tecrübesiz ve uzmanlıktan yoksun beceriksizlerin hukuk yerine entrika, tecrübe yerine aylıklık alanı haline getirdi. Büyük yozlaşmalar ve felaketler bu büyük saptırma ve tersyüz etmeyle yakından bağlantılıdır.

Tarihte özellikle orta sınıfın kanserojik gelişmesini ifade eden burjuvazinin, toplumun orta yerine, ‘göbeğine’ oturarak kendi en bencil çıkarlarını ‘hukuk’, en soyuz yönetimini ise ‘anayasal idare’ olarak sunması, bunun için iktidar ve devleti sınır

tanımaz ‘aygıt’ ve sözde ‘uzmanlık’ alanlarına bölerek çoğaltması tam bir felaket olmuştur. Toplum “yağmurdan kurtulayım derken doluya tutulmuştur”. Burjuvazinin akıl inceliği olan liberalizmin sınır tanımaz ‘cumhuriyet’, ‘demokrasi’, ‘anayasa’, ‘idarenin küçültülmesi’, ‘devletin ve iktidarın sınırlandırılması’ tartışmaları gerçeği perdelemek kadar, tersine ifadelerle yüklü anlamlar olarak değerlendirilmelidir. Antikçağ kadar bile burjuva orta sınıfının anayasa, cumhuriyet, demokrasi, idarenin küçültülmesi, devlet ve iktidarın sınırlandırılması yeteneği yoktur. Çünkü bu soylu kavramları işlevsiz hale getiren, orta sınıfın maddi yapısıdır, onun varlık tarzıdır. Toplum ilkçağların bir kralını, bir hanedanlığını zorbela taşıırken, sınırsız hale gelmiş burjuva aygıt ve hanedanlıkları nasıl taşısın? Bilerek ‘burjuva aile ve hanedan’ kavramını kullanıyorum. Çünkü aynı kaynaktan geliyor. Tüm yönetim ve kural sanatını önceki büyük soylu aristokrasi ve kral güçlerinden devşirmiştir. Öz yaratım yeteneği yoktur. Devlet ve iktidar ilişkilerinin toplumdaki kanserojik etkisi bu sınıfsal doğasından kaynaklanır. Orta sınıfın doğası faşizm yüküdür.

Dolayısıyla toplumun ahlaki ve siyasi (politik) dokularının kötürümleştirilerek iş göremez hale getirilmesi en temel sorunların başında gelir. Şüphesiz ahlak ve politik dokular, alanlar tümüyle yok edilemez. Toplum var oldukça, ahlak ve politika da var olacaktır. Ama iktidar ve devletin bir uzmanlık ve tecrübe alanı olmaktan çıkması, çıkarılması nedeniyle yaratıcı ve işlevsel yeteneklerini yerine getirememektedir. Günümüzde en ince gözeneklerine kadar iktidar ve devlet aygıt ve ilişkileri sızdırılarak (medya, her tür istihbarat ve özelleştirilmiş operasyon birlikleri, ideolojik öğretiler vb.), toplumun nefessiz, kendini tanımaz, hiçbir ahlaki ilkesini uygulayamaz, en temel ihtiyaçları için politik tartışma yapamaz ve karar (demokratik siyaset) oluşturamaz duruma düşürüldüğü çok açıktır. Yine günümüzün çok tartışılan ve gerçek hükümler gücü olan ‘küresel şirketler’in, yani ‘ezel-ebed’ tekellerin tarihin en büyük sermaye patlamasını bu dönemde gerçekleştirmeleri, toplumun bu hale düşürülmesiyle yakından bağlantılıdır. Toplum düşürülüp dağıtılmadan, bu kadar sanal yolla, yani hiçbir üretim aracına el değdirmeden paradan para kazanma gerçekleştirilemezdi. Tekellerin tüm tarih boyunca kazandıkları ve günümüzün bu en hacimli havadan kazanımları, toplumun varlığından, sırtından ve beyninden boşaltılması temelinde gerçekleştirilmektedir. Çünkü “havada para yoktur!”

Tekrarlamalıyım ki, yalnızca sınırsız çoğaltılmış iktidar ve devlet aygıt ve ilişkileri toplumu bu duruma düşürmüyor. Hegemonyanın en az bunun kadar etkili diğer ana kaynağı olan medya aracılığıyla toplumun ideolojik fethi gerçekleştiriliyor. Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, bilimcilik, sanatçılık (sanatın endüstrileşmesi, özellikle sporun) saptırmalarıyla sersemletilmeden, sadece devlet ve iktidar aygıt ve ilişkileriyle toplum bu denli düşürülemez; küresel sanal (finans-kapital, para-sermaye kastediyor) şirketler, tarihsel tekeller, toplumu kendisi olmaktan çıkarıp toplumkırım uygularcasına bu denli sınır tanımaz sömürüye tabi tutamazlar.

3- Toplumun Zihniyet Sorunları

Şüphesiz bir toplumu sömürüye açık hale getirmenin ilk koşullarından biri olan ahlak ve politika yoksunluğuyla, bu iki dokunun düşünsel temeli olan toplumsal zihniyet çöküşü sağlanmadan, bu yoksunluk gerçekleştirilemez. Tarih boyunca egemenler, sömürgeci tekeller amaçları için ilk iş olarak ‘zihniyet hegemonyasını’ bu nedenle inşa ederler. Sümer toplumunu verimliliğe, dolayısıyla sömürüye açmak için, Sümer rahiplerinin ilk iş olarak tapınak (Ziggurat) inşa etmeleri bu gerçeği çok açık bir biçimde kanıtlamaktadır. Sümer tapınağı, tarihin bilinen ve etkisi halen süren toplumsal zihni fethetme ve çarpıtmanın orijinal kaynağı olması açısından da büyük önem taşımaktadır.

Toplumsal doğanın en esnek zihni yapılanmalardan oluştuğunu önemle belirtme-ye çalıştım. Toplumun en zekâli doğa olduğu iyi anlaşılmadıkça, anlamlı bir sosyoloji geliştirilemez. Dolayısıyla toplumu sömürü kaynağı olarak gözüne kestiren zorbarlar, egemenler, kurnazlar, ilk işleri olarak toplumun zekâ ve düşünme olanaklarını zayıflatmayı, ilk tekeli zihniyet tekeli yani tapınak olarak geliştirmeyi temel görev edinmişlerdir. Tapınak orijinali itibarıyla iki işlev birden görür. Birincisi, zihni egemenlik, hegemonik araç olarak son derece önemlidir. İkincisi, toplumu öz zihni değerlerinden koparmak için çok elverişlidir.

Toplumun öz zihniyeti kavram olarak iyi anlaşılmayı gerektirir. İnsanlık daha eline ilk taş ve sopayı aldığı anda bu işi düşünerek yapmıştır. İçgüdü değil, analitik düşüncenin ilk tohumları söz konusudur. Deneyim biriktikçe toplumun gelişmesi, özünde bu düşünce yoğunlaşmasıdır. Bir toplum ne kadar deneyim, dolayısıyla düşünce yoğunlaştırırsa, o denli yetenek ve güç kazanır. Kendini daha iyi besler, korur ve üretir. Bu süreç toplumsal gelişmenin ne olduğunu ve neden çok önem taşıdığını açıklamaktadır. Toplum kendini sürekli düşündürdükçe, ortak akıl veya vicdan da dediğimiz ahlaki geleneğini, yani kolektif düşüncesini oluşturur. Ahlak bu nedenle çok önemlidir. Çünkü o toplumun en büyük hazinesi, deneyim birikimi, ayakta kalma gerekçesi, yaşamını sürdürmesinin ve geliştirmesinin temel organıdır. Bunu yitirirse dağılacakını, yaşam deneyiminden ötürü çok iyi bilmektedir. Adeta içgüdü keskinliğiyle ahlaki önemsemektedir. Eski klan-kabile toplumlarında ahlak kurallarına uymayanların cezası ölümdü ya da toplumun dışına atılıp ölüme terk edilirdi. Halen çok saptırılrsa da, ‘namus cinayeti’nin kökeninde bu kurallar yatmaktadır.

Ahlak kolektif düşünce geleneğini temsil ederken, politikanın işlevi biraz daha farklıdır. Daha çok güncel kolektif işler üzerinde tartışmak ve kararlaşmak için düşünce gücünü gerektirir. Güncel yaratıcı düşünce politika için şarttır. Yine de kaynak olarak, düşünce birikimi olarak ahlaka dayanmadan ne politik düşüncenin, ne de politikanın kendisinin yapılamayacağını toplum çok iyi bilmektedir. Politika günlük kolektif (toplumun ortak çıkarı) işler için kaçınılmaz bir eylem alanıdır. İşler konusunda

farklı, hatta aykırı düşünceler olsa bile, tartışma ve karar almaları için şarttır. Politikasız toplum ya başkalarının kurallarını sürü misali takip eden, ya da başı koparılan tavuk misali zıplayan hayvandan farksızdır. Toplumun öz düşünce gücü bir üstyapı kurumu değildir; toplumun beynidir. Organları ahlak ve politikadır.

Toplumun diğer organı, kutsal mekân olarak elbette tapınaktır. Ama bu tapınak hegemon güç (hiyerarşi ve devlet) tapınağı değil, kendi öz kutsal mekânıydı. Toplumun öz kutsal mekân arayışı, arkeolojik buluşlarda başkõşeyi işgal etmektedir. Günümüze kadar ayakta kalan belki de tek önemli yapıdır. Bu gerçeklik tesadüfi sayılmaz. Toplumun ilk kutsal mekânı tüm geçmişinin, atalarının, kimliğinin, ortaklığının temsil edildiğı yerdir. Toplu anma, ibadet yeridir. Kendini hatırlama, yâd etme mekânıdır; geleceğe taşınmanın işaretidir; bir arada olmanın önemli gerekçesidir. Toplum, tapınak ne kadar dikkat çekici, görkemli, güzel yaşanmaya değer yerde inşa edilirse, o denli temsil kabiliyeti ve yaşamsal değeri olacağına bilincindeydi. Dolayısıyla en çok görkemlilik tapınaklarda sergilenirdi. Sümer örneğinin de yansıttığı gibi, tapınak aynı zamanda üretim araçlarının, emekçilerin depo ve barınak yeriydi. Yani imece usulü çalışmanın yeriydi. Yalnız ibadet değil, toplu tartışma ve karar yeriydi. Politik merkezdi. Zanaatkâr yuvasıydı. İcat yeriydi. Mimar ve bilginlerin hünerlerini denedikleri merkezdi. İlk akademi örneğiydi. İlkçağın tüm kehanet merkezlerinin tapınaklarda olması tesadüfi değildir. Bütün bu etkenler ve daha yüzlerce tapınağın önemini ortaya koymaktadır. Bu duruma da rahatlıkla toplumun ideolojik, zihniyet merkezi demek gerçekçi olacaktır.

Urfa'daki dikilitaşların ördüğü harabe on iki bin yıl öncesine aittir. Daha tarım devrimi yapılmamıştır. Ama o taş oymacılığı ve dikiminin, anlamı çok gelişkin insanların ve dolayısıyla toplumun varlığını gerektirdiğı açıktır. Kimlerdi onlar, nasıl konuyorlardı, nasıl beslenip çoğalıyorlardı? Düşünce ve adetleri nasıldı? Geçimlerini nasıl temin ediyorlardı? Bu soruları yanıtlayacak hiçbir iz yoktur. Yalnız dikilitaş anıtı, büyük ihtimalle tapınak kalıntıları geriye iz olarak kalmıştır. Bugün bile sıradan köylüler o taşları oyup, anlamlı biçimde o yere çıkararak dikme gücünde olmadıklarına göre, demek ki o insanlar ve toplumları bugünkü köylüler ve köy toplumlarından geri değillerdi. Sadece buna benzer hususları tahmin edebiliriz. Urfa'nın kutsallığı (saptırılmışsa) da, belki bu tarih ötesi gelenekten bir ırmak misali süzülüp geliyor. Bu anlamda toplumsal tapınağın varlığını ve önemini tartışmıyorum. Hegemonik tapınağın varlığını ve işlevinin önemini tartışıyorum.

Mısır rahipleri de en az Sümer örneği kadar hegemonik tapınak oluşumunda rol oynadılar. Hint Brahmanları onlardan daha aşağı kalmadılar. Uzakdoğu tümüyle daha aşağı kalır durumda değildi. Güney Amerika tapınakları da hegemonikti. Boşuna gençler kurban seçilmiyordu. Tüm uygarlık çağlarının egemen tapınakları hegemonikti. Orijinalin kopyası gibiydiler. Toplumun egemenler yararına kullanıma hazır hale getirilmesi bu merkezlerin baş işleviydi. Tekelin askeri kolu dehşetengiz

kelle koparıp kale ve sur duvarlarında kullanırken, ruhani kolu zihniyet fethiyle aynı işi tamamlardı. Her iki faaliyet toplulukların köleleştirilmesinde at başı rol oynadı. Biri korku, diğeri ikna üretti. Binlerce yıllık uygarlık toplumunun bu tarzdaki sürekliliğini kim inkâr edebilir?

Avrupa hegemonik uygarlığı bu konuda büyük biçim değişikliğini sağladı. Özünü ise olduğu gibi korudu. Toplumun üzerindeki devasa ulus-devlet aygıtlarının bununla yetinmeyip en ince ayrıntılarına kadar toplumun iç gözeneklerini kendine bağımlı hale getirdiği günlük gözlemlerdendir. Zihniyet oluşum merkezleri olarak üniversite, akademi, daha aşağıda lise, ortaokul, ilk ve anaokulun verdiği, kilise, havra ve caminin tamamladığı, kışanın keskinleştirdiği, toplumun kalıntısı kalan zihni, ahlaki ve politik dokularının fethi, işgali, asimilasyonu ve sömürgeleştirilmesi net değil de nedir? Demek ki toplumun 'kitleleştirilmesi' sürüleştirmesidir derken, bazı değerli yorumcular boş konuşmuyorlar. Aynı zamanda faşizmin toplumuna bu zihin sömürgeleştirilmesiyle gidildiği taze anılarımızdandır. Yakın tarihin kan banyosu da bu zihnin fethinin sonucudur.

Tekrarlamanın sakıncası yoktur: Milliyetçilik, dincilik, cinsiyetçilik, sporculuk, sanatçılık ikonlarını sallarsan toplumu –pardon, sürüyü-, kitleyi dilediğin her hedefe taşıyabilirsin. Zihnin fethi hiçbir zorun başaramayacağı kadar toplumu bugünkü küresel finans-sermayesine açık hale getiren gelişmenin temelidir. Bir kez daha Sümer rahiplerine ve tapınak icatlarına selam durmak gerekir! Ne yaman fatihlermişsiniz de, aradan beş bin yıl geçtiği halde, bugünkü son temsilcileriniz ve tapınakları ellerini sıcağın soğuk suya sokmadan tarihin en büyük sermaye birikimini gerçekleştiriyorlar! Tanrıların en güçlü imgeleri, gölgeleri (Zillullah) bile bu kadar kazanç sağlayamadılar. Demek ki, sermayenin sürekli ve kümülâtif birikimi boş bir kavram değilmiş. Zihni çarpıtmalar basit operasyonlar değilmiş. Dr. Hikmet Kıvılcımlı ve İtalyan Antonio Gramsci de hegemonik fethi benzer tanımlamalara kavuştururken, ulus-devletin çok en yüceleştirildiği dönemin hapisanelerindeydiler. Bildikleri yaşadıklarındandı. Ben de son tahlilde küresel sermaye 'mahkûmuyum'. Onu doğru tanımlamak, kendi zihnim şahsında (kimliğimde) toplumun öz zihnine ihanet olurdu.

4- Toplumun Ekonomik Sorunları

Ekonomik sorunlar denince karıncalar aklıma gelir. Karınca kadar ufak bir hayvanın bile ekonomik (ne de olsa her varlık için ekonomi beslenmedir) sorunları olmuyor. İnsan gibi gelişkin akıl ve tecrübe sahibi bir varlığın yaman ekonomik sorunları, hatta işsizlik gibi yüz kızartan durumlar nasıl yaşanıyor? Doğada insan zekâsının üzerinde çalışıp iş haline getiremeyeceği ne olabilir? Sorun kesinlikle ne doğal işlemdir, ne de çevreyle ilgilidir. İnsanın zalim kurdu kendi içindedir. Her ekonomik sorun, başta işsizlik, toplumun sermayeleştirilmesiyle bağlantılıdır.

Marks'ın sermaye tahlili şüphesiz değerlidir. Bunalım süreciyle ilgili işsizliği de açıklamaya çalışır. Acı olan odur ki, pozitivizmcilik hastalığı onu da çok kötü durumda yakalamıştır. Bilimcilik hastalığı çok daha kapsamlı tarihsel-toplum analizini yapmasını engellemiştir. Benim yapmaya çalıştığım şey sermayenin ekonomi olmadığını, tersine ekonomiyi ekonomi olmaktan çıkarmanın etkili aracı olduğunu tanımlamaya çalışmaktır. Bunun için en başta gelen nedenim, toplumun gelişiminde kâr ve sermayenin hiçbir zaman hedef olmadığı, yer bulmadığıdır. Zengin, refah içinde toplum düşünülebilir. Ahlak ve politika buna açıktır. Ancak toplum ihtiyaç ve işsizlik içinde kıvrırırken, etrafta zenginlik ve sermayeden bahsetmek, suç olmanın ötesinde toplumsal kırımla ilgili olmalıdır. Uygarlığı bizzat sorun yumağının kendisi olarak tanımlamak, sermaye tekeline dayanmasından ötürüdür.

Rosa Luxemburg, sermayenin gerçekleştirilmesini kapitalist olmayan toplum koşullarına bağlarken, çok önemli bir hakikatin kıyısında seyretmektedir. Kıyıda daha içeri yürüyebilseydi, onun sadece kapitalist olmayan toplumun varlığına bağlı olmadığını, o toplumu kene gibi emerek şiştiğini, bundan bir damla kanı da işçiye çirerek kendisine suç ortağı haline getirdiğini görebilecekti. Net vurguluyorum; işçinin çabasını da inkâr etmiyorum. Ama sermaye oluşumunun işçinin emeğine ancak çok cüzi miktarda bağlanabileceğini, hatta felsefi-tarihsel-toplumsal düşünülürse bu cüzi miktarın da anlamını yitireceğini belirtiyorum. Endüstriyalizmin toplumun ve çevrenin sırtından bir vurgun olduğu, ekolojik sorunlardan ötürü giderek açığa çıkmaktadır. Günümüzde işletme yöneticilerinin ve usta işçilerin toplumun en ayrıcalıklı kesimi haline geldiğini, bunun karşılığının çığ gibi büyüyen işsizlik olduğunu hangi bilgi ve izan sahibi insan inkâr edebilir? Gelişmiş endüstri katmanları, tekeli ticaret ve finansal kesimler, yani sermaye tekelleri 'çok hisseli ortaklık' projeleriyle işçi kavramını iyice anlamsızlaştırmışlardır. İşçinin giderek sermaye tekeli topluma bağlayan kayış rolüne indirildiğini görmek önemlidir. Reel sosyalizmin rolü nasıl devlet kapitalizmi olarak, bir 'tavizci işçi' olarak tanımlanabilirse, klasik özel kapitalizmin de benzer tavizci işçisi vardır. Bunlar her zaman toplum içinde bir arada olagelmışlerdir. Geriye kalan toplum, Rosa'nın aklına gelen kapitalist olmayan toplumdur.

Dikkat edilirse, burada kapitalist olan ve olmayan fark tarif edilmektedir. Rosa'da her ikisi de toplum biçimidir. Ben daha farklı olarak, kapitalizmi bir toplum biçimi olarak değil, toplumun üzerinde artık-değer sızdıran, ekonomiyi kurutan, işsizliği doğuran, devlet ve iktidarla kaynaşıp güçlü ideolojik hegemonya araçlarını kullanan geniş bir şebeke, örgütlenme olarak değerlendiriyorum. Bu örgütlenmenin içine son dönemde tavizci işçi kesimini de eklemişlerdir. Tekelci ağın içeriğini bir kez daha böyle tanımlarken, birçok yanlış anlamayı gidermeyi amaçlıyorum. Özellikle 'kapitalist toplum' kavramının tuzak karakterini deşifre etmek durumundayım. Kapitalist tekele böyle bir sıfat bağışlamak fazlasıyla lütfkârlıktır. Sermaye şebeke, örgütsel ağ oluşturabilir. Mafyanın da değme bir sermaye şebekesi olduğu çok iyi anlaşılmalıdır.

Sermaye şebekesinin mafya olarak adlandırılmamasının tek nedeni, toplumdaki hegemonik gücü ve resmi iktidarla bağlantılarıdır. Yoksa mafya kadar bile etik kuralları olmayan bir şebeke olarak kalacaktı.

Şu hususu da önemle eklemeliyim ki, orta boy sanayici, tüccar ve tarımcıyı kapitalist saymıyorum. Bunlar büyük ölçüde gerçek ekonomik ihtiyaçlar için olup, sermaye tarafından çok yönlü kısıp alınmaları da, üretim yapmaya çalışan toplumsal kesimlerdir. Ayrıca pazardaki küçük meta alışverişini ve bu metaları küçük işletmelerinde gerçekleştirenleri de kapitalist saymıyorum. Çeşitli meslek sahipleri haliyle kapitalist sayılmaz. Tavizci kesim dışındaki tüm işçiler, köylüler, öğrenciler, memurlar, zanaatkarlar, çocuklar, kadınlar toplumun belkemiğini oluşturur. Kapitalist olmayan toplum olarak bu tanıma geliştirmeye çalışıyorum. Yani çoğu Marksist'in sandığı gibi kapitalist olmayan toplum derken feodal, Asya tipi, yarı-feodal gibi kavramlarla dilendirilen toplumu kastetmiyorum. Bu kavramların gerçeği öğretici kıldıklarına, daha çok perdelediklerine dair ikna olmuş durumdayım. Kaldı ki, bu çözümlemeyi sadece 16. yüzyıl sonrası Avrupa'da merkezleşen sermaye şebekeleri için değil, tarih boyunca artık-değer gasp eden tüm sermaye şebekeleri (ticaret-siyaset-askerlik-ideolojik, tarımsal, endüstriyel tekeller) kapsamında geliştiriyorum. Günümüz küresel finans sermayesinin bu çözümlemeyi çarpıcı biçimde doğruladığını görmek için fazla incelemeye gerek olmadığı açıktır.

Toplumsal doğanın anti-sermaye karakterini görmek kilit önemdedir. Binlerce yıllık yürüyüşünde toplum, sermaye birikiminin en çürütücü etkiye sahip olduğunun farkındaydı. Örneğin sermaye birikiminin etkili yöntemlerinden biri olan faizciliği mahkûm etmeyen hiçbir din yok gibidir.

Günümüzde çıç gibi büyüyen işsizliği sermayenin ucuz işçi, esnek işçi yaratmak için geliştirdiğini söylemek çok eksik bir değerlendirmedir. Gerçeğin bir yönü bu olmakla birlikte, asıl nedeni sermayenin toplumu kâr peşinde koşturan faaliyetlere bağlamasıdır. Kâr-sermaye için faaliyet kesinlikle toplumun temel ihtiyaçlarıyla örtüşmez. Eğer toplumun doyurulması için yapılan üretim kâr getiriyorsa, toplumun açlık ve yoksulluktan kırılması -Nitekim günümüzde milyonlarca insan bu durumdadır-sermayenin umurunda bile değildir. Örneğin eldeki sermaye miktarı biraz tarıma yatırılırsa, asla açlık sorunu kalmaz ve olmaz. Ama tam tersine, sermaye tarımı sürekli boşaltıyor, bozuyor. Bunun nedeni tarımda kâr oranının ya hiç olmaması ya da çok düşük olmasıdır. Paradan dev miktarda para kazanılırken, hiçbir sermayedar tarımı düşünmez. Sermayenin karakterinde bu tür düşünceye asla yer yoktur. Eskiden devlet tekeli olarak tarıma çok yardım yapardı. Ama karşılığını da ürün veya para-vergi olarak alırdı. Şimdiki sermaye piyasaları bu yönlü devlet faaliyetlerini de anlamsızlaştırmışlardır. Aksi halde o devletler iflasla karşılaşmaktan kurtulamazlar.

Demek ki, sermayenin toplumun ana gövdesini giderek işsiz ve yoksul bırakması günlük, geçici politikalar nedeniyle değil, yapısal karakteri nedeniyle. Çok ucuza

çalışılmak istense de toplumdaki işsizliğin çözülemeyeceği, incelemeye gerek olmadan sıradan bir gözlemlerle rahatlıkla anlaşılabilir. Artık-değer üzerine kurulu kârlılık politikaları ve sistemi ortadan kalkmadan, toplumun işsizlikten ve yoksulluktan kurtulamayacağını bir kez daha iyi bilmek gerekir diyorum.

Yoksa örneğin tarih boyunca çok sayıda toplumu doyuran, neolitik topluma on beş bin yıldır analık eden Mezopotamya ovalarında neden işsizlik, açlık ve yoksulluk kol geziyor? Kâr amaçlamayan bir üretim hamlesi planlansa, günümüz ölçülerinde yirmi beş milyon insanı rahatlıkla besleyebilecek ve üzerine fazla bırakacak bu ovaların ve insanların tek ihtiyacı sermayenin çalıştırmayan eli değil, tersine işsizliğin, açlığın ve yoksulluğun tek nedeni olan bu elin (özel veya devlet eliyle olması hiç fark etmez) yakasını bırakmasıdır. İhtiyaç duyulan tek şey, gerçek emekçi eliyle toprağın buluşmasıdır; buna fırsat yaratacak toplumsal zihniyet devriminin gerçekleştirilmesidir; toplumsal ahlak ve politikanın tekrar temel dokular, organlar olarak işlevine kavuşmasıdır; demokratik siyasetin bu nedenlerle dört elle ve gözle gerçek beyinlerle görevine koşmasıdır.

5- Toplumun Endüstriyalizm Sorunu

Tarım devrimi kadar önem taşıyan endüstri devriminin, binlerce yıllık tarihsel birikim temelinde, 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl başlarında niteliksel sıçrama yapıp günümüze kadar inişli-çıkışlı seyrini sürdürdüğünü belirtmek mümkündür. Nerede, ne zaman, nasıl duracağı, durdurulacağı kestirilememektedir. Bu devrim analitik aklın patlaması gibi bir özelliğe sahip olup, zaten bu aklın ürünüdür. Sermayenin kesin hâkimiyetindedir. Hiç şüphesiz sermayenin kendisi çoklukla endüstriyel araçların mucidi değildir. Ama onları sermaye aracına dönüştürmek için her zaman ivedilikle üzerinde durmuş, gerekli gördüklerini mülkiyetine geçirmiştir. Seri, ucuz üretmek, toplum için büyük bir gelişme imkânıdır. Akıl gibi toplumun hizmetindeki endüstri de değerlidir. Sorun endüstrinin kendisinde değildir, kullanılış tarzındadır. Endüstri tıpkı nükleer imkân gibidir. Tekellerin çıkarına kullanıldığında, ekolojik felaketlerden savşalara kadar yaşamı en çok tehdit eden araca dönüşebilir. Nitekim kâr amaçlı kullanımını günümüzde iyice belirginleştiği gibi, çevresel yıkımı hızlandırmıştır. Sanal toplum doğrultusunda hızla yol almaktadır. İnsan organlarının yerini hızla robotlaşma almaktadır. Böyle giderse insanın kendisi gereksizleşecektir.

Çevrenin bugünkü halinde bile sadece toplumun değil, tüm canlı yaşamın tehdit altına girdiği ortak görüştür. Önemle vurgulamak gerekir ki, bu gidişte endüstriyi olgu olarak kendi başına sorumlu ilan etmek tam bir saptırmadır. Kendi başına endüstri nötr bir olanaktır. Toplumun varlık gerekçeleriyle bütünleştirilmiş bir endüstri, kesinlikle dünyayı insan için, hatta tüm yaşamlar için Üçüncü Doğa haline getirmede belirleyici rol oynayabilir. Böylesi bir potansiyel taşımaktadır. Böyle olursa endüstriyi kutsamak da gerekir. Fakat kâr-sermayenin ağırlıklı olarak kontrolüne girerse, dün-

yayı bir avuç tekelinin dışında tüm insanlık için cehenneme de çevirebilir. Nitekim günümüzde gidişat biraz da bu yönlüdür. Bu gidişatın insanlığı derin bir endişeye kaptırdığı inkâr edilemez. Endüstriyel tekel olarak toplum üzerinde gerçek imparatorluklar kurmuştur. Bir tek ABD süper hegemonyasına karşılık, onlarca endüstriyel hegemon vardır. Siyasal-askeri hegemon durdurulsa bile, endüstriyel hegemonlar kolay durdurulamazlar. Çünkü artık onlar da küreselleşmişlerdir. Bir ülke merkez olarak dar gelirse, hemen başka bir mekânı, yeni ülkeleri, merkezleri haline getirebilirler. Ne malûm ABD'nin bir endüstri imparatorluğu yarın Çin'i merkez seçmesin? Koşullar daha elverişli olduktan sonra, bugün bile bunun yavaş yavaş mümkün olduğu gözlemlenmektedir.

Endüstriyalizm tarımı can evinden vurmuştur. İnsan toplumunun asli unsuru, varlık aracı olan tarım, endüstri karşısında büyük yıkım yaşamaktadır. On beş bin yıldır insanlığı var eden bu kutsal faaliyet, bugün kendi haline bırakılmıştır. Endüstrinin egemenliğine bırakılmaya hazırlanılmaktadır. Kâr-sermaye güdümlü endüstrinin tarıma girmesi, sanıldığı gibi seri üretim, bol üretim olarak yorumlanamaz. Genlerle oynanarak toprak, endüstri tekellerince suni döllenme gibi bir analık durumuna sokulacaktır. Nasıl ki yabancı bir spermle sağlıklı bir hamilelik, annelik mümkün değilse, genleriyle oynanmış tohumlarla toprağı döllendirmek, iyi bir analık durumuna sokamayacaktır. Endüstri tekelleri tarıma yönelik bu çılgınlığa hazırlanıyorlar. İnsanlık tarihi belki de en büyük karşıdevrimi tarımda yaşayacaktır, hatta yaşamaya başlamıştır bile. Toprak, tarım, her ikisi bir üretim aracı ve ilişkisi değildir; toplumun ayrılmaz, oynanmaz varlık parçalarıdır. İnsan toplumu ağırlıklı olarak toprak ve tarım üzerinden inşa edilmiştir. Onu bu mekânlardan ve üretimden koparmak, varlığına karşı en büyük darbeye maruz bırakmaktır. Kanser gibi büyüyen kent gerçeği, daha şimdiden bu tehlikeyi bütün çıplaklığıyla sergilemeye başlamıştır. Kurtuluş büyük ihtimalle ve büyük oranda tersi bir harekette görülmektedir: Kentten toprağı ve tarıma dönüş hareketi. Bu hareketin ana sloganı herhalde “var oluş için ya tarım, toprak ya yok olma” biçiminde belirlenecektir. Kâr-sermaye endüstriyle toprağı, tarımı bütünleştirip dost, simbiyotik ilişkilerle bağlamıyor. Aralarına dağ gibi çelişkiler yığıp düşmanlaştırıyor.

Toplumdaki sınıfsal, etnik, ulusal ve ideolojik çelişkiler; çatışmalar ve savaşlara kadar gidebilir. Fakat bunlar giderilmesi olanaksız çelişkiler değildir. İnsan eliyle inşa edildikleri gibi dağıtılabilirler de. Sermayenin aracı olarak endüstriyle toprak ve tarımın çelişkisi insan kontrolünü aşar. Toprak ve tarım milyonlarca yıl ekolojik olarak kendilerini hazırlamışlardır. Bozulmaları halinde, insan eliyle inşa edilemezler. Toprak imali insanın eliyle olmadığı gibi, tarımsal ürünleri ve diğer canlıları, örneğin bitkileri insan eliyle yaratmak da şimdilik olanaklı değildir, olanaklı olması da beklenemez. Zaten bu olanak insan olarak gerçekleşmiştir. Gerçekleşmiş olanı tekrarlamanın anlamı ve imkânı yoktur.

Derin bir felsefi konu olduğu için fazla girmeyeceğim. Yalnız firavun, pramit tarzı mezarlarla nasıl kendi geleceğini hazırlamak istemişse, endüstriyalizmin robotlaştırıcı tarzı da pek yaşanılır bir gelecek yaratamaz. Bu, insana da saygısızlıktır. Doğa gibi muhteşem bir varlık ortadayken, robot ve kopyalarının ne anlamı ve önemi olabilir? Sermayenin kâr çılgınlığı burada bir kez daha karşımıza çıkıyor. Robotlar en ucuz üretimi gerçekleştirdi diyelim. Peki, kullanıcısı olmadan bunlar neye yarayacaklar? Endüstriyalizm bu yönüyle toplumu işsiz kılmanın en temel etkenidir; toplumun üretkenliğine karşı sermayenin en büyük silahıdır. Sermaye hem en az işçi çalıştırmada, hem de ucuzlanmış fiyatlarla piyasayı dilediği gibi manipüle etmede endüstri silahını sıkça kullanmaktadır. Tekelci fiyatlar ve işsizliğin temel etkeni olan bunalımlarını (fazla üretim bunalımları) kaçınılmaz kılmaktadır. Sonuçta çürüyen mallar ve işsiz, aç, yoksul milyonlarca insan bu bunalımların kurbanı olmaktadır.

Toplumun doğası ancak milyonlarca yılın ve uygun mekânın ürünü olan çevreyle sıkı bağlantı içinde kendini sürdürebilir. Hiçbir endüstriyel oluşum, evren harikası çevrenin yerini tutamaz. Daha şimdiden yerde, havada, denizde ve uzayda trafik felaket boyutlarına erişmiştir. Fosil yakıtlarla yürüyen endüstri, iklim ve çevreyi sürekli zehirlemektedir. Tüm bu felaketlerin karşılığı, iki yüz yıllık kâr birikimidir. Bu birikim bunca tahribatlara değer miydi? Bu yüzden yaşanan tahribatı toplam savaşlar yapmadığı gibi, verilen canlı kaybı da ne insan ne de doğa eliyle başka hiçbir tür olay yüzünden verilmemiştir.

Endüstriyalizm, bir tekelci ideoloji ve aygıt olarak, toplumun en temel sorunlarındanidir. Derinden sorgulanması gerekir. Sadece ortaya çıkardığı tehlikeler bunun için yeterlidir. Canavarın daha da büyüüp kontrolden çıkması, sorgulanmasını ve hakkında alınması gereken tedbirleri geç ve anlamsız kılabilir. Toplumun kendisi olmaktan çıkmasını ve sanal toplum haline gelmesini engellemek için, bu canavarı tekelcerilerin elinden alarak, önce ehlileştirip, sonra toplumun doğasına dost kılmanın tam zamanıdır.

Endüstriyalizme karşı mücadele ederken, endüstriyel tekniğin tekelci ideolojik yapısı ve kullanımı ile toplumun genel çıkarlarıyla uyumlu yapı ve kullanım tarzını birbirinden ayırıştırmak, bu yönlü bilimsel çalışma ve ideolojik mücadelenin en önemli görevidir. Sosyal ve sınıfsal konumdan bağımsız bir endüstriyalizme karşı mücadeleyi hümanistlik (insancılık) temelinde verdiğini idea eden grupların amaçlarına ulaşmaları beklenemez. Bu gruplar objektif olarak amaçlarına ters düşüp, tekellilik olarak endüstriyalizme hizmet eder duruma düşmekten kurtulamazlar. Endüstriyalizm sanıldığından daha fazla ideolojik, militarist ve sınıfsal karakterdedir. İdeoloji olarak bilim ve tekniktir. Hatta bu yönlü kullanımda olan bilim ve tekniğin en tehlikeli boyutlarını temsil eder. Endüstri canavarı kendi başına ortaya çıkmış değildir. Hatırlayalım: İngiltere burjuvazisi adada, Avrupa'da ve dünyada tarihi emperyalizm hamlesine girerken, endüstriyalizmi hem örgütleyen hem de en kapsamlı ve hızlı kullanan

sınıfı. Endüstriyalizm daha sonra sırasıyla tüm ülke burjuvazilerinin müşterek silahı olmuştur. Finans-ticaret-endüstri üçlüsü içinde en çok endüstri yüzyılları olan 19. ve 20. yüzyıllarda dünya çapında gerçekleşen burjuva egemenliği bu gerçeği açıkça kanıtlamaktadır.

Ne yazık ki, Karl Marks ve reel sosyalist hareketin kapitalist olmayan toplumu gerici olarak ilan etmeleri ve sanayi burjuvazisiyle ittifakı stratejik olarak benimsemeleri, bilinçli olmasa da, tarihte amaçlarına en ters düşen ve hatta objektif olarak ihanet anlamına gelen hareketlerin en trajik olanı ve belki de başta gelenidir. Tıpkı üç yüz yıl boyunca barış dini olan Hıristiyanlığın devlet ve iktidarla ittifakının objektif ve çoğunlukla bilinçli olarak amaçlarına ters düşmesi ve ihanet etmesinde olduğu gibi. Hıristiyanlık da son tahlilde iktidar tekelinin cazibesine kapılarak çıkış amacına ters düşmüş ve uygarlık dini haline gelmekten kurtulamamıştır. İslamiyet'te olan ise, daha Hz. Muhammed hayattayken yaşanmaya başlanmıştır. Sonuçta iktidar endüstri-sine yenik düşmüş oluyorlar.

Eğer bugün çevre adına bütün insanlık kıyamet saatleri yakınmış gibi feryat etmeye başlamışsa, bu olayın tarihsel-toplum ve sınıf boyutlarını benzer örnek hareketler ışığında kavramak, toplumun varlık hareketi olarak benimsemek ve yeni bir kutsal dini hareket gibi mücadele etmek durumundadır. Ateşi nasıl ateşle söndürmek mümkün değilse, endüstriyalizm batağında yaşamayı sorgulamaksızın, ondan vazgeçmesizin de ekolojik mücadele yürütülemez. Yeni Hıristiyanlık, İslamlık ve reel sosyalistlik trajediler yaşamak istemiyorsak, ders çıkarmak ve bilimsel-ideolojik, ahlaki-politik mücadeleyi doğru ele almak gerekir.

6- Toplumun Ekolojik Sorunu

Açık ki, endüstriyalizm sorunu hem ekolojik sorunun bir parçası, hem de en temel nedenidir. Farklı bir başlık altında yorumlamak tekrar anlamına gelebilir. Fakat ekoloji endüstriyalizmden daha fazla anlam ifade eden, toplumsal ve sorunlu olan bir konudur. Kavram çevrebilim anlamı taşısaya da, esas olarak toplumsal gelişimle çevresi arasındaki sıkı ilişkiyi çözümlene bilimidir. Çevre sorunları felaket alarmı verince, ağırlıklı olarak gündemleştirdi; sakıncalı anlamlar taşısaya da, ayrı bir inceleme dalı haline getirildi. Çünkü o da endüstriyalizm gibi toplumun yarattığı bir sorun olmayıp, uygarlık tekellerinin son marifeti olarak, en kapsamlı sorun biçiminde tarih, dünya ve toplum gündemine oturmuştur.

Belki de hiçbir sorun ekolojik olanlar kadar kâr-sermaye düzenlerinin (örgütlü şebekeler) gerçek içyüzünü bütün insanlık gündemine oturtacak önem ve ağırlıkta olmamıştır. Kâr ve sermayenin (tarih boyunca tüm askeri, ekonomik, ticari, dini tekkellerin toplamı olarak) uygarlık sisteminin bilânçosu sadece toplumun her yönden çözülüşü (ahlaksızlık, politikasızlık, işsizlik, enflasyon, fuhuş vb.) değil, çevrenin de

tüm canlıların yaşamıyla birlikte tehlike altına girmesi olmuştur. Tekelciliğin toplum karşılığını bu gerçeklerden daha çarpıcı olarak neyle kanıtlayabiliriz ki?

Zekâ ve esneklik payı diğer tüm canlılara göre en yüksek bir doğa olarak tanınsa da, insan toplumu da son tahlilde canlı bir varlıktır. Dünyalıdır. Çok hassas düzenlenmiş bir iklim atmosferinin, bitkiler ve hayvanlar dünyasının evriminin ürünüdür. Dünyamızın atmosfer ve ikliminin, bitkiler ve hayvanlar âleminin bağlı olduğu düzenlilikler, hepsinin toplamı olması itibarıyla insan toplumu için de geçerlidir. Bu düzenlilikler çok hassastır. Birbirlerine çok sıkı bağlıdırlar. Adeta bir zincir oluştururlar. Zincirin bir halkası koptuğunda nasıl işlevsiz durumu ortaya çıkarsa, evrim zincirinin ciddi bir halkası koptuğunda da tüm evrimin etkilenmesi kaçınılmaz olur. Ekoloji bu gelişmelerin bilimidir. Bu nedenlerle de çok önemlidir. Toplumun iç düzenliliğinin herhangi bir nedenle kırılması insan eliyle yeniden düzenlenebilir. Nihayetinde toplumsal gerçeklik insan eliyle inşa edilen gerçekliktir. Fakat çevre böyle değildir. Toplum kaynaklı, daha doğrusu toplumdan çıkıp üstünde kâr-sermaye tekeliyle örgütlenen bazı grupların marifetiyle çevre halkalarından ciddi kopuşlar olursa, evrimsel felaketler zincirlemesine tüm çevreyi, bu arada toplumu da kıyametle karşı karşıya bırakabilirler.

Unutmamak gerekir ki, çevre halkaları milyonluk yılların evrimiyle oluşmuştur. Genelde son beş bin yıllık, özelde son iki yüz yıllık tahribatlar, milyonlarca yılın evrim halkalarından binlercesini koparmayı daha kısa sayılabilecek bu zaman diliminde gerçekleştirmişlerdir. Kırılış reaksiyonu başlamıştır. Nasıl durdurulacağı kestirilememektedir. Atmosferdeki başta karbondioksit (CO₂) oranı ve diğer gazların yarattığı kirlenmenin, mevcut haliyle ancak yüzlerce, hatta binlerce yıl temizlenemeyeceği öngörülmektedir. Bitki ve hayvan dünyasındaki yıkımların sonucu belki de tam anlamıyla ortaya çıkmış değildir. Ama en az atmosfer kadar S.O.S işareti verdiği açıktır. Denizler ve ırmakların kirliliği, çölleşme daha şimdiden felaket sınırlarına dayanmıştır. Tüm belirtiler kıyametin mevcut gidişatla doğal dengesizlik sonucu değil, bir kısım şebekeler halinde örgütlenmiş gruplar eliyle topluma yaşatılacağını göstermektedir. Elbette bu gidişata doğanın vereceği yanıtlar da olacaktır. Çünkü o da canlı ve zekâlıdır. Onun da tahammül gücünün sınırları vardır. Direnmesini yerinde ve zamanında gösterecektir. Ama o, yeri ve zamanı geldiğinde insanların göz yaşlarına bakmayacaktır. Çünkü kendilerinin yeteneklerine, bahşedilen değerlere ihanet etmekten hepsi sorumlu tutulacaktır. Kıyamet de böyle öngörülmüş değil miydi?

Burada amacım felaket senaryolarına yenilerini eklemek değildir; fakat toplumun mutlaka sorumlu olması gereken her üyesi gibi gereken sorumlulukla ve varlık nede-nimiz olan ahlaki ve politik görev anlayışımızla yeteneklerimiz oranında gerekeni söylemek ve yapmaktır.

İnsanlık tarihinde kendi kale ve piramitlerine çekilen Nemrutlar ve Firavunların akıbetine ilişkin çok şey anlatılır. Nedeni açıktır. Ne de olsa Nemrutlar ve Firavunlar

da gerek kişi gerek düzen olarak, tanrısal idealar taşıyan birer TEKEL idiler. Evet, hep kâr peşinde koşan sermaye tekellerinin ilkçağda en görkemli örnekleriydiler. Şimdiki kentlerde PLAZA'lara çekilen tekellere nasıl da benziyorlar! Arada tabîî ki özde olmasa da, biçimde farklar vardır. Kale ve piramitler tüm görkemliliklerine rağmen günümüz plazalarıyla yarışamazlar. Kaldı ki, sayı olarak hiç yarışamazlar. Toplasanız, tüm firavunlar ve nemrutların sayısı birkaç yüzü geçmez; ama çağdaş firavunlar ve nemrutların sayısı şimdiden herhalde yüz binleri geçmiştir. İnsanlık eski çağlarda birkaç nemrut ve firavunun ağırlığını çekemedi. Bu kadar inleyip durdu. Pe-ki, tüm çevre ve toplumu çözümlüğe uğratan yüz binlercesinin ağırlığını daha ne kadar çekecek? Yol açtıkları bunca savaşın, işsizliğin, açlığın, yoksulluğun verdiği acı ve ahlarını nasıl dindirecek?

Tarihsel-toplum bir bütündür derken, bir de evrimin ışığında bu gerçekleri dile getirmek istedik. Bunlar az yaman ve önemsiz gerçekler midir?

Kapitalist modernitenin bilimi, pozitivist yapısıyla kendisine çok güvendi. Büyük olgusal keşifleri her şey sandı. Mutlak hakikati olguların yüzeysel bilgisinden ibaret saydı. Sonsuz ilerleme sürecine girildiğinden emindi. Fakat burnunun dibindeki çevre felaketini öngörmemesi neye yorumlanabilir? Savaş başta olmak üzere, son dört yüz yılın tüm tarihi aşan bütün toplumsal felaketleri hakkında köklü çare öngörmemesi, pratikleştirmemesi neye yorumlanabilir? Toplumun tüm gözeneklerine iktidar olarak sızmış savaşı engellemesini bir yana bırakalım, doğru tespit etmemesine ne demeli? Açık ki, tekel egemenliğinin azami hegemonik çağında bilim, sanıldığığının aksine ideolojik kuşatmayı en çok yaşayan ve sistemin hizmetine en iyi uyum sağlayan yapıyla bu sorulara cevap veremezdi. Yapısı, hedefi ve tarzı sistemi meşrulaştırma amaçlı olarak ilan edilmiş, düzenlenmiş bilim, dinler kadar bile etkili olmadığını göstermiştir. Fakat ideolojik olmayan bilim olmadığını da anlamak gerekir. Önemli olan, hangi toplumun ve sınıfın ideolojisi olarak bilme ve bilim olduğunu fark edip ona göre konumunu belirlemektir. Ekoloji en yeni bilimlerden biri olarak bu çerçevede konumunu belirlerse, sadece çevrenin değil, toplumsal doğanın da idealli çözüm gücü olabilir.

7- Toplumsal Cinsiyetçilik, Aile, Kadın ve Nüfus Sorunu

Kadın biyolojik farklılığı olan bir cins insan olarak algılamak, toplumsal gerçeklik konusunda körlüğün temel etkenlerinin başında gelmektedir. Cinsiyet farklılığı kendi başına hiçbir toplumsal sorun nedeni olamaz. Evrende her zerredeki ikilem nasıl hiçbir varlıkta sorun olarak ele alınmazsa, insan varlığındaki ikilem de sorun olarak işlenemez. “Varlık neden ikilemlidir?” sorusuna verilecek cevap ancak felsefi olabilir. Ontolojik (varlık bilimi) çözümlenme bu soruya (sorun değil) yanıt arayabilir. Benim cevabım şudur: Varlığın ikilem dışında başka türlü varoluşu sağlamaz. İkilem, varoluşun mümkün tarzıdır. Kadın ve erkek mevcut haliyle olmayıp eşeysiz (eşi

olmayan) olsalar bile, bu ikilemden kurtulamazlar. Çift cinslilik denilen olay da budur. Şaşırılmamak gerekir. Fakat ikilemler hep farklı oluşmaya eğilimlidirler. Evrensel zekâyâ (Geist) kanıt aranacak temel de bu ikilem eğiliminde aranabilir. İkilemin iki tarafı da ne iyi ne kötüdür; sadece farklıdır, farklı olmak zorundadır. İkilemler aynılaşırsa varoluş gerçekleşemez. Örneğin, iki kadın veya iki erkekle toplumsal varlığın üreme sorunu çözümlenemez. Dolayısıyla “Niçin kadın veya erkek?” sorusunun değeri yoktur veya bu soruya ille cevap aranacaksa, evren böyle oluşmak (zorunda, eğiliminde, aklında, arzusunda) durumdadır da ondan diye felsefi bir cevap verilebilir.

Kadını sosyal ilişki yoğunluğu olarak incelemek, bu nedenle sadece anlamlı değil, toplumsal kördüğümüleri aşmak (çözümlemek) açısından da büyük önem taşır. Erkek egemen bakış bağımsızlık kazandığı için, kadına ilişkin körlüğü kırmak bir nevi atomu parçalamak gibidir. Bu körlüğü kırmak büyük entelektüel çaba ve egemen erkekliliği yıkmayı gerektirir. Kadın cephesinde ise neredeyse varoluş tarzı haline getirdiği ve aslında toplumsal olarak inşa edilen kadını da çözmek, o denli yıkmak gerekir. Tüm özgürlük, eşitlik, demokratik, ahlaki, politik ve sınıfsal mücadelelerin başarı veya başarısızlıklarında yaşanan hayal kırıklıkları (ütopya, program ve ilkelerin hayata geçirilemeyişi), kırılmayan egemen (iktidarlı) ilişki biçiminin (kadın-erkek arasındaki) izlerini taşır. Tüm eşitsizlikleri, kölelikleri, despotlukları, faşizmi ve militarizmi besleyen ilişkiler, ana kaynağını bu ilişki biçiminden alır. Eşitlik, özgürlük, demokrasi, sosyalizm gibi adı çok geçen sözcüklere hayal kırıklığı yaratmayacak geçerlilikler yüklemek istiyorsak, kadın etrafında örülen toplum-doğa kadar eski olan ilişkiler ağını çözmek ve parçalamak gerekir. Bunun dışında gerçek özgürlüğe, eşitliğe (farklılıklara uygun), demokrasiye ve ikiyüzlü olmayan bir ahlaka gidecek başka bir yol yoktur.

Cinsiyetçiliğe, hiyerarşik çıkıştan beri iktidar ideolojisi olarak anlam yüklenmiştir. Sınıflaşma ve iktidarlaşma ile yakından bağlantılıdır. Bütün arkeolojik, antropolojik ve güncel araştırma ve gözlemler, kadının otorite kaynağı olduğu dönemler olduğunu ve uzun süreye yayıldığını göstermektedir. Bu otorite artık-ürün üzerine kurulu iktidar otoritesi olmayıp, tersine verimlilik ve doğurganlıktan kaynaklanan ve toplumsal varoluşu güçlendiren bir otoritedir. Kadında etkisi daha fazla olan duygusal zekâ, bu varoluşla güçlü bağlara sahiptir. Artık-ürün üzerine kurulu iktidar savaşlarında kadının pek belirgin yer almayı, toplumsal varoluş tarzı bu konumuyla ilgilidir.

Hiyerarşik ve devletsel düzen bağlantılı iktidar gelişiminde erkeğin öncü rol oynadığını, tarihsel bulgular ve güncel gözlemler açıkça göstermektedir. Bunun için neolitik toplumun son aşamasına kadar gelişkin olan kadın otoritesinin kırılması, aşılması gerekiyordu. Buna ilişkin biçimi çeşitli, süresi uzun büyük mücadelelerin verildiğini yine tarihsel bulgular ve güncel gözlemler doğrulamaktadır. Özellikle Sümer mitolojisi neredeyse tarihin ve toplumsal doğanın hafızası gibi oldukça aydınlatıcıdır.

Uygarlık tarihi, kadının kaybedişi ve kayboluşu tarihidir aynı zamanda. Bu tarih tanrı ve kullarıyla, hükümdar ve tebaalarıyla, ekonomi, bilim ve sanatıyla erkek ege-men kişiliğin pekiştiği tarihtir. Dolayısıyla kadının kaybedişi ve kayboluşu, toplum adına büyük düşüş ve kaybediştir. Cinsiyetçi toplum, bu düşüşün ve kaybedişin sonucudur. Cinsiyetçi erkek, kadın üzerinde sosyal hâkimiyetini inşa ettiğinde o kadar iş-tahlıdır ki, doğal her türlü teması bir egemenlik gösterisi haline getirir. Cinsel ilişki gibi biyolojik bir olguya sürekli iktidar ilişkisi yüklenmiştir. Kadın üzerinde zafer ha-vasıyla cinsel temas kurduğunu hiç unutmaz. Bu yönlü çok güçlü bir alışkanlık oluş-turmuştur. Bir sürü deyim icat etmiştir: “Becerdim”, “İşini bitirdim”, ‘kancık’, “Kar-nında sıpayı, sırtında sopayı eksik etme!”, ‘fahişe, orospu’, ‘kız gibi oğlan’, “Kızını serbest bırakırsan, ya davulcuya ya zurnacıya kaçır”, ‘başını hemen bağlamak’ gibi benzer sayısız öykü, darbimesel anlatılır. Cinsellikle iktidar ilişkisinin toplum içinde nasıl etkili olduğu çok açıktır. Günümüzde bile her erkeğin, kadın üzerinde ‘öldürme hakkı’ dahil, sayısız hak sahibi olduğu sosyolojik bir gerçektir. Bu ‘haklar’ her gün uygulanırlar. İlişkiler ezici çoğunlukla taciz ve tecavüz karakterindedir.

Aile bu toplumsal bağlamda erkeğin küçük devleti olarak inşa edilmiştir. Uygarlık tarihinde aile denilen kurumun mevcut tarzıyla sürekli yetkinleşmesi, iktidar ve devlet aygıtlarına verdiği büyük güç nedeniyledir. Birincisi, aile erkek etrafında ikti-darlaştırılarak devlet toplumunun hücresi kılınmaktadır. İkincisi, kadının sınırsız kar-şılıksız çalışması güvenceye alınmaktadır. Üçüncüsü, çocuk yetiştirip nüfus ihtiyacını karşılamaktadır. Dördüncüsü, rol modeli olarak tüm topluma kölelik, düşkünlik yaymaktadır. Aile bu içeriğiyle aslında bir ideolojidir. Hanedanlık ideolojisinin işlev-selleştiği kurumdur. Her erkek ailede bir hanlığın sahibi olarak kendisini algılar. Ai-lenin çok önemli bir gerçeklik olarak algılanmasının altında bu hanedanlık ideolojisi çok etkindir. Ailenin ne kadar çok kadın ve çocuğu olursa, erkek o denli güvence ve onur kazanır. Aileyi mevcut haliyle bir ideolojik kurum olarak değerlendirmek de önemlidir. Kadın ve aileyi mevcut haliyle uygarlık sisteminin, iktidar ve devletin al-tından çekin, geriye düzen adına çok az şey kalır. Fakat bu tarzın bedeli, kadının bit-meyen düşük yoğunlukta sürekli savaş hali altındaki acılı, yoksul, düşkün ve yenilgili var oluş tarzıdır. Adeta sermaye tekellerinin uygarlık tarihi boyunca toplum üzerinde sürdürdüklerine benzer, paralel ikinci bir tekel zinciri de kadın dünyası üzerindeki ‘erkek tekeli’dir. Hem de en eski güçlü tekeli. Kadın varoluşunu en eski sömürge âlemi olarak değerlendirmek daha gerçekçi sonuçlara götürür. Belki de kendileri için millet olmamış en eski sömürge halkı demek en doğrusudur.

Kapitalist modernite, tüm liberal süslemelere rağmen, eskiden kalma statüyü öz-gür ve eşit kılmadığı gibi, ek görevler yükleyip kadını eskisinden daha ağır bir statü altına almıştır. En ucuz işçi, ev işçisi, ücretsiz işçi, esnek işçi, hizmetçilik gibi statüler durumunun daha da ağırlaştığını gösterir. Üstelik en magazin varlık, reklâm aracı olarak istismarı daha da derinleştirilmiştir. Bedeni bile en çeşitli istismar aracı olarak,

sermayenin vazgeçmediği meta düzeyinde tutulur. Reklâmcılığın sürekli tahrik aracıdır. Özcesi, modern kölenin en verimli temsilcisidir. Hem sınırsız zevk aracı, hem en çok kazandıran köleden daha değerli bir mal düşünülebilir mi?

Nüfus sorunu cinsiyetçilik, aile ve kadınla yakından bağlantılıdır. Daha çok nüfus, daha çok sermaye demektir. ‘Ev kadınlığı’ nüfus fabrikasıdır. Sisteme çok ihtiyaç duyduğu en değerli malları, ‘dölleri’ üretme fabrikası da diyebiliriz. Maalesef tekelci egemenlik altında aile bu duruma sokulmuştur. Tüm zorluklar kadına çıkarılırken, malın değeri ise sisteme en değerli hediye. Artan nüfus en çok kadını mahveder. Hanedanlık ideolojisinde de böyledir. Modernitenin en gözde ideolojisi olarak ailecilik, hanedanlığın vardığı son aşamadır. Tüm bu hususlar fazlasıyla ulus-devletçiliğin ideolojisiyle de bütünleşmektedir. Ulus-devlete sürekli evlat yetiştirmekten daha değerli ne olabilir? Daha çok ulus-devlet nüfusu, daha çok güç demektir. Demek ki, nüfus patlamasının altında sıkı sermaye ve erkek tekellerinin hayatı çıkarları yatmaktadır. Zorluk, kahr, hakaret, acılar, suçlamalar, yoksulluk, açlık kadına; keyfi kazancı ise ‘bey’ine ve sermayedarınadır. Tarihte hiçbir çağ günümüzdeki kadar kadını çok yönlü bir istismar aracı olarak kullanma güç ve deneyimini göstermemiştir. Kadın ilk ve son sömürge olarak tarihinin en kritik anını yaşamaktadır.

Hâlbuki köklü özgürlük, eşitlik ve demokratlık yüklü bir felsefeyle kadınla düzenlenecek yaşam ortaklığı; güzelliği, iyiliği ve doğruluğu en mükemmel düzeyde sağlayabilme yeteneğindedir. Şahsen mevcut statüler içinde kadınla yaşamı, çok sorunlu olmak kadar çirkin, kötü ve yanlış bulurum. Mevcut statü altında kadınla yaşamak, çocukluğundan beri cesaretimin en zayıf olduğu bir konudur. Cinsel güdü gibi çok güçlü bir güdüyü sorgulayacak bir yaşamdır söz konusu olan. Cinsel güdü yaşamın sürdürülmesinin hatırıdır. Kutsallığı olması gereken bir doğa harikasıdır. Ama sermaye ve erkek tekeli kadını o denli kirletmiştir ki, bu doğa harikası yetenek, ‘döllük fabrikası’ gibi en aşağılaşmış bir meta üreten kuruma dönüştürülmüştür. Bu metalarla toplumun altı üstüne getirilirken, çevre de nüfusun ağırlığı altında (Şimdilik altı milyar; bu hızla giderse on, elli milyar nüfusla çevreyi düşünelim) anbean çöküşü yaşamaktadır. Şüphesiz bir kadınla çocuklu olmak önde kutsal bir olaydır; yaşamın tükenmeyeceğinin göstergesidir. Sonsuzluğu hissettirir. Bundan daha değerli duygu olabilir mi? Her tür bu gerçeklik altında kendini sonsuzluğa kaptırmanın heyecanını yaşar. Özellikle günümüz insanında, bu durum, bir ozanın dediği gibi, “Başımıza bela dölümüz bizim” seviyesinde yaşanmaktadır. Bir kez daha Birinci ve İkinci Doğa’ya ters sermaye ve erkek tekelinin büyük ahlaksızlığı, çirkinliği ve yanlışlığıyla karşı karşıya olduğumuz inkâr edilemez.

İnsan eliyle inşa edilen, insan eliyle yıkılabilir. Burada ne bir doğa kanunu, ne de bir yazgı söz konusudur. Şebekenin, kurnaz ve güçlü adamın, kanserli ve hormonlu yaşam elleri olan tekellerin yıkılması düzenlemeleridir söz konusu olan. Yaşamın evrendeki en harika çiftinin (bilinebildiği kadarıyla) anlaşılma derinliğini hep derin-

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

den hissetmişim. Kadınla önce düşünmenin, nerede, ne zaman, ne kadar bozukluk varsa tartışma ve gidermenin önemini tüm ilişkilerin önüne koyma cesareti gösterdim. Sadece güçlü, düşünen, iyi, güzel ve doğru karar verebilen, böylece beni aşarken hayran bırakabilen ve muhabıım olabilen kadın, şüphesiz felsefi arayışımın köşe taşlarındandır. Evrendeki yaşam akışının sırlarının bu kadınla en iyi, güzel ve doğru tarafıyla anlam bulacağına hep inandım. Ama hiçbir erkeğin beceremeyeceği kadar, önümdeki ‘erkek ve sermaye’ malıyla, doksan bin kocalı Hürmüz’le varoluş tarzımı asla paylaşmayacak olan ahlakıma da inandım. O halde feminizmden de öte, ‘jineoloji’ (kadın bilimi) kavramı amacı daha iyi karşılayabilir.

8- Toplumun Kentleşme Sorunu

Uygarlığın diğer adı medenileşme, Arapça ‘kentleşme’ anlamındadır. Kentleşme kaynaklı sorunlar ekolojik sorunlardan daha az ve daha önemsiz değildir. Günümüzde toplumsal yaşamın temel tehdit kaynaklarından biri durumundadır. Nedir kenti bu hale getiren?

Düz bir anlayışla kent = sınıf = devlet formülleri basitleştirici olabilir. Ama anlamın derinliğini ve çok yönlülüğünü körleştirir. İnsanlık köy inşa etmek kadar kent inşa etmeyi de toplum doğasına uygun düşünmüş ve uygulamıştır. Kent toplumsal zekânın yoğunlaştığı mekânların başında gelir. Kent insandaki zekâ yeteneğini tahrik eder, açığa çıkarır. Akıl kentle oldukça bağlantılı bir gelişim seyri izlemiştir. İnsanın kendi gücünün neye kadar olabileceğini fark ettiği mekândır kent. Güvenlik getirir. Kendine güvenen daha rasyonel düşünür. Düşünce yeni buluşlara yol açar. Üretim artışının yöntem ve tekniklerini geliştirir. Bunları deneyimleyen insan, kenti ışık kaynağı gibi bilmiş ve hep oraya koşmak istemiştir. Kentin tapınak etrafında gelişimi, kendi döneminde tapınakların kutsal akıl ve ruhların toplandığı yer olmalarıyla bağlantılıdır. Toplum akıl ve kimliğini orada daha çok keşfediyor, yaratıyor. Kentin lehine güçlü varsayımlardır bahsettiklerimiz.

Her gerçekte olduğu gibi, kentin başka bir yüzü de doğuşuyla birlikte kendini gösterecektir: Sınıflaşma ve devletleşme. Sınıflaşmanın maddi temeli, şüphesiz artan üretkenliktir. Kentin gelişen akıl sahiplerinden bazıları, eğer insan sayısını çoğaltıp verimli topraklarda çalıştırlarsa, katbekat insanı doyurabileceklerini deneyimle öğrenmişlerdir. Geriye bu düzeneği kurmak kalmıştır. Düzen bir nevi tekel olan devlettir. Şehir çapında da olsa, bu yeni düzen örgütü açık ki tarım tekeli olarak doğmuştur. Sümer şehirleri bu konuda her şeyi açıklıyor. Mısır ve Harappa gibi çoğu uygarlık, doğuşlarında tarım tekelleridir. Üretimi düzenleme aygıtlarıdır. Yeterince üretim, en azından çalışanların bir kat fazlasına ilave artık-ürün sunabilecek seviyeye gelince, devletin maddi temeli doğmuş demektir. Devlet denilen olay, aslında fazla üretimden geçinenlerdir. Devlete fazlayı derleme örgütü demek daha anlamlı olabilir. Şehir buna da uygun mekândır. Kabile ve köy toplumunda son derece güçtür bu tür ilişkiler. Kabile ve köy yapısı buna el vermez. Devletin şehirde doğuşunun altında bu gerçeklik yatıyor. Böylece insanlık kentte sömürü olgusuyla karşılaşılıyor. Tanımadığı bir ilişki biçimiyle tanışıyor. Yeni sanatın adı artık ‘devletçilik’ oluyor. Onu elinde bulunduran nelere kadir olmaz ki! Muazzam bir çıkar kapısı oluyor. Köle emekçi bile devlet işsizliğinde eskisinden daha rahat ve güvenceli olduğunu anlamıştır. Çalışmasını tümüyle zora bağlamak abartmacılık olur. Kentin doğuş öyküsü aşağı yukarı böyledir.

Bazı sorunları (sömürü ve güçlüler örgütü) olsa da, toplumun rasyonel gelişiminde kentin devrimsel bir adım teşkil ettiği açıktır. Aristo, kent büyüklüğü için ideal nüfusu beş bin olarak düşünür. Kuruluş döneminin kentleri de çoğunlukla bu nüfustadır.

Yeni insan bileşimi söz konusudur. Kabile toplumu aşılmıştır. Farklı kabile ve soydan gelenler, şehir vatandaşlığı dediğimiz bağla birbirlerine bağlanıyorlar. ‘Şehir halkı’, ‘hemşehriler’, ‘bajariler’ oluşuyor. Bu gelişme toplumun zenginleştiğini gösterir. Şehir bu haliyle gelişmenin aracıdır. Ciddi bir sorun kaynağı değildir. Tüm ilköğretimde, ara sıra Babil ve Roma hariç, nüfus problemi olan kent pek gözlemlenmiyor. Toplumsal üstünlüğüyle cazibesini sürekli pekiştiriyor. Sümer modeli kendini çığ gibi arttırırken, Mısır az ve öz şehir inşa ediyor. Aslında Mısır uygarlığı yarı-kent ve köylü uygarlığı olarak tarihte benzersizdir. Ticaret ve zanaatkarlık çok gelişiyor. Yollar, mimari, spor, sanat, saray yapılarıyla tapınağın etrafındaki yapı yeni dokulaşmalara doğru genişlemiş oluyor. Çoğu kent de askeri garnizon etrafında inşa ediliyor. Özellikle Roma garnizonları birer şehir çekirdeğidir. Tarihçiler bu dönemde en az on köye bir şehir düştüğünden bahseder. Yani aralarında simbiotik (karşılıklı yarar) ilişki vardır. Demek ki henüz kent-köy arasında da sorun yoktur.

Antikçağın son görkemli kenti Roma, belki de çağının tüm sorunlarını başına taşımıştı. Bu da Roma’yı uygarlığın hem en görkemli hem de en sorunlu kenti haline getirmişti. Bütün sınıflara ve topluluklara (aristokrasi, burjuvazi, köleler, lümpen proleterler, her tür etnik grup, her tür inanç grubu, her tür ırk) rastlamak mümkündü. Eski sınıflar ve topluluklar kalıntı halinde, yenileri rüşeym halinde temsil ediliyorlardı. Öte yandan her tür ahlak, politika ve idare biçimine de rastlamak mümkündü. Kralıklar, cumhuriyet ve demokrasilerin tüm örnekleri (imparatorluk çapında) deneniyordu. Bilim, sanat, felsefe ve dinlerin bütün kalıntı ve rüşeym haliyle örneklerine de rastlanabilirdi. Roma gerçekten ekümenik (evrensel) kenti. Bütün yolların Roma’ya çıkmasının bir anlamı da bu gerçeklikti. Üç bin beş yüz yıllık merkezi uygarlığın zirvesini yansıtıyordu. Yıkılışı da görkemine layık bir şekilde oldu. Uygarlığın başına bela iki büyük güç olan yoksullar sınıfı Hıristiyanlar ile etnisitenin henüz güçlülüklerini koruyan grupları (Bunlara barbarlar demek, uygarlık terminolojisine aldanmak demektir), içten ve dıştan dalgalar halinde kentin sonunu getireceklerdi. M.S. 476 tarihi sadece bir kentin, Roma’nın yıkılış tarihi değil, üç bin beş yüz yıllık ilk ve antikçağ uygarlığının bir kentin şahsında çürümesi, çöküşü ve yıkılış tarihidir.

Ortaçağ olarak adlandırılan dönem, kentleşme itibarıyla hiçbir zaman antikçağa erişemedi. Kale ve surlarıyla ortaçağ kenti yeknesak ve çok küçük başladı. Ortaçağ kentleri bir nevi derebeylik ve emirliklerin karargâhlarıydı. Etrafta biraz zanaatkar ve saray hizmetkarlarının toplanmasıyla genişleme potansiyeli taşıyorlardı. Tüccar sınıfı büyüme ve görkemlilik için ilk hızı verse de, Roma, İskenderiye, Antakya, Dara-Nusaybin, Urfa-Edessa gibi daha eskiden kalma bu kent örneklerini yakalayacak yeni kent inşalarına rastlamak zordur. Sayısal büyüklükte aşsalar da, mimarlık ve işlevsellikte (tapınak, tiyatro, meclis, agora, hipodrom, amfiteatr, hamam, kanalizasyon, ışık vs. binaları) eskilerin ihtişamına hiç erişemediler. Ortaçağ; ilköğretim ve antikçağın enkazı üzerine kurulan çadır uygarlığı ve kentleri gibi bir şeydi. Kent henüz kıra, köye üs-

tünlük sağlayacak konumdan uzaktı. Bir nevi köy oluşum okyanusunda adacıklar durumundaydı. Bünyelerinde iktidar ve sınıf çelişkilerini taşıyalar da, çevresel sorun arz edecek durumda değillerdi. Genel olarak uygarlık sistemi, sermaye tekelleri nedeniyle yavaş yavaş çevreyi kemiriyordu. Toprakta tuzlanma tarım tekelleriyle ilgiliydi. Bu durum 18. yüzyıl sonlarına kadar devam edip sorunları daha da ağırlaştırdı.

Asıl kentleşme bunalımı 19. yüzyıl sanayi devriminin, endüstriyalizmin eseri olarak ortaya çıktı. Bu tesadüf değildi; endüstriyalizmin anti-toplumsal doğasıyla ilgiliydi. Kentin ekolojik açıdan sorun teşkil eden en önemli yönü, çevreden kopuk bir diyalektiği yaşamasıdır. Köy çevreyle birebir yaşar. Her şeyiyle ona bağlıdır ve onun ürünü olduğunu bilir. Hayvan ve bitkileriyle adeta çevre diliyle konuşarak yaşamını sürdürür. Ortak bir dil, tarım dili oluşturulmuştu. Toplumun kuruluşu bu dilin ağır etkisini taşımaktaydı. Kentte durum tersinedir; kent giderek tarım ve çevreden kopar. Yeni bir dili, kent dilini geliştirir. Ayrı bir rasyonalitesi vardır. Çevre akıllılığıyla ilgisi giderek zayıflamaktadır. Ticaret, zanaat, sanayi, para işleriyle ilgili bir dildir kent dili. Bunların aklını, bilimini teşkil eder; bunlarca teşkil edilir. Dilin yeni diyalektiksel gelişimi böyledir. Açık ki, burada çelişkili, yabancılaşmayla yüklü bir dil ve zihniyet söz konusudur. Dönemin kentleşmesi eski kır toplumuyla onun yaygın klan, kabile, aşiret, kavim ve köy topluluklarını temsil eden lehçelerini ve kültürlerini içine alır. Kendine özgü bir bilim, sanat, din ve felsefe dili de oluşturmuştur. Sınıfsal açıdan aristokrasi ve ötekiler olarak iki ana kategori daha oluşmuştu. Şehircilik, bazarlılık henüz kişilik kazanmamıştı. Genel toplumun bir uzantısı durumundaydı.

19. ve 20. yüzyıl bu tarihsel dengeyi tamamen bozmuştur. Şüphesiz bu duruma birdenbire gelinmemişti. İtalyan yarımadasında 10.-16. yüzyıllarda kentin yeniden yükselişi (Venedik, Cenova, Floransa, Milano ve diğerleri), ticaret devriminin 13. yüzyılda İtalya yoluyla Avrupa'ya taşınmasını ifade eder. İtalyan kentleri sürece öncülük ederler. Rönesans'la tekrar Roma'nın izinde büyüme isterler. Kent içinde ve kentler arasında çok şiddetli bir rekabet yaşanır. Yaşanan, uygarlığın yeni aşamasının öncülük kavgasıdır. Tüm eski yaşam adeta yeniden canlanır. Ama yeni koşullar onu dönüştürecektir. Roma taklitte yaratılamayacaktır. Ancak Roma'nın silik kopyaları düzeyine erişilecekti. Merkezi krallık ve ulus-devlet deneyimi de başarıya ulaşmayacaktı. Ama İtalyan kentlerinin 10.-16. yüzyıllarda Avrupa uygarlığına Rönesans aracılığıyla önderlik ettikleri tartışmasıdır. Hem kilise olarak (ekümen Katolik) hem de laik, seküler eğilim olarak bu rol oynanmıştır.

Alman kent devrimi ilk aşamada Hansatik kentler birliği (yaklaşık M.S. 1250-1450) ile başlamış, kendi ticari devrimlerini gerçekleştirmiştir. İkinci dönem (M.S. 1400), manifaktürel aşama ile belirginleşir. Merkezileşmeye karşı kent konfederalizmi yoğun bir mücadele verir. Birçok köylü ve yarı-işçi grupların, esas olarak da zanaatkâr takımlarının rol oynadığı bu mücadele ve ayaklanmalar yaklaşık dört yüz yıl sürdü. Çok kanlı bir süreçten sonra, bu ilk kent ve kır demokratik

konfederalizm deneyimleri çeşitli nedenlerle (ideolojik, örgütsel, öndersel) merkeziyetçi monarşi ve ulus-devlet eğilimine yenik düştü. Yenik düşmeselerdi, Avrupa'nın tarihi farklı yazılabilirdi. Bugünkü Federal Almanya burjuva ulus-devlet faşizminden bu eski modele evrimsel olarak çok yavaş bir dönüşüm yaşamaktadır. Ama demokrasi konfederalizm olarak değil, burjuva federalizmi olarak.

Asıl patlamayı Hollanda ve İngiltere kentleri yaptılar. Bunda üç devrimin merkeziliğini birlikte ve yoğun yaşamaları rol oynadı. Ticaret, finans ve sanayi devrimleri, asıl olarak Amsterdam ve Londra'da zafere ulaştı. Komünal federalizm her iki ülkede de kolayca bastırıldı. Diğer kent ve kırsal halkı, merkeze ve ulus-devlete kolay teslim olmadı. Bunun için Hollanda ve İngiltere 16. ve 17. yüzyıl devrimleri gerekti. Amsterdam 17. ve 18. yüzyıllarda, Londra ise 19. ve 20. yüzyıllarda bu devrimsel süreçlerin önder kentleridir. Her iki kent yeniçağ dünyasının merkezleridir. Büyük dönüşüm geçiren dünya merkezi uygarlık sistemini yönetiyorlardı. Hegemonik güç merkezliydi. Nüfusları ve çelişkileri hızla büyüdü. Kentin asıl kanserolojik yapısı bu dönemde başladı. Sırasıyla Fransa, ABD, Doğu Avrupa, Rusya, Uzakdoğu, Latin Amerika, Ortadoğu ve Afrika'ya hastalıklı yapılarıyla taşındılar. 20. yüzyıl kentin tarihte kesin üstünlük kazanmaya başladığı 'süre'ydi. Eski uygarlıkla birlikte, komünal kırsal dünyanın on iki bin yıl süren paradigmatik dünyasının başat rolünü kapitalist kentsel paradigma alıyordu. Kent artık sadece ticaret, finans ve sanayi merkezi değildi; aynı zamanda tüm bir dünya görüşünün hegemonik merkeziydi. Başta üniversite ve akademik bilim yuvalarıyla, hastane ve hapishaneleriyle, sınıf ve bürokrasileriyle kurumsallaşan bu paradigma, eski eskatoloji (ahiret, uhrevilik) merkezli dünya görüşünün yerine, katı pozitif bakışla kendini egemen kılmaya çalışıyordu. Aslında pozitivizm yeni burjuva sınıf diniydi. Fakat 'bilimcilik' maskesi (önemi olağanüstü artmış olan bilimlerden yararlanarak) takarak kendini sunmayı daha pratik ve başarılı buluyordu.

Kentlerin bu yapılarıyla toplum gerçekten sosyal kansere yakalanmıştı. Aristo bile on bin nüfuslu kenti tahayyül etmemişti. Yüz bin, bir milyon, beş milyon, on milyon, on beş milyon, yirmi milyon ve hedef yirmi beş milyon nüfuslu kent! Bu, gerçek bir kanserolojik büyüme değil de nedir? Böyle bir kenti sadece beslemek için orta boy bir ülkeyi çevresiyle kısa sürede yok etmek mümkündür. Bu büyümenin hiçbir mantığı yoktur. Toplumun ve kentin doğasıyla birlikte Birinci Doğa'yı tahrip etmekten başka bir sonuç vermeyeceği açıktır. Hiçbir ülke ve çevre, halkıyla birlikte bu büyüklükleri uzun süre taşıyamaz. Çevrenin gerçek yıkım nedeni bu kanserolojik büyümedir. Artık bir kent kendi ülkesini halkıyla birlikte işgal, istila ve tahrip edip adeta sömürgeleştirmektedir. Yeni sömürgeci güç kenttir; kentlerdeki küresel ticaret, finans ve sanayi tekelleridir, onların plaza üsleridir. Bu plazaların eski kale ve surları aratmayan güvenlik tedbirleri bu gerçeği doğrulamaktadır.

21. yüzyılın emperyalizmi, onun sömürgeciliği artık ülkelerin dışında değil içindedir. Sömürgeciler sadece yabancılar değil, daha çok ortaklarıdır. Sadece sermaye

tekelleri küreselleşmedi; iktidar ve devlet de küreselleşti. Küresel iktidarın içi ve dışı ayrımı da kalmadı. Ulusal aidiyetlerinin de hiçbir önemi yoktur; hepsi ortaktır. Askeri, ekonomik, kültürel ayrımın da anlamı kalmadı. Ortak dil İngilizce, kültürü Anglo-Sakson, askeri örgütü NATO, uluslararası teşkilatı BM'dir. Artık bir, iki değil, birçok New York (ABD'nin hegemonik merkezi; 1930'larda nöbet Londra'dan devralındı), Londra vardır. Küresel kentler çağını yaşıyoruz. Küresel çağın kentleri sadece çevreyi kanser hücrelerinin hızıyla yok etmiyor. Zihniyet ve yaşam tarzıyla bir Merihli olsaydı, herhalde ondan daha az acayip ve dünyalı sayılmalıdır. Kentlinin zaten pek gelişmeyen asaleti daha doğmadan kadükleşti. Modernlik, modalık gösterimleriyle gerçek canavarlığını gizlemek istiyor. Asıl barbar (faşizm, soykırım, sınırsız kültürkırım, nihayet toplumdürüm) kenttir. Eski barbarı (Göçmen kabilelerin barbar olduğuna hiç inanmıyorum) aratmayan her tür barbar kişi ve grup (spor fanatığından AIDS'liye, çılgın partilerden içi boş müzik gruplarına, imhacı bürokrasiden piyasa vurguncularına, ahlakın hiçbir ilkesine bağlı olmayanlardan robotlaşmış olanlara kadar sanal, simülakr hayalet çılgınları, medyakeş toplum) artık kır merkezli değil kent merkezlidir, bizzat kentin kendisidir.

Modern çağın Babil'leri (Babil'e yazık, çünkü yıkılana kadar hala soylu ve kut-saldı. Yozlaşma sınırlıydı) yaşıyor. Sonunun nasıl geleceği kestirilemez. Ama gezegenimizin bu dünyayı (kendisine ihanet eden, dünya ekolojisini imha etmekte kararlı ucube dünya) taşıyamayacağını tüm bilimsel veriler göstermektedir. Tekrar kıra taşınmalar da, her yerlerine kadar hem de çok hastalıklıdır. Kent toplumunun 'toplumdürüm' sınırında seyrettiğini çok iyi kavramak gerekir.

Hiç şüphesiz kentin bu durumundan sınıfsal iktidar ve devletsel yapılar sorumludur. Müthiş kent rantı onları amansız barbar haline getirip, kent canavarlığını (yeni Levithan'ı) yarattı. Bundan tümüyle kent halkının, toplumunun sorumlu tutulamayacağı açıktır. Ama kurunun yanında yaş da yanıyor. Varoşlar, kentin 'yeni Hıristiyanları' bir yol bulmak zorundalar. Yoksa Neron'lardan daha tehlikeli binlerce Neron tarafından yakılmaktan beter halleri yaşamaya mahkûmlar. Sınırlı kalmış kent güzelliğini, ahlak ve aklını kurtarmayı düşünmek gerekir. Her toplumsal proje merkezine artık kent kaynaklı sorunları (Çoktan hastalık haline geldiler) almak durumundadır. Tüm toplumsal ve ekolojik sorunlara ancak bu çerçevede anlamlı çözümler geliştirebileceğimiz asla göz ardı edilemez. Dünyanın ve toplumun çöküşü için başka neden aramayalım, yalnız kent kaynaklı olanlar daha şimdiden bu rolü fazlasıyla oynuyorlar.

9- Toplumun Sınıf ve Bürokrasi Sorunu

Sınıf ve bürokrasiye toplumsal varlığın koşulları olarak bakanlar, bu konudaki sorunsallaşmayı yadırgayabilirler. Sınıf ve bürokrasinin yol açtığı sorunlar olabileceği, ama kendilerinin varlık olarak sorun teşkil etmeyebileceği idea edilebilir. Fakat en

az kent kadar sorunlu yapılanmalar olduklarını kavramak gerekir. Tıpkı kent gibi, sınıf ve bürokrasi de ilk uygarlık çağlarında fazla ağırlık ve sorun teşkil etmeyebilir. Günümüze doğru sorunlu yapıları daha net ortaya çıkmış olabilir. Ama yine de varlık olarak sınıflaşma ve buna bağlı olarak bürokratlaşma sorunlu varlıklardır; toplumsal ahlak ve politika açısından gerekmeven varlıklardır. Toplum uzun süre bu iki yapılaşmaya karşı direndi. İkisini de kolay kabul etmedi. Sert direnmelerle karşıladı. Tarih bu direnmelerin öyküleriyle doludur.

Daha sonraki bölümlerde üzerinde kapsamlıca duracağımız gibi, toplumsal doğa farklılıklar bakımından büyük değişiklikler ve biçimler kazanabilir. Bunlar normal, doğanın ruhuna uygun gelişmelerdir. Fakat bitki ve hayvan türlerinde gelişmemiş, gelişmesine gerek görülmemiş bazı dokular gibi, insanın toplum doğasında da bana göre çeşitliliği ve farklılığı anlamlı kılacak, onların bir parçası olarak çok sınırlı, geçici ve işlevselliği olan sınıf ve tabakalaşmalar (bürokrasi de tabakadır) dışında, ur gibi toplumsal dokulara dek nüfuz eden aşırı, kalıcı ve işlevsiz (hiçbir yararı olmayan) sınıf ve tabakalaşmalar gereksizdir. Uzun süre bazı yararçıları mümkün kılan rahip, aristokrasi, burjuva sınıfsal gelişme anlayış bulabilir. Fakat tüm uygarlık tarihi boyunca olduğu gibi ideolojik, politik, ekonomik ve askeri hegemonik güçler olarak kalıcı, aşırı baskıcı ve sömürücü karakterleriyle bunları anlayışla kabul etmek toplumsal ahlak ve politika açısından mümkün değildir. Bu yönlü çelişki antagonisttir. Çünkü bu halleriyle sınıf ve bürokrasi, toplumsal ahlak ve politikanın inkârı anlamına gelir. Öne sürdüğüm koşul çok önemlidir. Bir farklılık olmak veya ona katkıda bulunmak özelliğinde olan sınıf ve bürokrasi mümkündür. Örneğin Sümer rahip sınıfının yarattığı tapınağı tümüyle işlevsiz saymak mümkün değildir. Rahipler bilimin, verimli üretimin, kentleşmenin, dinin, zanaatların, düzenin ana temellerini burada attılar. Birçok kültürel çıkışta rahip sınıfı benzer rol oynadı. Rahiplere koşullu anlayış gösterilmesi bu olumlu işlevleri nedeniyledir. Fakat kastlaşma, işlevsiz ve aşırı büyümüş halleriyle meşruiyetleri hep tartışmalıdır ve aşmayı gerektirir.

Aristokrasi için de buna benzer hususlar geçerlidir. Onların da toplumsal gelişmeye sundukları düzen, verimli çalışma, yönetim zarafeti, sanata ve bilime katkı rolleri olmuştur. Anlayış bu çerçevededir. Ama yol açtıkları benzer kastlaşma, despotlaşma, hanedanlıklar ve krallıklar oluşturma, hatta kendilerini tanrılaştırmalar hastalıktır ve kabul edilemez. Toplumsal ahlak ve politika bu gelişmelerle antagonist çelişki içindedir. Dolayısıyla mücadeleyle aşılması doğru bir ahlak ve politikanın gereğidir.

Söylenenler burjuvazi için çok daha geçerlidir. Bu sınıfın ve bürokratik aygıtlarının gelişmesinin devrimsel dönemlerde toplumsal gelişmeye katkısı olmuştur. Ticaret ve dolaşım araçları (para ve senet), sanayinin geliştirilmesinde inisiyatif almaları, demokrasiyi zaman zaman denemeleri, bilim ve sanata sınırlı katkıları anlayış gerektiren yanlarıdır. Ama son dört yüz yıldır neredeyse tüm sınıflı uygarlık tarihinden da-

ha fazla sınıflaşma ve bürokratlaşmaya yol açan, bunları kanser hücreleri gibi arttıran aşırı kalıcı yapılanması, bütün üst sınıflaşmalardan daha fazla ve daha tehlikelidir. Sınıflaşmalar tarihinde ortayı işgal eden burjuvazi ve bürokrasi, benim paradigmamda kanser rolündedir. Toplumsal doğa bu tip sınıf ve bürokrasiyi taşımaya elverişli değildir. Eğer taşıtılmak istenirse, ben de “al sana faşizm” derim. Bana göre faşizmin bir başka tanımı, toplumsal doğanın orta sınıfa (bürokrasi ve burjuvazinin toplamı) tepkisidir. Tersi daha doğrudur. Orta sınıfın topluma kastıdır faşizm. Burada kanıtlanan, toplum ile orta sınıfın bir arada yürümeyeceğidir. Bazı aydınlar orta sınıfı cumhuriyet ve demokrasi rejiminin sınıf tabanı olarak sunarlar. Liberalizmin en yalan propagandalarından biri de bu sunuştur. Orta sınıf cumhuriyet ve demokrasinin inkârında rolü en fazla olan sınıftır. Diğer sınıfların bunda rolü sınırlıdır. Ayrıca faşizmden habersizdirler. Bu rolüyle orta sınıf aşırı kentleşmeyle aynı rolü oynar: Kansero-lojik büyüme. Kaldı ki, her ikisi arasında sıkı organik, yapısal bağ vardır. Kent bu hastalığını orta sınıfın oburluğundan, büyümesinden aldığı gibi, bu türlü kentler de hep orta sınıfı büyütürler.

Orta sınıf zihniyet bakımından pozitivisttir. Yani en öz derinlikten yoksun, yüzeysel, olguları ölçüp biçmekten ötesini görmeyen, çıkarları gereği görmek istemeyen yapıdadır. Pozitivizmi ‘bilimcilik’ kılıfıyla sunmasına rağmen, tarihin en putperest (Heykel bolluğu, bu sınıf döneminde çığ gibi büyümüştür) sınıfıdır. Görünüşte laik ve dünyevidir, özde en dinci ve hayalperesttir. Buradaki dinciliği, bağınazlık derecesinde ‘olgucu’ inanç ve düşünceleridir. Olguculuğun asla gerçeğin bütünlüğü olmadığını biliyoruz. Sözde laikliği, özde ise laik karşıtlığı en hayali projeleri (bir nevi ahiretlik projeler) toplumun önüne utanmadan habire sunmasıdır. Sermayenin ekonomik, politik, askeri, ideolojik ve bilimsel tekelciliğini küresel çapta geliştiren sınıftır. Dolayısıyla toplum karşıtlığı en gelişmiş sınıftır. İki yolla toplumkırım, soykırım yürütür. Bir halkı, bir topluluğu soyundan, ırkıdan, dininden ötürü ortadan kaldırması, burjuva sınıf karakteriyle mümkün olmuştur. Daha vahimi, toplumkırımcılığıdır. İki yolla toplumkırımcılığı yürütür: Birinci yol, ulus-devlet ideolojisi ve iktidar kurumlaşmasıyla toplumun tüm gözeneklerine kadar kendisini militarizm, savaş olarak dayatmasıdır. İktidarın devletle bütünleşerek topluma karşı topyekün savaşıdır bu. Burjuvazi başka türlü toplumu yönetemeyeceğini deneyimleriyle iyi bilir. İkincisi, 20. yüzyılın ikinci yarısında patlama gösteren ‘medya ve bilişim’ devrimiyle birlikte hayata geçirilen hakiki toplum yerine hayali, sanal toplum yaratma eylemidir. Daha doğrusu, medyatik bilişimsel bombalama savaşıdır. Son yarım yüzyıl bu ikinci savaş biçimiyle başarıyla yönetilmektedir. Hayali, sanal, simülakr toplum gerçek toplumsal doğa yerine geçtiğinde, öyle sanıldığında, toplumkırım rolündedir.

Uygurlik tarihinde ezilen, sömürülen sınıf olarak sunulan köle, serf ve işçi kategorilerini değişik ele almaktan yanayım. Bu sınıflaşmaların özne, demokratiklik rolü çok sınırlıdır; çünkü her şeyiyle efendisinin zihni ve yapısal binası içindedir. Önem-

siz kılınmış bir eki veya uzantısı durumundadır. Tarihte efendilerini devirmiş hiçbir özne sınıfa tanıklık edilmemiştir. Bu durum önemli bir gerçekliği yansıtır. Ezilen ve sömürülen anlamında da olsa, sınıfsal çıkıntılar toplumun genel gövdesinde, ağacında bir dal mesafesindedir. Dal ne kadar salkıp kopsa da gövdeyi etkileyemez veya bu etki sınırlı olur. Bu nedenle toplumu köle, efendi, serf, aristokrasi, işçi, burjuvazi toplumu şeklinde adlandırmak, yanlış bir terminoloji üretmeye çok açıktır. Sosyal bilim bu konuda yeni bir adlandırma ve tanımlama geliştirmek durumundadır. Ağacı nasıl dalla tarif edemezsek, toplumu da bağrından çıkan sınıflarla adlandıramayız. Ayrıca ve daha önemlisi, köle, serf, işçi, küçük burjuva gibi sınıfları özneleştirme, övme ve önemli devrimci rol yükleme yaklaşımlarının, başta reel sosyalizm ve anarşizm tarihinde de bolca görüldüğü gibi sonuç alıcı olmadığı, bunun temelinde bu sınıflara yanlış bir özne değeri ve devrimci rol yüklemenin yattığı kanısındayım. Doğru tutum, her tür sınıflaşmaya karşı olmaktır. Belki kölelik, serf ve işçi sınıfı da başlarda, geçiş aşamasında yarı-toplumda iken (çoğunlukla yarı-köylü, zanaatkâr) olumlu özne, devrimci rol oynamış olabilir; oynamıştır. Ama o da kalıcılaştığı, büyüdüğü oranda yozlaşmış, üst sınıflarla uzlaşmış ve işlevsizleşmiştir.

Daha da önemlisi, bir özgürlük, eşitlik ve demokrat dünya görüşü, her iki tür sınıflaşmayı sözünü ettiğim farklılaşma anlamı dışında öznelenştirmeye, kendilerine moral ve politik değer yüklenmesine olumlu bakamaz. Sınıflaşmayı her iki yönden toplum doğasına aykırılık, anti-toplum olarak görüp mücadele etmek durumundadır. Bunların gerçekleşmiş olmaları, meşru ve gerçek toplumsal değerler olarak yorumlanmalarını gerektirmez. Bir vücutta urlaşmış unsurları nasıl normal vücuttan saymazsak, karşımızdaki toplumsal olgular için de benzer yorum yapılabilir. Ayrıca ezilen ve sömürülen tüm sınıflaşmalar, iktidar ve devlet zoruyla ve hegemonik ideolojileriyle gerçekleştirilmiştir. Bu koşullar altında gerçekleştirilen köleliği, serfliği ve işçiliği ancak mahkûm edebiliriz. “Yaşa şanlı işçi, serf, köle!” demek, objektif olarak hegemonik iktidar güçlerini övmek ve onaylamak olacaktır. Marks ve ardılları dahil, birçok ekolün bu tür sınıf yorumları başarısızlıklarının en temel nedenidir. Belki üst sınıfların bir dereceye kadar bir anlamı olabilir; ama kan ter içindeki sınıflaştırmalar zorla ve ideolojik ikna ile oluşturulduklarından, bu sınıflaştırmaların sürekli mahkûm edilmesi, övülmemesi ve aşılması için mücadele edilmesi en doğru tutumdur. Özne olamayacak olana özne, devrim yapamayacak olana devrimci rol yüklemek, bu tip sosyal mücadeleler tarihinde örneği bolca görüldüğü gibi yenilmekten kurtulamaz. Yenilginin nedeni sorunu doğru anlamamak, sınıflaşmaya yanlış rol atfetmektir. Yeni dönem, 21. yüzyıl sosyal mücadeleleri bu köklü yanlışlıktan döndükleri oranda başarılı olabilir.

Burjuvazinin sınıf sorununu ağırlaştırdığı doğrudur. Sınıf çıkarlarını toplumun en ince gözeneklerine kadar iktidarlaştırması (İktidarlaşma, toplum ile savaşmaktır) ve devlet ile resmileştirmesi, en gelişkin aşamasını yaşamakta olduğunun kanıtıdır. Baş-

ta işçi tavizciliği olmak üzere, ‘sermaye ortaklığı’ adı altında birçok toplum kesimini kendine alet ettiği de bolca gözlenmektedir. Neredeyse toplumu yuttuğu bile söylenebilir. Ama yine de en sorunlu sınıf, hatta toplumu en çok sorunlu hale getiren sınıf olduğu gerçeği de daha fazla doğrudur.

Bürokrasinin her ne kadar tarih boyunca egemen sınıfların kurumsal uygulama aleti olduğu doğruysa da, günümüze doğru son iki yüzyılım ulus-devlet biçimlenmesiyle daha da boyut kazandığı, adeta bağımsız sınıf rolü oynadığı, iktidardaki ve devletteki ağırlığını arttırdığı, kendini bizzat devlet saydığı da rahatlıkla söylenebilir. Toplum demir kafese alan ağırlıklı bir güç haline geldiği, tüm toplumsal alanlara (eğitim, sağlık, yargı, ulaşım, ahlak, politika, çevre, bilim, din, sanat, ekonomi) el atarak bu rolünü pekiştirdiği de reddedilmesi zor bir gerçekliktir. Günümüz toplumunda (kapitalist modernite) sadece devlet bürokrasisi zamanlaşmamıştır; adeta onun izinde tüm tekel dünyası “Aile şirketi olmaktan çıkıp, profesyonellerce yönetilen şirketler haline gelelim” adı altında kendi bürokrasilerini çığ gibi büyütmüşlerdir. Bürokrasinin aşırı büyümesi şirketlerin bu yeni gerçekliğiyle bağlantılıdır. Bir nevi şirketlerin ‘devletleşmesi’ de denebilir. Gerçekten ulus-devletin artık yetersiz kaldığı, yeni devlet inşasının gündemde olduğu koşullarda küresel ve yerel şirket devletleşmeleri hâkim bir eğilim olarak gelişim göstermektedir.

Toplumun bu iki kısıkaçtan kaynaklanan sorunları günceldir. Adeta tüm tarihin ‘şimdisi’dir. Hatta daha da ileri giderek, bu ikilinin toplumsal doğayı (geleneksel toplumu) ahtapot gibi kolları arasında tutup boğduğu ve erittiği de söylenebilir. Buradan çıkarılacak sonuç en bunalımlı kaotik bir sürecin yaşandığı, toplumsal özgürlük, eşitlik ve demokratikliğin ancak demokratik uygarlık yapıları bir sistemle mümkün olduğu, bunun da doğrultulmuş bilimle inşa etme mücadelesini gerektirdiğidir.

10- Toplumun Eğitim ve Sağlık Sorunları

Fazladan bir konu gibi gözükse de, eğitim ve sağlığın tıpkı bilim gibi iktidar ve devlet tekeline geçmesinin yol açtığı sorunları kavramak önemlidir. Devletleşmiş bilim nasıl ideolojik hegemonyanın en etkili aracı konumunda ise, iktidarla bütünleşmiş eğitim ve sağlık da aynı karakteri yansıtır.

Eğitim toplumun deneyimlerinin teorik ve pratik bilgiler halinde mensuplarına, özellikle gençlerine özümsetme çabası olarak tanımlanabilir. Çocukların toplumsallaşması toplumun eğitim etkinliği ile yürütülür. Çocukların eğitimi iktidar ve devletin değil, toplumun en önemli görevidir. Çünkü çocuklar ve gençler kendisindedir. Hem hak hem görev olarak çocuk ve gençlerini kendi geleneklerine, toplumsal doğa özelliklerine göre yetiştirmek, kendisine dönüştürmek yaşamsal bir konudur; kendi varlığını sürdürme sorunudur. Hiçbir toplum varoluş hakkını ve bunun için gençlerini eğitime görevini başka bir güçle paylaşamaz, devredemez. Söz konusu güç devlet veya çeşitli iktidar aygıtları bile olsa, bu hak ve görevini devredemez. Aksi halde ken-

dini egemenlik tekellerine teslim etmiş sayılacaktır. Eğitim hakkının kutsallığı varoluştan kaynaklanmaktadır. Hiçbir güç, başta anne-baba olmak üzere, toplumu kadar çocukları ve gençlerine ne yakın olabilir, ne de onlar kadar yakın olma gereğini duyar. Tarih boyunca uygarlıkların en büyük toplum karıştıllıklarından biri, toplumu çocuklar ve gençlerden yoksun bırakma eylemidir. Bu eylemlerini iki yolla gerçekleştirirler: Ya büyüklerini imha ederek köleleştirir, ya da iktidar katında değerlendirmek için sözde eğitmek amacıyla alırlar.

Savaşların en önemli amaçlarından biri, en değerli mal olarak çocukları, kızları, genç erkekleri bu iki yolla içlerinde eriterek devşirme ocakları oluşturmaktır ve oluşurur. İlkel bürokrasinin temeli böyle başladığı gibi, uygarlık tarihi bir açıdan bu yönlemlerle hem toplumu zayıflatma, hem de bürokratik aygıtların gücünü oluşturma eylemidir: Topluma karşı toplum oluşturmak; doğal topluma karşı, iktidar ve devletin toplumunu oluşturmak. Bu oluşumda öz toplumundan soyutlanmış çocuklar ve gençlere bambaşka bir dil, kültür, tarih öğretilir. Özüne yabancılaştırma temel hedeftir. İktidarsız yaşamaları imkânsızlaştırılır. Hem ideolojik hem maddi olarak kendilerine en devletçi kimlik kazandırılır. Devlet ve iktidar onlar için varoluşun tek geçerli yolu haline getirilir. Hem kendilerini devlet ve iktidar sayarlar, hem de böylelikle doğal toplumla zıtlaştırılır. Bazen devletin toplumuyla toplumsal doğa aynılaştırılır. Bu yanlışır, çelişkilidir. Uygarlık tarihi bu çelişki üzerine bina edilmiştir. İktidarların eğitimi gasp etmelerinin altında bu tarihi gerçeklikler yatar. Yoksa topluma karşı eğitim görevi umurlarında değildir. Bir sermaye sahibi işçilerini ne kadar eğitiyorsa, iktidar da hükmettiklerini o mantıkla, kendi kul-işçileri olarak eğitir. Adı bürokrasi de olsa, mensupları en alt düzeyden en üste kadar kul olarak yetiştirilir.

Özellikle ulus-devlet iktidarları toplumun tüm çocukları ve gençleri üzerinde tekellerini öncelikle eğitim yoluyla örerler. Kendi tarih, sanat, dini ve felsefi zihniyetleriyle yoğurdıkları kişiler artık eski ailelerinin değil, iktidar sahiplerinin öz çocukları, mallarıdır. Büyük yabancılaşma böyle kurumlaştırılır. Burjuvazi eğitim açısından tüm halk toplumu üzerinde en yoğun tekeli kuran sınıftır. İlk ve orta eğitimi mecbur kılıp, iş bulmak isteyenlere de üniversite diplomasını hatırlatınca, toplum gençliğinin üzerindeki yabancılaşma ve bağımlılaşma kısıkağı, kafese alınma süreci zorunluluk kazanmış demektir. Zor, maddi güç ve eğitim, toplumu sömürgeleştirmenin dayanılması güç silahları haline gelmiş demektir.

Dolayısıyla toplumun uygarlık tarihi boyunca devlet ve iktidarın eğitim aracıyla kendine karşı yürüttüğü savaştan en çok darbe almış olduğu rahatlıkla belirtilebilir. Toplumların eğitim hakkı gerçekleştirilmesi en zor haklarıdır. Ulus-devletin ve hegemonik tekellerin devasa güçleri karşısında toplumun eğitim yoluyla varoluşunu sağlama tarihin en zorlu dönemine girmiştir. İdeolojik hegemonya son iletişim devrimiyile tüm toplum üzerinde yürüttüğü medya savaşıyla (sömürgeleştirmeyi askeri, ekonomik yönü kadar, belki de ondan daha yoğun ve çaktırmadan yürütmesi nedeniy-

le) daha başarılı bir yeniden kültürel sömürgeciliği yürütmektedir. Toplumun bu kültürel fetih ve sömürgeciliğe karşı en temel varoluş araçları olan kendi öz ahlak ve politik mücadelesiyle direnmesi tek özgürlük ve kurtuluş yoludur. Gençlerini kaybeden toplum veya tersine, toplumunu kaybeden gençlik yenilmiş olmaktan öte kendi varlık hakkını kaybetmiş, ona ihanet etmiş demektir. Gerisi çürüme, dağılma ve yok olma- dır. Buna karşı temel toplumsal görevi, varoluşunun temel araçları olarak kendi eği- tim kurumlarını geliştirmektir. İçerik olarak bilimsel, felsefi, sanatsal, dilsel yorumla- rını bilim-iktidar yapılanmasından ayıştırmaktır. Anlam devrimini başarmaktır. Aksi halde toplumsal varlığın ahlaki ve politik dokularını görevsel kılmak mümkün olmaz.

Böylelikle eğitim sorunu özünde toplumun ahlaki ve politik kurumlarını (dokula- rını) zorunlu kıldığı gibi, ahlak ve politikanın da esas olarak görevi toplumsal eğitimi gerçekleştirmektir. Kendini eğitmeyen toplumun, kendi öz ahlak ve politik kurumunu geliştirme ve ayakta tutma imkânı ortadan kalkacağı gibi, varoluşu da sürekli tehlike altında yaşamaktan, çürümek ve dağılmaktan kurtulamaz.

Toplumun sağlık sorunu da oldukça hassas bir konudur. Eğitim kadar önem taşır. Sağlığını kendi öz imkânlarıyla koruyamayan toplumun temelî, varoluş ve özgürlüğü ya tehdit altındadır veya tümüyle yitirilmiştir.

Sağlık bağımlılığı genel bağımlılığın bir göstergesidir. Fiziki ve ruhi sağlık so- runlarını çözmüş bir toplumun özgürleşme imkânı elinde demektir. Sömürge toplum- ların yaygın hastalığı, yaşadıkları sömürge rejimiyle bağlantılıdır. Kendi sağlık ku- rumları ve uzmanlarını oluşturmak, toplumun temel hak ve görevi olarak görülmeli- dir. İktidar ve devletin bu görevi elinden alması ve tekelleştirmesi toplum sağlığına büyük darbedir. Sağlık hakkı mücadelesi kendine saygı ve özgürlüğü konusundaki hassasiyettir.

Kapitalist modernite eğitim ve sağlığın ulus-devletleştirilme- sini yaşamsal say- maktadır. Toplumun varoluşsal, sağlıklı ve aydınlık gelişmesinin bağlı olduğu bu iki alan denetim altına alınmadan, üzerinde tekeli hâkimiyet inşa edilmeden, genel egemenlik ve sömürünün sürdürülmesi çok zordur. Sadece çıplak militarist zorla top- lumun mülkleştirilemeyeceği bilindiğinden, eğitim ve sağlık üzerindeki denetim te- keller açısından olağanüstü önem taşır.

Bir kez daha görüyoruz ki, toplumun varoluşsal tüm sorunlarının temelinde te- kelci devlet ve iktidar yatmaktadır. Kâr-sermaye bu iktidar tekeli olmadan sürdürü- lemez. Buna karşı demokratik uygarlığın sistemsel mücadelesi olmadan da toplumun hiçbir sorunu kalıcı çözüme kavuşamaz.

11- Toplumun Militarizm Sorunu

Militarizm en geliştirilmiş anti-toplumcu tekellilik olarak tanımlanabilir. Top- lumsal doğanın üzerinde baskı ve istismar amaçlı ilk otorite kurma çabalarının avcı gelenekli 'kurnaz ve güçlü adam'ın analitik akıl ve eyleminin sonucu olarak geliştiği-

ni varsaymak mümkündür. En gücü yeten, otoritesini esas olarak iki ana grup üzerinde tesis etmeye çalışır: Yanındaki avcı grubuna ve eve kapatmaya çalıştığı kadına. Sürece Şamanistik (Proto-rahip) ve Jerontokratik (yaşlılar grubu) öğelerinin katılarak ilk hiyerarşik otoritenin hemen birçok toplumda çeşitli biçimler altında oluştuğunu gözlemek mümkündür. Uygurlik tarihine geçilmesiyle birlikte güçlü ve kurnaz adam ve maiyetinin resmileşen iktidar olarak, devletin (ekonomi üzerinde artık-ürün gaspına dayalı ilk tekelleşme) askeri kolu olarak kendini kurumlaştırdığını gözlemlemekteyiz. Sümer toplumunda rahip-krallar döneminin hemen ardından I., II. ve III. Ur Hanedanlıkları bu gerçekleşmeyi yansıtmaktadır. Birçok toplumda benzer gerçeklikler söz konusudur. Gılgamesh Destanında bile açıkça krallığın nasıl Tanrıça İnanna (kadın tanrıça geleneği-rahibeligi) geleneğinden koparıldığını, rahibenin güçsüzleştirilerek evlere (özel-genel) kapatıldığını adım adım izlemek mümkündür.

Gılgamesh'i tarihte ilk komutan olarak simgeleştirirsek, askeri -militarist- geleneğin oluşumunu daha iyi çözümleyebiliriz. İşleri kent için gerekli köle insanları avlamak üzere sefere çıkmak (Gılgamesh Destanı'nda işbirlikçi 'Enkidu'nun yardımıyla bugünkü Irak'ın kuzeyinde), vahşi-barbar dedikleri (Humbaba) kabilelerini avlamaktır. Çok açıkça görülmektedir ki, asıl barbarlık ve vahşiliğin kaynağında kent zorbalığı yatmaktadır. Grek kültür geleneğindeki 'barbar' sözcüğü kentin bir saptırması, yalan propagandası olarak geliştirilmiştir. İdeolojik üstünlük kurmak içindir. Kent örgütlenmesine göre daha zayıf ve örgütsüz olan kır kabilelerinin söylendiği anlamda barbar olamayacakları açıktır. Barbarlık kavramı uygarlık tarihinin en büyük yalan ve saptırmalarının başında gelmektedir. Kent zorbasının ikinci görevi 'güvenlik' oluyor. Bunun için en çok başvurduğu yöntem kale ve surlar dikmek ve hep daha güçlü, öldürücü silahlar geliştirmektir. Bunun için milyonlarca insanın köleleştirildiğini, serfleştirildiğini, işçileştirildiğini, bu statüleri kabul etmeyenlerin öldürüldüğünü, bu eylemlerin tarih olarak yansıtıldığını belirtmek reddedilemez hakikatçi yaklaşımdır.

Güçleri ile orantılı olarak askeri kol, ekonomik değer sızdırmanın en büyük payını kendisine ayırır. Tarihte ganimet amaçlı seferler bu gerçeği gayet iyi açıklar. Ayrıca devletin temelinde mülk, mülkün temelinde askeri fetih ve el koymanın olduğu da çok açıktır. Fetheden sahiptir. Bunu eyleminin doğal, vazgeçilmez hakkı olarak görür, ilan eder. Devlet iktidar güçlerince fethedilen, ele geçirilen başta toprak olmak üzere mülk ve ganimetin (taşınır mülk) toplamıdır. Örneğin "Tüm Osmanlı memalikiyesi (mülkleri) padişahındır" ilkesi bunu ifade eder. Devlet ve askeri fetihler, bu ilke ve bu geleneğin devamından başka bir anlama gelmez. Gelenek böyle kurulmuş ve her devlet inşasında hukukileştirilerek sürdürülmüştür. Askeri kesim bu nedenle kendini devletin, dolayısıyla mülkün esas sahibi olarak görür ve tanımlarken, tarihsel geleneği göz önünde bulundurmaktadır. En güçlü tekel kol olması iktidar ve devletin doğası gereğidir. Zaten elindeki insan ve silah gücü de rahatlıkla bunu sağlayacak yetenektedir. Sivil bürokrasinin zaman zaman payını (tekeli) arttırmak için

giriştiği çabaların askeri darbeyle sonuçlanması da bu temel gerçeklerin ışığında daha iyi anlaşılır. Şüphesiz ‘ilmiye’ ve ‘kalemiye’ sınıfı denilen ideolojik ve bürokratik tekelin de iktidarın ve devletin tesisinde rolleri vazgeçilmezdir. Ama askerin rolü kadar belirleyici değildir. Tarih ve günümüz iktidar ve devlet aygıtlarının en yüzeysel incelenmesi bile bu gerçekleri doğrulamaktadır.

Konumuz açısından asıl önemli hususlardan birincisi, askeriyenin en gelişkin ve belirleyici tekel olmasıdır. İdeolojik olarak sunulduğu gibi asker-ordu şan, şeref, kahramanlık için değil (Bunlar işin özünün önemini perdelemek ve çarpıtmak amacıyla geliştirilen ideolojik propagandalardır), iktidar tekelinin vazgeçilmez ögesi olarak vardır. Özünde ekonomiktir. Ordu ekonomiye dayalı olan, ekonominin üstünde ve uzağında duran, ama gelirini (maaşını) en garantiye alan, karşı çıkılması zor, diğer tüm tekel kesimlerinin uzlaşmak ve paylaşmak zorunda oldukları tekelidir. Tarihsel temel ve gelişimi boyunca böylesi köklü kurumsal bir gelenek ve tekelidir. Özünde ekonomik gelişmeyle en yakından ilgili, ama kendini en uzak tutma ihtiyacını duyan sınıfın (bürokrasinin) tekelidir. Bu yönüyle toplumdan en uzak gibi durur. Daha doğrusu, kendisini en iyi ekonomik ve askeri silahlarla mücehhez kılmış, donatmış tekelci kesimdir. Askeri çözümlenmeyi doğru yapmadan, ne ekonomik tekelciliği ne de devlet ve iktidar tekelciliğini tam olarak kavrayabiliriz. Üçü de bir bütündür. Aynı özden, toplumun artı-değerlerinden beslenmektedir. Karşılığında toplumun güvenliğini, eğitimini, sağlığını ve verimini düzenlediklerini iddia ederler. Devletçilik, ideolojik devlet kendini böyle sunar. Ama gerçek başka türdür ve ortaya koyduğumuz gibidir.

Askerileşme, militarizm sermaye ve iktidarın en keskin örgütlü kolu olduğuna göre, toplumu en çok hükmüne, kafesine kapatan kurum olması işinin doğası gereğidir. Militarizm genelde tüm tarih ve devletlerde topluma sızan, denetleyen, hükmeden güç olmasına rağmen, en çok orta sınıf (burjuvazi) çağında ulus-devlet tekelinde azami seviye kazanmıştır. Ulus-devlette ordu adına tüm toplumun resmen silahsızlandırılarak, tek silah tekelinin devlet-orduya geçmesi belirleyici özellik olarak karışımıza çıkar. Tarihin hiçbir döneminde burjuva sınıfının gerçekleştirdiği kadar toplum silahsızlandırılmamıştır. Bu çok önemli gerçeğin nedeni sömürünün yoğunlaşması, buna karşı büyük direnişlerin gelişmesidir. Toplum kapsamlı ve sürekli silahsızlandırılmadan, tüm iç gözeneklerine kadar iktidarın sızmasına ve gözetilmesine tabi kılınmadan yönetilemez. Adeta modernitenin ‘demirden kafesine’ kapatılmadan toplumla baş edilemez. Küresel finans tekel çağının ilaveten medyatik ordusunca da kapatılıp kuşatılmadan toplum yönetilemez. Sömürü tekellerinin boyutları, kendilerini olduğu gibi ideolojik-medyatik, bürokratik-askeri tekellerin oluşumuna da yansır. Kopmaz bağlar içinde birbirlerini koşullandırır. Son büyük merkezi uygarlık, süper hegemon ve diğer bölgesel hegemonların ve tüm yerel işbirlikçilerinin, toplum üzerinde-içinde devasa militarizme dayalı silahlı endüstri sermayesinin diğer tekellerine

göre önceliği, bu tarihsel ve güncel konularının özünden kaynaklanmaktadır. Militarizmin kapitalist tekelin faşizmiyle özdeşleşmesi de bu öz gerçekliğinde anlamını bulmaktadır.

Elbette tüm doğal toplum ve yazılı tarih boyunca çeşitli biçimleri içinde toplumlar uygarlığın militarist gelişimine karşı kendilerini yoğunca savunmuşlardır. Öz savunma denilen gelenek de binlerce yıllık gelişimi içinde çeşitli direnme, ayaklanma, gerilla, halk savunma orduları biçiminde kurumlaşmış ve büyük savunma savaşları vermiştir. Savunma savaşlarını elbette militarist tekel savaşlarıyla bir tutamayız. Aralarında mahiyet, öz farkı vardır. Birisi anti-toplumcu (sömürgeci, çürütücü, yok edici), diğeri toplumcu (toplumu koruyan, ahlaki ve politik yeteneklerini özgür kılan) karakterdedir. Demokratik uygarlık, öz savunmanın sistemleştirilmesi temelinde, toplumu merkezi uygarlıkçı militarizme karşı koruma ve savunmadır.

12- Toplumun Barış ve Demokrasi Sorunu

Bundan önceki on bir başlık, toplumsal doğanın ne tür sorunlara boğulduğunu çok kısa giriş tanımları halinde tanımlamaya çalışmıştır. Anamlı bir paradigma ve sosyal bilim ancak bu tanımlara dayalı çözümleme yapılı ve cevaplar üretilirse anlam taşır. Aksi halde liberal ve gelenekçi retoriklerden (söz sanatları-egemenliği gizleyen) farkı kalmaz. Vardığım ortak sonuç, toplumsal sorunların kaynağında genel olarak toplumsal doğanın (toplumun varlığının) ve özellikle artı-değer üreten ekonomik olanakların istismarı için baskı ve sömürü tekellerinin birleşik etkileri, egemenliği ve sömürgeciliğinin yattığıdır. Yatmaktan çok, en uyanık varlığı söz konusudur. Sorunlar ne doğadan (Birinci Doğa) ne de herhangi başka bir toplumsal etkenden (İkinci Doğa) kaynaklanmaktadır.

Genel, kolektif anlamda toplumun ortak işlerini yürütmek için varoluş etkenleri olarak doku kazanan toplumsal ahlak ve politika olmadan, toplumlar öz varlıklarını sürdüremezler. Toplumun normal hali, varoluşu ahlaksız ve politikasız olamaz. Bir toplumun öz ahlak ve politik dokusu gelişmemiş veya kötürümleştirilmiş, saptırılmış ve felç edilmiş halde ise, o toplumun sermaye, iktidar ve devlet olarak çeşitli tekellerin işgalini ve sömürgeciliğini yaşadığını söylemek mümkündür. Fakat bu biçimde varlık sürdürmek, varoluşuna karşı öz-ihanet ve yabancılaşmadır; sürü, eşya ve mal-mülk olarak tekellerin egemenliğinde var olmaktır. Toplum bu durumda öz doğasını yitirmiş, doğal toplum yeteneklerini ya kaybetmiş, ya dumura (kadük) uğratmıştır. Sömürgeleşmiş, hatta daha da kötüsü her şeyiyle mülk konusu olarak kendini çürütmeye ve yokluğa terk etmiştir. Tarihte ve günümüzde bu tanıma uyan çok sayıda toplum gözlemlenmiştir. Çürütülen ve yok edilenler hâla ayakta kalanlardan katbekat fazladır.

Toplum kendini sürdürmesi için gerekli ahlaki ve politik kurumlarını oluşturup çalıştıramama, işlevsel kılamama durumuna düşünce, baskı ve sömürü cenderesine

alınmış demektir. Bu durum ‘savaş hali’dir. Tarih, uygarlıkların topluma karşı ‘savaş hali’ olarak da tanımlanabilir. Ahlak ve politika işlev görmediğinde, toplumun yapabileceği tek iş kalmıştır: Öz savunma. Savaş hali, barışın olmaması halidir. Dolayısıyla barış ancak öz savunma temelinde anlam kazanabilir. Öz savunması olmayan barış, teslimiyetin ve köleliğin ifadesi olabilir. Liberalizmin günümüzde halklara, toplumlara dayattığı öz savunmasız barış, hele hele demokratik istikrar, uzlaşma denen oyun, tek taraflı gırtlığına kadar silahlı güç ile yürütülen burjuva sınıf egemenliğinin örtbas edilmesi halinden, yani savaş halinin örtülü yürütülmesinden başka bir anlam taşımaz. Barışı bu biçimde tanımlamak ideolojik sermaye hegemonyasının en büyük çabası olarak karşımıza çıkar. Tarihte ise daha değişik biçimde ‘kutsallaştırılmış kavramlar’ adıyla kendini ifade eder. Dinler bu yönlü kavram yüklüdür. Özellikle uygarlaştırılmış dinler böyledir.

Barışın gerçekleştirilmesi, ancak toplumların öz savunması, dolayısıyla ahlaki ve politik toplum karakteri korunur ve sağlama alınırsa gerçek anlamına kavuşabilir. Özellikle Michel Foucault’nun da büyük uğraşısını gerektiren barış tanımı ancak bu biçimde kabul edilebilir bir toplumsal ifade kazanabilir. Bunun dışındaki anlam yüklenimleri barışın tüm topluluklar, halklar adına bir tuzak olmaktan, savaş halinin örtük biçimler halinde sürdürülüp gitmesinden öteye bir ifade doğurmaz. Barış kelimesi kapitalist modernite koşullarında tuzak yüklü bir kelimedir. Doğru tanımlanmadan kullanımı çok sakıncalıdır. Bir kez daha tanımlarsak, barış ne tümüyle savaş halinin ortadan kaldırılmasıdır, ne de bir tarafın üstünlüğü altındaki istikrar ve savaşın olmaması halidir. Barışta taraflar vardır. Bir tarafın kesin üstünlüğü söz konusu değildir ve olmaması gerekir. Üçüncüsü, silahlar toplumun öz ahlaki ve politik kurumsal işleyişine rıza temelinde susturulmaktadır. Bu üç koşul ilkesel barışın temelidir. Gerçek bir barış bu ilkeli koşullara dayanmadıkça anlam ifade etmez.

Bu üç koşulu biraz açarsak, birincisi, tarafların tümüyle silahsızlandırılması öngörülmemektedir. İddiaları ne olursa olsun, birbirlerine sadece silahlarla saldırmamayı ahdetmektedirler. Silahlı üstünlük peşinde koşulmamaktadır. Kendilerini güvenlik altında tutma haklarına ve olanaklarına saygılı olmayı kabul etmektedirler. İkincisi, bir tarafın nihai üstünlüğü söz konusu değildir. Belki silahların üstünlüğü altında sağlanan bir istikrar, sakinlik olabilir, ama bu durum barış olarak adlandırılmaz. Barış, hangi taraf (haklı-haksız) olursa olsun, üstünlük (silahla) sağlamadan savaşı durdurmayı karşılıklı olarak kabul etmeleri durumunda gündeme gelebilir. Üçüncüsü, taraflar sorunların çözümünde toplumların (yine konumları ne olursa olsun iki taraf, toplum veya iktidar) ahlaki (vicdan) ve politik kurumsal işleyişine saygılı olmayı kabul etmektedirler. Adına ‘politik çözüm’ denen koşul bu çerçevede tanımlanmaktadır. Politik ve ahlaki çözüm ihtiva etmeyen bir ateşkes barış olarak yorumlanamaz.

Bu ilkesel barış koşulları altında demokratik siyaset vazgeçilmez bir önem kazanarak gündeme girmektedir. Toplumun ahlaki ve politik kurumları çalışınca, doğal

olarak ortaya çıkan süreç demokratik siyaset süreci oluyor. Barışı uman çevreler, ancak politika ahlaki temelde rolünü oynarsa bunun başarı sağlayabileceğini de bilmek durumundadırlar. Barışta en az bir tarafın demokratik siyaset konumunda olması gerekir. Aksi halde yapılan, tekeller adına 'barış oyunu' olmaktan öteye gitmez. Demokratik siyaset bu durumda hayati bir rol oynuyor. Karşısındaki iktidar veya devlet güçleri ile ancak demokratik siyaset güçlerince diyalog altında anlamlı bir barış süreci yaşanabilir. Gerisi savaşımlıkların (tekellerin) karşılıklı süre durdurumuyla sürüp gitmesidir. Savaştan yorulma, lojistik ve ekonomik zorluk vardır. Giderilmeleri halinde, bir tarafın üstünlüğü tam sağlanıncaya kadar savaşa devam edilir. Bu biçimlere barış süreci denmez, daha şiddetli savaşlar için yapılan ateşkesler denilebilir. Bir ateşkesin barışçı olabilmesi için barışa yol açması, saydığımız üç koşula bağlanması ilkel bir önem taşır.

Savaşta bazen görüldüğü gibi, öz savunmacı (haklı konumda olanlar) tarafın da nihai üstünlük kazandığı durumlar olabilir. Bu durumda bile barış için üç koşul değişmez. Reel sosyalizm ve birçok haklı ulusal kurtuluş savaşlarında görüldüğü gibi, hemen kendi iktidar ve devletine koşmak, bu iktidar ve devlet altında istikrar sağlamak barış olamaz. Bu sefer yabancı gücün yerine (tekelci) yerli bir gücün (devlet kapitalizmi veya milli burjuvazi denenen kesim) ikame edilmesi söz konusudur. Sosyalist iktidar da denilse, sosyolojik gerçeklik değişmez. Barış ilke olarak iktidar ve devlet üstünlükleriyle sağlanan bir olgu değildir. İktidar ve devlet ne adla olursa olsun (burjuva, sosyalist, milli, gayri milli, fark etmiyor) üstünlüğünü demokratik güçlerle paylaşmayınca barış gündeme girmez. Barış son tahlilde demokrasi ile devletin koşullu uzlaşmasıdır. Tarih boyunca bu uzlaşmanın öyküleri de büyük yer ve zaman kaplamaktadır. Birçok süre ve mekânda denenmişlerdir. İlkel ve uzun süreli olanı vardır. Daha mürekkebi kurumadan bozulana da vardır. Toplumlar sadece iktidar ve devlet güçlerinin kurulmasından ibaret yaşamazlar. Ne kadar alanları daraltılırsa daraltılsın, toptan yok edilmedikçe, kendi öz ahlaki ve politik kimlikleri altında yaşamayı sürdürmesini bilirler. Belki de tarihte yazılmayan, ama yaşamın esas hali olan da bu gerçekliktir.

Toplumu devlet ve iktidar öykülerinden ibaret görmemek, tersine belirleyen doğa olarak varsaymak daha gerçekçi bir sosyal bilim oluşumuna katkı yapabilir. İktidar ve devletler, sermaye tekelleri ne kadar büyük ve zengin (Firavun ve Karun) olurlarsa olsunlar veya günümüzdekiler gibi toplumu yutacak kadar canavarlaşırlarsa (yeni Leviathan) canavarlaşsınlar, hiçbir zaman toplumu ortadan kaldıramazlar. Çünkü onları son tahlilde belirleyen toplumdur. Belirlenenler hiçbir zaman belirleyicilerin yerini tutamaz. İktidarın en şaşaalı, medyatik propaganda (günümüzdeki gibi) gücü bile bu gerçeği örtbas etmeye yetmez. Onlar dev kılığına bürünmüş en sefil ve acınacak güçlerdir. Buna karşın insan toplumu, oluşumundan beri doğanın en harika yaratımı olarak anlam bulmaktan yoksun kalmayacaktır.

Demokratik Uygarlık Sistemi hem tarihteki hem de şimdiki hali olarak toplumu, bu ana paradigma altında yorumlama, bilimselleştirme ve yeniden inşa etme sistemi olarak, bundan sonraki kısmın konusunu teşkil etmektedir.

7- DEMOKRATİK UYGARLIK SİSTEMİNİ DÜŞÜNMEK

Kendimi tanıdığımdan beri kuşku beni terk etmeyen bir heyulâ gibi takip eder. Bazen hastalık halini alırdı. Bazı dogmatik inançlarım sarsılınca, kendimi en zayıf anda hissederdim. Yaşamın en ideasisiz konumuna düşme söz konusuydu. Ciddi hiçbir savunusu yapılamayacak konularda bile kendini hissettiren kuşkuculuğumun kişiliğime belki de en önemli katkısı, ‘hakikati’ kolayca bulamayacağıma dair verdiği derstir. Güdülerime dek her şeyi sorunsallaştırmamın, Ortadoğu toplum geleneğinde halen çok güçlü olan dogmatik düşünce tarzından kopuş yapma gücünü bana kazandırdığı kanısındayım. Son tahlilde Avrupa merkezli hegemonik düşünce tarzının gerek modernist pozitivist dogmacılığında, gerek postmodernist düşünceliğinde halen etkili olması konunun önemini göstermektedir. Doğu’nun inanç temelli düşünce yeteneği ile Batı’nın sorgulayıcı temelli düşünce gücünü mukayese ederek yerimi belirlemeye de çalıştım. Açık ki, her iki yanda da kendime yer bulamadım. Doğal olarak düşüncem böyle olunca, yaşamım da gün geçtikçe bunlarla arasındaki kopukluğu derinleştirerek devam etti.

İnanç veya sorgulayıcı düşünce olarak sunulanlar beni hiç tatmin etmedi. Temel eleştirim, toplumsal sorunun büyümesinde bu düşüncelerin sorumluluğunun önemli olduğudur. Bu da Doğu’nun inanç sistematiğiyle Batı’nın rasyonel sistematiği üzerine eleştirel duruşa gereksinim gösteriyor, bu konuda bana cesaret veriyordu.

İkinci bir özelliğim, uyanan bilincimin asla toplumsal pratiğimden kopmamasıdır. Bu konuda olağanüstü paylaşımcı bir karakter oluşumu çok erkenden kişiliğimde kendini gösterdi. Daha ilkokula yaya giderken (Komşu Cibin köyü oluyor), ezberlediğim birkaç dua ile küçük öğrenci grubuna imamlık yapmayı taslamam anlaşılır gibi değildi. Bir oyun gibi de ciddi olarak yapıyordum. Sanıyorum bunun temelinde zor-bela ezberlediğim duaların, dolayısıyla düşünmeye başlamış olmamın saygınlığını paylaşarak kanıtlama isteği vardı. Öğrendiğin şey zor ve önemlidir; o halde mutlaka paylaş! Belli ki burada ciddi bir ahlak ilkesi ile tanışmış oluyordum. Savunmamın önceki ciltlerinde modernitenin ilk ışıklarının nasıl yüzüme vurduğunu kısa öykü halinde verdiğim için tekrarlamayacağım. Büyük düşünce maratonundaki çılgınca konuşunun tahrip gücünün kapitalist modernite olduğunu adamakıllı fark edince durdum. Artık son dört yüzyılın (kapitalist dünya-sistemin) tanrılarını parçalamak, çok gariptir ki, beni Urfalı Hz. İbrahim’in çıkışındaki ‘put kırıcılığı’nın verdiği sevince benzer bir duygu gücüne taşıdı. Hem kuşkuculuğumu rahatlıkla kontrol altına alabiliyor, hem de peşinde koştuğum ‘hakikat’lerimle tatminkâr randevular sağlayabiliyordum.

İnsanoğlu hepten zayıf düşmüştür. Tarihinde hakikatle randevusunun belki de en içgüdüsel seviyeye kadar inmesi acıdır. Bugün bir eş, bir çocuk, bir maaş ölçeğinin teslim almadığı birey yok gibidir. Bu olguyu inkâr ettiğimi söylemiyorum. Felsefenin yerine oturtulan en rasyonel düşünce olarak tapınılmasındaki zavallılığı belirtmek istiyorum. Ulus-devlet tanrısallığının mutlu kullarına bahşettiği dünya bu kadardır. Korkunç daraltılmış bir dünyada yaşadığımız inkâr edilebilir mi? Ben şahsen en eski çağların bir tanrı simgesi altında yaşamayı bugünkü ulus-devlet tanrısallığından bin kat daha anlamlı ve kutsal bulurum. Elbette sermaye tekerciliğinin içi boşaltılmış en kof tanrıçılığında bahsettiğimi biliyorum. Ama yine de en kahırlı darbesini yiyenlerin bile bu tanrıçılığın etkisinde kalmalarını ve çıkışı akıl edememelerini artık acıyla karşılıyorum. Bunun güncel bir insanlık durumu olduğunun da iyice farkındayım. Bunu en iyi yansıtanın Yahudi soykırım olayı olması durumun trajik boyutlarını ele vermektedir. Ne yazık ki, bu durumun hem oluşumunda hem de kurbanlarının verilmesinde İbrani kabilesinin öyküsü önemli paya sahiptir. “Kendin ettin, kendin buldun” darbimeseli gibi. Yahudi düşünce gücünün hegemonik karakterinden şüphe etmiyorum. Kendi kişiliğimde de dua ezberciliğimden put kırıcılığıma kadar bunun önemini yadsımıyor ve asla küçümsemiyorum. Ama yalnız yaşadıkları soykırım trajedisi bile Yahudilerin kendilerini Adornovari bir köklü sorgulamadan geçirmelerini bir borç haline getiriyor. Kendim de etkilendiğim oranda, bu borcun bir kırıntısını ödemek niyetiyle Demokratik Uyarlık Sistemini düşünmeye çalıştım.

Bu noktada İbrahimiyiz. Ama serde biraz Zerdüştilik olunca, farklı yorumlayış güç kazanır. Tarihin uygarlık öykülemeleri biçimindeki hâkim anlayışı önemli kırılmalara uğratılmıştır. Devlet ve iktidar yürüyüşünün resmi tarih olarak anlatım bulabileceği, fakat toplumsal tarih olamayacağı genel kabul görmektedir. Devlet ve iktidar oluş tarzı tarih hakikatinin sermaye tekellerinden yana ancak sönük simgesel bir uç noktası olabilir. Tarihi sıkıcı kılan, toplumsal geleneğe yanıt vermeyen yine bu uç anlatıdır. Özünde anti-toplumcu olan bu tarihin yapısı gereği gelenek olarak toplumu ifade edemeyeceği, tersine gölgeleyeceği ve çok yönlü çarpıtmalara uğratacağı açıktır. Hanedanlık öyküleri de bu anlatımın bir benzeridir. Toplumsal temsil düzeyleri son derece sığ dinsel tarih anlatımları, özellikle uygarlaşma sürecine girince, bir devlet ve iktidar tarihinden öte anlam ifade etmezler.

Tarihin sınıfsal ve ekonomik yorumları, toplumsal gerçeği bütününden kopuk ele alan ve indirgemeciliğe varan özellikleriyle, başka bir açıdan da olsa devlet tarihlerini andırırlar. Kısmi pozitivist bakış açısı, anlamı dinler tarihi kadar bile verme gücünden yoksundur. Tüm bu tarih anlatımları, birbirine ne kadar zıt görünseler de, uygarlık kökenli olma noktasında birleşirler.

Toplumsal doğanın tarihinin hem paradigmal hem ampirik olarak anlam bulduğu kanısında değilim. Adına toplumsal tarih denen tarih yazımları, pozitivist sosyoloji-

nin en parçalı bölümleri olmaktan öte anlam ifade etmezler. Vücudun, bütünü bir parça tasviri olmaktan öteye gitmezler.

Bütün bu belirlemeleri uzun uzun anlatmak mümkündür. Fakat konumuza katkı sağlamazlar.

Yoğun tekrarlamalar pahasına da olsa, demokratik uygarlık anlatımı olarak tarih üzerinde yoğunlaşmam, anlam vermekte hala zorlandığım toplumsal sorunların çözümsüzlüğü yüzündendir. Çözümsüzlük sadece pratik yaşamda değildir, anlatımda da hayli çözümlenemezlik yüküldür. Her iki durum birleşince, ortalık resmi uygarlık anlatımlarından geçilmez oluyor. Toplumsal tarih adına bazı parça sıkıştırılmaları ise, durumu daha karmaşık kılmaktan öteye gitmiyor.

Bilimsel sosyalizmin bu durumu tarihin sınıf karakteriyle açıklaması bazı gerçekleri aydınlatıcı kılssa da, sorunu çözemediğini ve sorunun bir parçası haline gelmekten bile kendini alıkoymadığını sıkça belirtiyorum.

Kapitalist modernist paradigma tümüyle aşılmadan, tarihsel hakikatin anlaşılması şurada kalsın, dinler tarihinden daha çok perdeleyici ve anlamsızlık yüklü kılacağını sıkça belirtmem de bu nedenledir. Marks'ın bu paradigmatic bakışının tarihsel sonuçları günümüzde daha iyi anlaşılıyor. Yanlış tarih, yanlış pratik demektir. Genelde uygarlık, özelde kapitalist modernitenin paradigmatic ve ampirik yaklaşımları aşılmadan, toplumsal doğanın paradigmatic ve ampirik yaklaşımına varılamaz. Burada yapmaya çalıştığım, çok hazırlıksızca da olsa, bir denemeye girişmektir.

A- Demokratik Uygarlığın Tanımı

Toplumsal doğanın var oluş halinin ve gelişiminin ahlaki ve politik toplum temelinde incelenmesini varsayan sosyal bilim okulunu, demokratik uygarlık sistemi olarak tanımlamak mümkündür. Çeşitli sosyal bilim ekollerinin farklı inceleme birimleri vardır. Teoloji, din, toplumu esas alır. Bilimsel sosyalizm sınıf temellidir. Liberalizmin temel birimi bireydir. Devlet ve iktidarı temel alanlar olduğu gibi, uygarlıkları esas alan yaklaşımlar da az değildir. Tüm bu birim temelli yaklaşımlar, çokça değindiğim gibi, tarihsel ve bütünlüklü yaklaşımlar olmamaları nedeniyle eleştirilmişlerdir. Anlamlı bir inceleme toplum açısından hayati noktalarda yoğunlaşmak durumunda-dır. Tarih ve güncellik esas olarak o noktalarda anlatım bulmalıdır. Aksi halde incelemeler öyküsel olmaktan öteye gitmez.

Temel birimimizi ahlaki ve politik toplum olarak belirlememiz, tarihsellik ve bütünsellik boyutlarını kapsaması açısından da önem taşımaktadır. Ahlaki ve politik toplum en tarihsel ve bütünlüklü toplum anlatımıdır. Ahlak ve politikanın kendisi tarih olarak da okunabilir. Ahlaki ve politik boyut taşıyan toplum, tüm varoluşunun ve gelişiminin bütünlüğüne en yakın toplumdur. Devlet, sınıf, sömürü, kent, iktidar, ulus olmadan toplum var olabilir. Ama ahlak ve politikadan yoksun toplum düşünülemez. Belki başka güçlerin, özellikle sermaye ve devlet tekellerinin sömürgesi, hammadde

kaynağı olarak var olabilirler. Bu durumlarda ise, kendisi olmaktan çıkmış toplum kalıntıları, mirası söz konusudur.

Toplumun doğal hali olarak ahlaki ve politik topluma köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist etiketler, sıfatlar takmanın anlamı yoktur. Daha doğrusu, bu sıfatlar altında toplumlara tanımlamak, toplum gerçekliğini perdelemek, toplumu unsurlara (sınıf, ekonomi, tekel) indirgemek anlamına gelecektir. Toplumsal gelişmenin teori ve pratiğinde bu kavramlar temelindeki çözüm anlatımlarında rastlanan tikanıklık, özlerinde taşıdıkları yetersizlik ve yanlışlıktan kaynaklanmaktadır. Tarihsel materyalizme yakın duran bu sıfatlarla anılan tüm toplum analizleri bu duruma düştükten sonra, bilimsel değerleri hayli zayıf olan anlatımlar daha da çözümsüzdür. Dinsel boyutlu anlatımlar ahlakın önemini yoğunca anlatmalarına rağmen, politik boyutu çoktan devlete havale etmişlerdir. Burjuva liberal yaklaşımlar ise, ahlaki ve politik boyutlu toplumu sadece perdelemezler; aynı zamanda fırsat buldukları her noktada bu topluma karşı savaş açmaktan da çekinmezler. Bireycilik en az devlet ve iktidar kadar topluma karşı savaş halidir. Liberalizm, esas olarak toplumun güçsüzleştirilerek (ahlaksız ve politikasız toplum) bireyciliğin her tür saldırısına hazır kılınması anlamına gelir. Liberalizm en anti-toplumcu ideoloji ve pratiktir.

Batı Sosyolojisinde (Doğu sosyolojisi diye bir bilim henüz söz konusu değildir) toplum ve uygarlık sistemi kavramları çok problemlidir. Unutmamak gerekir ki, sosyoloji sermaye ve iktidar tekellerinin yol açtığı muazzam bunalım, çelişki ve çatışma-savaş sorunlarına çözüm ihtiyacından kaynaklanmıştı. Her koldan düzeni kurtarmak ve yaşanır kılmak için tez üstüne tez üretiliyordu. Hıristiyanlık öğretisinin tüm mezhepsel, teolojik ve reformist yorumlarına rağmen toplumsal sorunların her geçen süre daha da ağırlaşması üzerine, toplum sorunlarına bilimsel (pozitivist) bakışla yorumlar öne çıktı. Felsefe devrimi ve Aydınlanma dönemi (17. ve 18. yüzyıl) esasta bu ihtiyacın sonucudur. Fransız Devrimi'yle beklenen çözüm yerine, sorunların daha da karmaşıklaşması, sosyolojiyi bağımsız bir bilim dalı olarak geliştirme eğilimlerini daha da yoğunlaştırdı. Ütopik sosyalistler (Saint Simon, Fourier, Proudhon), Auguste Comte ve Durkheim bu doğrultuda ön aşamaları temsil ederler. Hepsisi de Aydınlanmanın çocuklarıdır. Bilime sonsuz inançları vardır. Toplumu da bilim yoluyla istedikleri gibi yeniden yaratabileceklerine inanıyorlardı. Tanrının rolüne soyunmuşlardı. Hegel'in deyişiyle, ne de olsa Tanrı yeryüzüne inmişti. Hem de ulus-devlet olarak. Yapılması gereken, incelikli 'toplum mühendisliği' proje ve planlamasıydı. Ulus-devlet aracılığıyla hayata geçirip başarılamayacak hiçbir proje ve planlama yoktu. Yeter ki 'pozitivist bilimsel' olsun ve ulus-devlet kabul etsin!

İngiliz sosyal bilimcileri (ekonomi-politikçiler) Fransız sosyolojisine ekonomik çözüm yoluyla katkıda bulunurken, Alman ideologları felsefi yoldan katkı sunuyorlardı. Adam Smith ve Hegel katkı sunmada başta gelirler. 19. yüzyıl sanayi kapitalizminin toplumu korkunç ölçülerde istismarından kaynaklanan sorunlara bulunan re-

çeteler sağdan ve soldan olmak üzere çok çeşitliydi. Kapitalist tekelciliğin merkez ideolojisi liberalizm, tam bir eklektizm ile her fikirden yararlanıp yamalı bohça misali sistemler yaratmakta en pratik olanıydı. Sağ ve sol şematik sosyolojiler ise, ya geçmişe (sağın altınçağ arayışı) ya da geleceğe ilişkin (ütopik toplum) projeleri geliştirirken, toplumsal doğadan, tarih ve güncelden sanki habersizdiler. Tarih ve güncel yaşam ile karşılaşırken habire parçalanıyorlardı. Hepsinin tutsağı olduğu gerçek ise, kapitalist modernitenin ağır ağır ördüğü ve hepsini zihnen ve pratik yaşam tarzıyla içine kapattığı ‘demirden kafes’ti. Filozof Nietzsche hepsini ‘pozitivizm metafizikçileri’, ‘kapitalist modernizmin hadım edilmiş cüceleri’ olarak değerlendirirken, toplumsal hakikate daha yakın duruyordu. Toplumun kapitalist modernizmle yutulması tehlikesine ilk dikkati çeken ender filozofların başında geliyordu. Düşüncesiyle faşizme hizmet etmekle suçlanmasına rağmen, faşizmin ve dünya savaşlarının gelişini haber veren yorumları da dikkat çekiciydi.

Artan büyük bunalımlar ve dünya savaşları pozitivist sosyolojiyi, liberal merkezi sağ ve sol kollarıyla birlikte iflas ettirmeye yetti. Toplum mühendisliğinin kendisi, çok eleştirdiği en sığ metafizik olarak otoriter, totaliter faşizmle gerçek kimliğini ortaya çıkardı. Frankfurt Okulu bu iflasın resmi belgesi gibidir. Anneles Ecole, 1968 gençlik başkaldırısı; başta I. Wallerstein’ın kapitalist dünya-sistem anlayışı olmak üzere, çok sayıda postmodernist sosyolojik yaklaşımlara yol açtı. Ekolojik, feminist, görecilik, yeni solculuk ve dünya sistemi, çok sayıda parçalanmış bir sosyal bilimler dönemini de beraberinde getirdi. Şüphesiz bunda 1970’ler sonrası finans kapitalin hegemonik karakter kazanması da önemli rol oynadı. Olumlu yanı, Avrupa merkezli düşünce hegemonyasının yıkılmasıydı. Olumsuzluğu ise, çok parçalanmış bir sosyal bilim sakıncalarıydı.

Avrupa merkezli sosyolojiye yönelik eleştirileri özetlersek:

a- Dine ve metafiziğe yönelik pozitivist eleştiri ve yargılamaların kendileri de bir nevi din ve metafizik olmaktan öteye gidememişlerdir. Bunu yadırgamamak gerekir. İnsan kültürünün kendisi metafizik olmak durumundadır. Önemli olan, iyi ve kötü metafizik arasında ayırım yapmaktır.

b- Toplumu ilkel-modern, kapitalist-sosyalist, sanayi-tarım, ileri-geri, sınıflı-sınıfsız, devletli-devletsiz ikilemler halinde sunmak, toplumsal doğanın hakikate yakın tanımını daha çok perdeleme eğilimindedir. Bu tür ikilemler toplumsal hakikatten uzaklaştırırlar.

c- Toplumu yeniden yaratmak modern tanrıçılıktan başka anlam ifade etmez. Daha doğrusu, her yeniden yaratıcı hamlenin altında yeni bir sermaye ve iktidar-devlet tekele yaratma eğilimi vardır. Ortaçağ tanrıçılığı nasıl mutlak monarşilerle (padişahlık, şehinşahlık, sultanlık) ideolojik bağ içindeyse, yeniden yaratım olarak modern toplum mühendisliği de esas olarak ulus-devletin tanrısal eğilimidir, ideolojisidir. Pozitivizm bu anlamda modern tanrıçılıktır.

d- Devrimler toplumu yeniden yaratma eylemleri olarak yorumlanamaz. Aksi halde pozitivist tanrıçılıktan kurtulamazlar. Toplumu aşırı sermaye ve iktidar yükünden arındırdıkları oranda toplumsal devrim olarak tanımlanabilirler.

e- Devrimcilerin görevi projelendirdikleri herhangi bir toplum modelini yaratmak olarak belirlenemez. Ancak ahlaki ve politik toplumun gelişimine yaptıkları katkı oranında doğru bir görev tanımlanmasını hak ederler.

f- Toplumsal Doğa'ya uygulanacak yöntemler ve paradigmlar, Birinci Doğa'ya ilişkin olanlarla aynılaştırılmaz. Birinci Doğa'ya ilişkin evrenselci yaklaşım hakikate daha yakın sonuçlara (Ama mutlak hakikat diye bir şey düşünemiyorum) yol açarken, Toplumsal Doğa'ya ilişkin görecilik gerçeğe daha yakın durur. Evren ne sonsuz evrenselci düz çizgisel anlatımla ne de sonsuz benzer dairesel döngülerle izah edilebilir.

g- Toplumsal hakikat rejimi daha da geliştirilebilecek eleştiriler temelinde yeniden düzenlenmeyi gerektirmektedir. Şüphesiz yeni bir tanrısal yaratımdan bahsetmiyorum. Ama insan aklının en yetkin özelliğinin hakikati arama ve inşa etme gücünde olduğuna da inanıyorum.

Bu eleştirilerin ışığında tanımlamak istediğim sosyal bilim sistematığına ilişkin şu önerileri sunuyorum:

(a) Toplumsal Doğa'yı mitolojik, dinsel, metafizik ve bilimsel (pozitivizm) anlam örüntüleriyle katı evrenselci hakikat olarak sunmak yerine, süre ve mekân koşulluna bağlı zengin farklılıklarla temel evrensel varoluşların en esnek bir biçimi olarak anlamlandırmak, hakikate daha yakın sunumlara yol açar. Toplumsal Doğa'nın niteliklerini iyi tanımadan yapılacak her yorum, sosyal bilim ve pratik değişim hamlesi ters tepmelere yol açabilir. Tanrısal yaklaşımlardan pozitivist yaklaşımlara kadar yararlı tarihi boyunca geliştirilen anlatımlar sermaye ve iktidar tekellerinin zirve yapmasını engelleyememişlerse, köklü bir özeleştiriyi kendilerini daha insani bir yorum uğratmaları, ahlaki ve politik topluma hizmet açısından vazgeçilmez görevleridir.

(b) Toplumsal Doğa'nın hem tarihsel hem bütünlüklü anlamını veren, farklılaşma içinde birliğini temel varoluş özelliği olarak temsil eden ana unsuru ahlaki ve politik toplumdur. Toplumsal Doğa'ya karakterini veren, farklılık içinde birliğini sürdüren, tarihselliğini ve ana bütünlüğünü ifade eden belirleyici unsur rolünü oynayan ahlaki ve politik toplum tanımıdır. Topluma ilişkin çok kullanılan ilkel, modern, feodal, köleci, kapitalist, sosyalist, sanayi, tarım, ticari, paracıl, devletli, uluslu, hegemon vb. nitelermelerin hiçbiri Toplumsal Doğa'nın belirleyici niteliğini ifade etmez. Tersine perdeler ve parçalı bir anlam sonucunu doğurur ki, bu da topluma ilişkin hatalı teorik ve pratik yaklaşım ve gerçekleştirmelerin özünü oluşturur.

(c) Toplumu yenilemek, yeniden yaratmak gibi deyimler, ideolojik içeriği yanında yeni sermaye ve iktidar tekellerini oluşturma operasyonlarıdır. Uygarlık tarihi, bu yenilemelerin tarihi olarak kümülâtif sermaye ve iktidar birikim tarihidir. Topluma ilişkin tanrısal yaratıcılık yerine gerekli olan temel eylem, toplumun ahlaki ve poli-

tik dokusunun gelişimini ve işlevini yerine getirmesini engelleyen unsurlarla mücadele olmalıdır. Ahlaki ve politik boyutlarını özgürce çalıştıran toplum, gelişimini en iyi sürdürecektir toplumdur.

(d) Devrimler ancak toplumun ahlaki ve politik işlevini özgürce sürdürmesi, yerine getirmesi katı biçimde engellendiği zaman başvurulacak toplumsal eylem biçimleridir. Devrimler yeni toplumlar, uluslar ve devletler yaratmak için değil, ancak ahlaki ve politik toplumu özgürce işlevine kavuşturmak için geliştirildiğinde toplumca meşru kabul edilebilir ve kabul edilmelidir.

(e) Devrimci kahramanlık ahlaki ve politik topluma yaptığı katkılarla anlam bulmalıdır. Bu anlamı taşımayan her tür eylem, çapı ve süresi ne olursa olsun, devrimci toplum kahramanlığı olarak tanımlanamaz. Toplumda bireylerin rolünü olumlu anlamda belirleyen, ahlaki ve politik toplumun gelişimindeki katkılarıdır.

(f) Bu ana özellikleri derinliğine araştırma ve inceleme konusu yaparak geliştirilmesi gereken sosyal bilim, ne evrenselci düz çizgisel ilerlemeciliği ne de sonsuz döngüsel tekilci göreliliği esas alabilir. Son tahlilde uygarlık tarihindeki sermaye ve iktidarın kümülâtif birikimlerini meşrulaştırmaya hizmet eden bu dogmatik kalıpsal yaklaşımlar yerine, analitik ve duygusal zekânın uyumunu ifade eden, katı öznellik ve nesnellik kalıplarını aşan, yok edici olmayan bir diyalektik yöntemi esas alan sosyal bilim geliştirilmelidir.

Paradigmatik ve ampirik (teorik ve pratik) olarak çerçevesini böylesi varsayımlar halinde sunabileceğimiz Demokratik Uygarlık Sistemi'nin ana birimine ilişkin özellikleri bir kez daha ana başlıklar halinde sunarsak:

1- Ahlaki ve politik toplum, insan toplumunun başlangıcından bitimine kadar devamlı aranması gereken temel özelliğidir. Toplum esas olarak ahlaki ve politiktir.

2- Ahlaki ve politik toplum, kent-sınıf-devlet (daha önceleri hiyerarşik yapı) üçlüsü üzerinde yükselen uygarlık sistemlerinin karşı kutbunda yer alır.

3- Ahlaki ve politik toplum, toplumsal doğanın tarihi olarak demokratik uygarlık sistemiyle uyum içinde gelişir.

4- Ahlaki ve politik toplum, en özgür toplumdur.

Ahlaki ve politik doku ve organların çalışması kadar toplumu özgürleştiren, özgür tutan başka bir belirleyici dinamik söz konusu değildir. Devrimler ve kahramanların hiçbiri ahlaki ve politik boyut kadar toplumu özgürleştirme yeteneğinde olamaz. Kaldı ki, devrimler ve kahramanları ancak ahlaki ve politik topluma katkıda buldukları oranda belirleyici rol oynayabilirler.

5- Ahlaki ve politik toplum, demokratik toplumdur. Demokrasi ancak açık ve özgür toplum olan ahlaki ve politik toplumun varoluşu temelinde anlam kazanabilir. Birey ve grupların özneleştikleri demokratik toplum, karşılık olarak ahlaki ve politik toplumu en çok geliştiren yönetim biçimidir. Daha doğrusu, politik toplumun işlevselliğine zaten demokrasi diyoruz. Gerçek anlamda politika ile demokrasi özdeş kav-

ramlardır. Eğer özgürlük politikanın kendini ifade ettiği iklimsel alansa, demokrasi de bu alanda politikanın icra tarzıdır. Özgürlük, politika ve demokrasi üçlüsü, ahlaki temelden yoksun olamazlar. Ahlaka özgürlük, politika ve demokrasinin kurumsallaşmış geleneksel hali de diyebiliriz.

6- Ahlaki ve politik toplumlar sermaye, mülkiyet ve iktidarın her biçiminin resmi ifadesi olarak devletle karşılıklı diyalektik çelişki içindedirler. Devlet sürekli ahlak yerine hukuku, politika yerine bürokratik idareyi ikame etmek ister. Tarih boyunca devam eden bu çelişkinin iki ucunda resmi devletli uygarlıkla gayri resmi demokratik uygarlık sistematiği gelişir. İki ayrı anlam tipolojisi ortaya çıkar. Çelişkiler ya çok şiddetlenerek savaşa, ya da uzlaşmaya girerek barışa yol açabilir.

7- Barış, ahlaki ve politik toplum güçleriyle devletli tekel güçlerinin silahsız, öldürmesiz bir arada yaşama iradeleriyle mümkündür. Toplumun devleti, devletin toplumu yok etmesinden ziyade, demokratik uzlaşa denilen koşullu barış durumları tarihte yaşanan durumlardır. Tarih ne tümüyle ahlaki ve politik toplumun ifadesi olarak demokratik uygarlık, ne de tümüyle sınıflı ve devletli toplumun ifadesi olarak uygarlık sistemleri biçiminde yaşanır. İç içe yoğun ilişki ve çelişkilerle savaş ve barış durumlarının birbirlerini kovaladığı haller olarak yaşanır. En az beş bin yıldan beri süren bu durumu acil devrimlerle hemen ortadan kaldırmak ütopyik olmakla birlikte, geçmişten beri süregelen akışı kader olarak benimseyip akış seyrine müdahale etmemek de doğru ahlaki ve politik durumlar olamaz. Sistemlerin mücadelesinin uzun süreceğini bilerek, ahlaki ve politik toplumun özgürlük ve demokratik alanını genişletecek stratejik ve taktik yaklaşımlar daha anlamlı ve sonuç alıcıdır.

8- Ahlaki ve politik toplumu birbirini takip eden komünal, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist sıfatlarla tanımlamak, açıklayıcı olmak yerine perdeleyici rol oynar. Şüphesiz köleci, feodal ve kapitalist sıfatlara ahlaki ve politik toplumda yer olmamakla birlikte, ilkeli uzlaşa içinde bu sıfatlara mesafeli, sınırlı ve kontrollü olarak yaklaşmak mümkündür. Önemli olan, ne onları yok etmek ne de onlar tarafından yutulmaktır; ahlaki ve politik toplumun üstünlüğüyle sürekli onların alan ve güçlerini sınırlandırmaktır. Komünal ve sosyalist sistemler demokratik oldukları oranda ahlaki ve politik toplumla özdeşleşebilirler. Devlet hali olarak özdeşleşme olamaz.

9- Ahlaki ve politik toplumun acil hedef olarak ulus-devlet olmak, bir dini tercih yapmak, demokrasi dışında rejim peşinde koşmak gibi hedefleri olamaz. Toplumun hedef ve niteliklerini belirleme hakkını ancak ahlaki ve politik toplumun özgür iradesi belirler. Güncel tartışma ve kararlar kadar, stratejik kararları da toplumun ahlaki ve politik irade ve ifadesi belirler. Esas olan, tartışmak ve karar gücü olabilmektir. Bu gücü elinde bulunduran toplum, tercihlerini en sağlıklı şekilde belirleyebilir. Hiçbir fert ve güç, ahlaki ve politik toplum adına karar alma yetkisinde değildir. Ahlaki ve politik toplumlarda toplum mühendisliği geçerli olamaz.

Çeşitli açılardan genişçe sunduğum bu tanımlamalar ışığında, Demokratik Uygarlık Sistemi'nin özünde toplumsal doğanın ahlaki ve politik bir bütünlük halinde resmi uygarlık tarihinin diğer yüzü olarak hep var olageldiği ve kendini sürdürdüğü görülecektir. Resmi dünya sisteminin tüm baskı ve sömürüsüne rağmen, toplumun öteki yüzü yok edilememiştir. Zaten yok edilmesi de mümkün olmaz. Nasıl ki kapitalizm, kapitalist olmayan toplum olmadan varlığını sürdüremezse, resmi dünya sistemi olarak uygarlık da demokratik uygarlık sistemi olmadan varlığını sürdüremez. Daha da somut olarak, tekelli uygarlık tekelli olmayan uygarlık olmadan varlığını sürdüremez. Bunun tersi doğru değildir. Yani ahlaki ve politik toplumun tarihsel akış sistemi olarak demokratik uygarlık, resmi uygarlık olmadan varlığını daha engelsiz ve rahat sürdürebilir.

Tanımı gereği demokratik uygarlığı hem bir düşünce sistematiği, düşünce birikimi, hem de ahlaki kurallar ve politik organların bütünlüğü olarak ifade ediyorum. Ne sadece bir düşünce tarihinden, ne de ahlaki ve politik gelişme içindeki toplumsal realiteden bahsediyorum. Tartışma iç içe olarak iki konuyu da kapsamaktadır. Resmi uygarlıkça engellenen bir anlatım ve yapılar bütünlüğü olduğu için yöntemi, tarihçesi ve unsurları itibariyle biraz daha açıklamayı gerekli ve önemli buluyorum. Sonraki başlıklar bu konuları içerecektir.

B- Demokratik Uygarlığa Yöntemsel Yaklaşım

Evrenselci, düz, çizgisel-ilerlemeci yaklaşım yöntemi, sosyal bilimlerde en az dinsel dogmatizm kadar gerçeği algılama sorunlarına yol açar. Yargılarının da dinsel kesinlikten farkı yoktur: Evren sonsuz ilerleme halindedir; Levhi Mahfuz'da ne kayıtlıysa o gerçekleşmektedir. Diğer deyişle gerçekleşen şey, gerçekleşmesi gereken tek şeydir. Her şey öngörüldüğü gibi gerçekleşmektedir. Sanıldığının tersine pozitivism, anti-metafizik ve anti-dinsellik olmayıp, üzerine hafif bilimsellik cilasası vurulmuş en kaba materyalist dindir. Daha doğrusu, modernite putçuluğudur. Her iki dogmatik yöntem arasındaki temel benzerlik, doğaya hükmeden kanun denen bir gücün varlığına ilişkindir. Tanrı kanunları yerine sadece bilim kanunları sözü geçirilmiştir. Gerisi aynı anlatımdır. Pozitivist düşünce yönteminin en vahim yanı, yargılarındaki bu kanun gücündeki yaklaşımdır. Yorum yoktur. Kesin, objektif, herkese aynı gelen hükümsel bakış, özünde bilime de terstir. Keskin özne-nesne ayırımına dayanmanın sonucu olarak yanılma payına da yer bırakmaz.

Burjuva sınıfın ortaçağ teolojisini pozitivism cilasıyla boyanmış seküler ve bilimci bir felsefe olarak sunma çabası anlaşılabilir. O elbette rahminde doğduğu sosyal gerçekliğin izini taşıyacaktır. Ortaçağdan beri, hatta tüm uygarlık tarihi boyunca zihinlerimize yüklenen imgesel yaklaşımlardan kurtulmadan, pozitivist dalganın zihinlerimizi adeta esir alması kaçınılmazdı. Bu durum aşırı tekrarlayıcı, içi boş, kuru bir retoriği (söz ustalığı, cambazlığı) gerçek sanmaktan öte bir gelişmeye fırsat tanımadı.

Eskiden “İmam ne derse doğrudur”un yerine, “Öğretmen, filozof ne derse doğrudur” tekerlemesi geçti. Zihin verimsizliğimizin temelinde bu gerçeklik yatar. Dolayısıyla kendi toplumsal doğamıza ilişkin tek bir yorum yapma hakkından bile yoksun kaldık. Bu çok vahim bir durumdur. Kendi kendine beyinsel körleşme ve esarettir. Dinsel dogmatizm hiç olmazsa geleneğin bir nevi taşıyıcı gücüyle bazı tarihi gerçekleri anımsatır. Pozitivizmde bu da yoktur. Gerçeklerimizle aramıza kocaman bir yabancılaşma bendi örer. Batı’nın ideolojik hegemon gücü olarak, bir nevi silah sıkmadan (beynini kullanmadan) teslim almaya benzer. Açık ki, bu dogmatizmi kırmadan, genelde resmi uygarlık, özelde kapitalist modern paradigmayı kırmak mümkün olmadı. Dolayısıyla özgür yorumlama gücüne erişilemedi. Şu düşüncemde ikna olmuş durumdayım: İdeolojik silahlar askeri silahlardan daha fazla yasaklayıcı rol oynar.

“Demokratik uygarlık sistemleştirilebilir mi?” sorusunu kendime sorarken, bu yönetsel zincirlerle az boğuşmadım. Daha zorlu olanı ise, çok inandığım bilimsel sosyalizme ilişkin dogmaların kırılmasıydı. Adeta kendi kendinle vuruşarak dogmatizmin esiri olmaktan kurtuluyorsun. Kaldı ki, yaşamımın büyük bir kısmı bu uğraşıyla geçti.

Şöyle bir çelişki de yaşıyordum: Bir yandan tarım devriminin anayurdunda binlerce yıldan beri (M.Ö. 10000’den günümüze kadar) yaşanan bir kültürün hala etkisinden dolayı, diğer yandan kapitalizm sonrasının toplumunu kurma mücadelesine soyunmuştum. Aradaki en az on iki bin yıllık boşluğu çözmeden nasıl yeni toplumu kuracaktık? Düşünce sistemimiz bir nevi ahiret bilimine (eskatalogi) dönüşmüştü. Açık ki, düşüncemde verimli bir yöntem yer etmemişti. Yazılanların dışında bir santim ötesini düşünememe hastalığı ancak dogmatizmin etkisiyle izah edilebilir. Dinsel kalıpların hayhuyundan kurtulamadan, resmi pozitivizmin dediğim dediktir bombardımanına uğradık. Anladım ki, sistemlerin asıl koruyucu güçleri ideolojik hegemonyasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle Nietzsche’nin resmi Alman ideolojik gücüyle çıldırıcaya kadar boğuşmasını daha iyi anlıyorum. Eğer Batı’ya ilişkin birkaç yalın hakikat biliyorsak, herhalde bunu bu çılgınca boğuşmaya borçluyuz.

İyice etkisinden kurtulduğum birinci dogma, bilimsel sosyalizmin ilkel komünal toplumdaki kölecilik ve diğer sınıflı toplum sistemlerinin zorunlu ve art arda gelişmelerine ilişkindi. Bu dogmayı uzun süre bir nevi kanun gibi benimsemiştim. Bu dogmayla iç içe olan ikinci dogma olan toplumun sınıfla adlandırılmasını kırmakta da gecikmedim. Köleci ve feodal toplum tanımları gerçeği en hassas yerinden örtüyor, toplumu efendilerle özdeşleştiriyordu. Bunların hâkim ağızların bir kalıntısı oldukları açıktı. Yine iç içe oldukları üçüncü dogmayı da çorap söküğü gibi art arda çözmede zorlanmadım. Sınıflı toplum aşamalarının zorunlu ve ilerleyici olduklarına ilişkin dogmadan bahsediyorum. Sınıflı toplum aşamalarının hiç de zorunlu ve ilerleyici olmadıklarını anladım; tersine en gerici, zincirleyici bir gelişme olarak değerlendirmekte cesaretli davrandım. Sonuç, tarihin doğruya daha yakınlaştıran anlatımlarının

mümkün olduğuydu. Çoklu yorumlardan çekinmeden, tersine anlamı zenginleştirici çaba olarak değerlendirmek daha yerinde bir yöntemdi. Dogmatizmi (ön hükümlülük) birçok alanda kırınca, elbette yorum gücü ve anlam zenginliği gelişecekti. Şu hususu netçe belirtebilirim: Eğer insanlar nerede, hangi durumda bulunuyor olurlarsa olsunlar önlerindeki sorunları çözemiyorlarsa, bundaki temel etken yıkamadıkları binlerce yıllık dogmalar ve güdülerden kurtulma cesareti gösteremeyen ilkel düşünce seviyelerinden ötürüdür. Düşüncedeki korkaklık tüm korkaklıkların temelinde bulunur.

Demokratik uygarlığı düşünceleştirirken ikinci önemli husus, etrafımdaki yoğun somut ampirik malzemeydi. Bu malzeme tarihe ilişkin gözlemlere katbekat fazlasıyla tanıklık etmekteydi. Neden hanedanlık, artık-değer talanları, iktidar odakları sistemi olsun da, toplumun adeta kök hücreleri olan aile, kabile, aşiret, köy ve şehrin iktidar dışı sınıfları, devletleşmemiş halklar ve uluslar sistematik olarak değerlendirilmesin? Bunlar neden bizzat sistem teşkil etmesinler, ideolojik ve yapılanma olarak anlam bulmasınlar?

Umut bağladıklarımız eğer bu sorulara yeterli cevap verememişlerse, herhalde nedenleri vardır. Yoksa bunların hakikatten yoksun sorular olmadıkları açıktır. Kaldı ki, sistematik olmasa da, parça parça verilmiş cevaplar az değildir. Yeter ki cevap aramasını bilelim.

Farklı uygarlık ve modernite arayışına yönelirken, üçüncü etken toplumsal doğaya ilişkin özgür inşa potansiyelidir. Eğer ortada yığılmış devasa sorunlar varsa, insanlar işsizlikten ve açlıktan bitkin durumdaysa, sistem inşaları (yaratma, toplum mühendisliği anlamında değil) hem mümkün, hem de önemli bir zorunluluktur; ahlaki vecibedir. Zaten sorunların boyutu devrim ihtiyacını, devrim ise cevap teşkil eden yapılanmaları gündemleştirir.

Arayışımın dördüncü etkeni, hâkim sistem sana hiç umut vermiyor, seni insan yerine koymuyor ve en basit kimlik sorunlarına bile ilgi gösterip çözüm olamıyorsa, insan olmanın gereği olarak yapacağın şey, kendine saygıyı ve umudu kendi sistem inşa etme gücüne bağlamasını bilmektir. Yoksa kurtlar sofrasında seni bekleyen kemik artıkları değil, belki de bizzat yem olmandır.

Sonuncu bir etken, belki bana özgüdür, ama genel olduğuna da inanıyorum. O da eğer umut bağladığın anan bile olsa, sana hiçbir şey sunacak durumda değilse, birey olarak özgücüne güvenmekten çekinmeyeceksin. Sağa sola, güdülere teslim olmayacaksın. Eğer ortada yaşanacak bir durum yoksa, bil ki insan olarak en iyiyi, doğruyu ve güzeli inşa edebilecek akli ve iradeyi sergileyebilecek güçtesin!

Tarihin düz çizgisel yorumuna göre, tarımcı köy toplumundan sonra yükselen şehir toplumu 'son söz' hükmündedir. Şehir etrafında geliştirilen uygarlık öykülemeleri gerçeğin ta kendisidir. Şehirde yönetimi ele geçiren ve dini devlet olarak örgütleyen güç, egemen sınıf olarak tarihin motor gücüdür. Ne yaptıysa doğru ve kutsaldır; alın-yazısındakinin mukadder gerçekleşmesidir. Bunun için tanrısal ideolojik hegemonya-

lar yükseltilir. Her aykırı ses, ezeli-ebedi söze ve onun hayat ifadesine ihanet sayılarak ‘tanrının gazabına’ uğratılır. Despotun bütün onursuz işleri (en aşağılık baskı ve sömürü düzenleri), tanrı veya tanrıların en kutsal sözleri halinde rahiplerin ağzından dökülür. Artık kulların tanrı kanunları önünde boyunları kıldan incedir. Boyun kesilse bile acımaz.

Orijinal haliyle mitoloji veya din olarak kabaca bile anlatı haline getirilip sunulan sermaye ve zor örgütlenmesi olarak şehir çağı, uygarlık, çeşitli dönüşümler geçirerek günümüze kadar taşınır. Öz aynı olmakla birlikte, retorik ve formu (örgütlenme biçimi) değiştirilerek sunula sunula artık dökülen bütün cilaları karşısında kendini kaskatı bir ulus-devlet faşizmi olarak ebedi ilan etmekten kaçınmaz. Şehrin sermaye ve zor örgütlenmesi olarak bürokratik demir kafes ve içindekilerle birlikte AIDS ve biyolojik kanserleşmeler yanında, daha vahimi toplum doğasının tüm iç yapılanmaları ve doğal çevresiyle kanserleşmesi evresine girilmiştir. Bu çok kalın çizgilerle anlatımın abartma olmadığını anlamak için, dünya sisteminin son dört yüz (azami son beş bin yıllık) yılındaki savaşlara, sömürgeciliğe, toplumun tümüne yayılan savaş durumuna ve çevrenin felaketinin güncel haline bakmak yeterlidir.

Liberal ideolojik hegemonyanın tüm biçimlerine ve daha çok da resmi (devlet ideolojileri) alanlarına baktığımızda, tarihin sonu böyle noktalanmıştır. Diğer deyişle küresel çağın zirvesinde kapitalist sistem son sözün ebedi halidir. Bu anlatımın yeni olmadığını, her önemli sermaye ve zorbalık çağlarının sonunda böylesine ‘ebedilik’ ilanlarının yapıldığını biliyoruz. İşte beş bin yıllık uygarlık ‘bilimlerinin’ binlerce kılfı büründürerek yöntemselleştirdiği hakikat budur. Yöntem hakikat, hakikat yöntem olmuştur.

Başka tür dünyaların, bilimlerin, metotların olabileceği kulaklara fısıldandığında, cehennemlik, sapkınlık, kâfirlik söylemlerinin yanı sıra, sınır tanımaz ‘terör’ün her biçimi (Başı kesilme en basitidir. Çarmıha gerilme, ateşte yakılma, ipe çekilme, ömür boyu kürek cezasına çarptırılma, işkenceye yatırılma, ölünceye kadar çalıştırılma, hapishanelerde çürütülme, karılaştırılma, sömürgeleştirilenin sınırsız biçimleri, asimilasyon vb.) devrededir.

Beş bin yıldır yıkmaya çalıştığı tarım-köy toplumundan adeta intikam alırcasına hareket eden merkezi uygarlığın, 2000’li yıllarda bu toplumu tümüyle iflas ettirip son izlerini de silmeye çalıştığına tanık olmaktadır. Çevrenin yıkımı, aslında TARIM-KÖY TOPLUMU’ndan intikam almanın son biçimidir. Çok ilginçtir, susturulan Toplumsal Doğa’nın yerine, Birinci Doğa yol açtığı çeşitli felaketlerle (iklimin ısınması, kuraklık, kutup buzlarının hızla erimesi, türlerin hızla yok olması, sel ve hortum felaketleri vb.) bu yıkıma cevabını vermektedir. Bazen insanlık (susturulmuş insanlık) en dilsiz doğa kesilebilmektedir. Bunun acı, ama gerçek olduğunu kim inkâr edebilir ki?

Tarih paradigmasındaki en temel değişiklik, tarım-köy toplumu (M.Ö. 10000 - günümüze kadar) olmadan şehir temelli sermaye ve iktidar tekelciliğinin gelişmeye-

ceğine ilişkin olmalıdır. En temel yönetsel değişikliğe bu noktadan gidilebilir. Rosa Luxemburg'un çok yüzeysel dile getirdiği "Kapitalist olmayan toplum olmadan, kapitalizm, sermaye birikimciliği, tekelciliği olmaz" biçimindeki tanımını tüm tarihe ve sermaye biçimlerine yaymak daha doğru bir anlatım tarzıdır; sermayenin çözümlenmesinin tarihsel-toplum boyunca ifadesidir. K. Marks'ın saf kapitalist toplum modeli, yaptığı en temel yanlışlıktır. Çünkü böyle bir toplum ne pratik, ne de teorik olarak mümkündür. İspatı basittir: Diyelim ki, bir toplumda sadece kapitalistler (bürokratlarıyla birlikte) ve işçiler (işsizleriyle birlikte) vardır. Çünkü saf kapitalist toplum bunu öngörmektedir. Sermayenin fabrikalarında toplam yüz mal biriminin üretildiğini varsayalım. Yirmi beş mal birimi ücreti karşılığında işçilerin olmaktadır. Yirmi beş birim ise sermayedar sınıfın kullanımına kalsın. Peki, geriye kalan elli mal birimine ne olacak? Geriye kalanlar ya çürüyecek, ya bedava dağıtacaktır. Saf kapitalist toplum modeline göre başka türlü mümkün değildir.

Rosa, bu noktadan kalkarak, elli mal birimi ancak kapitalist olmayan topluma kâr amaçlı satılırsa sistemin mümkün olabileceğini söylerken, doğrunun kıyılarında gezinmektedir. Toplumsal gerçeklik daha kapsamlıdır. Ayrıca kârın ve ona dayalı sermaye birikiminin karşılığı ödenmeyen toplumsal artı olduğunu çok iyi bilmek ve hiç unutmamak gerekir. Kapitalist olmayan toplum kimdir? Başta tarihsel tarım-köy toplumdur; evlere kapatılmış kadın toplumdur; şehrin yoksul, emeğiyle geçinen zanaatkâr ve işsiz (ianeyle geçinen) kesimidir. Gerçeklik böyle konulunca, beş bin yıllık uygarlık ve en sistematik dönemi olan son dört yüz yıllık kapitalist dünya sistemini daha iyi çözümlemek imkân dâhilinde olacaktır. Tüm tarih boyunca sermaye ve iktidar olarak örgütlenen şebeke (aristokrasi, efendi, burjuvazi, devletlû, iktidarlı vb.) toplam nüfusun tahminen hiçbir zaman yüzde on'unun üstüne çıkmamıştır. Dolayısıyla toplumsal doğanın ana gövdesi her zaman yüzde doksanın üstündedir.

O halde yöntem açısından söyleyelim: Yüzde onun tarihselleştirilmesi, sistemleştirilmesi, düşüncenin temel objesi kılınması mı daha bilimsel doğru bir yoldur, yoksa yüzde doksandan fazlasının tarihselleştirilmesi, sistemleştirilmesi, düşüncenin temel objesi kılınması mı daha doğru bilimsel bir yöntemdir? Cevabı aranması gereken temel gerçeklik budur. Belki düşünce, bilim ve yöntem yoğunluğu yüzde onun tekelinde olduğu için başka türlü mümkün olmaz denilebilir. Ama bu tekel son tahlilde toplumsal artının gaspı, aşındırılması üzerine kurulmamış mıdır? En örgütlü ve ideolojik grup olması bu ayrıcalığını haklı kılar mı? Yüzde bir bile olsa, iyi örgütlenmiş bir zor, milyonları hükmü altına alabilir, milyonları bile yönetebilir. Söylediklerini en temel bilim ve yöntem olarak söyleyebilir. Bu gerçek, hakikat anlamına gelebilir mi? Bir avuç zorbayı ve tekelciyi kim hakikat olarak ilan ediyor? İlan edenlerin, mitoloji, din, felsefe, bilim ve sanat olarak sunanların, sermaye ve zorba şebekenin iktidarına bağlanması toplumsal hakikati (yüzde doksanın hakikatini) değiştirebilir mi? Sorunu

böyle koymak gerektiği gayet açıktır. Hiçbir ideolojik, bilimsel, dinsel, felsefi ve sanatsal hegemonyanın bu gerçeği değiştirmeye gücü yetmez, yetmemelidir.

Tarihsel-toplumu bu ana yöntemin ışığında yapısal olarak incelediğimizde, çeşitli düşünce biçimleriyle (mitolojik, dinsel, felsefi, bilimsel ve sanatsal) ifadeye kavuşturmak istediğimizde, hakikatin boyutları çok daha görünür kılınacak ve anlam bulacaktır. Demokratik uygarlık, tarihsel-toplumun bu iki yönlü (yani yapısallığı, nesnelliği ve ifade tarzı olarak öznelliği içinde) anlatımı olan çok daha gelişkin bir sistematikleğe kavuşturulabilir. Toplumsal doğanın da kapsamlı tarihselliği ve bütünlüğü içinde sistemleştirilmesi mümkün ve gereklidir. Bilimsel devrimin, sosyal bilimin paradigmatik temelini bu sistematik analiz oturtulmalıdır.

Yöntem sorununa böylesi bir yaklaşım, toplumsal doğayı tüm tarihsel zenginliği ve bütünlüğü içinde daha çok sunma yeteneğindedir. İlk bakışta görülüyor ki,

a- Sermayesiz ve iktidarsız toplum mümkündür, ama toplumsuz sermaye ve iktidar mümkün değildir.

b- Sermayesiz ekonomi mümkündür, ama ekonomisiz sermaye mümkün değildir.

c- Devletsiz toplum mümkündür, ama toplumsuz devlet mümkün değildir.

d- Kapitalistsiz, feodalsiz, efendisiz toplum mümkündür; ama toplumsuz kapitalist, feodal ve efendi mümkün değildir.

e- Sınıfsız toplum mümkündür, ama toplumsuz sınıf mümkün değildir.

f- Şehirsiz köy-tarım mümkündür, ama köy ve tarımsız şehir mümkün değildir.

g- Hukuksuz toplum mümkündür, ama ahlaksız toplum mümkün değildir.

h- Kendi çalıp kendi oynayan kişi misali toplumu politikasız ve ahlaksız duruma düşürmek mümkündür. Ama o zaman toplum yeni Leviathan (ulus-devlet faşizmi) tarafından parçalanıp yutulmaktadır ki, toplumun ve insanın ölüm anı da böyle seyirlik olmaktadır. Soykırımın gerçekleştirildiği andır bu an. Michel Foucault'nun insanın ölümünü ilan ettiği andır bu an. Friedrich Nietzsche'nin toplumun ve insanın içiştirilip küçleştirildiğini, karıncalaştırıldığını söylediği, sürü ve kitle olarak ilan ettiği andır bu an. Toplumun M. Weber'in 'demir kafesi'ne kapatıldığı andır bu an!

Demokratik uygarlık paradigması bu anda devreye girmek durumunda ve zorundadır:

1- Tarım ve köy olmadan toplum sürdürülemeyeceğine göre, resmi uygarlık tarihi boyunca hep sömürü ve baskı konusu olmuş bu toplum kesiminin tarih boyunca gösterdiği direniş ancak politik toplum haline dönüşmesiyle kendi amacına kavuşabilir.

2- Sermaye ve iktidar tekellerinin üsleri olmadan kent mümkündür. Uygarlık tarihi boyunca sömürü ve baskının üsleri rolüne zorlanan kentin gerçek kurtuluşu, politik kent toplumu haline geliş ve demokratik yönetimle mümkündür. Tarihte çok zengin olan kentlerin demokratik ve konfederalist yönetimi daha da geliştirilerek, kanse-
rolojik yapılar yığını olmaktan kurtarılabilir.

3- Ekonomi üzerine kurulu sermaye ve iktidar tekelleri daraltılıp ortadan kaldırılınca kadar ne ekonomik bunalımlar ne sorunlar tükenebilir. Başta işsizlik, açlık ve yoksulluk olmak üzere, çevre tahribatı, her tür gereksiz sınıflaşma, sosyal hastalıklar ve savaşların temel nedeni, sermaye ve iktidar gruplarının toplumsal artık-değer üzerinde pay kapma ve paylarını arttırma mücadelesidir. Toplumsal doğa tüm bu sorunlar ve hastalıklara karşı esnek zarla donatılmıştır ki, sermaye ve iktidar aygıtlarının sınırlandırılması halinde bile başarılı olabilir. Tarih eğer ekonomik ve sınıfsal açıdan yazılıp okunacaksa, ancak bu paradigma ile gerçek anlamına kavuşabilir.

4- Sermaye ve iktidar tekeli olmadan toplumun doğal hali, ahlaki ve politik toplumdur. Tüm insan toplumu doğuşundan sönüşüne kadar bu niteliği yaşamak durumundadır. Köleci, feodal, kapitalist, sosyalist toplum kalıpları toplumsal doğaya giydirilmek istenen elbise misali gerçeği ifade etmezler. Böyle iddialar olabilir, ama böyle toplumlar yoktur. Toplumun esas hali ahlaki ve politik olup, tarih boyunca sermaye ve iktidar tekelleriyle hep sıkıştırıldıklarından, sömürüldüklerinden, sömürgeleştirildiklerinden ötürü tam gelişme imkânı bulamamışlardır.

5- Demokratik siyasetin temel görevi, ahlaki ve politik toplumu özgür temellerde kendi işlevine kavuşturmak olabilir. Böylesine işlevsel olabilen toplumlar açık, şeffaf demokratik toplumlardır. Demokratik toplum ne kadar gelişmişse, ahlaki ve politik toplum da o denli işlevsel olabilecektir. Demokratik siyaset sanatı bu tür toplumları sürekli işlevsel kılmaktan sorumludur. Toplumları 'toplum mühendisliği'nce yaratmak demokratik siyasetin görevi değildir. Bu tür mühendislik liberalizmin sermaye ve iktidar tekeli oluşturma faaliyetidir.

6- Tarih boyunca uygarlık adına kurulan tüm krallıklar, imparatorluklar, cumhuriyetler, kent ve ulus-devletler tek ve toplu olarak, uzlaşmış ve rekabetçi halleriyle, hegemonik ve eşit duruşlarıyla özünde sermayenin iktidarlaşmış, devletleşmiş biçimleridir.

Ahlaki ve politik toplumun hedefi hiçbir zaman bu tür tekeller haline gelmek olamaz. Ancak onlardan ya bağımsız ya da koşullu barış içinde uzlaşma halinde yaşayabilir. Bu durumlarda demokratik uygarlıkla resmi iktidar uygarlıkları çeşitli biçimler altında uzlaşabilirler. Barış süreçleri bu koşullu uzlaşmalara dayandığından, diğer tüm tarih zamanları ya toplumların içinde ya üstünde sürekli savaş hali içindedir.

7- Toplum sürekli tekeli sömürü savaşlarına (içinde ve dışında) dayanmak durumunda olmadığından, çeşitli biçimler altında kendi demokratik uygarlığını (hem tarım-köy zemininde, hem kentin emekçileri içinde) geliştirmek durumundadır. Tarih sadece iktidar ve devletler yığınının (en insanlık dışı ve köhne yapılar ve savaşların aracı) toplamı olmayıp, ondan katbekat (her zaman toplumsal doğanın yüzde doksanın üstündeki varlığı) daha fazla demokratik uygarlık örnekleriyle doludur. Tüm aile, kabile ve aşiret sistemleri, konfederasyonları, kent demokrasileri (Bilindiği kadarıyla

en çarpıcı örnek Atina'dır) ve demokratik konfederalizmleri, manastırlar, tekkeler, komünler, eşitlikçi partiler, sivil toplumlar, tarikatlar, mezhepler, iktidarlaşmamış din ve felsefe toplulukları, kadın dayanışmaları, yazıya geçirilmemiş sayısız dayanışmacı cemaat ve meclisleri vb. devasa toplumsal gruplar demokratik uygarlığın hanesine kaydedilmelidir. Ne yazık ki, bu toplulukların tarihi sistemlice yazılmamıştır. Hâlbuki gerçek insancıl tarih bu grupların sistematik ifadesi olabilir.

8- Resmi iktidar uygarlıkları sermaye ve silah tekelleriyle ideolojik hegemonyayı iç içe sürdürdüklerinden, demokratik uygarlığın ideolojisi hep zayıf ve sistemsiz kalmıştır. İktidarlarca sürekli bastırılmış ve saptırılmışlar, çoğunlukla yok edilmişlerdir. Nice bilge, bilim, felsefe, din, mezhep ve sanatçı teslim olmadıklarında, özgür vicdanın sesini dinlediklerinde en ağır cezaya çarptırılmış ve susturulmuşlardır. Bunun tarihinin yazılmamış olması olmadığı anlamında değildir. Demokratik uygarlığı sistematik bir tarihsel-toplum ifadesine kavuşturmak başta gelen entelektüel görevlerimizdendir.

9- Dünya kapitalist sistemin son dört yüz yılındaki tüm ideolojik, idari, askeri, ekonomik, iktidar tekeli olarak ulus-devlet uygarlık sistemine karşılık, demokratik uygarlığın kent demokrasisi (İtalya'da) ve konfederasyonları (Almanya'da), köylü isyanları ve komünleri, işçi isyanları ve komünleri (Paris Komünü), reel sosyalizm deneyleri (dünyanın üçte birinde), ulusal kurtuluş süreçleri (devlet ve iktidar olmayan halleri), çok sayıda demokratik partiler, sivil toplumlar, en son ekolojik ve feminist hareketler, tüm demokratik gençlik hareketleri, sanat festivalleri ve iktidar amaçlamayan yeni dinsel hareketlere kadar uzanan geniş yelpaze içinde yer alan hareketlerin, tam bütünleşmemiş de olsa, küçümsenmemesi gereken bir sistematığı vardır.

10- Günümüz ulus-devlet sistematığı ağır sorunlar yaşasa ve çatlaklıkları her gün artsa da, halen ulusal, bölgesel ve küresel alanda en güçlü sistematığe sahiptir. Ulus-devletler (sayıları iki yüz'ü aşıyor), bölgesel birlikler (başta Avrupa Birliği, ABD-Kanada-Meksika, Güneydoğu Asya) ve küresel BM (Birleşmiş Milletler) ile temsil edilmesine karşılık, demokratik uygarlık sisteminin Dünya Sosyal Forumu gibi gevşek ve formsuz, devlet ve iktidar olmayan çeşitli emekçi ve halk birlikleri çok yetersizdirler. Yetersizlik ideolojik ve yapısal temeldedir. Bu yetersizliği gidermek için Dünya Demokratik Konfederalizmi, bölgesel ve yerel ulusal demokratik konfederasyonlar, bunların parti ve sivil toplum aygıtları geliştirilmek durumundadır.

C- Demokratik Uygarlığın Tarih Taslağı

Özgür insan doğasının en temel özelliği, tarihini seçebilmesi ve tarihle yaşamayı bilmesidir. Tarih varoluşun, gerçekleşen sürecin yorumudur. Ne kadar farklı varoluşlar varsa o kadar tarih de olacaktır. Ama tarihsel farklılık, tarihsel birliğin olmadığı anlamına gelmez. Birlik olmadan farklılık anlam ifade etmez. Farklılıklar birliğe bağlı olarak olur. Mühim olan, birliği neyin temsil edeceğidir. İnsan türü söz konusu ol-

duğunda, şüphesiz zekâ ve araç kullanma yetenekleri birliğe esas kılınabilir. Çünkü bunlar olmaksızın aralarında hiçbir fark yoktur. Bazen devlet, bazen demokrasi, ahlaki ve politik boyutlar, zihniyet biçimleri, ekonominin durumu farklı birlik temelleridir. Önemli olan, hangi farklılıkların hangi birlik temelinde geliştiğini tespit etmektir.

Demokratik uygarlığın temel birliği olarak ahlaki ve politik toplumu esas aldık. Anlaşılabilirliği için tanımını ve yöntemini belirlemeye çalıştık. Şimdi de kısaca tarihsel gelişiminin taslağını çizelim:

a- Toplumsal doğa yaşamının yüzde 98'ine yakınının klan toplumu dediğimiz 25-30 kişilik birimler halinde süregeldiğini bilmekteyiz. Klanı toplumun kök hücresi olarak tanımlayabiliriz. Klan toplumu süreç içinde oluşan aile, kabile, aşiret, kavim ve ulus toplumunun tümünde hücre farklılaşmasına benzer biçimde yaşamını halen sürdürmektedir. Klan ister işaret dili, ister simgesel dil halinde bulunsun, temel toplumsal doğa tanımımıza göre ahlaki ve politik bir toplumdur. Elbette klanda çok basit bir ahlak ve politika vardır. Önemli olan var olmasıdır. Basitlik önemi ortadan kaldırmaz. Tersine önemin önemini kanıtlar. Hatta denilebilir ki, ahlak en güçlü ifadesini klan toplumunda yaşar. Adeta içgüdüselin ifadesi rolündedir. Ona (ahlaka) göre yaşamak varoluşun olmazsa olmaz koşuludur. Ahlakını yitiren klan dağılmış, dağıtılmış veya yok edilmiş klandır. Basit kurallarla ifadesi ancak yaşamsallığına yorumlanabilir. Kıyaslamak açısından denilebilir ki, günümüzde hukuk kuralları sıkça çiğnendiği halde topluma bir şey olmaz. Belki de hukukun tutuculuğu nedeniyle bu çiğneme daha olumlu bir rol bile oynayabilir. Klanda ise, kural bozulması topluluğun sonudur.

Politika için de aynı özellik belirtilebilir. Klanın toplayıcılık ve avcılık gibi çok basit iki işi vardır. Şüphesiz tüm klan üyeleri kendileri için hayati olan toplayıcılık ve avcılık üzerinde belki de bin kez tartışarak, danışarak, deney alışverişi yaparak, bazı üyelerini görevlendirerek en iyi, verimli biçimde toplayıcılık ve avcılık politikalarını oluşturup uygulamaya çalışmışlardır. Aksi halde yine yaşam mümkün olamazdı. Neyin nasıl toplanıp yenileceği en temel politikaydı, yani ortak işti (Politika ortak iş olarak tanımlanır). O halde klan toplumu çok basit, ama hayati bir politik topluluktu. Bir gün politika yapmazsa ölürdü. Politika bu nedenle çok hayati bir doku işlevselliğine sahiptir. Belki de diğer tüm özellikleri öteki primatlarla (insana yakın hayvanlar) benzerdi. Yegâne önemli farkları, basit ahlaki ve politik dokuyu geliştirmiş olmalarıdır. Araçlar bile ancak politika olduğunda devreye girer. Dilin gelişimi bile ancak ahlaki ve politik temelde mümkündür. Konuşma ihtiyacını hızlandıran unsurun işin yapılmasına ilişkin tartışma ve karar olduğunu hiç unutmamalıyız. Burada beslenme ihtiyacı ahlak ve politikanın temelinde yatar demek bana anlamsız gelmektedir. Şüphesiz tek hücreli amiplerin de beslenme ihtiyacı vardır. Ama amiplerin ahlaki ve politikasından bahsedemeyiz. İnsanın amipten farkı, beslenme ihtiyacını farklı ahlaki ve politik yaklaşımlarla sürekli geliştirme özelliğidir. Bu anlamda Marksist öğretilerdeki "Ekonomi her şeyi belirler" ifadesi pek açıklayıcı değildir. Önemli olan, ekonominin

nasıl belirlendiğidir. İnsan türünde bu durum ahlaki ve politik dokuyu, toplumsal alanı gerektirir.

Klan toplumunu bu temel özelliği nedeniyle demokratik uygarlık sistem tarihinin baş ve başlangıç köşesine oturtabiliriz. Sistem tarihi bu yönüyle insanlığın ömrünün yüzde 98'lik kısmına sahip kılınmaktadır. Ayrıca klan varlığını, belirttiğimiz gibi halen aile, kabile, aşiret, kavim, ulus, uluslararası topluluk ve hatta ulus-üstü topluluklarda ana hücre olarak sürdürmektedir.

Dördüncü buzul döneminin yaklaşık yirmi bin yıl önce çözülmesiyle Zagros-Toros sisteminde en muhteşem biçimiyle oluşan mezolitik (yaklaşık bundan 15000-12000 yıl önceki ara dönem) ve neolitik toplum (12000'den bugüne) klan toplumundan daha gelişkindiler. Ellerindeki araçlar ve yerleşme düzenleri gelişmişti. Nitekim ilk tarım ve köy devrimi bu süreçte oluştu. Zagros-Toros sistemi başat olmakla birlikte, insan topluluklarının yaşadığı birçok Afro-Avrasya mekânlarında da (Benim yorumum, bu gelişme Zagros-Toros neolitik toplumunun yayılmasıyla oluşmuştur) benzer toplumsal oluşumlar başlar. Toplumsal doğanın tarihinde muhteşem bir çağdır bu dönem. Simgesel dilin halen kullanılan ana biçimlerinin oluşumundan tarım devrimine (tohumların bilinçlice ekilip biçilmesi, hayvanların evcilleştirilmesi), köylerin oluşumundan ticaretin kökenine, anacıl aileden kabile ve aşiret örgütlenmesine kadar birçok gelişim bu tarihsel aşamaya denk düşer. Şüphesiz bu dönemin Yeni Taş adıyla anılması, gelişkin taş araçların varlığına işaret eder. İnsan zekâsının açılımı da muhteşemdir. Bugüne kadar damgasını vuran tüm araç ve gereçlerin kullanım esasları icat edilmiş gibidir. Tarihin ikinci uzun süreli dönemidir. Kalan yüzde iki'den biri bu döneme aittir. Toplum yine esasta ahlaki ve politik toplumdur. Henüz hukuk ve devlet yoktur. İktidar tanınmamaktadır. Ana'ya kutsallık atfedilmekte, kadın tanrıça imgesi yükseltilmektedir. Kutsal tapınak ve mezar dönemine geçilmiştir. Ölülerıyla aynı mekânda iç içe yaşayacak kadar tarihsel yaşarlardı. Halen kalıntılar bu gerçeği adeta gözümüze sokmaktadır. İlkel değil gerçek, hakiki insanlarla karşı karşıyayız.

Demokratik uygarlık tarihinin ikinci ana dönemi böyle çizilebilir. Saf demokratik uygarlık değerleriyle temsil edilir bu dönem. Ahlaki ve politik toplumun simgesel dil ve aklın gelişimiyle köy ve kabile çapında demokrasiyi en görkemli biçimde yaşaması belki bazı düşüncelerce yadırganabilir. Ama gerçek böyledir. Ahlaki ve politik olanın en saf demokrasi olduğu dönemdir. Artı-ürün olanakları artınca, bu durum toplumun üzerinde önce hiyerarşik güçlerin, daha sonra kent merkezli uygarlık güçlerinin sistematik baskı ve sömürüsüne yol açacaktır.

b- Yazılı tarih denen uygarlık anlatıları (her tür mitolojik, dinsel, bilimci anlam), tarihi yaratıcının emriyle başlatır. Bahsedilen tarih yaklaşık son beş bin yıllık tarihtir. Sosyolojik çözümlemeyi derinleştirdiğimde ve benzer yaklaşımlarla pekiştirdiğimde, bu tarihsel tasarıların ideolojik kökeninin kesinlikle baskı ve sömürüyü kutsallaştırılmaya dayandığını belirtebilirim. Bugünün sözde bilimsel ekonomi-politiği de

dahil, yapılan iş, toplumun gelişen emek niteliğiyle sağladığı artık-değer, hatta toplumun yaşam değerleri üzerine kurulu bir ideoloji geliştirmektir. Gerçeğin gizlenmesi için çok büyük ideolojik çaba ve zor kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kent-sınıf-devlet inşası aynı zamanda büyük ideolojik inşaların dönemidir. Temel işlevleri yaratılışı, oluşumu farklı göstermek, tanrısallık imgesi içinde rahibin, güçlü adamın, yöneticinin başarısı olarak yansıtmaktır.

Demokratik uygarlık tarihi öncelikle bu ideolojik perde ve barajlamaları aşmak durumundadır. Ancak o zaman sadece aileyi, tarım-köy toplumunu, kabile ve aşiret yapılanmalarını değil, kent-sınıf-devleti, daha önce kurulan ve halen sürüp giden hiyerarşik iktidarı, ilk kadın sömürgeleşmesini de daha iyi anlayabiliriz. Paradigma değişikliği bu anlam gücünü çok geliştirecektir.

Şüphesiz kent-sınıf-devlet üçlüsü olarak farklılaşan uygarlık şebekesi halindeki tekeli sermaye toplulukları dışında, onunla çelişkili de olsa, demokratik uygarlık yeni bir aşama halinde devam etmektedir.

Kent ile kır arasında çelişki oluşmuştur. Fakat kent ve kırın birbirini bütünleme eğilimi daha ağır basmaktadır. Demokratik uygarlığın kent uzantıları (köleler, zanaatkarlar, kadınlar) olmakla birlikte, kent de kır uzantıları bulunmaktadır. Özellikle güçlenmiş bulunan hiyerarşik yapı, kent-devlet yönetiminin kırdaki işbirlikçileridir. Çelişki ve çatışma aslında maddi çıkarları farklılaşmış bu iki toplumsal blok arasında geçmektedir. Komünal, ahlaki ve politik toplum güçlerini ifade eden demokratik uygarlıkla kentte köle işçiliği, kırdaki kabile ve köy talanları ve ganimetleri üzerine kurulu sermaye ve devlet tekeli uygarlık arasında şiddetli ideolojik, askeri ve idari çatışmaların varlığı yoğun olarak gözlemlenmektedir. Ayrıca kent yönetimlerinin kendi aralarında da sürekli pay kapma savaşları vardır. Sümer destanlarındaki kent ağıtları, ezgiler çatışmaların ne denli şiddetli geçtiğini hissettirmektedir. Kabile ve aşiret yapılanmalarının büyük oranda kent kökenli uygarlık saldırıları altında şekillendiğini belirtmek mümkündür. M.Ö. 4000-3000'lerde varlığına tanık olunan etnik yapılanmalar bu dönemin ürünü olsa gerekir. Sümerler ve Mısırlıların bunlara ad taktıklarını biliyoruz. Sümerler kuzey ve kuzeydoğusundakilere Uryan, Aryen (tepe, dağ ve toprak, çiftçi kökenliler), batıdakilere Amorit (Semitik kökenliler, Sümerleşmemiş proto-Araplar), Gutiler, Kassitler derken, Mısırlılar Sina Çölünden gelenlere Apiru (Çölden gelen tozlu insanlar) demektedir. İbrani isminin de Apiru'dan türediği kabul edilmektedir. Kentlerin ve kulelerin etrafında surların örülmesi, karşı toplumun varlığını en iyi belirleyen kanıtlardır.

Toplumun sınıf temelli uygarlığı kolay kabul etmediği çatışmaların şiddetinden yeterince anlaşılmaktadır. Bazen köy ve hatta uygarlık merkezlerinin toptan yakılmaları (Arkeolojik kayıtlar bu konuda çok örnek vermektedir) izlenmektedir. Mezopotamya çok katlı höyüklerin defalarca yakılmış yerleşim merkezleriyle doludur. Bu dönemden kalma mitoloji ve edebiyat, ağırlıklı olarak bu gerçekleri yansıtmaktadır.

Homeros'un **İlyada**'sı üçüncü dereceden bir versiyon olarak, bu Mezopotamya kökenli destan geleneğini yansıtmaktadır. Hesiodos ise benzer bir versiyon yaparak, Sümer tanrı panteonu'nu Olympos panteonuna dönüştürmüştür. Savaşların krallar şahsında tanrıların savaşı oldukları, dönemin tüm destan geleneğinde mevcuttur. Tanrı-kralların özdeşliği çok belirgindir. Firavun ve Nemrut unvanları bu özdeşliğin çarpıcı örnek ifadeleridir. Savaşlardan beklenen köy toplumlarının ekonomik talanı ve esirleştirme iken, kabilelere karşı da benzer seferler söz konusudur: Esir ve ganimet eşyalar. Uygarlıklar ayrıca birbirlerini de talan ve esir etmeyi temel kazanç kapısı saymaktaydılar. Uzlaşma ve ihtilafların maddi çıkara dayalı yapıları günümüze kadar devam etmiştir. Her şey "Kim daha büyüktür?" hesabına dayanmaktaydı. Gökteki tanrı birliğinin esas olarak yerdeki en büyük krallığın imgesel hali olarak tasavvur edildiği çok açıktır. Osmanlı sultanlarının bile kendilerini Zilullah (Tanrının yeryüzündeki gölgesi) olarak adlandırmaları bu gerçeği kanıtlamaktadır.

Bu tarihi dönemde temel çelişkiyi dar sınıf temelli olarak sunmak büyük eksiklik olacaktır. Köle sınıfının efendilerinin ve tapınağın en uysal hizmetkârları, hatta bedenlerinin uzantıları olarak hareket ettikleri müşahede edilmektedir. Savaşanlar, köleleşmeyi reddeden aşiret ve kabile topluluklarıyla köylülerdir. Bir de tekelcilerin kendileri için pay kapma savaşları sıkça yaşanmaktadır. M.Ö. 1500'lere doğru Hitit, Hurri-Mitanni ve Mısır uygarlıkları arasında hegemonik mücadelenin başladığı görülmektedir. M.Ö. 1500'lü yıllar Ortadoğu'da ilk defa merkezi uygarlığın oluşum dönemidir. M.Ö. 1500-1200 dönemi tarihin ilk görkemli kent çoklukları arasındaki rekabetçi yarış ve hegemonyacılığa yükseliş örneğini sunmaktadır. Bu dönem tarihin çok hareketli ve görkemli bir dönemi sayılmaktadır. Kabile, aşiret ve köy toplumları da gelişmelerini sürdürmektedir. Ticaret ilk defa etraflarında imparatorluk inşa edilecek denli önem kazanmıştır. Asur ve Fenike kendi güçlerini esas olarak ticaret tekelinden almaktaydılar. M.Ö. 1500'lerde Çin ve Hint uygarlıkları ilk adımlarını atarken, tüm Avrupa, Asya'nın diğer kısımları, Afrika ve Amerika daha neolitik toplumla tanışma ve yaşama durumundaydılar. Tarihte en çok merak ettiğim iki dönem, M.Ö. 6000-4000 neolitiğiyle, tarım-köy toplumuyla M.Ö. 1500-1200'lerin kent yaşamı, kent toplumdur. Bu dönemlerin oluşum temposu ve destansı anlatımlarının orijinalliği, yaratıcılığı çok ilgi çekicidir. Destansı kahramanlıklarla tanrısalılıklara ilişkin kavramsallaştırmaların ağırlıklı olarak bu dönemlerden kalma olduğuna inanmaktayım.

Uygarlıkların zaman ve mekânsal yayılım ve gelişim dönemlerine ilişkin sıkça yaptığım değerlendirmeleri bir özetlemeyle şöyle ifade etmem mümkündür:

1- Dicle ve Fırat'ın beslediği Zagros-Toros dağ sisteminin ovalarla birleştiği, doğal bir sulama iklimine ve çok zengin bir bitki ve hayvan türlerine sahip olduğu alanlarda M.Ö. 15000-12000'lerde görkemli bir avcı ve toplayıcı toplumdur (Urfa'daki Dikilitaş tapınağı bu süreci açıklayıcı niteliktedir) sonra başlayan tarım-köy

toplumu, M.Ö. 6000'lere kadar emekleme ve tam yerleşikliğe geçiş aşamasındadır. M.Ö. 6000-4000 arası tarım-köy toplumu en yaratıcı dönemini yaşamaktadır. M.Ö. 5000'lerden itibaren her tarafa kendini ihraç etmektedir. Çok az göçmen, çoklukla kültürel ihraç söz konusudur. M.Ö. 5000-4000 döneminde Aşağı Mezopotamya'da sulu tarım etrafında yükselişe geçen El-Ubeyd kültürü, Kuzey Mezopotamya üzerinde karşı kolonici siyasete başlayacak kadar güçlenmiştir. M.Ö. 4000'lerde Yukarı Mezopotamya'da bu kültürün kolonyal yayılışına tanıklık eden arkeolojik kalıntılar vardır. Fakat bölgenin öz kültürü hala başat özelliğini korumaktadır. Uruk Çağı M.Ö. 4000-3000 döneminde yükselir. Kentin doğusunu temsil eder. Gılgameş Destanı bu büyümlü gelişmeyi konu edinmektedir. Kuzeye doğru benzer bir yayılım göstermektedir. Her iki dönem muhtemelen dokuma, çanak çömlek ve tarımsal üretimi verimli kılarak hamle üstünlüğünü ele geçirmiştir. M.Ö. 3000-2000 dönemi klasik Ur Hanedanları dönemidir. Ayırt edici özelliği, kentlerin çoğalması ve aralarında şiddetli ve sürekli paylaşım kavgalarıydı. Bunlara ilk tekellcilerin yeniden paylaşım savaşları da denebilir.

2- Mezopotamya merkezli neolitik dönemin M.Ö. 4000'lere doğru Çin'e, Hind'e, tüm Avrupa'ya ve Afrika'nın kuzey ve doğusuna hamle yaptığı düşünülebilir. M.Ö. 4000-2000 dönemi bu alanlarda neolitik toplumun iyice yerleşme dönemi idi. Güç kazanan Avrupa ve Kafkasya kökenli neolitik toplulukların M.Ö. 2000'lerden sonra tersine bir dalga yaptıkları izlenmektedir. Kuzeyin sarışın, yeşil gözlü insanların, ilk büyük kabile boylarının saldırı ve göçlerinin Anadolu'dan Hindistan'a kadar dalgalar halinde akışı, önemli bir tarihi alt üst oluş sürecidir. Akınlar Mezopotamya'nın ve Mısır'ın uygarlık merkezlerine kadar uzanmıştır. Ayrıca M.Ö. 4000-2000'lerde hem Semitik kökenli Arabistan kabileleri, hem dağlık Aryen kabileleri de uygarlık merkezlerine dalgalar halinde saldırılarda bulunmuşlardır.

Tarihin bu ilk kolonyalizm ve anti-kolonyalizm yayılım hareketlerinde her iki uygarlık tipinde de gelişmeler yaşanmaktadır. Kabilelerin hiyerarşik kesimleri devletleşme sürecine girerken, birçok kabile üyesi köle sınıfına kattırılmaktadır. Kabile ve aşiret saflarında ayrışma yaşanmaktadır. Bir yandan yeni kent uygarlıkları türerken, diğer yandan kabile ve aşiret örgütlenmeleri ve dayanışmaları güçlenmektedir.

3- M.Ö. 2000-1500'lerde Sümer ve Mısır'ın klasik dönemleri sona ererken, Babil, Asur, Hurri-Mitanni-Hitit ve Mısır Yeni Hanedanlık dönemlerinde uygarlıklar arasındaki ilişki ve çelişkilerin çok yoğunlaştığı bir dönem söz konusudur. İlk defa merkezi hegemonik uygarlık dönemi başlamıştır. Küreselleşmenin farklı bir dönemi söz konusudur. Uygarlıktan aldıkları teknik ve diğer alışkanlıkları uygarlık merkezlerine karşı kullanan kuzeyin kabile boylarıyla Ortadoğu'nun dağ ve çöl kabileleri de saldırılarını aralıksız sürdürmektedir. Silahlanma teknolojisinde tuncun yerine demirin geçmesi birçok yeni gelişmeye yol açacaktır. İlk defa maden arayışı ve ticareti büyük önem kazanacaktır. Kale ve sur yapımında büyük artış vardır. Kalelerin ilk

görekli örnekleri bu dönemin ürünüdür. Ticaretin rolü de zirve yapmaktadır. Asur ve Fenike'nin büyük yükselişü ticari tekellerin ürünüdür. Kuzeyden İskitler ve Dorların, güneyden Aramilerin savaşı kabilelerinin saldırısı altında M.Ö. 1500-1200 yılları arasında uygarlık büyük darbe alır. M.Ö. 1200-800 dönemi daha çok gerileme dönemidir. Ayakta kalan tek güç Asur İmparatorluğu'dur.

4- Grek-Roma, ilkçağın son büyük klasik çağ uygarlığı olarak, kendi dönemlerine kadar her iki uygarlık (Mezopotamya ve Mısır) sisteminin tüm miraslarını özümsemiş gibidir. M.Ö. 1000 - M.S. 500 dönemini kapsayan bu uygarlık süreci Asya, Afrika ve Avrupa üzeri yayılımını sürdürmüş ve içinde ayrıca klasik bir çağ oluşturarak katkısını yapmıştır. Mitolojik çağ önemini yitirirken, dinsel, felsefi, hatta bilimsel gelişimin yeni orijinal çıkışları yaşanmıştır. Sermaye ve iktidar tekellerinin zirvesini oluşturan Roma İmparatorluğu, içte yoksulların Hıristiyanlık partisiyle, dışta dört taraftan akan kabileler ve kavimlerin direniş ve saldırılarıyla, yani demokratik uygarlık güçlerinin darbeleri altında dönemini ve tüm ilkçağı beraberinde kapatmıştır.

c- Tarihsel süreç içinde uygarlıklar bakımından konumu en çok güçlük yaratan İbrahimî dinler geleneğidir. Üç temel din olarak nasıl bir uygarlığa oturtulacakları halen tartışmalıdır.

Uygarlık çözümlemelerim temelinde üzerlerinde oldukça yoğunlaşmaya çalıştığım bu gelenekleri, iki temel uygarlık gücü arasında orta bir yol tuturmaya çalışan (tıpkı günümüzün sosyal demokrat hareketleri gibi), tipik uzlaşıcı, eklektik bir hareket olarak tanımlamaktayım. Simgesel olarak her ne kadar İbrani kabilesinin önderliğinde yönetilen bir hareket diyorsam da, ırkî anlamdan ziyade, ideolojik yönü güçlü olan bir hareket olarak değerlendirmek daha isabetli olacaktır. Görünüşte bir kabile hareketi gibi sunulmakla birlikte, özünde tüm Ortadoğu kökenli demokratik ve devletli uygarlıkların orta yolcu bir değerlendirmesi yatmaktadır. Ne tam sınıf hareketi, ne de kabile hareketidir. Ayrıca ne tam ideolojik ne de tam ahlaki ve politiktir. Her bakımdan orta yolcudur. Hz. İbrahim'in çıkışından (M.Ö. 1700'ler, Adem-Havva'ya kadar taşırısak, Sümer ve Mısır uygarlık çıkışlarına kadar dayandırılabilir) günümüzdeki izlerine kadar bu özelliğini hep korumuştur. Ama sürekli hem her iki uygarlığa ilham vermiş, hem de güçlerini onların mirasından (maddi ve manevi güçlerini kastediyorum) koparmıştır. Dolayısıyla hem dostluklarını, hem de düşmanlıklarını kazananak tarihsel gelişmelere yol açmışlardır.

Uygarlık anlatımlarının mitolojik çağını kapatıp dinsel çağın öncülük rolünü üstlenen İbrahimî dinler, yeni uygarlık paradigmamız altında daha anlaşılır kılınabilir. Mitolojik çağın en belirgin anlatımı tanrı-kral anlatımıdır. İlkçağların anlatım dilinin mitolojiyle yüklü olduğunu unutmamak gerekir. Bugünkü gibi rasyonaliteyi aramak beyhude bir çabadır. Tüm eşya, olgu ve olaylar mitolojik dille anlatılır. Animizmin (doğanın canlılığı üzerine kurulan inanç) derin etkisi altında oluşan Sümer Çağı mitolojisi, doğanın canlılığını (Klanların dini demek mümkündür) biraz dönüştürüp ilk de-

fa tanrısal olan ve olmayan doğa biçiminde bir ayrıma girişti. Tüm içeriğini Yukarı Mezopotamya neolitik toplumundan alan Sümer rahipleri, ana-tanrıça anlatımı yerine baba, erkek-tanrı mitolojisine ağırlık verdi. Toplumdaki büyük maddi dönüşümün (önce erkek ağırlıklı hiyerarşik düzen, ardı sıra ve birlikte devlet biçiminde otorite) yeni mitolojik ideoloji yansımalarına muhteşem Enki çıkışında rastlamaktayız. Uruk Tanrıçası İnanna (Kökenini Yukarı Mezopotamya'nın Ana Tanrıçası Star-İştar'dan almaktadır) ile Eridu Tanrısı Enki (İlk erkek şehir tanrısı) arasındaki mücadele bu konuda çok çarpıcıdır. Bütün tanrısallık haklarının neden ana-tanrıçaya ait olduğunu (Ünlü 104 Me'ler, doksan dokuz erdem, yetenek, icat, sanatın kadın yaratımı olduğunu iddia etmektedir) kanıtlamaya çalışan İnanna'ya karşı Enki, bunun önemini yitirdiğini, uysallığının kanıtı olarak babasını (Kendisini baba-erkek-tanrı ilan ederken, eski kadın Tanrıça İnanna'yı artık kızı-karısı konumuna düşürmüştür) dinlemesini vaaz etmektedir. Günümüzün tüm seküler, laik, dini ve bilimci vaazlarına nasıl da benziyor! Ben şahsen tüm bu kesimlerin ilk tanrısının Enki olduğuna inanırım. Enki orijinaldir, diğerleri versiyondur (kopyadır). Özellikle Olympos tanrıları üçüncü, dördüncü sırada yer alırken, Roma tanrılarıyla birlikte mitolojik tarzıyla anlatım söner.

Bilindiği üzere İbrahim'e mal edilen öyküye göre, Urfa Nemrut'unun Panteonunda bulunan tanrı-putlarını kırması üzerine ateşe atılmakta, sonra ateşin yerinde tanrısal mucizeyle kutsal göl oluşmakta, barınma olanakları güçleşince Kenan illerine doğru (aslında Babil uygarlık sahasından Mısır denetimindeki sahaya) hicret etmektedir. Muhtemelen tipik bir iltica olayı yaşanmıştır. Yine muhtemelen yerel bir kabile önderi olan İbrahim, şehir yöneticisi Nemrutla ihtilafa düşmüştür. İhtilafın mal, mülk ve ticaret konusunda olduğu açıktır. O dönemde Babil ve Mısır uygarlığı arasında ilk defa hem rekabet, hem de canlı bir ticari alışveriş dönemi başlamıştır. Bu rekabetten ötürü İbrahim gibi binlercesinin geleneksel çıkarları darbe yemektedir. İlticanın maddi temeli budur. Kenan illeri her iki uygarlık arasında nispeten yarı-bağımsız durumdadır. Hegemonyanın üzerinde yoğunlaşmasını arttırdığı dönemde göçe, hicrete başlaması söz konusudur. Olay muhtemelen benzer binlerce göçün dönem diliyle ortak bir anlatıma dönüştürülmesini simgelemektedir. Bütün göstergeler, iki büyük uygarlık (Babil ve Mısır Yeni Hanedanı) döneminin tanrı-kral unvanları olan Nemrut ve Firavun döneminde çıkarları sarsılan ara, orta yerdeki yerel kabile ve beyliklerin onlarla çelişki ve çatışmalarını öykülemektedir. Nemrutlar ve Firavunların kendilerini tanrı olarak sunmalarını reddettikleri gibi, put temsililerini de fırsat bulduklarında kırarak protesto etmektedirler. Özcesi, maddi çıkar çatışması ideolojik mücadele olarak yansımaktadır.

En az üç bin yıllık bir tanrı-kral ideolojisiyle mücadele kolay değildir; çok büyük cesaret ve yetenek ister. İbrahim'in Urfa'daki direniş eyleminin mucizesel anlatımı önemini bu gerçeklikten almaktadır. İlk defa kullar tanrıya karşı çıkmaktadır. Eşi görülmemiş, mucizevî olay budur. Hem maddi eylem, put kırımı vardır; hem de yeni

ideolojik arayışlar söz konusudur. Yeni tanrıyı nerede ve nasıl bulacağı, bir anlamda kendi fikri ideolojik tasarımlarını nasıl oluşturacağı büyük bir tartışma konusudur. Bu, yüzyıllarca süren bir tartışmadır. İbrahim, kendini esinleyen sese ilk defa “Wa hewe” –Bu odur- (Yahweh) demekle kendi tanrısını bulduğu ideasındadır. Kelime Aryen köke benziyor. Urfa’da o dönem Aryen kabileler daha çoğunluktadır ve inisiyatif onlardadır. İbrahim’in bu kabilelerle bağı halen tartışılmaktadır. ‘Wa hewe’ denip Yehova’ya geçildiği güçlü olasılıktır. Yehova, İbrahim’in ilk tanrısıdır; Aryen kültürel kökenli olma ihtimali yüksektir. Kenan illerine geçtikten çok sonra El, Ula, Allah tanrıcılığına dönüşüm yapıldığı bilinmektedir.

El, Semitik kökenlidir; çölün engin ortamında kabile yeknesaklığının benzerlik, birlik özelliğini ve özlemini yansıtmaktadır. Musa’da ikinci büyük ilham On Emir’le ifadesini bulacaktır. Sina Dağı’ndaki tanrısal buluşma, aslında Musa’nın önderi olduğu kabilenin çok ağırlaşan sorunları karşısında arayışını ifade etmektedir. On Emir’in kabileyi düzenleyen tipik kurallar olduğunu göz önünde tutarsak çözümlenmeyi daha da geliştirebiliriz. Gelenek İsa’da da yenilenecektir. Hz. Muhammed aynı türden bir buluşmayı (Tanrıdan ilk vahyi aldığı Hira Dağı) Mekke ortamında gerçekleştirecektir. Benzer buluşmayı birçok peygamberin gerçekleştirdiği Kutsal Kitaplarda rivayet edilmektedir. Açık ki, dönemin önemli aşamalarında yol gösterici düşünce ve eylemin geleneksel anlatımlarıyla karşı karşıyayız. Anlatım böyledir. Kutsal metin, peygamber tarzı dediğim sosyal ve doğasal (Birinci ve İkinci Doğa) olgu ve olayların dönemin anlatım dili (retoriği) ile ifade edilmesini yansıtmaktadır.

Konumuz açısından tarihsel bir aşamayı ifade ettiklerini rahatlıkla belirtebiliriz.

1- Dönemin ve tarihin ilk iki büyük tanrı-krallıkla yönetilen uygarlığına karşı çıkmaktadır. Kulların ilk tanrısal başkaldırısıdır.

2- Yeni bir ideolojik ifade yaratılmaktadır. Tanrı-kralların da basit insanlar oldukları, tanrının ise insan olmadığı ve her şeyin asıl yaratıcısının O olduğu (“Bu O’dur” ünlü deyişi bu büyük esini ifade eder), ancak O’nun tanrı, Rab (efendi) olabileceği söylemleştirmektedir.

3- Tanrı-kral’a değil, ancak O’na baş eğilebilir.

Yeni ideolojinin ana ilkeleri böyledir. İbrahimî din dediğimiz müthiş külliyyatın temelinde bu üç maddede özetlenen ifadeler yatmaktadır. Toplumun geniş kesimleri, birçok tarihsel deneyimden sonra, üst tabakanın bizzat kendilerini tekelleştirmekle yetinmeyip tanrılaştırmalarına giderek daha çok karşı çıkarak, kendi öz çıkarlarına daha yakın bir kutsallık, bir tanrısal söylem geliştirmiş oluyorlar.

Ahlaki ve politik toplum açısından meydana gelen değişimi açıklamak çok daha önem taşımaktadır. Önceki iki bin yıllık (M.Ö. 3500-1500) tanrısal-krallık çağının toplumunda, ahlaki ve politik toplum büyük darbe yemiştir. Özellikle ana-tanrıçanın ve tüm klan ve kabile döneminin daha samimi, doğayla ayrımsız, eşit ve canlı ilişkilerini ifade eden ‘doğa tanrıcılığı’ yerine, kul-tanrı ayırımını (özünde köle-efendi sınıf

oluşumunu) katıca ifade eden büyük yer, gök, deniz yaratıcısı erkek mitolojik tanrıların egemen kılınması, ideolojik alanda da büyük darbe yenildiğini çok açıkça yansıtmaktadır. Maddi ve manevi kültürde büyük dönüşüm söz konusudur. Mitolojik anlatılar bunun ifadeleriyle doludur; doldurulmuştur.

Açık ki, bu uzun tarihi dönemde toplumsal doğa üstünde büyük bir maddi çıkar şebekesi ve ideolojik örtü yayan rahip-kral-komutan üçlüsü, ahlaki ve politik toplum doğasına büyük darbe indireceklerdir. Bu paradigma ile baktığımızda, iki bin yıllık dönemin toplumunu da iyi kavrayabiliriz. Kavramlaştırmak çok güç bir iştir; büyük emek ister. İbrahimî geleneğin oluşturduğu paradigma da şüphesiz geçmişte yaşanan en az iki bin yıllık Nemrut ve Firavunlar dönemini yeniden kavramlaştırırken, daha insani ve makul bir anlatıma (dine) geçiş yapmaktadır. Yeni dinsel anlatım da elbette metafiziktir. Günümüz rasyonalitesinin, sosyal biliminin hayli uzağında ve farklılığındadır. Ama yine de çok önemli bir tarihsel çıkıştır. Eski dönemin güçlü ahlaki ve politik toplumuna tam dönüş söz konusu edilemez. Ahlakın tamamen din olarak sunulduğu, On Emir'den de gayet iyi anlaşılmalıdır. Musa'nın On Emri, din adına büründürülmüş apaçık ahlak ilkeleridir. İnanç yönleri ikinci planda ve zayıftır. Demek ki, ahlaki ve politik topluma ilişkin bu çok önemli dönüşüm, bu dönemde ahlakın yerine dinin geçirilmiş olmasıdır. Eskinin daha sade ahlaki ve politik yaşamı her tarafı kuşatan bir tanrı anlayışıyla örtünür kılınmıştır. Yaşamın daha gelişkin bir dinsel örtüye bürünmesi söz konusudur.

Soruşturulması gereken temel konu, dinselleştirilmiş ahlak ve politikanın ne denli uygarlık (devletli-sınıflı-kentli) karşısı olduğu veya kendisinin yeni bir uygarlık oluşturup oluşturmadığıdır. Bugün özellikle Türkiye'de ve Ortadoğu'da sürdürülen laiklik-İslami uygarlık tartışmasının temelinde bu tarihsel geçmiş yatmaktadır. İbrahimî dinlerin günümüze kadar geçirdikleri evrimi göz önüne getirdiğimizde, iki yönlü cevap vermek mümkündür.

Üst tabakada yansımaları bulan birinci eğilim, daha ilk dönemlerinde Nemrut ve Firavun iktidar gerçekliğini yeni bir ideolojik örtü altında (bizzat tanrı olmak yerine tanrı elçiliği, gölgesi, vekilliği olarak) sürdürmeyi esas alan kesim olarak (tıpkı sosyal demokratların sağ kesimi gibi) yerel krallık ve beylikler oluşturma peşindedir. İbrahim'in hem ticaret, hem kabile önderliğini birlikte sürdürmesi konumunu aydınlatmaktadır. Yerel bir beylik ve krallık arayışında olduğunu tespit etmek zor değildir. Basit bir Nemrut kulu olarak kalmak istemiyor. Bunu hem dini hem de ahlaki ve politik açıdan aşağılık buluyor. Musa'nın bizzat kendisinin bir muhalif prens olması ihtimali yüksektir. Yoksul, yarı-kölelik koşullarında yaşayan, tam Mısırlılaşmamış, farklı özelliklerini koruyan İbrani (Doğu'dan gelen tozlu adamlar, kabileler anlamındadır) kökenlilere dayanarak isyan ediyor. Kutsal Kitap'taki anlatımıyla çok zorlu geçen Firavunla görüşmeler sonunda Mısır'dan ayrılmayı veya gizlice hicret etmeyi (Hz. Muhammed'in benzer çıkışı) başarıyor. Kırk yıllık çöl öyküsü yeni bir beylik,

emirlik kurmakla geçiyor. Kural geliştiriyor. Hayal edilen ‘vaat edilmiş topraklar’ı arıyor. Bilindiği üzere, bu ütopya M.Ö. 1000’ler civarında bugünkü İsrail-Filistin alanında Samuel, Davut ve Süleyman peygamberlerce gerçekleştiriliyor. Asıl ideolojik önderliği rahip Samuel’ler yapar. M.Ö. 1000’lerden sonra benzer birçok beylik ve krallık oluşur. Günümüzün iki büyük bloğu arasındaki küçük ulus-devlet örneğini çağrıştırıyor. Bu eğilim benzer örnekler halinde bugün de özellikle Latin Amerika ve birçok alanda farklılaşmış olarak devam etmektedir.

İkinci eğilim, daha yoksul ve radikal kesimin anti-uygarlık eğilimidir. Uygarlaşmanın durumlarını daha da ağırlaştırdığının farkındalar. İlk İsrail-Yehuda Krallığında bile bu çelişki yoğun yaşanmıştır. Rahip Samuel’lerin krallaşan önderlere şiddetli muhalefeti kısmen bu gerçeği yansıtmaktadır. İsa’nın çıkışında durum daha da açıklığa kavuşur. İbrani kavminde bile döneminde sınıfsal ayrışma derinleşmiştir. Roma işbirlikçisi üst tabaka temsilcileri, Yahudiye Krallığı sahipleri olarak, İsa’yı altlarını oymakla itham edip hem yakalatıyorlar (İsa’yı ihbar eden Yehuda İskaryot, Roma işbirlikçisi bir Yahudidir. On üçüncü havariydi) hem de çarمیha gerdirtiyorlar. İsa’nın çarمیha gerilmesinde Roma temsilcisi Vali fazla ısrarcı değildir; Yehuda krallık temsilcileri çarمیha gerilmesini daha çok talep ediyorlar. İsa’nın sadece İbranilerin değil, Romalıların ve Perslerin yoksullaştırdıkları tüm kavimlerin (başta Grekler ve Asurlular, Ermeniler, o dönemin uygarlık kurmuş kavimleri) yoksullarını temsil eden ilk büyük inter-kavimci partinin simgesi olarak kabul gördüğü açıktır. Klasik uygarlığa karşı yeni bir hareketin gelişmesi söz konusudur. Tam üç yüz yıl yeraltında her türlü açlık ve işkenceyi göze alarak anti-Roma, anti-Sasani bir hayat sürdürmüşlerdir. Daha sonra politikleşen üst yönetim (rahipler konseyi, konsülü) Roma İmparatoru Konstantin döneminde resmen işbirliği ederek, Bizans’ta inşa edilen ikinci büyük Doğu Roma’nın ideolojik organı haline gelir.

Buna karşılık yoksul ve radikal kesimlerin mezheplerinin şiddetli bir direnişi vardır. Bu durum uzun yüzyıllar sürdürülmüştür. Ariusçular, Süryaniler, Gregoryanlar önemlidir. Açık ki, sınıf mücadelesinin, hatta baskı altındaki kabile ve kavimlerin dinsel örtü altında ahlak ve politik toplum mücadelesi bu uzun yüzyıllar boyunca bütün hızıyla sürdürülmüştür. Hıristiyanlık’taki İsa’nın tanrının doğasından mı, yoksa insan doğasından mı oluştuğu tartışması mezhep farklılaşmasında temel etkidir. Kökeni Sümer mitolojisine dayanır. Üst tabakanın kendini tanrı soylu ilan etmesine karşılık, aşağı tabakaların asla tanrısal soydan olmayacak (Hatta tanrı dışkisından yaratılmış oldukları biçimindeki efsane bu gerçeği ifade eder) tarzdaki söylemleri İbrahimî dinleri de uzun boylu etkilemiştir. Hz. Muhammed’in tavrı nettir: İnsan tanrı değil, ancak tanrının elçisi olabilir. Yoksul tabaka kökenli mezhepler (Ariusçular) İsa’nın insan soylu olduğunu idea ederken, iktidar işbirlikçiliğine oynayanlar daha çok tanrı soylu ideaya eğilim gösterirler. Meselenin özü sınıflaşmayla ilgilidir. M.Ö. 3000-1500’lerde yerel inanışlarıyla ve dönüştürülmüş resmi mitolojik inanışlarla sür-

dürülen anti-uygarlık mücadelesi hem sınıfsal, hem etnik özellikler taşır. Özgürlük özelemleri nettir. Zagros-Toros alanındaki Aryen kökenli kabile ve aşiretlerin büyük mücadele vermeleri, daha sonra gerek M.Ö. 2150'de Akad sülalesini yıkıp yerine Guti, Gudea sülalesini kurmaları, Babil'i Kassitlerle birlikte M.Ö. 1596'da işgal eden Hititlerle, M.Ö. 1500'lerde gücünü Mısır ve tüm Mezopotamya kentlerine kabul ettiren bugünkü Ceylanpınar (Serêkani) merkezli Mitanni Konfederasyonları bu gerçekleri ifade eder.

İbrahimî direniş geleneği bu tarihsel evreden sonra gelişmiş olup, günümüze kadar tarihsel oluşumlarda farklı biçimlerde oldukça etkili olmuştur. Yine de İbrahimî geleneği mitolojiden tümüyle koparmak doğru değildir. Kutsal Kitapların üçünde de yer alan olayların büyük kısmı (başta Adem-Havva olmak üzere) Sümer ve Mısır mitolojisinde de geçmektedir. Fark, başta tanrıya ilişkin olmak üzere, dönemlerin geçirdiği dönüşümlerle bağlantılıdır. Mühim olan, ahlaki ve politik toplumun kendisini güçlü yerel ideolojik ve dini ifadelerle dayatmış olmasıdır. Din büyük oranda ahlaki direniştir. Özellikle Zerdüşt geleneği daha köklü bir dönüşümü ifade eder. İbrahimî dinleri en çok etkileyen bir kaynak olan Zerdüştî gelenek, Zagros dağ kökenli ziraat ve hayvancılık toplumunun ahlaki ve politik, yarı-felsefe, yarı-din ağırlıklı öğretisidir. Semitik kökenli tanrıyı meşhur "Söyle, sen kimsin?" biçimindeki nidasıyla sorgulaması, köklü kopuşu yansıtmaktadır. İlk defa 'kutsallığın' yerine 'iyi' ve 'kötü', 'aydınlık' ve 'karanlık' kavramlarını yerleştirerek, daha sonra Greklerin oldukça geliştirecekleri etik (ahlakbilimi) ve felsefî akımların önünü açacaktır. Greklerin özellikle Medler kanalıyla Zerdüşt geleneğine çok şey borçlu olduklarını Herodot Tarihinin büyük kısmında Medlere ilişkin anlatımlardan da çıkarsamak mümkündür. Zerdüşt geleneğinin halen dağ kabilelerinde ve sömürgeleştirilmemiş geniş Aryenik tarım toplumundaki güçlü ahlaki ve politik toplum gerçeğini yansıttığı güçlü bir olasılıktır. Köleliğin fazla gelişmediği, özgür toplum yaşamının güçlü olduğu bir toplumun ahlaki ve politik gerçekliğini ifade etmesi anlaşılır bir husustur.

d- İlkçağın son dönemini yaşayan Grek-Roma uygarlığı üç geleneği de birlikte yaşamıştır. Her iki yarımadaadaki geleneksel kral-tanrı dönemi ilk aşamayı teşkil etmiştir. Mitolojik olarak Sümer ve Mısır orijinlerinin sonuncu türevleridir. Etrüsk ve Isparta Krallıkları döneminde mitolojik gelenek (Olympos'taki Zeus, Roma'daki Jüpiter) son büyük çağını yaşamıştır. Roma Cumhuriyeti (M.Ö. 508-44) ve Atina Demokrasisi (M.Ö. 500-300) döneminde mitolojik anlatım giderek sönerken, felsefî gelenek öne çıkmaktadır. Sokrates ve Cicero bu dönemin ünlü hatipleridir. Eski özgür geleneklerini kolay terk etmeyen Atina ve Roma vatandaşları, halen ahlaki ve politik toplum geleneğine oldukça bağlıdırlar. Krallık ve imparatorluk sistemiyle yoğun mücadele etmişlerdir. Atina'nın Isparta'yla, Romalı aristokrasinin önde gelenlerinin Sezar'la giriştikleri mücadele bu gerçeği yansıtır. Sokrates ve Cicero ahlak ve felsefe filozoflarıdır. Etik ve demokratik siyaset teorilerine ilişkin ilk öğretilerde önemli isim-

lerdir. Atina ve Roma'nın güçlerini, tüm topluma yansıtmasalar da, halen güçlü damarlara sahip olan ahlaki ve politik toplum geleneğinden aldıkları tartışmasızdır. Sınırlı kölelik kurumu hem kentteki hem de kırsal alandaki güçlü özgür vatandaş kitleleriyle karşılaştırılmaz. Dolayısıyla cumhuriyet ve demokrasiye ilişkin öğretilerin geliştirilmesindeki rolleri önemlidir. Roma Cumhuriyeti ve Atina Demokrasisinin Augustus ve İskender'in imparatorluk deneyimlerine yenik düşmeleri önemli bir gerilemeyi ifade eder. Unutmamak gerekir ki, klasik Roma ve Atina döneminden kalma olumlu değerlerin büyük kısmı Cumhuriyet ve Demokrasinin ürünüdür. İlk defa yazılı tarihte karşımıza çıkıyor ki, ahlaki ve politik toplumun tümüyle olmasa da, cumhuriyet ve demokrasiyle daha iyi ifade edildikleri bir gerçektir. Tam ifade edilebilmeleri için temsili demokrasiyi aşan doğrudan katılımcı demokrasiyi yaşamaları gerekir.

Üçüncü gelenek olan Hıristiyanlığın imparatorlukta rolü ilk dönemde yıkıcıdır. Roma'nın yıkılışına kadar (M.S. 476) Germen kabile saldırılarıyla birlikte demokratik uygarlığın güçlü bir bileşeni rolündedir. Bizans'ın imparatorluk yükselişiyile devletli resmi uygarlığın gerici bir temsilcisi rolüne düşer. Fakat çok güçlü muhalif mezheplerle temsili, Hıristiyanlığın demokratik uygarlığın gelişimindeki pozitif rolünü sürdürdüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak, üç bin beş yüz yıllık şehir-sınıf-devlet üçlüsüne (sermaye ve iktidar tekel şebekeleri) dayalı klasik uygarlık sisteminin, merkezi hegemonik karakterini giderek geliştirmesine rağmen, demokratik uygarlığın iki ana bileşeni sayılması gereken anti-uygarlıkçı Hıristiyanlık ve yine anti-uygarlıkçı (Germen, Hun, Frank) kabile direniş ve saldırılarıyla çökmesi (Roma'nın çöküşü ilkçağın çöküşüdür), bize tarihsel seyirinin işleyişini gayet açık göstermektedir. Demokratik uygarlık güçlerinin bağrında üst tabaka yozlaşmaları ve klasik uygarlık türetmeleri bu gerçeği değiştirmez. Unutmamak gerekir ki, klasik uygarlık saha ve kentleri halen demokratik güçlerin (kabile, kavim, din, mezhep, kent zanaatkarlığı örgütlenmeleri) okyanusundaki adalar durumundadır. İnsanlık ahlaki ve politik toplumdan vazgeçmemiştir. Binlerce yıllık savaşlar bu gerçeklikle yakından bağlantılıdır. Dinsel görüntü altında esas olarak kendini sürdürmek isteyen toplumsal doğaya ilişkin özgürlük eğiliminin ahlaki ve politik toplum olarak varoluş gerçeğidir. Bu tespit çok önemlidir!

e- Son büyük İbrahîmî din olan İslamiyet açısından temel sorun, klasik uygarlıkların bir devamı mı, yoksa demokratik uygarlığın güçlü bir sesi mi olduğuna ilişkindir. Bu tartışmanın halen çözümlendiğini sanmıyorum. Hz. Muhammed'in çıkış yaptığı kent olan Mekke ticaret üzerine kuruludur. Kendine göre geniş bir hinterland'a sahiptir. Kuzey-Güney, Batı-Doğu ticaret yollarının kesiştiği yerdedir. Arap kabilelerinin buluşup alışveriş yaptıkları merkezi bir pazar konumu da söz konusudur. Sadece malların değil, fikirlerin, tanrı simgelerinin, kölelerin sunumu da yapılmaktadır. İbrahîmî gelenekle mitolojik ve hatta animist gelenekten gelen dinlerin yankı bulduğu yerdir. Hac, ziyaret merkezidir. Hz. Muhammed'in doğuşunda ilkçağla ortaçağın ge-

çiş halini yaşadığı iki imparatorluktan Bizans kuzeyde Şam'a kadar inmiş olup, denetimi altında Hıristiyanlığın resmi kolunu kendisiyle birlikte taşımaktadır. Süryani rahipler daha çok muhalif konumunda olup, Sasanileri Hıristiyanlaştırmayı hızlandırmışlardır. Sasaniler ise kuzeydoğu'dan Arabistan yarımadası üzerine hegemonyalarını yayma peşindedir. Güneybatıda Yemen üzerinde Hıristiyan Habeşistan'ın (Doğu Afrika'da bugünkü Etiyopya'da) etkisi yayılmaktadır. En eski gelenek olan Yahudiler yarımadanın her tarafına sızmışlardır. Mülklerin ve ticaretin kaymağından yararlanmaktadır.

Yarımadanın asıl yerlileri olan Arap kabileleri ise derin bir sosyoekonomik bunalm yaşamaktadır. Tarihte sık aralıklarla dört tarafa doğru (Sümer ve Mısır uygarlığından önce, Semitik boyların verimli neolitik alanlara ve daha sonraki kent uygarlıklarına saldırdıkları bilinmektedir. Amorit, Apiru, Akad, Kenan, Aramiler bu dönem dalgalarının isimleridir) yaptıkları akınları mevcut uygarlıkların gücü nedeniyle tekrarlayamamaktadırlar. Çok sıkıştırıldıkları bir dönem söz konusudur. Tıpkı çok sıkışan balon gibi patlayacak durumdadırlar. Araplar Semitik boyların son büyük yayılımını gerçekleştirmek için adeta bir mucize beklemekteydiler. İslamiyet bu mucizenin adıdır. Muhammed'in zamanı ve zemini iyi okuduğu açıktır. Tarihin yeni dönem ihtiyacının bütün özelliklerini kişiliğinde yansıtmaktadır. Mevcut ideolojik geleneklerden hiçbirine mürit olmuyor. Kitab-i din dediği Musevilik ve İsevilik ile Sabilik ve Zerdüştilikten etkilenmiştir. Putlara karşı tavrı İbrahim'inkine benzemektedir; amaçlarına hizmet etmeyeceklerinin farkındadır. İlk propaganda ve askeri eylemleri Mekte ticaret tekellerine karşıdır. Onların etkisini kırmadan, kabile dinamizminden yararlanamayacağını bilmektedir. Yeniden yorumladığı Allah'a ilişkin vahiyleri Musa'nın On Emir geleneğine çok benzemektedir. Kabilelere kesin yeni bir ahlak ve politik hedef aşlamaya çalıştığı açıktır. Allah kavramının içeriği çözümlenirse (99 isim temelinde), en değme bir toplumsal ütopyanın inşa edilmeye çalışıldığı anlaşılacaktır. Siyasi bir güç haline geldiği Medine döneminde ütopyasını daha da netleştirmiştir.

İlk eylemlerin başarısı mucizevi görülüp kendine güvenini arttırmıştır. Muhammed'in Medine'deki çalışma tarzı konumuz açısından çok daha büyük önem taşımaktadır. Cami denilen yer aslında demokratik meclis işlevindedir. Başlangıçta tüm toplumsal sorunların tartışılıp çözüm yollarının arandığı toplantılar camide yapılmaktadır. Ölümüne kadar bu rolünü sürdürmüştür. İbadet ritüelleri ise (namaz, oruç, zekât), kişilikleri güçlendirmeyi hedefleyen eğitim faaliyetleri kapsamındadır. İslamiyet'in özünde böylesi bir çıkış olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Tamamen ahlaki ve politik toplumun dinsel örtü altında da olsa, güçlü bir dinamizmle canlandırıldığı çok açıktır. Dolayısıyla gerçek bir Muhammedî Hareketten, İslamiyet'ten bahsederek, bunun katılımcı demokrasi temelinde ahlaki ve politik toplumun yeniden ve gerçek sorunlarını aşma amaçlı olarak inşa etmekten geçtiği inkâr edilemez bir gerçekliktir. Bazı eylemlerinde aşırıya kaçtığı, bu konuda kendisinin de çok tereddüt geçirdiği bi-

linmektedir. Özellikle Yahudiler, Kible meselesi ve Yahudi Beni Huveyza kabilesinin Kureyş aristokrasisi ile işbirliğinden ötürü bütün erkeklerinin kılıçtan geçirilmesi gibi. Bu konuda doğru çözüm bulunabilseydi, belki de o dönemde Arap-İbrani çelişkisi çözümlenebilecek ve İslamiyet çok daha gelişebilecekti.

Fakat bir bütün olarak demokratik, özgürlükçü ve eşitliğe yakın bir hareket olarak nitelendirilmesi mümkündür. Çok kısa sürede eski uygarlık alanlarının büyük kısmında yayılması sadece silah, kılıç zoruna bağlanamaz. İslamiyet'in talihsizliği, Musevi ve İsevi Hareketten çok daha kısa sürede uygarlıkçı güçlere alet edilmesidir. Doğuşunun üzerinden daha elli yıl geçmeden, Şam'da Muaviye sülalesi ile birlikte klasik bir uygarlık gücüne adeta yama rolüne dönüştürülmüştür. Ehlibeyt'in katledilmesi, içeriğindeki birçok olumlu özelliğin de katledilmesidir. Bence İslamiyet o dönemde bitirilmiştir. Ehlibeyt'in takipçileri olarak şekillenen mezheplerle daha yoksul kesimin İslam'ı olan Hariciler kayda değer geleneklerdir. Ehlibeyt'in Şia kolu İran'da Safevi Hanedanlığı'ndan itibaren resmi uygarlık yoluna girerek özündeki anti-uygarlıkçılığı boşaltmıştır. Anadolu ve Kürdistan Alevileri ise, yüzyıllarca Sünni iktidar geleneğinin amansız takibi altında ancak ahlaki ve politik toplum boyutunda varoluşlarını devam ettirebilmişlerdir. Sistematik bir gelişmeyi başaramamışlardır. Diğer kolların durumu da farksızdır. Hariciler, Karmatiler ve benzer birçok hareket İslam'ı en katı ezilen sınıf hareketi olarak yaşama geçirmek istemişlerdir. Bu özellikleri daha acımasızca tasfiye edilmeleriyle sonuçlanmıştır. İslam örtüsü altında bu yönlü çok zengin bir mirasın varlığı incelenmeyi gerektirir. Demokratik tarih bunun için gereklidir. Muhammed'in şahsındaki İslamiyet kesinlikle söz konusu olmamıştır. Tüm Emevi, Abbasi, Selçukî, Osmanî, Safevi, Babûri dönemlerine Muhammed açısından İslam demek mümkün değildir. Birçok tarikat, mezhep bu nedenle oluşmuştur. Ciddi bir başarı yoktur. Tek faydası, kurnaz Mekke ticaret tekelinin (Muaviye şahsında) büyük güç kazanması, diğer kabile aristokrasilerinin (emirler ve şeyhlerin) rüyalarında göremeyecekleri ticari ve iktidar tekelleri haline gelerek büyük açılım ve kazanım sağlamalarıdır. Bunun ise İslamiyet'e ihanet olduğu açıktır.

Hız. Musa ve Hız. İsa'nın da ihanete uğradıkları bilinmektedir. Ama Muhammed'in ihanete uğrama durumu çok daha kapsamlıdır. 19. ve 20. yüzyıl İslam'ının İngiltere'nin Ortadoğu'daki sömürgeci yayılımında nasıl kullanıldığı, ulus-devlet oluşumunda nasıl kendisine en gerici milliyetçi bir rol oynatıldığı (tüm Arap, İran, Türk, Afganistan, Pakistan, Endonezya vb.) bilinmektedir. Günümüzde ise ne olduğu hala belirsiz El Kaide radikalizminin yanı sıra, varlığı ile yokluğu bir olan İslam Konferansı gibi oluşumlarla (Birçok İslam adlı oluşumdan bahsetmiyorum. Kelime olarak İslam'la ilgileri olup ezici çoğunluğu kapitalist, modernist, milliyetçi örgütlenmelerdir) varlığını kanıtlama çabaları, İslam açısından en anlamsız dönemin yaşandığı anlamına gelmektedir. Muhammed'i ciddiye alıyorum; ama üzerinde özellikle fikre, ahlaka ve politikaya ilişkin yaklaşım tarzıyla çok tartışılması ve İslam adına zerre kadar

da olsa saygısı olanların ortaya netçe çıkacak olan Muhammedi gerçekliğe saygılı ve bağlı olmaları kaydıyla. İleriki ilgili bölümlerde de bu konuyu açıklamayı umuyorum.

Ortaçağı (M.S. 476-1453) İslam ve Muhammed'le çözmeye çalışmam anlayışla karşılanmalıdır. Çünkü ortaçağ tarihi, uygulanması anlamında değil, adına ve özüne ihanetiyle gerçekten bir 'İslami, Muhammedi' çağdır. Kapitalizm denilen günümüzün hegemonik sisteminin öncülü gerçekten bu İslam'dır. Ticaret tekellerinin ilk zirve yaptığı çağdır. Halen merkez Ortadoğu'dur. Kapitalizmin bütün oyunlarının icat edildiği, uygulandığı ön dönemdir. Venedik, üç yüz yıl bu tekellerle işbirliği halinde, Ortadoğu'nun maddi kültürünü taşıyan kent oldu. Hıristiyanlık da Ortadoğu'nun manevi kültürünü 6. ve 10. yüzyıllarda Avrupa'nın tümüne taşıdı. İslami Rönesans denilen 8.-12. yüzyılları, binlerce yıllık uygarlık geleneklerinin üzerine oturan cüceler gibiydiler.

Gerek Ortadoğu'nun bugünkü kördüğüm halini, gerekse 12. yüzyıldan itibaren başlayan sürekli düşüşünü ben İslam adı altındaki ihanetle yakın bağ içinde görürüm. İhanet altın değerinde bir hareketten de çıkış yapsa, ancak en kötüsünü yapabilir. İslamiyet'te olup biten de biraz bu kuralın doğrulanmasıdır. Şu hususu önemli buluyor ve inanıyorum: Eğer en az Museviler ve İseviler kadar Muhammediler de gerçek bir teolojik, etik, felsefi, sanatsal, politik tartışma geliştirmiş ve sonuçlarını ahlaki ve politik topluma taşımış olsalardı, klasik uygarlığın hegemonik merkezi Batı'ya kaymazdı. Daha da önemlisi olarak, klasik uygarlık yerine demokratik uygarlık başat bir konumu yaşayabilirdi.

Avrupa'ya çekilen Musevi ve İsevi gelenek tartışmaya daha açık olmuştur. Şüphesiz dinsel geleneğin özünde olan dogmatizm ciddi bir engel konumunu sürdürmüştür. Fakat tümüyle boş kavram olmayan Ortadoğu manevi kültür değerlerini Avrupa'ya yayabilmeleri, diyalektik gereği felsefi ve bilimsel kutbun gelişimini hızlandırmıştır. İslam Ortadoğu'sunda yapılmayan, halen de yapılmasına müsaade edilmeyen, bu diyalektik tartışma ve sonuçlarına saygılı değildir. Yoksa tarım ve ticari gelişimde binlerce yıl önce Avrupa'dan öndeydiler. Manifaktür endüstride de Avrupa'dan geri değildiler. Özcesi Muhammedi Hareket Ortadoğu tarihine yaraşır bir çıkış olabilirdi. Ama oldukça körleşmiş kabile asabiyesi, İbn-i Haldun'un vaktinde çözümlendiği gibi, günümüzün faşist, milliyetçi eğilimlerinin benzerini daha İslam'ın ilk çıkışında dayatarak ortaçağı heba ettiler. Ortadoğu'da düşüş eğilimine giren merkezi uygarlık sistemi, 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da tekrar yükselişe geçti. Tarım devriminden sonra geçen yaklaşık on bin yıllık maddi ve manevi kültür birikimi yeni hamlesini bu dönemde ve bu coğrafyada gerçekleştirecekti.

Maksadım, demokratik uygarlığın taslak düzeyinde dahi olsa bir tarihten ziyade, tanımına, yerine, ne olduğuna ve tarihsel işlevini nasıl açıklamak gerektiğine ilişkin bir denemedir. Tarihin bu açıklamaya kesinlikle ihtiyacı olduğu kanısındayım.

Aksi halde mucizevî denilen çıkışları hiç anlamlandırmamış oluruz. Binlerce yıldır çok zengin bir kültür atmosferi içinde, kendini tanıyan ilan edenlere, soylarını kurutmak isteyenlere, kölelik, serflik, işçilik, karılık gibi onursuz meslekleri dayatanlara, tüm maddi ve manevi değerlerini talan etmeye çalışanlara karşı geliştirilen direniş, savaş ve komün benzeri yapıları çözmeden tarihi nasıl anlayabiliriz? Tarihi anlamadan insanlığımızı nasıl tanıyabiliriz? Eğer akıl, ahlak ve özgürlük sanatı olarak politika diye toplumsal vazgeçilmezlerimize saygımız varsa, bu soruları sormak ve yanıtlamak durumundayız. Ne dar sınıf hileleriyle, ne kabile asabiyeleriyle hiçbir çözüm geliştiremeyiz. Toplumsal doğada olup biten mahşeri hareketleri sistemleştirmeden, nedenleri ve sonuçlarını ortaya koymadan, insan olarak varoluşumuzu da tanımlayamayız. O zaman yaşamımız anlamını bulmazdı. Uygarlık adı altında çokça propagandası yapılan, ama özü gerçekten toplumun sırtından sermaye ve iktidar tekeli derlemek olan şebekelerin sunumlarıyla anlamlı bir insanlık tarihi ortaya çıkamaz. Demokratik uygarlığın tarihsel-toplum girişimi, kapitalist şebekenin tarihin sonu ve tek dünya aldatmacasına son verme, tahayyül edilebildiği ve düşünülebildiği kadar yeni dünyaların sadece mevcut değil, vazgeçilmez ihtiyacından, gereğinden kaynaklanmaktadır.

Ortaçağ dogmatizminin insanı yok eden tarihi tam yıkılmadan, bu sefer ulus-devlet tarihlerinin ondan beter dogmatizmi zihinleri teslim aldı. Kabile asabiyesinden bin kat daha şovenist, gerçeklere karşı kör edici ve yok sayıcı ulus tarihleri yeni zihin çölleri yarattı. Sel gibi kanlar sırf bu iğrenç tarihlerin doğrulanması, yaratılması uğruna aktı. En gerici puttan başka bir şey olmayan milliyetçilik, ulus-devlet putu tüm günümüz insanlığını kasıp kavurdu. En karanlık denilen dönemlerde bile insan toplumlarının bu denli sığ ve çölleşmiş zihinlere sahip olmadığını, bu durumlara düşmediğini bilerek girişimde bulunmaya çabalıyorum.

Bir kez daha belirtmeliyim: Gerçeklik, toplumsal doğanın tarihi bilinmeden hiç anlaşılabilir bir şeydir. Kapitalist modernitenin bende yarattığı tarihe karamsar bakışı asla affetmiyorum. Çünkü gerçek bir insanlık mahşeri olan tarih bilinmeden, bunun gereği olarak ahlaki ve politik olunmadan, en saygısız ve alçak konumlara düşmekten kurtulamayız. Tarihsel olabildiğince kadar gerçekle birliktesin. Tarih ise, ancak demokratik uygarlık anlamındaysa toplumsal gerçeklikle bağ kurabilir.

Kapitalist modernizme karşı demokratik uygarlık tarihine ilişkin yaklaşımı, konunun öneminden ötürü bundan sonraki kısımda ayrı bir ana başlık halinde sunmaya çalışacağım.

D- Demokratik Uygarlığın Unsurları

Ahlaki ve politik toplum kapsamındaki topluluk birimlerini aydınlatmak öğretici olabilir. Farklılaşan toplumsal unsurların tanımlanması bütünlüğün kavranması açısından da gereklidir. Bütünlük ancak farklılıklar içinde anlam bulabilir. Devlet olarak kent demokratik uygarlık unsuru sayamayız. Bundan bağımsız, kendi emeğiyle geçi-

nen, zanaatkâr, işçi, işsiz ve her tür özgür meslek sahipleri kentli de olsalar demokratik unsur kapsamındadır. Bu tip konuları tartışacağız.

a- Klanlar: Kısaca değinmiştik. Toplumun ana hücresi olarak klanların insan türünün uzun yaşam macerasında ömrünün yüzde 98'ini kapsadığını belirtmiştik. İşaret dili kullanan, avcılık ve toplayıcılıkla geçinen 25-30 kişilik bu gruplar için yaşam gerçekten zordu. Yabani hayvanlara yem olmamak, sağlıklı besin bulmak çok zordu. İklim bazen çok soğuyordu. Dört önemli buzul dönemi yaşanmıştı. Atalarımız deyip geçmemek gerekir. Onların büyük çabası olmasaydı bizler olamazdık. Bütünlük burada aranmalıdır. Bugünkü tüm insanlığımız bunların hayatta kalma savaşlarının sonucudur. Tarih sadece yazılı kısmıyla tarih olmaz. Gerçek tarih toplumsal doğa halimizin milyonlarca yıl öncesindeki durumunu hesaba katmadan anlam bulamaz. İnsanlığı birleştirecek ilk hal, belki de klan toplumunun ana özellikleriydi. Klanı ahlaki ve politik toplumun en saf hali olarak nitelemeye çalıştık. Halen fiziki olarak birçok alanda varlığını sürdüren bu topluluklar gelişmiş toplumların tüm unsurlarında da ana hücre duruşuna devam etmektedir.

b- Aile: Klanın kendisi aile olarak nitelenirse de ona yakındır. Aile, klan içinde ilk farklılaşan kurumdur. Uzun süre anacıl aile olarak yaşandıktan sonra, köy-tarım devriminden sonra (tahminen M.Ö. 5000'lerde) gelişen erkek egemenlikli hiyerarşik otorite altında ataerkil aile dönemine geçildi. Yönetim ve çocuklar ailenin erkek büyüğünün denetimine bırakıldı. Kadın üzerindeki sahiplik ilk mülkiyet düşüncesinin temeli oldu. Peşi sıra erkek köleliğine geçildi. Uygarlık döneminde hanedanlık biçiminde geniş ve uzun süreli aile biçimlerine rastlamaktayız. Daha basit köylü, zanaatkâr aileler de her zaman var olagelmıştır. Devlet ve iktidarlar aile içindeki babaerkeği kendi otoritelerinin bir kopyası olarak rol sahibi kılmışlardır. Böylece aile, te-kellerin en önemli meşruiyet aracı konumuna itildi. Her zaman egemenlik ve sermaye şebekelerine köle, serf ve işçi, emekçi, asker ve diğer tüm hizmetler için kaynak rolünü oynadı. Bu nedenle aileye önem verildi, kutsallaştırıldı. Kapitalist şebekeler kârın en önemli kaynağını aile içindeki kadın emeği üzerinde gerçekleştirdikleri halde, bunu örtülü kılarak aileye ek yük bindirmişlerdir. Aile adeta düzenin sigortası kılınarak en tutucu dönemini yaşamaya mahkûm edilmiştir.

Aile eleştirisi önemlidir. Ancak eleştiri temelinde demokratik toplumun ana unsuru olabilir. Sadece kadını değil (feminizm), tüm aileyi iktidarın hücresi olarak çözümlenmeden, demokratik uygarlık ideali ve uygulaması en önemli unsurundan mahrum kalır. Aile aşılacak bir toplumsal kurum değildir. Fakat dönüştürülebilir. Hiyerarşiden kalma kadın ve çocuklar üzerindeki mülkiyet iddiası terk edilmeli, eş ilişkilerinde sermaye (her türü) ve iktidar ilişkileri rol oynamamalıdır. Cinsin sürdürülmesi gibi güdusel yaklaşım aşılmalıdır. Erkek-kadın birlikteliği için en ideal yaklaşım, ahlaki

ve politik topluma bağlı özgürlük felsefesini esas alanıdır. Bu çerçevede dönüşüm yaşayacak aile, demokratik toplumun en sağlam güvencesi ve demokratik uygarlığın temel ilişkilerinden biri olacaktır. Resmi eşlilikten ziyade doğal eşlilik önemlidir. Yalnız yaşama hakkını taraflar her zaman kabul etmeye hazır olmalıdır. İlişkilerde kölece, gözü körce hareket edilemez. Demokratik uygarlık altında ailenin en anlamlı dönüşümü yaşayacağı açıktır. Binlerce yıl saygınlığından çok şey yitiren kadın büyük saygınlık ve güç kazanmadıkça, anlamlı aile birlikleri gelişemez. Cehalet üzerine kurulu ailenin saygınlığı olamaz. Demokratik uygarlığın yeniden inşasında aileye düşen pay önemlidir.

c- Kabile ve Aşiretler: Aileleri de bağrında taşıyan, aynı dil ve kültürü yaşayan tarım-köy toplumunda daha çok gelişen en önemli toplumsal unsurlardandır. Üretim ve savunma için gerekli toplumsal birliklerdir. Klan ve aile gelişen üretim ve güvenlik sorunlarında yetersiz kalınca, kabile biçimine dönüşme gereği duymuşlardır. Sadece kan bağı değil, üretim ve güvenliğin gerekli kıldığı çekirdek toplum unsurlarıdır. Binlerce yıllık geleneği temsil ederler. Gericici ve hızla aşılması gereken kurumlar olarak ilan edilmeleri, kapitalist modernitenin en büyük soykırımlarındandır. Çünkü insanlar kabile birlikleri içinde kaldıkça kolayca işçileşemeyecekler ve sömürüleceklerdi. Köleci ve feodal efendiler için de kabile varlığı tek kelimeyle düşmanla özdeşti. Kabile kendi üyelerine kölelik, serflik ve işçilik yaptırılmazdı.

Kabilenin komünallığe yakın bir yaşamı vardır. Ahlaki ve politik toplumun en güçlü yaşandığı toplum biçimlenişidir. Her zaman klasik uygarlıkların amansız düşmanları olarak görünmeleri, ahlaki ve politik toplum özellikleriyle bağlantılıdır. Ayrıca fethedilmeleri mümkün olmazdı. Ya yok olurlardı ya özgür kalırlardı. Fakat zamanla yozlaştıkları görülmüştür. İçindeki işbirlikçiler aile içinde olduğu gibi kabile içinde de olumsuz rolleri hep oynamışlardır. Yine de göçebeliği hep ön planda olan kabileler tarihin gerçek yapıcı güçlerindedir. Köle, serf, işçi hiçbir zaman kabilenin tarihsel direniş, isyancı ve özgür halini yaşamamış, efendilerin (istisnaları dışında) ağırlıklı olarak en sadık bendeleri olmuşlardır. Belki de tarihe sınıf savaşı yerine kabile direniş savaşı olarak bakılıyorsa, çok daha gerçekçi yaklaşım olunurdu. Kabilenin rolünün küçük görülmesi, bazen olumsuz sayılması, hiç rol verilmemesi uygarlık tarihi yapıcılarının en önemli çarpıtmalarındandır.

Aşiretler, kabile topluluklarının bir nevi federasyonu olarak daha da önem taşımışlardır. Varlıklarını büyük oranda köleci uygarlıkların saldırıları karşısında kazanmışlardır. Yok olmamak için birleşme ve direnme ihtiyacı aşiret örgütlenmesini doğurmuştur. Askeri ve politik örgütlenmesi hızla gerçekleşen toplum biçimlenişidir. Kendiliğinden bir ordu ve politika gücüdür. Zihniyet ve örgütsel birlik esastır. Uzun bir tarihsel geçmişi ve kültürü beraberlerinde taşırlar. Ulus kültürlerinin ana kaynağı durumundadır. Üretime katkıları da küçümsenemez. Kolektif toplumsal yapıları kar-

şıklı yardımlaşmayı esas kılar. Komünal ruh güçlüdür. Ulusal karakterin yapıcı unsurlarındandır. İşbirlikçilik geliştiğinde daha tehlikeli olabilir. Uygarlık tarihçilerinin tüm gözden düşürme çabalarına rağmen, tarihin temel motor güçlerindedir. Aşiretlerin özgürlük, komünalizm, demokratik gelenek uğruna direnişleri olmasaydı, insanlık bir kul, sürü kitlesi olmaktan kurtulamazdı. Demokratik uygarlığın en temel unsurlarından olması bu özellikleriyle bağlantılıdır.

Demokratik uygarlık tarihi büyük oranda kabile ve aşiretlerin özgürlük, demokrasi ve eşitlik için uygarlık saldırılarına karşı direniş, isyan ve ahlaki-politik toplum yaşamında ısrarlı tutumlarının tarihidir. Toplumlara asıl rengini veren yine kabile ve aşiret yapılarıdır. Ulus-devletin bir etnik grubun ağırlığında tüm aşiret ve kabile kültürlerini tasfiye etmesi tam bir kültürel soykırım olmuştur. Topluma yönelik bu büyük soykırım biraz gevşese de, halen en önemli tehdittir. Ulus-devlet veya devletin ulusu yerine, demokratik ulus oluşumunda kabile ve aşiretler yapıcı birimler olarak da başta gelen rolü oynayabilirler. Bu neden ve nitelikleriyle aşiret ve kabilelerin demokratik uygarlığın asli unsurlarından sayılmaları son derece anlaşılırdır.

d- Kavim ve Uluslar: Demokratik uygarlıkta toplumların kavim ve ulus olarak şekillenmeleri ve yaşamları klasik uygarlıktan farklıdır. Resmi uygarlıklar, kavim ve ulusları egemen hanedan ve etnik grubun bir uzantısı olarak kavramlaştırırlar. Kavim ve ulus, resmi hanedan ve etnik gruba minnetle borçlu kılmakla öyküleştirebilir. Uydurma bir tarih içinde doğal toplum hali örtbas edilir. Handedan ve hâkim etnik grup içinde öne çıkarılan kişilerin kahramanlaştırılmasıyla kavim ve ulusun babaları yaratılmış olur. Bir adım öncesi ve sonrası tanrılaştırılmazdır. Tarih bir anlamda bu baba-laştırma (atalaştırma) ve tanrılaştırmanın imalat sanatı olarak işlenir. Gerçek ise farklıdır. Kabile ve aşiretler halinde gelişme kaydeden toplum doğası daha yerleşik hale gelip, ortak dil ve kültürünü geliştirdikçe ve özündeki ahlaki ve politik toplum kimliğini sürdürdükçe, kavim ve ulus olarak şekillenmeye başlarlar. Toplumlar başlangıçtan itibaren kavim ve ulus kimliğinde doğmazlar, ancak ortaçağda kavim ve yakınçağda da ulus kimliğine çok daha fazla yaklaşmışlardır.

Kavim, ulusun bir nevi kimlik malzemesidir. Yakınçağla birlikte iki yoldan uluslaştıkları görülür. Resmi uygarlığın kavim asabiyetini modern milliyetçiliğe dönüştürüp devlet, burjuvazi ve kentin yeni toplum şeklini devlet-ulusu olarak belirlemeye çalıştığı görülür. Hâkim bir etnik grup temel çekirdek rolünü oynar. Ona ait kimlik tüm ulusa mal edilir. Hatta kimlikleri çok farklı kabile, aşiret, kavim ve uluslar zorla bu etnik grubun dil ve kültürü içinde eritmeye tabi tutulur. ‘Vahşi uluslaştırma’ denen yol budur. Tarihin en büyük kültür katliamı bu resmi uygarlık yaklaşımıyla tüm uluslarda binlerce kabile, aşiret, kavim ve ulusun tüm dil ve kültürleri üzerinde yürütülmüştür. Demokratik uygarlığın tarih ve sistem yapılanması olarak en çok üzerinde durulması gereken unsurların başında bu tip kavim ve uluslar gelmektedir.

İkinci yol uluslaşma, ahlaki ve politik toplum kapsamındaki aynı veya benzer dil ve kültür gruplarının demokratik siyaset temelinde demokratik topluma dönüştürülmesiyle gerçekleştirilir. Uluslaşmada tüm kabile, aşiret, kavim, hatta aileler ahlaki ve politik toplum birimi olarak yer alırlar. Kendi dil, lehçe ve kültür zenginliklerini yeni ulusa aktarırlar. Yeni ulusta kesinlikle bir etnik grubun, mezhebin, inancın, ideolojinin egemenliğine damga vurmasına yer yoktur. En zengin sentez, gönüllüce gerçekleştirilenidir. Hatta birçok farklı dil ve kültür grupları bile aynı demokratik siyaset aracılığıyla demokratik toplumlar olarak ortaklaşa ulusların üst birimi halinde, ulusların ulusu kimliğinde yaşayabilirler. Toplumsal doğaya uygun olan da bu yoldur. Devlet-ulusu yönteminde ise, kapitalist modernite yaklaşımıyla doğal toplumdan büyük oranda soyutlanmış haliyle ‘tek dil, tek millet, tek vatan, tek (üniter) devlet’ olarak eski tek din ve tanrıca anlayışın yeni, laik versiyonu olarak kendini şekillendirmekle sermaye ve iktidar tekelinin aynı zamanda devlet biçiminin de yeni şekli olmaktadır. Devlet ulusu, sermaye ve iktidar tekelinin kapitalist dönüşüm aşamasında toplumun bağrına tepeden tırnağa yerleşmesi, toplumu sömürgeleştirmesi ve kendi içinde eritmesi gerçeğini ifade eder. Azami iktidar, azami sömürü olgusunun gerçekleştirildiği biçimdir. Toplumun tüm ahlaki ve politik boyutundan soyutlanarak ölüme yatırılması; bireyin karıncalaşması, böylece faşist sürü toplumunun oluşturulmasıdır. Toplumsal doğaya en aykırı olan bu model altında derin tarihi, ideolojik etkenler, sınıf, sermaye ve iktidar etkenleri rol oynamaktadır. Soykırımlar bu etkenlerin birleşik sonucu olarak gerçekleştirilmiştir.

Demokratik uygarlık sisteminde ulus oluşumları ve kaynaşmaları sermaye ve iktidar tekellerinin panzehiri olup, faşizm ve soykırım illetini (toplumun kanserojik urlaşması) nedenleriyle birlikte ortadan kaldırmanın ana yoludur. Bir kez daha karşımıza toplumsal doğanın demokratik uygarlık karakteriyle uyumu çıkmaktadır.

e- Köy ve Kent Unsurları: Demokratik uygarlık perspektifinde (paradigmasında) köy ve kentin anlamı değişir. Nasıl ki tarım ve endüstri toplum doğasında birbiri için gerekli iki üretim alanıysa, köy ve kent de birbirlerini gereksindiren iki yerleşim birimidir. Aralarında mutlaka korunması gereken bir denge vardır. Bu denge aşılmca ekolojik felaketin, sınıf ve devlet azmanlaşmasının, sermaye tekelleşmesinin yolu açılmış olur. Ticaret gayrimeşru (fiyat farkını istismar ederek) yola girer. Kente ‘evet’, ama sınıf-devlet-sermaye tekelleşmesine ‘hayır’ noktası önemlidir. Kent ve köy gelişimi açısından tarihi yorumlamak için bu temel kriterler esas alınmalıdır. Kent-sınıf-devlet üçlüsüne ‘uygarlık’ yaftası vurulması tam bir ironidir. Gerçek toplumsal doğa çizgisinde yaşayan topluluklara ‘vahşi’, ‘barbar’ denmesi ise yavuz hirsız misalini hatırlatır. Gerçek barbarlık ve vahşet, toplumsal doğanın talanı ve tahribidir ki, bunu yapan kent-sınıf-devlet üçlüsünün ittifakından, yekvücut halli kentinden ileri gelmektedir. İdeolojik hegemonyanın gerçekleri tersyüz ederek göstermesi-

nin önemini bir kez daha bu ironik durumda net olarak görebilmekteyiz. İdeoloji, hem hakikate yaklaştırmada hem de uzaklaştırmada tarih boyunca önemini sürdürmüştür, sürdürmektedir. Demokratik uygarlık kent-sınıf-devlet üçlüsünün birleşik hareketini gerçek barbarlık olarak değerlendirir; bunun karşısında olanların ise gerçek ahlaki ve politik toplumu ifade ettiğini varsayar, ideolojikleştirir.

Köy toplumu ilk yerleşim olgusu olarak önemlidir. Endüstri çağında yenilenerek sürdürülmesi ekolojik yaşamın vazgeçilmez gereğidir. Köy sadece bir fiziki olgu değildir, kültürün temel kaynaklarından. Aile gibi toplumun temel birimlerindedir. Şehrin, endüstrinin, burjuvazinin sınıf ve devlet olarak saldırısı bu gerçeği değiştirmez. Ahlaki ve politik toplumun en uygun uygulanma birimi olarak da büyük önem taşır. Kent ise köyle yeniden dengelenmesi açısından hem nüfus, hem işlevsellik anlamında kesin dönüşüm sağlanması koşuluyla gereklidir. Sömürü ve baskı çarkının merkezi olmaktan çıkarılması ve toplumsal gelişmenin gelişkin bir boyutu olarak rol oynayabilmesi ancak köklü dönüşümle mümkündür. Orta sınıfın ve sermayenin hem devlet hem şirket bürokrasileri olarak kanserojik büyümesinin mekânı olmaktan çıkarılması, çağımız toplumunun kurtuluşunda merkezi bir anlama sahiptir. Mevcut halleriyle kentler kapsam ve anlamlarıyla gerçekten toplumu (ekolojik yıkım ve toplumdakı hızla tüketen ana merkezler konumundadır. Klasik uygarlığın iflasını kanıtlayan en sağlam belgelerdir. Roma tekti ve tüm ilkçağdı. Çöküşü de tekti ve ilkçağdı. Günümüz kentleri ise, tüm toplum yutum (kır ve köy dâhil) merkezleri olarak kanserojik toplumun çoğul ve neredeyse her şeyidir. İnsan toplum olarak bu hale düşmüş kentten kurtulmadıkça, kentin onu toplumsal doğa olmaktan çıkaracağından kuşku duyulmamalıdır!

Demokratik uygarlık sistematüğinde köy ve kentin uyumsal birliğı, ideolojik ve yapısal olarak temel önemi haizdir. Toplumsal doğa ancak bu uyum temelinde varoluşunu güvence altında sürdürebilir.

f- Zihniyet ve Ekonomik Unsurları: Demokratik uygarlığın ekonomik temeli, toplumsal artık-değer üzerine kurulu sermaye tekelleriyle daimi çelişki içindedir. Tarım, ticaret ve endüstrinin gelişiminde temel toplumsal ihtiyaçlar ve ekolojik unsurlar dikkate alınmak kaydıyla özgürce her tür faaliyetlerine açıktır. Tekel kârı dışındaki kazancı meşru sayar. Pazara karşı değildir; tersine, sunduğı özgür ortam nedeniyle gerçek bir serbest pazar ekonomisidir. Pazarın yaratıcı rekabetçi rolünü inkâr etmez. Karşı olunan, spekülâtif kazanç yöntemleridir. Mülkiyet sorununda ölçü verimlilik. Mülki olarak tekelin rolü her zaman verimlilikle çelişir. Ne aşırı bireysel mülkiyetçilik ne devlet mülkiyetçiliğı demokratik uygarlığın kapsamındadır. Toplumsal doğada ekonomi her zaman topluluklar halinde yürütülmüştür. Tek birey veya devletin ekonomiyi tekelleştirme dışında ilişkisi yoktur. Birey ve devletin söz sahibi olduğı ekonomiler zorunlu olarak ya kâra geçmek ya da iflas etmek durumundadır. Ekonomi dai-

ma grupların işidir. Ahlaki ve politik toplumun gerçek bir demokratik alanıdır. Ekonomi demokrasidir. Demokrasi en çok ekonomi için geçerlidir. Bu anlamda ekonomi ne altyapı ne üstyapı olarak yorumlanabilir. Toplumun en temel demokratik eylemi olarak yorumlanması daha gerçekçidir.

Kapitalist ekonomi-politiğin ve Marksist yorumunun soyutladığı ekonomik ilişki analizleri çok sakıncalıdır. Ekonomi asla patron-işçi eylemi olamaz. Ben şahsen patron-işçi ikiliğini, toplumsal doğanın temel demokratik (Buna klan, kabile dönemlerini dahil edersek, ahlaki ve politik toplumun temel faaliyeti demek uygun düşer) eylemi olarak ekonominin tekelci hırsızları biçiminde değerlendirmek durumundaydım. Burada işçiden kastım, toplumun diğer yoksullarından, özellikle ücretsiz ev kadını ve kızlarından çalınan değerın ufak bir kısmının ücret adı altında verildiği tavizci işçidir. Köle ve serf nasıl ağırlıklı olarak efendi ve beyinin uzantıları durumundaysa, tavizkâr işçi de her zaman patronun uzantısıdır. Köleleşme, serfleşme ve işçileşmeye kuşkuyla bakmak ve karşı durmak, eylemini ve ideolojisini bu temelde geliştirmek, ahlaki ve politik olmanın başta gelen koşuludur. Nasıl efendi-bey-patron üçlüsü övgüye layık değilse, köle-serf-işçi de bunların uzantıları anlamında asla iyi toplumsal kesimler olarak yüceltilemezler. Düşürülmüş toplum kesimleri olarak durumlarına acımak ve bir an önce özgürleştirilmelerine çalışmak en doğru tutumdur.

Ekonomi temel mahiyette bir tarihsel toplum eylemidir. Hiçbir birey (efendi, bey, patron, köle, serf ve işçi olarak) ve devlet ekonomik eylemin aktörü olamaz. Örneğin en tarihsel-toplumsal bir kurum olan annelik işinin karşılığını hiçbir patron, bey, efendi, işçi, köylü, kentli birey ödeyemez. Çünkü annelik toplumun en zor ve gerekli eylemini, yaşamın sürdürülmesini belirliyor. Sadece çocuk doğurmaktan bahsetmek istemiyorum. Analığa bir kültür, sürekli yüreğiyle ayaklanma halinde bir olgu, zekâ yüklü eylemin sahibi olarak geniş açıdan bakıyorum. Doğru olan da budur. Peki, bu kadar zorunlu, zorlu, eylemli, yürek ve akıl dolu sürekli ayaklanma halindeki kadına ücretsiz emekçi muamelesi yapmak hangi akıl ve vicdanla bağdaşabilir? En emekçi ideoloji olarak Marksizm'in bile aklına getirmediği bu ve benzer toplumsal eylem sahiplerini ücret dışı tutup, patronun uşağını baş köşeye oturtan bir ekonomi bilimi, çözümünü nasıl sosyal olarak sunabilir? Marksist ekonomi fena halde bir burjuva ekonomidir. Büyük bir özeleştiriyeye ihtiyacı vardır. Cesurca özeleştiriyeyi yapmadan burjuvazinin çıkar sahasında sosyalizm aramak, tıpkı yüz elli yıllık hareketin (reel sosyalizmin) iflasında, çözümlüğünde (hem de kendiliğinden) görüldüğü gibi, kapitalist sisteme karşılıksız en değerli hizmettir. "Cehennemın yolu iyi niyet taşlarıyla döşelidir" derken, Lenin ne kadar da doğru söylüyordu! Acaba kendisi, eyleminde de bu cümlemin doğrulanacağını düşünebiliyor muydu? İlgili bölümde bu çözümlmeleri geliştirmeyi umuyorum.

Ekonomi konusunu tarihsel toplumun ahlaki ve politik ana eylemi olarak düşünüp, gerekirse bir soyutlama ve bilim haline getirmek mümkün olabilir. Ama Avrupa

merkezli ekonomi-politiği bilim olarak düşünmek, belki de Sümer mitolojisinden sonra en sömürge bir ikinci mitolojiye aklın tutsak olması demektir. Radikal bir bilimsel devrim bu alan için hayati rol oynayacaktır.

Israrla belirtmeliyiz ki, hiçbir toplumsal eylem ekonomi kadar ahlaki ve politik olamaz. Bu vasfıyla demokratik siyasetin en öncelikli konusu olarak anlam bulmaktan kurtulamaz. Toplum sağlığı için tiptan bin kat daha gerekli olan tarihsel-toplum ekonomisi üzerinde demokratik uygarlık sistemi, doğru yorumu kadar gerçek bir devrim vaat etmektedir.

Zihniyet unsuru sanıldığı kadar ekonomiden uzak bir üstyapı değildir. Zaten benzeri alt-üst ayrımları toplumsal doğayı anlama sürecini daha da karıştırmaktadır. Toplumsal doğanın kendisi doğa zekâsının en yoğun olduğu varoluştur. Aynı zihniyet unsurlarını düşünmek belki abes karşılanabilir. Ama bilimin tarihsel-toplumdan koparılıp resmi uygarlığın hizmetine koşturulması ve iktidar için en verimli güç kaynağı rolüne düşürülmesi, demokratik uygarlık yaşamının zihniyet ve yapılanmasını gözden geçirmeyi önemli kılmaktadır. Tarih boyunca resmi uygarlığın ideolojik hegemonyası ve bilimi olarak zihniyet ve yapılanmasına karşı sürekli bir karşı duruş ve alternatif oluşturma eylemi sürdürülmüştür. İdeolojik mücadele ve alternatif bilim hareketleri her zaman var olagelmıştır. Klasik uygarlıklar zekânın analitik gelişimini en çok istismar eden sistemler olmuşlardır. Kendi istismarcı gerçeğini örtbas etmek için ipe sapa gelmez her tür kandırmacı, korkutucu, hayalperest kılıcı imge ve simge düzeneklerinden çok yararlanmışlardır. Mitoloji, din, felsefe ve bilimcilik alanında kendi maddi gerçekliklerini genel toplumsal gerçeklik olarak sunup, başka hakikatleri aramanın boş çaba olduğunu hep yaymak istemişlerdir.

Bu 'tekçi' ideal, sermaye ve tekelin kendini tek doğru yol olarak dayatmalarının izini taşır. Birinci ve İkinci Doğanın muazzam farklılık içindeki renklerini adeta griye boyayarak, tek rengin gri olduğunu ispata kalkışmışlardır. Artı-değerden topladıklarından cüzi bir miktarı entelektüel sermaye olarak kullanıp, ideolojik hegemonyayı hiç eksik etmemişlerdir. Okul-eğitim sistemleri yaşam tarzlarının ezberletildiği yerler haline getirilmiştir. Üniversiteyi hakikati ve toplumsal kimliği özümlemenin alanı değil, dışlamanın ve inkârın alanı olarak kullanmışlardır. Bilimin içeriği ve yapısı, objektiflik adına toplumsal doğanın tarihsel-toplum gerçekliğini nesneleştirip özne rolünden çıkarmak için özenle düzenlenmiştir. Katı bir uygarlıkçı çizgideki düzenekler ideal evrensel kural ve formlar olarak sunulmuştur.

Demokratik uygarlığın toplumsal doğayla uyumu zihnin gelişiminde de kendini yansıtır. Klanların en çocuksu zihni bile doğayla canlı bağlılıklarının farkındaydı. 'Ölü doğa' imajı, doğadan giderek kopan uygarlık zihniyetinin bir ihaneti, yakıştırmasıdır. Bugünkü küresel finans çağının 'para'da gördüğü canlılığı, tanrılığını diğer hiçbir doğa oluşunda görmediğini dikkate alırsak, doğa canlılığı ve kutsallığı konusunda ileride olan günümüz tekelciliği değil, klan gerçekliğidir. Kabile, aşiret, kavim

ve demokratik ulusal yapılanmalar canlı bir zihniyetin varlık alanları olmuşlardır. Zekâ ve yapı, yaşama bağ içindir. Analitik ve duygusal zekâ ancak demokratik uygarlık sisteminde diyalektik birliğine kavuşabilir.

Resmi okul, akademi, üniversite düzenlerine kuşkuyla bakan demokratik uygarlık zihniyeti, tarih boyunca alternatiflerini geliştirmekten geri durmamıştır. Peygamberlik sistemlerinden filozof okullarına, tasavvuftan doğa bilimlerine kadar sayısız makam, dergâh, ocak, tarikat, medrese, mezhep, manastır, tekke, cami, kilise, tapınak geliştirilmiştir. Görülüyor ki, uygarlığın tekil değil, ikilem hali toplumsal doğanın her alanında kendini göstermektedir. Sorun resmi tekil yapıya boğulmadan, ikilemin doğacı ucunda çözümsel olup, özgür yaşam farklılığını demokratik uygarlık seçeneği olarak geliştirebilmektir.

g- Demokratik Siyaset ve Öz savunma Unsurları: Demokratik uygarlığın siyaset ve güvenlik unsurları ahlaki ve politik toplumun varoluşunda temel rol oynarlar. Kendisi zaten politik olan toplum anlayışında diğer bir demokratik siyaset kategorisi fazla gelebilir. Fakat ikisi arasında fark vardır. Politik toplumda her zaman demokratik siyaset uygulanmayabilir. Kaldı ki, resmi uygarlığın tarihi boyunca politik topluma dayatılan ezici çoğunlukla despotik krallık egemenliğidir. Egemenlik altındaki politik toplum tümüyle yok olmaz. Ama kendini demokratikleştiremez. Nasıl her zaman kulak sahibi olmak duymak için yeterli değilse, ayrıca sağlıklı olmak gerekiyorsa, benzer biçimde politik dokunun olması her zaman özgür işlediği anlamına gelmez. Dokunun sağlıklı işlemesi ancak demokratik ortamın varlığına bağlıdır.

Demokratik ortamın varlığına, politik toplumun siyaset yapılanmasına genel olarak demokratik siyaset demek mümkündür. Demokratik siyaset sadece bir tarz değil, kurum bütünlüğünü de ifade eder. Partiler, gruplar, meclisler, medya, miting vb. birçok kurumlaşma olmasa, demokratik siyaset pratiği gelişmez. Kurumların asıl rolü tartışma ve karar almaktır. Toplumun tüm ortak işlerinde tartışma ve karar alma olmadan yaşam yürümez. Sonuç ya kaos ya da diktatörlükle sonuçlanır. Demokratik olmayan toplumun kaderi hep böyledir. Kaosla diktatörlük uçları arasında sallandırılıp dururlar. Böylesi ortamlarda ahlaki ve politik toplumun gelişmesi düşünülemez. O halde politik mücadelenin, yani demokratik siyasetin öncelikli hedefi, demokratik toplumun oluşumu ve bu çerçevede ortak işlerin tartışma ve kararlarla en iyi hal yoluna konulmasıdır.

Gerçek işlevinden uzak tutulan ve burjuva demokrasisi denilen ortam ve kurumlarında siyasetin amacı, öncelikle iktidar olmaktır. İktidar ise tekelden pay almaktır. Demokratik siyasetin böylesi hedefleri olamayacağı açıktır. Velez ki iktidar kurumlarında (örneğin hükümet) yer alındı, o zaman bile temel iş yine aynıdır. Bu iş tekelden pay kapma değil, toplumun ortak hayatı çıkarları için doğru kararlar alabilmektir; uygulamaları takiptir. Burjuva demokrasisinde kural olarak yer alınmaz demek anlam-

lı bir yaklaşım değildir. Fakat koşullu yer almayı bilmek gerekir. İlkesizlik hep ege-men sınıf sahte politikacılığına yarar.

Demokratik siyasetin yetkin kadro, medya, parti örgütlenmeleri, sivil toplum ör-gütleri, sürekli toplum eğitim çalışmaları ve propaganda gerektirdiği asla göz ardı edilemez. Toplumun tüm farklılıklarına saygılı yaklaşım, farklılık temelinde eşitlik ve uzlaşma gereği, tartışma üslubu kadar içeriği, siyasi cesaret, ahlaki öncelik, konulara 'hakimiyet', tarih ve güncellik bilinci, bütünsel-bilimsel yaklaşım, sonuç almada ve başarılı olmada demokratik siyasetin gerekli özellikleri olarak sıralanabilir.

Öz savunma, ahlaki ve politik toplumun güvenlik politikasıdır. Daha doğrusu, kendini savunamayan toplumun ahlaki ve politik vasfı anlamını kaybeder. Toplum ya sömürgeleşmiştir, eriyip çürümektedir; ya da direniştir, ahlaki ve politik vasfını yeniden kazanmak ve işlerliğe kavuşturmak istemektedir. Öz savunma, bu sürecin adıdır. Kendisi olmaktan ısrar eden, sömürgeleşme ve her türlü tek taraflı dayatıcı ba-ğımllılıkları reddeden toplum, bu tutumunu ancak öz savunma olanakları ve kurumlara-yla geliştirebilir. Öz savunma sadece dıştan tehlikelere karşı oluşmaz. Toplumun iç yapılanmalarında da çelişki ve gerginlik her zaman mümkündür. Unutmamak gerekir ki, tarihsel-toplumlar uzun süredir sınıflı ve iktidarlı olup, daha uzun süre bu özellik-lerini korumak isteyen güçler olacaklardır. Bu güçler varlıklarını korumak için tüm güçleriyle direneceklerdir. Dolayısıyla öz savunma yaygın bir toplumsal talep olarak uzun süre toplumun gündeminde önemli bir yer tutacaktır. Karar gücü öz savunma gücüyle pekişmeden kolay yürürlüğe konulamaz.

Kaldı ki, günümüzde toplumun sadece dışından değil, içinden de tüm gözenekle-rine kadar sızan bir iktidar gerçeği karşısındayız. Toplumun uygun tüm gözeneklerin-de benzer öz savunma grupları oluşturması hayatidir. Öz savunmasız toplumlar, ser-maye ve iktidar tekellerince teslim alınmış ve sömürgeleştirilmiş toplumlardır. Tarih boyunca klandan kabile ve aşiretlere, kavim ve uluslardan dinsel cemaatlara, köyden kentlere kadar her toplum biriminin daima bir öz savunma sorunu olmuştur. Sermaye ve iktidar tekeli, av peşindeki kurt saldırganlığındadır; öz savunmadan yoksun olanla-rı hep koyun sürüleri gibi darmadağın edip istediği kadar el koymuştur.

Demokratik toplum olmada ve varlığını sürdürmede en az sermaye ve iktidar te-kellerinin saldırılarını ve sömürlerini sınırlandıracak ölçüde öz savunma yapılanma-sını ve eylemliliğini oluşturup hazır, işler halde tutmak şarttır. Uzun süre sermaye ve iktidar aygıtlarıyla iç içe yaşanacağına göre, iki yanlışa düşmemek önemlidir: Birinci yanlış, çiğeri kediye emanet etmek gibi, kendi öz güvenliğini tekelci düzene teslim etmektir. Bunun yıkıcı sonuçları binlerce örnekle ortaya çıkmıştır. İkinci yanlış, dev-lete karşı hemen devlet gibi olmak parolasıyla iktidar aygıtı olmaya çalışmaktır. Reel sosyalizm deneyimleri bu konuda yeterince aydınlatıcıdır. Dolayısıyla anlamlı, işler-liği olan bir öz savunma demokratik uygarlığın tarihte, günümüzde ve gelecekte de göz ardı edemeyeceği bir unsur olmalı devam edecektir.

Şüphesiz demokratik uygarlığın unsurlarını daha da çoğaltıp açıklamak mümkündür. Ama konunun anlaşılabilmesi ve öneminin kavranması açısından bu sunumun yeterli olduğu kanısındayım.

8- KAPİTALİST MODERNİTEYE KARŞI DEMOKRATİK MODERNİTE

Avrupa merkezli sosyal bilimlerin hakikati araştırma metotları özü gereği hegemonisttir. Hakikatin alternatif yollarını iki temel yöntemle adeta imkânsızlaştırırlar: Birincisi, monist (bireyci) evrenselci yaklaşımdır. Hakikat her zaman ‘bir’e indirgenmektedir. İkincisi, sınırsız göreselci modeldir. Herkesin kendine göre bir hakikatinin var olduğunu söylerken, özünde hakikatin olmadığını ifade etmeye çalışmaktadır. Hiçbir şeyin değişmediğini iddia etmek için her şeyin değiştiğini söylemek gibi bir şeydir bu. İki yöntemin de indirgemecilikte birleştikleri açıktır. Gerek evrenselci ‘bircilik’, gerek göreselci ‘tekillik’ hakikati tek’e indirgemekle hegemonik karakterlerini açıkça yansıtmış olurlar.

Şüphesiz bu yöntemlerin arkasında uygarlık tekelciliği yatmaktadır. Temelleri Sümer rahiplerinin en büyük tanrı olarak ‘En’i inşa ettikleri dönemlere kadar uzanmaktadır. ‘En’in yüceltilmesinin nedeni, yükselen hiyerarşi ve şehir-sınıf-devlet tekelciliğini meşrulaştırma, toplumsal zihniyete egemen ve hegemon (Egemen ve hegemonun aynı kökenli olduğunu düşünmekteyim) kılma ihtiyacıdır. Yunan felsefesindeki ilk neden, en büyük icat olarak tanrı (Eflatun ve Aristo’da tanrı anlayışı) hep aynı kaynaktan gelmektedir. Tek tanrılı dinlerde ‘En’in büründüğü biçim, âlemlerin tanrısı olan ‘Allah’tır. ‘El’, ‘Ellahi’den gelir. Roma yükselişinde karşımıza ‘Jüpiter’ olarak çıkar. Tanrı-krallık, imparatorluk rejimlerinin inşa edildikleri her toplumun üstünde bu tip din veya mitolojik meşrulaştırma kavramlarıyla meşrulaştırılmaya çalışıldıkları çokça gözlemlenen bir husustur. Hemen her krallık, imparatorluk ve despotik rejimde benzer bir kavram yüceltilmesi, bir ideolojik hegemonya çabası görünmektedir. Zira bu yönlü bir zihni hegemonya olmadan, bu rejimlerin kalıcı olmaları zordur.

Avrupa kapitalist tekelciliği (uygarlığın yeni hegemonik merkezi ve biçimi olarak) 16. yüzyılda yükselirken, benzer bir çaba olmadan egemen olmayı başaramayacağına açıkça farkındadır. Tarihte ilk defa o döneme kadar kendini toplumun yarıklarında, dehlizlerinde saklamış para-sermaye (tarım, ticaret ve bizzat iktidar aygıtı olarak sermayeden farklı bir sermaye biçimi), hegemonik güç olarak toplumun üstünde ve giderek tüm gözeneklerinde yükselmek durumundadır.

Hıristiyan kökenli (dolayısıyla Ortadoğu Sümer kökenli) teolojiden gelme Francis ve Roger Bacon’la Rene Descartes’in yeni metot arayışları bu maddi hegemonik çıkışla yakından bağlantılıdır. Gerek yöntemsel, gerek içerik olarak peşinde oldukları ‘hakikat’, sermayenin bu yeni türüyle hegemonik yükselişte ortaktır.

Kapitalist tekel hegemonyasını sağlamlaştırdıkça, ideolojik hegemonyası da bununla iç içe kendini sağlamlaştırmakta ve kalıcı kılmaktadır. Yeni metot, felsefe ve bilim devrimleri ancak bu maddi koşulun dönüştürücü etkisiyle bilimsel izahını bulabilir. Şüphesiz her şeyi kapitalizme bağlamak körlüğe yol açar. Böylesi bir yaklaşım oyuna gelmek ve en kaba indirgemeciliğe düşmek olur. Ama aralarındaki bağın önemi göz ardı edildiğinde hakikat araştırmaları sakat kalır, metafizik anlatımlar içinde değerini yitirir.

Modernite kavramını açıklarken, bu yöntem ve hakikat oluşumunu dikkate almak son derece gerekli ve öğreticidir. Kavram olarak ‘çağ’ anlamına gelen moderniteler çeşitlidir; dönemlere göre farklılık kazanırlar. Sümer modernitesinden Roma modernitesine kadar, hatta daha önceleri ve sonralarına ilişkin pek çok modernite örneği bulunmaktadır. Bir dönem Roma modernitesinin tüm uygarlık merkezinde gururla yaşandığını kim inkâr edebilir? Sümerler ve hatta öncelleri olan Yukarı Mezopotamya modernitesinin, belki de zaman ve kapsam bakımından en gösterişli örnekler sunduklarını arkeolojik kayıtlardan huşu içinde seyrederek öğrenmiyor muyuz? Bu modernitenin devrimsel nitelikteki maddi kültürlerine anlam yüklenmeden izahı mümkün müdür?

Anthony Giddens, kapitalist modernitenin, diğer tüm modernitelerden farkını ortaya koyarken, hakikati açıklamada kısmen katkıda bulunmaktadır. Açık ki, İngiliz hegemonyacılığının çocuğu olarak, Giddens’in bu konumunu kavramak mümkündür. Biricik olduklarını iddia etmek, her çağdaş aydının ülkesine, ulus-devletine (yeni tanrılık) ‘borcu’, ibadeti gibidir. Kapitalist moderniteyi üçlü ayak üstüne oturtması öğreticidir. Gerçi moderniteyi bir üst kategori olarak kapitalizmle ayırtmaktadır. Bunu yaparken içine girdiği tutum, açık ki sosyal bilim yöntemine hâkim olan ‘tekilci’ zihniyettir. Başka bir tip moderniteye şans tanımak istememektedir. Modernite olursa tek olur; aynı dönemde iki tür modernite olmaz! İşte bu husus sağıyla, soluyla ve tüm ortasıyla sosyal bilim ekollerine hâkim olan ortak zihniyettir. Başta K. Marks olmak üzere bütün sol aydınlar, modernitenin tekliğinden, Avrupa türünden şüphe etmiyorlardı. Orta ve sağ aydın kesimler, liberal aydınlar ise, gerçeğin son sözü (Ortaçağ İslamı’ndaki ‘son peygamber’ söylemine ne de çok benziyor!) olduklarından emindiler. Ancak postmodernite döneminde farklı söylemler kendini yeni göstermeye başlamıştır.

Şüphesiz Nietzsche’nin modernite eleştirisi önemlidir. Dinselliğin modernite eleştirileri ise, ancak kendi moderniteleri (yeniçağın arkasında kalan eskiçağ) açısından anlam taşır. Michel Foucault’nun modernitenin insan ölümüyle sonuçlandığı ideası önemli olmakla birlikte yetersizdir. Reel sosyalizm ise, farklı idealarına rağmen, hiçbir zaman farklı bir modernite olmayı ne teorik ne pratik sorun olarak yaşadı. Reel sosyalizmin resmi çevreleri sıkça yeni bir medeniyet olduklarını idea ederken, bununla kalkınmayı ve her alanda kapitalizmle yarışmayı kastediyorlardı. Kapitalist

modernitenin temel kalıplarına ve dayanaklarına (endüstriyalizm, ulus-devlet, özel kapitalist yerine devlet kapitalizmi) kapitalizmden daha yakın olduklarını düşünmüşler ve onlarla öne geçmeyi baş görev belirlemişlerdi. Başta Rusya ve Çin deneyimi olmak üzere reel sosyalizm deneyimleri gerçekten kapitalist modernitenin taze kanı olduklarını kanıtlamakta gecikmediler. Tüm ulusal kurtuluş hareketlerinin biricik amaçları, başarının zirvesi olarak görünen hâkim moderniteyi bir an önce yakalamak ve böylece mutlu yaşamı gerçekleştirmektir. Kurgu ve pratik böyledir. Bundan çok az şüphe duyulmaktadır.

Hâlbuki son dört yüzyılın hâkim modernitesi olarak kapsam ve biçimi eleştirildiğinde, beş bin yıllık uygarlık çağlarının (modernitelerinin) sadece en son biçimi olduğu anlaşılacak; birbirlerine etle tırnak misali bağımlı olduklarını ve zincirleme değişik halkalardan oluştuklarını görüp çözümlemek de zor olmayacaktır.

Gerek bu ciltle gerek önceki iki ciltle yapmaya çalıştığım şey bu tekli evrensel modernite anlayışını yıkmaktır. Yıkma derken, alternatifinin daima beraberinde olduğunu, tüm bastırma ve örtbas etme çabalarına rağmen arzı endam ettiğini, diyalektik ikilemin karşı ucu olarak tüm kapsamı ve biçimleriyle varoluşunu sürdürdüğünü kanıtlamaya çalıştım. Demokratik uygarlık (uygarlık, çağ kelimesinin öz Türkçe karşılığıdır ve modernite anlamına gelmektedir) ad olarak belki yetersiz olabilir; çok sayıda eleştiri gerektirebilir. Ama toplumun tarihsel-toplum niteliğini (Fernand Braudel'in konuya ilişkin yaklaşımı cesaret vericiydi) dikkate aldığında, klan toplumundan aşiret, kabile, kavim, köy, dinsel cemaat vb. topluluklarına kadar tarihi adeta taşıyan hareketlerini aynı uygarlıkçı (şehir-devlet-sınıf) yaklaşımlar içinde basit 'barbar' veya 'dinsel gerilik' olarak adlandırmaya ne gönlüm ne zihnim asla razı olamıyordu. Diyalektiğin hep yok edici kutuplar olarak işlemediğini iyice fark ettikten sonra, genel evrensel oluşumda gözlemlendiği gibi, tarihsel-toplumun da yok edici olmayan (ara sıra olabilen, ama daimi olmayan) diyalektiksel gelişiminde uygarlığın tekçi değil, ikilemsel bir süreç olduğunu tespit etmem zor olmadı. Gerisi bu ciltlerde zor koşullarda ve çok donanımsız da olsa dile getirilmeye ve deneme olarak sunulmaya çalışılmaktadır. Hayret ettiğim ve öfke duyduğum husus, müthiş donanımlarına rağmen, Avrupa merkezli sosyal bilimcilerin uygarlığın bu ikilemini neden farklı iki modernite olarak sistemleştirmeye çalışmadıklarıdır.

Bir kez daha Anthony Giddens'in modernite kavramının üç temel ögesine dönerek ne anlam ifade ettiklerini ve karşı kutbunda demokratik modernite kavramının karşı cevaplarını çözümlemeye çalışalım.

A- Kapitalizm ve Modernite Ayrışımı

Anthony Giddens'a göre (Şüphesiz Avrupa merkezli sosyal bilimcilerin ezici bir kesimi benzer görüşleri paylaşmaktadır), kapitalizm tarihte ilk defa Avrupa'da ortaya

çıkıştır. Benzerine tarihin hiçbir döneminde ve mekânında rastlanmamıştır. Bahsedilen kapitalizm, 16. yüzyılda dünya hegemonik güç merkezi olarak yükselen Amsterdam-Hollanda, Londra-İngiltere kapitalizmidir. Gerçeklik payı Amsterdam ve Londra'nın gerçekten bu yüzyıldan itibaren klasik dünya uygarlık merkezinin hegemonyasını devralmış olmalarında yatmaktadır. Hegemonik kaymanın nasıl gerçekleştiğine ilişkin dünya tarihi belki de sadece bu döneme ilişkin en geniş literatüre sahiptir. Ne tekrarlama imkânı, ne de bunun gereği vardır; hatırlatmakla yetiniyorum. Kısmen diğer ciltlerde de anlatılmıştı. Bu tanımlamanın eksik ve yanlış olan yanları daha önem taşır.

a- Kapitalizmin tekilliğine ilişkin idea doğru değildir. İlk sermaye (kapital) tekelinin Sümer rahip tapınağında (Ziggurat belki de ilk banka ve fabrikadır) gerçekleştirildiğini kapsamlıca belirtmiştim. Bağlantılı olarak şehir-sınıf-devlet üçlüsünün ilk hegemonik tekel olarak şekillenmesini Sümerlere borçlu olduklarını rahatlıkla belirtilecek durumdayız. Özellikle Andre Gunder Frank ve yakın arkadaş grubunun merkezi uygarlık ve dünya sistemine ilişkin görüşlerini öğrendikten sonra, görüşlerimdeki ikna olma durumum daha da pekişti. Ayrıca şunu ısrarla belirtiyorum: İktidar tekeli de sermaye tekelinin farklı bir biçimidir. Birikimin belli başlı dört çeşidinden biri olduğunu kavramanın önemini vurguladım. Verimi yükselen tarımda ilk tekel kurulmuştur. Bölgenin ticareti zorunlu kılması nedeniyle, ticaret tekeli de gelişme imkânı bulmuştu. Ayrıca şehir-tapınak zanaatçılığı üzerinde ilk endüstri tekeli de söz konusuydu. Şehir yönetimi ise askeri ve idari olarak görev almıştı, ama ilk üçlüyle sıkı işbirliği içinde olan en güçlü iktidar tekeli konumundaydı. Güç oranlarının değişik olması hegemonik ilişkiyi zorunlu kılmaktaydı. İlk rahiplerin hegemonyası güçlüyken, sırasıyla bu durum değişecektir. Kısaca hem tekel, hem hegemonik karakter daha kuruluş aşamasında geçerlidir. Tarihsel gelişimini kaba halkalar halinde önceki ciltlerde sunmaya çalışmışım. Ayrıca uygarlık tekellerine ilişkin çok önemli bir tespit de, aralarında ne kadar çatışsalar da, dışa (demokratik uygarlık güçlerine) karşı birlikte ve tarihi olarak da bir zincirin halkaları gibi hareket etme özelliğinde olduklarıdır. Hiçbir uygarlık öncekinin mirası olmadan ortaya çıkamazdı. Merkezi uygarlık sisteminden bahsediyorum, yoksa Çin'den, İnkalar'dan değil.

Avrupa uygarlık halkasının oluşum öyküsünü de uzunca vermeye çalışmışım. Doğu uygarlığı ile (hatta neolitiğiyle) ilişkisini, Venedik'in üç yüz yılı aşkın bir deşerdeki taşıyıcı rolünü önemle belirtmişim. Avrupa'daki 16. yüzyıl sonrası uygarlığın (modernitesi anlamındadır) tekilliğine ilişkin idea edilebilecek en önemli unsur, daha çok gelişkin olan para-sermaye niteliğidir. Şüphesiz para-sermaye tekeli ilk hegemonik tekeli bu yüzyıldan itibaren Avrupa'da inşa etmeyi başarmıştır. Bu anlamda tekilliğinden, benzersizliğinden bahsetmek mümkündür. Ama para-sermayenin anayurdunun Avrupa, tarihinin de bu dönem olduğunu belirtmek açık ki mümkün değildir. Paraya benzer ilk eşyalar uygarlıktan bile çok önceydi. İlkçağ uzmanları

obsidyen ve benzeri maddelerin ilk para rolü oynadıklarında hemfikirdirler. Birçok kıymetli madde halen ilkel komünal toplumlarda benzer rolü oynamaktadır. İlk para basımını ise, Ege'nin doğusunda M.Ö. 7. yüzyılda inşa edilen Lidya Krallığı'nda Kreuzus'un altın paraları biçiminde olduğunu, konuyla ilgili olanlardan bilmeyen yok gibidir. Para-sermaye birikimi için de aynı hususlar belirtilebilir. Birikim çok eski bir gelenektir. Kıymetli maden ve eşyalar bu anlamda tarih boyunca hep biriktirilmişlerdir. Arkeolojik kayıtlar bu konuda bol örnek sunmaktadır. 'Karun kadar zengin' sözü bu gerçeği dile getirmektedir. Para-sermayenin kâr amaçlı kullanımını hiçbir şey Asur Kâruamları (Para, ticaret, pazar, ürün deposu gibi birleşik anlamı vardır) kadar orijinal ve çekici olarak izah edemez. Venedik, Amsterdam ve Londra'dan binlerce yıl önce para-sermayeye yataklık etmiş çok sayıda Doğulu kent vardır.

Avrupa para-sermayesinde tekil olan, yükselişe geçişi ve ilk defa hegemonyasını kurmasıdır. Karl Marks, sermayenin bu tür hegemonyasını ve moderniteye damgasını vurmasını olumlu ve ilerici bir rol biçiminde değerlendirir. I. Wallerstein, bu hegemonyayı kafesten çıkan aslana benzetirken, olumlu rolünü önemle belirtme gereğini duymaktadır. Hatta ortaya çıkış nedenlerini kilise ve krallıkların zayıf düşmesine ve Doğu'da Moğol istilasına bağlarken, büyük soru işaretleriyle karşı karşıya olduğunu (önceleri) sanki itiraf etmektedir. Sonuçta tarih için hiç de iyi bir seçenek olmadığı noktasına gelmiş bulunmaktadır. Para-sermayenin dört yüzyıllık egemenliğinin korkunç bilânçosunu tekrarlayacak yer burası değildir. Yalnız savaşlarda ölen ve yaralanan insan sayısı, savaşların sayı ve süresi, ekonomik bunalımların yıkıcı sonuçları, işsizlik ve yoksullaşma oranları, en önemlisi ekolojik felaketler payına yazıldığında, nasıl bir hegemonya ile karşı karşıya olduğumuzu kestirmek zor olmayacaktır.

b- Eksik ve yanlış olan idea ise, kapitalizme dayanan modernitenin tekilliğidir. Avrupa merkezli sosyal bilimin bu ideası çok kapsamlı ve kuşatıcıdır. Dünya-sistem olarak varlığını ve kuşatıcılığını tarihin sonu, hâkikatin son sözü olarak ebedileştirmekte önceki diğer çağlardan aşağı değildir. Hatta bilimsellik ideasıyla çok daha kesindir. Liberal ideolojik hegemonya, bağlaştığı medya tekelleriyle bu ideayı tüm insanlığın ortak hakikati kılmak için adeta çağ içinde çağ (medya, bilişim çağı) gibi olağanüstü bir konumda çaba harcamaktadır. İçerik ve biçim olarak gerçeği tarihsel boyutu içinde sunmaya önem verirken, geçmiş ve bugünden kopuk bir fütüroloji (gelecek bilimi) inşa etmekten de geri kalmaz. Müthiş 'şimdilikçidir'. "Şimdiyi yaşa, gerisi boştur" sloganı temel inanç olarak işlenir. Tüm eski ve yeni fikir ve ideoloji kalıplarından eklektik bir anlayışla oluşturduğu neoliberalizm, beterin beteri olarak adeta Roma'nın son havasını andırmaktadır. Üç 'S' -spor, seks ve sanat-, ideolojikleşmenin azami dönemini yaşamaktadır. Hepsine dinsel boyut kazandırılmıştır. Günümüzde bir stadyumdaki futbol şöleninden daha afyonlayıcı ikinci bir din bulmak çok zordur. Sanat endüstrisinde de benzer gelişmeler yaşanmaktadır. Cinsellik gibi en temel doğal bir içgüdü bile seks endüstrisine dönüştürülmüştür. Seksin afyonlayıcı et-

kisi en az spor ve sanat kadar dinselleştirilmiştir. Bu üçlüye kapitalist modernitenin dinsel şölenleri demek daha uygun düşebilir. Din adına radikal dincilik de modernitenin bir eğilimidir. Her ne kadar kendini anti-modern olarak sunsa da.

Derinden bakıldığında, kapitalizm damgalı modernitenin kendine en güvensiz tür olduğu anlaşılacaktır. Bu kadar eklektizme ihtiyaç duyması bu gerçeği kanıtlamaktadır. Postmodernizm her ne kadar bu güvensizliğin ürünü olarak ortaya çıktıysa da, modernitenin alternatifi olamadı. Moderniteden bıkan aydın çevrelere sadece bir pencere açmak istiyordu. Yaşam tarzı itibariyle gırtlığına kadar kapitalist moderniteye batmış durumdadır. Bunun tipik örneğini filozof Adorno'da görmek mümkündür. Adorno, "Yanlı hayat doğru yaşanmaz" derken, moderniteyi çok veciz bir biçimde izah ediyordu. Ama alternatif sunmada sıfırdı. Bu yüzden de devrimci gençliğin büyük tepkisini almıştı. Neoliberalizm aslında cilası dökülmüş moderniteye yeni cila olmak istiyordu. Fakat ne kadar ekleme ve yenileme yapsa da, küresel finans tekel çağının çelişkilerini örtbas etmesi ve sistemi kurtarması kolay olmamaktadır.

Andre Gunder Frank beş bin yıllık uygarlık sürecinde Avrupa uygarlığının yerini ve önemini belirlerken gerçeğe çok yaklaşmıştır. Fakat kendisi de derinden eksikliğini duyduğu gibi, birkaç genelleme dışında, çözüm veya alternatif sunmayı geliştirememektedir. Daha doğrusu, umudunu korumaktadır. Klasik uygarlık içinde 'farklılık içinde birlik' formülü doğru olmakla birlikte aşırı bir genellemedir. Nasıl yaşama geçirileceğine ilişkin hiçbir açıklama sunmamaktadır. Yanlılığı ise, sistem içinde daha iyi ve farklı modern yaşamların (teori ve pratikte) olabileceğine dair taşıdığı umuttur. I. Wallerstein bu konuda olumlu ve radikaldir; sistem içinde çözüme hiç inanmamaktadır. Yaşanan bunalımın sistemsel ve yapısal olduğunu bıkmadan tekrarlamakta ve çok doğru olarak belirlediği entelektüel, ahlaki ve politik görevlere dört elle sarılmayı önermektedir. Eksikliği, hangi sistem sorusuna kapsayıcı çözümler sunamamasıdır. Bunda samimi bir özeleştiride de bulunmaktadır. "Hepimiz burjuvazinin kutsal mabedinde aynı şerbeti içtik" der. Ayrıca bu nedenle tanrıların gazabından duyduğu korkuyu (mecazi anlamda) dile getirir. Entelektüel sermayenin ne denli kapitalist moderniteye bağlı olduğunu ve radikal kopuşun zorluğunu dile getiren hayli ders çıkarılması gereken şeyler söylemektedir.

Benim durumum, daha çok "Kaçmanın ecele faydası yoktur" deyişiyle anlam bulabilir. 'Kapitalist modernite'den kaçıyordum. Ama bu onun elinden kurtulmama yetmiyordu. Dolayısıyla elinde ölmektense, alternatifini denemeyi çok daha gerçekçi ve cesurca buldum. Böylelikle ne Nietzsche gibi doğru söylemekle yetindim, ne Michel Foucault gibi ölümümü (insanlık olarak) ilan etmeye razı oldum, ne Adorno gibi kadercı, küs olarak "Başa gelen çekilir" dedim, ne de Andre Gunder Frank gibi 'farklılık içinde birlik' arama sloganına sığınmayı yeterli buldum. Hatta I. Wallerstein gibi entelektüel, ahlaki (etik) ve politik görev üçlemesinin yeterli olduğuna da inanmadım. Denemem şüphesiz bu düşün ve erdem insanlarından önemli katkı

ve cesaret almıştır. Fakat belirleyici olan “Yanlış hayat, doğru yaşanmaz” sözünün benim için söz konusu edilemeyeceğidir. Çünkü bu söze göre hiçbir yaşamım olmadı. Çok koştum, ama kapitalist modern hayatı yakalamaya ne gücüm ne de inancım yetti. Daha yakıcı olanı ise, bende başkaldıran insanın “Bizi satma, ne ararsan kendinde bul” demesiydi. Başkaldırıları yazıyorum.

Denebilir ki, beş bin yıldır kök salmadığı zihin ve ruh bırakmayan, son dört yüz yılında ise dışından, içinden, çevrenin havasından yerin dibine kadar toplumun el atmadığı, metalaştırmadığı, satmadığı ve satın almadığı hiçbir değerini bırakmayan, kendini Nemrut ve Firavun düzenlerinden milyon kere daha güçlendiren modernite güçlerine, üçlülerine ne yapabilirsin? Bu biçimiyle soruyu şüphesiz yanlış soruyorum. Modernitenin istediği tarzda soruyorum. Amacım bu soruya ve arkasındaki kurgulamaya yol açan her şeye bir hiç değerinde (olumluluk anlamında) olduklarını göstermektir.

Demokratik moderniteyi ne keşfediyorum, ne de icat ediyorum. Yeniden inşa konusunda söyleyeceklerim olsa da, fazla önemsemiyorum. Daha doğrusu, önemli olan husus başka yerde yatıyor. O da şuradadır ve şudur: Demokratik modernite ikilem halinde resmi uygarlık olduğundan beri vardır. Oluştugu her yerde ve her zamanda vardır. Benim yapmaya çalıştığım, kabasaba da olsa, resmi uygarlığın her yerinde ve her zamanında olan bu uygarlık biçimine (Gayri resmi demokratik uygarlık, isim önemli değildir) hak ettiği değeri vermek, ana boyutlarında dikkat çekici açıklamalar geliştirmektir. Temel zihniyet biçimleriyle, yapılanma ve yaşam halindeki toplumuyla ne olduğuna ilişkin tanım ve tanımlamalar yapmaktır.

Tekil olduğu idea edilen uygarlığın (farklı çağ moderniteleri) elinin değdiği her yerde ve devrinin geçtiği her zamanda, diyalektik gereği bir karşıtının belirlenmesinin anlaşılmayacak hiçbir yanı yoktur. Tersine, anlaşılmaz olan, diyalektik yöntemin bu en doğal karşılığının neden uygarlık tarihi boyunca sistemli olarak ifadelendirilmediği, seslendirilmediğidir. Sümer’den Mısır ve Harappa’ya, Çin ve Hint’ten Roma’ya bunca uygarlık oluşurken sıkıştırılan, köleleştirilen; Büyük Sahra’dan Orta Asya çöllerine, Sibiry’a dan Arabistan’a kadar sel gibi koşan, ayaklanan sayısız kabile, aşiret ve dini cemaatlerin hiçbir karşı tepkisi, düşünce ve toplumsal yapılanması olmayacak mıdır? Bunun düşünülmemesi mümkün olabilir mi? Tarımsal-köy topluluklarının on bin yıl boyunca tüm uygarlıkları beslerken, hiçbir sesi, tepkisi ve karşı yapılanması olmayacak mıdır? Akla, insafa sığacak bir husus mudur bu? Binlerce yıldır inşa ettikleri kentlerin egemenlerince her türlü baskı ve sömürüye maruz kaldıklarında, emekçi halk sessiz durup kaderine mi şükredecektir? Bu mümkün müdür?

Binlerce alana ve döneme ilişkin binlerce soru sormak mümkündür. Cevapları da vardır. Olmayan şey, neden bu cevaplardan örülü bir uygarlık sistematiği (düşünce inşası, teori) oluşturulamadığıdır. Karşı yapılanmalar (ahlaki ve politik toplum durumu) da vardır. Olmayan şey, binlerce despot, imparator ve iktidar-sermaye tekelleri-

ne gösterilen ilginin, toplumsal doğanın en temel duruş haline, ahlaki ve politik toplumun durumuna ve gelişimine ilişkin gösterilmemesidir.

Çok iyi tanıdığımız İslam uygarlığının tüm halife, sultan, emir, şeyh, şehinşah ve komutanının her biçimine karşı en ayrıntılarına kadar öyküler anlatılacak, ama üç kıtaya yayılmış müminlerin tarikat ve mezhepleri, direnişleri, özlemleri ve inançları la-yıkıyla ya tarihselleştirilmeyecek ya da çarpıtılarak öyküleştirecektir. Açık ki, burada uygarlık içi çatışma ve ikilem vardır. Ama bir taraf sınırsız övgülerle yüceltilirken, karşıları yerin dibine batırılmıştır. Kendi yaşamımda bile tanık oldum. Alevi Kürt'ü, Sünni Kürt'ü, Êzidi Kürt'ü de gözlemledim. Açık söylemeliyim ki, Alevi ve Êzidi Kürt'ündeki binlerce yıldan beri süzülüp gelen uygarlığı, karşı uygarlıktan çok daha ahlaki ve politik buldum. Halbuki klasik uygarlık söylemleri Alevi ve Êzidiler hakkında ağza alınmayacak karalamalarla doludur. Tabî ki burada Sünni emekçileri, kabile ve aşiret kültürlerini kastetmiyorum. Tüm bunların uygarlık kefesindeki yerleri demokratik medeniyettir. Bunun örneklerini her yerde ve zamanda göstermek mümkündür. Amacımızı açıklamak açısından sanırım yeterlidir.

Moderniteye ilişkin bir hususa daha açıklık getirmenin önemli olduğunu belirtmeliyim. Kapitalist modernite kavramı bir anlamda doğru değildir. Kavramı koşullu kullandığıma dikkat edilmelidir. Nasıl kapitalist toplum kavramının müphem ve gerçeği perdeleme gibi sakıncası varsa, kapitalist modernite kavramının belki daha fazla benzer sakıncaları vardır. Modernite genel anlamda bir çağın toplumsal yaşam tarzıdır. Maddî ve manevî kültür olarak bir döneme damgasını vuran tüm teknik, bilim, sanat, siyaset ve moda unsurlarını ihtiva eder. Bu anlamda moderniteyi kapitalizme mal etmek büyük hata olur. Hatta birçok unsuruyla ezici olarak bir tekel olan kapitalizme karşıttır. Nasıl ki toplumsal doğanın temel yaşam tarzı olan ahlaki ve politik toplum genelde uygarlığa, özelde kapitalist uygarlığa karşıtsa, modernitede de benzer duruş söz konusudur. Modern toplum kapitalist toplum değildir. O halde neden kapitalist modernite kavramını kullandım? Çünkü kapitalist tekel hegemonik müttefikleriyle topluma olduğu kadar, dönemin yaşam tarzı olarak kabul gören modernitesine de damgasını vurmak ister. İdeolojik, politik-askeri müttefikleriyle çağın yaşam tarzının sanki yaratıcısı, oluşturucusu kendisiymiş gibi çok sistemli bir çaba (eğitim, kışla, ibadet yerleri ve medya vasıtasıyla) harcar. Kendisinin olmayanı kendisininmiş gibi bir egemen zihniyet yaratır. Eğer bu yönlü propaganda çabası başarılı olmuşsa, toplum veya moderniteye damgasını vurmuş olur.

Antony Giddens kapitalizmi modernitenin en önemli ayağı sayarken bir ikileme düştüğünün belki de farkında değildir. Sorulması gereken soru, hangisinin hangisini doğurduğu veya belirlediğidir. Modernitenin kapitalizmi doğurması düşünülemez; toplumsal doğanın kendine özgü çağı olarak yaşanır. Fakat kent-sınıf-devlet olarak baskı ve sömürü tekelleri oluştuğundan sonra, dönemin yaşam tarzına damgalarını vurup kendilerine mal etmek isterler. Bu durumda çoğunlukla başarılı olduklarını kabul et-

mek gerekir. Olagelen, propagandanın başarısıdır. Koskoca bir çağ haramzadelere mal edilmiştir. Kapitalist modernite kavramını kullanırken, bu koşulumuzu daima göz önünde bulundurmak gerekir. Fakat toplumsal doğa hiçbir zaman tamamen kapitalizm veya başka bir tekelin tam rengini, varoluş tarzını kendi kimliği olarak benimsemez. Toplumsal doğalar kendilikler olarak teorik olarak da bir baskı ve sömürü tekel şubesine dönüşemezler. Saf kapitalizmin olamayacağını kanıtladığımız gibi, saf uygarlığın da gerçekleşmesi mümkün değildir. Mümkün olur diyen olursa sormak gerekir: Şehir-sınıf-devlet üçlüsü, sömürülecek ve yönetilecek bir toplum olmadan, sadece kendileri olarak nasıl yaşayabilecekler? En basitinden maddi yaşamlarını nasıl sürdürecekler? Ama bunlar dönemin toplumsal doğasına damgalarını vururlar, istismar edebilirler. Avrupa söz konusu olduğunda Rönesans'ı, Reform'u ve Aydınlanma'yı kapitalizme mal edemeyiz. Yaratıcıları hiçbir zaman para-sermayedarlar ve iktidarlar olmamıştır. Ama para ve iktidar gücüyle damgalarını her zaman vurmak istemişlerdir. Çünkü bunu başarırlarsa daha çok para ve iktidar sağlayacaklarını iyi bilirler.

Karşıt olarak para-sermaye ve iktidarların hedefi olan toplum da çağın yaşam tarzına damgasını vurabilir. Bunun da birçok yolu ve örneği vardır. Toplumsal doğanın kendiliği de esas olarak bu yöne eğilimlidir. Toplum ezici olarak anti-kapitalisttir. Çünkü sermaye tekelinin sömürü ve tahakkümünü günlük olarak yaşamaktadır. Gençlik, kadınlar, işsizler, sömürge halkları, birçok dini cemaat, emeği ile geçinen her topluluk, tarihsel-toplumun ana kütlesi (demos) çağın yaşam tarzına, modernitesine esas rengini veren kesimlerdir. Bütün bu ve benzeri kesimlere kolaylık olsun diye halk (demos) diyoruz. Demokrasi, bu kesimlerin kendilerini bizzat yönetmelerinin adı oluyor. Politik bir kavram olmasına rağmen, kapsadığı alan ve kesimler toplumun ana kütesini oluşturduklarından ötürü demokratik toplum, demokratik modernite kavramları doğruya, öze yakın düşen kavramlardır. Bu nedenle sıkça kullanmam anlayışla karşılanmalıdır. Demokratik modernite alternatifi derken, bu gerçeği kastetmekteyim. O halde A. Giddens tarzı tekil modernite, hem de kapitalizm damgalı modernite kavramı çok müphem ve yanlışlıklar taşıma potansiyeli yüksek kavramlardır.

Bir modernitenin rengini belli edecek olan, karşıt kutupların idealleri, yapılanmaları, mücadeleleri ve başarı düzeyleridir. Tümüyle kapitalisttir veya demokratiktir demek kabaca ve körce bir indirgeme olur. Zaten 'tüm' kelimesi, toplum söz konusu olduğunda, çok dikkatli kullanılmayı gerektirir. Çünkü toplumsal doğa karmaşıktır ve hiçbir zaman tümüyle bir şeye, renge tekabül etmez. Unutmamak gerekir ki, çelişki farklılık gerektirir. Farklılık ise yaşamın anlamıdır. Çelişki, dolayısıyla farklılaşma durduğu an yaşam da bitmiş demektir. Ölüm bile yaşamın kanıtlanmasından başka bir anlam ifade etmez. Hiç ölümü olmayan, örneğin sonsuzluğa mahkûm bir yaşamın nasıl korkunç bir şey olduğunu düşünebiliyor muyuz? Doğrusu, böylesi bir yaşam bü-

yük işkence olurdu. Hep benzerlik aramak, eğer karşıtlarını ezme amacı taşııyorsa, yaşamı inkâr etmek olur. Faşizmin, kapitalist modernitenin moda dışında (moda örneğinde, benzerleşme işkencesine karşı kapitalizmin yaşam karşıtlığını gizlemek için en kandırmaca sanat) tüm toplumsal farklılıkları tasfiye etme ve tek renge indirme çabası yaşam karşıtlıklarının diğerkanıtlayıcı örnekleridir.

Sonuç olarak müphem bir kavram olan moderniteyi nitelerken, kapsam ve süre belirlenimleri önemlidir. Tekilleştirmek büyük yanlışlıklar içerir. Uygarlığın çağcılığ, güncelliği olarak tanımlarken, toplumsal bağlamı dikkatli seçimleri gerektirir. Sosyal bilimlerin bu yönlü büyük eksiklikleri ve yanlışlıkları göze çarpcıdır. Bunu ancak sermaye ve iktidar tekellerinin para ve baskı gücüne dayalı olarak izah edebiliriz. Bilim iktidarı, iktidar sermayeyi doğurduğu gibi, tersi de doğrudur. Buna rağmen toplumsal doğa, ana kütlesi itibariyle kapitalist hegemonik çağda demokratiktir. Dolayısıyla çağın yaşam tarzı olarak modernitenin demokratikleşmemesi düşünülemez. Modernitenin demokratikliği toplumsal hacim olarak modernitenin kapitalisti ve işbirlikçilerinden katbekat üstündür. Kavramak için yeter ki doğru düşünmesini bilelim.

B- Modernitenin Endüstriyalizm Boyutu ve Demokratik Modernite

Çağımızın (modern yaşam tarzımızın) endüstriye misli görülmemiş oranlarda bağımlı olduğu bir gerçektir. 19. yüzyıl endüstri devriminin tarım devriminden sonra gerçekleşen ikinci büyük toplumsal devrim olduğu da inkâr edilemez. Tıpkı sermaye birikiminde olduğu gibi, endüstrileşmenin modernitemizin bir benzersizliği olduğu ideası ise abartmadır. Belki 19. yüzyıl ayarında olmasa da, genelde toplumsal doğada ve özelde neolitik tarım toplumuyla uygarlık dönemi toplumlarında çok sayıda endüstriyel hamle gerçekleştirilmiştir. Tüm teknik gelişmelerin bir nevi endüstri adımları olmaları itibariyle gelişme süreklidir. Hamle dönemlerinde olan ise niteliksel sıçramalardır. İlk çanak çömlek endüstrileri, el değirmenleri, dokuma tezgâhları, tekerlek, saban, çekiç-örs, balta, bıçak, kılıç, değirmen, papirüs, kâğıt, çeşitli madeni aletler vb. gibi binlerce endüstri icadı saymak mümkündür. Ama en büyük endüstri devriminin 19. yüzyıl başlarında İngiltere önderliğinde büyük bir hamle yaptığı tartışma götürmez. Bu, modernitenin önemli bir farkı olmakla birlikte, tekilliğini garanti etmez; farkını ortaya koyar.

Endüstriden endüstriyalizme geçiş daha farklı bir durumdur. Endüstriyalizm endüstrinin ideolojik mahiyet kazanmasını ifade eder. Tarım ve köyün aleyhine gelişen, ayrıca geleneksel şehir zanaatçılığını da karşısına alan endüstricilik, günümüze doğru gelişiminde başta ekolojik felaketler olmak üzere modernitenin tüm hastalıklarının kökeninde yatar. Elbette endüstricilik sermaye tekellerinin ideolojisidir. 18. yüzyıl

sonlarında ellerinde büyük miktarlara ulaşan para-sermayenin kullanım alanları (gele-
neksel halleriyle) daralınca sanayiye yönelmeleri, kâr oranlarının düşmesini önleme,
hatta daha da yükseltme eğiliminden (kâr kanunu) kaynaklanmıştır. Özellikle dokuma
sanayi böyledir. Mekanik üretim yeni enerji kaynaklarıyla (kömür-buhar-elektrik) bu-
luşunca patlama gösteren üretim bir anda kâr oranlarını azamiye çıkardı. Ulus-devlet
olgusu ve aralarındaki şiddetli rekabet de bu yeni kâr oranlarıyla ilgilidir. Sanayileş-
me yani endüstriyalizm her şeyin önüne geçti. Kendisi ulus-devletin en kutsal inancı
oldu. Günümüze kadar bu yarış hızından hiçbir şey kaybetmeden devam etmektedir.
Sonuçlarının daha şimdiden korkunç boyutlara ulaştığı ortak bir kanaattir. Sadece dar
anlamda ekolojik yıkımlar değil, daha köklü ve kapsamlı kültürel ve fiziki soykırım-
lar, tarihin hiçbir dönemiyle karşılaştırılamayacak denli küresel, bölgesel ve yerel bo-
yut kazanan savaşlar, giderek ideolojik-metafizik ve iktidarı çoğaltım yöntemleriyle
ahlaki ve politik kimliğinden kopartılan toplum, dolayısıyla toplumdışı endüstri-
yalizm eğilimi veya diniyle yakından bağlantılıdır. Endüstrinin kullandığı bilim ve
teknik bu nedenle tarihin hiçbir dönemiyle karşılaştırılamayacak denli ideolojik bir
mahiyet kazanmıştır.

Modernitenin benzersizliği olarak endüstriyalizm, toplumun hem bağrındaki hem
de önündeki en büyük tehdidi oluşturmaktadır. Tarım ve köyü yıkan, kenti kanser gi-
bi büyüten, toplumu tümüyle gözetim ve denetim altında tutan, sızmadığı bir gözenek
bırakmayan iktidarların çığlaşma eğiliminde endüstriyalizm temel etken konumunda-
dır. Ulus-devlet, endüstriyalizmin iktidar ve ideolojik hegemonyasının temel formu
olarak, tüm bu süreçlerde başrolde dir.

Toplumsal doğa olarak insanlık, modernitenin benzersizliği olarak çoktan bu en-
düstriyalizmin gerçek mahşeri tehdidi altına girmiştir. Uç veren felaketler tehlikenin
işaret fişekleridir. Bunda kâr kanunu adı verilen sermayenin sürekli birikme ve bü-
yüme arzusunun ne denli toplum karşıtlığıyla özdeş olduğu çok açıktır. Toplum do-
ğasına sürekli birikim kanununu dayatmak, toplumdışının ta kendisidir. Maddi ve
kültürel soykırımlar bu sürecin ilk adımları olmuştur. Tedbir alınmazsa dosdoğru
mahşere gidildiği, aklı başında ve biraz vicdanı olan her bilim insanının vardığı bir
ortak sonuçtur. Dolayısıyla modernitenin benzersizliği olarak ikinci tekil olan endüst-
ricilik, ‘Siyam ikizi’ olduğu kapitalizmle birlikte sadece moderniteye damgasını vur-
makla yetinmiyor; modernite aracılığıyla sadece ekonomik bunalımlara yol açmakla
kalmayıp, toplumun tüm hayatı dokularında ve unsurlarında kanserleşmesinde başrol
oynuyorlar.

Tam bu noktada, kapsamda demokratik modernitenin toplumsal varoluştaki ko-
numu bütün açıklığı ve gerekliliğiyle ortaya çıkmaktadır. Toplum ya dört nala mah-
şere koşusunu devam ettirecektir, ya da demokratik moderniteye sarılış, yüceltiş ve
yeniden inşa hamlesiyle dur diyecektir. Orta yerde sürüklenişin maliyetleri her geçen
gün çığ gibi büyümektedir.

Bu tespitler endüstrinin tümüyle olumsuz olduğunu söylemiyor. Kâr peşindeki endüstriyalizmin felaketine dikkat çekiyor. Endüstri de, tıpkı analitik akıl ilişkisinde olduğu gibi, ahlaki ve politik toplum doğrultusunda kullanıldığında cennet örneği yaşama da götürebilir. Ekoloji ve tarımla el ele veren bir endüstri hamlesinin sadece en temel ekonomik sorunları çözmekle kalmayacağı, sorunların diğer tüm yan etkilerini olumluluğa çevirebileceği de belirtilebilir. Sadece otomobil hurdacılığı (aşırı) durduğunda, petrolden taşıma yollarına, çevre kirlenmesinden insan biyolojisine kadar çok sayıda alanda devrim niteliğinde sonuçların doğacağını kestirmek zor değildir. Hatta deniz endüstriciliği bu hızla giderse, deniz ve karadan hayır kalmayacağı göz önünde tutulduğunda, kesin bir taşıt sınırlamasının hayati önem taşıdığı daha iyi anlaşılır. Tabii başta nükleer endüstricilik olmak üzere, kültürel endüstri de dahil, binlerce daldaki endüstriciliğe getirilecek sınırlamaların yol açacağı köklü değişimlerin sonuçlarını uzun boylu incelemenin yeri bu satırlar olamaz. Sadece dikkat çekmenin bile devrimsel boyutlarını kavramak, konunun büyük önemini ortaya koymaktadır.

Kâr kanununu durdurmak elbette büyük toplumsal eylemliliği gerektirir. Demokratik modernitenin ana güdüsü ve sürükleyici unsuru kâr olmadığından, en uygun uygunluk seçeneği olması bu nedenle hayati önem kazanmaktadır. Sınıf-sermaye-kâr sistemine dayanmayan ahlaki ve politik toplum sisteminin ana kaygısı kendi kimliğini özgür tutmak, bunun için demokratik siyaset araçlarını yaşamsal kılmaktır. Bireyin önüne sınırsız kazanç ve kâr tutkusu koyan liberalizm, bunun için kapitalist ve endüstriyalist moderniteyi yegâne yaşam tarzı olarak sürekli muştular. Bir nevi ilkçağ dinleri gibi sistemi kutsama ihtiyacı duyar. Kültürel endüstricilik, bu kutsamanın sınır tanımaz yeni biçimidir. Ekonomik sınıf mücadelesi, her türlü iktidar savaşları, kendi başına ekolojik ve feminist hareketler bu denli devasa boyut kazanmış moderniteyi ancak alternatif moderniteyle durdurabilir. Kapitalist hegemonyacılığın dört yüz yılı bu gerçeği yeterince açıklamaktadır.

Sadece reel sosyalizmin çözümlüşünün bile alternatif moderniteyi geliştiremeyeşinden kaynaklandığını kavramak için büyük bir sosyal bilimci olmak gerekmez. Reel sosyalizmin endüstriyalizme çözüm getirmesi halinde bile üstünlüğünü koruyabileceğini rahatlıkla kestirebilmekteyiz. En az kapitalist hegemonyacılığın peşinde koştuğu ve damgasını vurmak için her şeyini ortaya koyduğu modernite savaşını kazanmak için, başta reel-sosyalist çizgidekiler olmak üzere ana muhalif gruplar (ütopyacılar, anarşistler, ulusal kurtuluşçular, ekolojistler ve feminist hareketler) kendi modernite mücadeleleri için teori ve pratikte ana bir doğrultu tutturmuş olsalardı, herhalde dünyanın bugünkü modernite görünümü çok daha farklı olurdu. Kaybettikleri tek ve ortak nokta, “Hangi modernite?” sorusunu sormamaları ve cevap için sistematik teorik ve pratik bir hat peşinde birlikte koşmamalarıdır; ezici biçimde kapitalizmin ve endüstriyalizmin sunumunu yaptıkları yaşam biçimini gırtlaklarına kadar yaşamakta beis görmemeleridir. Dahası ve en önemlisi, devlet-ulusçuluğunu bir modernite unsuru

olarak eleştirmek yerine, yaşam biçiminin ana formu olarak benimsedikten sonra genelde muhalefetin, özelde sol muhalefetin kazanacağı bir ana davasının görünürlük kazanması elbette müphem ve zor olacaktır.

Hayret ettiğim bir nokta, “Başka bir dünya mümkündür” sloganına ilişkin olanıdır. Bu sloganın sanki önemli bir keşif, mesaj veya zihniyetmiş gibi sunulması hayretimi daha da arttırmaktadır. Orta yerde çuvala sığmayan dev gibi modernite sorunları açığa çıkmışken, sistem her taraftan su almışken ve pul pul dökülürken, yerin altı ve üstü bile isyan ederken, böylesi buluş insana ‘pes’ dedirtir. Adama sormazlar mı? Mevcut hâkim modernite (kapitalizm ve endüstriyalizmin damgasını vurduğu modernite) tüm sorunları ve çılgınlıklarıyla (kastedilen, yaşam tarzıdır) orta yerdeyken, sen hangi alternatifinle, tüm ana unsurlarda eleştirinle yetinmeyip cevap olacaksın, oluşturabileceksin?

Tarihte din, felsefe ve ahlaki öğretiler, tüm erdemli bilgelikler, dönemlerindeki modernite sorunlarına yanıt olmak için geliştirilmişlerdir. Yeterli olup olmamaları tartışılabilir. Önemli olan, ahlaki ve politik toplum adına çabaların hiç eksik olmadığıdır. Demokratik modernite tüm bu deneyimlerin ışığında, kapitalist moderniteyi ona özgü sorunlarıyla birlikte kapsamlı çözümleme ve yanıtlarla karşıladığında ancak anlam ifade edebilir. Tarih ve güncellik, sanıldığının aksine, uygarlık güçlerinin mutlak hâkimiyet sahası değildir. Tarih böyle olduğuna dair propaganda yüklüdür. Yazılan her tarih gerçek olmadığı gibi, günümüz modernitesi için sosyal bilimin söylediği her şey de gerçek değildir; büyük oranda ideolojik hegemonyanın şaşırtma, körleştirme, dogmalaştırma retoriğidir. Demokratik siyaset dar anlamıyla politik toplumu işlevselleştiren araç değildir; tarihsel-toplumu tüm yönleriyle açıklama eylemidir de. Kapitalist ve endüstriyalist moderniteyi demokratik siyasetle açıklama ancak hakikatle bütünleştiğinde ahlaki ve politik toplumun büyük karar ve eylem gücü ortaya çıkar. O zaman “Nasıl bir modernite ve çağcıl yaşam?” sorusu layıkıyla cevabını bulur. Başkaca hiçbir yöntemin yeterli ve başarıya götüren cevaplar üretmediğini, kapitalist hegemonyanın son dört yüz yıllık deneyimi kanıtlamaktadır. Demokratik modernite bu tarihsel deneyime idea uygulamalarıyla yetkin yanıtır.

C- Ulus-Devlet, Modernite ve Demokratik Konfederalizm

Modernitenin üçüncü ve en önemli süreksizliği olarak ulus-devlet, kapitalizmin toplumu fethetme ve sömürgeleştirme eyleminin en temel araçsal formudur. Liberalizm kendini amaçlar bütünü (idealar toplumu) olarak sunarken, ulus-devlet temel iktidar formu olarak anlam bulur. Toplumun tarihinde rastladığı içte ve dışta en kapsamlı fethi ve sömürgeleştirilmesi ulus-devlet formu olmadan gerçekleştirilemez.

Sosyal bilimlerin üzerinde en çok köreltme, saptırma ve dogmalar yığını geliştirdiği konu yine ulus-devlettir. Halen devletin kapsamlı bir çözümlemesinin yapıldığını

söylemek zordur. Lenin gibi bir Marksist bile tarihin en büyük toplumsal devrimlerinden birine giderken, ‘devlet ve iktidar sorunu’nun çözümlenmesini modernitenin ulus-devlet ayağından kurtarmayı başaramaz. Başarmayı bir yana bırakın, tüm eleştirilere rağmen demokratik toplum örgütlenmesi olan Sovyetler’in bile ulus-devlete dönüştürülmesini devrimin sağlamaştırması olarak değerlendirmekten kendini alıkoynamaz. Bugün dünya kapitalizmine en büyük hizmeti sunan Çin ulus-devleti aynı yaklaşımın devasa örneğidir.

Anthony Giddens’in ulus-devletin tekilliğine ilişkin yaklaşımı gerçeklik payı taşımasına rağmen, tarihsel kümülâtif iktidar tekelleriyle zincirleme bağıllığı açısından çok yetersiz bir anlatıdır. Ulus-devleti önceki ciltlerde kapsamlıca tanımlamaya çalıştığım için burada tekrarlamayacağım. Farklı açılardan konuyu aydınlatarak, çıkarılması gereken sonuçları belirtmekle anlatımı yetkinleştireceğim.

Her şeyden önce, ulus-devlet, iktidarın azami formu olarak düşünülmelidir. Hiçbir devlet biçimi ulus-devlet kadar (Devlet-ulusu demek daha doğru olabilir) iktidar kapasitesinde değildir. Bunun en temel nedeni, orta sınıfın üst kesiminin artan oranda tekelleşme sürecine bağlanmasıdır. Ulus-devletin kendisinin en gelişmiş komple tekel olduğunu hiç akıldan çıkarmamak gerekir. Ulus-devlet aşamasında ticari, sınaî ve finans tekelciliği, iktidar tekelciliği ile azami ittifak kurmuş durumdadır. Toplam tekelin en gelişmiş birliğidir. İdeolojik tekeli de iktidar tekelinin ayrılmaz bir parçası olarak bu kapsamda düşünmek gerekir.

Sosyal bilimlerin en şaşırtma yaptıkları alanlardan birisi tekellere ilişkin olanıdır. İktidar aygıtlarını ekonomi üstü olarak ticari, sınaî ve finansal tekellerden ayrı konumlandırmaya büyük özen gösterirler. Böylelikle genelde iktidarı, özelde devleti tekel olgusundan farklı olgularmış gibi sunmak isterler. Sosyal bilimleri sakat bırakan temel noktalardan biri budur. Ekonomi üstü tekellerle iktidar tekelleri arasındaki fark, ancak işbölümü anlamında izah edilebilir. Bunun dışında aralarındaki bütünlük tarihseldir ve kesindir. Fernard Braudel’in çok etkili bulduğum bir cümlesini buraya almak durumundayım. Braudel, “İktidar da sermaye gibi biriktirilir” der. Aralarındaki bütünlüğü yakalamış gibidir. Kaldı ki, konuya birçok açıdan açıklık getiren bilge bir kişidir.

İktidar sadece sermaye gibi biriktirilmez. Sermayenin en homojen, rafine edilmiş, tarihsel olarak biriktirilmiş halidir. Büyük harflerle yazarsam, İKTİDAR SERMAYENİN EN HOMOJEN, RAFİNE EDİLMİŞ, TARİHSEL OLARAK BİRİKTİRİLMİŞ HALİDİR. Ekonomi üstü diğer sermayeler daha farklı biriktirilerek el değiştirme, örgütlenme konumundadır. Hepsine tekel olarak bakma ve anlam vermenin temelinde ekonomi üstü olma ve genelde toplumsal değerlere, özelde toplumsal artı-değerlere el koyma (el koyma = tekel) mahiyetinde olmalıdır. İster vergi, ister işletme kârı, ister apaçık talan biçiminde olsun, tüm toplumdan sızdırmalar tekel mahiyetindedir. Bu nedenle tekel kavramı yerinde ve iyi anlaşılmalıdır.

Ulus-devletin tarih içindeki yeri, tüm bu tekelleri iyi bir biçimde kendi kapsamında birleştirmesidir. Sermayenin azami bütünlüğü oluyor ve gücünü de bu konumundan alıyor. Sermaye birikiminin en etkili aracı olması da bu konumundan gelir. Bolşevik Partisi'nin ulus-devlet inşasının yetmiş yıl aradan sonra dev cüsseli bir sermaye bütünlüğü olarak karşımıza çıkması hepimiz için çok şaşırtıcıydı. Hâlbuki konuya ulus-devlet çözümlemesi açısından baktığımızda, bu durum son derece anlaşılmalıdır. Çünkü ulus-devlet örgütlenmesi sermayenin devlet olarak örgütlenmesinin tipik ve en kestirme halidir. Ulus-devlet ile sosyalizm değil, en has kapitalizm örgütlenbilir. Katırı at yapmak ne kadar mümkün ise, ulus-devleti sosyalist yapmak veya saymak da o denli mümkündür.

Buna rağmen, ulus-devlet tekilliğini tarihsel formlardan kopararak izah etmek mümkün değildir. Farklılaşması ne denli gelişmiş olursa olsun, belirleyici olan iktidarın tarihsel birikimidir. Ulus-devleti örgütleyen ilk ülke olan İngiltere'ye bakalım: İngiltere 16. yüzyıl başlarında İspanya, Fransa ve Normanların iktidar kıskacındadır. Eğer kendini ulus-devlet olarak örgütleyemezse, tasfiye olma tehlikesi açıktır. Kendisi krallıktır. Peş peşe hanedanlar gelip gitmektedir. Ekonomisi neolitikten beri Avrupa üzerinden gelen göçlerle inşa edilmektedir. Diğer Avrupalılardan farkı, esas olarak ada konumudur. Ulus-devletini bu tarihsel ve somut koşullara dayanarak inşa etti. Tarih bu süreci, Sterlinin gücünün artmasının borçlanma ve ekonominin üstünde azami tekelleşmeyle nasıl el ele yürüdüğünü bütün somutluğu içinde anlatmaktadır. Sanayi devrimine de hegemonik çıkış için yöneldiği bilinmektedir. Demek ki İngiliz tarihi, özellikle hanedanlık tarihi ve bizzat hanedanlık olmadan, İngiliz-ulus devletinin mümkün olması şurada kalsın, asla düşünülemeyeceği açıktır. Hanedanlık tarih boyunca en kapsamlı ve uzun süreli devlet formudur. İngiltere'nin halen hanedanlık forsunu bırakmaması tarihin bu yanıyla bağlantılıdır. Demokrasiler ve cumhuriyetler çok sınırlıdır. İmparatorluklar daha değişik bir formdur. Binlerce yıl en rafine tekel olarak süzülüp gelmiş olan iktidar birikimleri olmadan, genelde devletler, özelde ulus-devletler oluşamaz.

Ulus-devletin teolojik kaynaklarla bağına pek az değinilmiştir, ama bu konu son derece önemlidir. Karl Schmitt, tüm çağdaş siyasal kavramların teolojik (tanrı bilimi) kaynaklı olduğunu belirtirken, gerçeği bir yönüyle aydınlatmıştır. Dikkatli bir sosyolojik yoğunlaşma, dinin ve bağlantılı olarak tanrı imgesinin, toplumsal kimliğin en eski biçimi olduğunu tespit etmekte zorlanmaz. Din ve tanrı bilinçli birer imgesel kimlik olmalarından ziyade, zihniyet çağlarının bir gereği olarak anlaşılmalıdır. Toplumsal kolektif tasavvur kendini en kutsal kavramlarla kimliklendirmeyi, ayakta kalmanın yollarından biri olarak düşünmektedir. Tanrısallığın kökeninde toplumsal varoluşun kutsanması yatmaktadır. Süreç içinde iktidar, devlet ve toplum ayrışması hızlandıkça, kutsallık ve tanrısallık payeleri tüm toplumun kolektif kimliği olmaktan çıkıp, iktidar ve devlet sahiplerine mal edilir. İdeolojik hegemonya burada önemli rol

oyunar. İktidar ve devletin tanrı kaynaklı olduğu belirtilir; dolayısıyla iktidar ve devlet sahipleri olarak kendilerinin de kutsal ve tanrısal olduklarını iddia etmenin yolları açılmış olur. Tanrı-kral, tanrının devleti kavramlarına ulaşmak artık zor değildir. Tanrı elçiliği, tanrı gölgesi kavramları da peşi sıra gelişmekte gecikmeyecektir.

Laik devlet kavramı kendini her ne kadar bu sürecin dışında tutmak istese de, bu doğru değildir. Kilisenin etkisinden rahatsız ve ağırlıklı Yahudi kökenli olan Mason cemaatinin temel ilkesi olan laikliğin, zaten ruhani ilkenin karşı kutbu olarak da varoluşunu büyük ölçüde bu kavramdan alması doğası gereğidir. Açıkça belirtmek gerekir ki, ne laiklik sanıldığı kadar dünyasal-sekülerdir, ne de ruhanilik sanıldığı kadar ahiretsel ve uhrevidir. Her iki kavram da dünyalıdır, toplumsaldır. İdeolojik dogmalar ikisi arasındaki farkı açmışlardır.

Dolayısıyla tüm çağlar boyunca görülen iktidar ve devletin tanrısal kaynaklı imgesinin olduğu gibi çağımıza yansması beklenebilir. Çağdaş devletin de bu yansımadan etkilenmemesi düşünülemez. Kavram tarih boyunca böyle yoğrulmuştur. Laik devlet veya iktidar kavramı çelişkili ve müphemdir.

Ulus-devlet sanıldığından daha fazla tanrısal kavramlarla yüklüdür. Tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar kutsanma törenlerine tabidir. Dayandığı ve imge seçtiği ‘vatan’, ‘bayrak’, ‘üniter’, ‘bağımsızlık’, ‘kutsallık’, ‘marş-müzik’, ‘öyküleme anlatımı’ gibi kavramlar, tanrı-kralıklardan daha fazla tanrısal payeye sahiptir. Hiçbir devlet biçimi ulus-devlet kadar ideolojik, hukuki, siyasi, ekonomik ve dini zirhlarla bürünmemiştir. Bunun temel nedeni, yine çok kalabalıklaşmış bir sivil-askeri bürokrasiye temel geçinme kapısı olmasıdır. Bürokrasinin altından devlet koltukları çekilsin, hepsi sudan çıkan balığa döner. Devlet onlar için ölüm kalım meselesidir. Devletin en aşırı tanrısal payesine büründürülmesi, bürokrasinin bu özelliğiyle yakından bağlantılıdır. Hiçbir modernitede olmadığı kadar, kapitalist modernitede devlet üzerinde bu kadar çok durulması ve fırtına kopartılmasının nedeni de yine bu sınıfsal yapısındaki değişimdir. Modernite, ulus-devlet, özellikle ‘birlikçilik-üniterlik’ vurgusu ile tanrı birliği kavramı arasında da yakın bir ilişki vardır. Tarihte nasıl diğer kabile ve kavim tanrıları kabile ve kavimleriyle birlikte tasfiye edilip hâkim kabile veya kavim içinde eritilmiş ise, tanrıları da hâkim kabile ve kavim tanrısının içinde eritilerek tekleştirilir. Tanrı birliği kavramına bu sosyolojik gerçeklik içinde baktığımızda, anlamına daha kolay varırız. İçinde sömürgecilik, asimilasyon vardır.

Ulus-devlet üniterliğinin tarihi çok yoğun bir şekilde tanrısaldir. Tâbiyetindeki toplumun tamamen silahsızlandırılması, tüm silah tekelinin modern devlete aktarılması üniterliğe yol açarken, özünde gerçekleşen müthiş bir sömürü, sömürgecilik ve tekelliliğidir. Egemenlik teorisyenleri (Başta Hobbes ve Machiavelli olmak üzere) bilimcilik adına modern devleti tanımlarken, kapitalist tekelliliğe en önemli hizmeti sunmuşlardır. Toplumun huzuru için tüm silahların tekçi bir yapıda yoğunlaşması, tarihin hiçbir döneminde görülmediği kadar toplumun politik güçten, dolayısıyla eko-

nomik varlığından soyulması anlamına gelecektir. Devlet ve iktidar, son tahlilde bir tekel olarak hareket edeceklerine göre, ellerinde bu kadar yoğunlaşmış silah gücüyle ele geçiremeyecekleri hiçbir toplumsal değer kalmayacaktır. İstedikleri biçimde topluma biçim verecekler, istediklerini ortadan kaldıracaklardır. Nitekim tarihte olanlar da bu minval üzerinde gelişti. Olmadık soykırımlar gerçekleşti.

Ulus-devlet, tüm tekellerin ortak paydası olarak, toplumsal maddi kültürün gaspı, fethetme ve sömürgeleştirilmesi üzerine kurulmakla yetinmez; manevi kültürün asimilasyonunda da belirleyici rol oynar. Ulusal kültür adı altında çoğunlukla hâkim bir etnisite veya dini cemaatin kültür normlarını resmileştirip, geriye kalan tüm kültürel varlıklara karşı savaş açar. “Ulusal bütünlüğe zararlıdır” deyip, binlerce yıldan beri varlığını koruyan ne kadar din, etnisite, kavim ve ulus dil ve kültürü varsa, ya zorla ya da maddi teşviklerle hepsinin sonunu hazırlar. Tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar dil, din, mezhep, etnik kabile ve aşiretlerle kavim ve uluslar bu politikanın, daha doğrusu soykırımın kurbanı olmuşlardır. Maddi soykırımlar (fiziki imha) manevi soykırımların yanında devde kulak bile değildir. Binlerce yıldan beri süzülüp gelen dil ve kültür değerleri grupları ile birlikte ‘ulusal birlik’ çılgınlığı altında kutsal bir eylemiş gibi kurban edilirler.

Ulus-devletin ‘vatan’ anlayışı çok daha problemlidir. Her nasılsa devletin hâkimiyeti, yani tekeli altına alınan coğrafi sınırlar ‘kutsal vatan’ olarak imgeleştirilir. Vatan aslında tekel ittifaklarının ortak mülkiyeti haline getirilmiştir. Üzerlerine kurdukları sistem, eski koloni sömürgeciliğinden çok daha derinlikli bir sömürgeciliktir. Eskiden bir sömürgeci ülke var idiyse, modern ulus-devletin kendi ‘kutsal vatan’ı üzerinde tekel sayısı kadar sömürgecilik çeşidi vardır. Sömürge halkları nasıl silahsızlandırılmışlarsa, ‘kutsal vatan’ halkı da öyle silahsızlandırılıp her tür sömürüye karşı direnmesiz hale getirilmiştir. Başta işgüçleri olmak üzere, tüm maddi ve manevi kültürel varlıkları katmerli bir sömürüye tabi tutulur. Başka türlü ur gibi büyümüş bürokrasi tekellerini doyurmak mümkün olmaz.

Ulus-devlet diplomasisi, dış tekeller olan diğer ulus-devletlerle koordinasyonu, dünya ulus-devletler sisteminin işlerini takip için oluşturulur. Eğer dışta ulus-devletlerin tanınması olmazsa, tek bir ulus-devleti yirmi dört saat ayakta tutmak mümkün değildir. Bunun nedeni dünya kapitalist sisteminin mantığında gizlidir. Hegemonik gücün rızası olmadan, hiçbir ulus-devletin varlığı kalıcı olamaz. Hepsinin öyküsü hegemonun defterinde yazılıdır. Kuralın dışına çıkan ya Saddam’ın akibetine uğrattırılır, ya da ambargolarla iflas ettirilerek devrilir. Ya kurulurken ya sonraları, hegemon gücün izni olmadan, hiçbir ulus-devletin varlığının kalıcı olamayacağını çok iyi bildiği varsayılır. Sovyetler Birliği ve Çin devletleri bile bu kuralın dışında kalamamışlardır.

Ulus-devletin en temel özelliklerinden biri de, çoğulcu ve farklı siyasi oluşumlara olabildiğince kapalı yapıda olmasıdır. Bunun nedeni anlaşılırdır. Çoğulcu ve farklı

siyasi oluşumlar mevcut sınırlar dahilinde tekelin sömürüsü önünde engel teşkil edeceklerdir. Doğası gereği, ahlaki ve politik toplum farklı bir siyasi oluşum, özellikle demokratik siyasi oluşumlarla varoluş kazanırsa, tekeltcilerin alanı fena halde daralır. Egemenliğin paylaşılmazlığı, ülke bütünlüğü, üniter yapı vb. kavramlar bu amaçla türetilmiştir. Maksat, ülke değerlerini kendi halkı ve toplum grupları ile paylaşmamaktır. Manevi kültürün imhasında bile bu gerekçe temel rol oynar. Siyasal demokratik çoğulculuk hem özgürlük hem de farklılıklar temelinde eşitlik için en uygun rejim olduğu halde, ‘ülke bütünlüğünü ve rejimini tehlikeye düşüren’ kanun dışı görüşler ve eylemler olarak yansıtılır.

Ulus-devlet, en çok işlediği millici kimlikle, tarihte belki de hegemonik gücün en işbirlikçi temsilcisidir. Millici kisve altında dünya kapitalist sisteminin en sadık işbirlikçisidir. Hiçbir kurum ulus-devlet kadar hegemonik güce, dünya kapitalizminin merkezi gücüne bağımlı ve hizmetkârı değildir. İç sömürge olmaları bu karakterleri nedeniyedir. Bir ulus-devlet ne kadar milliyetçi geçiniyorsa, o denli dünya sisteminin hegemonik gücüne hizmet ediyor demektir. Hegemonik gücün dört yüzyıldır özenle hazırlayıp biçimlendirdiği ve kendi eliyle sistemleştirdiği ulus-devletçiliği en millici devlet sanmak, kapitalist dünya sisteminin müthiş hegemonik güç savaşlarından hiçbir şey anlamamak demektir.

Ulus-devlet kavramı çözümlenirken, diğer bazı konularla karıştırıp hatalı sonuçlara varmamak önemlidir. Öncelikle ulus-devlet kavramını iyi tanımlamak gerekir. Devletler tarihte genelde örgüt olarak kendilerini mensuplarıyla sınırlandırır ve öyle tanıtırlardı. Yani kadro devleti olarak benimsenme, birbirlerini ikna etme, yüceltme, soylulaştırma, hatta tanrısalılaştırma durumundaydılar. Ulus-devletle birlikte bu yaklaşım değişti. Sadece devlet kadrolarına değil, vatandaş dedikleri tabiiyetlerindeki tüm topluma kendini ulus-devlet tanrısı büyüklüğünde, yüceliğinde ve kutsallığında sunup benimsetme durumuna geçildi. Tüm toplum ulus-devlet içinde adeta eritildi. Demir kafese kapatılma denen olay budur. Bu gerçek kavranmadıkça, ne ulus-devleti ne de moderniteyi anlamak mümkündür. Birincisi, ulus-devletin cumhuriyet ve demokrasi ile birlikte değerlendirilmesidir. Ulus-devlet cumhuriyet olmadığı gibi, cumhuriyetin felsefesi, temel kurumları ve işleyişi ile karşıtlık üzerinde gelişti. Ulus-devlet cumhuriyetçiliğin inkârıdır. Solda hâla etkili olan ve yüz elli yıl reel sosyalist solun resmi görüşü olan “Merkezi ulus-devlet olmadan demokrasi ve sosyalizm olmaz” görüşü korkunç bir kendini aldatmadır. Bunun vahim sonuçları özellikle Almanya’da başta Rosa Luxemburg olmak üzere çok sayıda sosyalistin ve demokratın imhasında görüldü; reel sosyalizm sisteminin çözülüşünde yaşandı. Hiçbir aldanma sosyalizme ve demokrasiye bu denli zarar vermemiştir. Cumhuriyet ve demokrasi ancak ulus-devlet tekeltciliğine karşı çoğulcu demokratik siyaset oluşumlarıyla gerçek anlamlarına kavuşurlar. Ancak o zaman anlamlı bir yurtseverlik, farklılık içinde bir-

likte yaşam demokratik cumhuriyetin çoğulcu demokratik siyaset rejimiyle gerçekleşebilir.

Günümüzün küresel finans kapital tekellerinin hegemonya peşinde koştuğu koşullarda eski yapıdaki ulus-devletleri yeniden inşa etmek istedikleri görülmektedir. Neoliberalizmin bu eğilimi farklı, başka amaçlar da taşısa (özellikle demokratik maske aldıcılığı) anlaşılırdır. Ulusal tekelcilik birçok açıdan küresel tekelciliğe adım uyduramamakta, küresel politikaların gereğini hızla uygulama safhasına koyamamaktadır. Dolayısıyla sistemin bütünlüğü için tıkayıcı neden olmaktadır. Yeniden inşa ulus-devletin tasfiyesi için değil, yeni küresel hegemonyacı finans kapitalin istemlerine tabi kılmak içindir.

Ulus-devlet, topluma sızdırdığı ideolojik hegemonyada belli başlı dört ideolojik formu iç içe ve eklektik olarak kullanmaktan çekinmez. Ulus-devletin temel ideolojik formu olan milliyetçilik tamamen dinsel bir öze büründürülmüştür. Ulus-devlet ne kadar kapitalist modernist ise, milliyetçilik de o denli modernist dindir. Pozitivist felsefenin toplumsal dini olarak hazırlanmıştır. Yurtseverliği, toplumsal doğa olarak, ulus toplumunun zıddı olarak düşünmek gerekir. Milliyetçilik bu anlamda en anti-ulus ideolojidir. Demokratik bir olgu olan ulusu milliyetçilikle kapitalist ideolojik hegemonya altına almak suretiyle sömürü tekellerine en büyük hizmeti yapar. Bütün ulusu ardına kadar ittifak halindeki (ticaret, sanayi, finans ve iktidar tekelleri) tekellerin ortak mülkü ve sömürgesi haline getirir. Özellikle bu işlevini en pozitivist millici din kisvesi altında yerine getirir. Ulus-devlet dini olarak milliyetçilik, bu yönüyle çelişik gibi görünse de, temelde aynı olan iki fenomen (olgu) halinde kendini gösterir.

Bunlardan birincisi, ‘üniter devlet’ tanrısallığı biçimindedir. Ulus içinde tek tanrı devleti olarak çok hassastır. Uluslararası alanda bu tek tanrı biçimi kendini Süper Hegemon olarak yansıtır (Süper Hegemon ABD Başkanı G. W. Bush’un kendisinin tanrı adına görevlendirildiğini söylemesi bunun kanıtıdır). Süper Hegemon, Hegel’in deyişiyle (Gerçi kendi dönemindeki Napolyon ve Fransa için söylemişti) ‘yeryüzüne inmiş tanrının yürüyüş hali’dir. İkincisi, her ulus-devlet, tanrı olarak Süper Hegemonun ulus putudur. Bu biçimde kendini çoğaltması, birliğinin parçalanması ve çok tanrılı bir sisteme geçiş anlamına gelmez; put olarak çoğaltılması anlamına gelir. Bunun felsefedeki kaynağı pozitivismdir. Ulus-devletin ikinci sıradaki eklektik ideolojisi pozitivist bilimciliktir. Milliyetçiliğe en yakın ideolojik kaynaktır. İkisi birbirinden beslenir. Kurucusu Auguste Comte, pozitivismi seküler evrensel din olarak bizzat inşa etmek istemişti. Marksizm kadar tutunamadı. Yine de laisizmin temel dini konumundadır. Nietzsche, çok yerinde olarak, karşıtı olduğunu idea etmesine rağmen pozitivismi en kaba vulger metafizik olarak değerlendirirken, önemli bir tespitte bulunmuş oluyor. Modernitenin gözde ideolojik varyasyonlarından (türevlerinden) biri olarak, sosyal bilimi en çok saptıran, körleştiren, putlaştıran hegemonik ideoloji konumundadır.

Bilim gibi pozitivism (bilimcilik) de en kaba olguculuk felsefesidir. Olgu, gerçeğin görüntüsüdür; pozitivismde ise gerçeğin kendisidir. Olgu olmayan hiçbir şey gerçek değildir. Kuantum fiziği, astronomi ve biyolojiden, hatta düşüncenin öz olarak kendisinden biliyoruz ki, gerçek, azami olarak göze görünen olayların ötesindeki âlemlerde cereyan eder. Gözlemlenen ve gözleyen ilişkisinde gerçek (hakikat) en sırlı bir mahiyete bürünmüştür ki, hiçbir fiziki ölçüğe ve tarife sığmama noktasındadır. Pozitivism bu derinliğin inkârı olarak, en çok ilkçağdaki putçuluğa (paganizm) benzemektedir. Put bir olgu olarak görünüm kazandığı için, paganizm ile pozitivism arasındaki ortak bağı yansıtır. Bu nedenle ulus-devlet içinde milliyetçi dinle yıkanmış bütün zihinler, dünyayı basit görüngülerden (fenomenlerden) ibaret sanarak, bir nevi tapınma olarak algırlar. Tüketim toplumunun ‘nesneye’ düşkünlüğü, bu tapınmanın kendisidir. Bu yönüyle tüketim toplumunun ulus-devlet ortamının bir ürünü olarak şekillenmesi son derece önemli ve anlaşılırdır. Böylelikle bir yandan toplumun tüm bireyleri, meta tutsağı (Ulus-devlet ile tüketim toplumunda meta tamamen putlaşmıştır) aşırı tüketici olarak kapitalist tekelere aşırı kâr fırsatı sunarlar; diğer yandan bir nevi din görünümünü kazanan tüketicilikle esir alınmış toplum, en uysal, asimile edilmiş ve en kolay yönetilir toplum durumuna getirilir. Korkunç milliyetçi, sloganacı zihne kapılmış toplum bu gerçeği çok açıkça ifade eder.

Üçüncü önemli ideolojik form toplumsal cinsiyetçiliktir. Cinsiyetçilik tarih boyunca da uygarlık sistemlerinin en çok kullandığı (ahlaki ve politik topluma karşı) silah olmuştur. Kadının çok amaçlı sömürgeleştirilmesi bunun en çarpıcı örnek anlatımıdır. Züriyet üretir, ücretsiz işçidir, en kahırlı işlerin sahibidir, en uysal köledir. Cinsel arzunun süreklileştirilmiş nesnesi durumundadır. Reklâm aracıdır. En değerli metadır, metaların kraliçesidir. Erkeğin sürekli tecavüz aracı olarak iktidarını gerçekleştiren fabrikası görünümündedir. Güzellik, ses (süs) nesnesi olarak, erkek egemen toplumun manevi olarak da sürdürücüsüdür. Kadın tüm bu yönleriyle erkek toplumundaki konumuna azami olarak ulus-devlet yapısı içinde kavuşur. İlahe olarak ulus-devlet toplumundaki imge kadın (ortak kadın kimliği, tasavvuru), görünüşte bir tapınma malzemesidir. Fakat ‘ilahe’ sıfatı burada en aşığılaştırılmış, genelevlik anlamındadır. İlahe olarak kadın, en hakarete uğramış ve alçaltılmış kadındır. Ulus-devlet toplumundaki cinsiyetçilik bir yandan erkeği azami iktidarlaştırırken, (Her egemen erkek cinsel ilişkiyi, örtük olarak “Fahişenin işini bitirdim”, “becerdim” anlamında beynine işler), kadın şahsında toplumu en dipteki sömürge haline dönüştürür. Bu anlamda kadın ulus-devlette en geliştirilmiş, tarihsel-toplumun sömürge ulusu konumundadır!

Ulus-devlet, modernite öncesi gelenek olarak dini de milliyetçi ideolojiyle iç içe kullanmaktan geri durmaz. Bunun nedeni dinin toplumlarda halen güçlü olan etkileridir. Özellikle İslam bu konuda halen çok canlıdır. Fakat modernitedeki kullanımıyla dini gelenek artık eski din değildir. İster radikal ister ılımlı halleriyle olsun, modernite ve ulus-devletin kullanımındaki din, gerçek toplumsal işlevinden (ahlaki

ve politik toplumdaki büyük rolü) koparılıp iğdiş edilmiş haliyle sunulur. Toplumdaki rolü, ulus-devletin izin verdiği ölçüdedir. Ahlaki ve politik toplumdaki olumlu işlevini sürdürmesinin önüne sert engeller konulur. Laiklik bu konuda başta gelen engel konumundadır. Dolayısıyla ikisi arasında zaman zaman mücadelelerin patlak vermesine şaşmamak gerekir. Ulus-devletin dinden (eski gelenek olarak) tamamen vazgeçmemesi, dinin toplum üstündeki büyük ağırlığının yanı sıra, kullanılmaya ve milliyetçileştirilmeye çok elverişli yapısından ötürüdür de. Bazen dinin kendisi milliyetçilik rolünü oynar. İran'da sunumda olan Şiilik, günümüzde İran ulus-devletinin en güçlü hegemonik ideolojik silahıdır. Şiilik en geliştirilmiş dinin milliyetçilik örneğidir. Benzeri çoktur. Türkiye'de Sünnilik sınırlı da olsa milliyetçiliğe en yakın ve kolay kayan dini ideoloji konumundadır.

Ulus-devlet üstlendiği dört katlı (ticari, sanayi, finans ve iktidar tekeli) birleşik tekelleri sömürüyü gerçekleştirmek için yalnızca zor'un en korkunç biçimi olan faşizmi kullanmakla yetinemez. En az sistemik faşist rejim zor'u kadar, dört eklettik ideolojinin hegemonik kullanımını şart kılar. İdeolojik hegemonyasız faşist rejim sürdürülemez.

Demokratik modernite, modern ulus-devletin evrenselci, düz, ilerlemeci ve kesinlikçi (olasılıklar ve alternatiflere kapalı yöntem anlayışı) yöntemle çizdiği yolda gerçekleştirmek istediği homojen (tek tipli) insan, sürü ve kitle toplumuna çoğulcu, olasılıkçı, alternatiflere açık ve demokratik toplumu görünür kılan yöntemlerle cevap verir. Farklı siyasi oluşumlara açık, çokkültürlü, tekelleşmeye kapalı, ekolojik, feminist ve temel toplumsal ihtiyaçlara cevap veren, topluluk tasarrufuna dayalı ekonomik yapıyla alternatifini geliştirir. Kapitalist modernitenin ulus-devletine karşı, demokratik modernitenin siyasi alternatifi Demokratik Konfederalizmdir.

Demokratik Konfederalizm:

a- Farklı ve çok katmanlı siyasi oluşumlara açıktır. Yatay ve dikey farklı siyasi oluşumlar mevcut toplumun karmaşık yapısı nedeniyle zorunludur. Merkezi, yerel ve bölgesel siyasi oluşumları denge içinde bir arada tutar. Her biri somut koşullara cevap verdiği için, çoğulcu siyasi yapı, toplumsal problemlerin en doğru çözüm yollarını bulmaya daha yakındır. Kültürel, etnik, ulusal kimliklerin kendilerini siyasi oluşumlarla ifade etmeleri en doğal haklarıdır. Daha doğrusu, ahlaki ve politik toplumun gereğidir. İster ulus-devlet, ister cumhuriyet, ister burjuva demokrasileri biçimlerinde olsun, devlet gelenekleriyle ilkesel uzlaşmalara açıktır. İlkeli barış temelinde bir arada yaşayabilir.

b- Ahlaki ve politik topluma dayanır. Kapitalist, sosyalist, feodal, endüstriyalist, tüketimci, toplum mühendislerine dayalı benzer şablonist proje toplum çabalarını kapitalist tekellerin kapsamında görür. Bu tip toplum özünde yoktur, propagandası vardır. Toplumlar esas olarak politik ve ahlakidir. Ekonomik, siyasi, ideolojik ve askeri tekeller toplumun bu temel doğasını kemirerek artı-değer, hatta toplumsal haraç pe-

şinde koşan aygıtlardır. Kendi başlarına bir değerleri yoktur. Devrim bile yeni toplum yaratamaz. Devrimler ancak toplumun aşındırılan, kadük bırakılan ahlaki ve politik dokusunu asıl işlevine kavuşturmak için başvuru olan operasyonlar olarak olumlu rol oynayabilirler. Gerisini ahlaki ve politik toplumun özgür iradesi belirler.

c- Demokratik siyasete dayanır. Ulus-devletin katı merkezli, düz çizgili, bürokratik yönetim ve idare anlayışına karşılık, tüm toplumsal gruplar ve kültürel kimliklerin kendilerini ifade eden siyasi oluşumlarla toplumun özyönetimini gerçekleştirirler. Çeşitli düzeylerde atamayla değil, seçimle başa gelen yöneticilerle işler görülür. Asıl olan meclisli, tartışmalı karar yeteneğidir. Başına buyruk yönetim geçersizdir. Genel merkezî koordinasyon kurulundan (meclis, komisyon, kongre) yerel kurullara kadar her grup ve kültürün bünyesine uygun, çok yapı, farklılıklar içinde birlik arayan kurullar demetiyle toplumsal işlerin demokratik yönetimi ve denetimi gerçekleştirilir.

d- Öz savunmaya dayanır. Askeri tekel olarak değil, toplumun iç ve dış güvenlik ihtiyaçlarına göre demokratik organların sıkı kontrolü altında öz savunma birlikleri temel güçtür. Görevleri, ahlaki ve politik toplumun özgür ve farklılıklar temelinde eşitlikçi karar yapısı olarak, demokratik siyaset iradesini geçerli kılmaktır. İçten ve dıştan bu iradeyi boşa çıkaran, engelleyen, yok eden güçlerin müdahalesini etkisiz kılmaktır. Birliklerin komuta yapısı hem demokratik siyaset organlarının, hem de birlik üyelerinin çifte denetiminde olup, gerek görülürse karşılıklı öneri ve onaylamalarla rahatlıkla değiştirilebilir.

e- Genelde hegemonyacılığa, özelde ideolojik hegemonyacılığa yer yoktur. Hegemonik ilke klasik uygarlıklarda geçerlidir. Demokratik uygarlıklarda ve modernitede hegemonik güçlere ve ideolojilere hoşgörülle bakılmaz. Farklı ifade ve demokratik yönetim sınırlarını aşınca, özyönetim ve ifade özgürlüğüyle etkisiz kılınırlar. Toplum işlerinin kolektif yönetiminde karşılıklı anlayış, farklı önerilere saygı ve demokratik karar esaslarına bağlılık şarttır. Bu konuda genel klasik uygarlık ve kapitalist modernite yönetim anlayışıyla ulus-devletin anlayışı çakışmasına rağmen, demokratik uygarlık ve modernitenin yönetim anlayışlarıyla aralarında büyük farklar ve aykırılıklar vardır. Farklar ve aykırılıklarının temelinde bürokratik, keyfi yönetimle demokratik ahlaki yönetim tarzı yatar.

İdeolojik hegemonya söz konusu olamaz. Çoğulculuk, farklı görüş ve ideolojiler arasında da geçerlidir. Yönetimin kendini ideolojik kamuflajla güçlendirmesine ihtiyacı yoktur. Dolayısıyla milliyetçi, dinci, pozitivist bilimci, cinsiyetçi ideolojilere ihtiyaç duymadığı gibi, hegemonya kurmaya da karşıdır. Toplumun ahlaki ve politik yapısını aşındırmadıkça, hegemonya peşinde koşmadıkça, her görüş, düşünce ve inanç serbestçe ifade edilme hakkına sahiptir.

f- Süper hegemonik güç denetimindeki ulus-devletlerin BM'li birlik anlayışına karşılık, ulusal toplumların Dünya Demokratik Konfederal Birliği'nden yanadır. Gerek sayısal gerek niteliksel olarak, çok daha geniş toplulukları demokratik siyaset kri-

terlerince Dünya Demokratik Konfederasyonu'nda birleştirmek, daha güvenli, barışçıl, ekolojik, adil ve üretimsel bir dünya için şarttır.

Sonuç olarak çok daha kapsamlıca karşılaştırabileceğimiz kapitalist ve demokratik modernite farklılıkları, karşıtlıkları sadece bir idea değil, somutta yaşanan kocaman iki dünyadır. Tarih boyunca bu iki dünya diyalektik karşıtlıklar halinde bazen birbirleriyle amansızca savaşan, ama aralarında barışları da eksik olmayan bir yolculukla günümüzde de benzer biçimde ilişki ve çelişkileriyle bazen çatışmakta, bazen barışmaktadırlar. Sonucu şüphesiz entelektüel, politik ve etik olarak mevcut sistemik yapısal bunalımdan doğru, iyi ve güzel çıkış yapanlar belirleyecektir.

D- Yahudi İdeolojisi, Kapitalizm ve Modernite

İbranilerin tarihte ve günümüzdeki öyküsü doğru kavranmadan, tarihsel-toplum gelişiminin tam bir anlatımı zordur. Tarihte İbranileri, günümüze doğru Yahudiliği bir etnik topluluk veya ulus olarak değerlendirmek büyük eksiklik taşır. Ortadoğu kökenli olan, ama tüm dünyayı birinci derecede ilgilendiren, etkileyen temel bir kültür kaynağı olarak değerlendirmek büyük önem taşır. Kültürden dar anlamda bahsetmiyorum; maddi ve manevi kültürün toplamı olarak alıyorum. Konuya ilişkin iki büyük yanıltan kaçınmak gerekir: Birincisi, Yahudiliği dünyayı yöneten güç olarak abartan, yücelten anlayıştır. 'Tanrının seçtiği ulus' deyişi de bu kapsamdadır. İstisnaya çok müsait bu tip abartılardan ne kadar kaçınılırsa, konunun gerçekçi kavranışı o denli kolaylaşır. İkincisi, Yahudiliği şeytanlaştırma, günah keçisi yapma anlayışıdır. Tüm kötülüklerin kaynağında Yahudiliği görmek çok işlenmiş bir görüştür. En az birinci abartma kadar yanlış kavrayışlara götüren bu yaklaşımın etkilerinden uzak durmak, konuyu daha iyi anlaşılır kılacaktır.

Diğer ciltlerde çeşitli açılardan İbranileri İbrahimi dinler kapsamında görünür kılmaya çalışmıştım. Şimdi ise başka yönlerden görüşümü yetkinleştirmeye çalışacağım. Esas olarak da kapitalizm ve modernite bağlamında Yahudilik ve Yahudi sorunu işlenecektir.

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 70'te Mabedi ikinci defa yıkılmasıyla başlayan Yahudi diasporası (yeryüzüne dağılma), gerek Ortadoğu'da, gerek Avrupa'da ve günümüze doğru da tüm dünyada büyük sorunlar ve sonuçlara yol açmıştır. Gerçi daha önce de benzer sorunlar ve sonuçlar yaşanmıştı. Hz. İbrahim'in Urfa'dan Kudüs yakınlarına kadarki hicreti, yarattığı sorunlar ve sonuçları bakımından dünya çapında büyümüş olarak etkisini halen sürdürmektedir. Oğullarının Mısır serüveni, Yusuf olayı, Musa'nın hicreti de dünya çapında etki bırakmış olaylardır. Kutsal Kitabın derlenişi, daha önceki ilk İbrani Krallığı'nın kuruluşu, Babil sürgünü, Persler ve Greklerle o dönemde başlayan ilişkiler de önemli sonuçlara yol açmıştır. Etkileri uygarlık tarihinde belli bir yere sahiptir. Kutsal Kitabın derlenişi başlı başına büyük bir olaydır.

Bir nevi İbrahimî dinlerin resmiyet kazanmasıdır. Kitaba sahip olmak, tarihi etkisi çok büyük bir olaydır.

Fakat M.S. 70'ten sonraki diaspora çok daha köklü etkilere sahiptir. Burada tarih yazmayacağım, kısacık değerlendirmelerle yetinmek durumundayım. Diaspora ve yoğunlaşmanın Doğu ve Batı olarak (Seferad ve Aşkenaz) ikiye ayrıldığı genel kabul gören görüştür. Etkileri de buna bağlı olarak farklı olmuştur. Doğu Yahudiliğinin başta bugünkü Suriye, Irak, İran, Hazar kıyıları, Rusya ve muhtemelen daha sonra İç Asya'ya doğru yayıldığı, Yahudilerin önemli koloniler halinde yaşadıkları bilinmektedir. Batı'ya doğru ise, genel olarak Roma İmparatorluğu'nun etkinlik sahasında göçleri ve kolonileşmeleri sürekli gelişim göstermiştir. Kuzey Afrika'dan Doğu Avrupa'ya, İberik Yarımadası'ndan Balkanlara kadar göç ve kolonilere rastlanmaktadır. Anadolu ise, Doğu ve Batı ayrımının gerçekleştiği merkez görünümündedir. Roma'nın yıkılışına kadar etkileri dinsel açıdan önem taşır. Hem Musevilik olarak, hem de Musevilikten doğma Hıristiyanlık olarak öncü bir etkiye sahip oldukları şüphesizdir. Bir nevi dönemin manevi imparatorluğunu tesis etmişlerdir.

Yahudilerin parayla nasıl ilişkiye geçtikleri, parayı aynen manevi etki kadar nasıl etkili bir maddi güç haline getirdikleri elbette uzun bir inceleme konusudur. Ama üzerinde stratejik olarak çalıştıkları konulardan birincisi manevi kültür ağırlıklı din, edebiyat ve bilimse, ikinci stratejik çalışma ve kazanç konularının da para olduğu kesindir. Tarihte birincisinin manevi kültürü, ikincisinin maddi kültürü stratejik konular haline getirmesi nedeniyle çok önemlidir. Daha o zaman bu iki konuda öncülüğü ellerinde bulunduran, dünya tarihinde stratejik önem kazanmış demektir. Tahminim, Yahudilerin bu yüzyıllarda her iki konuda da stratejik öncülüğün derinliğine farkında oldukları ve bunun için çalıştıklarıdır. Bunun temel nedenleri yaşadıkları somut koşullardır. Nüfuslarının azlığı, Doğu ve Batı kökenli iki uygarlığın sürekli kıskacında yaşamaları, kendilerini ideolojik olarak 'tanrının seçilmiş kulları' olarak bilmeleri (Keskin bir ideolojik hegemonya ile karşı karşıyayız), sürekli stratejik arayış içinde olmalarını zorunlu kılmıştır. Nüfus azlığı, göç, kutsal inançları ve sürekli katliam tehdidi altında bulunmaları hem kendilerini çok bilinçlendirmiş, hem de sürekli 'kurtuluş stratejileri' geliştirmeye (Devrimci kurtuluş stratejilerine ne kadar benziyor!) zorlamıştır. Yaşam tarzları stratejik düşünmeyi ve kurtuluş araçlarını geliştirmeyi dayatmaktadır. Aksi halde kendilerinden başka binlerce kabilenin başına geldiği gibi yok olup bitmeleri işten bile değildir.

Bu noktada sürekli bir direniş hali tek kurtuluş yolu oluyor. Direniş ise, kesinlikle iki şey gerektirir: İnanç ve maddi araçlar. İnanç kendini manevi stratejik unsur olarak yansıtırken, para ise kendisini stratejik maddi unsur olarak yansıtmaktadır. Dolayısıyla Yahudilikte büyük önem taşıyan manevi unsur olarak dinin stratejik rolüyle maddi unsur olarak paranın stratejik rolü, kurtuluş amacıyla birleşen vazgeçilmez iki ana kaynak oluyorlar. Neden Yahudi'de para ve din-mana egemenliği sorusuna yanıt

ararsak, cevap bellidir: Başka çareleri yoktur. Yaşam tarzları sürekli direnmeyi gerektiriyor. Yok olmamak ve üstün kalitede (Çünkü tanrının seçkin kulları olduklarına inanıyorlar) yaşamak için bu şarttır. Direniş ise, kurtuluş stratejileri (ideolojik öncülük) ve maddi stratejik olanak olarak para (maddi öncü) olmadan, sürdürülmesi zor bir sanattır. Bunun için ya çölde (Araplar gibi) ya dağda (Kürtler gibi) olacaksınız. Yahudilerde ikisi de yoktur. Geriye ideolojik ve maddi olanak kalıyor.

Roma'nın çökertilmesinde içte Hıristiyanların rolü hala tartışılmakla birlikte kesindir. İlk Hıristiyan Hz. İsa'nın Yahudi kökenliliği dikkate alındığında, tümüyle olmasa bile, bir Yahudi kanadın Roma'nın çökertilisindeki rolü tartışılmaz. Yıkılan iki mabedin (Mabed yani tapınak, bir nevi Yahudi Başkenti Kudüs demektir) intikamı alınmış oluyor. Kaldı ki, Saint Paul'un Roma'da başının kesilmesi (Tarsus doğumlu ve ilk Hıristiyanlardan; Hıristiyanlık öğretilerini düzenleyenlerin başında gelir) karşılıksız kalacak değildi. Binlerce Hıristiyan'ın çarmıha gerilmesi, aslanlara yedirilmesi, imhası direnişlerinin bir parçası gibiydi. Yani diasporanın ilk başarılı hamlesi, stratejik manevi güç olarak Hıristiyanlığın kullanılmasıyla gerçekleşecektir. Roma'nın içten çökertilmesinin, objektif olarak Yahudi diasporasının ilk büyük stratejik manevi hamlesinin sonucu olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Şüphesiz Avrupa'daki Germen, Hun ve Frank kabile saldırıları da bunda çok etkilidir. Yine de iç etkenler belirleyicidir.

Batı Yahudiliğinin Roma sonrası çıkışı, kentlerin kuruluşu (M.S. 10. yüzyıldan itibaren Birinci Avrupa Devrimi) ve etraflarında pazarın gelişmesiyle maddi planda gelişecektir. Meta-para-ticaret ilişkisinin gelişmesi, Yahudilere ikinci stratejik hamle gücünü, yani paranın stratejik rolünü kazandıracaktır. Paranın egemenliği yarı yarıya kentin, dolayısıyla yükselen yeni devletlerin yönetiminde rol sahibi olmak demektir. Zaten 10. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın manevi fethi (Hıristiyanlaştırılması) tamamlanmıştır. Bu fetih Yahudileri dolaylı olarak olumlu ve olumsuz yönleriyle çok etkileyecektir. Olumlu yönü, İbrahimî bir dinin Avrupa'yı fethetmesi; olumsuz yönü ise, dar bir kabile dini (seçilmiş bir Yahudi dini) olarak Museviliğin giderek sıkıştırılmasıdır. Seküler ve kabile Avrupa'sı, Hitler'e ve günümüze kadar yaşadıkları birçok sorun ve bunalımın altında Museviliğin manevi gücüyle Yahudiliğin para gücünün etkisini görecektir. M.S. 1179'daki Katolik Hıristiyanlık Konseyi'nin ilk defa Yahudileri gettolara kapatma kararı bu etkinin sonucudur.

Yahudilik 10. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın (Rusya da dahil) hem ideolojik hem de maddi stratejik gücü olarak sürekli gelişim halindedir. Her kentin bir zengini ve aydını mutlaka Yahudi'dir. Bu durumun büyük kıskançlığa, çelişkilere ve çatışmalara yol açması kaçınılmazdır. İlk gettolar (kapalı mahalleler) daha sonra olacakların habercisidir. Yahudilik bu yeni durumlar karşısında da yeni strateji ve taktikler geliştirecektir: Birincisi 'dönme' hareketi, ikincisi 'seküler-laik' hareketi. İkisi de büyük sonuçları olacak hareketlerdir. Yahudiler bu iki stratejik yeni hamleyle ortaçağdan

başarıyla çıkış yapacaklardır. Unutmamak gerekir ki, eski dinden dönme, İbrahim ve Musa'nın da ilk yaptıkları stratejik hamlelerdir. Çıkış stratejik manevi hamle olarak rahatlıkla değerlendirilebilir.

Yahudi yapı ustalarının Ortaçağ'da kurdukları Mason locaları ilk seküler-laik hareket olarak düşünülebilir. Yahudi kökenli büyük filozof Spinoza ise, kapitalist modernitenin başlangıç mabetlerinden Amsterdam'da ilk büyük seküler-laik felsefi çıkışın öncüsü olacaktır. Laiklik, başta Türkiye olmak üzere, İslam diye adlandırılan (Ben kapitalist, sosyalist toplum veya ülke biçimindeki adlandırmaları propagandatıf bulduğum gibi laik, İslam, Hıristiyan, Budist gibi ülke adlandırılmalarını da aynı maksat dahilinde değerlendiriyorum. Toplumlara ilişkin 'ahlaki ve politik toplum olan ve olmayan' biçiminde yapılan nitelendirmeleri daha gerçekçi buluyorum) ülkelerde yoğun tartışma konularındandır. Laikliğin sekülerleşme (dünyevileşme) anlamında dinsel dogmatizmden uzaklaşma ve özgürleşme olarak olumlu bir işlevi vardır. Fakat laiklik, laisizm-laikçilik anlamında kullanıldığında, kendisi de karşı bir kutup olarak hızla dogmalaşabilir. Bu anlamdaki laisizmin diğer dinciliklerden pek farkı kalmadığını önemle belirtmek durumundayım. Dönmelik (din değiştirme) de Yahudi aleyhtarlığı geliştikçe hızlanacaktır. Ulus-devlet sürecinde Yahudiliğin durumuna devam etmeden önce, Ortadoğu ve Doğu'da da bu yönlü olup bitenler hayli etkili ve ilgi çekici olduğu için değinmek gerekecektir.

İslamiyet'e kadar Yahudiliğin Pers-Sasani Devletiyle iyi ilişkileri vardır. Saraylarda etkilerinin büyük olduğu anlaşılmaktadır. Ester adlı ilk kadın peygamberin Sasani saraylarında büyük rol sahibi olduğu bilinmektedir. Kutsal Kitapta da yeri vardır. Büyük ihtimalle imparatorluğun hem ticari-para işlerinde, hem ideolojik gelişmelerinde güçlü bir konuma sahiptirler. Bunda Perslerin kurucusu Kuros'un Babil sürgünü sırasında (M.Ö. 596-546) Yahudileri Babil Hükümdarı Nabokadnazar'dan kurtarması da güçlü bir gelenek etkisi yaratmıştır. İran sahasında Yahudilik tarih boyunca her zaman küçümsenmeyecek bir güç olmuştur. Arabistan, Kuzey Afrika, hatta Doğu Afrika-Habeşistan'da Yahudilik benzer şekilde tarihte hep önemli bir yer tutmuştur. Maddi ve manevi kültürel gelişmelerin tümünde etkileri küçümsenemez.

İslamiyet'in çıkış döneminde, Yahudiler Arabistan'da ticari dinsel grup olarak önde geliyorlardı. Verimli arazilerde mülk sahibiydiler. Öyle anlaşılıyor ki, Arap olmuş Semitik kökenli grupların başında gelmekteydiler. Süryanilerin de benzer bir durumu söz konusudur.

Araplar bir anlamda İslami çıkışla Yahudi tekeli yerine, kendi ticari ve iktidar tekelini kurma peşindeydi. İslamiyet'in Yahudilikten çok etkilenmesi bunu teyit eder. Bu durum kapitalist modernitedeki ulus-devlet kuruluşuna benzetilebilir. Ortaçağ modernitesine Araplar İslam'la karşılık veriyorlar. Yahudiler ve Yahudilikle ideolojik ve maddi çelişkilerinin temelinde bu gerçeklik yatar. İslam'ın çıkışında etnik boyut kadar sınıfsal boyutun da önemli rol oynadığını belirtmek gerekir. İslam'ın hızla ya-

ylması ve Yahudilerin ilk direnişlerini sert bir şekilde kırması karşısında, sanki ikinci bir Roma felaketiyle karşılaşmış gibiydiler. Önlerinde iki yol vardı: Ya yeniden sürgün, ya da 'dönmeçilik'. Bir kısmının İran'a, Kuzey Afrika ve Anadolu'ya sığındığı tahmin edilebilir. Önemli bir kısmının da görünüşte İslamiyet'i kabul edip özde kabul etmeme anlamında takıyvecilik yaptığına, yani dönme eğilimine girdiğine dair çok örnek vardır. Şoven Sünni Arap iktidarlarına karşı geliştirilen çok sayıdaki başkaldırı ve mezhep hareketinde dönmelerin rolü kuvvetle tahmin edilebilir. Yahudilerin özellikle İran ve Mezopotamya kökenli birçok muhalif akımdaki payları araştırılmaya değerdir.

En ciddi gelişmeyi ise Hazar Denizinin kuzey kıyılarında, bugünkü Türkmenistan ve Azerbaycan'ın bir kısmında kurdukları Yahudi Hazara Türk Devletiydi. Selçukluların ilk atası Selçuk Beyin bu devlette bir kumandan mevkiinde olduğu rivayet edilmektedir. Dört oğlunun isminin de öz Yahudi ismi olması bu rivayeti güçlendiriyor. Eğer bu doğruysa, İran üzerinde Arap sultanlıklarına karşı geliştirilen birçok hareket olduğu gibi, Selçuklu hareketinde de Yahudiliğin rolü küçümsenemez. Araştırılması gereken çok önemli bir konudur bu. Anadolu, Yahudiliğin daha ilk çağda ciddi bir merkeziydi. Grekler kadar Yahudiler de birçok kent kuruluşunda yer almaktaydılar. Aralarında rekabet vardır. Batı'da ve Arabistan'da sıkışan Yahudilerin Anadolu'da toplanması gelenekseldir. Anadolu'yu bu nedenle İsrail'den sonra ikinci anayurtları gibi değerlendirmeleri bu tarihsel perspektif içinde daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca Anadolu para-ticaret ve ideolojik hareketlerin güçlü pazarı konumundaydı ki, bunda Yahudilerin rolü küçümsenemez.

Yahudilerin İspanya üzerinden 1391, 1492 ve 1550'lerde dalgalar halinde Anadolu'ya yerleştikleri bilinmektedir. Selçuklu ve Osmanlı sultanlıklarındaki ağırlıkları göz önüne getirildiğinde, bunda ne denli kök bir yer işgal ettikleri daha iyi anlaşılabilir. Ayrıca büyük bir dönme Müslüman kitlesi de oluşmuştu. 1650'lerden beri Sabetaycılık (İzmir-Manisa kökenli güçlü dönme hareketi) çok önemli bir rol oynamaktaydı. Bunların Osmanlıların para ve maliye politikalarındaki etkileri bilinmektedir. Belki de para ve ticaretin önemini kavratan öğretmen rolündelerdi. Ara sıra ciddi çelişkiler ve mal müsaderesi yaşanmasına rağmen, birçok sultanı tasfiye etme ve belirlemedeki rolleri inkâr edilemez.

Öyle anlaşılıyor ki, dönmeçilik Yahudiliğin ayakta kalmak için üçüncü büyük stratejik çıkışı olmuştur. Dönmeçilik olgusu olmasa, ne Doğu'daki İslam çoğunluğu içinde ne de Batı'daki Hıristiyan çoğunluk arasında varlıklarını sürdüremezlerdi. Dönmeçilik bir yaşam stratejisi olarak kavranmalıdır. Dinsel dogmatizm ifade özgürlüğünü tanımadığı müddetçe, benzer ideolojilerde olduğu gibi dönemlik, dönmeçilik eğilimleri kaçınılmaz olur. Yahudiler ortaçağda bu üç önemli stratejiyle tümüyle imha olmadan da çıkmayı başarıyorlar.

Paraya sadece maddi çıkar açısından bakmamak gerekir. Verdiği güç sayesinde yaşamlarını kurup sürdürmelerini sağlıyor. İdeolojik güç oluşturmaları sayesinde ise, manevi yöntemlerle hem etkili olmayı hem de hayatta kalmayı başarıyorlar. Yahudilerdeki büyük aydın, yazar, düşünür, ideolog, bilimci sayısının çokluğu tarih boyunca çok ihtiyaç duydukları manevi önderlik konularıyla yakından bağlantılıdır. Birçok dini, felsefi, bilimsel hareket geliştirmeleri yaşam stratejilerinin vazgeçilmez gereklindedir.

Dönmeçilik stratejisi ise, asıl büyük önemini ulus-devlet çağında gösterecektir. İlk ulus-devlet olarak İngiltere, konunun kavranmasında kilit önemdedir. Hem Katolik kökenli olan Protestan Hıristiyanlarına hem de Yahudilere sürgün ve katliam uygulayan iki büyük güç olan İspanya ve Fransa kralları, 16. yüzyılda hem İngiltere'yi Avrupa'da etkisizleştirmek, hem de çıkışını önlemek için savaşlar da dahil büyük çaba içindeydiler. Yahudiler bu yüzyılda (16. yüzyıl) kendileri için en emin yer olan İzmir-Anadolu, Amsterdam-Hollanda ve Londra-İngiltere arasında sıkı ilişki içinde olmakla birlikte (Üç güç arasında ittifak çalışmaları da var), giderek Londra'yı merkez üs seçeceklerdi. O günden bugüne Londra bu konumunu sürdürecektir.

Bu yüzyılda İngiliz ulus-devletine gidildiği biliniyor. Ulus-devlet, bilindiği üzere sadece devlet kadrolarının değil, tüm vatandaş ve devlet kadrolarının (aynı din gibi) ortak bir ideolojik çerçeveyi paylaşmaları, bütün toplumun devlet üyesi, vatandaşı sayılması anlamına gelir. İşte bu özellik İbrani kabilesinin başından beri taşıdığı özelliğinin önce kavim, sonra ulus-devlet olarak geliştirilmesidir. İbrani kabilesi, kavmi, en son olarak ulusu, hem etnik hem de dini olarak bir bütündür. Daha doğrusu, etniklik aynı zamanda dinseliktir, dinsellik ise etnikliktir. Ayrıca yönetenler ve yönetilenler ayırımına bakılmadan, ortak amaçta birleşirler. Açıkçası (Bu benim şahsi yorumumdur ve çok önemli buluyorum), ulus-devletçilik İbrani kabile ideolojisinin geliştirilmiş bir türevi olarak, kendi dışındaki tüm kavimler ve uluslara dayatılmış, uyarlanmış, değişime uğratılmış bir biçimdir.

Kapitalist modern devletin İbraniler, Yahudiler (günümüzde İsraililer) tarzında örgütlenmesi kendini ulus-devlet olarak görünür kılar. Daha da önemlisi, her ulus-devlet çekirdeği irksal anlamda değil, ideolojik anlamda Yahudi Siyonist (Yahudi ulus-devletçiliği) karakterindedir. Ulus-devlet model olarak Yahudiliğin kapitalist modernitede aldığı devlet formudur. Verner Sombart, kapitalizmi Yahudiciliğin eseri sayarken, belki de ileri gitmiştir. Büyük İngiliz tarih felsefecisi Coolinwood -yanılmıyorsam-, ulus-devlet milliyetçiliğini tanımlarken, Yahudi evrenselciliğinin (ideolojisi de denilebilir) zafer kazandığını söylemektedir; ama bunun kendi soykırımcısı şahsında kazanılmış bir zafer olduğunu belirtirken, kanımca bu gerçeği ifade etmek istemiştir. Ulus-devlet zafer kazanmıştır. Bunun temelinde Yahudi ideolojisi (kabileciliği, milliyetçiliği, Siyonizm'i) yatmaktadır. Ama sonuçta soykırımcısını da beraberinde yaratmıştır. Aslında bu tespit önemlidir; genel bir özelliği açıklamakta-

dır. Her milliyetçilik Siyonist'tir. Arap milliyetçiliği de bu durumda Siyonist'tir. Filistin, Türk, Kürt, İran-Şii milliyetçiliğinin hepsini öz olarak Yahudi ideolojisinin başta ulusalcı tekellerce uygulanan biçimleri olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Zaten İngiliz ve Hollanda ulus-devlet milliyetçiliği araştırıldığında, gelişiminde sadece teorik olarak değil, somut olarak da para-sermaye olarak Yahudi tekellerinin büyük rol oynadığı çarpıcı biçimde görülecektir.

Bunu kompro veya art niyet olarak görmemek gerekir. Sermayeyi en çok ellerinde yoğunlaştıran tüccar, banker olarak Yahudiler, her ulus-devletin teşkilinde muazzam bir yatırım ve barınma alanı kazanmış oluyorlardı. Ulus-devlet Yahudi sermayesinin çıkış gibi büyümesine yol açıyordu. Verner Sombart teorisini bu şekilde açıklasaydı, daha gerçekçi olabilirdi. Dünya çapında Yahudi sermayesi büyürken, elbette kendi zıddını da üretecekti. Ulus tekelleriyle ulus-üstü tekelin günümüzdeki çelişkileri de kaynağını bu gerçeklikten alır. Açıkça anlaşılıyor ki, Yahudi sermaye birikimcileri tarihteki sıkışıklıklarını da daima göz önünde bulundurarak, kendi geleneksel ideolojik çizgileri temelinde ulus-devlet oluşumlarına tarihsel bir hizmette bulunurken, bundan habersiz ve sorumlu tutulmaması gereken Yahudi toplulukları üzerinde objektif olarak soykırımın temellerini de atmış oluyorlardı. Biraz Hz. İsa ve ihbarcısı Yehuda İskaryot örneğini hatırlatıyor. Yaklaşık üç yüz yıl Alman ulus-devletinin geliştirilmesi için maddi ve manevi kültürlerini seferber eden (Alman ideolojisi Yahudi ideolojisine boşuna benzemedi) Yahudiler, Hitler zamanına kadar en sıkı Alman milliyetçileriydiler. En güçlü Siyonist milliyetçiler birçok bakımdan Alman milliyetçiliğinin de güçlü temsilcisiydiler. Benzer birçok örnek (özellikle Rusya, Osmanlı-Türkiye somutunda) sunmak mümkündür. Coolinwood'un belirttiği Yahudi evrenselciliği (milliyetçiliği-pozitivizmi-dinciliği) zafer kazanmıştır. Ama sadece Yahudi soykırımını değil, tüm dünyadaki fiziki ve kültürel soykırımcıları da beraberinde yatarak.

Öneminden ötürü konuyu daha yakından görmek gerekir.

Yahudilik ideolojik olarak etnik ve dini özelliğin iç içe geçtiği tarihsel-toplum kimliklerinin belki de ilk örneklerindedir. Hz. İbrahim'den günümüze kadar bu özelliğini korumaktadır. 'Seçilmiş kavim' inancı da eklenince, kendilerini tüm toplumların üstünde görmeleri ideolojilerinin üçüncü önemli özelliği olarak belirlemektedir. Tarih boyunca bu üstünlük anlayışı kendilerini diğer -öteki- toplumlarla karşı karşıya getirme potansiyelini hep taşımış ve çoğunlukla soykırıma dek varan çatışmalara da yol açmıştır.

Yahudilik bu çelişkiyle bağlantılı gelişen bir ideolojik toplum özelliğini hep korumuştur. Doğal olarak kendilerini koruma stratejilerini ve taktik araçlarını geliştirmek zorunda kalmıştır. Koruma stratejileri, yapısı gereği teorik, ideolojik olarak geliştirilmek durumundadır. Taktik araçlar ise daha çok maddi güçle ilgilidir. Bunların başında para ve silah gücü gelmektedir. Para, ticaret ve bankerlik yoluyla sağlanır-

ken, silah daha çok teknik yeniliklerle geliştirilmiştir. Her iki alanda Yahudilerin güçlü bilinmektedir ve kanıtlanmıştır. Bu konuda ilk ve ortaçağları bir yana bırakalım; yeniçağ, yani modern çağımız gelişirken, şüphesiz dünya çapında en örgütlü ve tecrübeli halk olarak Yahudiliğin yakın ilgisi ve ilişkisi içinde olacaktır. 16. yüzyıldan itibaren Batı Avrupa, özellikle Amsterdam-Hollanda ve Londra-İngiltere merkezli kapitalist dünya-sisteminin hegemonik yükselişi gelişirken, stratejik olarak güçlü konumda bulunan Yahudi finans ve ideolojik gücü bunda önemli rol oynayacaktır. O dönemi yakından inceleyenler bunu tespit etmekte güçlük çekmezler.

Kapitalizmi Yahudiliğin icat ettiği belirtmek (V. Sombart) abartıya kaçabilir, ama sistem haline gelmede ve hegemonik güç kazanmadaki rollerinin çok önemli olduğu inkâr edilemez. Londra ve Amsterdam başta olmak üzere, tüm önemli kent pazar, borsa ve fuarlarında Yahudi tüccar ve bankerlerin cirit attığı tüm araştırmaların belirlediği bir olgudur. Ekonomi-politiğin bu konuda suskun kalması ve görmezden gelmesi, ideolojinin körleştirme rolüyle ilgilidir. Marks'ın **Kapital**'inde de dahil olmak üzere, ekonomi-politik konusundaki değerlendirmelerde sermaye birikiminin etnik ve ulus menşeinin pek işlenmemesi hem çok önemli bir eksikliktir, hem de oldukça düşündürücüdür. "Sermayenin dini, imanı, milliyeti yoktur" tekerlemesi de yanlıştır. Sermayenin din, iman ve milliyetle çok sıkı bir bağı vardır. Tabii bazı din, iman ve milliyet sahipleri birçok sermaye ve iktidar tekelleri oluştururken, buna mukabil çoğunluğu sömürgeleştirilir. En çıplak örnek günümüzde ABD'dir. Hem din, hem iman, hem de milliyet olarak en çok sermayedarın oradan olduğu inkâr edilemez.

Yahudiliğin kapitalizmin, modernitenin (kapitalist modernitenin) diğer iki ayağı olan endüstriyalizm ve ulus-devlet inşacılığındaki rolü de tartışmasızdır. Avrupa'nın birinci kent devriminden beri (M.S. 1050-1350) gelişimini sürdüren Yahudi tüccar ve bankerleri, 15.-18. yüzyıl ticari kapitalizm döneminde daha da palazlanmış olarak çıkış yapmışlardır. Doğu'nun kentlerinde de (Kahire, Halep, Şam, İzmir, Tebriz, Antakya, Bağdat, İstanbul vb.) benzer gelişme sağlamışlardır. Endüstri Devrimi en kârlı saha olarak belirlenince, ellerindeki büyük sermayeyi endüstriyel alana aktarmakta gecikmemişlerdir. Bunu da açıklamaya pek gerek yoktur. Kârın yüksek olduğu her yer, sermayenin hücumu geçtiği yerdir. Kâr kanunu denen ilke de bu değil midir?

O halde hem kapitalizm damgalı hem endüstriyel kapitalizmin modernitesi olarak modernitede Yahudi sermaye tekeliçiliğinin önde gelen rolü nasıl hafife alınabilir, önemi nasıl vurgulanmayabilir? Buna bilinçli bir çarpıtma denilirse bile, rahatlıkla ideolojik körlük denilebilir. Kaldı ki, Yahudilik açısından bu durum bir suç da değildir. Her ulusal, dinsel ve etnik toplulukta ticari ve sınaî tekeller oluşabilir. Burada önemli olan, Yahudi ticari ve sınaî tekellerinin stratejik rolleridir. Finans zaten ebedezel Yahudi tekelinde varlık bulmuştur. Ekonomi-politiğin ticari, sınaî ve finans tekeliçiliğinin genelde ideolojik (Liberalizm ancak propaganda değerinde söz konusu

olabilir), özelde milliyetçi, dinci, bilimci ve cinsiyetçi ideolojilerle bağıını çözümlenmekten kaçınması, idea ettiği gibi ‘nesnel’ olma endişesinden ileri gelmiyor. Tersine nesnel olmama tüm tekellerin, özellikle iktidar tekelleri de dahil, dinci, cinsiyetçi, milliyetçi ve bilimci kimliklerini gizleyerek objektif bir bilim olmama haliyle ilgilidir; somut, yaşanır gerçekliği can alıcı noktalarda gizlemesi ve önemsiz kılmasıyla ilgilidir. Böylece bilim değil, ideolojik propaganda aracı olarak işlev görmesiyle ilgilidir.

Dört yüz yıllık hegemonik dünya sisteminde Yahudilerin stratejik konumları hala ticari, sınaî, finans, medya ve entelektüel sermaye tekellerinde önemini daha da arttırmış olarak devam etmektedir. Bu olguyu tespit etmeden, ne küresel ne yerel hiçbir sorunu çözümlenme (teorik) ve çözüme (pratik) hakkıyla mümkün değildir.

Yahudilik hem stratejik ideolojik güç, hem stratejik maddi güç olarak modernitenin, ulus-devletin inşasında çok daha belirgin bir konumdur. Ulus-devlet aracılığıyla modernitenin kesin kapitalist niteliğini açığa çıkarıp gerçekleştirirken, moderniteyi ticari, finans, endüstri ve iktidar tekellerinin birleşmiş hali olan ulus-devletle somutlaştırır, kesinleştirir. Yahudilik ulus-devletin elbette tanrısı değildir. Ama kabile çağından günümüze kadar, ana rahmindeki halinden bugünkü kocamış ve çürümüş yaşına kadar kendi ustalık sahasında geliştirmiştir.

Komple teorilerine hiç itibar etmiyorum. Sıkça idealar ortaya atılır. Dünyayı yöneten gizli Mason Cemiyetleri, Bilderberg Toplantıları, Davos Toplantıları, 12 Kışılık Daimi Dünyayı Yöneten Konsey, BM’nin Yahudi aletliği vb. isimlendirmelerle komple teorilerine haklılık kazandırılmaya çalışılır. Bunlarda gerçeklik payı taşıyan idealar bulunmakla birlikte, abartı yanları, dogmatik ve bilimsel olmama hali bu teorilerin ortak özelliğidir. Ama gerçek ortadadır. Mızrak çuvala sığmıyor. Yahudiliğin kapitalist modernitenin her üç ayağında da üstünlüğü tartışma götürmüyor. Her üç alanda da stratejik olarak ideolojik ve maddi güç anlamında etkili ve hatta çokça belirleyici konumdur. Sözümün kapsamına dikkat edilmelidir: Kapitalist modernite sahasındaki etkinliğinden bahsediyorum. Yoksa daha kapsayıcı olan tarihsel toplum gerçeği olarak demokratik modernitelerden bahsetmiyorum. Yahudilik bu modernitelerde de vardır. Ama stratejik gücünden çok şey yitirmiş olarak.

Biraz sonra buna geçmeden, ulus-devleti biraz daha çözmekte yarar vardır. Yahudi ideolojisi ortaçağdan çıkışta gerek Hıristiyan gerek Müslüman muhaliflerini etkisizleştirme çabalarını yaşam stratejileri açısından hiç eksik etmemiştir. Ulus-devlet modeli hem bünyesinde taşıdığı ulus tancılığını (Yahudilik’te Rab, ulus tanrıları anlamındadır), hem de tüm ticari, finansal, endüstriyel, ideolojik ve iktidar tekellerinin yoğunlaşmış hali olarak, bu konuya en uygun yaşam stratejisi modeli şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Ulus-devlette laisizm, Yahudi Ulusal Tanrısı Rab’ın konumunda işlev görmektedir. Yahudi Masonluğunun bu yönlü kavram inşası çok önemlidir. Bu yönüyle ve bu anlamda ulus-devlet Yahudiliğin en önemli evrensel yönetim aracıdır.

Yahudi tekelleri ulus-devlet modelini Anglo-Sakson kökenli tekellerle Fransa ve İspanya İmparatorluklarını çözmek için etkili bir araç olarak kullanmışlardır. Çünkü her iki güç diğer her iki güç (Hollanda ve İngiltere) için ölümcül planlara sahipti. Katliam ve tarihten tasfiye olma tehdidiyle karşı karşıya idiler. Ulus-devlet, en yoğunlaşmış bir tekel gücü olarak bu yönlü organize olamamış ve daha çok ortaçağdan kalma imparatorluk gelenekleriyle sonuca gitmek isteyen İspanya ve Fransa tekelciliğine karşı başarı modeli olmuştur. I. Wallerstein, ünlü eseri **Dünya Sistemi**'nde İngiltere'nin Fransa'ya karşı üstünlüğünü belirleyen temel etkeni ulus-devlet sistematiği olarak açıklarken, bu gerçeğin önemini belirtmiş olur.

Avusturya-Habsburg Hanedanı çökertilirken, ittifak Prusya ulus-devlet şekillenmesini öne sürer. Almanya'nın birliği Avusturya'nın önderliğinden çıkartılıp Prusya'nın önceliğine verilir. Fransa Devrimi'nde geleneksel düşmanları olan krala karşı her tür muhalefetin merkezi Londra olur. Mason teşkilatı ihtilalde önemli rol oynar. Kralın başı kesilir. Daha önceki İngiltere ve Hollanda Devriminde benzer tasfiyeler yaşanır. Prusya ulus-devleti Fransa'nın yerine yeni hegemonik güç olarak çıkmak isterken, aynı oyun Prusya'ya karşı oynanır. Marks bile muhalif olarak Londra'da ikamet etmektedir. İttifak, Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarıyla Almanya'nın hegemonik iddialarını başarısızlığa uğratar. Hitler'in gerçekleştirdiği Yahudi soykırımındaki asıl neden, Yahudi sermayesinin stratejik gücünü İngiltere'den yana kullanarak, Almanların yenilgisinde önemli rol oynamasıdır. Aynı ittifak yeni biçimlenmelerle soğuk savaşta Rusya'nın hegemonik iddialarını da başarısızlığa uğratacaktır. Bu gidişle hiç şüphe olmasın ki, idea edilen ve şimdilik bol varsayımı yapılan Çin'in hegemonik ideası depreşirse, aynı akıbeti paylaşması güçlü olasılıktır.

Günümüzde iki yüzü aşkın ulus-devlet, New York kent merkezli BM'de temsil edilmektedir. BM'nin aynı ittifakın öncülüğünde hareket ettiği, en azından ittifakın onayı olmadan tek bir karar çıkartamadığı bilinmektedir.

Tekrar belirtmeliyim ki, iki yüz ulus-devleti Siyonizm veya başka bir Yahudi güç yönetmiyor. Ama iki yüzü de (Buna can düşmanları İran ve Arap ulus-devletleri de dahildir) Yahudi milliyetçi paradigmayla kurulmuştur ve ipleri dört yüz yıldır aynı ittifak çekirdeğinin elindedir. Ulus-devlet elitleri içinde hiç Yahudi bulunmasa bile, gerek paradigmatic gerek ittifakın somut tedbirleri nedeniyle (yani teorik ve pratik olarak) bağımsız hareket sahaları son derece sınırlıdır. Yapacakları işler dört yüz yıllık kapitalist modernitenin geleneksel ideolojik ve yapısal kalıplarına uygun oldukça problem yoktur. Yola devam edebilirler. G. W. Bush'un deyimiyle, eğer 'asi devlet' konumuna kayarlarsa, her ulus-devletin akıbeti Taliban Afganistan'ı, Saddam Irak'ı ve tarihte onlarca örneği bulunanlarla aynı olacaktır. Uluslararası sistem, BM statüsü denilen olgu budur.

Yetmiş yıllık Sovyet Rusya'sı bile ancak kapitalist modernitenin gereklerine tam uyum ifade ettikten sonra sisteme entegre edilmeye başlandı. Çin daha erken entegre

edildi. Açık ki, sistem gücünü baştan beri anlatmaya çalıştığım iki stratejik güçten alıyor. İkisinde de Yahudilik tarihsel ve güncel olarak belirleyiciliğe yakın konumdadır. Stratejik ideolojik güç unsurları kültür endüstrisi, entelektüel sermaye ve medyadır. İçerikleri milliyetçi, dinci, bilimci ve cinsiyetçidir. Stratejik maddi güç unsurları ticari, sınai, finansal ve iktidar tekel yapılanmalarıdır. Devlet sistemleri olarak ulus-devletin uluslararası ittifakları resmi yapıyı ifade eder. Devasa iki stratejik güç alanının kendisini, resmi ifade olarak devletler ve sistemleriyle karıştırmamak gerekir.

Ek mahiyetinde kısa bir değerlendirmeyi de Anadolu Yahudiliği ile ilgili sunmak önem taşımaktadır. Bu konuda ilk ve ortaçağlara kısaca değinmiştim. Selçuklu-Yahudi ve Grek-Yahudi ilişkileri önemlidir. Doğu Yahudileri ortaçağda Endülüs'ten Orta Asya'ya kadar yayılmışlardır. Hazara Yahudi Türk Devleti bu sürecin ürünüdür. Dönemcilik ve açık Yahudicilik İslam ülkelerinde yasaklanmış olmayıp, özellikle iktidar ve devletlerin stratejik alanlarında geleneksel ideolojik ve maddi güçleriyle etkilidirler. Ticaret ve bankerlik Batıdakinden aşağı kalır bir konumda değildir.

Hıristiyanlarla geleneksel çelişkileri (İsa'nın çarmıha gerilmesi ve Hıristiyanlığın Batı'nın resmi inancı haline gelmesi) 1179 Lateran Konsey Kararıyla gettolaşmaya dönüşünce ve 1391 ile 1492 İspanya sürgünleri söz konusu olunca, Yahudiler kendileri için daha çok anayurt ihtiyacı duymaya başladılar. 'Vaat edilmiş ülke' kavramı hâlâ canlıdır. Daha yükseliş döneminde Osmanlı saltanat çevreleriyle kurdukları ilişkiler olumlu sonuçlarını verecektir. Bankerlik ve ticaret Osmanlılar için de önemini arttırınca, Yahudilik de konumunu güçlendirecektir. Osmanlıların sürekli Hıristiyan nüfus üzerinde iktidarlarını yayıp geliştirmeleri, Batıda Hıristiyanlık âleminde (Katolik ve Ortodoks olanları) konumları giderek zorlaşan Yahudilerin İngiltere ile benzer bir ittifakı Osmanlı padişahları ile de yapmalarını beraberinde getirdi. Ortak görüş 1550-1600 yıllarında bu ittifakın güçlenmiş olduğudur. Aynı tarihte Protestan olan Hollanda ve İngiltere ile de benzer ittifak geliştirilecektir. Protestanlık, kapitalizm, ulus-devlet, modernite ve Yahudi ilişkisi araştırılmaya değer önemli bir konudur.

İspanya İberik Yarımadasının Müslümanlar ve Musevilerden temizlenmesi (1600'lere kadar tamamlanır), karşı hamle olarak Anadolu'nun Hıristiyanlıktan temizlenmesini gündeme getirir. Tarihin Anadolu'daki en eski halklarından olan, güçlü bir maddi ve manevi kültür tarihi bulunan, ama erkenden Hıristiyanlaşmış Rumlar, Pontuslular, Ermeniler ve Süryanilerin trajedisi, bu gündem nedeniyle tersine dönmeğe başlar. Akdeniz'in her iki ucundaki yarımadasalar adeta birbirlerine misilleme yaparcasına adım adım karşılıklı tasfiyeleri gerçekleştirirler. Yahudilerin 1550-1600 hamlesinden sonra ikinci büyük hamleleri İttihat ve Terakki Partisi ile (1890'larda; Siyonist Kongre 1896'da aynı dönemde kuruluş) yaşanır. Selanik merkezli ve Sabetay'dan (1650'lerden beri) gelme dönemcilik hareketiyle iç içe gelişen İttihat ve Terakki'nin en azından bir kanadının Yahudi olduğu kesindir. İnşa ettikleri ulusçuluk (Cohen, Wamberi) kelime olarak 'Türk'tür; ama içeriği Mason ve dönme olan Kürt,

Arnavut ve Yahudilerle doludur. Sosyolojik bir olgu olarak Türklükle pek ilgisi yoktur. Tümüyle siyasi bir Türklük söz konusudur. Almanya ve İngiltere Yahudilerinin üzerlerinde yarışan bir etkisi de önemlidir. Tarihi uzundur ve yeri burası değildir.

Sonuçta bence Yahudiliğin Anadolu'daki tarihleri, yaşadıkları sürgünler ve ulus-devlet inşa tecrübeleri stratejik, ideolojik ve maddi güçleriyle birleşince, gerek Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda, gerek hızla (muhtemelen 1926'larda) ulus-devlete dönüştürülmesinde önemli bir rol oynar. Tıpkı 1600'lerde Hollanda ve İngiltere'de olduğu gibi. Cumhuriyetin hızla ulus-devlete dönüşmesini ve Anadolu Hıristiyanlığının tasfiyesinden sonra geleneksel İslam ve Kürtlerin kültürel tasfiyelerinin gündeme gelmesini (Hıristiyanların fiziki tasfiyeleri de söz konusudur) sadece Türklerin ulus olma projesi olarak sunmak büyük yanlışlıklar içerir. Konu daha kapsamlıdır ve Yahudilerin Anadolu'yu İsrail'den önce Yahudi anayurdu olarak kabul etmeleriyle yakından bağlantılıdır. Bu konunun Yahudiler arasında çok tartışıldığı bilinmektedir. Mustafa Kemal'e dayatılan Selanik veya Edirne merkezli Yahudi projesi örtbas edilen bir konudur. Ancak İsrail'in kuruluşuyla birlikte bu projenin önemini yitirdiğini belirtmek mümkündür. Ama Anadolu'da TC üzerinde Yahudilerin ve İsrail'in ilgisi halen stratejiktir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin inşasında Mustafa Kemal Atatürk'ün konumu tartışmasızdır. Ama kendisine rağmen tanrısallaştırılması, tarih boyunca çok yerde yaptıkları gibi bir Yahudi ideolojik kurmacasıdır. Yahudi evrenselciliğinde (Levhi Mahfuz, kader, yasacılık, determinizm, ilerlemecilik; Sümer tanrı kurmacalığının tek tanrılı dinlere dönüştürülmüş biçimi) tanrısallaştırılma çok geliştirilmiş ve uygulanmış bir kavramdır. Gerek peygamberlerce, gerek modernite döneminde entelektüellerce geliştirilen her türlü edebi ütopya, altınçağ, teori, varsayım ve kanun gibi zihniyet kavramlaştırmaları bu gelenekle yakından bağlantılıdır. Tüm Ortadoğu halklarına ilişkin olduğu gibi, Türkler üzerinde de bu yönlü yoğun tanrısallık seküler-laik hegemonik dogmalar inşa ettikleri doğru çözümlenmedikçe, bölgeyi kavramak eksik ve zor olacaktır.

Elbette Yahudilerin maddi güçleri de stratejik önemdeydi. M. K. Atatürk'ün bu eğilime teslim olmadığına inanıyorum. Ama çok okumasına ve araştırmasına rağmen (Sümer ve Hititlere kadar inmesi boşuna değil), tam çözümlendiği kanısında değilim. İyi bir cumhuriyetçi olmak istediğinden, bunun ulus-devlet olarak değil demokrasi olarak geliştirilmesini istediğinden de kuşku duymuyorum. İdea edildiği gibi anti-Kürt ve anti-İslam da değildir. Fakat İslam-laik sorunu (Laiklik ancak 1937'de anayasaya girer) ile Kürt sorununa başlangıçta liberal yaklaşımlarını sürdüremediğine, bunun nedeninin de etrafının dönme İttihatçı kadrolarla sıkıca kuşatılması olduğuna dair kuşkularımı da önemle belirtmek durumundayım.

Türkiye Cumhuriyeti üzerinde daha 1926'larda başlayan hegemonik çekişmenin (laiklerle İslamiler arasında) tüm hızıyla devam etmesi, bence Mustafa Kemal Atatürk'ün kusuru ve istemi doğrultusunda değerlendirilmemesi gereken bir konudur.

Kendi eğiliminin Demokratik Cumhuriyet doğrultusunda olduğuna dair kanıt ve işaretler daha çoktur. Hegemonik çekişmenin yaşadığımız günlerde taraflardan biri lehine tam başarıyla sonuçlanacağına inanmıyorum. Büyük bir demokratik geleneğe sahip olduğuna inandığım Anadolu topraklarında, bu sefer Demokratik Cumhuriyet çıkışının güç ve başarı kazanacağına dair umutlarımın arttığını belirtmek isterim. Anadolu ve Türkiye üzerinde hegemonik mücadelenin içyüzünü savunmanın ayrı bir cilt olarak düşünülen Ortadoğu bölümünde sunmayı umuyorum.

Yahudiliği sadece kapitalizm, modernite ve ulus-devlet bağlamında düşünmek eksik ve yanlış olur. Demokratik modernite üzerinde de önemli etkisi olmuştur. Tarih boyunca tıpkı iktidarcı-devletçi kanat (Yahudi Krallığı, İsrail Devleti) kadar olmasa bile, yine de güçlü bir Yahudi demokratik uygarlık modernite kanadı hep olagelmiştir. Yoksul ve kabile bağları zayıf Yahudilik de tarihte hep kendinden bahsettirmiştir. Hz. İbrahim'in cariyeye Hacer'den olma oğlu İsmail'den Mısır'daki Yusuf'a, Musa'nın kızkardeşi Meryem'den İsa'nın annesi Meryem'e kadar çok sayıda peygamber, yazar, aydın, sosyal anarşist, feminist, felsefeci ve bilim adamı ve tüm emekçi halkıyla Yahudiliğin diğer yüzü demokratik uygarlık ve modernite mücadelesinde büyük buluşlar, icatlar, teoriler, devrimler ve sanat eserleri gerçekleştirmişlerdir. Yahudiler ideolojik ve maddi güçlerini hep tekeller uğruna harcamamışlardır. Daha aydınlıklı, adil, özgür ve demokratik bir dünya için de çok önemli çaba ve başarıları olmuştur. Hangi peygamber hareketini, kardeşlik ve yoksullar dayanışmasını, ütöpik hareketi, sosyalizm, anarşizm, feminizm ve ekolojik hareketi Yahudisiz düşünebiliriz? Felsefi ekoller, bilimsel ve sanatsal hareketler, dinsel mezhepler Yahudisiz çok az düşünülebilir. Kapitalizme karşı sosyalizm, ulus-devletçiliğe karşı enternasyonalizm, liberalizme karşı komünalizm, toplumsal cinsiyetçiliğe karşı feminizm, endüstriyalizme karşı eko-ekonomizm, dinciliğe karşı laisizm, evrenselciliğe karşı görecilik Yahudilik ve Yahudiler olmadan acaba ne kadar gelişebilirdi?

Açık ki, Yahudilik her iki modernite dünyası açısından da önemlidir. Tarihin önemli kısımlarında ve günümüzde bu önemlerini korumuşlardır. Buna rağmen, Yahudi sorunu tarihte olduğu gibi günümüzde de varlığını korumaktadır. Başta da belirttiğim gibi, Yahudiliğe tanrının seçkin topluluğu olarak bakmak da, günah keçileri olarak görüp değerlendirmek de, çokça örneği görüldüğü gibi vahim yanlışlıklara ve oluşumlara yol açar. Önemine binaen konuya taslak düzeyinde eğilme gereği duymam bu nedenledir. Hem yerel hem küresel çözümlenmeler, Yahudi gerçekliği göz önüne getirilmeden, yeterince doğru ve sonuç verici olamazlar.

Konuyu bağlarken, K. Marks'ın bir sözünü tekrarlamak isterim: Marks, "Proletarya kendini kurtarmak istiyorsa, bu işin dünyayı kurtarmadan gerçekleştiremeyeceğini bilerek hareket etmelidir" demişti. Ben de diyorum ki, Yahudilik eğer kendini kurtarmak istiyorsa, bunun dünyayı kurtarmadan gerçekleştiremeyeceğini bilerek, stratejik

olan ideolojik ve maddi gücünü bu temelde kullanmalıdır. Demokratik modernite bu temelin başında gelmektedir.

E- Demokratik Modernitenin Boyutları

Çözümlememizin kapsamlı bir uygarlık ve modernite eleştirisiyle birlikte, demokratik moderniteyi uygarlıksal gelişme tarihiyle iç içe ve çeşitli ana unsurlarını tanımlayan bölümler halinde oldukça aydınlattığı kanısındayım. Burada yapmaya çalışacağım iş, konuyu ana boyutlarıyla ve bir bütün olarak daha da görünür kılmaktır. Demokratik modernite üstten bir bakışla ana boyutlar halinde nasıl sunulabilir, sorunu cevaplandıracağım. Tekçi modernite anlayışını kırmak ve örtbas ettiği muazzam tarihsel-toplum varoluşlarını görünür kılmak bilimsel çalışmalarımızın temeli olmalıdır. Uygarlık tarihi, içine inildikçe dibi gözükmeyen bir kör kuyuya benziyor. Ne kadar aydınlatmaya çalışsak da, hemen başka karanlık noktalar beliriyor. Binlerce yıllık toplumsal hafızanın (vicdanın) egemen tekellerin ideolojik bombardımanı altında elbette beyindeki kıvrımları andıran bir katlanmaya uğrayacağı, bilinçaltı denilen olgunun bir benzerinin toplumsal hafızanın binlerce kıvrımlı dehlizleri halinde oluşacağı tahmin edilebilir. Yine de yılmamak gerekir. Hiçbir toplumsal sorun yeterince aydınlatılmadıkça, nasıl doğru teşhisi yapılmayan bir insanın organı doğru tedavi edilemezse, ona benzer biçimde doğru çözümleme (teşhis) ve çözüm (tedavi) imkânına kavuşamaz.

Yadırganmamam açısından sıkça vurgulama gereği duyuyorum. Eğer sosyal bilim veya ona benzer ideali amaçları olan bir başka bilim disiplini başarılı olsaydı, mevcut insanlık durumu şu son dört yüz yılı bu denli korkunç savaşlarla, soykırım ve toplumdışımlarla, zenginlik ve yoksulluk uçurumlarıyla, işsizlik ve göçle, kültürel dejenerasyon ve ahlaksızlıkla, azmanlaşmış tekel güçleri ve hiçliğe indirgenmiş bireylerle, mahşeri andıran çevre yıkımlarıyla bugünkü hale düşmezdi. Beş bin yıldır Dünya Uygarlık Sistemi çare diye yüklendiği tüm maddi ve manevi kültür araçlarını tüketmiş gibidir. Savaş aracıyla artık fethedilecek ve yeniden ele geçirilecek bir yer yoktur. Vardır denilse bile, zararı kârından katbekat daha fazladır. Şehir aracından geriye kalan, çözmeye çalıştıkları ve en sonunda kanser gibi büyüyen kentsiz kentlerle yokluğa mahkûm edilen bir köy-tarım toplumu olmuştur. Ekonomi diye sarıldığı araçtan geriye sonuçta dizginlenemeyen, artık paradan para kazanma gibi en gayri ahlaki yöntemlerle şişen küresel tekellerle sayıları her yıl artan milyonlarca işsiz, yoksul kalmıştır. Devlet diye sarıldığı araçtan geriye artık iç toplumunu yiye yiye şişmiş, hiçbir fonksiyonu kalmamış iktidar ve ulus-devlet tekelleriyle, tamamen aptallaştırılmış, ahlaki ve politik toplumla hiçbir ilişkisi kalmamış vatandaş, sürü kitlesi kalmıştır. Medet umulan ideolojik araçlardan geriye ahlaki işlevini yitirmiş dincilik, iktidarı tüm toplum gözeneklerine yayan cinsiyetçilik, kabilecilikten bin kat daha fazla şovenizme boğan milliyetçilik, sermaye ve iktidar tekellerinin azami kâr yollarını göster-

mekten başka amacı kalmamış bilimcilik kalmıştır. Sanattan geriye kalan ise duygu yüceliğini, güzellik duygusunu metalaştıran kültür endüstrisi olmuştur. Tarihin sonu denilen durum herhalde uygarlığın bu bilançosu olmalıdır. Medya tekelleriyle sanal bir dünyada boğuntuya getirilen, köreltilen bir toplum, ne kadar tepkisiz kılınırsa kılınınsın, iktidar aygıtlarıyla gözeneklerine kadar ne kadar denetim ve gözetime alınırsa alınsın, genelde beş bin yıllık, özelde ise dört yüz yıllık dünya uygarlık ve modernite sistemi zihniyet ve yapısal bunalımın en dip noktasındadır. Küresel ve hegemonik güç haline gelen finans kapitalizmi bunun en açık kanıtıdır. Çarkları finans kapitalizmi tarafından döndürülen dünya ise bunalımdan kıvranan bir krizler dünyasıdır.

Maksadım bunalım ve kriz teorileri geliştirmek değildir. Kapitalizmi sadece devrevi bunalımlara sahip bir sistem olarak değil, uzun ve devrevi bunalımlı olan uygarlık sisteminin sistemik yapısal bunalım evresi olarak tanımlamıştım. Eğer bunalım evresinin kendi içinde daha şiddetli iç evreleri varsa, şimdi yaşanan süreç odur. Bunları belirtirken, bir dönem ve belki de halen bunalımlardan devrim uman sosyalistlerden olmadığımı söylemem gerekir. Bunalımlar sadece devrimler değil, karşıdevrimler de üretir. Kaldı ki, ben bu tip bunalım-devrim-karşıdevrim teorilerini gerçeklikten çok bir retorik, propaganda çabası olarak değerlendiriyorum. Dolayısıyla ortam demokratik moderniteye hızla açık hale geliyor diye söylem tutturuyorum. Bunalım ve kriz süreçlerini bir olgu olarak kabul ediyorum. Ama tarihi olayları doğuracak etkenler düzeyinde görmüyorum. Evrenselci ilerlemeci çizgi bir dönem peş peşe kötüden iyiye doğru giden toplum biçimlerini bunalım teorilerinden çıkarmaya özen gösteriyordu. Somutun kendisi bu teoriyi pek doğrulamamıştır.

Demek ki tarihte ve şimdiki halinde belirleyici değer taşıyan etkenleri başka alanda aramak gerekir. Demokratik modernite seçeneği daha çok bu arayış çabalarının sonucu olmuştur. Sunumunu yaparken sıkça değinmek durumunda kalıyorum. Bu seçeneğin ayırt edici özelliklerini tanımanın pratiğe ilişkin çabaları verimli kılacağı kanısındayım. Tarihin olumlu demokratik mirasına büyük saygı ve bağlılık duyuyorum. Bunu kendim için ayrıca bir özeleştirici olarak kabul ediyorum. Sadece ders çıkarmıyorum, bizzat tarihle şimdiki yapmanın vazgeçilmez bir yöntem değeri taşıdığına inanıyorum. Tarihin şimdi, şimdinin ise tarih olması gerektiğini kavramayan her düşünce ve eyleme ise, değer ve sonuçları ne olursa olsun, aynı saygı ve bağlılığı duymuyorum. Çünkü böylesi düşünce ve eylemlere inanmıyorum. Geleceğin ise şimdiden geçtiğini biliyor, şimdisini çözümlenemeyen ve çözmeyenin geleceği olacağına da inanmıyorum.

Yönteme ilişkin bu tekrarlamalar, demokratik medeniyetin ne geçmişte yaşanan bir ‘altınçağ’ hayali olarak düşünüldüğünü, ne de geleceğe ilişkin bir ‘ütopya’ olarak tasarlandığını ısrarla vurgulamak için belirtilmektedir. Günlük, hatta anlık ihtiyaç olarak düşünce ve eylemde gerçekleşen, yaşam tarzının anlam ifadesidir. Ne eski anıların yad edilmesi, ne de geleceğin hayalleriyle avunulmasıdır. Ne anlık yaratımlar, ne

ebed-ezel gerçeklerin varoluş halidir. Toplumsal doğanın esnek zekâ olarak, özgürlük kapasitesi yüksek farklılıklar içinde birlik olarak varoluş haline demokratik modernite demek uygun düşebilir. Fakat modernite, çağ anlamına geldiğinden, klasik uygarlık çağlarıyla diyalektiğin karşı kutbu olarak varoluş kazandığını, bu tanımla mutlaka bütünleştirmek gerektiğini hatırdan çıkarmamalıyız.

Nasıl kapitalizmin hegemonik çağı olarak modernizm, klasik uygarlığın son dört yüz yılının özgün adlandırılması olarak düşünülüyorsa, demokratik modernite de demokratik uygarlığın son dört yüz yılının özgün adlandırılması olarak düşünülmelidir.

Diğer önemli bir husus, demokratik modernitenin kapitalist modernite şebekelerinin (ağlarının) olduğu her alanda ve zamanda karşı kutup olarak yaşanmakta olduğudur. Başarılı veya başarısız, özgürlük veya kölelik, benzerlik veya farklılık, eşitlikten uzak veya yakın, ekolojik ve feminist anlam kazanmış veya kazanmamış, özcesi ahlaki ve politik toplum özelliğine yakın veya uzak olarak, demokratik modernite kapitalist modernitenin bağrında her zaman ve mekânda varoluş halindedir.

Sol veya sağ muhaliflerin devrim veya karşıdevrimle önce iktidarı (dolayısıyla devleti) ele geçirip sonradan düşündükleri plan ve programlarını hayata geçirmek amacıyla 'toplumsal mühendislik' yaparak özledikleri toplumları merkezi planlamayla yaratma metotlarını artık saçma ve propagandatîf söylemler (retorik) olarak değerlendirmekle kalmıyor, özünde bu tarzın liberalizmin ya bir oyuncağı ya da üzerinden yetmiş yıl geçse de kendi içinde özümsetmekte zorluk çekmeyeceği düşünce ve uygulamalar olarak değerlendirdiğimi de önemle belirtmek durumundayım.

Toplumsal doğalar da biyolojik doğalara benzer biçimde genetik kodlara sahiptir. Biyolojizmin farkındayım. Bunun toplumsal doğalara taşınmasının Darwinizm olduğunu ve en kaba materyalizm olarak toplumsal mühendisliklere fikrî malzeme sağladığımı biliyorum. Bahsettiğim husus, zekâ düzeyi en yüksek doğa olarak özgürlük seçimine o denli açık olsa bile, yine de tarihsel-toplumların hafıza ve temel yapısal özelliklerini değiştirmenin kendine özgü hassasiyetleri taşıdığıdır. Genetik kodlarını değiştirip farklı bitki ve ıslah edilmiş hayvan yetiştirir gibi toplumları değişime uğratamayız. Toplumsal doğanın hafızası, bunu zaten ahlaki ve politik toplum olarak boşuna belirlememiştir. Değişimin toplumsal yolunun ancak ahlaki ve politik toplumsal düzeyi yükseltmesi halinde meşru kabul edilebileceğini, aksinin ise her türlü totaliter ve otoriter yöntemlerle ahlaki ve politik toplum düzeyini düşüreceğini, dolayısıyla sonuçları ne olursa olsun meşru kabul görmeyeceğini belirtmek büyük önem taşır.

Demokratik modernite, değişimin meşru yolunu açık tutan sistem özelliğindedir. Ahlaki ve politik değerinin yüksek olması bu sistematik özülle bağlantılıdır. Değişimin meşru yolu çok önemli olmakla birlikte basittir. Her toplum mensubu, nerede ve ne zaman olursa olsun, bu değişime katkıda bulunabilir. Neolitik toplum kalıntılarını, hatta klan toplumunu yaşayan bir mensubu Moskova veya New York'ta yaşayan bir mensubu değişime her an katkı yapma potansiyeline sahiptir. Bunun için büyük,

kutsal anlatılar şart olmadığı gibi, kahramanlık eylemleri de şart değildir. Tek şart, toplumsal doğanın temel varoluş hali olarak ahlaki ve politik düşünme ve davranma yeteneğini göstermektir. Her bireyde asgari düzeyde de olsa var olduğuna emin olduğumuz bu yeteneği (erdem, fazileti) işlevsel kılmaktır. Şüphesiz bununla tarihsel-toplum boyunca ortaya çıkmış, meşru değişim yolunu aydınlatmak için insanlık hafızasına mal edilen büyük ve kutsal anlatıların önemsiz olduğunu belirtmek istemiyorum. Tersine, meşru değişimin yolu ideolojik ve maddi tekellerle kapatıldığından, bu anlatılara büyük rol düşer. Yine benzer biçimde kahramanlık eylemleri özgürlüğe giden yolda vazgeçilmez kutsal değer taşırlar. Mühim olan, demokratik modernitede değişimin tarihsel-toplumun bütünsel çabaları olmadan sağlanamayacağını bilmektir. Önemli kişiliklerin ve örgütlenmelerin rolü inkâr edilmiyor. Ancak toplumun ahlaki ve politik dokularına mal edilmedikçe ve meşru yoldan geçilmedikçe, bu rol fazla anlam ifade etmeyecektir.

Devrimler için de aynı hususlar geçerlidir: Meşru yol ve ahlaki-politik dokuya mal edilmeyen toplumsal gelişme olarak değişmeyi, toplumsal doğanın bir kendiliği olarak değerlendirmemek gerekir. Toplumlar yaratılmaz, yaşanır. Şüphesiz yaşamdan yaşama fark vardır. Daha özgürce, eşitçe ve demokratikçe yaşam olduğu gibi, dayanılmaz kölelik, eşitsizlik ve diktatörlük altında geçen yaşamlar da vardır. Belki de daha çoktur. Demokratik modernite tüm bu koşullar altında yaşamı tüm yöntemlerle daha özgür, eşit ve demokratik kılmanın zihniyet ve yapılanmasını ifade etmektedir. Yola düşmüş bir taşı kaldırmak kadar, meşru değişimin tek yolu olarak kalmış bir devrimi yapmak da demokratik modernite kapsamında değerlidir. Buna karşılık ilahi kurtuluş da, kölece kadercî sülûlîk de aynı kapsamda düşünülüyor ve etik bulunmuyor. Son dört yüz yılın özgürlük, eşitlik ve demokratik mücadelesinden çıkarabileceğimiz dersler ışığında, içinden geçmekte olduğumuz küresel finans kapitalizminin hegemonyasındaki sistemik ve yapısal bunalım döneminde demokratik moderniteyi güçlendirmek ve hatta yer yer güçlü yeniden inşalarla yenilemek mümkündür. Dolayısıyla demokratik modernitenin temel boyutları üzerine yoğunlaşmak ve aydınlanmak bu yönlü çabalarımızı daha başarılı kılacaktır.

a- Ahlaki ve Politik Toplum Boyutu (Demokratik Toplum)

Kapitalist moderniteyi nasıl üç önemli boyut altında düşünmek mümkünse, benzer bir yaklaşım demokratik modernite için de geçerli olabilir. Kapitalist modernite için temel süreksizlik ve özgün nitelikler olarak düşünülen kapitalist üretim toplumu, endüstri toplumu ve ulus-devlet toplumuna karşılık, demokratik modernitenin ahlaki ve politik toplum, eko-endüstriyel toplum ve demokratik konfederalist toplum boyutları öne çıkar. Her iki sistem açısından ayrıntıda boyutlar çoklaştırılabilir. Fakat ana hatlarıyla tanımlanmaları için bu üçlü boyutlar yeterli bir anlam verebilir. Kapitalist

modernitenin boyutları önceki bölümlerde kapsamlı çözümlenmelere tabi kılınmıştı. Demokratik modernite ise, tarihsel gelişim, klasik uygarlık ve modernite ile mukayese ve ana unsurlarıyla görünür kılınmaya çalışılmıştı. Temel boyutlara ayırıştırıp daha yakından tanımlamak, anlatımı ve pratik yaklaşımları güçlendirecektir.

Ahlaki ve politik toplumu demokratik toplum (demokratik komünalite) olarak sunmak da mümkündür. Kapitalist topluma karşılık verecek en uygun kategorik yaklaşım bu olabilirdi. Fakat ahlaki ve politik toplumun doğasında demokratik toplum da içerilmiş olduğundan, daha temel bir kategorik kavram olan ahlaki ve politik toplumu esas almaktan kaçınmadık. Konu çeşitli bölümlerde işlenmiştir. Burada yapacağım şey ana derleme olacaktır. Ahlaki ve politik toplumu nitelendirmeden önce, özülle ilgili bir hususu ne kadar tekrarlısam o kadar yerinde olacaktır. O da ahlaki ve politik toplumun bir yandan iyilik, mutluluk, doğruluk ve güzellik, diğer yandan özgürlük, eşitlik ve demokratiklikle olan özel ilişkisidir. İyilik, mutluluk zaten ahlakın özüdür. Doğruluk hakikatle ilgilidir. Hakikati ahlaki ve politik toplumun dışında aramak beyhudedir. Ahlaki ve politik olamayan, hakikati bulamaz. Güzellik ise estetiğin amaç kavramıdır. Ahlaki ve politik toplum dışındaki güzelliği güzellik saymıyorum. Güzellik ahlaki ve politiktir! Diğer üçlü olan özgürlük, eşitlik ve demokrasinin ahlaki-politik toplumla ilişkisi oldukça çözümlenmiştir. Hiçbir toplum ahlaki ve politik toplum kadar özgürlüğü, eşitliği ve demokrasiyi üretebilme, sağlayabilme gücünde değildir.

Birinci derleme hususu, ahlaki ve politik toplumun değişebilme ve dönüşebilme kapasitesiyle ilgilidir. Değişme ve dönüşme kapasitesi, ahlaki ve politik boyut temel varoluş olarak ortadan kaldırılmadıkça, en geniş toplum olarak düşünülebilir. Şüphesiz hiçbir toplumda ahlak ve politika tümüyle ortadan kaldırılamaz. Ama işlevleri son derece daraltılabilir. Örneğin kapitalist modernite toplumunda ulus-devlet tahakkümünde ahlak ve politika en aza indirgenmiş, hatta yok edilme sınırlarına kadar daraltılmıştır. Bunun nedenleri ve sonuçları üzerinde uzunca durmuştuk. Bu durumda toplum değişmiş mi oluyor? Hayır. Tersine daraltılmış, değişimi ve farklılaşması durdurulmuş, hatta homojenliğe zorlanmış ve çok sert bir hukuki statü altında boğuntuya getirilmiş oluyor. Değişim kapasitesi şurada kalsın, tek tip kültür ve vatandaş yetiştirmek için homojenleştirme adı altında biz-öteki ikilemine indirgenmiştir, daraltılmıştır. Görünüşte sanki modern toplum sınırsız bir değişimi yaşıyormuş gibi çok renkli bir görüntü sunulur. Bu tamamen medyatiktir ve propaganda görüntüsüdür. Alındaki gerçeklik tek renklidir; ya griye yakın veya karadır.

Buna karşılık ahlaki ve politik toplumun çağdaş modernite hali olan demokratik toplum, gerçekten farklılıkları en geniş yaşayan toplumdur. Her toplumsal grup tek tip kültüre ve vatandaşlığa mahkûm kılınmadan, kendi öz kültürü ve kimliği etrafında oluşacak farklılıklar içinde yaşayabilir. Kimlik farklılaşmasından siyasi farklılaşmaya kadar topluluklar potansiyellerini açığa çıkartıp aktif bir yaşama dönüştürebilir. Hiç-

bir topluluğun homojenleştirilme endişesi yoktur. Tek renklilik çirkinlik, sıkıcılık ve fakirlik olarak görülür. Çok renklilik ise, bağırında zenginlik, hoşgörü ve güzellik taşır. Bu koşullar altında eşitlik ve özgürlük daha çok sağlanmış olur. Ancak farklılığa dayanan eşitlik ve özgürlük değerlidir. Zaten ulus-devlet eliyle sağlanmış olan özgürlük ve eşitlik, tüm dünyadaki deneyimlerde de kanıtlandığı gibi ancak tekeller içindir. Gerçek özgürlükler ve eşitlikler iktidar ve sermaye tekelleriyle verilmez. Ancak demokratik toplumun demokratik siyaset tarzıyla kazanılır, öz savunmayla korunur.

Belki şu soru sorulabilir: Bir sistem bu kadar farklılığı nasıl kaldırabilir? Buna verilecek yanıt, ahlaki ve politik toplum esasında birliktir. Her birey ve grubun ödün vermeyeceği tek değer, ahlaki ve politik toplum olarak kalmaktaki ısrardır. Farklılık için, eşitlik ve özgürlük için tek ve yeterli koşul ahlaki ve politik toplumdur. Demokratik toplum bu tarihsel toplumun modern hali olarak kendini gittikçe daha çok kanıtlamaktadır.

Modernizmin resmi sisteminin merkezi ideolojisi olan liberalizm bu gerçeği tersyüz etmek için hayli argüman kullanmaktadır. Neredeyse liberalizmi demokrasi ile özdeşleştirir. Tam bir kavram kargaşası yaratılır. İdeoloji olduğu halde liberalizmin kendisini siyasi bir sistem olan demokrasi ile özdeşleştirilmesi bunun tipik örneğidir. Özüde ise liberalizm bireyin toplum karşısındaki dizginsiz tahribatı anlamına gelir ki, bunu da tekellerin toplum üzerindeki egemenliği kanıtlar. Demokratik olmayan her türlü bireycilik, aileden devlete kadar diktatörlük eğilimindedir. Demokratik bireylik ise farklıdır. Ortak seslenmesi, toplumun kararlılığı olarak bireyi önceler. Birey ancak bu sesi, kararlılığı esas aldığıda değer taşır. Toplumda saygın yer bulur. O halde liberal bireycilik bir nevi sınırsız ve sayısız tekel olarak antidemokratiktir. Her bir liberal veya neoliberal lafazanlık ve kavram kargaşası bu asli özelliğini değiştiremez. Kelime anlamı itibariyle özgürleşme olarak da kullanılan liberalizm, uygulamada bunu da tekellerin sınırsız gelişmesinin ötesine taşıramadığını kanıtlamıştır. Görünüşte sunulan özgürlük, pratikte tarihte firavun rejimlerinde bile görülmeyen çok yönlü ideolojik ve maddi prangalara vurulmuştur. Gerçek özgürlük bir toplumda ancak toplumsal boyutla desteklendiğinde anlam kazanabilir. Toplumca desteklenmeyen bireysel özgürlükler ancak tekellerin insafına bağlı olarak anlam bulabilir ki, bu da özgürlüğün ruhuna aykırı bir durumu ifade eder. Liberalizmin eşitlik diye bir sorunu zaten yoktur.

Ahlaki toplum kapitalist modernite koşullarında tarihinin en daraltılmış, işlevsiz bırakılmış, kadük halini yaşar. Yine tarihin hiçbir döneminde görülmemiş biçimde ahlaki kurallar yerine hukuk kodları yerleştirilir. Burjuvazi sınıf olarak ahlaki kadükleştirip, hukuk adı altında sınıf egemenliğini en ince ayrıntılarına kadar kodlayarak topluma dayatır. Ahlaki toplum yerine hukuki toplum ikame edilir. Burada çok önemli bir değişiklikle karşı karşıyayız. Tarihte hukukileştirme çabalarına rastlanır. Ama hiçbirinde burjuva modernitesinde olduğu kadar ayrıntıya boğulmamıştır. Aslında

gerçekleştirilen, hukuk adı altında sınıf tekelciliğidir, hukuk tekelciliğini yaratmaktır. Toplum gibi son derece karmaşık bir doğayı hukukla yönetmek mümkün değildir. Şüphesiz adil olmak kaydıyla toplumda hukukun yeri vardır; bu anlamıyla vazgeçilmezdir. Fakat pozitif hukuk adı altında devletçe topluma dayatılan adil hukuk değil, hukuka içerilmiş hâkim sınıf ve ulus tekelciliğidir, ulus-devlet kuralcılığıdır. Ahlakın tahribi toplumun tahribiyle eşanlamlıdır. Olup bitenler bu gerçeği doğrulamaktadır. Bugün ABD veya Rusya gibi gözde toplumlar bir saat bile statükosuz, yani resmi hukuk kuralları olmadan kendilerini yaşatamazlar. Zaman zaman bunalım dönemlerinde rastladığımız gibi, toplum vahşet alanına döner.

Aslında bu durum bir gerçeği ifade eder. Ulus-devleti tanımlarken, toplumun gözeneklerine kadar dayatılmış savaş hali olarak belirlemiştik. Bunalım dönemlerinde, krizlerde bu gerçek kanıtlanır. En büyük kriz potansiyelini resmi hukuk toplumları taşır. Neden de ahlaki ilkeden yoksunluğudur. Eğer çevre felaket boyutlarında kriz yaşıyorsa, bunun nedeni ahlaki boyutun yoksunluğuna karşılık, çevre hukukunun da henüz geliştirilmemiş olmasıdır. Kaldı ki, çevre hukukla da korunacak bir konu değildir, çünkü sonsuzdur. Hukuki etkinlik ise son derece sınırlayıcıdır. Dolayısıyla ekolojik sorunun temelinde ahlaki toplum ilkesinden düşüş yatar. Ahlaki toplum ilkesine hak ettiği yeri veremeyen bir toplumun ne iç bünyesinde, ne de çevresinde sürdürülebilirliği kalmıştır. Güncel gerçeklik bunu çok iyi açıklıyor.

Aynı hususlar politik toplum ilkesi için de geçerlidir. Politika yerine ulus-devletin devasa bürokratik iradesi konulduğunda, toplumların demokratik işlerliği kalmaz. En ince gözeneklerine kadar topluma sızmış ulus-devlet idareciliği bu durumuyla toplumun felçli halini ifade eder. Tüm gerçekleştirmelerini, ortak işlerini bürokrasiye terk etmiş bir toplum, gerçekten hem zihin hem irade olarak ağır bir felçlilik hali geçirir. Bunu fark eden Avrupa'nın tüm gücüyle demokratik politika ilkeye sarılışı sebepsiz değildir. Az çok gelişmesini de, sınırlı da olsa, bürokrasinin yanı sıra toplumsal politikaya da saha bırakmış olmasındandır.

Modernitenin ulus-devletine göre, politik toplum kendi varlığına, birliğine ve bütünlüğüne karşı bir tehdittir. Halbuki toplumun varoluş hali olarak politik unsurun da raltmanın da ötesinde, fiilen kullanılamaz hale getiren ulus-devlet idareciliği, bürokratizmi sadece toplum üzerinde Demokles'in kılıcı olarak durmuyor, saat saat toplumu doğruyor. Çağımızın en temel politik felsefe sorunu bu olduğu gibi, faşizm olarak da pratikte yaşamın önündeki en büyük engeldir. Şunu belirtmişim: Hitler şahsen yenildi, ama sistemi zafer kazanmıştır. Ulus-devletçilik politik toplumun ortadan kaldırılması anlamında (Hitler bunu katıksız başaran ilk kişi olmasa da, resmen ilan eden ve sahip çıkan kişidir) Hitler faşizmi ile özdeştir.

Politik ilkesi olmayan, işletilmeyen veya ortadan kaldırılan bir toplum bir kadavradır; en iyi hali ise sömürge toplumu olarak ifade edilebilir. Bu nedenle demokratik

toplumun politik ilkeye kazandırdığı işlerlik hayati öneme sahiptir. Sistem olarak üstünlüğünün en temel kanıtıdır.

Uygarlık tarihi bir anlamda politik toplumun daraltılması, işlevsiz bırakılarak kadükleştirilmesinin tarihidir. Toplumun sınıflaştırılması ancak sert geçen politik mücadelenin devlet lehine bastırılmasıyla mümkün olmuştur. Bu hususa çok dikkat edilmelidir. Sınıf mücadelesi sorunuyla en çok uğraşan Marksistler bile sınıflaşmanın doğasını doğru belirleyememişlerdir. Sanki sınıflaşma bir erdemmiş, uygarlığın ilerleticisiymiş gibi değerlendirmekten kendilerini alıkoyamamışlardır. Tarihin mutlaka üzerinden geçmesi gereken bir aşama, köprüsel ilişkisiymiş gibi yaklaşmayı tarihsel materyalizmin gereği saymışlardır. Uygarlık çözümlememde sınıflaşmayı politik ve ahlaki toplumun daraltılması ve işlevsizleştirilmesi olarak değerlendirdim; sınıflaşma geliştikçe toplumun daha çok iktidar ve devlet hegemonyasına geçtiğini önemle belirttim. Tarih bu anlamda sert bir sınıf mücadelesidir. Ama sınıflaşmanın gerçekleştirilmesinin kendisi bir ilerleme, gelişme olmak şurada kalsın, tersine toplumsal bir gerileme ve düşüştür. Ahlaki olarak iyi değil, kötü bir gelişmedir. Sınıflaşmanın ilerleme için kaçınılmaz bir durak olduğunun idea edilmesi, hele bunun Marksist bir ifadeymiş gibi belirlenmesi, özgürlük mücadelesinde düşülen ciddi bir yanlışlıktır.

Politik toplumu sınıfsal toplumlarla karşılaştırdığımızda en doğru tanımlama, kendisinin sınıflaştırmaya karşı sürekli direnmesidir. Kendini en az sınıfsallaştıran toplum en iyi toplumdur. Politik mücadelenin başarısı kendini sınıflaştırmaya uğratmayarak belirlenebilir. Başarılı bir politik mücadele ancak kendi toplumunu sınıflaştırmayarak, dolayısıyla kendini iktidar ve devlet aygıtlarının tek taraflı zoru altına sokmayarak kanıtlanabilir. Gırtlığına kadar iktidar ve devlet zorunun yaşandığı toplumlarda başarılı bir politik mücadeleden bahsetmek ciddi bir yanılgıdır. Kendini iktidar ve devlet zorunun (İç veya dış, milli veya gayri milli olması bu anlamda pek önemli değildir) altına ya hiç sokmamış veya sert mücadeleyle belirlenen bir uzlaşma sonucu karşılıklı rızaya dayanan bir iktidar ve devlet tanınması politik toplum için idealdir.

Kapitalist modernite politik toplumun en daraltıldığı ve işlevsizleştirildiği son uygarlık aşamasıdır. Bu hususun iyi kavranması gerekir. İdeolojik hegemonya olarak liberalizme göre politik mücadele, hatta demokratik siyaset kendi döneminde son derece gelişkindir. Yüzeyden bakıldığında doğru görünen bu idea, özde tersini ifade eder. Ahlaki ve politik toplumun tarihte bireycilik ve tekelliliğin azami geliştirilmesi sonucunda en işlevsiz halini yaşadığı dönemdir. Azami iktidar olarak ulus-devlet, azami politik olmayan toplumdur. Ulus-devlet öylesi bir toplumu doğurur. Hatta ortada toplum diye bir şey kalmaz. Toplum ulus-devlet ve küreselleşen şirketler içinde adeta eritilmiştir. Michel Foucault bu noktada toplumun savunulmasını özgürlüğün temeli olarak görür. Toplumun yitirilmesini (aşırı bireycilik ve tekeller tarafından,

modernitenin ta kendisi olarak) sadece özgürlüğü değil, insanın da yitirilmesi olarak değerlendirir.

Demokratik modernite bu anlamda toplum savunulduğu oranda özgürlüğün de kazanılmasında tek çıkış yoludur. Demokratik siyasetle kendini (bireyciliğe, ulus-devlete ve tekellere karşı) savunan toplum, politik dokusunu işlevselleştirerek kendini modern demokratik topluma dönüştürür. Modern demokratik toplum ise, kendi tüm toplumsal işleri üzerinde hem düşünen, söyleyen, hem de kendini kararlaştırarak eyleme geçiren toplum olarak farklılaşmayı, çok kültürlülüğü, bu temelde eşitliği yaşamsallaştırarak üstünlüğünü kanıtlar. Böylelikle demokratik modernite sınıfsal mücadeleyi doğru temelde vermekle kalmıyor; yeni bir iktidar veya devletle kendi toplumunu (reel sosyalizmin tarihsel trajik yanlığı) boğmuyor, bu tarihsel tuzağa düşmüyor. Ne kadar iktidarlaşır ve devletleşirse sınıfsallığın da o oranda geliştiğinin, dolayısıyla sınıfsal mücadelenin kaybedildiğinin farkındadır. Bu farkında olmayı temel özelliklerinden biri olarak belirleyebilmelidir.

Anlaşılacağı üzere, demokratik modernite ile ne kapitalizm ne de sosyalizm olarak yeni bir toplum tipi yaratılmıyor. Bu kavramların toplumu nitelendirmekten uzak propaganda kavramları olduklarını belirtiyor. Şüphesiz bir toplum gerçekleştiriliyor. Ama bu toplum ahlaki ve politik ilkenin azami rol oynadığı, sınıfsallaşmanın pek gelişme imkânı bulamadığı, dolayısıyla iktidar ve devlet aygıtlarının ya zorlarını dayatamadıkları ya da karşılıklı uzlaşmayla bir tanınmanın gerçekleştiği, farklılık içinde birlik, eşitlik ve özgürlüğün hem bireyselliğin (bireyciliğin değil) hem de toplumsallığın özelliği olarak yaşandığı bir modern demokratik toplumdur. Daha fazla eşitlik, özgürlük ve demokrasi bu toplumun doğası gereği demokratik siyaset kurumunun yol açtığı değişim ve gelişimin sonucudur.

b- Ekolojik Endüstriyel Toplum Boyutu

Demokratik modernitenin ekonomik ve endüstriyel boyutunun temeli ekolojiktir. Ekonominin özellikle tanımını doğru yapmak önemlidir. Bu konuda ekonomi-politiğin muazzam bir saptırma ve köreltme aracı olduğunu kavramak öncelik taşır. Özellikle 'kapitalist ekonomi' kavramı tam bir propaganda oyunu ve safsatadır. Önceki ciltlerde çözümlediğimiz gibi, kapitalizmin kendisi ekonomi olmayıp, ekonominin can düşmanıdır. Tekel kârı için yeryüzünü yaşanmaz hale (bir avuç Firavun ve Nemrut dışında) getiren ve özünde toplumsal değerleri (sadece artık-değer değil) talan etmeye dayalı sistemli (ideolojik ve maddi kültür hegemonyalı) şebeke örgütlenmesidir. Kırk haramiler ve korsanlardan farkı, bunların kendilerine çok yönlü bir ideolojik meşruiyet, yasal kılıf ve iktidarsal dayanaklar oluşturmalarıdır. Bu araçlarla kendi gerçek yüzlerini ve özerlerini gizlemeye çalışırlar. Başta ekonomi-politik olmak üzere, birçok sözde bilimsel disiplinlerle kendilerini hakikatin kendisiymiş gibi sunarlar. Muazzam bir ideoloji ve zordan örülü zırh olmazsa, varlıklarını bir gün bile sürdüremezler. Bu yapısallıklarıyla toplumun temel varoluşu olan çevre anlamını da

içeren ekonomik eylemini (ahlaki ve politik toplumun temel faaliyet biçimi) baskı ve sömürü altına alarak hem gelişmesini önlerler, hem de bir avuç azınlığın mutluluk kaynağına dönüştürürler.

Fernand Braudel'in ekonomi tanımlamasında, temel insan ihtiyaçlarını zemin kat, tekel ve fiyat istismarını içermeyen pazar etrafındaki meta faaliyetlerini esas ekonomi alanını belirleyen birinci kat, bu iki katın üzerindeki tekel ağları ve fiyat istismarıyla oluşan üst katı ise asıl kapitalizm alanı olarak belirlemesi ve pazar karşıtı sayması (I. Wallerstein bu saptamayı çok önemli bulur) büyük bir öğretici değere sahiptir. Liberalizmin ısrarla kapitalizmi piyasa-pazar ekonomisi saymasının bu tanımlama ışığında tam bir safsata olduğu açıktır. Kapitalizmin pazarla ilişkisi, ancak fiyat oyunları ile tekel kârı elde etmekten, bunun için gerekirse savaşlar ve bunalımlar çıkartmaktan tutalım, tüm ekonomiyi temel ihtiyaçları karşılayan bir faaliyet olmaktan çıkarıp en çok kâr getiren alanlara (azami kâr kanunu) kaydırmasına kadar, her türlü çılgınlığı oynamaktan çekinmeyen vahşi bir oyun sistemidir. Oyun diyoruz, yani insan toplumunu temel varoluş nedenlerinden kopartacak kadar yaşam karşıtı bir eylem, saldırı tarzı olarak oyundur.

Genelde uygarlık tekelleri özelde kapitalist tekeller (tarım, ticaret, finans, iktidar ve ulus-devlet aygıtları) tarih boyunca tüm ekonomik çarpıtmaların, bunalımların, sorunların, açlık ve yoksullukların, çevre felaketlerinin temel etkenidir. Bu temel etken üzerinde ayrıca her tür sosyal-siyasal sınıflaşmalar, iktidarlar, aşırı kentleşmeler (bunlara dayalı tüm hastalıklar), ideolojik saptırmalar (her tür dinsel, metafizik ve bilimci dogmalar), çirkinlikler (sanatın çarpıtılması) ve kötülükler (ahlaki yoksulluk ve bozulmalar) yükselir. Kapitalist modernitenin son dört yüz yılı bu saptamalara ilişkin sayısız örnek sunmaktadır.

Demokratik modernitede ekonomi gerçek anlamına kavuşur. Hem zemin katının temel ihtiyaçları olarak kullanım değerlerini (en önemli ihtiyaçları giderme özelliği), hem gerçek bir piyasa-pazar ekonomisi olarak değişim değerini (metallerin birbiriyle değişim oranları) ortaya çıkaran anlamlı sistematik yapıyı ifade eder. Ekonomi, üzerinde kâr hesapları yapılan bir alan olmaktan çıkar. Temel ihtiyaçların sınıf ayırımına yol açmadan ve ekolojije zarar vermeden nasıl ve hangi yöntemlerle en verimli kılınacağı netleşir; bir toplumsal eylem alanı olarak ekonomi gerçek anlamına kavuşur. Ahlaki ve politik toplumun hem üzerinde gelişeceği, hem geliştireceği temel faaliyet biçimi olarak anlam kazanır.

Marksist ekonomi-politik de dahil, modernitenin ekonomi anlayışı, sınıfsal bakış açısından (burjuvazinin hegemonik bakış açısı) kurtulamamışlardır. Değeri işçi ve patron ikilisine bağlayarak, tüm tarihsel-toplum zeminini ihmal ve örtbas etme durumunda kalmışlardır. Değer tarihsel toplumun bir ürünüdür. Patron ve tavizci işçi, bu ürünün sağlayıcısı olmalarını bir yana bırakalım, temelde gaspçısı konumundalar. Bunun kanıtı çok açıktır. Ücretsiz kadın emeği olmadan bir tek patron ve tavizci işçi-

si karnını bile doyuramaz; günlük yaşamını çeviremez. Bu örnek bile kapitalizmin gayri-ekonomik çehresini netçe göstermektedir. Kaldı ki, tarihsel-toplum olmadan genelde uygarlığın, özelde resmi modernitenin varlık kazanamayacağını kapsamlıca göstermiş bulunuyoruz.

Demokratik modernitenin ekonomik boyutunda kullanım ve değişim değerlerinin endüstriyel ve ekolojiksel bütünlüğü esastır. Endüstrinin sınırı ekolojiye ve temel ihtiyaçların sınırına dayanır. Bu iki sınırı aşamaz. Bu durumda ortaya çıkacak endüstri eko-endüstridir. Ekolojik olmayan endüstri, ekonomik olmayan endüstridir. Ekoloji ile bağımlı yitiren endüstrinin makineleşmiş (sürekli çevreyi yiyerek imha eden) bir canavardan farkı yoktur. Yine temel ihtiyaçlar ekonomisiyle bağımlı yitiren bir endüstrinin kâr amacından başka bir değeri yoktur. Eko-endüstri bu gerekçelerle temel ilke durumundadır. Tüm ekonomik faaliyetlerin bağlı olması gereken ana ilkedir. Bu durumda ekonomik eylem gerçek anlamını bulur; işsizlik, fazla ve eksik üretim, az ve çok gelişmiş ülke ve bölgeler, köy-kent zıtlığı, sınıf uçurumları, ekonomik bunalım ve savaşların toplumsal zemini de ortadan kalkmış olur.

İşsizlik tamamen kâr amaçlı ekonomik yapılanma çarpıklığının bir sonucudur. Demokratik modernitenin ekonomik boyutunda bu çarpıklığa yer yoktur. İşsizlik en insanlık dışı bir toplumsal durumdur.

Fazla ve eksik üretim de yine kâr amaçlı ekonomik yapının çarpıklığının sonucudur. Temel ihtiyaçlar dururken ve endüstri bu kadar gelişmişken, ne eksik üretimin, ne fazladan üretimin bir anlamı vardır. İklimsel, doğal koşullar dışında insan eliyle eksik ve fazla üretimin en az işsizlik kadar insanlık dışı bir durumu ifade ettiğini önemle belirtmek durumundayım.

Az veya çok gelişmiş ülkeler ve bölgeler meselesi de yine aynı kâr amaçlı ekonominin oluşturduğu insanlık dışı durumun başka bir ifadesidir. Böylelikle ülkeler ve bölgeler arasındaki her türlü çatışmanın tohumlarını ekerek, bitmez tükenmez yerel, ulusal ve uluslararası bunalım ve savaşlara yol açar. İnsan toplumunun hizmetindeki bir ekonominin asla bu durumlara yol açmayacağı, açmaması gerektiği açıktır.

Tarihsel-toplum boyunca bir uyumun ve işbölümünün üzerine kurulu köy-kent ilişkilerinin gittikçe derinleşen çelişkilere dönüşmeleri ve dengenin köy-tarım toplumunun aleyhine bozulması, yine temelde ekonominin kâr amaçlı düzenlemelere tabi tutulmasıyla bağlantılıdır. Kent ve köyün, tarım, zanaat ve endüstrinin birbirlerini beslemeye dayalı ilişkilerinin yerini birbirlerini tasfiye eden ilişkilere bırakması, azami kâr kanununun vahim sonuçlarından bir başkasıdır. Köy ve tarım toplumu adeta tasfiyenin eşiğine getirilirken, kent ve endüstri kanserojik bir büyüme sürecine girmiştir. Sadece ekonomi değil, tarihsel-toplumun kendisi tasfiye ile yüz yüze bırakılmıştır.

Azami kâr kanununa dayalı ekonominin bu yönlü çarpıtmalara uğratılması beraberinde sınıflaşmayı ve politik çatışmayı getirmiş; yerel, ulusal ve uluslararası her tür

savaşa yol açmıştır. Uygarlık anlatılarında sanki insanlığın kaderiymiş gibi sunulan tüm bu olumsuzlukların temelinde, açık ki ekonominin ekonomi karşıtı kapitalist bireycilik ve tekelcilik tarafından sömürgeleştirilmesi ve talanı yatmaktadır.

Demokratik modernite ekonomiyi bu karşı eğilimlerden kurtarmakla kalmaz. Daha gelişmiş koşullarla işsizliği ve yoksulluğu tanımayan, fazla ve eksik üretime yer vermeyen, az ve çok gelişmiş ülke ve bölge farklılıklarını asgariye indiren, köy-kent çelişkisini birbirini besleyen ilişkilere dönüştüren bir sistematiğe sahiptir. Kendi sistematiği içerisinde toplumsal ve ekonomik farklılıklar sınıfsal sömürü boyutlarına taşınmaz. Sınıfsal gelişmeler derinleşmez. Bunalım ve savaş nedeni olabilecek ekonomik sömürü ve sosyal çelişkiler boyutlanmaz. Endüstriyalizm ve kentleşmenin sadece köy ve tarımı değil, gerçek, yaşanır boyutlu kent ve endüstri faaliyetlerini yutmasına da demokratik modernite sistemi izin vermez. Bunun mekanizması demokratik modernitenin temel boyutlarında bütünsellik halinde verilir. Tüm topluluklar ekonomik faaliyetlerinde ahlaki ve politik boyutla bağlantılı olarak, ekolojik ve endüstriyel unsurları bütünlük içinde ele alır. Bunlar birbirlerine kopmaz bağlarla bağlantılıdır. Bireycilik ve tekelciliğin parçalayıcı pençelerine bir şey bırakılmaz. Eko-ekonomi ve eko-endüstri, tüm toplumsal faaliyetlerde göz önünde tutulur. Bu temelde sadece çevreyi yeniden onarma ve tarımı canlandırma, köyü en sağlıklı çevreye sahip yaşam alanına çevirme projeleri bile tek başına tüm işsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldırma potansiyeline sahiptir. İşsizlik insanın doğasına aykırıdır. Bu kadar gelişmiş bir zekâyâ sahip insanoğlunun, kızının işsiz kalması, ancak insanın zoraki eli ile mümkündür ve nitekim öyle olmaktadır. Bir karıncanın bile işsiz görünmediği doğa, nasıl en gelişmiş varoluşunu işsiz ve çaresiz bıraksın? İnsan pratiğinin harika ürünü olan teknoloji ve ona dayalı endüstri çağında nasıl yoksulluk kader olsun?

Açık ki, gerekli olan, sistemik yapısal dönüşümdür. Demokratik modernitenin hem tarihsel hem güncel gerçekliği, insanı kendi pratiğine, emeğine yabancılaştırmayan özelliكتedir. Endüstri devrimi, bu pratiğin en büyük aşamalarından biri olarak, toplum ve ekonomisi için bir zaferdir. Sorun kapitalist modernitenin bu eşi görülmemiş zaferi daha başından itibaren kendi kâr kanununun hizmetine koymasındır. Bunun için eşi görülmemiş bir bireycilik ve tekelcilik (ticari, sınaî, finans, iktidar ve ulus-devlet) inşa ederek, tarihsel toplumu tasfiyenin eşiğine getirmesidir. Demokratik modernite bir anlamda bu çarpık modernite anlayış ve uygulamalarında sistematik ve yapısal devrimin adıdır. Eko-endüstri bu devrimin en temel boyutlarından biridir. Yalnız başına bu gerekçe bile demokratik modernitenin hayatiyetini kanıtlar.

Resmî modernitenin klasik ekonomik birimi, aile ve profesyonel yapıli şirketler olarak sunulsa da, bunlar amacı kâr olan birimlerdir. Hiçbirinin kâr dışında temel bir kaygısı yoktur. Dünya çapında ahtapot gibi kollarını yaymadıkları bir ekonomik alan bırakmamalarına rağmen, ilgilendikleri tek sorun azami kârın nasıl sağlanacağına ilişkindir. İşsizliğin devasa boyutlara ulaşması, yoksulluğun ve gelir uçurumunun çığ

gibi büyümesi, bir yandan açlık içinde yüzen yüz milyonlarca insan kırılırken, diğer yandan muazzam üretim potansiyelinin boş bırakılması, fazla ve eksik üretimi bunalmalara yol açılması, tarımın iflas ettirilmesi ve köy toplumunun tasfiyesi hep azami kâr kanununa dayalı şirketleşmenin, ekonomik -daha doğrusu ekonomi dışı- birimlerin faaliyetlerinin sonucudur. Demokratik modernitenin temel ekonomik birimi, zihniyet ve yapı olarak, elbette bu kâr amaçlı şirket birimlerine karşıt olacaktır.

Ekonomi tarih boyunca hep hassas bir konu olarak ahlaki ve politik toplumun baş kaygısını teşkil etmiştir. İşin ucunda kıtlık, açlık, ölüm gibi toplumu topyekûn tehdit eden olgular vardır. Birikim gibi kâr da hiçbir zaman toplumlarca meşru kabul edilmiş, hep kötülüklerin, hırsızlıkların kaynağı olarak görülmüş ve fırsat buldukça müsadere edilmekten çekinilmemiştir. Böyle bir amaca bağlı olarak ekonominin inşa edilemeyeceği çok açıktır. Zaten açıklandığı gibi, özü gereği ekonomi karşıtı bir faaliyet için ekonomiden bahsetmek çelişkinin ta kendisidir.

Bu çelişkiden kurtulmanın yegâne yolu eko-topluluk ekonomisidir. Binlerce ekotoplum koşullar gereği bir ekonomik birim olarak kendini örgütleyebilir. Tarımda aileler tarafından parçalana parçalana birim özelliğini kaybetmiş toprakların, ekoyendüstri ilkesi de göz önüne alınarak yeniden örgütlenmesi, çoktan ivedilik kazanmış bir sorundur. Tarımda eko-toplulukların oluşturulması demokratik modernitenin en esaslı ekonomik ilkelerinden biridir. Bununla bağlantılı olarak serflik ve kölelikten kalma çiftlik anlayışları da gerçekliğini yitirmiştir. Ekolojik ölçekte tarım birlikleri oluşturularak gerçekleştirilecek eko-topluluklar köy modernitesinin de temelidir. Yani köy veya modern köy bir eko-topluluk olarak, ekolojik ölçekli ekonomik birimler olarak varoluşunu yeniden kazanabilir.

Şehirlerde de benzer eko-topluluklar oluşturulabilir. Ekoloji eksenli kent planlamasında ekonomi, genel bütünlüğün bir parçası olarak düzenlenir. Tıpkı kenti yutan bürokrasi olmaması gerektiği gibi, kenti yutan ekonomi de olamaz. Her kentin doğasına uygun ekonomik faaliyetler, kâr amaçlı olmayan, şehir halkının işsizliğini, yoksulluğunu ortadan kaldırmayı hedefleyen, optimal büyüklükte birimler olarak örgütlenir. Nüfus yapısı ve yeteneklerine uygun olarak bu birimlere dağıtılabilir.

Belki de sosyalist planlı bir ekonomiden bahsediyoruz gibi gelebilir. Fakat bahsettiğimiz model farklıdır. Bu modelin merkezi planlama ve kumanda ekonomisiyle alakası olmadığı gibi, vahşi, kâr amaçlı, ekonomi dışı sözde ekonomik şirketlerle de alakası yoktur. Yerel ahlaki ve politik toplumun karar ve eylemini gerçekleştirdiği bir yapıdır. Elbette ulusal, bölgesel, hatta uluslararası koşulları göz önüne getiren bir koordinasyon her zaman gereklidir. Ama bu, kararın ve eylemin yerel toplumun inisiyatifinde olmasını ortadan kaldırmaz. Tekrarlamalıyım ki, ekonomi teknik bir altyapı sorunu değildir; toplumların temel varoluş yapısı olarak toplumun tümünün görüş, tartışma, karar ve örgütsel eylemiyle, çalışmasıyla gerçekleştirilen bir faaliyetir. İnsanın ekonomiden kopartılması bütün yabancılaştırılmaların temelidir. Bunun önlen-

mesi şart olduğu gibi, yegâne yolu da ekonomiyi tüm topluluklara mal etmekten geçer. “Biri yer, biri bakar”dan kıyamet koptuğu gibi, “Biri çalışır, biri boşta gezer”den de kıyamet kopar. Ekonomi mutlaka topluluk eksenli, ekolojik ve verimlilik esaslarına bağlı olarak örgütlenmesi gereken toplumun temel varoluş koşuludur. Toplumdan, topluluklardan başka hiç kimse bu varoluş hakkına ne sahip olabilir, ne de ortadan kaldırabilir. Birimler ister ticari, ister sınaî, ister tarım, hatta sadece aracı rol oynamak kaydıyla finansal olsun, bu temel ilkelere uymak durumundadır. Devasa bir fabrikanın da, bir köy-tarım biriminin de temelinde bu ilkeler olmalıdır.

Demokratik modernitede ekonomik birimlerin mülkiyeti önemini yitirir ve ikinci planda kalır. Mülkiyet elbette ilkelere uygun tasarrufta bulunan topluluklara ait olacaktır. Ne aile mülkiyeti, ne devlet mülkiyeti modern ekonomiye yanıt oluşturabilir. Hiyerarşiden kalma devlet ve aile mülkiyeti, kapitalist modernitede bile varlığını sürdürmez durumdadır. Hatta şirketler bile ekonomik gerekçelerin zorlaması nedeniyle gittikçe çalışanların ortak mülkiyetine girmektedir. Fakat yine de mülkiyet normlarını birbirlerinden kalın çizgilerle ayırmamak gerekir. Tıpkı iki uygarlık sistemi iç içe yaşadıkları gibi, mülkiyet sistemleri de uzun süre iç içeliğini koruyacaktır. Topluluk mülkiyetinde bile aile mülkiyeti varlığını koruduğu gibi, devletin de varlığı etkisini ve payını sürdürecektir. Önemli olan çevreye, üretkenliğe, işsizliğe yanıt olabilecek esnek mülkiyet normlarına açık olmaktır. Bireyin varlığına, özgürlüğüne, iyilik ve güzelliğine hizmet edecek her tasarruf mülkiyet de olsa değerlidir. Fakat topluluksuz bu değerler oluşamayacağına göre, yine optimal sınırlarda sorunları çözmek en doğrusudur. Demokratik modernite, tarih boyunca komünal varlığını hiçbir zaman yitirmemiş topluluk temelli mülkiyeti modern koşullarda yeniden ahlaki ve politik toplumun temelini yerleştirerek, tarihsel rolünü bu konuda da başarıyla oynayabilecek durumdadır.

c- Demokratik Konfederalist Toplum Boyutu

Toplumsal doğanın üçüncü boyutunu yönetsel düzeyde demokratik konfederalist sistem biçiminde belirlemek mümkündür. Tüm sakıncalarına rağmen, üçlü boyut öğretici olabilmektedir. Önemli olan boyutların iç içeliğidir. Keyfi olarak biri yerine başka bir şey yerleştirmek belki mümkün olur, ama ortaya çıkan şey demokratik modernite sistemi olmaz, başka şey olur. Kapitalist modernite üçlüsü de iç içedir. Varlıkları birbirini gerektirir.

Resmi modernitenin temel devlet formu olan ulus-devletin karşılığını demokratik modernitede demokratik konfederalist sistem oluşturur. Bunu devlet olmayan siyasi yönetim biçimi olarak tanımlamak mümkündür. Sisteme özgünlüğünü veren de bu özelliğidir. Demokratik yönetimleri kesinlikle devletin idari yönetimiyle karıştırmak gerekir. Devletler idare eder, demokrasiler yönetir. Devletler iktidara dayanır, demokrasiler kolektif rızaya dayanır. Devletlerde atama, demokrasilerde seçim esas-

tır. Devletlerde zorunluluk, demokrasilerde gönüllülük esastır. Benzeri farklılıkları çoğaltmak mümkündür.

Demokratik konfederalizm sanıldığı gibi günümüze özgü herhangi bir yönetim biçimi değildir. Tarihte olanca ağırlığıyla yer bulan bir sistemdir. Tarih bu anlamda merkezi devletsel değil, konfederaldir. Devlet formu çok resmileştiği için tanınmıştır. Fakat toplumsal yaşam konfederalizme daha yakındır. Devlet hep merkezîyetçiliğe koşarken, dayandığı iktidar tekellerinin çıkarlarını esas almaktadır. Aksi halde bu çıkarları koruyamaz. Ancak çok sıkı bir merkezîyetçilik güvence sağlayabilir. Konfederalizm de tersi geçerlidir. Esas aldığı tekel olmayıp toplum olduğu için, mümkün olduğunca merkezîyetçilikten kaçınmak durumundadır. Toplumlar homojen (tek kütle) olmayıp çok sayıda topluluktan, kurum ve farklılıktan oluştuğu için, hepsinin ortak bir ahenk içinde bütünlüğünü sağlamak, korumak zorunluluğunu duyar. Dolayısıyla bu çokluklar için aşırı merkezîyetçi bir yönetim sık sık patlamalara yol açar. Tarihte bunun sayısız örnekleri vardır. Demokratik konfederalizm ise her topluluk, kurum ve farklılığın kendini yansıtmaya uygunluğundan ötürü daha çok yaşanır. Çok tanınmış bir sistem olmaması, resmi bir varlığın hegemonik yapısı ve ideolojisinden ötürüdür. Resmi tanımını olmasa da, toplumlar tarihte esas olarak konfederalisttir. Tüm aşiret, kabile, kavim yönetimleri hep gevşek ilişkiler niteliğindeki konfederalizme izin verir. Aksi halde iç özerklikleri zedelenir. Bu ise varlıklarını dağıtır. Hatta imparatorluklar bile iç yapılarında sayısız farklı yönetime yaslanırlar. Her türlü kabile, aşiret, kavim yönetimleri, dinsel otoriteler, krallık, hatta cumhuriyet ve demokrasiler bir imparatorluk bünyesinde birleşebilirler. Bu anlamda en merkezi sanılan imparatorlukların bile bir nevi konfederalizm olduğunu kavramak önemlidir. Merkezi eğilim toplumun değil, tekelin gereksinim duyduğu bir idari modeldir.

Kapitalist modernite süreci devletin azami merkezileştiği süreçtir. Toplumdaki siyasi ve askeri güç merkezleri otorite denilen en güçlü tekel lehine alıkonarak, toplum azami ölçüde siyasi ve askeri yönden güçsüz ve yönetimsiz bırakılarak gelişen modern monarşiler ve ardı sıra geliştirilen ulus-devlet, toplumun askeri ve siyasi bakımından en güçsüz ve silahsız bırakıldığı yönetimler olmuştur. Toplumsal huzur ve hukuk düzeni denilen olgu, burjuva sınıf egemenliğinin kuruluşundan başka bir şey değildir. Sömürünün yoğunlaşması ve aldığı yeni biçimler ulus-devleti zorunlu kılmıştır. İktidarın azami bir merkezi devlet olarak örgütlenmesi de diyebileceğimiz ulus-devlet, modernitenin esas yönetim biçimidir. Bir kılıf gibi üstüne giydirilen 'burjuva demokrasisi' denilen uygulamalar, esas olarak toplumda iktidar tekeline meşruiyet sağlamak içindir. Ulus-devlet demokrasi ve hatta cumhuriyetin inkârı temelinde vücut kazanır. Demokrasi ve cumhuriyetler mahiyeti itibariyle ulus-devletten farklı yönetim biçimleridir.

Demokratik modernite gerek tarihsel temel olarak, gerekse güncel karmaşık toplumsal doğa açısından demokratik konfederalizmi temel siyasi model olarak belirle-

mekle keyfi bir seçim yapmıyor. Ahlaki ve politik toplumun siyasi çatısını ifade etmiş oluyor. Toplumsal doğanın homojen ve monolitik olmadığını tam kavramadıkça, demokratik konfederalizmi anlamak güçleşir. Resmi modernitenin son dört yüz yıllık tarihi, çok etnisiteli, çokkültürlü, farklı siyasi oluşumlu ve öz savunmalı toplumu homojen ulus adına bir nevi soykırımı (genellikle kültürel, zaman zaman fiziki soykırımlar) tabi tutma eylemidir. Demokratik konfederalizm ise, bu tarihe karşı öz savunma, çok etnisiteli, çok kültürlü ve farklı siyasi oluşumlarda ısrar tarihidir. Post modernizm bu çatışmalı modernite tarihinin yeni biçimler altında devam etmesidir.

Son iki yüz yılın en tanrısal varlığı olarak kutsanan ulus-devletin küresel finans çağında çatlama, bünyesinde zorla erittiği, bastırdığı toplumsal gerçeklerin intikam alırcasına yeniden gündemleşmesi birbirleriyle bağlantılı süreçlerdir. Finans çağının kâr anlayışı ulus-devletin değişimini gerekli kılmaktadır. Bunalımın sistemik olmasında bu değişim önemli rol oynar. Neoliberalizmin yeni ulus-devlet inşası ise bir türlü başarılı olamamaktadır. Ortadoğu deneyimleri bu bakımdan öğreticidir.

Karşıt modernite olarak kendini gittikçe daha çok görünür kılmak durumunda olan demokratik sistem bu koşullar altında varoluşunu güçlendirirken, biçim sorunlarını başarıyla çözmekle karşı karşıyadır. Konfederalizmin tarihe yabancı olmadığını, günümüz toplumunun karmaşıklaşan doğasına daha iyi yanıt olduğunu bu amaçla belirlemeye çalıştık. Ahlaki ve politik toplumun kendini en iyi ifade etme yolunun demokratik siyaset olduğunu sıkça dile getirdik. Demokratik siyaset demokratik konfederalizm- in inşa tarzıdır. Demokratikliğini de bu tarzdan alıyor. Karşıt modernite gittikçe merkezileşen, toplumun en iç gözeneklerine kadar yayılan iktidar ve devlet aygıtlarıyla kendini sürdürmeye çalışırken, aslında politik alanı da yok etmiş oluyor. Buna mukabil demokratik siyaset toplumun her kesimine ve kimliğine kendini ifade etme ve siyasi güç olma olanağını sunarken, politik toplumu da birlikte oluşturmuş oluyor. Politika yeniden toplumsal yaşama giriyor. Devlet krizi politika devreye girmeden çözümlenemez. Krizin kendisi politik toplumun yadsınmasından kaynaklanmaktadır. Demokratik siyaset günümüzde derinleşen devlet krizlerini aşmanın yegâne yoludur. Yoksa daha da sıkı merkezi devlet arayışları sert kırılmalara uğramaktan kurtulamazlar.

Bu etkenler bir kez daha demokratik konfederalizmin güçlü bir seçenek olarak gündemleştiğini göstermektedir. Sovyet Rusya deneyiminde başlangıçta revaçta olan konfederalizmin merkezi devlet adına hızla ortadan kaldırılması, reel sosyalizmin çözümlüşünün en temel nedenidir. Ulusal kurtuluş hareketlerinin başarılı olamayışı ve kısa süre içinde yozlaşmaları, demokratik siyaseti ve konfederalizmini geliştirmemeleleriyle yakından bağlantılıdır. Devrimci hareketlerin son iki yüz yıllık deneyimlerinin başarısızlığa uğramasının temelinde de ulus-devleti daha devrimci sayıp demokratik konfederalizmi geri bir siyasi biçim olarak görerek tavır alışları yatmaktadır.

Kapitalist modernitenin üst silahı olan ulus-devlete sarılarak kısa yoldan büyük toplumsal dönüşümleri gerçekleştireceğini sanan kişi ve hareketler, bu silahla kendilerini vurduklarını çok geç kavradılar.

Demokratik konfederalizm ulus-devlet sistematığından kaynaklanan olumsuzlukları aşma potansiyeline sahip olduğu gibi, toplumu politikleştirmenin de en uygun aracı konumundadır. Basittir ve uygulanabilir. Her topluluk, etnisite, kültür, dini cemaat, entelektüel hareket, ekonomik birim vb. birer politik birim olarak kendilerini özerkçe yapılandırıp ifade edebilirler. Federe veya özerklik, kendilik denilen kavramı bu çerçevede ve kapsamda değerlendirmek gerekir. Her kendiliğin yerelden küreselliğe kadar konfederasyon oluşturma şansı vardır. Yerelin en temel ögesi, özgür tartışma ve karar hakkıdır. Her kendilik veya federe birim, katılımcı demokrasi olarak da kavramlaştırılan doğrudan demokrasinin uygulanma şansına sahip olması nedeniyle eşsizdir. Bütün gücünü doğrudan demokrasinin uygulanabilirliğinden alır. Temel bir rolünün olmasının gerekçesi de budur. Ulus-devlet doğrudan demokrasinin ne kadar inkârı ise, demokratik konfederalizm tersine o denli onun oluşturur ve işlevselleştirir biçimi konumundadır.

Doğrudan katılımcı demokrasinin ana hücreleri olarak federe birimler, koşullar ve ihtiyaçlar gerekli kıldığı kadar konfedere birliklere dönüşme esnekliği bakımından da eşsiz ve idealdir. Doğrudan katılımcı demokrasiye dayalı birimleri esas almak kaydıyla geliştirilecek her tür siyasi birlik demokratiktir. En yerelde doğrudan demokrasinin uygulandığı, yaşandığı birimden en küresel oluşuma kadar geliştirilen politik işlevselliğe demokratik siyaset demek mümkündür. Gerçek demokratik sistem tüm bu süreçlerin yaşanmasının formülasyonudur.

Toplumsal doğa dikkatlice gözlemlenirse, ulus-devletin ‘demirden kafes’ niteliği ile demokratik konfederalizmin en uygun özgürleştirici niteliği rahatlıkla anlaşılabilir. Ulus-devlet toplumu ne kadar bastırıyor, tekipleştiriyor ve demokrasiden uzaklaştırıyorsa, demokratik konfederalist model de o denli özgürleştirici, çoklaştırmacı ve demokratikleştiricidir.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da federe ve kendilik birimlerinin çok zengin bir kapsamda düşünülmesidir. Bir köy veya şehir mahallesinde bile konfedere birliklere ihtiyaç olacağını anlamak büyük önem taşır. Her köy veya mahalle rahatlıkla bir konfedere birlik olabilir. Örneklersek, bir yandan köyün ekolojik birimi yani federesi, diğer yandan özgür kadın birimi, öz savunma, gençlik, eğitim, folklor, sağlık, yardımlaşma ve ekonomik birimlere kadar çok sayıda doğrudan demokrasi birimi köy çapında birleşmek durumundadır. Bu yeni birimler birimine de rahatlıkla konfedere (federe birimlerin birimi) birim veya birlik denilebilir. Aynı sistemi yerel, bölgesel, ulusal ve küresel seviyelere kadar taşırdığımızda, demokratik konfederalizmin ne denli kapsayıcı bir sistem olduğu rahatlıkla anlaşılabilir. Demokratik modernitenin temel boyutlarından üçünün de birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu konfederalizm sis-

tematiği ile daha iyi anlamak mümkündür. Her boyut bu sistem içinde kendini tartışma, değerlendirme, kararlaştırma, yeniden yapılandırma ve eylemselleştirme potansiyeline sahip olduğu için, toplumsal doğanın tarihsel toplum gerçekliği ve bütünselliği de en iyi biçimde sağlanmış oluyor.

Toplumsal öz savunmayı da demokratik konfederal sistemde en iyi biçimde gerçekleştirmek mümkündür. Öz savunma demokratik siyasetin bir kurumu olarak konfederal sistem kapsamındadır. Öz savunma tanım olarak, demokratik siyasetin yoğunlaştırılmış ifadesidir.

Ulus-devlet esas olarak askeri bir sistemdir. Tüm ulus-devletler içte ve dışta çok acımasız, çeşitli, uzun süreli, değişik biçimde gerçekleştirilen savaşların ürünüdür. Savaşların ürünü olmayan tek bir ulus-devlet düşünülemez. Sadece kuruluş aşamasında değil, hatta ondan daha fazlası kurumlaşma ve çözülme dönemlerinde ulus-devlet tüm toplumu içten ve dıştan militarist (askeri) bir zırhla kaplar. Toplum tümüyle askerileşir. İktidar ve devletin sivil idare denen kurumları esas olarak bu askeri zırhı örten perde durumundadır. Burjuva demokrasileri denen aygıtlar ise, daha da ileri gidip demokrasi cılası ile bu militarist yapılanma ve zihniyeti örtbas ederek, liberal demokrat bir toplumsal sistemin yürürlükte olduğu propagandasını yükümlenir. Modernite yönetiminin bu yaman çelişkisini çözümlemeden, herhangi doğru bir siyasallaşma ve demokratik siyaset yapma olgusundan bahsetmek mümkün değildir. Asker-millet denilen olgu budur. Bu, dört yüz yıldır inşa edilen tüm ulus-devletler için geçerli bir olgudur. Tüm toplumsal sorunlar, bunalımlar ve çürümelerin altında bu gerçeklik yatar. Çözüm olarak dayatılan ve sıkça tekrarlanan her tür (darbeli, darbetsiz, askeri, sivil faşizmler) faşist iktidar uygulamaları ulus-devletin doğası gereğidir; onun biçimsel ifadesinin en özgün halidir.

Demokratik konfederalizm ulus-devlet kaynaklı bu militaristleşmeyi ancak öz savunma aracı ile durdurabilir. Öz savunmadan yoksun toplumlar kimliklerini, politik özelliklerini ve demokratikleşmelerini yitirmek durumundadır. Bu nedenle öz savunma boyutu, toplumlar için basit bir askeri savunma olgusu değildir. Kimliklerini koruma, politikleşmelerini sağlama ve demokratikleşmelerini gerçekleştirme olgusuyla iç içedir. Toplum ancak kendini savunabiliyorsa kimliğini koruduğundan, politikleşmesini sağladığından ve demokratik siyaset yapabildiğinden bahsedebilir. Bu gerçekler ışığında demokratik konfederalizm aynı zamanda bir öz savunma sistemi olarak boyutlanmak durumundadır. Tekellerin küresel hegemonik çağında ve bütün toplumu ulus-devlet biçiminde militaristleştirdiği koşullarda, demokratik modernite aynı kapsamda, tüm zaman ve mekân koşullarında öz savunma demokratik siyaset temelinde, konfederal ağlardan oluşan öz sistemiyle ancak hegemonyaya karşılık verebilir. Ne kadar hegemonik ağ, şebeke (ticari, finansal, sınaî, iktidar, ulus-devlet ve ideolojik tekel) varsa, demokratik modernitede de o denli konfederal, öz savunmacı ve demokratik siyaset ağları geliştirmek durumundadır.

Bu boyut konusunda değinmemiz gereken son bir sorun, ikisi arasındaki ilişki ve çelişkilerin nasıl sürdürülebileceğine ilişkindir. Özellikle reel-sosyalist ve ulusal kuruluşçu akımlara hâkim olan iktidarcı yaklaşımlar (burjuva iktidarı yerine proletarya iktidarı, hatta diktatoryası; sömürgeci, işbirlikçi yönetimler yerine milli iktidarcı yaklaşımlar) tarihin en trajik yanlışlarını yaparak, bu anlayışları nedeniyle kapitalizme hak etmediği bir kendini sürdürme şansı sunmuşlardır. Bir nevi iktidar ve devlet yıma ve yerlerine yenilerini inşa etme anlayış ve uygulamaları da diyebileceğimiz bu ve benzeri akımlar, toplumun militarizasyona boğulmasında, politik niteliğinin yitirilişinde ve demokratik mücadeleyi kaybedişlerinde en sorumlu güçler konumundadırlar. Yaklaşık iki yüz yıldır bu tarz yaklaşımlar kapitalist hegemonyacılığın ulus-devletçiliğine kendi elleriyle altın tepsi içinde zafer sunmuşlardır. Anarşistler ve çok geç de olsa bazı postmodern feminist ve ekolojik hareketlerle diğer sivil toplum ve sol anlayışlar bu konuda daha olumlu pozisyonlardır.

İki modernite sisteminin daha önce koşulları ve ilkelerini sunduğumuz biçimde barış ve çatışmalarla dolu uzun bir süreyi birlikte yaşamaları kaçınılmazdır. Bu, hayatın bir gerçeğidir. Uzun süreli bu birlikte yaşam sürecini ne ilkesiz, teslimiyetçi barış yaklaşımlarıyla, ne de her koşulda çatışmacı ve savaşçı anlayış ve uygulamalarla sürdürmek doğrudur. Ulus-devlet sistematiğiyle demokratik konfederalizm sistematiğini ilkeli ve koşullu barışlarla olduğu kadar, bu koşullar ve ilkelerin çiğnenmesi durumunda öz savunma savaşlarıyla birlikte yaşanacağını hesaba katan siyaset felsefesiyle stratejik ve taktik yaklaşımlar, tarihsel-toplumun özgürlük, eşitlik ve demokratik yürüyüşüne daha uygundur.

Çalışmamızın bu uzun bölümünde çözümlemeye çalıştığım uygarlık tarihinin son dönemi olarak modernizmin ikili karakterini yeterince tanımladığım kanısındayım. Uygarlık tarihinin diyalektik gelişiminde olduğu gibi, modernizmin kendisi ve daha kısa olan tarihçesi de yoğun diyalektik gelişimlerle yüklüdür. Diyalektik derken anlaşılması gereken husus, iki uçlu ilişki ve çelişkili gelişimin iki farklı zihniyet ve yapılanmayı bağrında taşıdığıdır. Son dört yüz yıllık tarih modernizme kapitalizmin damgasını vurduğunu doğrulamaktadır. Ama kapitalizmin damgasını vurma biçiminde modernitenin tümüyle kapitalist olduğu anlamına gelmez. Kaldı ki, kapitalizmin kendisi de bir toplum biçiminden ziyade, kâr ve sermaye birikim sistemidir. Modernite gibi çok kapsamlı bir olguyu nitelendirmeye uygun bir sistem değildir. Her ne kadar sıkça kapitalist modernite kavramını kullandıysam da, bunu damgasını vurma biçiminde anlamak gerektiğini hep vurguladım. Bununla birlikte modernitenin ikinci yüzünü demokratik (Daha uygunu bulunursa başka bir ad da olabilir) modernite olarak değerlendirmenin (Demokratik damgalı modernite demeyi uygun bulmam) daha çok gerçek payı taşıdığını çözümlemeye çalıştım. Kapitalist-sosyalist toplum ayrımında yaşanan tarihi yanlışlıklara ve çözümsüzlüklere düşmemek için, kapitalist modernite-sosyalist modernite gibi çok daha sığ tutumlardan kaçınmaya özen gösterdim.

İki farklı modernite olgusunu mukayeseli ele alma ve tarihsel olarak karşılaştırma yöntemini hep kullandım. Zira gerçeğin kendisi çatallıydı. Uygarlık tarihinde olduğu gibi, daha kısa evresi olarak modern zamanlar bütün ilişki ve çatışmalarıyla bu ikileme tanıklık etmekteydi. Deneme niteliğinde de olsa yapmaya çalıştığım, bu tanıklıklara dayanarak tanımlamalar ve kısa çözümler geliştirmektir. En azından bir düşünce taslağı olarak anlaşılacağından kuşku duymuyorum. Şüphesiz geliştirilecek eleştiriler ve öneriler çözümlerini daha da güçlendirecektir.

Kâr ve sermaye birikim sistemi olarak kapitalizmin modernite damgasını vurduğu ve halen finans kapitalin hâkimiyetinde küresel hegemon güç olarak konumunu sürdürdüğü inkâr edilemez. Bununla birlikte sistem olarak (dünya kapitalist sistemi, dünya sistemi) inşa edildiği, tüm mekân ve zaman koşullarında bağrında yoğun çelişik güçler taşıdığı da inkâr edilemez. Kavram kolaylığı olarak demokratik modernite güçleri olarak tanımlamaya çalışılan bu güçlerin sadece reel sosyalizm ve ulusal kurtuluş hareketleri olarak değil, başta anarşizm olmak üzere, son dönemde de ekolojik, feminist, radikal dinci sistemler gibi çıkışlara tanık olduğu bilinmektedir. Sistemin bağrındalığı çoktan deşilmiş, içinden ve dışından (Daha çok dışından demek gerekir. Çünkü toplumsal doğa asıl olarak dıştan gelen güçleri tanımaktadır) gelenler, sistemin tüm mekân ve zamanlarında varlıklarını, özgürlük ve eşitlik istemlerini hep dile ve eyleme getirmişlerdir. Sistem arayışlarından hiç geri durmamışlardır.

Tüm uygarlık tarihinde denendiği gibi, modern zamanlarda da sistemlerin birbirlerini imha etme ve tekelleşme çabaları sonuç vermediği gibi, bunun bedeli de ağır olmuştur. Şüphesiz taşıdığı körlükler bu sistem savaşlarının bilançolarını çok ağırlaştırmıştır. Sistemler birbirlerine ağır basarak yaşamaya devam etmek isteyeceklerdir. Küresel düzeyden yerel düzeylere kadar hep hegemonyalar dayatılacağı gibi, karşıt direnişler de deneylerden çıkardıkları derslerle daha da güçlenerek devam edeceklerdir. Çözumsuzlükler devam ettikçe, barışı ve savaşı hep beraber yaşamaya devam edeceğiz. Çözümler ve çözümler daha başarılı oldukça, doğruyu, iyi ve güzeli daha çok yansıttıkça, elbette barışsızlık ve savaşsızlık hali diyebileceğimiz daha arzuolu, güzel bir dünyayı hayal edebiliriz, gerçekleştirebiliriz. Elbette daha çok barış, daha az savaş da değerli bir haldir ve gerçekleştirilme çabaları soyludur. Yalnızca ilkeli, onurlu olmak kaydıyla.

Küresel finans kapital hegemonyasının kendisini en derin kriz süreci olarak tanımladık. Gelişmeler bu tanıma doğrulamaktadır. Ayrıca krizin sistemik ve yapısal olduğunu da kapsamlıca dile getirdik. Güncel kriz haberleri bile sistemik ve yapısal karakteri doğrulamaktadır. Kriz dönemlerinde modern sistemler doğurgan olurlar. Kimileri felçli doğum yaptığı gibi, sağlıklı doğum yapanlar da eksik olmaz. Kapitalizmin liberal ütopyasında çok geniş ve eklektik çözümler paketi hiç eksik olmaz. Günlük, haftalık, aylık, yıllık, on yıllık, elli yıllık planlar yapıp duruyorlar. Bu onların işidir. Yapmaya devam edecekler.

Demokratik modernite güçlerinin şansı da bu kriz dönemlerinde daha fazla açılabilir. Arkalarındaki muazzam direniş tarihleri, özgürlük ve eşitlik ütopyaları önerilerini aydınlatıyor. Ayrıca yenilgi ve yetmezliklerden çıkardıkları büyük dersler vardır. Hepsini iç içe entelektüel, ahlaki ve politik görevler demeti olarak kavrayıp eyleme geçirdiklerinde, elbette başarı şansları yüksektir. Yine de sistemik ve yapısal kriz dönemlerinin dikkate alınması gereken kendine özgü yanları vardır. Ne kadar geçmişin izinde olsalar da, uygulanması gereken bilimin ve ahlaki-politik felsefesinin yenilik içermesi gerektiği göz ardı edilemez. Aksi halde geçmişte çokça yaşanan sığılıklar yeni köremleri beraberinde getirecektir. Hele liberalizmin kendini sıkça neo'laştırması tehlikeyi daha da büyütür. Herkes 1929 büyük dünya bunalımında devrimler beklerken, yükselen faşist dalganın halen etkisini sürdürdüğü unutulmamalıdır. Toplum her zamankinden daha fazla ahlaki ve politik niteliğinden yoksun kılınmıştır. Bilişim teknolojisi, küresel ideolojik hegemonyacı güçlerin eline muazzam sanal dünyalar sunma ve gerçek dünyayı saptırma olanaklarını fazlasıyla vermektedir. Rahatlıkla çürüyen yapılarını yeni bir sistemle ambalajlı yeni doğmuş gibi sunmakta beis görmezler. Mevcut kitle çoktan faşizmin sürü kitlesine dönüştürülmüştür. Umut kırmak yerine, gerçeğin analitik ve duyumsal yanını birleştirmekle yetinmeyip, mutlak ahlaki ve politik yaşamayı her anımıza ve mekânımıza taşımadıkça, kolayca boş çıkarılabileceğimizi vurgulamak için belirtiyorum. Bundan sonraki son bölüm bu konular olacaktır.

9- DEMOKRATİK MODERNİTENİN YENİDEN İNŞA SORUNLARI

Modern devrimlerin en trajik yanı, gerçekleşmesine katkıda buldukları modernizmin kurbanı olmalarıdır. Modernizmi çözememek bu devrimlerin ortak eksikliği olup, peşinde koştıkları amaçların modernizmle ilişkileri ve çelişkilerini çözmeden de başarılı olacaklarını sanmışlardır. Böyle olunca, devrimlerin ütöpik içerikleri çok geçmeden modernitenin buzlu hesaplarında erimekten kurtulamamıştır. Genelde beş bin yıllık, özelde son dört yüz yıllık uygarlık ve modernite tarihinden çıkarılabilecek ders, tüm direniş ve devrimlerin başarısızlığındaki temel etkenin karşı çıktıkları sistemle farklarını ortaya koyup karşı-sistemlerini oluşturamamalarıdır. Uygarlıkları ve moderniteyi tekçi yaklaşımla değerlendirmişler, uyulması gereken evrensel yaşamla özdeşleştirmişlerdir. Sayısız direniş yıkılmadık uygarlık bırakmamasına rağmen, gerçekleştirilenler eski uygarlığın yeni bir versiyonu olmuştur.

Burada uygarlıkların güç kaynağı karşımıza çıkmaktadır. En büyük devrimciler de dahil, çok az istisnalar dışında, kişiler genellikle kendi dönemlerindeki uygarlıkların çocuklarıdır. Gerçek ana-babaları, içinde yaşadıkları çağdır. Konuya kaderci yaklaşmıyorum. Beş bin veya dört yüz yıllık da olsa, köklü bir yanlışlık aşılmadıkça, en radikal söylemli ve eylemli devrimlerin bile başarısızlığa uğramaktan kurtulamaya-

caklarını vurgulamak istiyorum. Toplumsal direniş ve devrimlerin hiç miras bırakmadıklarını asla söyleyemeyiz. Bu miras olmasaydı, yaşamamızın bir anlamı kalmazdı. Ama orta yerde kendine en çok güvenen modernitemizin yaşadığı bunalım bile, sorunların kaynağını çözmekten uzak bulunduğunu yeterince kanıtlamaktadır. Uzun sürelere yayılması yanlışlığı yanlış olmaktan kurtaramaz; sorunlar da sorun olmaktan çıkmaz. Bu böyle sürdükçe eşitlik, özgürlük ve demokratik yaşam hayalleri de ütopya olarak kalmaktan kurtulamaz.

Savunmamda temelde uygarlık tarihi ve moderniteyle hesaplaşırken, bir yandan köklü bir özelleştiriden geçmiş oluyorum, diğer yandan ne kadar yetersiz de olsa alternatifimi sunmaya çalışıyorum. Tutarlılık bunu gerektirir. Avrupa merkezli sosyal bilim bu tutarlılığı gösterememektedir. Hem eşi görülmemiş bir bilim çağından bahsedeceğiz, hem de savaş gibi bir vahşetin bile üstesinden gelemeyeceğiz! Bu durumda eski çağları bilimcilik silahıyla eleştirmenin meşruiyeti kalmaz. Yapılması gereken, meşruiyeti olan bir bilimin peşinde koşmaktır. Çabalarımı bu kapsamda değerlendiriyorum.

Uygarlığa ve moderniteye ilişkin söylediklerim mübalağa sayılmamalıdır. Peygamberlerin Nemrut ve Firavun düzenlerini tanrı kelâmı olarak eleştirirken, büyük içtenliklerinden asla kuşkuya düşülemez. Ama hep onların izlerinde yürüdüklerini idea edenler, aynı Nemrut ve Firavunları geride bırakan yeni Nemrut ve Firavun düzenlerini gerçekleştirmekten kendilerini alıkoyamamışlardır. Sultanlar, şahlar, padişahlar kurdukları düzenlerle aynı düzenin esiri olmuşlarsa, bunda yine uygarlıkların gücünü görmek gerekir. İyi niyet, peygamberlerin izinde olmak, Nemrut ve Firavun sistemine tabi olmaktan kurtarmıyor.

Marks, Lenin ve Mao kapitalizmle boğuşurken samimiydiler. Hatta kapitalizme karşı sosyalizmi kurduklarına da inançları tamdı. Fakat çok geçmeden ortaya çıkan sonuç, kurdukları yapının kapitalizmden pek farklı olmadığını gösterdi. Burada da gücünü konuşuran yeni uygarlık, yani moderniteydi. Yüzeysel sermaye değerlendirmeleri sosyalizmi geliştirmek için yeterli değildi. Eksik olan modernite çözümleriydi. Derinden etkisini yaşadıkları pozitivist dünya görüşü moderniteyi gerçekliğin en kutsal hali olarak sunuyordu. Eleştiri şurada kalsın, onu daha da mükemmelleştireceklerini düşünüyorlardı. Sonuçları ise ortadadır. Tarihsel yanlışlık zincirleme devam ettikçe, en soylu ve kutsal amaçlar bile uygarlık ve modernitenin buz gibi hesaplarına araç olmaktan kurtulamıyor.

Postmodernite, kapitalist modernitenin sürdürülemezliğine yönelik ilk ciddi eleştirel hareketlerden biri olmasına rağmen, alternatif olmaktan uzaktır. Eklektik ve muğlak yapısı, klasik moderniteden farkını bile başarıyla ortaya koymasına fırsat tanımadı. 19. yüzyıl romantiklerinin benzer çabaları bir nevi edebiyat olmaktan öteye gidemedi. F. Nietzsche'nin 19. yüzyılın sonlarında, Michel Foucault'nun 20. yüzyılın ikinci yarısında başını çektiği modernite eleştirileri çok değerli olmalarına rağmen,

bireysel çabalar olmaktan çıkıp kolektif ahlaki ve politik akım niteliğini pek kazanamadılar. Daha güncel olan Fernand Braudel, I. Wallerstein, Andre Gunder Frank ve yakın çalışma arkadaşları uygarlık ve modern sistem analizleri konuya tarihsel-toplum bütünlüğü içinde daha gerçekçi eleştirel yaklaşımlarına rağmen, alternatif üretmede aynı başarıyı gösterdikleri söylenemez. Sanki uygarlık ve modernite daima sürmek zorunda olan kapalı döngüsel sistemlermiş gibi ele alınmakta; çok kapsamlı eleştiriler getirilmekte, ama alternatiflik adına getirilenler birkaç cümle olmaktan öteye gidememektedir. Nietzsche'nin çıldırmasını, M. Foucault'nun erken ölümünü anlayabiliriz. Ama F. Braudel'in reel sosyalizmi alternatif sanmasını, I. Wallerstein'in daha eşitlikçi, özgürlükçü ve demokratikleşme kavramlarıyla yetinmesini, Andre Gunder Frank'ın çok daha genel olan 'farklılık içinde birlik' söylemini yeterli bulmak mümkün değildir. Çok eleştirdikleri Avrupa merkezli bilimin zincirlerinden kendilerini de tam kurtaramadıklarını bu yetmezlikleriyle adeta itiraf etmiş oluyorlar.

Savunma kapsamında konuyu eleştirel temelde çözümlemem ve alternatif sunmam, belki de kadim uygarlık merkezliğine ve onun günümüz temsilcisi kapitalist modernitesine yönelik kişisel bir yargılamaya olarak görülebilir. Bu görüş bir anlamda doğrudur. Şahsi kanaatim odur ki, kişi kendi mahkûmiyetini (Dar anlamda hapishane mahkûmiyetini kastetmiyorum. Uygarlık ve modernitenin özgür yaşama dayattıkları genel toplumsal mahkûmiyetten bahsediyorum) çözmeden, sağlıklı bilim yapamaz. Anlamlı bilim yapmanın ilk koşulu, onu yapan öznenin öncelikle kendini çözmesi ve pratik konumlandırmasını gerçekleştirmesidir. Aksi halde elde ettiği bilgiyi, bilimi bir entelektüel sermaye olarak piyasada kullanmaktan, dolayısıyla iktidarın bilimini yapmış olmaktan kurtulamayacaktır.

Eleştirilerimin anafikri, beş bin yıllık uygarlık (daha eski olan hiyerarşik sistem de dahil) sisteminin kırsalda köy-tarım ve göçebe topluluklarıyla kentte zanaatkâr ve köle işçiler üzerinde kurulan sermaye ve iktidar birikiminden kaynaklandığıdır. Günümüze kadar bu özünü korumakla birlikte, ticaret, para, endüstri ve çeşitli biçimler kazanmış bu iktidar ve devlet tekelleri değişmeyen ana biçimler olarak kalmıştır. Uygarlık tarihi bir yandan tekellerin kendi aralarındaki pay savaşları, öte yandan karşıt güçler üzerinde hep birlikte yürüttükleri savaşlar üzerine kuruludur. Gerisi ideolojik hegemonya savaşları, savaş ve iktidara dayalı toplumsal değer gaspına ilişkin oyunlardır, düzeneklerdir. Kapitalist uygarlık dönemi, yani modernite bu sistemin en gelişmiş halidir. Sistemin merkez-çevre, hegemonya-rekabet, alçalan-yükselen bunalım karakteri baştan beri vardır. Modernite dönemi ise, özellikle finans sermayesinin hegemonik rol oynadığı süreçte en derin yapısal kriz durumunu ifade eder.

Önerdiğim alternatif çözümün ise, hiyerarşinin yükselişinden uygarlık süreçlerine kadar ve son kapitalizm damgalı modernizm tarihi boyunca sistemin diyalektik karakteri gereği karşıt ucunda yer alan tüm güçlerin toplumsal doğasının bilinç ve hareketlerinde aranması gerektiğine ilişkindir. Resmi uygarlık tarihinin hiçbir versiyonu

karşıt güçlerin çözümü olamaz. Sosyal mücadeleler tarihi eğer eşitlik ve özgürlük ütopyalarında başarılı olamamışsa, bunun temel nedeni, çözülen uygarlığın kullandığı silahları kullanmalarından (iktidar ve devlet güçleri) ve inşa etmek istedikleri geleceği onun değişik bir versiyonu olarak tasarlamalarından ileri gelmiştir. Kendi toplumsal doğalarına uygun zihniyet ve yapılanmaları bağımsızca üretememeleri, karşı kutbun versiyonlarında erimelerine yol açmıştır.

Tarihsel akış tekrarlardan ibaret bir döngüler sistemi olmadığı gibi, çizgisel bir ilerlemecilik de değildir. Kendi içinde ne kadar zihniyet ve yapısal hareket oluşturduysa o ağırlıkta paylar taşıyan, bütünsellik kazanmış bilinç ve eylemler hareketinin toplamıdır. Tarihselleşmek, akış halkalarından birisi olmak her zaman mümkündür. Bunun koşulu ise, gereken ağırlıkta zihniyet gücüyle yapısal formu kazanmaktır. Tarih bu anlamda şaşmaz bir doğaya sahiptir. Tarihte yer alacak kadar zihniyet gücü geliştirememiş ve yapısal formunu sağlayamamış tüm görüş ve eylemlilikler sorumluluğu kendilerinde aramak durumundadır.

A- Uygarlık, Modernite ve Kriz Sorunu

Uygarlık sistemleri yapısallığı gereği bunalım niteliği taşırlar. Bunalımlar zaman ve mekân boyunca iç ve dış etkenler sonucu ara sıra içine düşülen durumlar değildir. Sistemin kendisi sürekli bunalım (aşırı halinde kriz) üretir. Bunalım mantığı gayet basittir: Alıkonulan toplumsal değer ve artı-değerler üzerine iktidar ve daha resmi olarak devlet sınıfları kurulur. Toplumun bağrında kurulan bu sınıflar örgütlü silahlı yapıları gereği sürekli büyüme eğilimindedir. Toplumun emekçi kesimleri zar zor geçinir, çeşitli hastalıklar ve savaşlardan erken ölürken, nüfusları devlet sınıflarına oranla azalır. Devlet ve her tür iktidar aygıtlarının nüfusu ise, kendilerini daha iyi besleyip korumaları ve çok üremeleri (İlk iktidar ve devletlerin hanedan niteliği büyük ve nüfusu çok olan aileden yanadır. Güç politikası bunu gerektirir) nedeniyle daha çok artar. Sistemik olan bu karşılıklı dengesizlik hali bunalım demektir. Daha çok çoğalmış ve güçlenmiş devlet sınıfları, toplum üzerinde değer gasp ettikçe, sistemin sürdürülemezliği devreye girer. Bunalım dönemleri denen durum budur.

Bunalımdan çıkış için iki yol gereklidir: Birincisi, kızıyan hegemonik savaşlar sonucunda rakiplerini yok eden güç yeni hegemon olarak ortaya çıkar. Hegemonik güç doğal olarak daha önce pay sahibi olan rakiplerini ezdiğinden, paylarına el koyarak yeni rakipler çıkıncaya kadar bunalımı belli bir süre nispi olarak aşmış sayılır. İkincisi ve çoğunlukla birincisiyle iç içe, daha verimli üretimi, ticari ve sınai yöntemleri devreye sokarak üretim artışlarını gerçekleştirirler. Üretim artışlarını gerçekleştiren hegemonik sistem, bunalımın karşıtı olarak refah dönemini yakalamış demektir. İlkçağ uygarlıklarında bunalımlar daha uzun aralıklı ve uzun sürelidir. Bin yıldan iki yüz yıla kadar aralıklarla seyreden bunalımlar çokça yaşanmıştır. Her büyük bunalım

dönemi genellikle hanedanlık ve merkez değişimi ile sonuçlanmıştır. Sümer ve Mısır uygarlığından itibaren bu süreçleri yaygın olarak izlemek mümkündür. Ortaçağ bunalımları da benzer olmakla birlikte, süreleri daha da kısalmıştır. Ortalama yüz, yüz elli yıllık süreler halinde yaygınca yaşanmışlardır.

Bu genel seyir üzerinde gerçekleşmele birlikte, kapitalist sistem bunalımlarının kendine özgü yanları vardır. Sistemde parasallık ve ticaret tekelleri başlangıçta öncü rol oynarlar. Üretim ilişkileri sınırlıdır. Buna mukabil ekonomide para yaygın kullanılır ve ticaret metalaşmasının gelişimi ve hâkim özellik kazanması nedeniyle çok artmıştır. Süreç içinde para ve ticaret tekeli az bir gücün elinde yoğunlaşır. Bu durumda toplumun parasızlıktan alım gücü düşer. Ortaya çıkan fazla üretim emilmeden kaldığından, bunalımın birinci hali olarak fazla üretim bunalımları yaşanır. Bir yandan fazla üretim satılmadığından tahrip edilirken, diğer yandan parasızlıktan alım güçleri düşmüş emekçiler yoksulluktan ve açlıktan kırılır. Kısa sürede tersi de yaşanır. Para etmeyen üretim iyice düşer. Eldeki paranın üretimle bağı kopar. Ortada çok para, az üretim vardır. Artan hayat pahalılığı (enflasyon) yeni bir bunalım durumudur. Her iki bunalımdan çıkış için bulunulan yol, geleneksel yol olan hegemonik savaşların yanında devlet harcamalarını arttırarak, belli bir ücretli kesim yaratıp fazla ve eksik üretimi telafi etmeye çalışmaktır. Kapitalizmin son dört yüz yıllık hegemonya çağında bu tip bunalımlar yaygın ve iç içe yaşanmışlardır. Süreleri biraz daha kısalıp elliler, yüzer yıllara kadar düşmüştür.

Hegemonya savaşları hiçbir uygarlık dönemiyle kıyaslanamayacak kadar kapsamlı, yoğun ve uzun süreli olmuştur. Savaşa katılan tekeller de ulusal ve uluslararası çapta olmuştur. Dolayısıyla ilk defa dünya çapında savaşlarla tanışılmıştır. Yerel ve bölgesel savaşlar hiçbir zaman eksik olmamıştır. Daha vahimi, giderek toplum tümüyle ulus-devletçe militaristleştirilerek bir nevi savaş hali içine sokulmuştur. Günümüz toplumlarına savaş hali toplumları demek daha gerçekçidir. Dayatılan savaş hali iki kanaldan yürütülmektedir: Birincisi, gerçekçi yol kanalı olan iktidar ve devlet aygıtlarının toplumun tüm gözeneklerini bir ağ gibi sarıp gözetim, denetim ve baskı altına almasıdır. İkinci yol, son elli yıl içinde niteliksel bir devrimle gelişen bilişim teknolojisi kanallarıyla (medya tekelleri) sanal toplumun gerçek toplum yerine ikame edilmesidir. Her iki savaş haline de toplumkırım demek mümkündür. Eskinin daha sınırlı uygulanan soykırımlarıyla birlikte, bu yeni toplumkırımlar daha yoğun ve sürekli halleriyle toplumsal doğanın sonunu hazırlamaktadırlar. Belki insan türüne benzeyen yaratıklar var olmaya devam eder: Ama sürü kitle, faşizm kitlesi olarak. Toplumkırımın bilançosu soykırımlardan daha ağır olarak tüm toplumun ahlaki ve politik niteliğini yitirmesinde kendini gösterir. En ağır toplumsal ve ekolojik felaketlerde bile sorumluluk duymayan insan yığınları bu gerçeği kanıtlar. Bunalım ve kriz ötesi bir durumun yaşandığı inkâr edilemez. Bu duruma nasıl geldiğini tekraren de olsa özetlemek bütünselliği sağlamak açısından yararlı olabilir.

a- İlk iktidar hiyerarşilerinin ve devlet egemenliklerinin kuruluşundan günümüze kadar tarih bir anlamda iktidarın kümülâtif (kar topu gibi yuvarlandıkça kendini büyütme) büyümesidir. Hem mekân, hem zaman süreleri uygarlık tarihinin özü olan iktidar savaşlarıyla doludur. Yerel savaşlardan dünya savaşlarına, kabile savaşlarından ulusal savaşlara, sınıf savaşlarından din savaşlarına kadar hepsi iktidarın çoğaltımı ve kümülâtif büyümesiyle sonuçlanmıştır. İktidarın çoğaltımı demek, toplumsal değerler üzerinde parazit yaşayan sınıfsal gelişme demektir. Başlangıçta sınırlı bir hiyerarşi oluşturan ve topluma bazen de tecrübe ve uzmanlıklarıyla önemli katkılar sağlayan yönetim, devlet haline dönüşmesiyle kastlar haline geldi. Hanedanlık nitelikleriyle birlikte kast grupları kendilerini ayrıcalıklı sınıflar halinde örgütleyerek, tanrısallık idea edecek kadar ayrıcalık kazandılar. İlkçağlar iktidarın bu yönlü idealarla sürekli büyüdüğünü ve kendini yücelttiğini gösteren tanrı-krallar ve imparatorlarla doludur. Rahip + yönetici + komutan üçlüsü olarak kendini örgütleyen iktidar ve devlet sınıfları, bu halleriyle yine de sınırlı bir zümreydi. Toplumsal nüfusun çok az bir oranını teşkil ediyorlardı. Ama parazitlenmenin başlangıcı olarak toplumun sırtında ağır bir yük haline geldiklerini sayısız örneklerinden biliyoruz. Piramitler, tapınaklar, arenalar bu yükün niteliğini gayet iyi açıklamaktadır.

Ortaçağlarda iktidar artımı hızından hiçbir şey kaybetmedi. Tarih daha geniş mekânlara yayılarak artan iktidar savaşlarıyla doludur. Bunda şüphesiz toplumun artan üretkenliği de neden oluşturmaktadır. Kral hanedanlıklarına geniş bir aristokrasiler tabakası, sınıfı eklendi. Buna rağmen yönetici sınıfın henüz kanserleştiğinden bahsetmek mümkün değildir. Felaket krallık ve aristokratik yapıyı yıkarak, dönüştürerek yönetim olmaya başlayan orta sınıfın, burjuvazi ve bürokrasinin iktidar sınıfları haline gelmesiyle başladı. Şüphesiz önceki yönetimleri de felaket olarak adlandırmak mümkündür. Ama bunlar toplumu tümüyle yutacak durumda değillerdi. Nicel ve nitel konumları buna el vermiyordu. Burjuvazinin üst tekelci kesimleriyle birlikte orta burjuvazinin önemli bir kısmı, bürokrasinin iktidarlaşması ve devlet sınıfları haline gelişi, eskinin birkaç hanedanlık ve krallık gücü yerine binlerce, onbinlerce yeni hanedanlık gücünün ikame edilmesi demektir. Bir kral yerine binlerce kralın geçişi anlamına gelir. Cinsiyetçi toplumda gelişen erkek egemen kişilikle bu yeni krallık güçlerinin birleşimi, toplumsal doğanın tümüyle yeni iktidar güçleri tarafından fethedilmesi ve sömürgeleştirilmesi demektir. Başta kadın olmak üzere, ahlaki ve politik toplumun tüm kesimleri bu iç sömürgeciliğin kurbanları durumundadır.

Orta sınıfın devletleşmesi sosyal bilimin biraz da bu sınıfla olan kökensele bağlı nedeniyle henüz çözümlenememiştir. Devletin toplum açısından bir anlam ifade etmesi için, mutlaka gerekli olan bir uzmanlık ve tecrübe birikimi olarak iş görmesi gerekir. Uzmanlık ve tecrübenin yönetim açısından ancak çok sınırlı sayıda kişiyle temsil edildiğini kavramak zor değildir. Ama devleşmiş cüssesi ile burjuvazi ve bürokrasi

sinin kendini devlet yönetim sınıfı olarak sunması, iktidarın toplumda bir kanserolojik vaka olarak büyümesini kaçınılmaz kılacaktır.

Ekonomik sömürü ve ideolojik hegemonya tekellerinin iktidar aygıtlarıyla bütünleşmesini ifade eden ulus-devletle iktidar her şeyleşti. Toplum ise hiçleşti. İktidar krizi dediğimiz olayın özü budur. Kapitalist sistem bu krizin doğurucu gücüdür. Azmanlaşmış orta sınıfıyla ve ekonomi üzerine büyümede sınır tanımayan sermaye tekelleriyle kapitalist şebeke, ancak iktidarın ulus-devlet olarak biçimlenmesiyle varlığını sürdürebilir. Sistemin tıkanması denen olay da budur. İktidarlaşma kriz ötesi durumu ifade ediyor.

b- Toplumsal doğanın normal hali olan ahlaki ve politik toplum, hiçbir tarihsel dönemle kıyaslanamayacak kadar çağımızda temel niteliklerinden yoksun kalmayla karşı karşıyadır. Tüm ilk ve ortaçağlarda devletin aleyhinde geliştiği ahlaki ve politik toplum, kapitalist modernite ile birlikte hızla yerini sınırsız çoğalmış pozitif hukuk maddeleri ve devlet idaresine terk etmek zorunda kalmıştır. Modernitede toplumun ahlaki ve politik nitelikleri yerini sürüleştirmiş kitleye ve onun hiçbir anlam ifade etmeyen karıncalaşmış vatandaşa üyesine bırakmıştır.

Hiçbir ahlaki ve politik kaygı taşımayan sözde modern vatandaş, söylenenin aksine, birey olmanın en zayıf dönemini temsil eder. Toplumla bağı, üzerinde imparatorluk yetkisi uyguladığı karısıyla sınırlıdır. Firavun dönemiyle kıyaslanmayacak denli iktidar ve devletin otoritesi içinde erimiş kişiliksiz bir varlıktır. Daha doğrusu fiziki ve ideolojik hegemonyayla, bunların bilişim ve teknik uygulamalarıyla vatandaş sadece tekeli düzene teslim olmamış, bu düzenin kayıtsız şartsız gönüllü bir faşist üyesi haline gelmiştir. Kişilik krizi dediğim olay budur. Toplumsal doğa bu kişiliklerden oluşamaz. Çünkü esas dokusu ahlaki ve politik niteliktedir. Bu nitelikleri ise mumla arasanız bu kişilikte bulamazsınız. Devletler bu kişiliklerle yürüyebilirler. Ama hiçbir toplum bu kişilikle sürdürülemez. Daha doğrusu, bu kişilik toplumun yadsınmasını ifade eder.

Devlet de toplumsuz olamayacağına göre, bir kez daha devlet ve toplumun iç içe bir krizi yaşadığı durumla karşı karşıyayız. Kapitalist bireyciliğin vardığı kişiliksiz kişilik durumu, hem toplumun hem devletin yaşadığı krizin izdüşümünden başka bir şey değildir. Açık ki, toplum ve birey bu hale düşürülmeden, ne sermaye ne de iktidar tekelleri ve birleşik devlet formu olan ulus-devlet yönetimi mümkün olabilir. Toplumsal kriz yapısal krizin ötesinde bir durumu ifade ediyor. Bir yapının yerine yenisi inşa edilebilir. Toplum olmanın temel niteliklerinin yitirilişi ise, yeniden yapılanmayla kolayca aşılacak bir durum değildir. Ahlaki ve politik toplumun yeniden inşasını gerektirir. Zorluk buradadır.

c- Kentleşme modernitenin en krizli unsurlarından bir diğeridir. Köy-tarım toplumuyla diyalektik bütünlük içinde gelişen kent toplumu önemli toplumsal işlevler görmüştür. Rasyonalite (akıl) ve endüstrinin gelişiminde toplumsal rolü vardır. Çev-

reyle çelişkisi henüz gelişmemiştir. Devletleşme süreci kentin rolünü çarpıtmıştır. Yönetici sınıfın üssü konumuna dönüştürülerek, tarihi süreç içinde köy-tarım toplumu ve ekoloji aleyhine bir yapılanma ve zihniyet kazanmıştır. Üretici sınıfla birlikte tüccar sınıfın merkezi konumuyla toplum aleyhine işlevsellikler yüklenmiştir. İlk ve ortaçağlarda sınırlı olan bu olumsuz işlevler moderniteyle birlikte çığ gibi büyümüştür. Sanayi devrimiyle birlikte kanser gibi büyüyen kentler geleneksel toplumun yıkım merkezleri olmuşlardır. Sanayi kenti kent değil, kentin kentsizleşmesi, kent olmaktan çıkarılmasıdır. Değil milyonluk kentler, yüz binlik kentler bile kent mantığına terstir. Milyonluk kent olmaz, milyonluk kentler olur. Eğer bir yerde beş milyonluk bir kent varsa, orada gerçekten en az elli kent var demektir. Kentin toplum için yıkım özelliği bu gerçeğinde saklıdır. Böylesi kentleri normal toplumlar taşıyamaz, çevre ise hiç taşıyamaz.

Bu tür kentlerin sayısal büyümelerinin altındaki mantık, kapitalist olmayan toplumun sömürgeleştirilmesi, iktidarın çoğaltımı ve orta sınıfın yönetici konumuna yükselmesidir. Her üç etken de ahlaki ve politik toplumun tasfiyesiyle oluşur. Sadece köy-tarımı ve göçmen toplumları tasfiye etmez; kentin geleneksel olumlu işlev sahibi kesimleri olan sanatkâr, zanaatkâr, aydın ve diğer emekçilerini de hem maddi hem manevi kültür olarak tasfiye sürecine sokar. Şehir toplumundan şehir kitlesine geçiş yapar. Kırsal alan ise varoşlara taşınarak, daha çok kontrol altına alınmış bir sömürge konumu kazanır. Devlet ve sermaye tekeli kenti, kent kırı yutmuştur. Toplum olmayan toplum ise çevreyi yutmuştur. Kenti taşıyacak ne kırsal toplum, ne çevre, ne geleneksel kent emekçi ve aydınları kalmadığına göre, ortaya çıkan durum bir kez daha kriz ötesi durumdur.

Sadece çevre felaketleri değil, gerçek bir toplumdakı, bu kent kanserleşmesiyle birebir ilişkilidir. Değil bir bölge, bir ülkenin bile taşıyamayacağı çok sayıda kentlerle dünyanın ekolojik dengesinin ölümcül darbeler aldığı bilimlerin ortak bir tespittir. Toplum tasfiyeciliği ise, ur gibi büyüyen yönetici orta sınıfın yıktığı ahlaki ve politik toplum dokularıdır; işsiz kitledir, sorumsuz vatandaş kalabalığıdır.

d- Ekonomi karşıtı tekellerin gittikçe büyüyen hegemonik gücü, ekonomik kaynakları kâr-sermaye birikimine tabi kılarak, toplumun temel ihtiyaçlarını giderme konumundan uzaklaştırmıştır. Sanılanın aksine, kapitalizmin en üretken ekonomik sistem değil, ekonomi karşıtı tekel olduğu sistemik bunalımlarıyla kendini kanıtlar. Ekonomi-politiğin tüm aksi tezlerine rağmen, kapitalist tekel şebekelerinin etkisi, ekonomiyi hiçbir dönemle kıyaslanmayacak ölçülerde temel insan ihtiyaçlarını üreten bir sistemden sürekli kâr-sermaye birikimini sağlayan bir sisteme dönüştürmüştür. Bilim ve teknik gelişmeler temel insan ihtiyaçlarını rahatlıkla karşılayabilecek ölçekte. Doğru bir ekonomi yönetimi rahatlıkla bilim ve tekniği kullanarak bu ihtiyaçları karşılayabilir. Bu durumda kâr-sermaye birikimi tehlikeye gireceğinden, ekonomik gelişmeye imkân tanınmaz. Ekonomi karşıtlığı zorunluluk kazanır.

Sistemik ve yapısal bunalımı bu gerçeklikte aramalıyız. Başta tarihte örneği görülmeyen işsizlik (Tarih işsiz köle ve serflerden nadiren bahseder), yoksulluk ve açlıklar olmak üzere, üretim eksikliği ve fazlalığıyla kendini sürekli yansıtan (şiddetleri az ve çok olmak üzere) bunalım ve krizler, geleneksel çözüm araçları olan savaş ve çatışmaları daha da yoğunlaştırıp uzun süreli kılarak, bir nevi kriz yönetimi oluşturur. Ekonomi karşıtlığı kriz yönetimine mecburdur. Başka türlü yönetim olmaz. Ulus-devlet yönetiminin anormal bir kriz yönetimi olduğunu iyi anlamak gerekir. Toplumun toplum olmaktan çıkarılıp bir sürü-faşist kitleye dönüştürülmesi sadece Hitler'e özgü bir yöntem değildir; ulus-devletin militarist karakteriyle bağlantılıdır. Başka türlü tekelci düzen sürdürülemediğinden, iktidarın tüm toplumu azami kuşatan ve gözeneklerine kadar sızan formu olarak ulus-devlet yönetimi, kriz yönetimi olmak zordur. Ulus yaratma tali amacıdır. Milliyetçilik ise, diğer ideolojik unsurlarla birlikte bu yönetim tarzının olmazsa olmazıdır.

Kapitalist tekellere ilişkin ticari, sinai ve finans bunalımlarını ayırt etmek, başvuru bir çözümleme tarzıdır. Ayrıca abartılan bunalım-refah evreleri sistemin özünü yansıtmaktan uzaktır. Ne merkez-çevre, ne hegemonya-rekabet, ne de bunalım-refah döngüleri sistemin gerçek özünü yansıtır. Şüphesiz tüm bu gerçekliklerin payı vardır. Özellikle finans tekellerinin hegemonik evresinin krizin en çok yansıdığı dönemi ifade ettiği doğru bir tespittir. Fakat sistemin ekonomi karşıtlığı kavranmadan tüm bu gerçekliklerin fazla anlam taşımayacağını bilerek çözümleneleri geliştirmek büyük önem taşır.

e- Ekolojik krizin modernite döneminde patlak vermesi tesadüf değildir. Bu kriz sistemin ekonomi karşıtlığıyla ilgilidir. Yapısallık taşır. Biyolojik denge esas olarak türlerin simbiotik (karşılıklı birbirini besleyerek sürdürme) ilişkileriyle sağlanır. Evrensel zekânın biyolojinin payına düşeni böylesi bir düzenlemeyi sağlamıştır. Yaşamı farklılıkların gerçekleşmesi ve gelişimi olarak tanımlamaya çalışmıştık. Biyolojik denge bu kurala bağlıdır. Farklılık oluşumunun özgürlük ve seçim kabiliyetiyle bağına da değinmiştim. Mikro alemle (en küçük enerji ve madde parçacıkları, paketleri) makro alem (astronomik büyüklükte madde ve enerji adaları) benzer sistemle çalışır. Farklılıkları gerçekleştiren ilişki tarzlarının nedenselliği soruşturulamamaktadır. Şimdilik "Öyle oldukları için öyledir" demekle yetiniyoruz. Belki de bilgi yetersizliğimiz ve yanlış bilim anlayışımız gerçeği kavramaktan acizdir.

İnsanın toplumsal doğası çevreyle ilişkilerinde bu evrensel kurala tabidir. Aynı zamanda en esnek zekâ yüklü doğası nedeniyle özgürlük ve seçim kabiliyeti en gelişkin türdür. Kapitalizmin anti-ekonomik tekelleri bu kuralla çelişir. Simbiotik ilişkiyi toplumun iç yapısında azami egemenlik, iktidar ve tahakküm ilişkisine dönüştürdüğü gibi, çevreyle ekolojik bağları da doğaya hükmetme, sömürgeleştirme ilişkisine dönüştürür. Tıpkı katil yosunlar veya herhangi başka benzer bir türde görüldüğü gibi, tüm çevreyi ve toplumu tek taraflı hâkimiyeti altına alarak azmanlaşır. Dev cüsseli bir

varlık (Leviathan) haline gelir. Sadece kâr-sermaye birikimine dayalı bir sistem başka türlü davranamaz. Aksi yönde davranırsa, yani simbiyotik ilişki tarzını esas alırsa, kâr kanunu çalışmaz. Sistem dönmek zorunda kalır.

Sanıldığına aksine doğa, çevre kendi öz mantık sistemleriyle dengededir. Kör kuvvetlerin esaretinden söz etmek yanlış bir değerlendirmedir. Bu hassasiyeti yıkan, uygarlık sistemi ve daha çok da günümüzün tekelleri tahakkümcü modernitesidir. İktidar gücü haline gelen orta sınıfın kanser türü büyümesi, temel yaşam alanları olan kentlerin benzer tarzda kanserolojik büyümesi, dünyanın ulus-devlet zincirine bağlanması, çevre üzerindeki yıkımın gerçek toplumsal nedenleridir. Hem toplumsal doğanın en esnek zekâ yüklü yapılanmalarına karşı savaşarak, hem de çevreyle simbiyotik ilişkilerini tahakküm ve sömürgeci ilişkilere dönüştürerek bu yıkımlara yol açar. Toplumsal krizle (daha doğrusu toplumkırımla) ekolojik kriz arasında bu nedenle çok sıkı bir bağ vardır. Her iki alandaki krizler birbirlerini sürekli besler. Tekel kârı, zorunlu olarak nüfus artışı, işsizlik, açlık ve yoksulluğa yol açarken, aynı nüfus patlaması işsizlik, yoksulluk ve açlığı gidermek için çevreyi tahribe yönelmek zorunda kalır. Ormanlar, bitkiler, hayvanlar dünyası büyük tehlike altına girer.

Şüphesiz bu durum tekellere daha fazla kâr olarak geri döner. Döngü devam ettikçe (örneğin nüfus on milyarı buldukça ve daha da çok büyüdükçe) Dünyanın kaldırma dengesi tamamen çözülür. Beklenen kıyamet böyle gerçekleşir. Büyümenin sağlıklı biçimiyle kanserli biçimi hücre düzeyinde nasıl şaşırarak kansere, ölüme yol açarsa, benzer tarzda tekellerin kârı büyümeleri de sağlıklı büyümeyi (toplumsal doğanın her düzeyinde) engelleyerek, toplumsal ve çevresel kanserolojik gelişmeyi tetiklemiştir. Kaldı ki, insan türünde biyolojik kanser hastalıklarının da bu toplumsal kanserlerin bir sonucu olarak geliştiği tıbben izah edilebilmektedir. İnsan türü gibi esnek zekâ düzeyi en yüksek olan bir varoluşun özgürlük ve seçim kabiliyeti herhalde bir karıncadan az değildir. Karıncaların işsiz kaldığı görülmüş müdür ki, insanlar mevcut zekâ halleriyle işsiz kalsınlar? Kâr kanunu gözetilmezse, yalnızca ekolojik düzenlemeler bile tek başına tüm işsizliği ortadan kaldıracak istihdam olanaklarına sahiptir. Ekolojik amaçlı istihdamlar bir yandan çevreyi kurtarıırken, diğer yandan işsizliğe de temelli son verebilir. Böylesi yüzlerce saha bulmak mümkündür. Fakat azami kâr kanununa göre kârlı olmadıklarından istihdamdan yoksun kılınırlar. Ekolojik kılma ve sistem arasındaki ilişki krizli ve sürdürülemez niteliktedir.

f- Sistemin hegemonik ideolojisi liberalizm, ne klasik ne de neo biçimleriyle çözümlenememektedir. Kelime anlamı özgürlük olan liberalizm, sıkı göreciliği olan bir kavramdır. Birine veya bir gruba özgürlük olan karşısına kölelik olarak yansımış ya da ilkçağ tanrı-kraları için azami özgürlük, köleci sınıf olarak karşısını yaratmıştır. Ortaçağ aristokrasisi için özgürlük, geniş köylü-serf yığınlarının köleliğiyle ancak mümkün olabilmıştır. Yeniçağın burjuvaları için liberalizm, yeni tarz köleler olan geniş proleter, yarı-proleter ve diğer emekçilerin asgari ücret köleliğiyle iç içe yürümüş-

tür. Resmi anlamıyla liberalizm, tüm ulus-devlet sınıfları için özgürlük iken, modern kullar olan vatandaşlar için işsizlik, ücretsiz çalışma, yoksulluk, açlık, eşitsizlik, özgürlüksüzlük ve demokrasi yoksunluğu demektir. Liberalizmin mutlak anlamda özgürlükçülük olmadığını iyi görmek gerekir. Hegel, devleti en iyi özgürlük aracı saymıştı. Ama ortaya çıktı ki, bu özgürlük ancak devlet sınıfları ve bürokrasi için geçerlidir. Diğer deyişle ekonomik ve iktidar tekelleri (seçkinler) için azami özgürlük olan, tüm ötekiler-diğerleri için her soydan köleliktir.

Liberalizmi ideoloji olarak tanımak büyük önem taşır. Sadece bireycilik, özgürlükçülük demek tanım için yetersizdir. Kavram olarak Fransız Devrimi'nde eşitlik ve kardeşlik kavramlarıyla birlikte öne çıktı: Meşhur Liberte, Egalite, Fraternite olarak. Merkezi bir kavram olarak sağında muhafazakârcılığı, solunda ise önce demokratçılığı sonra sosyalistleri buldu. Sistemi (kapitalist tekelcilik) devrimlere gereksinim duymadan, evrimle geliştirmek gibi mutedil bir görünüm takındı. Muhafazakârlar, ister evrimle ister devrimle olsun özgürlükçü gelişmeye tümenden karşıtlardı. Krallığı, aileciliği ve kiliseyi bağnazca savunuyorlardı. Sosyalistler ve demokratlar ise, değişimin daha hızlı olması için devrimleri zorunlu görüyorlardı. Hepsinin ortak paydası ise moderniteydi. Bazı itirazları olsa da, herkes kendini modernleştirmede idea sahibi görüyordu. En genel hatlarıyla dönüşüm geçirerek yaşamak modernist olmaya yetiyordu. Avrupa merkezli, temelleri kentleşmeyle atılan ve Rönesans, Reform ve Aydınlanma'yla hızlanan modern yaşam, üç ana ideolojinin de ortak ufkunu temsil ediyordu. Sorun kimin, kimlerin, hangi ideoloji ve partilerin, yöntem ve uygulamaların, eylem ve savaşların bu ufku en iyi yakalayacağına düğümleniyordu.

Liberalizm bu durumu çok iyi tespit etti. Modernitenin kapitalist damgalı olarak geliştiğini, daha da geliştirilebileceğini fark ederek, sağ ve solundaki ideoloji ve yapılanmalarla ustaca oynamakta gecikmedi. Kendini sağ ve sol liberalizm olarak böldü. Sağ liberalizmle muhafazakârları etkisizleştirip kendi içinde bir kanada dönüştürürken, sol liberalizmle de demokrat ve sosyalistleri kısmen kendi yedeğine yerleştirdi. Merkezi konuma böyle oturdu. Her kriz yoğunlaşmasında birini yedeğine alarak güçlenme yoluna gidebiliyordu. Aristokratların burjuvalaşmasıyla bir kesim tavizci işçinin sosyal demokratlaşması kriz yönetimleri boyunca gelişim kaydetti. Tekel kârından cüzi bir pay bunun için yetiyordu. 19. ve 20. yüzyılların sistem karşıtı muhalifleri böylelikle sadece etkisizleştirilmiyor, krizli bünyenin tüm süreçlerde yönetilmesi için yedek güç konumuna düşürülmüş oluyordu. Liberalizmin ideolojik hegemonyası böyle kuruluyordu.

Liberalizm ideolojik hegemonyasını sürdürmek için dört önemli ideolojik varyanttan yararlandı.

1- Milliyetçiliği etkili bir biçimde kullandı. Gerek iç ve dış savaşların meşrulaştırılmasında, gerek devlet eliyle ulus oluşturmada milliyetçilik liberalizmin gözde müttefikiydi. İlk eklektik halkayı oluşturuyordu. En ağır krizleri milli duyguları alevlen-

direrek atlatmada epey deneyim kazandı. Milliyetçilik, din seviyesinde kutsal bir ideolojiye büründürüldü. Bu örtü altında sadece krizler kolayca atlatılıp sürdürülmüyor, diğer yandan tekeller en ağır sömürü ve bozuk sistemlerini aynı örtüyle gizleyebiliyorlardı.

2- Geleneksel dinsel ideolojiye milliyetçilik rolü atfedildi. Liberalizm, ahlaki ve politik özelliklerinden boşalttığı geleneksel dinleri hegemonyası altında milliyetleştirdi. Daha doğrusu, milli din haline getirdi. Toplumda kökleri derinlerde yatan dini duygular kolayca milliyetçi renge boyanıp milliyetçilikle aynı, hatta daha fazla kaynaştırıcı rol oynadı. Bazen her iki ideoloji iç içe geçerek, ulusun etnik-dini temelde inşasına çalışıldı. Özellikle Yahudi ve İslam ideolojisi milliyetçilikle kolayca özdeşleştiler. Diğer dinler de (Hıristiyanlık, Uzakdoğu dinleri, Afrika eski dinsel gelenekleri) benzer konumu üstlenmede geri kalmadılar. Liberalizm de uygarlığın maddi kültürel mirasını devralan kapitalist uygarlığa manevi kültürel mirası dinsel kanalla taşımış ve entegre etmiş oluyordu. Sürdürülemez boyutlardaki sistem krizlerinin aşılmasında liberalizme eklenen dinsel milliyetçi ideolojilerin rolü göz ardı edilemez.

3- Pozitivist bilimcilik ideolojisi özellikle felsefi varyant olarak liberalizme güçlü katkı sundu. Doğal bilimlerin güçlü itibarından yararlanan pozitivist ideoloji, hem sağ hem de sol ideolojileri etkilemede başat rol oynadı. İdeolojilere kolayca bilimsel etiket olarak takılıp muazzam saptırmalara yol açtı. Özellikle tüm sol ideolojik çıkışlara damgasını vurdu. Reel sosyalizm bu konuda başı çekiyordu. Kapitalist modernizmin tuzağına pozitivist bilimcilikle düşüldü. Sağda ise, faşizm gücünü pozitivist bilimcilikten alan en önde gelen akım konumundaydı. Böylelikle pozitivism liberalizme en aşırı soldan en aşırı sağa kadar bir yelpazede ideolojik seçenekler sunuyordu. Gereken her mekân ve zaman koşullarında liberalizm bu seçenekleri kendisine eklemleyip kullanmakla sistemin yapısal krizlerini aşmada azami olarak yararlanmış oluyordu.

4- Cinsiyetçilik tarihte en çok liberalizm çağında ideolojik bir öge olarak geliştirilip kullanıldı. Cinsiyetçi toplumu devralan liberalizm, kadını sadece evde ücretsiz işçiye dönüştürmekle yetinmedi. Daha fazlasını cinsiyet objesi olarak metalaştırıp piyasaya sunmakla elde etti. Erkeklerde sadece emek metalaştırılırken, kadın bütün bedeni ve ruhuyla metalaştırıldı. Aslında en tehlikeli kölelik biçimi inşa edilmiş oluyordu. ‘Kocanın karısı’ iyi bir sıfat olmasa da, sınırlı bir istismara konu teşkil eder. Fakat tüm kişiliğiyle metalaşma, firavun köleliğinden daha kötü köle olmak anlamına gelir. Herkesin köleliğine açılmak, bir devlet veya kişinin kölesi olmaktan katbekat daha tehlikelidir. Modernitenin kadına kurduğu tuzak budur. Görünüşte özgürlüğe açılan kadın, en rezil istismar aracı konumuna düşmüş oluyordu. Reklâm araçlığından tutalım seks, porno araçlığına kadar temel istismar aracı kadındır. Rahatlıkla diyebilirim ki, kapitalizmin taşınmasında kadın en ağır yük altına konulmuştur.

Devletin ailedeki temsilcisi olarak erkek, kadın üzerinde hem sömürü hem de iktidarın geliştirilmesinden kendini sorumlu yetki sahibi olarak değerlendirir. Kadın üzerindeki geleneksel baskıyı yaygınlaştırarak, her erkeği iktidarın bir parçasına dönüştürür. Toplum bu yolla azami iktidarlaşıma sendromuna girer. Kadının statüsü erkek egemen topluma sınırsız iktidar duygusu ve düşüncesi verir. Öte yandan tavizci işçiliğin oluşumundan işsizliğe, ücretsiz işçilikten asgari ücretliye kadar her olumsuzlukta bedel ödetilen kadın emekçilerdir; kadının kendisidir. Liberalizmin eklektik cinsiyetçi ideolojisi bu durumu saptırıp farklı göstermekle kalmaz; bir de kadınlar için özenle geliştirilen ideolojik varyetlere dönüştürülür. Kendi eliyle kendi köleliğini benimsetmek gibi bir şey. Denilebilir ki, sistem ideolojik ve maddi olarak kadını istismar etmekle sadece en ağır krizlerini aşmıyor, kendi varoluşunu da sağlıyor ve güvence altına alıyor. Kadın genelde uygarlık tarihinin, özelde kapitalist modernitenin en eski ve en yeni sömürge ulusu konumundadır. Eğer her bakımdan sürdürülemez bir kriz durumu yaşanabiliyorsa, bunda kadın sömürgeleşmesinin payı başta gelmektedir.

Dünya kapitalist sistemi günümüzde küresel finans tekellerinin hegemonyasında sistemik genel bunalımı kadar finansa özgü krizleri de ortaklaşa yaşamaktadır. Sistemsel genel bunalımlar (Ekonomi karşıtlığından kaynaklanıyor), finansa özgü krizlerle (paranın üretiminden, altından, hatta Dolardan sıkça kopan çeşitli sanal kâğıt vb. argümanlarla temsil edilen) iç içe ve tarihinin en dip sürecini yaşamaktadır. Sistem şimdiye kadar esas olarak iki yolla bunalımlarını aşmıştı: Birincisi, sürekli çoğaltılan iktidar ve ulus-devletin maddi zor aygıtlarıyla. Bunlar her tür savaşlar, hapishaneler, tımarhaneler, hastaneler, işkenceler, gettolar ve en tehlikeli soykırımlar ve toplumkırımlardır. İkincisi, sürekli eklenerek geliştirilen liberal ideolojik hegemonya aygıtlarıyla. İdeoloji olarak merkezde kendisi ve eklentileri milliyetçilik, dincilik, bilimcilik ve cinsiyetçiliklerdir. Arada olarak okul, kışla, ibadetgâhlar, medya organları, üniversiteler ve en son internet ağları. Buna sanatın kültür endüstrisi haline getirilmesini de eklemek gerekir.

Fakat iki yolun da çözüm üretmek yerine kriz yönetimini geliştirmek gibi bir anlam içerdiğini sıradan bilim insanları bile kabul etmektedir. Eskisi kadar bile olsa, bunalım ve krizler aşılmıyor. Tersine, istisnai olan bunalım ve krizler genel, sürekli bir hal alırken, normal dönemler istisnai hal olarak birbirleriyle yer değiştiriyor. Uygarlık sistemlerinin temelinde bunalım öğeleri yatmakla birlikte, insan toplumu hiç bu kadar ağırla tanık olmamıştı. Toplumlar, eğer süreceklerse, kriz yönetimlerine uzun süre dayanamazlar. Ya çözülür ya dağılırlar; ya da direnir, yeni sistemler geliştirir, açarlar. Şimdi böylesi bir dönemden geçiyoruz.

B- Sistem Karşıtı Güçlerin Durumu

Sistem karşıtlığı kavram olarak çok problemlidir. Öncelikle uygarlığı da içermekte midir? Hangi yönleriyle içermekte veya dışlamaktadır? Sistemin moderniteyle ilişkisini nasıl görmektedir? Sistem modernitesine karşıt konum almadan, sistem dışında yeni bir sistem inşa edilebilir mi? Moderniteyi nasıl kavramaktadır, ikili karakterini tespit edebilmiş midir? Alternatif modernite kavrayışı var mıdır? Bu tür sorular yanıtlanmadan, sistem karşıtı güçler kavramı havada kalmış olur. Sadece geleceğe ilişkin projeleriyle değil, geçmişe ilişkin tarihleri de doğru çözümlenmeden, anlamlı bir sistem karşıtlığı geliştirmek zordur. Çözümlememde bu zorlukları aşmak ve sorulara potansiyel yanıtlar oluşturmak için demokratik uygarlık ve modernite kavramını esas aldım. Geçmişteki kısır döngülere düşmemek için bunun doğru bir yöntem ve alternatif arayışı olduğu kanısındayım.

Tüm sorunlu yapısına karşılık sistem karşıtı güçler bir gerçektir. En az sistem kadar çağımızı etkilemişlerdir. Belki kendi sistemlerini teorik ve pratik olarak realize edememişlerdir, ama büyük tecrübe birikimine sahip oldukları tartışmasızdır. Geniş bir yelpazeye sahip olan sistem karşıtı güçlerin aralarında önemli farklılıklar olmakla birlikte, birçok ortak değeri de paylaştıkları açıkça belirtilebilir.

Sistemle kapitalizm kastedilmektedir. Moderniteyi tümüyle kastettikleri söylemez. Modernitenin diğer iki boyutu olan endüstriyalizm ve ulus-devlet konusunda daha çok farklılaşmaktadırlar. Uygarlık konusunda bulanıktırlar. Karmaşık görüşleri ile çoğu kez karşıt kutuplarda yer alabiliyorlar. Gelecek ütopyalarının moderniteyi aştığı pek görülmez. Aşmayı değil, düzeltmeyi esas aldıkları belirtilebilir. Kapitalizmsiz bir modernite çoğunun programını karşılayabilir. Fakat bunun ancak bir ütopya olduğunu pek fark etmezler.

Sistem konusunda ve sistemin krizde olduğuna ilişkin genellikle ortak kanıya sahipler. Çıkış için ise aralarındaki farklar büyür. Evrimci değişimden devrimci değişime, barışçıl yöntemlerden savaşımlı yöntemlere kadar çok farklı yollar önerilir. Devlet ve iktidar değiştirmeyi devrim sananlar olduğu gibi, devletsiz ve iktidarsız toplumu önerenler de vardır. Hepsinin kökleri esas itibarıyla Fransız Devrimi'ne dayanır. Düşünce yapıları milliyetçilikten komünizme, dincilikten pozitivizme, feminizmden ekolojiye kadar geniş bir perspektif sunar. Oldukça iç içe oldukları halde bunu fark etmezler. Sosyal konuları hakkında yapılabilecek temel bir genellemeyle, orta sınıftan iktidar ve sermaye tekelleri dışında kalan ana kesimine dayandıkları söylenebilir. Kapitalizm karşısında durumları gittikçe güçleşen, belli bir modern eğitimden geçmiş aydınların öncülüğünü yaptığı bu hareketler, toplumun ezici çoğunluğunu kapsamaktan uzaktır. Çıkarı kapitalizmde olanlar kabaca yüzde on ise, muhaliflerinin de oranı bu seviyededir. Toplumun yüzde sekseni her iki kesim açısından kapitalist olmayan toplum olarak, çözümlenme ve çözümlerde özne değil, nesne konumundadır. Kapitalizm onlar üzerinde kârı hesaplarken, muhalifler ancak dışarıdan sürüklenilebilecek

bir yığın gözüyle değerlendirirler. Kapitalist moderniteyi aşamamalarının temelinde bu gerçeklik yatar.

Sistemin (kapitalist modernite olarak) sürdürülemez bir kriz yönetiminde yaşandığını belirtirken, yeni bir ‘devrimci durumdan’ bahsetmiyoruz. Devrimin objektif şartları olarak da değerlendirilen bu tip durumlar geçmiş tartışmalarda çok istismar edildi. Pek başarılı sonuçlar çıkarıldığı söylenemez. Krizlerden bol bol kriz yönetimleri çıkarken, daha sert karşıdevrimler de çıkabiliyor. Belki de şansı en yaver giden devrimdir. Kaldı ki, devrimlerin dönüşümlerdeki rolü genellikle abartılmış, çoğunlukla da yanlış çözümlenmiştir. Temel dönüşümleri devrimler değil, sistem farklılıkları gerçekleştirir. Devrimler ancak dahil oldukları sistem içinde anlamlı değişikliklere yol açabilir. Şüphesiz sistem karşıtı güçlerin bunalım ve krizlerden şiddetle etkiledikleri doğrudur. Fakat tüm umutları bunalımlardan çıkacak sonuçlara bağlamak yanlıştır. Geçmişte bu yönlü yanlışlıklara çokça düşüldü. Derin hayal kırıklıkları yaşandı.

Reel sosyalizmin, sosyal demokrasinin ve ulusal kurtuluş akımlarının bir yüzyılı bile pek aşamadan kapitalizme eklemlenmesi, sistem karşıtları üzerinde derin olumsuzluklara yol açtı. Hareketler güç kaybına uğradı. Bu durum aslında bünyelerindeki yetersizlikler, yanlış ideoloji ve programatik görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Zihniyet ve yapılanmaları incelendiğinde, liberalizm ve moderniteyi pek aşamadıkları görülecektir. Liberalizmin en sağ reel solu olmaları er geç liberalizmle sonuçlanmalarının önünde engel değildir. Kapitalist tekellere eklemlenmeleri ise, modernite anlayışlarıyla bağlantılıdır. Postmodernizm, radikal dincilik, feminist ve ekolojik hareketler daha çok bu gelişmelere duyulan tepkinin sonucu olarak ortaya çıkan yeni hareketlerdir. Fakat mevcut ideolojik ve pratik konuları daha eski olan sistem karşıtları kadar etkili olabileceklerini kuşkulu kılmaktadır. Neoliberalizm ve radikal dincilikler bu nedenle biraz etkili olabiliyorlar. Sistem karşıtlığının bu nedenlerle radikal entelektüel, ahlaki ve politik yenilenmeye ihtiyacı vardır. Bu ana çerçevede içinde sistem karşıtı güçleri daha yakından tanımak önemlidir, gereklidir ve yararlıdır.

a- Reel Sosyalizmin Mirası

Kapitalist sisteme ilk bilinçli tepki veren hareketlerin başında gelmektedir. Kurucuları K. Marks ve F. Engels’in deyişiyle, üç ana kaynaktan beslenerek karşı-sistemlerini geliştirmeye çalışmışlardır. Bunlar Alman ideolojisi, İngiliz ekonomi-politiği ve Fransız ütöpik sosyalizmidir. Öyle anlaşılıyor ki, Alman ideolojisinden diyalektik materyalizmi, İngiliz ekonomi-politiğinden değer teorilerini, Fransız ütöpik sosyalizminden sınıf mücadelesi teorilerini almışlardır. Üçünden oluşturdukları sentezle kendi yorumlarını geliştirmişlerdir. Yaşadıkları ve ilk muhalefet yaptıkları dönemin 1840-1850’ler kapitalizminin ciddi bunalımına rastlaması üzerlerinde etkileyici olmuştur. Sistemin hemen yıkılabileceğine dair umutlar belirmiştir. Almanya’nın ulusal birlik, Fransa’nın ise cumhuriyet sorunları gündemdedir. İngiltere sistemin

hegemon gücü olarak zirve yapmaktadır. 1848 Avrupa halk devrimleri, umutlarının gerçekleşebileceğine dair işaret sayılmıştır. **Komünist Manifesto** bu devrimlerin genel programı olarak düşünülmüştür. Komünistler Ligi ise, ilk genel enternasyonal parti veya örgüt olarak kurulmuştur. Bu iki çalışma kapitalizmin bunalımından ve halkçı devrimci hareketlerden başarı ve zafer beklediklerini açıkça göstermektedir.

Devrimler bastırılınca, kapitalizmi daha derinliğine inceleme gereği duymuşlardır. K. Marks sürgün olarak Londra'ya, kapitalizmin Kâbe'sine yerleşmiştir. F. Engels'le sıkça görüşmektedir. 1864 Birinci Enternasyonal çalışmaları bu dönemin ürünüdür. Devrimin gecikebileceği, dolayısıyla evrimci çalışmanın uzun süre gerekebileceği bu dönemin diğer önemli bir gelişmesidir. Sendika ve parlamenter çalışma uygun görülmüştür. 1871 Fransız Paris Komünü ayaklanmaları umutlarını tazelemişse de, erken bastırılması diktatörlük, iktidar ve devlet konularında daha çok düşünmelerini beraberinde getirmiştir. Merkezi ulus-devletten yana çıkmaları, anarşistlerin muhalefetine yol açtığı gibi, ilk revizyon tartışmalarını da beraberinde getirmiştir.

İkinci Enternasyonal'ın 1880'lerde yeniden ilanı ulusal şovenizmin gölgesi altında yapılmıştır. V. I. Lenin, **Proletarya Enternasyonalizmi ve Dönek Kautsky** adlı çalışmasıyla bu süreci revizyonistlikle suçlayacaktır. Alman Sosyal Demokrat Partisi (Birinci Parti) daha bu dönemde revizyonizmin (Bernstein) başını çekmekle suçlanacaktır. Rus Ekim Devrimi, komünist ütopyanın gerçekleşebileceğine dair (Paris Komünü'nün başaramadığını başarma) umutları daha da güçlendirmiştir. Bu devrim dünya çapında gelişmelere yol açmıştır. Anadolu Türk-Kürt ulusal kurtuluş hareketini destekleyerek, ulusal hareketler çağının daha üst düzeyde ve başarıyla gelişmelerine katkı sunmak bu doğrultudaki ilk adımlardandır. Lenin'in erken ölümü, tasfiyecilikle mücadele denen dönem, sosyalist inşa, İkinci Dünya Savaşında anti-faşist mücadele, soğuk savaş döneminde NATO'ya karşı Varşova Paktı, uzay çalışmaları, kapitalizmle ekonomik yarış ve ulusal kurtuluş hareketlerinin yaygın desteği ana bilânçoyu oluşturur. Bu dönemlerde 1920'lerde Üçüncü Enternasyonal yenilenmiş, ama tıpkı İkinci Enternasyonal gibi ulus-devlet çözümsüzlüğü nedeniyle içten tasfiyeyi yaşamıştır. Sovyet Rusya yeni bir hegemonik aday olarak dünyanın üçte birinde etkili olabilmiştir. Ulus-devlet içindeki sosyalist hareketleri kaderine terk ederek, aynı revizyonist yola (Birinci Alman Sosyal Demokrat Partisi) sapmıştır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi artık kapitalizmin yolcusudur. Kısa süreli Çin (1960-76 Mao dönemi) ve Arnavutluk direnişi sonuç getirmemiştir. Ulusal kurtuluş hareketleri ve sendikalist işçi hareketinin daha erkenden kapitalist sisteme entegre olmaları, 1980'lerde Çin'in, 1990'da Rusya ve müttefiklerinin reel sosyalizmden vazgeçişlerini resmen ilan etmeleriyle de bir dönem kapanmıştır.

Reel-sosyalistler olaraklandırılmalarına yol açan yaklaşık iki yüz yıllık (Fransız İhtilâli'ni esas alırsak) deneyim, bu hareketleri değerlendirmemize imkân vermektedir.

1- Daha çok özel tekelcilere karşı çıktıkları, devlet kapitalizmini hem iktidar hem de sermaye tekeli olarak eleştiri dışı bıraktıkları anlaşılmaktadır. İktidar ve devlet tahlillerini çok yüzeysel geçiştirmeleri bu ana temayülleri nedeniyledir. Kendileri devlet ve iktidar gücü olarak sosyalizmin inşa edileceğine derinden inanmışlardır. Başka yol düşünmemektedirler. Demokrasiyi bile her iki sınıf (burjuva-proletarya) açısından bir nevi diktatörlük olarak yorumlamaktadırlar. Dayandıkları İngiliz ekonomi-politiği nedeniyle çok dar bir kapitalizm çözümlenmesi geliştirmişlerdir.

2- Modernitenin sınıf temelinden habersiz görünmektedirler veya çözümlenme konusunu yapmayı pek gerekli görmemişlerdir. Yaptıklarında ise tam bir sağ sapma örneği sergilemişlerdir. Modernitenin ilk ayağı kapitalizmi bile patron-işçi, kâr-ücret, değer-artı değer temelinin ötesine taşıramamışlardır. Kapitalizmin daha Sümerlerden beri varlığına rastlanan bir birikim tarzı olduğunu görmemişlerdir. Üç yüz yıllık İtalyan şehir kapitalizmini sistemin başlangıcı saymamışlardır. 16. yüzyıl İngiliz-Hollanda kapitalist çıkışı bir nevi tarihin başlangıcı sayılmıştır. Modernitenin ikinci önemli ayağı olan endüstriyalizm övülmüştür. Kapitalizmle niteliksel bağı ve sonraki sakıncaları eleştiri konusu yapılmamış, tersine kurtarıcı rol atfedilmiştir. Ulus-devlet ayağı da ileri sayılarak daha sonra ulusal ve sosyal şovenizme kapıyı aralamışlardır. Konfederalizm yerine merkezi ulus-devleti yeğlemişlerdir. Geleneksel uygarlık tarihçileri gibi, modernitenin diğer yüzünü gerilik, uykuda olma, barbarlık, gerici hareketler, tarihin çarkını tersine çevirme olarak değerlendirmekten kendilerini alıkoyamamışlardır.

3- İdeolojik olarak pozitivistimin en kaba materyalist biçimini bilimsellik olarak kabul etmekle bu alanda da tarihi bir yanlışlığa düşmüşlerdir. İnşa ettikleri sosyalizmi, Darwin ve Newton'un biyoloji ve fizik alanında gerçekleştirdikleri ile eş düzeyde bilimsel saymışlardır. Sosyolojik yaklaşımları kaba bir Darwincilik olmaktan öteye gidememiştir. Toplumsal doğanın niteliksel farkını belirleme gereği duymayıp, Birinci Doğayla aynı nitelikte kanunlara tabi olduklarına inanarak, katı bir determinizme kapıyı açık bırakmışlardır. Sonraki gelişmeler bu açık kapıdan yararlanarak en vulger yorumları bile katı bilimsel gerçeklerle eş saymışlardır.

4- Genelde iktidar, özelde ulus-devlet tahliline girişmemişler, sadece burjuvazinin işlevini çeviren komisyonlardan ibaret saymışlardır. İktidarın, özellikle ulus-devletin yoğunlaşmış tekelci kapitalizm olduğunu çözememeleri teorilerinin en eksik yanındır. Yaptıkları çözümlenmeler ise, ulus-devletin olumlanmasından öte bir şey değildir. Sosyalizmin en iyi ulus-devletle inşa edilebileceğinden emindirler. Hegel'in devlet çözümlenmesini aşamadıkları gibi, ele geçirilmesi halinde devleti istedikleri her tür düzenleme ve özgürlük-eşitlik geliştirme aracı olarak kullanabileceklerinden dahi kuşkuları yoktur. Sosyalizm-demokrasi ilişkisi en yüzeysel ve yanlış değindikleri konuların başında gelmektedir. Çin ve Rus Devrimleri bu yaklaşımlar doğrultusunda gelişmiştir. Diğer ulusal kurtuluş ve sosyal demokrat iktidar uygulamaları da pek farklı

olmamıştır. Özel kapitalizmden farkları, devlet kapitalizmini yeğlemiş olmalarıdır. İktidar uygulamaları bu gerçeği net olarak ortaya koymuştur.

5- Uygarlık eleştirileri çok daha sığ ve azdır. Kapitalist uygarlık aşamasının tarihsel uygarlıkların bir parçası, ana zincirin son halkası olduğundan pek bahsetmemişlerdir. İktidarın tarihsel kümülâtif birikim karakterini belirleme gereği duymamışlardır. Rahatlıkla kendi sistemlerinin de benzer bir iktidar ve uygarlık olabileceğini mesele yapmamışlardır. İktidarın birikmiş sermaye, kir, savaş, yalan, çirkinlik, işkence olduğunu anlamak yerine, tarihte nasıl bir ilerleme aracı olabileceğine dair teori üretmeye çalışmışlardır. Tarih bu görüşlerinde haksız ve yanlış olduklarını kanıtlamıştır.

6- Tarihin ikinci yüzü, bağlı göründükleri tarihsel diyalektiğin ikinci kutbu olarak anti-uygarlık güçlerini çözümüleme gereği duymamışlardır. Bu güçlere ilişkin yaptıkları yorumlar ise çoğunlukla olumsuzdur. Kapitalist sömürgeciliğin bile Amerika, Asya ve Afrika'daki ilerlemeciliğinden bahsetmekten geri kalmamışlardır. Karşıtlarını eski toplumu savunmakla eleştirmişlerdir.

Uygarlığın karşıt kutbunun muazzam bir ağırlığa, demokratik geleneğe, direniş ve özgürlüğe, eşitlik ve adalet arayışlarına, komünalite deneyimlerine sahip olduklarını görememeleri, burjuva ve küçük burjuva sınıf gerçeklikleriyle yakından bağlantılıdır. Göremezler, çünkü bu sınıflardan gelenlerin bu gerçekleri görececek gözleri yoktur.

7- Toplumsal doğaya ilişkin pozitivist evrenselci, çizgisel-ilerlemeci yaklaşım kendilerini er geç gerçekleştirecek bir sosyalizm anlayışına götürmüştür. Kutsal Kitaplardaki eskatoloji (ahret inancı) bir nevi sosyalizm olarak yansıma bulmuştur. Toplumlar ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist olarak, düz bir çizgide gelişen modeller olarak tasvir edilmiştir. Burada bir nevi kader anlayışı söz konusudur. Derinden etkilendiğimiz bu dogmatik anlayışların kökeninde dinsel kader ve ahret inancının yattığını fark etmek acı ve geç olmuştur. Toplumsal doğanın esas olarak ahlaki ve politik nitelikte olduğu, uygarlık sistemlerinin bu nitelikleri aşındırdığı, yerine kaba hukuk kuralları ve devlet idaresini yerleştirdiği, kapitalist modernitenin bu süreci sınırsız, derinliğine ve genişliğine geliştirdiği, bunun ekonomik, toplumsal, iktidarsal ve devletsel kriz olduğu çözümlenememiştir. Doğru, iyi ve güzel olanın toplumun ancak ahlaki ve politik niteliğini tam sağlayarak, bunun için demokratik siyasetle yürüyen bir demokratik konfederal sistem olduğu gerçeği öngörülmemiştir. Bu yönlü çözümleme ve çözümler gelişmemiştir. Özgür, eşit ve demokratik toplumun iktidar ve devlet aygıtlarıyla oluşturulamayacağını, tersine bu aygıtlarla çeliştiğini görememişler; her ikisinin ancak birbirlerinin varlığını kabul temeline dayanan ilkel bir barışla bir arada yaşayabileceklerinin teori ve pratiğini geliştirememişlerdir. Temel paradigma devrim-iktidar-sosyalizm olarak öngörülünce, sonuçta devlet kapitalizminden başka bir şeyin oluşmayacağına şaşırılmamalıdır.

Reel sosyalist hareketin devlet kapitalizmiyle sonuçlanmasının diğeri bir anlamı sınıf temelleriyle ilgilidir. Tekrar belirtmek gerekir ki, özel tekellerden umduğunu bulamayan, sermaye biriktiremeyen, hatta eldekini de eriten burjuva ve küçük burjuvalarla çoğu bu sınıflardan gelme bürokrasinin tek seçeneği, devlet eliyle kolektif sermayedar olmaktır. Milli burjuvazi, milli kapitalizm denilen olgu da bundan başka bir şey değildir. Devlet kapitalizmiyle kolektif bir tekel, diğeri bir söylemle ulus-devlet olarak çok güçlü bir konum kazanmış oluyorlar. Reel sosyalizmin ulus-devletçiliği bu nedenle daha güçlüdür. Bu maddi temel, moderniteyle kolayca uzlaşma ve bütünleşmelerini de açıklıyor.

8- Feminizm, ekoloji ve kültürel hareketler sınıf mücadelesine engel olarak görülmüştür. Kadının sadece emeği ile değil, tüm beden ve ruhuyla yaşadığı ağır sömürgecilik kapsamlı çözümlenelere tabi tutulmamıştır. Burjuva hukukunun eşitlik ölçüleri aşılmamıştır. Tarihin en eski ve en yeni, çoğunlukla ücretsiz ve çok az ücretli olan bu emekçisi, erkek egemen tarih gereği nesne olmaktan öteye anlam ifade etmemiştir. Çözümlenen sınıfın erkek olduğu açıktır. Ekolojiye de benzer yaklaşımıştır. Böylesi sorunlar öngörülemediği gibi, sınıf mücadelesinin bütünselliğine olumsuz yansiyebileceği ileri sürülmüştür. Kültürel hareketler ise eskinin canlandırılması, sınıf mücadelesinin diğeri bozucu bir unsur olarak değerlendirilmekten kurtulamamıştır. Sonuç tüm olası müttetiklerinden kopuk, ekonomizme boğulmuş soyut bir sınıfçılık olarak yansımıştır.

9- Sınıfsallaşma ahlaki ve politik anlamda olumsuz bir gelişme olarak görülmemiş; iyi, ilerici, özgürlüğün gereği, zorunlu bir aşama olarak değerlendirilmiştir. Objektif olarak sınıfsal oluşumu meşru görmeyen iktidar ve devlet sınıflarına hizmet olduğu kavranamamıştır. Kölelik, serflik ve proleterlik tarihsel ilerleme ve doğaya karşı özgürlük için ödenmesi gereken bedeller olarak yorumlanmıştır. Tersine, her üç sınıfsallaşma biçiminin aynı özde olduğu, ilerleme ve özgürlükle alakalı olamayacağı, ahlaki ve politik toplumun bu oluşumlarla birlikte yaşayamayacağı, ancak bu yönlü sınıfsallaşmaya karşı ahlaki, politik ve entelektüel mücadele gerektiği karşı bir yorum olarak rahatlıkla belirtilebilir.

İki yüz yıllık reel-sosyalist hareketin bugünkü mirasçıları sınırlı da olsa özeleştiril bir konum almış olmakla birlikte, köklü bir dönüşüm yaşadıkları söylenebilir. Büyük bir güven bunalımı ve zayıflama döneminden geçmektedirler. Yine de tarihte yeri olan bir harektir. Kapitalist sistemi aşmamış da olsalar, oldukça uğraştırmışlardır. Bugüne gelmenin olumlu ve olumsuz pay sahiplerindedir. Yaşadıkları bunalım sistemin yapısal bunalımının bir parçasıdır. Yine de tüm sistem karşıtlarını en çok etkilemiş bir hareket olan reel sosyalizmi bir aşama kabul edip, mirasından çıkarılacak derslerle demokratik modernite inşasının bir parçası olarak değerlendirerek tavır ve ittifak geliştirmek en doğru yaklaşım olacaktır.

b- Anarşizmi Yeniden Değerlendirmek

Reel sosyalizmle yaşıt olan ve Fransız Devrimi'nde kök bulan anarşist hareketler reel sosyalizmin çözülüşü, daha doğrusu sistemle bütünleşmesi sonrasında yeniden değerlendirmeyi hak etmektedir. Ünlü temsilcileri Proudhon, Bakunin ve Kropotkin'in eleştirilerinde tümüyle haksız olmadıkları (sisteme ve reel sosyalizme ilişkin) bugün daha iyi anlaşılmalıdır. Kapitalizmi yalnız özel ve devlet tekeli olarak değil, modernite olarak da eleştirmekten geri kalmayan bir hareket olarak, sistemin en karşıt ucunda yer almayla dikkat çekerler. İktidara hem moralist, hem politik açıdan yönelttikleri eleştiriler önemli gerçeklik payı taşımaktadır. Geldikleri sosyal yapıların hareket üzerinde etkileri belirgindir. Kapitalizmin iktidardan düşürdüğü aristokrat kesimlerle eskiye göre göreceli olarak durumlarını daha da kötüleştirdiği şehir zanaat-kârlarının sınıfsal tepkileri bu gerçeği yansıtır. Bireysel kalmaları, güçlü taban bulamamaları, karşıt sistem geliştirememeleri sosyal yapılarıyla yakından bağlantılıdır. Kapitalizmin ne yaptığını iyi biliyorlar, fakat neyi yapmaları gerektiğini iyi bilmiyorlar. Görüşlerini kısaca toparlarsak;

1- Kapitalist sistemi en soldan eleştirmektedirler. Ahlaki ve politik toplumu dağıttığını daha iyi kavlıyorlar. Marksistler gibi ilerici rol atfetmiyorlar. Dağıttığı toplumlara yaklaşımları daha olumludur. Gerici ve çürümeye mahkûm görmüyorlar. Ayakta kalmalarını daha ahlaki ve politik buluyorlar.

2- İktidar ve devlet yaklaşımları Marksistlere göre daha kapsamlı ve gerçekçidir. İktidarın mutlak kötülük olduğunu söyleyen Bakunin'dir. Fakat her ne pahasına olursa olsun iktidar ve devletin hemen kaldırılmasını talep etmeleri ütöpik olup, pratikte fazla gerçekleşme şansı olmayan yaklaşımlardır. Devlet ve iktidara dayalı sosyalizmin inşa edilemeyeceğini, belki de daha tehlikeli bürokratik bir kapitalizmle sonuçlanacağını öngörebilmişlerdir.

3- Merkezi ulus-devlet inşasının tüm işçi sınıfı ve halk hareketleri için felaket olacağını ve umutlarına büyük darbe indireceğini öngörmeleri gerçekçidir. Almanya ve İtalya'nın birliği konusunda Marksistlerle giriştikleri eleştirilerde de haklı çıkmışlardır. Tarihin ulus-devlet lehinde gelişim göstermesinin eşitlik ve özgürlük ütopyaları için büyük kayıp anlamına geldiğini söylemeleri ve Marksistlerin ulus-devletten yana tavır almalarını şiddetle eleştirip ihanetle suçlamaları belirtilmesi gereken önemli hususlardır. Kendileri konfederalizmi savunmuştur.

4- Bürokratizme, endüstriyalizme, kentleşmeye yönelik görüş ve eleştirileri de önemli oranda doğrulanmıştır. Erkenden anti-faşist ve ekolojik tavır geliştirmelerinde bu görüş ve eleştirilerinin önemli payı bulunmaktadır.

5- Reel sosyalizme yönelttikleri eleştiriler de sistemin çözülmesiyle doğrulanmıştır. Kurulanan sosyalizm değil, bürokratik devlet kapitalizmi olduğunu en iyi teşhis eden kesimdir.

Oldukça önemli ve doğrulanmış bu görüş ve eleştirilerine rağmen, anarşist hareketin reel sosyalizme göre kitleselleşip pratik uygulama şansı bulamaması düşündürücüdür. Bu sanıyorum teorilerindeki ciddi bir eksiklik ve sakatlıktan kaynaklanmaktadır. Uygarlık çözümlerinin eksikliği ve uygulanabilir bir sistem geliştirememeleri bunda önemli rol oynamıştır. Tarihsel-toplum çözümleri ve çözüm önerileri de pek geliştirilmemiştir. Ayrıca kendileri de pozitivist felsefenin etkisini taşımaktadır. Avrupa merkezli sosyal bilimin pek dışına çıktıkları söylenemez. En önemli eksiklikleri, bence demokratik siyaset ve modernite konusunda sistematik düşünce ve yapılanma içine girememeleridir. Görüş ve eleştirilerinin doğruluğuna ilişkin gösterdikleri titiz çabayı sistemleştirme ve uygulama konusunda sergileyememişlerdir. Belki de sınıfsal konuları buna engeldir. Diğer önemli bir engel, teorik görüşlerinde ve pratik yaşamlarında her türlü otoriteye duydukları tepkidir. İktidar ve devletin otoritesine duydukları haklı tepkiyi tüm otorite ve düzen biçimlenişine yansıtmaları, demokratik moderniteyi teorik ve pratik olarak gündemleştirmelerini etkilemiştir. En önemli özeleştirisi konusunun demokratik otoritenin meşruiyetini ve demokratik modernitenin gerekliliğini görememeleri olduğu kanısındayım. Ayrıca ulus-devlet yerine demokratik ulus seçeneğini geliştirmeyişleri de önemli bir eksiklik ve özeleştirisi konusudur.

Günümüzde reel sosyalizmin çözümlüğü, ekolojik ve feminist hareketlerin gelişmesi, sivil toplumculuğun genel bir kabarma sergilemesi şüphesiz anarşistler üzerinde olumlu etki bırakmıştır. Fakat haklı çıktıklarını tekrarlamaları fazla anlam ifade etmiyor. Yanıtlamaları gereken soru, neden iddialı bir sistem eylemliliğini, inşasını geliştirmedikleridir. Bu da akla teori ile yaşamları arasındaki derin uçurumu getirmektedir. Çokça eleştirdikleri modern yaşamı acaba kendileri aşabilmiş midirler? Daha doğrusu, bu konuda ne kadar tutarlıdır? Avrupa merkezli yaşam tarzını bırakıp, gerçek bir küresel demokratik modernliğe adım atabilecekler mi?

Benzer soru ve eleştirileri çoğaltmak mümkündür. Önemli olan tarihte büyük fedakârlıklar göstermiş olan, önemli düşünürleri bağrında taşıyan, görüş ve eleştirileriyle entelektüel camiada önemli yer tutan bu hareketin ve mirasının tutarlı, gelişebilir bir sistem karşıtı sistem içinde toparlanabilmesidir. Anarşistlerin reel sosyalistlere göre daha rahat bir özeleştirisi ile güncel pratiğe yönelmeleri beklenebilir. Ekonomik, sosyal, siyasal, entelektüel ve etik mücadelelerinde hak ettikleri yeri almaları önemini korumaktadır. Ortadoğu zemininde hızlanan uygarlık ve kültür boyutları da öne çıkmış bulunan mücadelelerde anarşistlerin hem kendilerini yenilemeleri, hem de güçlü katkılarda bulunmaları mümkündür. Demokratik modernite sisteminin yeniden inşası çalışmalarında ittifak geliştirilmesi gereken önemli güçlerden birisidir.

c- Feminizm: En Eski Sömürgecin Başkaldırısı

Feminizm kavramı Türkçesiyle kadıncılık hareketi anlamında kadın sorununu tam nitelenmekten uzak olup, karşıtı erkekçilik olarak tasarlandığından daha da kısırlı-

ğa götürebilir. Sanki sadece egemen erkeğin ezilen kadınıymış gibi bir anlamı yanıttmaktadır. Hâlbuki kadın gerçekliği daha kapsamlıdır. Cinsiyetin ötesinde kapsamlı ekonomik, sosyal ve siyasal boyutları olan anlamlar içermektedir. Eğer sömürgecilik kavramını ülke ve ulus bazından çıkarıp insan gruplarına indirgersek, kadının konumunu rahatlıkla en eski sömürge olarak tanımlayabiliriz. Gerçekten ruh ve beden olarak hiçbir toplumsal olgu kadın kadar sömürgeciliği tanımamıştır. Kadının sınırları kolay belirlenemeyen bir sömürge statüsünde tutulduğu anlaşılacak durumundadır.

Tüm bilimlere olduğu gibi sosyal bilimlere de damgasını vurmuş erkeklik söyleminde kadından bahseden satırlar, gerçekliğe hiç dokunmayan propagandatıf yaklaşımlarla yüklüdür. Kadının gerçek statüsü bu söylemlerle tıpkı uygarlık tarihlerinin sınıf, sömürü, baskı ve işkenceyi örtbas etmesi gibi belki de kırk kez örtülmektedir. Feminizm yerine jineoloji (kadın bilimi) kavramı amacı daha iyi karşılayabilir. Jineoloji'nin ortaya çıkaracağı gerçekler herhalde teolojinin, eskatolojinin, politikolojinin, pedagojinin, velhasıl sosyolojinin birçok bölümlerine ilişkin loji'lerden daha az gerçeklik payı taşımayacaktır. Kadının toplumsal doğanın hem fizik hem de anlam olarak en geniş bölümünü teşkil ettiği tartışma götürmez. O zaman neden çok önemli olan bu toplumsal doğa parçası bilime konu edilmesin? Pedagoji gibi çocuk eğitim ve terbiyesine kadar bölümlenmiş sosyolojinin jineolojiyi oluşturmaması, egemen erkek söylemli olmasından başka bir hususla izah edilemez.

Kadın doğası karanlıkta kaldıkça, tüm toplum doğası aydınlanmamış olarak kalacaktır. Toplumsal doğanın gerçek ve kapsamlı aydınlanması, ancak kadın doğasının kapsamlı ve gerçekçi aydınlanmasıyla mümkündür. Kadının sömürgeleşme tarihinden ekonomik, sosyal, siyasal ve zihinsel sömürgeleştirilmesine kadar konumunun açıklığa kavuşturulması, tarihin diğer tüm konularının ve güncel toplumun her yönüne açıklığa kavuşmasında büyük katkıda bulunacaktır.

Şüphesiz kadının statüsünün açıklığa kavuşması meselenin bir boyutudur. Daha önemli boyut kurtuluş sorunuyla ilgilidir. Diğer deyişle sorunun çözümü daha büyük önem taşımaktadır. Toplumun genel özgürlük düzeyinin kadının özgürlük düzeyiyle orantılı olduğu çokça söylenir. Doğru olan bu deyim için nasıl doldurulacağı önemlidir. Kadının özgürlüğü, eşitliği sadece toplumsal özgürlük ve eşitliği belirlemiyor. Bunun için gerekli teori, program, örgüt ve eylem düzenekleri gerektiriyor. Daha da önemlisi, kadınsız demokratik siyasetin olamayacağını, hatta sınıf politikacılığının bile eksik kalacağını, barışın ve çevrenin geliştirilip korunamayacağını da gösteriyor.

Kadını kutsal ana, temel namus, vazgeçilmez, onsuз olunmaz eş statüsünden çıkarıp bir özne-nesne toplamı olarak araştırmaya almak gerekir. Tabii bu araştırmaları aşk soytarılıklarından öncelikle korumak gerekir. Hatta araştırmmanın en önemli bir boyutunu aşk adı altında örtbas edilen büyük alçaklıkları (başta tecavüz, cinayet, dayak, bini bir para eden küfürler) sergilemesi gerekir. Heredot'un deyişiyile "Tüm Do-

ğu-Batı savaşları kadın yüzünden olmuştur” sözü ancak bir gerçeği açıklayabilir. O da sömürge olarak değer kazandığı, bu nedenle önemli savaşlara konu edildiğidir. Uygarlık tarihi böyle olduğu gibi, kapitalist modernite bin kat daha ağır ve çok yönlülük kazanmış bir kadın sömürgeleştirilmesini temsil ediyor. Kimliğine kazınmış oluyor. Tüm emeklerin anası, ücretsiz emeğin sahibi, en düşük ücretli işçi, en çok işsiz, erkeğinin sınırsız iştah ve baskı kaynağı, düzenin çocuk doğurma makinesi, yetiştirme ebesi, reklam aracı, seks-porno aracı vb. olarak sömürgeleştirilmesi uzayıp gider. Kapitalizm, hiçbir sömürü düzeneğinde olmadığı kadar kadına ilişkin sömürü düzeneği geliştirmiştir. İstemese de tekrar tekrar kadın statüsüne dönmek acı oluyor. Ama gerçeklerin dili sömürülenler için başka türlü de olmuyor.

Feminist hareket bu gerçeklerin ışığında şüphesiz en radikal sistem karşıtı hareket olmak durumundadır. Modern haliyle yine kökenlerini Fransız Devrimi’ne dayandırabileceğimiz kadın hareketi birkaç aşamadan sonra günümüze kadar gelebilmiştir. İlk aşamada hukuki eşitlik peşinde koşulmuştur. Fazla anlam ifade etmeyen bu eşitlik günümüzde yaygınca sağlanmış gibidir. Ama içeriğinin boş olduğunu iyi bilmek gerekir. İnsan hakları, ekonomik, sosyal, siyasal haklar gibi diğer haklarda da biçimsel gelişmeler vardır. Görünüşte kadın, erkek kadar eşit ve özgürdür. Halbuki en önemli kandırmaca bu eşitlik ve özgürlük tarzında gizlidir. Sadece resmi modernitenin değil, tüm hiyerarşik ve uygarlık dönemlerinin tüm toplumsal dokularında zihnen ve bedenen tutsaklaştırdığı, en derin kölece çalıştırdığı kadının özgürlüğü, eşitliği, demokrasisi çok kapsamlı teorik çalışmalar, ideolojik mücadeleler, programatik ve örgütsel faaliyetler, en önemlisi de güçlü eylemler gerektirir. Bunlar olmaksızın feminizm ve kadın çalışmaları sistemi rahatlatmaya çalışan liberal kadın faaliyetlerinden öte bir anlam taşımaz.

Kadın biliminin gelişmesi halinde sorunlarının çözümünü bir örnekle açıklamak hayli öğretici olacaktır: Cinsellik içgüdüsünün yaşamın en eski öğrenim biçimlerinin başında geldiğini anlamak gerekir. Yaşamın kendini sürdürme ihtiyacına cevaptır. Bireyin sonsuz yaşama olanaksızlığı, çözümü bir’i kendini tekrar üretme potansiyelini geliştirmeye zorlamıştır. Cinsel güdü denen şey, bu potansiyelin uygun koşullarda üreyerek yaşamı sürdürmesidir. Bir nevi soyun tükenmesi tehlikesine ve ölüme çare oluyor. Hücrenin ilk bölünmesi, bir olan hücrenin çoklaşarak kendini ölümsüz kılmasıdır. Daha da genelleştirirsek, evrenin kendini yutmak isteyen boşluğa, yokluğa karşı kendini sürekli çeşitlendirip çoğaltarak sonsuzlaşma eğiliminin canlı yaşamında devam etme olayıdır.

Bu evrensel olayın insan türünde devam ettiği bir veya birey daha çok kadındır. Çoğalma kadının bedeninde gerçekleşmektedir. Erkeğin rolü bu olayda son derece talidir. Dolayısıyla soy sürdürme olayında tüm sorumluluğun kadında olması bilimsel olarak anlaşılır bir husustur. Kaldı ki, kadın sadece cenini karnında taşımak, büyütme ve doğurmakla kalmaz. Neredeyse ölümüne kadar bakım sorumluluğunu da do-

ğal olarak taşır. O halde bu olaydan çıkarmamız gereken ilk sonuç, tüm cinsel ilişkiler konusunda kadının mutlak söz sahibi olmasıdır. Çünkü her cinsel ilişki kadın için potansiyel olarak altından kalkılması çok güç sorunları beraberinde getiriyor. On çocuk doğuracak kadının fiziksel olarak ve hatta ruhen ölümden beter hallere düştüğünü anlamak gerekir.

Erkeğin cinselliğe bakışı daha çarpık ve sorumsuzcadır. Bunda cehalet ve iktidarın körleştirmesi birinci derecede rol oynar. Ayrıca hiyerarşiyle ve hanedanlık devletiyle birlikte çok çocuklu olmak erkek için vazgeçilmez bir güç olma anlamına gelir. Çok çocukluluk sadece soyun sürmesini değil, iktidar ve devlet olarak kalmasının da garantisini oluşturur. Bir nevi mülk tekeli anlamına gelen devletin elden gitmemesi, hanedanlığın büyüklüğüne bağlıdır. Kadın böylelikle hem biyolojik varoluş, hem iktidar ve devletsel varoluş için çok çocuk doğurmanın aracına dönüştürülür. Kadın için korkunç sömürgeleşmenin birinci ve ikinci doğayla bağlantılı temeli böyle hazırlanmış olur. Kadının çöküşünü bu iki doğayla bağlantılı olarak çözümlenmek büyük önem taşır. Fazla açmaya gerek yok ki, bu ikili doğa statüsü altında kadının ruhen ve bedenen uzun süreli dinç ve yıpranmamış olarak ayakta kalması mümkün değildir. Fiziksel ve ruhsal çöküş iç içe erken gelişir ve kadını başkalarının yaşamını sürdürme ve sağlama alma karşılığında acımalı, kısa ve kahırlı bir yaşamla sonlandırmaya götürür. Uygarlık ve modernitenin tarihini bu gerçeklik temelinde çözümlenmek ve okumak büyük önem taşır.

Sorunun kadın açısından vahametini bir tarafta tutalım. Daha ağır etkilerini tüm toplumsal doğa ve ekolojik çevre üzerinde hissettiren aşırı insan nüfusu, yani demografik sorun boyutudur. Gerek kadın bilimi, gerek tüm sosyal bilimler açısından çıkarılması gereken en temel derslerden biri, insan nüfusunun 'içgüdüsel öğrenme' yöntemiyle sürdürülememesi, büyütülememesi, ender bazı durumlarda da küçültülmemesi durumu ve gerçeğidir. İçgüdüsellik gibi en ilkel bir yöntemle soy sürdürmeyi uygarlık ve modernite tarihi boyunca geliştirilmiş bilimsel yöntemlerle desteklemek aşırı nüfus artışının temel nedenidir. İnsan türünün toplumsal doğa olarak sadece içgüdüsel yollarla, özellikle cinsel güdü itmesiyle varoluşunu sürdürmesi çok geri bir durumu ifade eder. Zekâ ve kültür düzeyi toplumsal varoluşları daha gelişkin nitelikte sürdürebilecek öğrenme potansiyelleri sunarlar. Birey ve topluluklar zekâ ve kültürleriyle, felsefi ve politik kurumlara kendilerini en uzun sürelerde yaşatma olanağını kullanabilecek durumdadır. Dolayısıyla soyun cinsel içgüdü yoluyla çoğalarak sürdürülmesinin gereği kalmaz. İnsanın kültür ve zekâsı bu yöntemi çoktan aşmış durumdadır. Dolayısıyla bu ilkelikten esas olarak uygarlık ve modernitenin kâr ilkesi sorumludur. Hiç şüphesiz aşırı nüfus artışı, AŞIRI TEKEL VE İKTİDAR'dır; o da eşitir aşırı, azami KÂR demektir. Tarih boyunca insan türünün aşırı çoğalarak sadece toplumu değil, çevre ve doğasını da imhanın eşğine getirmesi kesinlikle KÜMÜLÂTİF SERMAYE VE İKTİDAR BİRİKİMİ ve dolayısıyla AZAMI KÂR

KANUNU'nun sonucudur. Diğer tüm etkenler ve nedenler tali, ikincil planda rol oynar.

O halde daha şimdiden devasa boyutlar kazanan kadın sorununu çözme ve ekolojik yıkımı önlemenin başta gelen yolu olan demografik sorunun çözümünde temel sorumluluk kadında olmalıdır. Bunun da ilk koşulu kadının tam özgürlüğü ve eşitliğidir, tam demokratik siyaset yapma hakkıdır; cinsiyetle ilgili tüm ilişkilerde tam söz ve irade hakkıdır. Bu gerçeklerin dışında kadının, toplumun ve çevrenin tam anlamıyla kurtuluşu, özgürlüğü ve eşitliği mümkün değildir. Tabii demokratik siyaset ve konfederatif siyaset biçimlenmesi de olası değildir.

Kadın ayrıca ahlaki ve politik toplumun asal ögesi olarak özgürlük, eşitlik ve demokratikleşme ışığında yaşamın etiği ve estetiği açısından da hayati rol oynar. Etik ve estetik bilimi kadın biliminin ayrılmaz parçasıdır. Yaşamdaki ağır sorumluluğu nedeniyle kadının tüm etik ve estetik konularda hem düşünce hem uygulama gücü olarak büyük açılım ve gelişmeler sağlayacağı tartışmasızdır. Kadının yaşamla bağı erkeğe göre çok kapsamlıdır. Duygusal zekâ boyutunun gelişkinliği bununla ilgilidir. Dolayısıyla yaşamın güzelleştirilmesi olarak estetik, kadın açısından varoluşsal bir konudur. Etik (Ahlak teorisi, estetik = güzellik teorisi) açıdan da kadının sorumluluğu daha kapsamlıdır. İnsan eğitiminin iyi ve kötü yönlerini, yaşam ve barışın önemini, savaşın kötülüğü ve dehşetini, haklılık ve adalet ölçülerini değerlendirme, belirleme ve kararlaştırmada kadının ahlaki ve politik toplum açısından daha gerçekçi ve sorumlu davranması doğası gereğidir. Tabii erkeğin kuklası ve gölgesi kadından bahsetmiyorum. Söz konusu olan özgür, eşit ve demokratikleşmeyi özümsemiş kadındır.

Ekonomi biliminin de kadın biliminin bir parçası olarak geliştirilmesi daha doğru olacaktır. Ekonomi baştan beri kadının asal rol oynadığı bir toplumsal faaliyet biçimidir. Çocukların beslenme sorunu kadının sırtında olduğu için, ekonomi kadın için hayati anlam ifade eder. Kaldı ki, ekonominin kelime anlamı “Ev yasası, evi geçindirme kuralları” demektir. Bunun da kadının temel işi olduğu açıktır. Ekonominin kadının elinden alınıp tefeci, tüccar, para, sermayedar ve iktidar-devlet, bir ağa gibi yetkililerin eline verilmesi, ekonomik yaşama en büyük darbe olmuştur. Ekonomik karşıtı güçlerin eline verilen ekonomi, hâlâ iktidar ve militarizmin temel hedefi haline getirilerek, tüm uygarlık ve modernite tarihi boyunca sınırsız savaş, çatışma, bunalım ve kavgaların baş etkenine dönüştürülmüştür. Günümüzde ekonomi, ekonomiyle ilgili olmayanların, kâğıt parçalarıyla oynayarak kumardan beter yöntemlerle sınırsız toplumsal değer gasp ettikleri bir oyun alanı haline getirilmiştir. Kadının kutsal mesleği, tamamen kendisinin dışlandığı, savaş makinelerini, çevreyi yaşanmaz hale getiren trafik araçlarını ve temel insan ihtiyaçlarıyla pek fazla alakası olmayan kâr getiren fuzuli ürünleri üreten imalathanelere, borsalara, fiyat ve faiz oyunlarına çevrilmiştir.

Feminizmi de kapsayan kadın bilimine dayalı kadının özgürlük, eşitlik ve demokratik hareketi, açık ki toplumsal sorunların çözümünde başat rol oynayacaktır. Yakın geçmişteki kadın hareketlerinin eleştirisiyle yetinmeden, daha çok kadını yitip kılan uygarlık ve modernite tarihine yüklenmek gerekir. Eğer sosyal bilimlerde kadın konusu, sorunu ve hareketleri neredeyse yok derecesindeyse, bunun esas sorumlusu uygarlık ve modernitenin hegemonik zihniyeti ve maddi kültür yapılarıdır. Dar hukuki ve siyasi eşitlik yaklaşımlarıyla belki liberalizme katkı sunulabilir. Fakat sorunun çözümü şurada kalsın, olgu olarak çözümlenmesi bile sağlanamaz. Mevcut feminist hareketlerin liberalizmden kopuk, sistem karşıtı güçler haline geldiklerini iddia etmek kendini yanıltmak olacaktır. Feminizmin baş sorunlarından birisi söylendiği gibi radikalizmse, o zaman öncelikle köklü liberal alışkanlıklarla, düşünce ve duygu tarzları ve yaşamlarıyla ilgisini koparıp, arkasındaki kadın düşmanı uygarlığı ve moderniteyi çözümlenmesi gerekir. Bu temelde anlamlı çözüm yollarına yüklenmesi gerekir.

Demokratik modernite kadın doğası ve özgürlük hareketini temel güçlerinden birisi olarak bilip hem geliştirilmesini, hem de ittifak yapılmasını başta gelen görevlerinden sayarak, yeniden inşa çalışmalarında değerlendirmek durumundadır.

d- Ekoloji: Çevrenin Başkaldırısı

Uygarlık sisteminin yol açtığı temel sorunlardan biri, toplum-çevre ilişkisindeki kritik dengenin bozulmasıdır. Toplumsal doğa, yaşamı ve gelişiminin uzun evresinde, çevre ile uyumunda kritik dengeye hep bağlı kaldı. Kendinden gelişimde dengeyi köklü değiştirecek sapmaların görülmemesi doğal gelişimin de bir gereğidir. Sistemler esas olarak birbirini yıkararak değil, besleyerek gelişirler. Sapmalar oluştuğunda sistem mantıkları tarafından aşılma durumundadır. Uygarlık bu anlamda toplumsal doğa sisteminde bir sapma olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar uygarlık sistemi diyorsak da, bu deyim ancak propagantadif bir değeri vardır. Kendini gerçek toplumsal doğa sisteminin yerine ikame etmek için uydurulmuştur. Sistem olana barbarlık, göçerler, marjinal gruplar denilirken, toplumsal değerlerin sırtından asalakça beslenen şebekelere de uygarlık sistemi adı yakıştırılmıştır. Nereden bakılırsa bakılsın, savaşlar, talanlar, yıkımlar, kırımlar, tekeller, haraç ve vergiler uygarlıksal gelişimin ana belirtileri olup, gerçek barbarlık olarak değerlendirilmeyi hak ederler. Sürekli köy ve şehir yıkımları, milyonlarca insanın katledilmesi, toplumun büyük çoğunluğunun sömürü sistemi altına alınması toplumsal doğa sisteminin doğal bir gereği olmayıp, ancak sapması olarak değerlendirilebilir.

Beş bin yıllık uygarlık tarihi aynı zamanda bu sapmanın gelişme ve büyümesinin tarihidir. Ekolojik felaketlerin en çok uygarlığın geliştiği iddia edilen kapitalizm çağındaki patlamaları bu sapma gerçeğinin reddedilemez kanıtıdır. Toplumsal doğa yaklaşık üç milyon yıldır devam edegelen yaşam sürecinde bu tip felaketlere yol aç-

madı. Toplumla çevre sistemleri birbirini besliyordu. Uygarlığın kısa olan tarihinde patlak veren ekolojik krizler onun kâr amaçlı yıkımsal özüyle ilgilidir. Sadece kapitalist kâr değil, tüm uygarlık süreçlerindeki aşırı değer birikimleri her iki doğanın yıkımıyla el ele yürümüştür. Piramitler de bir birikimdir. Ama ne tür toplumsal yıkımlar pahasına gerçekleştiği az çok tahayyül edilebilir. Buna benzer sayısız birikim çevre üzerine sürekli ilave yükler bindirdi. Toplumsal çöküş çevresel çöküşleri beraberinde getirdi. Kapitalist modernitenin sınırsız tekeli kâr yapılanmaları toplumun ve çevre ile dengesinin kaldıramayacağı ağırlıkları biriktire biriktire, sonunda ekolojik kriz çağına girmiş olduk.

Bunda endüstriyalizmin stratejik rolü belirleyici olmuştur. Fosil yakıtlara dayalı endüstrileşme ve modernizm bu belirleyicilikte esas etkindir. Ayrıca fosil yakıtların otomobildeki kullanımı dolaylı olarak trafik felaketlerine, o da beraberinde zincirleme yıkımlara götürebilmektedir. Böylece çevre felaketleri toplumsal felaketlere, o da tekrar çevre felaketlerine dönüşerek zincirleme reaksiyon oluşmaktadır. Kapitalizm çağına rasyonalizm çağı denilmesi bu nedenle yanlıştır. Birikimin gözü kördür. Tüm birikimin, tarih boyunca çevre-toplum rasyonalitesiyle değil, bilakis körlükle hareket ettiği sonuçlarıyla ortadadır. Belki analitik olarak rasyonel olabilir. Ama çevrenin biricik zekâsı olan duygusal zekâ açısından da analitik zekânın tam bir körlük ve yıkım zekâsı olduğu yeterince açığa çıkmış durumdadır.

Daha önceki açılımlarımıza dayanarak, kent ve orta sınıfın iktidar odağı olmalarıyla ivme kazanan aşırı nüfus artışı ve kent büyümeleri çevrenin kaldıracağı olgular değildir. Toplum doğası da bu olgulara dayanamaz. İktidar ve devletin sermaye biriktirme süreciyle iç içe büyümeleri hiçbir toplum ve çevre dengesinin kaldırabileceği hacimler, ağırlıklar değildir. Çevre ve toplumsal krizlerinin de iç içe ve süreklilik kazanması her iki alandaki tekeli büyümeyle ilgilidir. İki kriz sistemi olarak birbirini beslemektedir. Tüm bilimsel tespitler bu sarmalın elli yıl daha devamı halinde çöküşün sürdürülemez boyutlarda seyredeceği konusunda hemfikirdir; görülüyor. Fakat sermaye iktidar tekellerinin kör ve yıkıma yol açan karakteri bunu görmüyor, duymuyor, özü gereği böyle oluyor.

Çevrebilimciliğin ve hareketinin nispeten yeni olan tarihi gün geçtikçe geliyor. Kadın gerçeğinde olduğu gibi olguya ilişkin bilim geliştikçe bilinç, bilinç geliştikçe hareket geliyor. Sivil toplumun en yaygın hareket alanıdır. Reel-sosyalistleri ve anarşistleri de gittikçe daha çok çekiyor. Sistem karşıtlığını en çok hissettiren hareket konumundadır. Tüm toplumu ilgilendirdiği için katılımlar sınıflar ve uluslar-üstü bir nitelik kazanmış durumdadır. Burada da hareket üzerindeki liberalist ideolojik hegemonyanın izlerini yoğunca görmek mümkündür. Liberalizm her toplumsal konuda olduğu gibi, ekolojik sorunda da yapısal özüyle ilgili yanı bastırıp teknolojiyi, fosil yakıtlarını, tüketim toplumunu sorumlu göstermeye çalışıyor. Halbuki tüm bu yan olgular kendi modernite sisteminin (sistemsizliğinin) ürünüdür. Dolayısıyla ekolojik

hareketin feminist harekette olduğu gibi ideolojik netliğe büyük ihtiyacı vardır. Örgüt ve eylemliliğini dar kent sokaklarından tüm topluma, özellikle kırsal köy-tarım toplumuna kaydırması gerekir. Ekoloji esas olarak kırsal köy-tarım toplumunun, tüm konup göç edenlerin, işsizlerin, kadınların eylem kılavuzudur.

Demokratik modernitenin de temelini oluşturan bu gerçeklikler, yeni inşa çalışmalarında ekolojinin ne denli önemli rol oynayacağını bütün açıklığıyla göstermektedir.

e- Kültürel Hareketler: Geleneğin Ulus-Devletten İntikamı

Kültürel hareketler tüm uygarlık çağları boyunca hiç eksik olmadı. Postmodernite döneminde kendisinden yaygın bahsedilmesinin nedeni, ulus-devlet sınırlarının çözümlenmesiyle ilgilidir. Kültürel hareketleri başka bir söylemle geleneğin başkaldırısı olarak nitelemek yerinde olur. Ulus-devletin hâkim bir etnisite, din, mezhep veya başka bir grupsal olguya dayanarak toplumu, ulusu homojenleştirme sürecinde, çok sayıda gelenek veya kültür ya soykırımla ya da asimilasyon yöntemiyle yok edilmeye çalışıldı. Binlerce dil, lehçe, kabile ve aşiret-kavim, kültürleriyle birlikte yok edilmenin eşiğine getirildi. Birçok din, mezhep ve tarikat yasaklandı. Folklor ve gelenekleri asimile edildi. Asimile edilemeyenler göçe zorlandı. Marjinalize edildi, bütünlükleri parçalandı. Tüm tarihsel varlıkların, kültür ve geleneklerin ciddi bir tarihsel-toplum anlamı olmayan, son tahlilde modernitenin ticari, endüstriyel ve finansal tekellerin iktidar tekelleriyle ulus-devlet olarak yoğunlaşmasının örtüsü olarak kullanılan ‘tek dil, tek bayrak, tek ulus, tek vatan, tek devlet, tek marş, tek kültür’ milliyetçiliğine kurban edilmesi demek olan bu süreç, yaklaşık iki yüz yıl bütün hızıyla sürdü. Tarihin belki de en uzun süreli, en şiddetli savaş dönemi olan bu süreç, en büyük tahribatını binlerce yıllık kültür ve gelenekler üzerinde gösterdi. Azami örgütlenmiş tekelciliğin kâr hırsı hiçbir kutsal gelenek ve kültüre acımadı.

Postmodernite denilen sistemsiz bazı hareketler modernitenin ‘ulus-devlet zırhını’ delince veya ‘demirden kafesi’ni parçalayınca, bu yok edilmenin eşiğinde çoğunlukla marjinal düzeyde yaşama mahkûm edilmiş kültür ve gelenekler, çölde yağan yağmur sonrası çiçek açılması gibi yeniden çiçek açıp çoğalmaya başladılar. Bunda reel sosyalizmin çözülüşünün de önemli etkisi oldu. 1968 gençlik hareketi ise bu gelişmeyi ateşleyen fitil oldu. Ayrıca kapitalist sömürgecilığe karşı direnen tüm ulusal kurtuluş hareketlerinin ulus-devletleşmemiş eğilim ve aşamalarının da bunda etkisi olmuştur. Zaten gelenek ve kültürün kendisi direniş demektir. Ya yok edilirler ya da yaşarlar, teslim olmayı bilmezler. Böyle bir özellikleri vardır. Fırsat buldular mı, daha yoğun direniş sergilemeleri özleri gereğidir. Ulus-devlet faşizminin hesaplayamadığı gerçeklik budur. Bastırmak, hatta asimile etmek bitmeleri anlamına gelmez. Kültürlerin direnişi kayaları delerek varlıklarını kanıtlayan çiçekler misalini andırır. Kendile-

rinin üzerine geçirilen modernite betonlarını parçalayarak tekrar gün ışığına çıkmaları bu gerçekliği kanıtlar. Çeşitli gruplara ayrıştırabileceğimiz bu hareketleri kısaca sıralarsak:

1- Etnisite ve Demokratik Ulus Hareketleri

Ulus-devletin bastırıp tam eritemediği kültürel hareketlerin başında etnik olguların mikro milliyetçiliği gelmektedir. Ulus-devlet milliyetçiliğinden farklıdır. Demokratik muhtevası ağır basmaktadır. Yeni bir devlet arayışından ziyade, kendi kültürleri etrafında demokratik bir siyasi oluşum haline gelebilmek en önemli amaçlarıdır. Bölgesel veya yerel özerklikten farklıdır. Mekân sınırlarına bağlı olmayan, aynı kültürel varlığı paylaşanların sınır ötesinde de olsa birlik ve dayanışmalarını ifade eder. Hâkim etnisiteye karşı varoluşlarını korumak da önemli amaçlarındandır.

Farklı ezilen etnisitelerin, diğer deyişle baskı altındaki halkların bir adım ötesi hareketine Demokratik Ulus Hareketi demek, sosyolojik açıdan oldukça doğru ve anlamlıdır. Tek ezilen etnisite halinde ayakta kalmak, varoluşunu sürdürmek oldukça zordur. Benzer kültürlerin dil ve lehçeleri, coğrafi ve siyasi sınırı paylaşanların hareketi birkaç nedenden ötürü Demokratik Ulus Hareketi olarak nitelendirilmek durumundadır. Birincisi, ayrı bir devlet hedefinden ziyade, demokratik bir siyasi oluşum ve yönetim arayışındadırlar. Aynı devletin çatısı altında demokratik bir siyasi oluşum tarihin de en çok tanıdığı siyasi varlık biçimidir. Tarih neredeyse ezici olarak farklı kültürel varlıkların siyasal oluşumlarıyla doludur. Her devlet veya imparatorluğun sınırlarında istenildiği kadar siyasi oluşum halinde yaşamak normal yönetim biçimidir. Anormal olan, bu siyasi oluşumları yok saymak veya bastırmaktır. Asimilasyon ise, pek başvurulan bir yöntem değildi. Roma, Bizans, Osmanlı, Pers-Sasani, Arap-Abbasi İmparatorlukları yüzlerce farklı siyasi-idari birimleri varlık gerekçesi saymışlardı. Yeter ki imparator veya sultanın meşruiyetini tanınsınlar. Dil, din, folklor ve öz yönetimlerini koruyarak yaşamak asıldı. Ulus-devlet canavarı (Leviathan) bu düzeni yok etti. Faşizme de bu temelde gidildi. Sonuç birçok kültürel ve fiziksel soykırım oldu.

Ezilen etnisite veya halkların ulus olma haklarını sadece ulus-devlet olarak yorumlamak hem liberalizmin, hem reel sosyalizmin büyük çarpıtması ve faciasıydı. Faşist milliyetçilikle totalitaryanizmin sonucuuydu. Normal uluslaşmayı sınırlara mahkûm etmeden, kültürel temelli ve demokratik yönetim esasları üzerinde inşa etmek en doğru, insani ve toplumsal doğaya uygun olan yoldu. Tarihin gerçekleri de daha çok bu yolu açıklıyordu. Azami kâr peşindeki tekelci sermayenin hızlı sermaye biriktirme hırsı bu yolun kapatılmasında en önemli etken oldu. Normal olmayan yol olan ulus-devlet, uluslaşmanın normal yolu haline gelirken, normal olan demokratik uluslaşma yolu ise normal olmayan, hatta yok sayılan yol halinde algılandı. Büyük çarpıtma buydu.

Ulus-devletin çok yönlü çözümsüzlüğü ortaya çıkınca (dünya ve bölge savaşları, ulusal boğazlaşma, sermayenin ulusal duvarlara çarpması), normal yol olan demokratik uluslaşmalar yoğunca yaşanmaya başladı. Tüm Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı, aslında ulus-devletçilikten demokratik-ulusçuluğa dönüşümdür. ABD zaten her zaman demokratik ulusların ulusu olarak kalmayı başardı. Tekelciliğin birçok ulus-devletçi çarpıtmasına rağmen, SSCB'de ulus-devletçilik ve demokratik ulusçuluk iç içe yaşandı. Hindistan'da da demokratik ulusal eğilimler güçlüdür. Afrika ve Latin Amerika'da demokratik ulusal eğilimler her zaman ağır basmıştır. Katı ulus-devletçilik çok az sayıda, Ortadoğu başta olmak üzere bazı mekânlarla sınırlı kaldı. Bunlar da hızla çözülüş sürecindedir.

İkincisi, iktidarcı ve devletçi uluslaşma esas alınmayınca, geriye ya ortaçağdan kalma bazı kurumlarla (ağalık, şeyhlik, tarikat, aşiret reisliği) çoğunlukla aile menfaatlerine dayalı işbirlikçi taşeron yönetimler esas alınıp modernleştirilerek devam edecek, ya da demokratik yönetimler geliştirilecekti. Birinci yol, tarihin de çok tanıdığı klasik işbirlikçiliğin modernleşmiş haliydi. İkinci yol ise, demokratik modernitenin esas hedefi olan yoldu. Ancak ulus-devlet ve işbirlikçilerine karşı direnişin yönetimi demokratik olabilir. Bu da demokratik uluslaşmaya götüren en sağlıklı özgürlükçü ve eşitçi yoldu.

Üçüncüsü, kültürlerin, dil ve lehçelerin çoğul karakteri de demokratik uluslaşmaya zorluyordu. Ulus-devlet gibi hâkim etnisitenin dil, lehçe ve kültürel tahakkümünü esas alması özüne aykırıydı. Tek seçenek çok dilli-kültürlü-siyasi oluşumlu ulus olabilmektir. Bunun da demokratik-ulus anlamına geldiği açıktı. Hatta birkaç demokratik-ulus olan tek bir demokratik ulus haline gelebilmenin yolu da açıktı. İspanya'da, Hindistan'da, beğenmediğimiz Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, hatta Endonezya ve birçok Afrika ülkesinde yaşanan buna benzer gelişmelerdir. ABD ve AB bile bir nevi demokratik ulusların ulusu olarak tanımlanabilir. Rusya Federasyonu benzer diğer önemli bir örnektir.

Dördüncüsü, ekonomik, sosyal, siyasal, zihinsel, dil, din ve kültürel farklılıklar daha çok korunmak istendiklerinden, bunun yolunun demokratik ulustan geçtiği hemen anlaşılır. Her farklılık ayrılığa dönüştürülürse, bu hepsinin kaybı olur. Hâlbuki hepsi için ideal olan 'farklılık içinde birlik' halinin en uygun biçimi demokratik-ulus olabilmektir. Yalnız başına bu çözüm potansiyeli bile demokratik-ulus hareketinin muazzam çözüm gücünü ve ulus-devlete alternatif yapısallığını açıklamaya yeter.

Ulus-devlet çözümsüzlüğünün bir yandan küresel sermaye hareketleri tarafından üstten, diğer yandan kentsel, yerel ve bölgesel özerklik hareketleriyle demokratik-ulus ve dinsel hareketler tarafından alttan sıkıştırılmasıyla yaşanan kaos yeni sistemler doğurmaya adaydır. Bunun birçok işaret ve kanıtları ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Liberalizm bir yandan klasik ulus-devletçiliği aşırıp yeniden inşa etmeye çalışırken, öte yandan bu eylemini demokrasinin geliştirilmesi maskesi altında yürütmeye

önem ve özen göstermektedir. Katı ulus-devletçiler ise, eskinin muhafazakârlarını aratmayan bir tutuculuk ve gericilik içinde debelenip durmaktadırlar. Bir nevi günümüzün gerçek muhafazakârları pozisyonunu takınmış durumdadırlar. Dinciler ise, geleneksel ümmet arayışı içindedir. Modernizmi din kisvesi altında yaşamsallaştırmaları ve din temelli bir ulus-devletçiliği inşa etmeleri güçlü olasılıktır. İran bu konuda öğretici bir örnektir.

Demokratik-uluslaşma seçeneği günümüzün çok karmaşık ideolojik ve yapısal sorunları konusunda sunduğu yüksek çözüm potansiyeliyle gelecek vaat etmektedir. Özellikle AB'nin aldığı yol etkileyicidir. Demokratik modernitenin hem ideolojik hem de yapısallık bakımından demokratik-ulus seçeneğini temel boyutlarından biri olarak ele alması çok önemlidir. Uygarlığa hem katkı hem kurtuluş şansı tanımaktadır. Demokratik modernitenin demokratik-ulus üzerinden sağlayacağı yeniden inşa çalışmaları, toplumsal ve çevresel temel sorunların çözümü konusunda en umutlu projeler durumundadır.

2- Dinsel Geleneğin Canlanması: Dinsel Kültür Hareketleri

Modernitenin, özellikle ulus-devletçiliğin laikçilik kavramıyla sömürgeleştirmeye çalıştığı dinsel gelenekte etnisitenin hayata tekrar dönüşü gibi bir canlanmayı yaşadığı gözlemlenmektedir. Şüphesiz bu eski toplumsal işleviyle aynı seviyede bir canlanış değildir. Bu gerek radikal unsurlarıyla gerek ılımlı kanatlarıyla resmi modernitenin damgası altında bir geri dönüştür. Modernitenin birçok özelliğini özümsemiş olarak dönüş yapmaktadır. Aslında konu biraz daha karmaşıktır. Laiklik, her ne kadar dinin dünyevi yaşamdan, özellikle devlet işlerinden tam elini çekmesi olarak tanımlanırsa da, muğlak bir kavramdır. Söylendiği gibi laiklik ne tam dünyevidir ne de devlet dininden tam soyutlanabilir. Daha da önemlisi, dinler hiçbir zaman ahret yaşamını düzenlemezler. Asıl düzenledikleri dünyevi, toplumsal, özellikle de devletsel, iktidarsal işlevlerdir.

Laiklik ortaçağda Yahudi yapı ustalarının Katolik dünyanın hegemonyasını kırmak için geliştirdikleri bir (Masonik) mezheptir. Her ne kadar pozitif bilimlerle iç içe geliştiği gözlemlense de, Yahudi ideolojisinin Rabbanik unsurunun bir türevi olduğu kuşkusuzdur. Bu husus iyi anlaşılmadan, gerek laiklik gerek yol açtığı sorunlar anlaşılabilir. En az diğer dinsel gelenekler kadar Rabbanik (Tanrısal; Yahudice 'efendi' anlamına gelir) unsur taşımaktadır. Fakat bu gerçeğini çok gizli ve çok ambalajlarla inşa etmek durumundadır. Ortaçağ Katolikliğinin amansız baskıları bu tür yöntemler kullanmalarını zorunlu kılmıştır. Hollanda-İngiliz burjuva devrimiyle hamle yapan laikler, Fransız Devrimi'nden çok daha büyük kazançlar sağlamışlardır. Ulus-devlet inşası ile devlet çekirdeğinin ulaşılması, tanınması ve iktidardan düşürülmesi en zor olan kesimi olarak örgütlenmişlerdir. Bu dönemden günümüze kadar bu hâkimiyetle-

rini sürdürmektedirler. Derin devlet olgusu biraz da bu gerçeği ifade eder. Dünyada bugün sayıları iki yüzü geçen her ulus-devlet laik olduğu kadar Masoniktir. Kapitalist modernitenin ideolojik hegemonyasının temel gücüdür. Etkileri küreseldir. Bu konularını halen pekiştirerek sürdürmektedirler. Diğer etkili oldukları odaklar medya tekelleri, üniversite hocaları başta olmak üzere dünyanın stratejik gidişatında pay sahibi olan birçok sivil toplum kuruluşlarıdır. Laik dünya dedikleri modernitenin akıl hocaları ve denetmenleri konumundadırlar. Dünyevi, seküler dedikleri işlevleri bu kapsamdadır.

Başta Katoliklik olmak üzere, Sünni İslam ve diğer katı dinî gelenekler modernitenin etkisiyle aşındıkça, laiklik bir ideoloji ve siyasi program olarak önemini yitirir. Geleneksel dinin yeniden canlanması, özellikle İslamî geleneğin etkisini halen güçlü yaşayan toplumlarda laiklik-din tartışması alevlenmektedir. Özünde ulus-devletle ümmetçilik anlayışı arasındaki ideolojik ve politik iktidar savaşıyla bağlantılı olan bu gelişmelerin sanki sadece modern yaşam tarzıyla ilgiliymiş gibi yansıtılması doğru değildir. Hıristiyanlık'la Musevilik arasındaki mücadelenin bir benzeri artık İslam dünyasıyla Musevilik arasında yaşanmaktadır. Ortadoğu'daki büyük çatışmaların altında bu gerçeklik yatmaktadır. Avrupa ve ABD türü bir Musevi-İslam uzlaşması gerçekleştirilmek istenmektedir. Radikal unsurlar uzlaşma karşıtı ve çatışmacı unsurları oluştururken, ılımlı unsurlar uzlaşmaya daha yakın görünmektedirler.

Yine de geleneksel din kültürünün canlanışını tümüyle gericiliğin hortlaması olarak görmemek önem taşır. Modernite ve ulus-devletçiliğe başkaldırdıkları oranda demokratik muhteva taşırlar. Ayrıca güçlü ahlaki damarları da temsil ettikleri göz ardı edilemez. Modernitenin üzerinde çok oynadığı ve sömürgeleştirdiği kültürlerden biri olarak bu gelişmelerle yakından ilgilenmek demokratik modernite açısından önem taşımaktadır. Benzeri canlanma her bastırılmış kültürde ve dinsel geleneklerde görünmektedir. Konu küreseldir. Dolayısıyla sadece İslam-Yahudi çekişmesi olmayıp, küresel boyutta cereyan eden olaylarla ilgilidir.

Tıpkı farklı etnik kültürleri demokratik-ulus kapsamında çözmek mümkün olduğu gibi, dinsel kültürün demokratik muhtevasını da demokratik-ulus içinde eşit, özgür ve demokratik bir unsur olarak değerlendirmek ve çözümde yer vermek oldukça önemlidir. Demokratik modernitenin tüm sistem karşıtı hareketlere karşı geliştirdiği uzlaşmacı ittifak anlayışını demokratik muhtevalı dini kültür için de geliştirmesi, yeniden inşa çalışmalarını açısından hayati önem taşıyan diğer önemli bir görev kapsamındadır.

3- Kentsel, Yerel ve Bölgesel Özerklik Hareketleri

Tarihte her zaman büyük ağırlığı olan kent, yer ve bölge çaplı özerk yönetimler, ulus-devletçiliğin kurban ettiği diğer çok önemli kültürel gelenekler arasındadır. Uygulanan tüm toplumsal ve devletsel yönetimlerde kentin, yerelin ve bölgelerin kendi-

ne has yönetimleri, özerklikleri hep olagelmıştır. Zaten başka türlü özellikle büyük çaplı devlet ve imparatorlukları yönetmek mümkün olamaz. Katı merkeziyetçilik esas olarak modernitenin tekeli karakteri olarak bir ulus-devlet hastalığıdır. Azami kâr kanununun bir gereği olarak dayatılmıştır. Ur gibi büyüyen orta sınıf burjuva bürokratlarının iktidar olmaları için düzenlenmiştir. Bir değil, bin kral düzenleri tesis etmek için, ancak faşizmle yürüyen bir model olarak geliştirilmiştir.

Klasik modernitenin çözülüşü hızlandıkça ve postmodernite türü çoğu liberal nitelikli de olsa bazıları da radikal kopuş anlamına gelen kültürel hareketler geliştikçe, bunda en büyük payı kent, yerelin ve bölgelerin özerklik hareketleri omuzlamıştır. Aslında tüm çağlar boyu güçlü yaşadıkları siyasi, ekonomik, sosyal boyutlar taşıyan kültürlerine dönüş, yeniden canlandırma söz konusudur. Çok önemli tarihsel-toplum anlamı olan ve olması gereken hareketlerin başında gelmektedirler. Kentin, yerelin, bölgenin kurtuluşu olmadan, ulus-devlet hastalığından kurtuluş mümkün değildir. Bunu en iyi anlayan ve uygulamaya geçiren oluşum AB üyeleridir. Gerek modernite adı altında yaşadıkları dört yüz yıllık barbarlıklar, gerek Birinci ve İkinci Dünya Savaşları Avrupa kültürüne yeterli dersi vermiştir. İlk uygulamaya koydukları adımların kent, yerel ve bölgesel özerklik yasaları olması tesadüf değildir. Ulus-devletçiliğin soykırım başta olmak üzere tüm kültürel varlıklar için ne menem bir soykırım olduğunu kavramalarıyla ilgilidir.

Bugün Avrupa Birliği'nde en gözde çalışmaların kent, yerel ve bölgesel kültürler kapsamında gerçekleştirilmesi, tüm küresel sorunların çözümünde en önemli unsurların başında gelmektedir. Fazla radikal olmasa da önemli, gerekli bir kültür hareketidir. Zaten dünyanın tüm kıtalarında merkezi yönetim homojenliği tam dayatılıp geliştirilemediğinden, birçok kent, yerelin ve bölgenin özerkliği canlılığını korumaktaydı. Rusya Federasyonu'ndan Çin ve Hindistan'a, tüm Amerika kıtasından (ABD federaaldır, Kanada'da özerklik yaygındır, Latin Amerika zaten bölgesel özerklik konumdadır) Afrika'ya (Afrika'da geleneksel aşiret ve bölge yönetimi olmadan devletler oluşup yönetemez) kadar özerk konumlar ve özerklik çalışmaları en aktif ve aktüel konulardır. Ulus-devletçiğin katı merkeziyetçi hastalığı, sayıları sınırlı bazı Orta-doğu devletlerinde ve diğer diktatörlüklerde uygulanmaktadır.

Klasik modernitenin en önemli boyutu olan katı merkeziyetçi ulus-devlet yapısının üstten küresel sermaye, alttan kültürel hareketler tarafından sıkıştırılmasıyla yaşadığı çözümler en çok kent, yerel ve bölgesel özerklik yönetimleriyle ikame edilmeye çalışılmaktadır. Günümüzün gittikçe güçlenen bu eğilimi, demokratik-ulus hareketiyle de iç içe gelişmek durumundadır. Demokratik ulus, yönetim biçimi olarak konfederalizme çok yakındır. Konfederalizm bir nevi demokratik ulusların siyasi yönetim biçimidir. Güçlü kent ancak yerel ve bölgesel özerk yönetimlerle varoluş kazanabilir. Yönetim biçimi itibariyle her iki hareket de özdeş ve çakışma durumundadır. Demokratik uluslaşma ve uluslar kent, yerel ve bölgesel özerklikler olmadan yö-

netim gücü kazanamaz. Ya kaosa düşüp dağılır ya da ulus-devletçiliğin yeni bir modeliyle aşılır. Her iki duruma düşmemek için, demokratik ulus hareketi mutlaka kent, yerel ve bölgesel demokratik özerklikleri geliştirmek zorundadır. Buna karşılık kent, yerel ve bölgesel özerk yönetimler hepten yutulmamak, ekonomik, sosyal ve siyasal güçlerini tam kullanabilmek için demokratik ulusal hareketle demokratik ulus olarak bütünleşmek ihtiyacındadır. Ulus-devletçiliğin her iki hareket için sürekli kapıda tuttuğu ve dayattığı aşırı merkezizetçi güç tekellerini ancak aralarındaki sağlam ittifakla aşabilirler. Aksi halde her iki hareket ve hatta olgu olarak, geçmişte çokça yaşadıkları gibi yeniden homojenleştirme tehdidi altında tasfiye olmaktan ve erimekten kurtulamazlar. Tarihsel koşullar nasıl 19. yüzyılda daha çok ulus-devletçilikten yana idiyse, günümüz koşulları da -yani 21. yüzyıl gerçeklikleri de- demokratik uluslardan ve her düzeyde güç kazanmış kent, yerel ve bölgesel özerk yönetimlerden yanadır.

Liberalizmin tarihinde sıkça yaptığı gibi yeniden bu olumlu demokratikleşme eğilimlerini ideolojik ve maddi hegemonyası altında yozlaştırmaması ve eritmemesi için çok dikkatli olunması gerektiği açıktır. Demokratik modernitenin tüm sistem karıştırlarını olduğu kadar tarihsel-toplumun kentçi, yerel ve bölgesel siyasal oluşumlu akışını yeni bir ideolojik ve siyasal yapılanmayla bütünleştirmesi en önemli stratejik görevidir. Bu temelde kapsamlı teorik çalışmalarla iç içe program, örgüt ve eylem yapılanmalarını geliştirmek durumundadır. 19. yüzyılın ortalarında ulus-devletçilik tarafından tasfiye edilen konfederal yapıların akıbetini 21. yüzyılda bir kez daha tekrarlamamak, tersine demokratik konfederalizmin zaferine dönüştürmek için koşullar oldukça elverişlidir. Modernitenin finans kapital dönemindeki en derin ve süreklilik kazanan ve ancak kriz yönetimiyle ayakta tutulan, sürdürülen bunalımından demokratik moderniteyi zaferle çıkarmak için yeniden inşa çalışmalarında entelektüel, politik ve ahlaki görevlerin başarıyla gerçekleştirilmesi hayati önem kazanmıştır.

10- DEMOKRATİK MODERNİTEYİ YENİDEN İNŞA GÖREVLERİ

Yorumlamaya çalıştığım konu ne geçmişin ‘altınçağ’ anılarını canlandırmak, ne de geleceğin yeni bir ‘ütopyasını’ hayal etmektir. İki konuya ilişkin de tasarı gücünü sergilemeyi anlamlı bulmuyorum. Toplumsal zihniyetler bu yönlü yoğunlaşmalarla yüklü de olsa, bunlar asıl yorumlamaya çalıştığım ahlaki ve politik toplum gerçeğine pek katkı sunan açıklamalar, anlatılar değerine haiz değiller. Katkılarını tümüyle inkâr etmesek de, sakıncalara yol açtıklarını da bilerek üzerlerinde durmak ve bazı anlatılara konu etmek gerekir.

Bu açılardan demokratik modernite kavramı ne ‘altın çağdan’ haber verme girişimidir, ne de geleceğe ilişkin bir ‘cennet ütopyası’dır. Ayrıca pozitivist bilimin çokça işlediği bir tarihsel çağlar, toplum biçimleri de değildir. İster metafizik ister pozitivist yöntemlerle işlensin, bu yönlü tarih ve toplum anlatımlarını yöntem olarak benimsemediğim gibi, birbirine benzer sonuçlar ürettiklerini, çok iddia ettikleri gibi gerçek, hakikat yorumlarının tutarlı olmadığını da en az kendi açımdan belirtmek durumundayım. Tarih malzemesinin deneyimlerini düşünmek açısından kesin gerekli buluyorum. Sadece tarih malzemesini de değil, doğa malzemesi ve deneyimlerini de gerekli buluyorum. Bu konuda tipik bir ampirist (deneyimci) gibi yaklaşım içinde değilim. Karşıtı olarak doğal ve tarihsel malzeme ve deneyimlerden bağımsız düşünce üretebileceğini iddia eden idealistçi (mutlak fikircilik) yaklaşım içinde de değilim. Bu yöntemlerle tüm uygarlık tarihi boyunca devasa külliyatların oluşturulduğunu biliyorum. Bunlardan haberdar olmanın gerekliliğine inanmakla birlikte, hakikati yorumlamak açısından vazgeçilmez olmadıklarına da kaniyim. Hakikati bunlar olmaksızın yorumlamanın mümkün olduğunu belirtmek istiyorum. Özellikle tarihin malzeme bolluğuna gömülmüş pozitivist araştırmacı ekolü çok zavallı ve acınacak durumda buluyorum. Aynı biçimde aşırı malzemesiz, kerameti kendinden menkul şeyhlerin gapipten haber vermelerinin de hakikatle pek irtibatlı olduğunu sanmıyorum. Onlar da acınası, sefil bir durumu yaşıyorlar.

Sadece ampirik ve idealistçi yaklaşımları eleştirmek yetersiz kalır. Bu iki yöntemi daha farklı biçimleri olan evrenselci, düz çizgisel ilerlemecilikle görecilik yöntemlerine de eleştirel yaklaşmak önemlidir. Genelde hakikat ne çizgisel ilerlemeci, ne de göreci yöntemle inşa edilebilir veya keşfedilebilir. Şüphesiz toplumsal doğanın esnek yüksek zekâ düzeyi toplumsal gerçekliğin inşasına geniş bir özgürlük seçeneği sunar. Fakat bu durum göreci (izaficilik) yöntemin iddia ettiği gibi “Herkes kendi gerçeğini istediği gibi inşa edebilir” anlamına gelmez. Aynı gerçekler idealistlerin sandığı gibi “Levhi Mahfuzda yazılı olduğu gibi zamanı gelince gerçekleşir” anlamına da gelmez. Toplumsal gerçekleri (toplumsal doğalar; klandan ulusa kadar, sınıf, devlet vb.), verili zaman ve mekân koşulları dahilindeki toplumsal malzemeyi yeni fikirlerle yeni gerçeklikler olarak inşa etmek zihniyetin yolu, en gerçekçi yöntem olarak görünmektedir veya öyle kabul edilebilir.

Tekraren de olsa, açıklamaya çalıştığım, yöntemin mutlaka toplumsal doğaya, özellikle onun temel varoluş hali olan, öyle olduğuna inandığım ve emin olduğum ahlaki ve politik topluma dayanması gerektiğidir. Ahlaki ve politik toplumla bağlantısı olmayan tüm düşünce ekollerinin, bilim, felsefe ve sanat yapıtlarının sakat doğuş yaptıklarını ve er geç sakıncalara yol açacaklarını belirtmeye çalışıyorum. Bağlı kalınması gereken tüm yöntem sorunlarının ve bilgi, etik ve estetik ürünlerinin mutlaka ahlaki ve politik toplumu esas almalarını ilk koşul olarak belirliyorum. Bu ilk koşulun dışında oluşan tüm yöntem, bilgi, etik ve estetiğin güvenilmez, sakat ve yanlışlıklarla yüklü, çirkin ve kötülüklerle dolu olacaklarına dikkatleri çekmek istiyorum. Bu hususların sadece kendime ilişkin şahsi kanı ve düşünceler değil, hakikat yolunda temel norm değerinde olduklarını ısrarla açıklıyorum.

Demokratik moderniteye ilişkin yaklaşım yöntemimi tekraren belirttikten sonra, şimdiye kadarki çözümlerle iki yönlü yaklaşım geliştirmeye çalıştığım anlaşılacaktır. Çözümlerinin ısrarla belirlemeye çalıştığı birinci husus, uygarlık sisteminin toplumsal doğanın verili hali olan ahlaki ve politik nitelikteki toplumu sürekli aşındırarak, istismar ederek, üzerinde sömürü ve iktidar tekelleri inşa ederek geliştiğine ilişkindir. Bu husus çok önemlidir ve mutlaka anlaşılmalı, bunun için gerekli çözümlerini sunmayı gerektirir. Öyle yapmaya çalıştım. İçinde bulunduğum koşullar gereği sınırlı da olsa eldeki malzemeyi kullanarak, ama esas olarak hakikatin olmazsa olmaz yolu olan yaşamı, yaşamımı bu malzemeyle iç içe yorumlayarak, uygarlık sistemini çözümlenmeye çalıştım. Bence aşırı malzeme sunumu pek gerekli değildi. Ayrıntıya boğma tehlikesi vardı. Fakat tümüyle malzemesiz olunamayacağını sunulan verilerle açıkça ortaya sermeye çalıştım.

Sonuç şuydu: Devasa uygarlık çağları diyalektik gereği kimlere karşı geliştirilmişti? İlişki ve çelişkilerini kimlerle nerede ve nasıl kurgulamıştı? Asgari malzeme ve yorum gücüyle de olsa, ilişki ve karşıtlıklarına toplam olarak ‘demos’, kendini yönetme anlamında da ‘kratiya’ malûm sözcüklerini çokça kullandıkları ve entelektüel âlemde yaygınca bilindikleri için, ben de birleştirerek sunmaktan çekinmedim. Şüphesiz Demoskratiya tüm ahlaki ve politik toplum birimlerini kapsamıyor. Belki de İonya’da bir çağda yaşandığı gibi ‘aşiretler konfederasyonu’nu tam olarak karşılıyor. Dolayısıyla daha alt, üst ve diğer farklı ahlaki ve politik birimleri kapsamamış olabilir. Olabilir den öteye kapsamıyor. Ama sözcüğün yine de mevcutlar içinde şimdilik en uygun olduğu kanısını taşıdığımdan bunu kullanmaktan çekinmedim. İleride daha uygun bir terminoloji geliştirilirse, şüphesiz kullanma gereği konusunda tereddütlerim olmaz. Mühim olan ihtiva ettiği içeriktir; içerikten neyi kastettiğimize ilişkindir.

İkinci kelime olan ‘modernite’yi ise açıklama gereği pek yoktur. Çokça paylaşıldığı gibi, yaşanan ve belli normları olan dönemleri, çağları, süreleri anlatır. O halde ne kadar uygarlık çağları varsa, onlar kadar, hatta katbekat fazlasıyla Demoskratiya,

demokratik moderniteler de var demektir. Zira uygarlık sistemlerinin tümüyle erişemediği, sömürü ve iktidar tekeline alamadığı pek çok demokratik modernite olarak yorumlayabileceğim ahlaki ve politik toplum birimleri vardır. Tarih bu konuda bolca malzeme sunmaktadır. Ben de örnek kabilinden çok azlarına değinmeye çalıştım.

Demokratik moderniteye ilişkin ikinci önemli husus, uygarlık sistemleri kadar ve maddi kültür olarak kendilerini örgütlü kılmadıklarına veya kılamadıklarına ilişkindi. Uygarlıklar günlük tekeli sömürü ve iktidar aygıtlarını çalıştırmak zorunda kaldıklarından, hem ideolojik olarak son derece mücehhez ve örgütlü, hem de maddi yapılanma olarak birlik ve eylem halinde olmayı gerektirirler. Tarih malzemesi bu konuda alabildiğine boldur. Dileyen istediği kadarını bulabilir. Demokratik modernite birimleri ise aynı konumda değiller. Daha doğrusu, sürekli direniş konumuyla sömürgeleşme konumu arasında gidip geldiklerinden, daha köşe bucakta, dağlar başında ve çöl ortalarında kalan bağımsız birimleri ise pek gelişmemiş olduğundan, aynı ideolojik ve maddi yapılanma sistematiğine sahip olamazlar. Hiç sistem, ideoloji ve yapılanma geliştiremezler demek istemiyorum. Şüphesiz tarih onların da sunduğu çok daha zengin ideolojik ve maddi yapılanma kültürleriyle doludur. Uygarlığın ideolojik hegemonyası nedeniyle pek açığa vurulmazlarsa da, tarihin bu yönlü çok zengin veri sunduğundan asla kuşkulanmamak gerekir.

Günümüze kadar her iki uygarlık ucunu ana hatlarıyla izlemeye çalıştım. Tüm kaba düzenlememe rağmen, yetersiz de olsa ana eğilimleri yansıttığım kanısındayım. Özellikle kapitalist olarak adlandırılan moderniteyi kapsamlıca çözümlenmeye çalıştığım fark edilecektir. Buna karşılık aynı modernite döneminin karşıtlarını da daha kapsamlıca ve belli eleştirilerle birlikte sunduğum iyice izlenebilir. Bu eleştirilerden çıkarılması gereken sonuç, açık ki demokratik modernitenin kendini nasıl yeniden inşa etme göreviyle karşı karşıya olduğuna ilişkindir. Resmi kapitalist modernite güçlerinin liberalizmin öncülüğünde tüm güçleri ve olanaklarıyla her kılıқта, ister yenilensin ister yenilenmesin, kendilerini sunma konusunda hayli becerikli ve deneyimli olduklarını bilmekteyiz. Aynı hususları demokratik modernite güçleri için belirtemeyiz. Gerek tarih, gerek yakın geçmiş deneyimleri, ideolojik olarak nasıl eritildiklerini ve netliklerini yitirdiklerini liberalizme karşı tavırlarında netçe izlemek mümkündür. Bu durumlara mümkün olduğunca düşmemek, en azından yakın geçmişin acısı bol trajik konumlarına bir kez daha fırsat vermemek için, demokratik modernite birimlerinin yeniden inşa görevlerini netleştirmek büyük önem taşımaktadır.

Birim derken, sistem karşıtı durumu az veya çok bilip yaşayan tüm toplulukları, bireyleri, hareketleri kastediyorum. Toplumsal doğanın ezici çoğunluğunu teşkil eden bu varoluşlar ne yazık ki sayılarının çok çok gerisinde niteliksel birer güç halinde bulunmaktalar. Yeniden inşa her şeyden önce niceliksel çoklukları niteliksel bir güce kavuşturmayı hedeflemelidir. Küresel çaptaki ticari, sinai, finansal, ideolojik, iktidar ve ulus-devletsel tekel şebekelerinin ne kadar kapsamlı, iç içe ve hedeflerine

karşı da şaşırtıcı, yok edici davrandıklarını bir an için unutmazsak, en azından aralarındaki muazzam dengesizliği gidermek açısından, demokratik modernitenin yeniden inşa edilmeleriyle çokluklarıyla orantılı bir güce kavuşmaları gerektiği çok açık ve ertelenemez görevdir. Bu görevleri üç ana başlık halinde belirtmek mümkündür. Üçü de birbirleriyle sıkı sıkıya bağlantılı olan bu görevler entelektüel, ahlaki ve politik boyuttadır. Fakat aralarındaki sıkı ve karşılıklı bağlantı, kurumsal olarak kesin bağımsız olmaları gerektiğini ortadan kaldırmıyor. Tersine, her alan kurum olarak tarihte de, günümüzde de, gelecekte de bağımsızlığını korumak durumundadır. Aksi halde işlevlerini hakkıyla yerine getiremezler. Tarihte çok iç içe yaşayan bu görev alanlarıyla ilgili kurumlaşma ve görevleri netleştirmek, nasıl işbirliği içinde bulabileceklerini düzenlemek çözümlenmesi gereken hususlardır.

Tarihsel süreci bu açıdan bazı örnekler yoluyla açıklamak aydınlatıcı olacaktır. Kabile birimlerinde entelektüel, ahlaki ve politik görevler genellikle iç içe yerine getirilir. Ayrışma ve uzmanlaşma fazla gelişmemiştir. Aşiret konfederasyonları ağırlıklı olarak politik görevlerle ilişkilidir. Ahlaki gelenek yaşlıların tecrübesiyle temsil edilirken, aydınlanma, düşünme daha çok şaman, şeyh veya rahip düzenekleriyle temsil edilir. İbrahimî dinlerin ahlaki ve politik boyut da kazandıkları uzun tarih dönemlerinde her üç görev biraz kurumlaşır. İslam'da medrese daha çok entelektüel kurum rolünü oynarken, cami ahlaki kurum, saltanat ise politik kurum rolünü yerine getirir. Fazlasıyla iç içe olmaları yaratıcı gelişmelerini önlemiştir. En azından Hıristiyanlık ve Musevilik kadar gelişmemeleri bu gerçeklikle bağlantılıdır. Ekümenik veya ümmet konumu aralarındaki bağlantılılığın egemen biçimi olup, bir nevi enternasyonalizmle temsil eder.

Greko-Romen uygarlığında entelektüalizm biraz daha bağımsızlığını kazanır. Felsefe ekolleri daha çok entelektüel kurumlardır. Bağımsızlıkları hayli gelişkindi. Ahlak tapınakta, politika önceleri meclis ve cumhuriyet senatosunda kurumlaşırken, imparatorluğun gelişimiyle büyük darbe yemiştir. İmparatorluk bir nevi merkezi düzeyde politik kurum olmanın inkârıdır. J. Sezar'a suikast bu gerçeklikle yakından bağlantılıdır.

Yakınçağ modernitesinde entelektüalizm üniversitede kapana kısılrken, ahlak büyük darbe yer ve silinmeyle yüz yüze kalır. Pozitif hukukla ikame edilerek, rolü toplumdaki tasfiye edilmeye çalışılır. Politika ise parlamentarizm kılıfı altında giderek alan daralması yaşayarak, ulus-devlet bürokrasisinin idaresi altında adeta işlemez duruma getirilir. Ahlak gibi rolünü gerçek anlamda oynayamaz olur. Demokratik modernite birimlerinde ise çeşitli ve karmaşık kurumsal gelişmeler yaşanır. Kardeşlik örgütleri bir nevi üç görevi de şahıslarında birleştirir. Ütopikler benzer konumdadır. Entelektüel, ahlaki ve politik özellikler, görevler bir nevi aynı kişi etrafında tarikat biçiminde işlev kazanır ve yerine getirilir. Özellikle reel sosyalizm sürecinde Komünistler Ligi, Manifesto, I., II. ve III. Enternasyonal her üç kurumlaşmanın iç içe ya-

şandığı kuruluşlar olarak kendilerini yansıttılar. Her üç görev alanına ilişkin kapitalist modernitenin benzer asimilasyonist eğilimini paylaşmışlardır. Politika, kurum olarak tanrı ulus-devletin idari mekanizmalarına kurban edilirken, ahlak aynı mekanizmanın vatandaşın tutsaklığını düzenleyen pozitif hukukuna kurban edilmiştir. Entelektüel görev ise, ulus-devletin yeni tapınağı rolünü oynayan üniversitelerinin entelektüel sermayedar ve hamal (bilgi taşıyıcı eşek) ikilisine feda edilmiş veya inkâr ettirilmiştir.

Tarihe ilişkin bu kısa hatırlatmalar bile, demokratik modernite birimlerinin eğer toplum olarak tümüyle dağılmak istemiyorlarsa, kendiliklerini karşı-ağlar biçiminde üç görevle yüklemeleri gerektiğini açıkça ve bütün önemleriyle birlikte ortaya koymaktadır.

Görevleri işlemeden önce birim ve ağ konularına da kısaca değinmek aydınlatıcı olacaktır. Birim, tekel karşıtı her topluluğu kastetmektedir. Demokratik ulustan bir köy derneğine, uluslararası bir konfederasyondan mahalle şubesine kadar her topluluk bir birimdir. Kableden kente, yerelden ulusala kadar her yönetim organı da bir birimdir. İki kişilik, hatta tek kişilik birimler kadar milyarlarca insanı temsil eden birimler de söz konusu olabilir. Kavram'a bu zenginlik içinde bakmak öğretici kılacaktır. Fakat burada önemli olan, tüm birimlerin birer ahlaki ve politik toplum olarak değerlendirilmesidir. Dolayısıyla her birimin entelektüel, ahlaki ve politik görevlerde paydaş olması ilkesel değerdedir. Birim olmak ahlaki ve politik toplum olmayı gerektirdiği gibi, ahlaki ve politik toplum olmak da entelektüel, ahlaki ve politik görevlere bağlılığı gerektirir. Ağ, şebeke olma hali ise, karşı kutbun örgütsel yapılanması ve yönetilmesiyle bağlantılıdır. Ayrıca içsel birliktelikler en iyi ağlar halinde birbirleriyle örgütlenebilirler. Katı merkeziyetçi, hiyerarşik emir-komuta örgütlenmesi ve yönetimi demokratik modernite birimlerinin örgütlenme, yönetme ilkelerine tamamen terstir.

A- Entelektüel Görevler

Entelektüel görevleri basmakalıp bilinç oluşturma ve birimlere aktarma olarak belirlemeyeceğimi peşinen belirtmeliyim. Yapılması gereken ilk iş entelektüelliğin kendisini değerlendirmektir. Moderniteyi ‘Aydınlanma çağı’nın (18. yüzyıl Avrupa’sı) belirlediği çokça söylenir. Yahudi soykırımı başta olmak üzere, ulus-devletçe sistematik olarak uygulanan sayısız fiziki ve kültürel soykırımlar modernitenin aydınlanma ideasına ölümcül darbe indirir. Entelektüel Adorno’nun, artık bütün tanrısallıkların susması gerektiğini söylediği andır bu. Aynı zamanda uygarlıkların vardığı son aşamadır. Bu an önemli bir andır; çözümlenmesi yapılmadan bir adım bile ileriye atılamaz. Tarihsel bir iflas, yalan ve soykırım anından bahsediyoruz. Bir aydınlanma, bilinçlenme, bilimlenme eylemi olarak entelektüellik kendini bu andan soyutlayamaz. Baş suçlulardan biri olarak yargılanmak durumundadır. Suçu birkaç Hitler’e yüklemek, liberalizmin en iğrenç propagandasıdır. Hitler’i beşikten mezara kadar besleyen sistemi açıklamadan hakikat açıklanmış olamaz; olsa olsa hakikate ihanet edilmiş olur. Entelektüelliğin temel görevi olan ‘hakikatin peşinde olmak’ ihanete uğramışken, hem de bu ihanet yaygınca entelektüel sermayedar ve hamallığı tarafından gerçekleştirilirken, kökten gözden geçirilmesi gereken hususlar var demektir. Entelektüel alanda kökten gözden geçirilmesi gereken konular çözümlenmedikçe, içine girilecek konum yeni entelektüel sermayedarlar ve hamallar olmaktan öteye sonuç doğurmaz.

Eğer sistemik küresel kriz ancak olağanüstü kriz yönetimiyle sürdürülüyorsa, bu durumda entelektüel krizden bahsetmemek ya körlükten ileri gelir ya da sistemin iflah olmaz bir entelektüel sermayedarı ve hamalı olmakla mümkündür. Onur sahibi olan sıradan entelektüel, krizin asıl olarak zihniyet alanındaki tıkanmayla ilgili olduğunu kavramakta zorluk çekmez. Kaldı ki, sistem yapılanmalarıyla zihniyetleri arasında beden-ruh ilişkisine benzer bir bağ vardır. Yapısallık olarak bedenin krizi, ruh olarak zihniyet krizini sadece gerekli kılmaz, öncüsü kılar. Öncelik bedende değil, ruhsal krizdedir. Nasıl ki beyin ölümü beden ölümünün kesin kanıtıysa, zihniyet krizi de ancak yapısal krizin kanıtı olabilir. Açıkçası derin bir entelektüel krizin yaşandığı kesindir. Verilecek yanıt bazı alanlardaki yeniliklerle giderilemeyecek kadar derinlik ister; sistemin dönüşümüyle ilgili olmayı gerektirir. Sistemin entelektüel krizi ancak onun aşılmasıyla, yani ‘entelektüel devrim’le mümkündür. Günümüz entelektüel devrimini tartışmadan önce, bazı tarihsel örneklere değinmek bu konuda son derece aydınlatıcı olacaktır.

Yorumlanabileceği kadarıyla tarihte ilk büyük entelektüel devrim M.Ö. 6000-4000 döneminde Mezopotamya’da yaşandı. Toplumun ve doğal kuvvetlerin gücünün ilk defa kapsamlı gözlemlendiği ve devasa boyutlu pratik sonuçların çıkarıldığı dönemdir. Bu, Gordon Childe’in ancak 16. yüzyıl sonrasının Avrupa’sıyla kıyaslamasının yapılabileceğini söylediği dönemdir. Halen hem zihinsel hem araçsal olarak yaşa-

nan toplumsal kazanımların büyük kısmı o dönemden kalmadır. İkinci büyük devrim, Sümer ve Mısır uygarlıklarının kuruluş dönemleridir. İlk dönem devriminin kazanımlarını uygarlık sistemine hem zihinsel hem araçsal olarak dönüştürme becerisini gösterecektir. Yazı, matematik, edebiyat, tıp, astronomi, teoloji, biyoloji başta olmak üzere birçok buluş bu dönemde sağlanan devrimsel entelektüel gelişmelerdir. Tarih daha sonra Grek-İonya devrimine kadar bu gelişmeleri öğrenmek ve tekrarlamakla geçecektir.

Grek-İonya entelektüel devrimi üçüncü büyük adımı teşkil eder. M.Ö. 600 dönemi hem felsefi zihniyet, hem bilimsellik açısından çok zengin geçen diğer bir dönemdir. Mitoloji karışımı dinlerden felsefi devrime geçiş, şüphesiz büyük bir entelektüel devrimdir. Ayrıca yazı, edebiyat, fizik, biyoloji, mantık, matematik, tarih, sanat ve politika alanında da devrimsel gelişmeler yaşandı. 16. yüzyıla kadar ancak bu devrimlerin ürünleri aktararak, tekrarlanarak tarih yaşandı. Şüphesiz başka mekân ve zamanlarda birçok entelektüel gelişme olmuştur. Ama bunlar büyük devrim sayılmazlar. Tek tanrılı dinsel çıkışları önemli zihniyet devrimleri olarak yorumlamak mümkündür. Ayrıca Zerdüşti ahlaki devrim büyük bir entelektüel devrimdir. Çin’de Konfüçyus, Hint’te Buda önemli entelektüel değerlerdir. İslam’ın 8.-12. yüzyıllarında da entelektüel pırıltılar önemlidir. Devrime dönüşmemeleri büyük kayıptır.

Avrupa entelektüel devrimi şüphesiz köklü ve kapsamlıdır. Ancak kaynaklarını bahsettiğimiz devrim ve pırıltılardan aldığı tartışılmaz. Hemen belirtmeliyim ki, bu entelektüel devrimlerin tümünün sömürü ve iktidar tekelleriyle alakası yoktur. Tersine, bu tekeller yüzünden layıkıyla gelişmemeleri ve saptırılmaları, köreltilmeleri, daha çok da kendilerine bağlayıp sermaye haline getirmeleri söz konusudur. Avrupa büyük entelektüel devriminde bu gerçeklik daha açık ve çarpıcıdır. Kapitalist tekeller ve devlet tekelleri olarak mutlakiyet ve ulus-devlet sistemleri, entelektüel devrimi engellemek, saptırmak ve kendi iktidarlarına bağlamak için büyük uğraş vermişler, bunu başat işlerinden saymışlardır. Bu konuda büyük mücadeleler verilmiştir. Entelektüel bağımsızlıklarını, onurlarını kaybetmemek için, engizisyondan Fransız devrim mahkemelerine kadar iktidarların amansız zulmüne karşı direnmişler, yakılmayı göze alabilmişlerdir: Bruno, Erasmus, Galileo, Thomas Moore vb. gibi.

19. ve 20. yüzyıllarda, toplumun her alanında ve birimlerinde olduğu gibi, entelektüel alan ve birimlerde de tekeli sermaye ve ulus-devletin hegemonyası güçlü yansıma buldu. Bilim, felsefe, sanat ve hatta din iktidarlara, özellikle ulus-devlet yapılanmalarına büyük oranda entegre edildi. Her iki alandaki tekellilik, entelektüel bağımsızlığa büyük darbe vurdu. Bağımlılık altındaki entelektüel ya bir entelektüel sermayedara ya da çoğunlukla üniversite ve diğer okul sistemlerinde bilgi hamallarına dönüştü. Her ulus-devletin yeni tapınağı, üniversiteler başta olmak üzere okul yapıları oldu. Yeni neslin beyni ve ruhu buralarda yıkanır; ulus-devlet tanrısına hiçbir dönemle kıyaslanmayacak denli tapınan kul-vatandaşlar haline getirilir. Haliyle her

düzyeeki hocalar yeni rahip sınıfı konumundadır. Şüphesiz tek tek aydınlar, entelektüel haysiyetini koruyanlar vardır. Ama genel kuralı bozmayacak kadar istisnaidirler.

Daha da önemlisi, Avrupa entelektüel devriminin içeriğindeki gelişmelerle ilgilidir. Önceki çağların din, bilim, felsefe ve sanatını öncelikle iyi özümstediklerini belirtmek gerekir. Kendi katkılarını bu özümsemeye dayandırdıkları açıktır. Kabul etmek gerekir ki, Avrupalı entelektüeller hakikate yaklaşmada büyük bir aşama kat ettiler. Metot ve uygulama olarak başarıları kesindir. Özellikle Birinci Doğaya (fizik, kimya, biyoloji, astronomi alanlarına) ilişkin başarıları bu yönlüdür. Fakat İkinci Dünya olarak topluma ilişkin bilimsel, felsefi, sanatsal ve ahlaksal yaklaşımları için aynı hususu belirlemek mümkün değildir. Büyük ve anlamlı açıklamalar (manifestolar), bilimsel disiplinler, felsefi ekoller, sanatsal eğilimler ve etik öğretiler geliştirdiler. Fakat toplumun ahlaki ve politik karakterini koruyacak kadar başarılı olamadılar. Tersine, sermaye ve iktidar tekellerine bağlandıkça, ahlaki ve politik toplumun imhaya varana dek hedef haline getirilmesinde sadece yetmezlik, eksiklik ve yanlışlıklarla izah edilemeyecek denli suç ortaklığı ettiler. Entelektüel kriz işte böyle başladı.

Şüphesiz yalnız toplum değil, çevrenin de imha hedefi haline gelmesinde entelektüel kesim sorumludur. Zaten küresel krizden müştereken sorumlu tutulmaları, krizin müşterek olmasından ötürüdür. Burada aydınlatılması gereken en önemli husus, entelektüel yenilginin, bozulmanın ve çarpıklaşmanın stratejik ve taktik olarak nasıl geliştiğidir. Özellikle toplumsal bilimler (Birinci Doğaya ilişkin bilimlerin de toplumsal nitelikte olduklarına veya öyle olmaları gerektiğine inancımı öncelikle belirtmeliyim) alanındaki büyük kargaşa, yenilgi ve ihanetin gelişmesinde neleri sorumlu tutmalıyız? Tümüyle bilimsel paradigmayla ilgili bir hastalık mı söz konusudur? En büyük payı bazı disiplinlerde mi aramak gerekir? Hastalık bünyesel midir, yoksa arızı midir? Tedavisi mümkün müdür? Tedavinin yol ve yöntemleri nasıl geliştirilmelidir? Yeni bilimsel devrim veya paradigmanın ana göstergeleri neler olabilir? Stratejik olarak nerelerden başlamalıyız? Ancak bunlar ve benzer sorulara özlü yanıtlarımız olursa, entelektüel krizden çıkış kadar, yeni paradigmatik ve bilimsel görevlerimizi belirleyebiliriz.

Avrupa uygarlık merkezli bilim krizi bünyeseldir. Uygarlığın başlangıç dönemlerindeki gelişmeleriyle ilgilidir. Bilimin tapınakta merkezleşmesi, iktidarla bütünleşmesi anlamına gelir. Mısır ve Sümer uygarlığındaki bilimin iktidarın ayrılmaz bir parçası haline geldiğini kanıtlayan çok sayıda örnek vardır. Bilimi toparlayan rahiplik zaten iktidarın en önemli ortağı konumundaydı. Hâlbuki neolitik dönemdeki bilimin yapısı farklıydı. Kadının bitkiler üzerindeki bilgisi belki de biyoloji ve tıbbın temeliydi. Ayrıca mevsim ve ay gözetlemeleri hesabı ortaya çıkarıyordu. Tarım-köy topluluklarının bin yıllarca yaşam pratiklerinin büyük bir bilgi hazinesini ortaya çıkardığı rahatlıkla yorumlanabilir. Uygarlık dönemi bu bilgileri toparlayıp iktidarın parçası haline getirdi. Burada olumsuz anlamda niteliksel bir dönüşüm yaşanmıştır.

Uygarlık öncesi ve dönemindeki karşıt toplumlarda bilgi ve bilim, ahlaki ve politik toplumun parçasıydı. Toplumun hayatı çıkarları gerektirmedikçe, bilimin başka türlü kullanılması mümkün değildi. Bilgi ve bilimin tek amacı toplumun varoluşunu sürdürmek, korumak ve beslemek olabilirdi. Başka amacı düşünülemezdi. Uygarlık bu durumu kökten değiştirdi. Bilgi ve bilim üzerinde tekeli kurarak toplumdan kopardı. Toplum bilgi ve bilim yoksunu kılınırken, iktidar ve devlet güçleri bilgi ve bilimle alabildiğine güçlendiler. Bilgi üretenleri ve taşıyanları hanedanlıklara ve saraylara bağlayarak tekellerini sağlamlaştırdılar. Böylelikle bilimin toplumdan, özellikle kadından köklü koparılışı, yaşam ve çevreyle bağının koparılışı anlamına da geliyordu. Aynı zamanda analitik zekânın duygusal zekâyla bağının köklü kopuşu ve aralarındaki mesafenin sürekli büyümesi de birlikte geliyordu.

Bilimin toplumsal doğadaki anlamı tanrısallıktı. Toplum kendi doğasına ilişkin bilgi ve bilinç düzeyini kendi kimliğinin ifadesi olarak tanrısallaştırıyor, tanrısallıkla bir tutuyordu. Uygarlık bu konumu da değiştirdi. Bilim hanedan ve ortaklarına geçince, tanrısallık da konum değiştirdi. Artık topluma kulluk, tanrısız olmayanlar payesi biçilirken, hanedan ve yakın çevresi tanrı soylusu olarak mitolojiye ve dine geçirilmiş oldu. Tanrı-krallar, tanrı soylular böylesi bir sürecin ürünüydü. Bilim ve bilgi üreticilerinin ve taşıyıcılarının toplumla bağlarının bu tür koparılışı tüm uygarlık çağları boyunca devam etti. Buna karşı direnen olduysa da, kolayca tasfiye edildiler. Bilgi ve bilim adeta bir kast oluşturdu. Avrupa uygarlığına gelince, özellikle kiliseyle krallığın çekişmesi ve yine manastırların kısmen özerk havası nedeniyle bilgi ve bilim üreticileri sınırlı bir bağımsız dönem yaşadılar. Yoğun iktidar savaşları araştırmalarına zarar vermeden daha kolay koruyucu bulmalarına fırsat sunuyordu. Rönesans, Reform ve Aydınlanma bu iktidar savaşlarının yol açtığı özerk ortamla yakından bağlantılıydı. Çin ve Osmanlı tarzı bir mutlakiyetin olmaması özerkliğe katkı sunuyordu. Sonuç, felsefesal ve bilimsel devrim oldu. Fakat bir yandan kapitalizmin hegemonik yükselişi, diğer yandan ulus-devletin oluşumu, 19. ve 20. yüzyılda bilim üzerinde sermaye ve iktidar tekelinin kurulmasını beraberinde getirdi. Bilim artık sermaye ve iktidarın ayrılmaz parçasıydı. Zaten uygarlık tarihi boyunca ahlaki ve politik toplumun aleyhine gelişen bu durum Avrupa modernitesiyle zirve yaptı.

Demek oluyor ki, Avrupa merkezli bilimsel paradigmlar çok önceden toplumdan kopmuşlardı. Bilgi ve bilimle uğraşanlar ağırlıklı olarak sermaye ve iktidar perspektifi içindeydiler. Ahlaki ve politik toplum çoktan gözden düşmüştü. Kilisenin yenilgisiyle bu süreç daha da hızlandı. Temel kaygısı ahlaki ve politik toplum olmayan bilim, artık sermayenin ve devletin hedeflerine kilitlenmekten başka bir uğraş alanı bulamazdı. Artık bilim iktidar ve sermaye üretirken, sermaye ve iktidar da bilimi kendine iyice mal ediyorlardı. Bilimin ahlak ve politikayla bağının sonuna kadar yıkılışı kapıyı ardına kadar savaşlara, çatışmalara, kavgalara, her tür istismara açıyordu. Nitekim Avrupa uygarlık tarihi aynı zamanda savaşların en yoğun olduğu tarih oldu.

Bilime biçilen rol artık mükemmel ve zafer getirecek savaş araçları icadına yoğunlaşmaktı. Sonuç böylece nükleer silahlara kadar tırmandı. Ahlaki ve politik toplum kurallarının egemen olduğu bir toplumda değil nükleer silah, bir mantar tabanca silahı bile icat edilemezdi. Edilse bile en azından topluma karşı kullanılamazdı.

Ahlaki yıkılış savaşları en önemli başlangıç etkenidir. Bilim ile ahlak ilişkisinin kopuşu ise, her tür yıkıcı araç icadının temelidir. Bilim ile iktidar ve toplum arasındaki bu ilişkinin temel paradigma ve yönetime yansımaması düşünülemezdi. Toplumun devreden çıkarılması, nesneleştirilmesi anlamına da geliyordu. Tıpkı daha önce kadın ve kölelerin nesneleştirilmesi gibi. Ardından Bacon'la, Descartes'lerle başlayan nesne-özne ayrımları tüm bilimlere taşınmış oldu. Bilimde nesnel olma çok övülür. Hâlbuki en temel felaketin kapısı nesnelik-öznellik ayrımının keskinleşmesiyle açıldı. Ardından ben-öteki ayrımıyla derinleşti. Ardından birbirini yok eden diyalektik uçlara dönüştü. Bu ikilemler kesinlikle ahlaki ve politik toplumla sermaye ve iktidar ayrışmasının, çelişkisinin bir yansımasıdır. Doğanın, ardından kadın ve kölenin, en son tüm toplumun nesne konumuna indirgenmesi, bilimde halen kullanılan çok ünlü 'nesnellik kuralı' olarak karşımıza çıktı. Eskinin tanrı-kul ilişkisi, özne-nesne ilişkisine dönüştü. Daha eskinin canlı doğa anlayışı yerini ölü nesne doğa ve üzerinde tanrısal özne insana bıraktı.

Bu paradigmatik yaklaşımların bilim, özellikle toplumsal bilimlerde etkisi yıkıcı olmuştur. Örneğin tamamen nesne olan fizik doğasını esas alan fizik bilimi, doğa üzerinde sınırsız deneyim ve tasarrufta bulunma özgürlüğüne sahip olduğuna inanır. Nükleer deneyimden her tür otodinamikleri harekete geçirmeye kadar kendini özgür sayar. Bunu yaparken herhangi bir ahlaki endişe duymaz. Nesne doğa anlayışı maddenin sınırsız tasarrufunu doğurunca, sonuç atom bombasına kadar gider. Tanrısal bilim araçsal bilime dönüşünce toplumla bağı kalmaz. İktidar ve sermayenin elinde azami kâr kanununa bağlı bir araçsallık kazanır. Görünüşte fizik tamamen tarafsız, nesnel doğayla ilgilenen bir bilimdir. Özünde ise iktidarın ve sermayenin temel güç kaynaklarından biri olduğu açıktır. Aksi halde fizik bilimi mevcut halini koruyamazdı. Olumsuz anlamda toplum-karşıtı bir güç durumuna dönüşümü öyle tarafsız nesnel bir bilim bulunmadığını göstermektedir. Fizik kanunları denilen güç ilişkileri de son tahlilde insan gücünün yansımalarından başka anlama gelmez. İnsanın ise mutlak anlamda bir toplumsal varlık olduğunu biliyoruz.

Modernitenin tüm bilimsel yapısına damgasını vuran pozitivist felsefeyi yorumlayınca, uygarlık-iktidar-bilim ilişkisinin içyüzünü daha iyi açığa çıkarabiliriz. Pozitivist felsefenin kesin nesnel olgulardan yola çıktığını, bunun dışında hiçbir bilimsel yaklaşıma yer vermediğini biliyoruz. Yakından bakınca, nesnelere ilişkisi olarak bilimin tüm eski puta tapıcılardan ve metafizik güçlerden daha putçu ve metafizikçi olduğu kavranacaktır. Bu konuda tarihsel diyalektiği kısaca hatırlatırsak daha çok aydınlanırız. Nasıl tek ve soyut tanrılı dinler, paganizmi (putçuluk, bir nevi olguları tan-

rısallaştırma dini) eleştirme temelinde ortaya çıkıp kendilerini şekillendirmişlerse, pozitivism de bir nevi karşı atak olarak yeni putçuluk biçiminde ortaya çıkmıştır. Din ve metafizik eleştirisi, yeni putçuluk (Olgulara dayalı hakikatçilik kesinlikle neo-paganizmdir) olarak, neo-metafizik olarak şekillenmiştir. F. Nietzsche'nin bu gerçeği ilk tespit eden filozoflardan olması son derece önemlidir ve değerlendirmeleri hakikat araştırmalarında katkı niteliğindedir. Nesnel olgu denilen kavramın hakikatten uzak bir kavram olduğunu belirlemek büyük önem taşır. Olgular kendi başına hakikate ilişkin ya hiçbir anlamlı bilgi sunmazlar ya da sundukları kadarıyla çok yanlış sonuçları beraberinde getirirler.

Olgular eğer karmaşık bağlantıları kapsamında anlam bulamazlarsa, ya hiç bilgi sunmazlar ya da en yanlış sonuçlara yol açabilirler demiştik. Fizik, kimya, biyoloji olgularını bir tarafa bırakalım. Yalnız bir toplumsal olgu örneği üzerinde durarak yol açtıkları sonuçları yakından görelim. Pozitivizme göre ulus-devlet bir olgudur. Onu oluşturan bütün ögeler de birer olgudurlar. Binlerce kurum, milyonlarca insan hepsi birer olgudur. Aralarındaki ilişkileri de katınca resmi tamamlamış oluruz. Pozitivizme göre bilimsel kavramı oluşturduk demektir. Artık mutlak bir hakikatle karşı karşıyayız: Ulus-devlet hakikati. Pozitivizm bu tanıma bir yorum olarak bakmaz. Mutlak hakikat olgusu olarak bakar. Diğer tüm toplumbilim olgularına da bu anlayışla bakar. Tıpkı birer fizik, kimya, biyoloji olgusu gibi bunlar da birer olgudur. Hakikat tanımlaması böyledir. Görünüşte masum, hiç tehlike içermeyen bu yaklaşımın hiç de öyle olmadığını, özellikle etnik temizlik-soykırım hareketlerinde bütün dehşetiyle fark etmeye başladık. Hitler'den tutalım sözde en ılımlı ulus-devlet liderine kadar hepsi, yaptıklarının bilime göre son derece doğru (pozitif bilimlere göre) olduğunu, ulus gerçeklerini arındırdıklarını, daha homojen bir ulus oluşturmanın sadece hak değil, doğal evrim yasasına uygun bir gelişme olduğunu söyleyeceklerdir. Esas aldıkları bilime göre doğru söylüyorlar. Onlara bu gücü pozitif felsefe ve bilimleri vermektedir. Nitekim tüm modernite dönemi bu pozitivist anlayış gereği sınırsız vatan, millet, devlet, etnisite, ideoloji, sistem savaşına girişti. Çünkü bu kavramların hepsi kutsaldı ve uğruna sonuna kadar savaş gerekirdi. Bilindiği üzere bu anlayış sonucunda tarih kan banyosuna dönüştü. Görünüşte masum pozitivism, özünde kötü çehresi böyle sırtıyordu.

Anlaşılmadıysa biraz daha açıklayalım. Dünya'da günümüzde yaklaşık iki yüz ulus-devlet vardır. Hepsi yukarda belirttiğimiz kurum ve vatandaş kitlesiyle ilişkiler yekûnuyla karşı karşıya gelirse, en az iki yüz tanrılı, binlerce mabetli, sınırsız tarikatlı bir düzen veya hercümerçlik durumunun doğması kaçınılmazdır. Çünkü temsil ettikleri tüm olgular kutsal ve uğruna ölmeye değerdir. Dikkat edelim, karşımızda gerçek toplumsal doğayı yansıtan ahlaki ve politik toplumdaki ad düzeyinde bile bahis yoktur. Gerçekten saldırıya uğraması halinde uğruna ölünecek bir gerçek varsa, o da ahlaki ve politik toplum gerçekliğidir. Ulus-devlette ise, herkes kendi kendine oluştur-

duğu ve oluşturulup önüne sunulan olgu putları adına savaşmaktadır. Eskinin putlar uğruna savaşımından bin kat daha azıtılmış bir putlar uğruna savaşlar dönemiyle karşı karşıyayız. Sonuç sermaye ve ulus-devlet tekellerinin azami kâr kanununun işlemesidir; mutlu azınlığa firavunların bile yaşamadığı yaşantıların peşkeş çekilmesidir. Modern yaşam denilen, pozitivizmin bu gerçeğinin, daha doğrusu gerçekleri katletmesinin sonuçlarından başka bir şey değildir. Bugün sanal toplum çağına eriştik. Hiçbir gerçek, sanal toplum kadar olguculuğu açıklayamaz. Olgucu toplum sanal toplumdur. Sanal toplum olgucu toplumun gerçek yüzü, yüzünün ötesinde hakikatin ta kendisidir. Olguların anlamsızlığı (daha doğrusu kan banyosu, hayali toplum, tüketim toplumu anlamında anlamsızlık anlaşılmalı) sanal toplumla zirve yapıyor. Medyatik toplum, şov toplumu, magazineli toplum hep nesnel, olgucu anlayışın, pozitivizmin açığa çıkmış hakikatidir. Bu da aslında hakikatin inkârıdır.

Konumuz gereği fazla incelemeye gerek duymadan, benzer sonuçları daha da sıralayabilirim. İslam, Hıristiyan, Musevi, Budist, kapitalist, sosyalist, feodal, köleci toplum kavramları aynı yaklaşımın gerçekleridir. Pozitivizmin metafizik yüzü burada da karşımıza çıkıyor. Evet, İslam toplumu, kapitalist toplumu aynı yaklaşımın sonucudur. Yani bunlar olgu kavramlarıdır; başka deyişle yakıştırma, görüntü kavramlarıdır. Aynı şey ulus aidiyetleri için de söylenebilir. Alman, Fransız, Arap, Türk, Kürt ulus kavramları pozitivist karakterde birer hakikattirler. Özde ise, hakikatin silik görüntüleridir. Peki, gerçek, hakikat nedir diye sorulabilir. Bence cevap basittir. Toplum gerçeğinde doğal olan ahlaki ve politik toplum hakikati ile bunu sürekli aşındırmak isteyen uygarlık hakikati vardır. Bunun dışındaki sıfatlar, isimler hiç gerçeği temsil etmez demiyorum. Özünü değil, görüntüsünü, basit ve sık değişkenli formunu temsil eder diyorum.

Örneğin Arap ulus gerçeği diyelim. Çok zayıf da düşmüş olsa, Arabistan denilen mekânda ahlaki ve politik özellikleri olan bir toplumla, bu toplumun sırtından binlerce yıl sulta sürmüş ve günümüzde çürüme noktasına getirmiş iktidar gerçeği dışında Araplık çok az şey ifade eder. Binlerce farklı, çelişkili, hatta can düşmanı Arap vardır. Yani binlerce çelişkili hakikat! Pozitivizme göre böyle olması gerekir. Ama çok iyi biliyoruz ki, Arap gerçeği özde bu olmasa gerekir. Daha anlaşılabilir bir örnek ağaçlardır. Bir de ağacın olgu olarak binlerce dalı ve sayılamayacak kadar çok yaprağı vardır. Eğer ürünü bilinen ve değerli olan bir ağaçsa, ona göre anlam bulur; dallarına ve yaprağına göre değil. Pozitivizm hepsine aynı ağırlığı verme körlüğüdür. Evet, dallar ve yapraklar da gerçektir. Ama anlamlı gerçek değildirler. Bir tiyeğin, bir kilo üzümün değeri, anlamı vardır. Ama bir yaprağının ancak bir görüntüsü, özünü yansıtmayan, biçimsel görüş kazandıran bir olgusal gerçekliği vardır.

Bilimlerin olguya boğulması, her gün yeni bir bilimsel disiplinin doğması, hepsinin kendini aynı ağırlıkta hakikat sayması bilimsel krizin ana nedenidir. Sistemle bağını başta da belirledik. Hakikatin özne-nesne, biz-öteki, beden-ruh, din-bilim, mito-

loji-felsefe, tanrı-kul, ezen-ezilen, hâkim-mahkûm vb. sürekli ve gittikçe derinleşen biçimde karşıt ikilemler halinde parçalanması, özünde ahlaki ve politik toplumla onun üzerinde kurulu uygarlıkçı tekel şebekelerinin yarattığı aşındırma ve sömürgeleştirme eyleminin sonucudur. Kapitalist modernite bu uygarlık ikilemini sınırsızca çoğaltıp derinleştirerek, toplumu bugünkü dağılma ve çürüme noktasına getirmiştir. Bunda sistemin işbirlikçi biliminin de büyük payı vardır. Kriz, ideolojik öze araçsal yapılanma arasında can çekişme noktasına gelince, farkına varılan hal oluyor. İşsizlikle, savaşla, açlık ve yoksullukla, baskı ve kırımla, eşitsizlik ve özgürlüksüzlükle kendini ezici çoklukların etinden, ruhundan çıgıllıklara dönüştürmesi oluyor.

Pozitivizmi eleştirirken bazı yanlış anlamalara düşülmemesi konusunda uyarma gereği duyuyorum. Birincisi, olguların hiçbir değeri yoktur, gerçeklikle bağı yoktur gibi yaklaşım içinde değilim. Sadece oldukça sınırlıdır diyorum. Olgusalığın bir felsefe düzeyine taşındığında büyük sakıncalara yol açacağını belirtiyorum. Avrupa düşünce sisteminde bu durumun fazlasıyla açığa çıktığını vurguluyorum. İkinci husus, belki bir nevi Eflatunculuğa kaydığım yönünde bir eleştiri getirilmesi olacaktır. Özün belirleyici olduğunu söylerken, özellikle ağaç örneğinde bu eleştiri beklenir. Fakat belirtmek istediğim ‘ağaç’ fikri, ideası değildir. Toplumca ağacın ihtiva ettiği gerçekliği belirtmek istiyorum. Faydacılıkçı bir yaklaşım da sunmuyorum. Sadece gerçekliğinin ancak ahlaki ve politik toplumca belirlenmesi gerektiğini söylüyorum. Bir bireye veya gruba çok faydalı olabilir. Ama eğer ahlaki ve politik toplumca aynı biçimde yorumlanmıyorsa, gerçek fayda değeri yoktur demek istiyorum.

Liberalizmin benimsetmek istediği gibi “Bireyler çıkar, filozof, bilim adamı, asker, politika adamı, sermayedar vb. olarak hakiki olan ne varsa bulur ve yaşarlar” felsefesini kesinlikle gayri ahlaki, gayri politik toplumsallık olarak eleştiriyorum. Bunun uygarlık tarihinin yol açtığı ve kapitalist dönemin tüm topluma yutturmaya çalıştığı en büyük ahlaksızlaştırma ve politiksizleştirmenin ideolojisi olduğunu, daha doğrusu propaganda ile benimsetilen ve modernlik kılıfı giydirilen çağdaş mitolojik bir anlamı olduğunu söylemek istiyorum.

O halde daha da önem kazanan sorun şu olacaktır: Hakikati nerede ve nasıl bulmalıyız? Çok basit bir kuralı hatırlatarak cevabımı vermek isterim: Bir şeyi nerede kaybettiyse, ancak orada arayarak bulabilirsin. Yoksa başka yerlerde, tüm dünyayı araştırırsan da bulamazsın. Çünkü yöntemi yanlıştır. Kaybettiğin yerde değil, başka yerde arama yöntemi sadece zaman ve enerji kaybettirir. Çağımızın hakikat araştırmalarını da bu örneğe benzetiyorum. Korkunç araştırma laboratuvarlarına, fonlarına rağmen, varılan gerçekler belirttiğim gibi kriz ve acı yüklüdür. İnsanlığın peşinde koştuğu hakikatin bu olamayacağı açıktır. Cevabım sıkça tekrarımın tekrarı olacaktır. Hakikat ancak toplumsal olabilir. Uygarlık süreci ahlaki ve politik toplumu aşındırıp sömürü ve iktidar tekeline kapattıkça, toplumsal hakikat yitirilmiş demektir. Yitirilen, ahlak ve politik değerlerle birlikte yitirilmiştir. Tekrar bulmak istiyorsan, kaybettiğin

verde arayacaksın. Yani uygarlık ve moderniteye karşı ahlaki ve politik toplumu, onun gerçekliğini arayacaksın, bulacaksın. Bununla da yetinmeyeceksin; tanınmaz hale getirilen varoluşunu yeniden inşa edeceksin. O zaman göreceksin ki, tarih boyunca kaybettiğin altın değerindeki bütün hakikatleri tek tek buluyorsun. Bu temelde daha mutlu olacaksın. Bunun da ahlaki ve politik toplumdaki geçtiğini anlayacaksın.

Entelektüel alanı yeniden düzenlerken, görevler kapsamında bazı önerilerimi geliştirmeye çalışarak, eleştiriler temelinde ilkeler düzeyinde sunmak durumundayım:

1- Entelektüel çabalar, bilgi ve bilim çalışmaları toplumsal doğanın temel varoluş hali olan ahlaki ve politik toplum kapsamında geliştirilmelidir. Uygarlık tarihi boyunca kopulan ve gittikçe aşındırılan bu toplum gerçekliği, kapitalistin damgasını vurduğu modern çağla birlikte tamamen parçalanmış, çürümeye terk edilmiş ve yok olmanın eşğine getirilmiştir.

2- O halde entelektüel çaba, bilgi ve bilim çalışmaları öncelikle bu gidişatı durdurmayı amaçlamak zorundadır. Çünkü yok edilen bir şeyin bilimi olamaz. Belki hatırası olabilir. Hatıra bilim değildir. Bilim yaşayan, var olanla ilgilidir. Bu durumdaki toplum tümüyle yok olmak istemiyorsa, kapitalistik moderniteye (tüm unsurlarıyla birlikte) direnmek zorundadır. Direniş artık varoluşla aynı düzlemde olup özdeştir. Entelektüel sermaye ve hamallık olarak değil, gerçek araştırıcının onuruyla yaşamak, ayakta kalmak isteniyorsa, entelektüelin tüm çabalarında hem direnişçi olması hem de araştırma unsurlarının direniş boyutlu olması kaçınılmazdır. Hem entelektüel hem de bilimi bu anlamda direnişçidir. Başka türlü ya kendini aldatmak ya da sermaye veya hamal kimliğini gizlemek olur.

3- Geliştirilen bilim öncelikle ‘sosyal bilim’ olarak düzenlenmek zorundadır. Sosyal bilim tüm bilimlerin ana kraliçesi olarak kabul edilmek durumundadır. Ne Birinci Doğa ile ilgili diğer bilimler (fizik, astronomi, kimya, biyoloji) ne de İkinci Doğa’yla ilgili diğer beşeri bilgiler-bilimler (edebiyat, felsefe, sanat, ekonomi vb.) asla öncülük taşımaz; bunlar hakikatle anlamlı bağı kuramazlar. Her iki alan sosyal bilimle bağı ancak başarıyla kurabilirse hakikatten pay alabilir.

4- Sosyal bilimin ana konusu olarak ahlaki ve politik toplumu nesnel bir obje olarak değil, özne-nesne, biz-öteki, beden-ruh, tanrı-kul, ölü-canlı gibi insan algılamasında derinleştirilmiş ve aralarına uçurumlar sokulmuş ikilemler olarak değil, bu ikilemleri aşan bir yöntemle araştırması esas olmalıdır. Farklılaşma evrenin yaşam tarzı olup, toplum doğasında da geçerliliği çok daha esnek, özgür ve yoğunlaşmış halde bulunan bir nitelemedir. Fakat bu farklılaşmayı uygarlık ve modernitenin tüm ideolojik yapılanmasının temeli haline getirilen özne-nesne düzeyine taşımak, kesinlikle hem evrensel hem de toplumsal hakikatin yitirilmesi, parçalanması anlamına gelecektir.

5- Zirvesine Avrupa modernitesinde erişen, genelde bilimin özelde sosyal bilimin üzerinde yükseldiği bu nesnellüğün genel felsefesi olan ve halen tüm şiddetiyle devam

eden pozitivism, kapsamlı eleştiriler temelinde tarihin çöp sepetine atılmadan, anlamlı bir sosyal bilim paradigması (köklü anti-uygarlıkçı bilim felsefesi) geliştirilemez. Avrupa merkezli bilimin, özellikle sosyal bilimin çok parçalanmış ve hakikati yitirme tehlikesi de bulursa, olumlu kazanımlarını ve hakikat paylarını anlamak ve özümsemek şarttır. Pozitivism ne kadar eleştirilip aşılacak durumundaysa, açığa çıkarılmış hakikat paylarının özümsemesi de o denli benimsenmek durumundadır. Hakikat araştırmasında toptan anti-Avrupacılık en az toptan Avrupacılık kadar olumsuz sonuçlara yol açabilir.

6- Her ne kadar postmodernizm denilen bu hakikat araştırmaları da pozitivismi eleştirip Avrupa merkezli sosyal bilimi reddediyorlarsa da, bu yaklaşımların kolayca liberalize edilmesi ve daha anti-hakikatçı olan bir anti-Avrupacılık olarak biçim kazanması mümkündür. Sosyal bilimin kriz halinden yararlanarak bu postmodern araştırmalar toptan reddedilmese de, son derece eleştirel yaklaşmak önem taşır. Modernist pozitivismin evrenselci, ilerlemeci, çizgisel yöntemi ve perspektifi ne denli sapırtıcı ise, birçok postmodernistin aşırı göreci (izafi) döngüsel yöntemi de benzer sapmalara açıktır. Bu uçlara sivrulmamak için bağlı kalınması gereken temel ilkeleri (sıralamaya çalıştığımız) iyi özümsemek şarttır. Krizli ortam neredeyse herkese göre bir hakikat yolu aramaya müsaittir ki, bu husus bile hakikat araştırmalarını kendi başına birçok yönden saptırabilir, boşa çıkarabilir.

7- Hakikati araştırmada ana yöntemimiz ne pozitivist nesnelcilik, ne de göreci öznellik olabilir. İkisi de özde liberalizmin iki yüzü olup, bolca birbirine karıştırarak piyasaya sunup entelektüel sermaye ve hamallık üretmede kullandığı yöntem enflasyonudur. Hakikati olanaksızlaştırmanın en etkili yönü bu yöntem enflasyonudur. Bu da ancak nesnelci ve öznelci yöntemlerin birbirlerine karıştırılmasıyla neredeyse kişi sayısı kadar yöntem bolluğu demektir. Hakikatin bozuk para misali değerden düşürülme eylemi olarak, bu yöntem bolluklarına aldanmamak önem taşır. Şüphesiz gerçeğin nesnel ve öznel yanları vardır. Bilinç, hakikat son tahlilde gözlemlenen-gözleyen ikilisinin çakışmasını (Aynılaştırmasını kastetmiyorum, daha çok özdeşlik olarak kavranması olumlu olabilir) ifade eder. Bu konuda ne kadar derinleşme, yoğunlaşma yaşanırsa, o denli daha çok hakikat payları ortaya çıkar. Bu durumda ne gözlemleyen özne, ne de gözlemlenen nesne konumundadır. Daha çok ikisinin birbirine yaklaşması, aynılaştırması denilemezse de, özdeşleşme konumunu yakalaması demektir. Hakikatin azamileştiği süreç, bu yönlü özdeşleşme olanağını yakalamaktır. Şimdilik bir ad verme gereği duymadan, yöntem konusunu böyle tanımlamak durumundayım. Şüphesiz ana gözlemleyen ve gözlenen birimin ahlaki ve politik toplum olduğunu hiçbir zaman ve mekânda göz ardı etmiyoruz.

8- Temel araştırma mekânları, üniversiteler başta olmak üzere, uygarlık ve modernitenin resmi kurumları olamaz. Geçmişte de, günümüzde de bilimin iktidarlaştırılması ve resmi devlet kurumlarında üretilmesi, hakikatle bağının yitirilmesi anla-

mina gelir. Bilimin ahlaki ve politik toplumla bağının koparılması, topluma yararlı olmaktan çıkarılması, tersine toplum üzerine baskı ve sömürü tekellerinin geliştirilmesine yardımcı olması demektir. Tıpkı özel veya genelevlere kapatılan kadın özgür gerçekliğini, hakikatini nasıl kaybediyorsa, resmi kurumlara kapatılan entelektüeller ve bilim de o denli özgürlüğünü, gerçek kimliğini yitirir. Şüphesiz bu demek değildir ki, bu kurumlarda hiç entelektüel yetiştirilmez ve bilim üretilmez. Anlaşılması gereken, iktidarlaşan entelektüel ve bilimin toplumsal gerçeklikle ilgili araştırma ve buluş amacından kopacağıdır. İstisna kabilinden entelektüel olunma ve bilimsel değeri olan yapıtların ortaya çıkarılması ana gerçeği değiştirmez.

9- Sosyal bilim için kurumsal devrim, diğer deyişle yeniden yapılanma şarttır. Nasıl ki Grek-İonya aydınlanmasında bağımsız felsefe ve bilim akademileri oluştuysa, yine ortaçağda hem İslami hem Hıristiyanlık geleneğinde tekke, dergâh ve manastırlar benzer bir rol oynadıysa, Avrupa Rönesans, Reform ve Aydınlanma hareketlerinin aynı zamanda birer entelektüel ve bilim devrimi oldukları gerçek ise, benzer devrimlere mevcut krizden çıkış için günümüzde de ihtiyaç vardır. Modernitenin dört yüz yıllık ideolojik hegemonyası en az maddi kültür hegemonyası kadar derin ve süreklileşen krizini aşma yeteneğinde değildir. İçerik ve biçim olarak demokratik modernitenin müdahalesi olmadan, krizin daha da çürütücü ve dağıtıcı rol oynaması kaçınılmazdır. Ütopik sosyalistlerden bilimsel sosyalistlere, anarşistlerden Frankfurt Okulu'na, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki Fransız felsefi çıkışından 1968 gençlik kültür devrimine ve en son 1990'lar sonrası postmodernist, feminist ve ekolojik çıkışlara kadar bu yönlü çıkışın zengin bir entelektüel ve bilim mirası vardır. Demokratik modernite hem uygarlık dönemi entelektüel pırıltı ve devrimlerini, hem modernite karşıtı entelektüel çıkışlarının olumlu özelliklerini özümseme temelinde kendi entelektüel ve bilim devrimini yapmak durumundadır.

Kurumlaşma bu devrimin koşullarından biridir. Entelektüel devrimin küresel çapta başarısı için tarihte adı geçen deneyimlerden çıkarılacak dersler temelinde yeni bir dünya kurum merkezine ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı gidermek için Dünya Kültür ve Akademiler Konfederasyonu inşa edilebilir. Özgür bir coğrafyada inşa edilecek bu konfederasyon hiçbir ulus-devlet ve iktidar gücüne bağlı olmadığı gibi, sermaye tekkellerine de karşı temelde oluşmak durumundadır. Bağımsızlığı ve özerkliği esastır. Her yerel kültür ve bölgesel-ulusal akademilerden gönüllülük temelinde program, örgüt ve eylem ilkeleri uyarınca katılım gerçekleştirilebilir. Konfederasyon yerel, bölgesel, ulusal ve kıtasal düzeyde görevli kurumlaşmalara gidebilir.

10- Demokratik siyaset ve kültür akademileri bu görev için uygun kurumlaşmalar olabilir. Ahlaki ve politik toplum birimlerinin yeniden yapılanma ihtiyaçları için gerekli olan entelektüel ve bilimsel desteği bu akademiler oluşturabilir. Kendilerine resmi ve özel tekel kurumlarını örnek alma yerine, orijinal çıkışlar olarak yapılanmaları daha uygundur. Modernite kurumlarını taklit etmek, başarısızlıkla sonuçlanmala-

rını beraberinde getirebilir. Özerk ve demokratik olmaları, kendi program ve kadrolarını kendileri oluşturmaları, gönüllü öğrenciliği ve öğretmenliği esas almaları, öğrencinin öğretmen, öğretmenin öğrenci pozisyonuna sık sık geçebileceği, dağdaki çobandan profesöre kadar ideası ve amacı olan herkesin katılım gösterebileceği başlangıç itibariyle öngörülebilir. Kadın ağırlıklı akademilerin de aynı içerikle birlikte özgün yanlarını bilimsel kılmaları için oluşturulması uygun olabilir. Sadece teorik kalmamaları için pratiğe çok yönlü katılım da aranan niteliklerden biridir. Akademiler yer ve zaman bakımından pratik ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak kurulur ve çalıştırılır. Tarihte örneklerine çokça rastlandığı gibi (Zerdüş'tün dağ başlarındaki ateşgedeleri, Eflatun ve Aristo'nun bahçeleri, Sokrates ve Stoacıların cadde kaldırımları, ortaçağın manastır ve tekkeleri vb.) sade ve gönüllü kuruluşlardır. Dağ başından tutalım mahalle köşelerine dek mekânlar seçilebilir. Şüphesiz iktidarların azametini kanıtlayan binalar aranmaz. Manastır ve sivil medreselerde olduğu gibi, eğitimin süresi katılanların durumuna ve öğrenci akışlarının yoğunluğuna göre belirlenebilir. Resmi kurumlar gibi katı zaman koşulları gerekli değildir. Tümüyle şekil ve kuraldan yoksun olmaları da düşünülemez. Etik ve estetik kuralları mutlaka olmalıdır.

Demokratik modernite birimlerinin yeniden inşa çalışmalarında entelektüel ve bilimsel katkı şarttır. Bu şartın piyasadaki entelektüel sermaye ile karşılanamayacağı açıktır. Yeni akademi kaynaklı kadro ve bilim ancak bu ihtiyacı karşılayabilir. Entelektüel görev kapsamında yapmaya çalıştığım bu kısa değerlendirme ve çözüm ilkeleeri şüphesiz öneri niteliğinde olup tartışmayı gerektirir. Kriz koşulları ancak yeni entelektüel ve bilimsel çıkışlarla olumlu yönde aşılabılır. Söz konusu krizin küresel, sistematik ve yapısal olduğu göz önüne getirildiğinde, çıkış için de küresel, sistematik ve yapısal müdahaleler gerektiği açıktır. Eski kalıpları, kurumları, bilimleri taklit etmekle veya eklektik kılmakla bir yere varılamayacağı yaşanan sayısız devrimci deneyimden ders olarak öğrenilebilir.

Demokratik modernitenin köklü bir aydınlanma devrimiyle iç içe kendini inşa etmesi, geçmişten öğrenilmesi gereken derslerin başında gelir. Bununla birlikte hemen vurgulamalıyım ki, geçmiş şimdidir. Toplumsal doğanın asli varoluş biçimi olan ahlaki ve politik toplumun tüm geçmişinden fazla söz etmesek de (Ama özellikle neolitik toplumun, köy-tarım toplumunun, göçebeliliğin, kabile ve aşiretin, dinsel cemaatlerin halen yaşamsallıklarını inatla sürdürdüklerini göz ardı etmemeliyiz), son beş bin yıllık sermaye birikim ve iktidar tekellerince kaybettirilen değerlerini yeniden kazanmak için devrimsel nitelikte entelektüel ve bilim üretimi en çok ihtiyaç duyulan nesneyi oluşturacaktır. Olmazsa olmaz kabilinden bu ihtiyaç için entelektüel görevlerimiz üzerinde yoğunlaşma, çözümlenme ve çözme çabalarımız her zamankinden daha fazla hayati önem taşır.

B- Ahlaki Görevler

Ahlak, üzerinde çok konuşulmasına rağmen, çözümlenmesi yapılamayan toplumsal kurumların başında gelmektedir. Etik adı altında tüm teorikleştirme çabalarına rağmen, pratikte sağlanan gelişmeler çok umut kırıcıdır. Toplumsal varoluşun gittikçe ahlaktan yoksun kaldığı, bilimce gözlenen ortak bir tespittir. Bunun neden ve sonuçları yeterince açıklanmamıştır. Gittikçe gözden düşürülen bir kurum ve konum niteliğine büründürülmüştür. Fakat konu ve kurum olarak ahlak, sanılanın da ötesinde çok önemlidir. Gerek tarih boyunca yaşanan krizler, gerek günümüz küresel krizi büyük oranda ahlaki yoksunluğun sonucu olarak düşünülebilir. Tarihte toplumsal vicdan, Sodom (İlkçağda Lut Gölü yakınlarındaki bir şehir) ve Pompei'nin yanardağdan püsküren lavlarla üstünün örtülmesini ahlaki düşkünlükle izah ederken, bir hakikatten haber vermek ister gibidir! Ahlaki düşkünlük toplumları çökertir. Tanrıların laneti denilen şey, özünde toplumsal vicdanın (ahlakın) ahlaksızlığı cezalandırma eyleminin gökselliğe yansıtılma biçimidir. Tanrıyı toplumsal kimliğin en yüce ve kutsal tanım-laması olarak yorumlarsak, lanetleme de toplumun tipik kendine has cezalandırma eylemi oluyor.

Ahlaki kavramsal olarak tanımlamak basittir. Toplumsal törelere, alışkanlık ve kurallara göre yaşamayı bilmek ahlaki tanımlayabilir. Fakat bu açıklama oldukça biçimsel kalmaktadır. Etik adı altında antikçağ ve yeniçağ filozoflarının (Eflatun, Aristo, Kant başta olmak üzere) giriştikleri çözümlenmeler daha çok devlet teorisine girişten öte bir katkı sunmamıştır. Daha doğrusu, bireyi toplum üyeliğinden kopartıp devlet üyeliğine geçirmenin ön hazırlıkları gibidir. Sanki ahlakın görevi bireyi devleti için nasıl en yararlı hale getirmekmiş gibi bir yaklaşım sundukları açıktır. Kısacası ahlaki yorumları yararlık yanlısıdır.

Her toplumsal konuda olduğu gibi, ahlaka ilişkin olarak da tarihe başvurmak daha öğretici olacaktır. Toplumsal çağların yüzde 98 gibi uzun bir dönemde hukukun değil, ahlak kurallarının geçerli olduğunu biliyoruz. Bu nedenle de ahlaki toplum diyoruz. Dolayısıyla bu uzun dönem ahlakının neyi karşıladığını çok iyi bilmeden ahlaki yorumlamak eksik kalacaktır. Toplumsal doğayı esnek zekâyla en yüklü doğa olarak tanımlamamız konuya ışık tutabilir. Esnek zekâdan kasıt, daha çok düşünmeyle iş yapmaktır. Düşünme ile iş arasındaki ilişki zorunlu olarak kural içerecektir. Çünkü işin nasıl yapılması gerektiği zaten kural demektir. İşe ilişkin bu ilk eylemi ilk ahlak kuralı olarak da belirleyebiliriz. İş derken ise, her türden toplumsal etkinliği kast ediyoruz. Yemekten uyumaya, yürümekten yiyecek yemeye, hayvanlarla dost olmaya veya çatışmaya, bitkilerle ilgilenmekten balık avlamaya kadar her eylem iştir. Bu iş ise, kural olmadan başarılamaz. Başarısızlık ise toplumun ölümü demektir.

Bu noktada toplumu ekonomik temel ve ahlaki üstyapı gibi bölme kavramları saçma gelmektedir. Ahlak ekonominin, daha doğrusu yaşamın temel ihtiyaçlarının elde edilmesinin en iyi yolu olarak tanımlanabilir. Töre ve usul olarak ahlak, ekonominin veya temel ihtiyaçların elde ediliş tarzıdır. Dolayısıyla altyapı-üstyapı ayrımla-

rı açıklayıcı kavramlar olmaktan uzaktırlar. Ahlak, başta ekonomik çabalar olmak üzere, tüm toplumsal eylemliliklerin iyi tarzında gerçekleştirilmesini ifade eder. Dolayısıyla toplumsal olan her şey ahlakidir. Ahlaki olan her şey de toplumsaldır. Örneğin ekonomi ahlaksal olduğu gibi, din de ahlaksaldır. Doğrudan demokrasi olarak siyaset ahlakın kendisidir.

O halde işin ilk kuralı yani ahlakı, ilk başlardan itibaren toplum için hayati bir konudur. En iyi iş nasıl yapılıyorsa, o nasıllık en iyi ahlak kuralı olarak zihinlere yerleşir. Bu, süreç içinde daha da yetkinleşerek, sağlam bir gelenek olarak toplumsal hafızaya mal olur. Ahlak artık oluşmuş demektir. Töre, gelenek denilen olay budur. Burada çözümlenmesi gereken en önemli husus, ahlakın zihni bir eylem olduğu kadar toplumsal işle ilgili olmasıdır. Hem zihnin çabasını, hem toplumun eylemliliğini gerektirir. Şahsen bu duruma demokrasinin ilk orijinal hali demeyi tercih ederim. Bu durumda orijinal demokrasi ve ahlak özdeşlik kazanıyor. Toplum daha çok hayati işler peşinde koşturup durduğuna göre, iş üzerinde çok düşünülüp tartışılması kaçınılmazdır. Bununla da yetinmez; en iyi işin nasıl başarılabacağı, yani yönetileceği üzerinde de çok durması yaşamın vazgeçilmez gereğidir. Her iki durumda da, yani hem düşünüp tartışmanın, karar vermenin, hem de kararı yönetip işin başarısına dönüştürmenin demokrasinin en dolaysız biçimi (katılımcı, doğrudan demokrasi denilen şey) olduğu açıktır. Bu ise aynı zamanda toplumun ahlaki yönetilişi, ahlaki yaşamı demektir. Demek ki ahlak ve demokrasinin kaynağı aynıdır. O da toplumsal pratiğin kolektif zihin ve iş yapma yeteneğidir. Toplum yaşamının yalnızca yüzde 98'lik bölümü ahlaki ve orijinal demokrasi ile geçmiş olmuyor; günümüze kadar çok parçalanmış, kendi haline bırakılmış toplum birimlerinde de hala ezici olarak uygulanan hukuk değil ahlaklıdır. Çok bozulmuş da olsa, aileden etnisiteye kadar, hatta hukukun en ince detayına dek düzenlediği birçok kurumsal alandaki iş yapımına kadar ahlak olmadan yaşamın yürüyemeyeceğini çok iyi bilmek gerekir. Hukuk bir örtüdür. Esasen işi yürüten güç eminim ki hala ahlaklıdır.

Uygarlık sürecine baktığımızda konu açısından yapılacak ilk tespit, ahlakın aleyhine sürekli devlet normlarının geçerli kılınmaya çalışıldığıdır. Sümer toplumunda, ilk Hammurabi stelinde (yazılı kaya dikteleri) hukuk kurallarının düzenlenmesi bu durumu gayet iyi açıklar. Belki ahlakın yetmediğinden, hukukun gerekli hale geldiğinden bahsedilecektir; ama böylesi bir yaklaşım yanlıştır. Sorun ahlakın yetmezliği değil, ahlaki toplumun aşındırılmasıdır. Ahlakın nasıl aşındırıldığını çokça belirledik. Toplum üzerine katmerli sermaye ve iktidar tekelleri kurulmaya başlanmıştır. Üretilen toplumsal değerler gasp edilmektedir. Bu durumda ahlakın yetmezliğinden değil, toplumun tahakküm altına alınmasından, devletin yönetim kuralları denilen hukuk kurallarının uygulandığı baskı ve sömürüye tabi tutulmasından bahsedebiliriz. Dolayısıyla ahlakın, bağlantılı olarak doğrudan demokrasinin alanı gittikçe daralıyor. Buna karşılık devlet yönetiminin, hukukunun alanı genişliyor. Bir tarafın kaybettiğini

diğeri kazanıyor. Daha doğrusu, ahlaka devlet zoruyla kaybettiriliyor. Alanı daraltılarak, uygulanması zorlaştırılarak bu durum gerçekleştiriliyor. Daha sonraki tüm uygar toplumlarda ahlakın (doğrudan demokrasinin de) alanı daraltılmaya devam edilip hukukun payı sürekli arttırılacaktır. Nitekim ilkçağ uygarlıklarının bir nevi sonu ve özeti olan Roma uygarlığının en çok hukuku gerçekleştiren devlet yönetimi olması bu gerçeği doğrular. Roma hukuku halen hukukun temel taşlarından biridir. Avrupa uygarlığında, diğer bir deyişle modernizmde toplum adeta hukukun istilasına uğrayacaktır. Bir nevi hukuk sömürgeciliği söz konusudur. Ahlakın alanı en ücra köşelere sıkıştırılırken, tüm başköşelere hukuk konuk edilecektir.

Bu gerçek neyi yansıtır? Toplum üzerinde sermaye tekelinin ve iktidar ağırlığının arttığını gösterir. Son dört yüzyıllık moderniteye baktığımızda gerçekleşen, azami sermaye birikimi ve iktidar çoğalımdır. Daha doğrusu, ikisinin iç içe kümülâtif birikimidir. Ahlak açısından belirtilecek olan husus ise, işlevsiz kalması değil, toplumun elinden alınmasıdır. Ahlakın uygulanacağı toplum koparılıp alınmıştır. Dolayısıyla çokça söylendiği gibi, karmaşık hal alan toplumun ahlakla artık yönetilememesi nedeniyle hukuka ihtiyaç duyulduğu şeklinde anlatılması, büyük bir yalan ve o denli ahlaksız bir yargıdır. Ahlakın yetmezliği, başarısız kalması, toplumun karmaşıklığından iş görememesi durumu kesinlikle söz konusu değildir. Burada da basit bir liberal ideolojik hegemonya kuralı işletilmektedir: Rakibi kolay safdışı bırakmak için propaganda ile iyice yıpratma kuralı. Ahlak hakkındaki çağdaş yaklaşımın oluşumunda liberalizmin ideolojik hegemonyasının rolü çok açıktır. Yerine ikame edilen hukukun ise, gerçekten en yönetemez, akıl ve vicdan dışı kurallarla yüklü olduğunu kim bilmez ki. “Mahkemeye ilk düşenlerin başına gelenler pişmiş tavuğun başına gelmez” deyimi boşuna söylenmemiştir. Bir yerde, kurumda ne kadar çok hukuk kuralı varsa, orada o kadar etkili bir baskı ve sömürü tekeli var demektir. Pratik gerçekler, günümüzde ilk adım atılan her kurumda bu hususu doğruluyor.

Konu ile ilgili sorulması gereken önemli bir soru da şudur: Ahlak mı, hukuk mu daha iyi yönetir? Anlatımımız her ne kadar içeriğinde bu soruya cevap veriyor ise de, hukukun zorlama bir yönetim olması bile gerçeği gayet iyi açıklıyor. Bilindiği üzere hukukun tarifi, “devlet zoruyla kanunların yürütülmesi” biçiminde yapılır. Ahlakta zorla yürütme yoktur. İçten benimsenmeyen bir kurala zaten ahlak kuralı denilemez. Zora dayalı hukuki yönetimin ahlaki yönetimle karşılaştırılmasında iyi'nin ağır basacağı, kefenin kesinlikle ahlak kefesi olacağı açıktır.

Ahlakla dinin ilişkisi çözümlenmesi gereken önemli bir sorundur. Nasıl ki ahlakla doğrudan demokrasi arasında bir özdeşlik kurmak mümkünse (uygarlık dışı ve karşıtı toplumlar için), benzer bir özdeşlik din ve ahlak arasında da kurulabilir. Dinin henüz uygarlık damgasını yemediği koşullarda ahlak, din ve doğrudan demokrasi iç içe yaşanır. Ahlak dine göre daha öncelikli oluşan bir kurumdur. Din öyle anlaşılıyor ki, ahlakın daha çok tabu, kutsallık, büyüleyicilik, anlam vermekte güçlük çekicilik, do-

ğa güçlerini kontrol edemezlik duygu ve düşüncesi boyutlarıyla ilgilidir. Toplumun kendi doğası dışında doğayı da tanıyıp kabullenmeyi idrak etmesi, hem korku hem merhamet duygusu uyandırıyor. Yaşamlarının çok bağlı olduğunu fark ettiği bu doğa ve güçlerinin olumsuzluklarından sakınma, olumluluklarından da yararlanma düşüncesi ilkel, orijinal din kurumu ve geleneğinin kaynağı gibi görünmektedir.

Dinin uygarlık öncesi bir kurum olduğu tartışmasızdır. Ahlakın daha çok yasaklayıcı, sakınılması gereken hususlarını, merhamet ve bağışlayıcı unsurlarını kapsamına alıyor. Süreç içinde çok daha katı bir gelenek haline geliyor. Bu anlamda ahlakın en katı, kutsal emir ve kural düzenleyiciliği dini oluşturuyor. Ahlakın içinden doğmasına ve ilk başlangıçta bir parçasını teşkil etmesine rağmen, zaman ve mekân koşullarının değişimiyle güçlenerek, kurum ve kurallarını çok daha katı ve uyulması şart olan kanunlar haline getirerek (Musa'nın tipik On Emir düzeni) bağımsızlığını ve başatlığını ilan ediyor. Hukukun da benzer bir çıkış olmasıyla kıyaslanabilir. Önce ahlaki kuralların bir bölümü olan hukuk kuralları, devletleşmeyle birlikte zorla yerine getirilen kanunlara dönüşerek, bildiğimiz hukuku oluşturdu. Uygarlık sürecinin gelişmesiyle birlikte din bir farklılaşma daha yaşadı; sömürü ve iktidar güçlerinin çıkarlarına dönüştürülen boyutlarıyla toplumu ağır cezalandırabilen bir tanrısallık gücü haline getirildi. Hukukun devlet eliyle yürüttüğü tekel çıkarlarını, yeni uygarlık damgalı din tanrı eliyle yürütmeye çalıştı.

Her iki dönüşüm de önemlidir. Tarihin en önemli iki kırılma anını temsil ederler. Yükselen iktidar ve krallık otoritesinin kendini tanrısal kavramlarla niteleyerek güçlendirmesi, ideolojik hegemonyanın temel kuralıdır. Tanrı kavramını kazıdıkça, her defasında altından baskı ve sömürü tekellerinin, devlet ve iktidar aygıtlarının zorbalığı, talanı, kölece çalıştırma gücü ortaya çıkar. Fakat dinin demokratik, toplumsal boyutta olan kısmının ahlakla özdeş olan unsurlarının giderek doğa ve toplum birimlerine dönüştüğünü tespit etmek çok önemli bir husustur. Böylelikle uygarlık tarihi boyunca dinin iki karakterli kimlik, gelenek ve kültür olarak gelişmesini anlamlandırmak mümkündür. Uygarlık güçlerinin kimliği olarak din ve tanrı, ne kadar korku, ceza, cehennemle atma, aç bırakma, yok etme, merhametsizlik, savaş, tahakküm, hükümler, sahip, tapınma kavramlarıyla (Unutmamak gerekir ki, bu kavramlar en çok uygarlık güçlerini, kişiliklerini niteler) yüklüyse, ahlaki ve politik güçlerin din ve tanrı kimliği de cesaret, af, bağışlayıcılık, umut, rıziksız bırakmama, var etme, merhamet, sevgi, barış, özünde erime, kavuşma kavramlarıyla yüküldür.

O halde uygarlık tarihi boyunca dini bu iki kimliği içinde tanımlamak son derece öğreticidir. İbrahimî dinler tipik olarak bu iki eğilimi de bağrında taşıyan özelliktedirler. Dinsel üst düzey temsilcileri (rahip, haham, şeyhülislam, ayetullah vb.) ne kadar uygarlık eğilimini yansıtıyorlarsa, alt düzey ümmet ehli de demokratik uygarlık eğilimini yansıtır. Yerine ve zamanına göre eğilimler denk ve başatlık kazanabilirler. Bu konularıyla modernitenin sosyal demokratlarını hatırlatırlar. Sosyal demokratlar

modernite döneminde nasıl burjuvazi ile işçi sınıfının uzlaşımını temsil ediyorlarsa (tabii sermaye ve iktidar tekellerinin hegemonyasında), İbrahimî dinler de uygarlık tarihi boyunca uygarlığın sermaye ve iktidar güçleriyle demokratik uygarlık güçlerinin uzlaşımını (Yine iktidar güçlerinin hegemonyası ağır basar) temsil ederler.

Tarihte din-ahlak ilişkisinde müstesna bir öğreti ve kişilik olarak Zerdüştizm ve Zerdüşt'ü görüyoruz. Araştırmalar Zerdüşt'ü ve bağlı olduğu öğretiyi büyük bir ahlaki devrim olarak tanımlamaktadır. Zagros dağlarının eteklerinde tarım ve hayvancılıkla (neolitik devrimden beri, M.Ö. 12000, hatta dördüncü buzul döneminin kalkış tarihi olan 20000'lerden beri şekillenen kültür) geçinen bir toplumsal kültürel ortamda, Sümer uygarlığının (M.Ö. 3000 - sonrası) mitolojik ve dinsel hegemonyasına karşı kutsallıktan ziyade seküler, dünyevi ahlaki savunan bir eğilim olarak gelişen bu ahlaki devrime Zerdüşt'ün adına izafeten Zerdüştizm denilse de, çok daha eski köklere sahip olduğu bilinmektedir. Zerdüşt'ün ünlü sözü olan "Söyle, sen kimsin?" hitabıyla Sümer uygarlığının mitolojik ve dinsel tanrısallığını yargıladığı açıktır. Dolayısıyla uygarlık din ve tanrılarının bu ilk ahlaki eleştirisi çok büyük öneme sahiptir. Filozof F. Nietzsche'nin ünlü yapıtına 'Zerdüşt Böyle Buyurdu' adını koyması ve içeriğini Zerdüştvari ahlaki yargılarla doldurması boşuna değildir. Kendisi bu yönlü en güçlü uygarlık yorumlayıcısı olarak tanınmaktadır. Hatta bazen lakap olarak Zerdüşt'ün Çömezi, Dionysos'un Çömezi kelimelerini kendisi için kullanması düşündürücüdür.

Zerdüştilikte demokratik uygarlık unsurları ağır basar. Ailede kadın-erkek eşitliğine yakındır. Hayvanlara acı çektilmez; eti çoğunlukla yenmez, ürünlerinden yararlanma esastır. Ziraat büyük değer taşır. Kutsallıktan arınmış iyilik-kötülük kavramları öne çıkar. Diyalektiğin ilk tohumlarını çağrıştıran ikilemli düşünce tarzı (aydınlık-karanlık güçleri) çok belirgindir. Evren diyalektik olarak kavranmaya çalışılmaktadır. Toplumun güçlü ahlaki ilkelerle yönetilmesi esas alınmaktadır. Tüm bu yönleriyle Sümerlere ve kökenlerini oradan alan uygarlıklara karşı güçlü bir ahlaki devrimi yansıttığı çok açıktır. Bilindiği gibi, saptırılmış da olsa, bu devrimin en büyük ürünü Med Konfederasyonu ve onu devralan (Ne yazık ki çok çarpıtılacaktır) Pers İmparatorluğu'dur. Mani (M.S. 250'ler) bu ahlaki öğretilerde ikinci bir devrim yapmak istese de, oldukça yozlaşmış Sasani imparatorları bunu engelleyecektir. Mani'nin kendisi ağır cezalandırılacaktır. İki dinsel ve ahlaki kimliğin çatışması söz konusudur.

Ortadoğu'dan Hindistan ve Avrupa'ya kadar Zerdüşt-Mani ahlak geleneğinin halen süregelen izleri (Mecusî, Êzidi) mevcuttur. Zendik kelimesi Zerdüştî kökenli olup, bugün bilim anlamında kullanılan 'Science' kelimesinin de kökenidir. Gerek Babil'e sürgün (M.Ö. 600-546) döneminde Yahudi peygamberlerin, gerek Med-Pers İmparatorluk döneminde Grek-İon filozoflarının ve her iki kolla birlikte direkt Avrupalı oryantalistlerin Zerdüştik gelenekten oldukça beslendiklerini belirtmek gerekir. Zerdüşt'le aynı dönemde yaşayan (M.Ö. 6. ve 5. yüzyıllar) Konfüçyüs, Sokrates ve Buda'nın da öğretilerini temelde ahlaki topluma dayandırdıklarını, uygarlığın ahlaki

tehdit etmesine karşı çok güçlü bir ahlaki savunuyu temsil ettiklerini aynı önemde belirtmek gerekir. Ortaçağ'da İslam ve Hıristiyanlık öğretilerinde ahlaki öğe oldukça önemli yer tutar. Avrupa uygarlığı yani modernitesi döneminde ise, ahlak büyük bir erozyon yaşar. Bunun nedenlerini kapsamlıca dile getirmiştik.

Bu kısa tarihi hatırlatmalar bile gösteriyor ki, ahlaki toplum büyük bir direngenlik sergilemiştir. Ahlak, ahlak olarak kaldıkça uygarlık güçlerine teslim olmamıştır. Dayatılan uygarlık dini ve hukukuna karşı Demos'un ahlaki ısrarı hiçbir zaman eksik olmamıştır. Günümüzde ahlaka ilişkin temel sorun ve görevler nasıl konumlanacağına ilişkindir. Sosyal bilimin bir dalı olarak etik (ahlak teorisi) şüphesiz önemle geliştirilmesi gereken entelektüel alana ilişkin bir görevdir. Önemli olan, etiğin toplumla nasıl bütünleşeceği; aşındırılan ahlaki toplumun nasıl yeniden ve daha güçlü temellerde ahlakla donanacağıdır. Ahlakı yeniden inşa görevi sadece asrın, modernitenin değil, toplumun sürdürülüp sürdürülemeyeceği sorunudur. Küresel krizin zoraki, hukukun zor gücüyle aşılamayacağı açığa çıkmış durumdadır. Dinselliğe yeniden dönüş de umutsuz bir vakıadır. Toplumsal doğanın güçlü ahlaki dokusu tekrar işlevselleştirilmedikçe, hiçbir yolla modernitenin küresel krizden çıkamayacağını iyi kavramak gerekir. Yaşanan kriz beş bin yıllık uygarlık sisteminin bütün toplum karşıtı güçlerinin ahlaki toplum aleyhine yarattıkları krizdir. Dolayısıyla çıkışı da ahlaki toplumda (ahlakın doğrudan demokrasi özdeşliği nedeniyle politik toplumda) aramak diyalektik gereğidir. İlke olarak bu tespitle birleşilmedikçe hiçbir ahlaki görev doğru olarak belirlenemez. O halde modernitenin küresel krizine karşı demokratik modernitenin en büyük çıkış silahı olarak ahlakın yeniden inşa çalışmalarında, ahlaki görevleri bir kere daha ilkeler halinde belirlemeye çalışırsak;

1- Modernitenin küresel krizi (günümüzdeki sistemik, yapısal kriz) beş bin yıllık uygarlık güçlerinin ahlaki topluma karşı yürüttükleri yıkımın sonucu olup, diyalektik gereği olarak krizden çıkışın da ahlaki toplumun yeniden inşasında aranması doğru olup, ana seçenek durumundadır.

2- Demokratik modernitenin temel birimi olan ahlaki ve politik toplum tüm aşındırılma, çürütülme ve yok edilme çabalarına (uygarlık ve modernite güçleri tarafından) rağmen, toplumsal doğa olarak varlığını ezici biçimde sürdürmektedir. Uygarlık güçleri dar bir elit şebeke olup (Belki de toplumsal doğanın yüzde on'undan hiçbir zaman fazla olmamışlardır) esas ağırlığı halen ezilen, sömürülen tüm uluslar, halklar, etnisiteler, kadınlar, köy-tarım toplumları, işsizler, göçebeler, gençlik, marjinal gruplar vb. oluşturmaktadır.

3- Toplumu esas olarak ayakta tutan ve sürdüren devletin hukuk düzeni değil, tümüyle toplumdan soyutlama çabalarına rağmen, zayıf da kalsa ahlaki unsurdur. Toplum yok edilmedikçe ahlak da yok edilemez. Bir toplumdaki krizin derinliği ahlaktaki alçalmayla bağlantılıdır. Ahlak er geç sadece krizden çıkış için değil, toplum-

ların mutluluk içinde sürdürülebilir olmalarında da temel toplumsal doku, kurum olarak rolünü oynamak durumundadır.

4- Etik çalışmalar entelektüel alana, demokratik siyaset çalışmaları politik alana ilişkin görevler olmakla birlikte, ahlaki toplumla bütünleşmedikçe rolünü oynayamazlar. Ahlak her iki alan görevlerinin pratikleştiği toplum gerçeğini ifade eder. Demokratik kapsamı içinde din ve ahlak arasında özdeşlik vardır. Dolayısıyla ibadet yerleri en çok toplumsal ahlakın işlendiği kurumlar olmak durumundadır. Başta kilise ve camiler olmak üzere, ibadethaneleri birer pratik ahlaki kurum olarak değerlendirip, ahlaki toplumun inşasında kullanmak en doğrusudur. Özellikle camileri Hz. Muhammed dönemindeki yaygın ahlaki merkezler olarak icra edilen işlevlerine yeniden kavuşturmak önemlidir. Camiler sadece namaz gibi son derece basit bir ritüelin yeri (Hz. Muhammed döneminde camiler esas olarak ahlaki ve politik toplumun yeniden inşa edildiği merkezlerdi. Namaz sadece bu işi onama ritüeli olarak düşünülmüştü. Sonraları ritüel esas oldu. Esas ahlaki ve politik toplum inşası ise unutuldu, unutturuldu) değildir.

Demokratik modernitenin, ahlaki ve politik toplumun yeniden inşa edildiği ahlaki kurumlar olarak, gerekirse program, örgütlenme ve çalışma tarzı olarak reformdan geçirilip yeniden düzenlemelere kavuşturulmalıdır. Alevi Cemevleri daha çok ahlaki ve politik toplum kurumları rolünü oynamalarına karşılık, onların da yeniden inşa çalışmalarında öncü düzeyde yeni düzenlemelere kavuşturulması gerekir. Devlet ve iktidarın karşıt dayatmalarına karşılık, ahlaki ve politik toplum birimlerinin kutsal ve ahlaki direnme hakları vardır. Gerekirse bu hakkı kullanmak gerekir. Ayrıca din ve vicdan (ahlak) özgürlüğü bunu gerektirir.

5- Ne modern kılıklı laisizm dayatmaları, ne de gelenek adına radikal veya ılımlı yeni dincilik dayatmaları sanıldıkları gibi birbirlerine karşıt iki eğilim olmayıp, liberalizmin iki eklektik ideolojik versiyonu olarak, ahlaki ve politik rolünü oynayamazlar. Bu yönlü tuzaklara düşmemek için dinin demokratik muhtevasıyla laiklikte kısmen yansıyan özgür ve seküler unsurları benimseyerek yaklaşım geliştirmek önemlidir. Her iki unsur demokratik modernitenin yeniden inşasında ancak bu kapsamda rol oynayabilirler. Aralarındaki asırlık oyunlarında, kavgalarında taraf olmamak kadar, dini ve ahlaki yozlaştırıcı, boşa çıkarıcı, moderniteyle çıkar temelinde yeniden entegre edici çabalarını boşa çıkarmayı bilmek gerekir.

6- Hukukun devlet zoruyla toplum üzerinde estirdiği teröre aldanmamak gerekir. Ahlak esas, hukuk talidir. Adaletli olduğu müddetçe hukuka saygı duyulur. Aksi halde sonuna kadar ahlaki ve politik toplumda ısrar etmek şarttır. Toplumun savunulması ve sürdürülebilirliğinin esas yolunun ahlaki tutumdan geçtiği bir an için bile unutulmamalıdır.

7- Ahlakın kurum olarak küresel temsilinde Vatikan türü Katolik ekümeniklerle İslam ümmetini (ekümenini) temsilen eski halifelik kurumunun (bu arada Musevilik,

Budizm vb. ahlaki ve dini gelenekler de dahil edilerek) ve benzerlerinin ortaklaşa bir çatı altında yeniden kurumsallaşmaları, teolojiden çok etik uygulamalar üzerinde yoğunlaşmaları, tüm insanlık adına ahlaki ve politik toplumun yeniden inşasında büyük rol oynayabilir. Bir nevi ulus-devletlerin BM çatısı altında bir araya gelmesi gibi, temel ahlaki öğretilerin modernite saldırılarına karşı bir araya gelerek kurumsallaşmaları başarıları için şarttır. Tüm kutsallıkları ve ahlaki öğretileri yutmaya çalışan uygarlık ve modernite canavarlıklarına (Leviathan'a) karşı küresel kutsallıklar ve ahlaki öğrenim konfederasyonu bu şartın gereği olarak kurulmak durumundadır.

8- Demokratik modernite güçleri ahlaki alana ilişkin görevlerini benimseyip yaşamsallaştırmadıkça, uygarlık ve modernite güçlerinin kapsamlı ideolojik ve maddi kültür silahlarıyla yürüttükleri saldırılara karşı demokratik toplum birimlerini başarıyla savunup sürdüremeyeceklerini bilmek durumundadır.

Ahlaka ilişkin konu ve kurumun tanımlanmasına yönelik bu kısa değerlendirmeler çözüm önerileri niteliğinde olup üzerinde kapsamlı tartışmayı gerektirir. Ahlak toplumu alt-üst yapılandırma şemalarına sığmadığı gibi, toplum doğası da bu tür şemalara uymaz. Her toplumsal birim, hatta birey ahlaktan pay almadan yaşayamayacağına iyi bilmelidir. Önemli olan, iyi bir ahlakla toplum ve bireyin donanmasıdır. Uygarlık ve modernite canavarlıkları (Leviathan) ne kadar saldırıp yok etmeye çalışsalar da, ahlaki toplumu o denli savunmaktan başka çaremiz yoktur. Toplumunu savunamayanın onurlu yaşam hakkı olamaz. Ama ahlak olmadan da toplumun savunması yapılamaz. Demokratik modernitenin yeniden inşa çalışmalarında, tüm toplum birimlerinin ahlaki görevlerinde gösterecekleri başarı, küresel sistem krizinden zaferle çıkışta temel ölçüt olmaktadır.

C- Politik Görevler

Ahlak gibi politika kavramı da üzerinde en çok kavram kargaşası ve karmaşası geliştirilen bir kelimedir. Sözcük anlamı basittir. Eski Yunanca kökenli olup, kent yönetme sanatı dersek anlaşılabilir olur. Fakat sözcüklerle hakikat arama çok eksik ve insanı yarı yolda bırakacak bir yöntemdir. Toplumsal doğaya ilişkin kavramlar genel olarak çok müphemdir. Gerçeği işaret edebilirler, ama bir araya getirmekle oluşturmazlar. Gerçeği biraz da kavramların ötesinde aramak gerekir. Ne yazık ki, bu iş de yine kavramlar sayesinde mümkündür. O zaman geriye yorum gücü kalıyor demektir. Politikanın öz anlamını özgürlük sanatı olarak belirlemek, maksadı daha iyi ifade etmiş olabilir. Özgürlüğün kendisi ise hakikate yakınlığı çağırıştırır. Şüphesiz politika, özgürlük ve hakikat kavramlarını kullanırken, temel araştırma birimimiz yine ahlaki ve politik toplumdur. Açıkçası, toplumsal olanla arayış açan bireysel bazlı veya başka temel birimli açıklamalardan çekiniyorum. Politika adıyla neredeyse özdeşleşmiş savaş, çatışma ve sömürü kavramlarını düşününce tedirginliğim daha da artar. Karamsarlığı daha da arttıran, politika ve polis'in (devletin) de özdeş sayılmasıdır.

Politik görev gibi iddialı bir konuda başarıyla çıkış yapmak görüldüğü kadar kolay değildir. Hiç girişmemektense, mütevazı bir deneme en azından tartışmayı, dolaşısıyla araştırmayı geliştirmesi açısından daha iyidir. Öncelikle politika saymadığım bazı işleri belirlemenin gerekli olduğu kanısındayım. Birincisi, devlet işlerinin politik işler değil, idari işler olduğunu iyi kavramak gerekir. Devlete dayanarak politika yapılmaz, idare edilir. İkincisi, toplumun hayati çıkarlarını ilgilendirmeyen işler esas politikayı oluşturmaz. Diğer toplumsal kurumlarca yerine getirilen rutin işler seviyesindedirler. Üçüncüsü, özgürlükle, eşitlik ve demokratiklikle bağlantılı olmayan işler politikayı esas olarak ilgilendirmez. Bu işlerin tersi ise, politikayı esastan ilgilendirir: Toplumun hayati çıkarları, yaşamsallığı, güvenliği, beslenmesi, iktidar ve devletin engellediği özgürlükler, eşitlikler ve demokrasidir. Görüldüğü gibi politik işlerle devlet işleri aynı değildir, hatta oldukça çelişkilidir. Bu durumda devlet ne kadar genişler ve yoğunlaşırsa, politika o denli daralır ve gevşer. Devlet kural demektir, politika ise yaratıcılıktır. Devlet hazırı yönetir, politika ise oluşturarak yönetir. Devlet zanaattır, politika sanattır.

İktidarla politikanın ilişkisi daha da müphemdir. Belki de iktidar devletten daha çok politikanın inkârıdır. İktidar her zaman devletten çok daha fazla topluma yerleşiktir. Bu ise, toplumda politika yapmanın ne kadar zor ve kısıtlı olduğunu ifade eder. Sonuçta politika ile iktidar ilişkisi hep gergin ve eylemli geçer.

Konuya daha somut yaklaşımdan başka çaremiz yoktur. Çünkü pratikleşmedikçe politikanın anlamı kalmaz. Ahlaki ve politik toplumu ilgili olduğu birçok konuda çözümlenmeye çalıştık. Aşırı tekrara düşmemeye çaba harcasak da yine mecbur oluyorum. Toplum tıpkı ahlakta olduğu gibi politik bir olgu veya doğadır. Öyle sanıldığı gibi resmi devlet çalışmaları anlamında değil, toplumsal doğa olarak politiktir. Ahlakın işlevi hayati işleri en iyi yapmaksa, politikanın işlevi ise en iyi işleri bulmaktır. Dikkat edilirse, politika hem ahlaki boyut taşıyor, hem de daha fazlasını. İyi işleri bulmak kolay değildir. İşleri çok iyi tanımayı, yani bilgi ve bilimi, bir de bulmayı yani araştırmayı gerektirir. İyi kavramı da buna dahil olunca, ahlaki bilmeyi de gerektirir. Görüldüğü gibi politika çok zor bir sanattır. İçine girilen önemli bir yanılgı, politikanın devlet, imparatorluk, hanedan, ulus, şirket, sınıf vb. gibi büyük hacimli kavramlarla iç içe düşünülmesidir. Politikayı bunlar ve benzer olgular ve kavramlarla iç içe düşünmek anlamını düşürebilir. Gerçek politika tarifinde gizlidir: Toplumun hayati çıkarlarını özgürlük, eşitlik ve demokrasiden başka hiçbir kavramlar grubu izah edemez. O halde politika esas olarak, ahlaki ve politik toplum her koşul altında bu niteliğini veya varoluşunu sürdürebilmesi için yapılan özgürlük, eşitlik ve demokratikleşme eylemliliği demektir.

Ahlaki ve politik toplum derken tarih öncesinden bahsetmiyoruz. Toplumsal doğanın sürekli yaşanan ve varoluşu sona ermedikçe hep varlığını sürdürecektir olan doğal halinden bahsediyoruz. Ne kadar aşındırılsa, çürütülse ve parçalansa da, ahlaki ve

politik toplum hep var olacaktır. Toplumsal doğa var oldukça o da var olacaktır. Politikanın rolü ise, bu varoluşu aşındırtmadan, çürütülme ve parçalanmaya uğratmadan daha da geliştirmek için özgür, eşit ve demokratik kılmaktır. Böylesi bir durumu yaşayan her ahlaki ve politik toplum ise en iyi toplum demektir; hedeflenen toplumun gerçekleştirilmesi demektir.

Kavramın içeriğinin daha iyi anlaşılması için bir kez daha tarihe başvurmalyız. Bu iş için uygarlık yine başat kavramımız olacaktır. Sadece iktidar ve devleti içerdiği için değil, sınıfsallık ve kentlilik bağlamında da toplum üzerinde sürekli genişleyen ve yoğunlaşan ideolojik ve maddi kültür ağları, ahlaki ve politik toplumu sardıkça politikanın rolü daralır. Politikanın rolünün daralması, toplumsal özgürlük, eşitlik ve demokratikleşmenin gerilemesini veya yadsınmasını beraberinde getirecektir. Uygarlık tarihi bu yönlü gelişmelerle doludur. Hâkimiyet altındaki toplumun gittikçe daha çok köleleştirilmesi, serfleştirilmesi ve proleterleştirilmesi, dışarıya doğru daha özgür, eşit ve demokratik toplumların baskı altına alınma ve sömürgeleştirilme sürecine dönüşerek devam edecektir. Sermaye ve iktidar tekellerinin azami kâr kanunu bunu gerektirir. Bu durumda politika, demokratik uygarlık birimlerinin direnişi olarak anlam bulacaktır. Çünkü direnmeden hiçbir özgürlük, eşitlik ve demokratikleşme adımı kazanılamayacağı gibi, var olan ahlaki ve politik düzeyin daha da aşındırılması, parçalanması ve çürütülmesi, sömürgeleştirilmesi engellenemez. Tekellerin sömürsünün önüne geçilemez. Politikanın özgürlük sanatı olarak tanımlanması tarihte oynadığı bu rolünden ötürüdür. Politika yapamayan, yapmaktan alıkonan her sınıf, kent, halk, kabile, dini cemaat ve kavim-ulusun söz ve irade gücü en büyük darbeyi yemiş demektir. Kolektif söz ve iradenin olmadığı yerde ise sadece ölüm sessizliği vardır.

Antikçağın Atina ve Roma'sı ünlerini politik güçlerinden alıyorlardı. Cumhuriyet Roma'sı ve Atina demokrasisi tüm kısıtlılıklarına rağmen hala hayranlıkla anılıyorlarsa, bunda temel etken kent politikasını büyük maharetle sürdürmelerinden ileri gelmektedir. Atina kent politikasıyla devasa Pers İmparatorluğu'nu durdurduğu gibi, yenilgisini de hazırlamıştır. Roma ise cumhuriyetçi politikasıyla dünyanın merkezi haline gelebilmiştir. Daha da önemlisi, Greko-Romen kültürünün gelişiminde her iki kentin politikacılığı belirleyici rol oynamıştır.

Babil örneği daha çarpıcıdır. Belki de kent bağımsızlığının, özerkliğinin ilk büyük örneği olarak sunmak mümkündür. Çevresindeki daha güçlü iktidar ve devlet güçlerinin boyunduruğuna girmemek için bağımsızlık ve özerklik politikasının bütün maharetini, ustalığını sergilemiştir. Asurlardan Hititlere, Kassitlerden Mitannilere, Perslerden İskender'e kadar dönemlerinde tarihin tüm ünlü imparatorluklarına karşı bu usta politikalarıyla ayakta kalabilmiştir. Geliştirdiği bilim, sanat ve endüstriyle dönemin en uzun süreli uygarlık çekim merkezi olabilmıştır (M.Ö. 2000 - Miladi yıllara kadar). Şüphesiz bunda takip ettiği kent politikasının belirgin payı vardır. Politikanın özgürlük ve yaratıcılık olduğunu kanıtlayan çarpıcı örneklerin başında geldiği

açıktır. Kartaca ve Palmyra'yı da bu kabil örneklerden sayabiliriz. Kartaca uzun süre Roma hegemonyasına karşı direniş politikasıyla ayakta kaldığı gibi, yaratıcı gelişmesini sürdürmüştür. Ne zamanki Roma gibi imparatorluk sevdasına girdi, o zaman kaybetmekten kurtulamadı. Çünkü imparatorluk olmak direniş politikasıyla terstir. Hatta politikanın inkârıdır. Sonuç trajik kaybediştir. Palmyra da benzer bir süreci yaşamıştır. Belki de bölgede Babil'den sonra en çok yükselişe geçip en uzun süreli (M.Ö. 300-M.S. 270'ler) özerk ve bağımsız kalabilmiş, adeta çölde cennet yaratmış olan ünlü Palmyra, Roma ve Pers-Sasani İmparatorluklarına karşı denge ve özerklik politikasını bırakıp kendi başına imparatorluk olmaya kalkışınca (Kraliçesi ünlü Zennube döneminde, M.S. 270'ler) trajik sonla karşılaşmaktan kurtulamamıştır. Özgürlük için direnişin zafere, iktidarcılığın ise felakete götürdüğü çarpıcı örneklerden birini de Palmyra trajedisi sunmuştur.

Ortaçağda benzeri kent özerklik politikaları daha da yaygın uygulanabilmiştir. Büyük imparatorluklara karşı direnen kentlerin yıldız âlemi ile karşı karşıyayız sanki. İslami imparatorluklardan (Emevi, Abbasi, Selçuklu, Timur, Babûr, Osmanlı) Cengiz İmparatorluğuna, Hıristiyan İmparatorluklarından (Bizans, İspanya, Avusturya, Çarlık Rusyası, Britanya) Çin İmparatorluklarına karşı yüzlerce kent (Büyük Okyanus'tan Atlas Okyanusu'na, hatta Amerika Kıtasına, Büyük Sahra Çölünden Sibirya'ya kadar) özerklik politikası adına gerektiğinde tarihten silininceye kadar direnebilmiştir. Kartaca'nın tarla haline getirilişine benzeyen örnek, Cengiz Han'a karşı direnen Otrar kentidir. O da tarla haline getirilmiştir. Avrupa kentlerinin hem imparatorluk güçlerine, hem de ulus-devletçiliğin merkeziyetçiliğine karşı yüzyıllarca süren direnişçiliğine yüzlerce örnek sunulabilir. Özellikle İtalya ve Almanya kentlerinin 19. yüzyıl ortalarına kadar özerk yapılarını korumak için büyük direniş sergiledikleri çok iyi bilinmektedir. Bunlardan Venedik, Amsterdam ünlü örneklerdir.

19. yüzyılda ulus-devletin her tarafta zafer kazanması, tarihte binlerce yıl süren kent özerkliklerine büyük darbe olmuştur. Ancak postmodernite ile kent özerklikleri yeniden yaygınlaşmaktadır. Kent politikacılığı öne çıkmaktadır.

Tarihte uygarlık güçlerine karşı sadece kent politikacılığı değil, belki de daha fazla kabile, aşiret, dini cemaat, felsefi ekol vb. belli başlı toplumsal grupların özerk politik güç halinde kalabilmek uğruna sergiledikleri sayısız direniş vardır. İbrani kabilesinin üç bin beş yüz yıllık (M.Ö. 1600 – günümüze kadar) özerklik öyküsü belki de en ünlü örnektir. Yahudilerin tarihte ve daha çok da günümüzde çok zengin ve yaratıcı olmalarında İbrani kabilesinin özerklik politikası belirleyici rol oynamıştır. İslam dininin imparatorluk ve iktidar aracına dönüştürülmesine karşılık, çok büyük direniş mezhepleri ortaya çıkmıştır. Alevilik ve Haricilik mezhepleri kabile ve aşiretlerin özerk yaşama politikalarını yansıtır. Sünni hükümrانlık, sultanlık geleneğine karşı her kavim bünyesinde görülen yaygın muhalif mezhep çıkışları, özünde aşiret ve kabile halklarının direnişçi ve özgürlükçü politikalarının sonucudur. Bir nevi Sünni İs-

lam sömürgeciliğine karşı halkların ilk özgürlük ve bağımsızlık hareketleridir. Hıristiyanlık ve Musevilik'te de benzer çok sayıda direniş mezhebi vardır. Ortaçağ boydan boya bu tür yerel, kentsel, kabilesel ve dini cemaatlerin özgürlük ve özerklik politikası uğruna mücadeleleriyle dolu geçmiştir. İlk Hıristiyan cemaatlerinin üç yüz yıllık yarı-gizli direnişçi manastır yaşamı, çağdaş uygarlığın hazırlanmasında başrolü oynamıştır. Antikçağ Yunan felsefi ekollerinin özerk politikaları bilimin temel hazırlayıcı rolünü oynamıştır. Günümüze kadar ulaşan halklar, uluslar bu gerçeği en çok dağ başlarında ve çöl ortalarında yüzlerce, binlerce yıl direnen kabile ve aşiret atalarına borçludur.

Modern çağın ulusal kurtuluş hareketleri bu geleneklerin devamıdır. Bağımsız devlet olarak saptırılmış da olsa, hepsinin peşinde koştuğu amaç politik bağımsızlıktır. Liberalizmin politik bağımsızlığı sahte ulus-devlet bağımsızlığına dönüştürmesi politikayı gerçek işlevinden alıkoysa da, yine de çok önemli bir direniş geleneğinin sürdürülmesi anlamına gelir.

Tarihte yerel ve bölgesel özerklik politikaları hep olagelmiş, ahlaki ve politik toplumun varlığını sürdürmesinde önemli rol oynamışlardır. Dağlar, çöller ve ormanlık alanlar başta olmak üzere, yeryüzünün çok geniş bir coğrafyasında kabile, aşiret, köy ve kent toplumu halinde yaşayan halklar ve uluslar, uygarlık güçlerine karşı sürekli özerklik ve bağımsızlık politikaları ile direniş sergilemişlerdir. Tarihte bu nedenle ağırlıklı olarak demokratik konfederal gelenek ağır basar diyoruz. Uygarlık tarihi boyunca hâkim eğilim boyun eğme değil, direniştir diyoruz. Öyle olmasaydı, dünya Firavun Mısır'ı gibi olurdu. Direnişin, politikanın olmadığı tek bir insan yerelinin, bölgesinin kalmadığını bilmeden tarihi doğru yorumlayamayız. Latin Amerika, Afrika, Asya halkları halen bütün renkleri ve kültürleriyle direniyorlarsa, bu demektir ki tarihleri de böyledir. Çünkü tarih 'şimdidir'.

İnsanlık tarihte sadece toplum ve coğrafi bölge düzeyinde politik direniş yaparak varlığını ve onurunu korumamıştır; bireysel düzeyde de bazen ağırlığı bir ulus kadar olan direnişçi politik kişilikleri tanımıştır. Tarih bu tür örneklerle doludur. Buda'dan Sokrates'e, Zerdüş'ten Konfüçyus'a, Hz. Adem'den başlayıp Nuh'a ve Eyyüb'e, İbrahim'den Musa'ya, İsa'ya ve Muhammed'e kadar ana halkalar halinde devam eden ve Kutsal Kitapta sayıları 120 binden fazla olarak verilen tüm peygamberlere, Tanrıça İnanna'dan Hz. Ayşe'ye, Zennube'den Hypatia'ya, Kibele'den Meryem'e, cadı kadınlarından Zeynep'e, Rosa'ya, Bruno'dan Erasmus'a dek sayılamayacak kadar birey olarak insanlar, özgür ve onurlu kalabilmek uğruna ölümüne direnebilmişlerdir. Toplum eğer bugün hala ahlaki ve politik olarak sürüyorsa, herhalde bu bireylere çok değer borçludur. Aksi halde köle sürülerinden farkı kalmazdı.

Günümüzde politikayı yorumlamak şüphesiz çok daha önemlidir. Ama yine de tarihin bugünde mevcudiyetini ağırlıklı olarak sürdürdüğünü belirtmeden politikayı yorumlayamıyoruz. Politikayı daraltma konusunda uygarlığın bir yaptığını kapitalist

modernitenin bin yaparak sürdürdüğünü ısrarla belirtmeye devam ediyoruz. Ulus-devlet çözümlememizi hatırlatarsak, modern toplumun sadece üstten devlet egemenliğini yaşamadığını, tüm yaşamsal gözeneklerine kadar iktidar aygıtlarının etkilerine, istila ve sömürgeciliğine açıldığını vurgulamıştım. Küresel çapta toplumun bu gerçeklikle kuşatıldığını, fethedildiğini, sömürgeleştirildiğini kavramak önemlidir. İdeolojik ve maddi kültür hegemonik ağlarının nasıl yayıldığını hatırlatmakla yetineceğim. Bu yeni bir durumdur. Adını ister küresel süper hegemonya koyalım, ister imparatorluk veya BM düzeni diyelim, özde bir değişim göstermez. Ayrıca küresel hegemonyaya finans sermayesinin damgasını vurduğunu, aynı zamanda küresel sistemik ve yapısal krizin yaşandığını ve süreklilik kazandığını vurgulamıştık.

Bu koşullar altında ahlaki ve politik toplumdan geriye ne kaldı diye sorarken, politikanın herhangi bir rol oynama gücünde olup olmadığını da sorgulamak zorundayız. Mevcut tabloya bakıp olumsuzluğa ve umutsuzluğa çokça kapılmanın yaşandığını görüyoruz. İşte tam da bu noktada olumsuzluğa ve umutsuzluğa kapılmanın sadece yersiz değil, aynı zamanda anlamsız olduğunu durumun derinlikli politik sorgulamasından çıkarsayabiliriz. Çokça bilindiği gibi trendlerin, eğilimlerin, dalga boylarının (evrensel hakikattir) maksimum ve minimum noktaları vardır. Tüm göstergeler uygarlık ve modernite iktidarının mevcut halinin çoktan maksimumundan inişe geçtiğini göstermektedir. Toplumda dağılan iktidar, tıpkı bir dalganın ağırlığını yitirmesi gibi gücünü yitirmektedir. Nasıl ki büyük bir taş tepeden düşüp tabanda parçalanarak ağırlığını yitirirse, toplumun gözeneklerine kadar düşen ve parçalanan iktidar da ağırlığını o denli yitirmektedir.

Bu gerçeğin sosyolojik anlamını çözmek mümkündür. İktidar tüm toplum birim ve bireylerine yayıldığında, birim ve bireylerce o denli direnişe uğrar. İktidar diyalektik gereği yayıldığı her birim ve bireyde direnç yaratır. Çünkü baskı, sömürü, işkence yüklü olarak gelip her birim ve bireye dayandığında direnç görmemesi doğanın evrensel akış gerçeğine aykırıdır. Modern iktidar gerçeği herhangi tarihsel bir çağın iktidar gerçeğinden oldukça farklılaşmıştır. Sermaye tekelleri olarak kapitalizmin tüm dünya ekonomisi üzerindeki ağırları azami kâr getirecek düzeyde yayılmasını tamamlamış, yayılacak tek bir köşe bile kalmamıştır. Ayrıca ekolojik krizi de hesaba katarsak, derinliğine erişmediği tek bir aile ve klan bile bırakmamıştır. Endüstriyalizmin kapitalistik yasalarının sonuçları toplumun iç ve çevre yapısında yarattığı yıkımı felaket düzeyine taşımıştır. Ulus-devlet tarihin en güçlü tanrısal gücü olarak sızmadığı ve üzerine hegemonya kurmadığı tek bir vatandaş bırakmamıştır. Tarihte böylesi başka bir dönem yoktur. Anthony Giddens benzersizlik derken bu noktada haklıdır.

İktidarın bu gerçekliği (kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devlet) karşısında, politika da karşı kutup olarak tarihteki hiçbir dönemle karşılaştırılmayacak bir farklılığı yaşamak zorundadır. Uygarlık öncesi ve sonrası dönemi yaşamadığımızı göre, politikanın moderniteye özgü yapılanması da farklılık kazanmak durumundadır. Kısaca

formüle edecek olursak, iktidar ağları her yerde olduğuna göre, politika da her yerde olmak zorundadır. İktidar her toplumsal birime ve bireye dayandığına göre, politika da her birim ve bireye dayanmak durumundadır.

İktidarın tüm toplum düzlemindeki ağlarını karşılayacak politik ağların oluşum ve yayılım gereği anlaşılır bir husustur. Eski tür örgüt yapılanmalarıyla bunun karşılanamayacağı açıktır. Kaldı ki, eski örgütlenme modelleri devlet odaklıydı. Politika iktidara karşı öncelikle direnç olarak başlamış durumdadır. İktidar hedeflediği her toplumsal birim ve bireyi fethetmeye, sömürgeleştirmeye çalıştığına göre, politika da dayandığı her birim ve bireyi kazanmaya ve özgürleştirmeye çalışır. Gerek birimsel gerek bireysel olan her ilişki iktidarsal olduğuna göre, karşıt anlamında politiktir de. İktidar liberal ideoloji, endüstriyalizm, kapitalizm ve ulus-devlet doğurduğuna göre, politika da özgürlük ideolojisi, eko-endüstri, komünal toplum ve demokratik konfederalizm üretmek, inşa etmek durumundadır. İktidar her birey, her birim, kent, köy, yerel, bölgesel, ulusal, kıtasal ve küresel düzeyde örgütlendiğine göre, politika da bireysel, birimsel, kentsel, yerel, bölgesel, ulusal, kıtasal ve küresel düzeyde örgütlenmek zorundadır. İktidar tüm bu düzeylerde propaganda ve her tür eylem biçimini (savaşlar dahil) dayattığına göre, politika da tüm bu düzlemlere propaganda ve eylem biçimleri dayatmak zorundadır.

Modernitenin ana hatlarıyla tanımlamaya çalıştığımız bu iktidar gerçekliğini doğru tanımadıkça, hiçbir politik görevin üzerinde doğru çalışamayız. Sovyet deneyimini, hatta daha önceki reel sosyalizm evrelerini hatırlayalım. Kapitalizme karşı işçi sendikalizmi (ücret dilencililiği), endüstriyalizme karşı daha geliştirilmiş endüstriyalizm, merkezi ulus-devletçiliğe karşı daha da geliştirilmiş merkezi ulus-devletçilik. Özcesi iktidara karşı iktidar, ateşe karşı ateş, diktatörlüğe karşı diktatörlük, özel kapitalizme karşı devlet kapitalizmi gibi sonuçta altından kalkılamayan devasa iktidar aygıtı altında içten çöküş olmuştur. Reel-sosyalist mezhep (sol kapitalizm) bu yolla sadece iktidara karşı politika yapmadı, politikaya karşı da iktidar uyguladı. Bunun için parti tarihlerini okumak yeterlidir. Sosyal demokrat mezhep (orta yolcu kapitalizm), iktidarı reforme ederek daha kalıcı kıldı ki, Avrupa örneklerinin parti tarihini okumak yeterlidir. Ulusal kurtuluş hareketleri mezhebi (sağ kapitalizm) ise, hemen ulus-devletleşerek dünyada kapitalizmin yayılmasında başrol oyuncularını oldular. Bu iki mezhep dışında kalan diğer sistem karşıtlarını yorumlamıştım. En ciddi eksiklik ve yetmezlikleri ya iktidara karşı bir parçasından iktidara (ulus-devlete) tutunmak, ya hepten iktidar karşısında meydanı boş bırakmak (özellikle anarşistler), ya da sivil toplum örgütleriyle oyalanmaktır. Hiçbirinde sistematik iktidar kavrayışı ve alternatif olarak politika üretme yeteneği yoktur ve gereği hissedilmemektedir. Politikayı her boydan iktidar taşeronlarına bırakırken, olmayan duaya âmin dediklerinin farkında bile değiller. Geriye kapitalizmin, küreselcilğin kriz tellallığını yapmak kalıyor ki, bunun da hiçbir derde deva olmadığı, olamayacağı açıktır.

Demokratik modernitenin dili politiktir. Tüm sistematik yapılanmasını politik sanatla kurgular, inşa eder. Temel bilimlerin ahlaki ve politik toplum niteliği iktidarı değil, politikayı çağırıştırır. Ahlaki ve politik toplumun günümüzde yaşadığı gerçeklik, yani öncelikli sorunu özgürlük, eşitlik ve demokratikleşmenin de öncesinde varoluşaldır. Varlığı tehlikededir. Modernitenin çok yönlü saldırısı, her şeyden önce varlığını savunmayı öncelikli kılar. Demokratik modernitenin bu saldırıya karşı cevabı, öz savunma anlamında direniştir. Toplumunu savunmadan politika yapılamaz. Tekrar vurgulamalıyım ki, toplum tektir, o da ahlaki ve politik toplumdur. Sorun öncelikle uygarlığın hayli aşındırdığı, iktidar ve devletin istila ve sömürgeciliğine uğrayan toplumu, modernitenin daha da gelişmiş koşullarında yeniden inşa etmektir. Öz savunmayla birlikte demokratik siyaset, dönem politikacılığının özüdür. Demokratik siyaset ahlaki ve politik toplumu geliştirirken, öz savunma onu iktidarın kendi varlığına, özgürlüğüne, eşitlikçi ve demokratik yapısına yönelik saldırılarına karşı korur. Ne yeni tür bir ulusal kurtuluş savaşından, ne de toplumsal savaştan bahsediyoruz. Kimliğini, özgürlüğünü, farklılıklar temelinde eşitliğini ve demokratikleşmesini savunmaktan bahsediyoruz. Saldırı olmasa savunmaya da gerek kalmaz.

Uygarlık karşıtı güçlerin tarihte ana eğilim olan politik yaşam biçimi konfederaldir.

Tüm toplumsal birimler, gevşek bağlarla birbirine bağlılığı ancak özerkliklerine saygı gösterilmesi şartıyla kabul ederler. Uygarlığın iktidar ve devletçi güçlerine bile ancak bu şartla rıza gösterirler. Rızanın olmadığı koşullar daimi savaş halidir. Rıza olduğunda ise, gerçekleşen barıştır. Modern çağın tüm toplumu kaplamış iktidar olgusu ve ulus-devlet yapılanmasını karşılayacak toplumsal yönetim ilkesi, politika ve demokratik konfederalizmdir. Politika demokratik siyaset olarak icra edilirken, tüm toplumsal birimler federe bir güç olarak konfederal sürece katılırlar. Bu sistem yeni bir politik dünyadır. Uygarlık, modernite hep buyrukla idare ederken, demokratik uygarlık ve modernite tartışma ve uzlaşma ile gerçekten politika yaparak yönetir. Tarih ve günümüz gerçekleri ne kadar çarpıtılıp örtbas edilirse edilsin, esas toplumsal gelişmeler politika sanatının öncülüğünde sağlanmıştır. Kapitalizm küresel kriz koşullarında iktidarını ulus-devleti yeniden inşa temelinde korumaya çalışırken, tüm demokratik modernite güçlerinin ahlaki ve politik toplumu koruma ve geliştirmeyi hedefleyen demokratik konfederal sistemi geliştirerek krizi yanıtlamaları temel görevleridir.

Bu açıklamalar ışığında demokratik modernite güçlerinin politik görevlerine ilişkin genel ilkeleri aşağıdaki hususlar etrafında özet halinde sunmak mümkündür:

1- Toplumsal doğa esas olarak ahlaki ve politik bir oluşumdur, varoluştur. Toplumlar varlığını sürdürdüğüce, ahlaki ve politik nitelikleri devam eder. Ahlaki ve politik niteliğini yitiren toplumlar dağılmaya, çürümeye ve yok olmaya mahkûmdur.

2- Toplumları ilkel, köleci, feodal, kapitalist, sosyalist olarak düz bir çizgide sürenli ilerleyen biçimler altında tasarlamak, hakikatlerini kavramaya katkı sunmaktan

çok çarpıtmaya ve örtbas etmeye hizmet eder. Bu tür açıklamalar propaganda yüklüdür. Ahlaki ve politik nitelik ana toplum karakteri olup, bu niteliklerin varlık derecesine göre toplumları nitelemek en doğrusudur. Gerek sınıf ve devletin nitelikleri, gerek endüstriyel ve tarımsal gelişme seviyeleri toplumun esas karakterini oluşturmaya, geçici olgular niteliğindedir.

3- Toplumsal problem iktidarın tahakküm ve sömürüsüyle bağlantılı olarak doğar. İktidar ve sömürü geliştikçe toplumsal sorunlar da gelişir. Çözüm araçları olarak dayatılan sınıf temelli devletler, sınırlı çözüm kapasiteleri yanında esas olarak yeni sorun kaynağına dönüşürler.

4- Politika sadece toplumsal sorunların çözümünde değil, tüm hayati çıkarlarının belirlenmesinde, korunmasında ve sürdürülmesinde temel toplumsal çözüm aracıdır. Toplumun korunmasında öz savunma gerekli olup, politikanın askeri güç olarak devamı niteliğindedir.

5- Tarih boyunca uygarlıklar toplumu devlet idaresiyle yönetmeye çalıştıkça, toplumda politikanın işlevi daralır. Varlıkları sürdürdüğü müddetçe, toplumlar bu işlev daraltılmasına karşı direnişle yanıt verirler. Tarih bu iki ana etken altında ne tam uygarlık idaresidir, ne de tam demokratik politik yönetimdir. Tarihte çatışmalar bu iki ana etkenin çelişkili karakterlerinden kaynaklanır.

6- Tarihte barış dönemleri uygarlık güçleriyle demokratik güçlerin birbirlerini tanımaları, kimlik ve çıkarlarına saygılı davranmalarıyla sağlanır. İktidar uğruna çatışma ve ateşkeslerin barışla ilgisi yoktur.

7- Kapitalist modernite döneminde iktidar tüm toplumu içten ve dıştan kuşatıp bir nevi iç sömürgeye dönüştürür. İktidar ve temel devlet formu olarak ulus-devlet, toplumla devamlı savaş halindedir. Direniş politikası kaynağını bu gerçeklikten alır.

8- Kapitalist modernitenin topluma karşı bu topyekûn savaş hali, demokratik modernite alternatifini daha acil ve zorunlu kılar. Demokratik uygarlık güçlerinin günümüzdeki varlığı olarak demokratik modernite ne geçmişte yaşanan bir altınçağ anıdır, ne de geleceğe ilişkin bir ütopyadır. Kapitalist sistemle varlıkları, çıkarları çelişen tüm toplum birim ve bireylerinin varlık ve duruşudur.

9- Sistem karşıtı güçlerin son iki yüz yıllık mücadeleleri ya iktidar perspektifi nedeniyle ya da politik alanı boş bırakmalarından dolayı çözümsüz ve başarısız kalmıştır. Değerli bir miras bırakmalarına rağmen, eski zihniyet ve yapılanmalarla ne modernitenin kendisine, ne de sistemik krize karşı bir alternatif oluşturabilirler.

10- Alternatif olmak ancak modernitenin üç ayağı olan kapitalizme, endüstriyalizme ve ulus-devlete karşı kendi sistemini geliştirmekle mümkündür. Demokratik toplumculuk, eko-endüstri ve demokratik konfederalizm; demokratik modernite adıyla karşıt sistem olarak önerilebilir. Demokratik uygarlığın mirasıyla sistem karşıtlarının yeni sistemde buluşmaları başarı şansını artırır.

11- Demokratik konfederalizm, demokratik modernitenin temel politik biçimi olup, yeniden inşa çalışmalarında hayati bir rolü ifade eder. Kapitalist modernitenin çözüm aracı olmaktan çok, sürekli sorun doğuran temel devlet formu olan ulus-devlete seçenek oluşturan demokratik modernitenin temel politik biçimi olarak demokratik konfederalizm, çözüm üretmenin en uygun demokratik siyaset aracıdır.

12- Demokratik siyasetin yürürlükte olduğu ahlaki ve politik toplumlarda özgürlük, farklılıklar temelinde eşitlik ve demokratik gelişmeler en sağlıklı yoldan sağlanmış olurlar. Özgürlük, eşitlik ve demokrasi ancak toplumun kendi öz vicdan ve zihniyet gücüyle yaptığı tartışma, karar ve eylem gücüyle mümkündür. Hiçbir toplumsal mühendislik gücüyle bunu sağlamak mümkün değildir.

13- Demokratik konfederalizm, modernitenin ulus-devlet eliyle yürüttüğü monolitik, homojen, tek renkli faşist toplum modelinden kaynaklanan etnik, dinsel, kentsel, yerel, bölgesel ve ulusal sorunlarına karşı temel çözüm aracı olarak demokratik-ulus seçeneğini sunar. Demokratik-ulusta her etnisite, dinsel anlayış, kent, yerel, bölgesel ve ulusal gerçeklik kendi öz kimliğiyle ve demokratik federe yapısıyla yer alma hakkına sahiptir.

14- Demokratik-ulusların küresel birliğinin BM'ye alternatifi, Dünya Demokratik Uluslar Konfederasyonu'dur. Kıtasal parçalar ve büyük kültürel alanlar daha alt düzeyde kendi Demokratik Ulus Konfederasyonlarını oluşturabilirler. AB bu doğrultuda hegemonik davranmazsa ilk adım sayılabilir. Küresel ve bölgesel hegemonik iktidara karşı çıkışlar bu kapsamda ele alınır.

15- Tarihte uygarlık güçleriyle demokratik güçler arasında çoğu kez gerçekleştiği gibi, kapitalist modernite güçleriyle demokratik modernite güçleri de birbirlerinin varoluş ve kimliklerini kabul etme ve demokratik özerk yönetimlerini tanıma temelinde barış içinde bir arada yaşayabilir. Bu kapsam ve koşullar altında ulus-devletin sınırları içinde ve dışında demokratik konfederal siyasi oluşumlarıyla ulus-devlet oluşumları bir arada barış içinde yaşayabilir.

Demokratik modernitenin politik olan görevlerine ilişkin ilke saptamaları azaltılıp çoğaltılabilir. Mühim olan kapsam ve uygulama esaslarının belirlenmesidir. Bu tür bir ilke sıralamasının amacı karşıladığı kanısındayım. Tartışmalar, yaşamın özgürlük gerçekleri sonucu belirleyecektir.

Demokratik modernitenin üç temel alanına ilişkin olarak saptamaya çalıştığım ilkeler için de aynı hususlar geçerlidir. Önemle belirtmeliyim ki, yeniden inşa çalışmalarını ilke ve uygulama olarak ne Fransız Devrimi'nde çokça tartışıldığı gibi yeni bir cumhuriyet projesidir, ne de Rusya Devrimi'ndeki Sovyetik devlet planıdır. Hatta Hz. Muhammed'in Medine Toplumsal Projesi de değildir. Tek endişem ve açıklığa kavuşturmaya çalıştığım husus, toplumsal doğaya ilişkin hakikat çözümlemesiyle toplumsal özgürlük çözümüne ilişkin yöntem ve uygulama esaslarının tarihte çokça ya-

şandığı gibi derin yanılgılara ve beraberinde birçok yanlışlıklara ve örtbas edici sonuçlara yol açmamasıdır.

Yeniden inşa ile amaçlanan, çıkarları gereği sistem karşıtı olan ve olması gereken güçlerin tarihsel miraslarını inkâr etmeksizin, liberalizmin tuzaklarına bilerek ve bil-meyerek düşmeksizin, tüm toplumsal birim ve bireylere sistematik anlayış (paradigma) ve uygulama esaslarıyla yaklaşarak örgütlemeleri ve eyleme geçirmeleridir. İçin-de devrimci gibi çalışan da olabilir, reform peşinde koşan da. Hepsi değerli çalışmalardır. Kapitalist modernitenin kendisi uygar sistemin en krizli dönemini temsil eder. Ayrıca finans sermayesinin en gelişkin küresel hegemonik çağı, krizin süreklilik kazandığı sistematik yapısal dönemidir. Sistem krizden sistematik kayıplarla çıkmamak için, günlük olarak yoğun proje ve uygulamalar peşindedir. Çok geniş bir eklektik liberal ideoloji ile hareket etmektedir. Arkasında büyük bir tarihi miras vardır. Ayrıca anlık olarak elektronik örgütlenme şebekelerini azamiye çıkarmış durumdadır. İsteddiği taktikleri anlık uygulayabilmektedir. Hatta stratejik yönetim aracı olarak ulus-devleti bile eleştirebilmekte ve yeniden inşasına birçok alanda girişebilmektedir. Şirketlerin kendisi, ulus-devlet güçlerini aşmış durumdadır. Moda örgütler olan sivil toplum kuruluşlarını dilediği gibi yönlendirmektedir.

Bu koşullar altında sistem karşıtlarının kendi sistem anlayışlarını ve uygulamalarını geliştirmekten başka çareleri yoktur. Fransız ve Rus Devrimleri (izlerinde giden sayısız başka devrimler, hareketler) tümüyle kapitalist modernite kapsamında ve amaçlarında değillerdi. Hatta oldukça çelişkiliydiler ve yeni sistem iddiasındaydılar. Bu idealarına yönelik olağanüstü olanları da dahil, birçok dönemselsel uygulamalar geçirdiler. Fakat kapitalizm sonuçta kısa veya uzun sürelerde bu devrimleri kendi modern anlayış ve uygulamaları içinde eritebilmiştir. Şüphesiz başta bu büyük devrimler olmak üzere, tüm tarihi mirasa ilişkin olduğu gibi, çağdaş devrimlerin özgürlük, eşitlik ve demokratik mirasına sahip çıkmak öncelikli görevdir. Ama yanılgılarından ders çıkarmak gerektiği de çok açıktır. Bu çalışmada özellikle bu konuya çok yüklendiğim görülecektir. Elbette yaşanmış deneyimlerden ders çıkarmak, aynı ideallere sahip kişi ve örgütler için vazgeçilmez görevlerdir.

Kriz sürsün veya sürmesin, temel görevler her zaman için geçerlidir. Entelektüel, ahlaki ve politik görevler de her zaman yerine getirilmeyi gerektirir. Dönemselsel farklılıklar farklı stratejik ve taktik yaklaşımlara elbette yansır. Ama görevlerin asli niteliği değişmez. Her üç alandaki görevlere ilişkin açıklama ve ilkeler için belirlemeye çalıştığım hususların önemli olduğu kanısındayım. Sorumlu olduğum her olay, ilişki, kişilik ve kuruma karşı aynı zamanda bir eleştiri ve özeleştirici ifadesidir. Çağımızın, hatta uygarlığın kapsamlı çözümleme ve eleştirisi olmadan, bireysel eleştiri ve özeleştirisinin güçlü bir değer taşımayacağını farkındayım. Bu temelde yaklaşıma çalıştım.

Çok tekrarlamak durumunda da kalsam, entelektüel, ahlaki ve politik görevlere ilişkin çalışmaların iç içeliği esastır. Alanlar kendi içlerinde ne kadar bağımsız çalış-

salar da, ortaya çıkardıkları ürünler ancak birbirlerinin hizmetlerini tamamlayıcı nitelikte olabilir. Entelektüel aydınlanma olmadan ahlaki uygulama iyiyi fazla geliştiremeyeceği gibi, kötüye yol açmaktan da kurtulamaz. İyi ahlakın olmadığı yerde ve zamanda kötü ahlak vardır. Politik alan güncel aydınlanmanın ve ahlakiliğin uygulanma halini ifade eder. Politika bu anlamda günlük aydınlatma ve ahlaki davranma gerçeğidir; aydınlatmanın, ahlakiliğin kendisidir. Ayrıca politika ve ahlakın olmadığı yerde aydınlatmadan, dolayısıyla entelektüel çalışmanın varlığından ciddi olarak bahsetmek mümkün değildir. Politika ve ahlakla bağınyı yitiren entellektüalizm, örneğın entelektüel sermaye olduğu gibi başka bir şey olabilir. Ama bu konum entelektüel görev olarak değerlendirilemez. Çünkü ahlaki ve politik temelden yoksundur.

Ahlaki ve politik toplum için entelektüel, ahlaki ve politik görevler iç içe yerine getirildiğinde ancak özgürlük, eşitlik ve demokratlık azami sağlanmış olur. Bu nedenle sistem karşıtı örgüt ve bireylerin başarı ölçütü, üç alandaki görevleri iç içe yerine getirmeleriyle bağlantılıdır.

11– SONUÇ

Bilinç evrensel varoluşla ilgilidir. Mevcut evrensel düzenlilik ancak bilinç kavramıyla izah edilebilir. İlginç olan, bilincin kendini dile getiriş tarzıdır. Öyle anlaşılıyor ki, tüm evrensel çeşitlilik, bilincin kendini dile getirme tutkusunun sonucudur. Bilincin çok bilinçliliği hakkında hiçbir şey bilemiyoruz. Neredeyse sonsuz çeşitlilikteki arayışı bir neden sorusunu düşündürüyor. Niçin sorusu daha müphem kalıyor. Ünlü filozoflar, hatta Kutsal Kitaplardan bazıları, bu soruları evrenin kendini hatırlama isteğine veya tanrının kullarınca bilinme arzusuna bağlarlar. Farkına varma kelimesi bana daha büyüleyici ve açıklayıcı geliyor. En küçük zerresinden en kozmik varoluşuna kadar farkına varış, neden ve niçin sorularının yanıtı olabilir. Farkındalığa yükleyeceğimiz anlam, yaşamdan başka kavramlarla tanımlanamaz. Yaşamın doğruya en yakın tanımı, farkına varma olarak belirtilebilir. Daha da önemli olan, farkına varmak neden bu kadar önemli oluyor? Farkına varmadan da yaşamın mümkün olduğunu biliyoruz. Fakat derinden sezinemeye çalıştığımızda, bu mümkün olmanın pek mümkün olmadığını anlıyoruz. Uzun süre farkına varılmadan geçen sürenin yaşam değerinin gittikçe düştüğü, hatta eridiği bile söylenebilir. Ölüm olgusu bile kesinlikle yaşamın farkına varış, yani yaşamı mümkün kılmak için doğanın bir oyunu veya ustalığı gibi geliyor. Örneğın sonsuz yaşamla cezalandırılmış bir varlığın, acaba Sisyphos trajedisinden (taşı tepeye vardırarak iken, sürekli düşürüp yeniden yuvarlama cezasına tanrılarca çarpıtılmış kişi) farkı kalır mı? Ölüme üzölmek sadece yaşamın değerini arttırır ve hatırlatır.

Bilmek, yaşama ilişkin farkındalıklardan başka anlama gelmez. Bilinen şey, farkına varılan şeydir. Fiziksel varlıklar için bir şey diyemezsek bile, biyolojik varlıklar-

da bilinmeye doğru sanki bir aşkın yaşandığını hissetmemek mümkün değildir. İnsan türüne doğru geldiğimizde, sanki bu aşk gerçekleşmiş olur. Bilmenin çok gelişmiş hali en iyi aşk kelimesiyle tanımlanabilir. Fakat insan öylesine tuhaf bir varlıktır ki, onun bilmeye ilişkin en büyük çarpıtmayı ve ihaneti yapmaktan çekinmeyen özellikleriyle de karşılaşabiliyoruz. İnsanın bu gerçeğini daha çok İkinci Doğa dediğimiz toplumsal doğanın içinde olup bitenlerle izah etmek daha doğru gibi geliyor.

Sosyal bilim, kavram olarak Avrupa merkezli uygarlıkla birlikte gelişti. Şüphesiz toplumsal doğa boyunca bir tür sosyal bilim diyebileceğimiz disiplin hep var olageldi. Tarih öncesinin sosyal bilimine rahatlıkla animizm diyebiliriz. Avrupa merkezli sosyal bilimin bir kavramı olan animizm (canlılık), acaba söylendiği kadar ilkel insanların ilkel bilinci mi oluyor? Bugünkü sosyal bilimin özne-nesne ayırımına dayalı yapısının animizmden daha üstün olduğuna ilişkin fetvayı kimler veriyor? Yine aynı sosyal bilimciler! Ama gittikçe anlaşılıyor ki, canlılık ekolü özne-nesne parçalanmasından, dolayısıyla nesneyi cansızlaştırmaktan daha değerli bir paradigmadır. Evrenin canlılıkla tanımının cansızlaştırıcı tanımından daha doğru sonuçlar verdiği açıktır. Tüm bilimsel gelişmeler bu hususu doğruluyor. Atom-altı parçacıkların müt-hiş ve henüz bir sır olan hareketleri olmazsa, bir tek çeşitliliğin oluşamayacağı gerçeği canlılıktan (animizmden) başka nasıl izah edilebilir? Pozitivizm (olgular bilimciliği) çok tehlikeli bir metafizik türü olarak (her ne kadar zıddını idea etse de) sosyal bilimi de derinden yaralamıştır.

Tarih çağları dediğimiz uygarlık süreci, animizmden mitolojiye doğru bir bilim tarzını da beraberinde getirmiştir. Mitoloji tümüyle uygarlığa mal edilmese de, birçok yönüyle uygarlığın damgasını taşır. Sosyal bilime ilk bilinç çarpıtmasını ve ihaneti sızdırma, uygarlık süreçlerinin ideolojik hegemonyasıyla ilgilidir. Toplumsal doğa üzerinde gerçekleştirilen iktidar ve sermaye tekeli yalansız, çarpıtmasız ve söze ihanetsiz olmuyor. Mitoloji, büyük kısmıyla animizmle yüklüdür ve değerlidir. Fakat hiyerarşik sistem ve rahip + yönetici + komutan üçlüsünden oluşan düzenin mitolojik yansıması olarak kahramanlaştırılma (yarı-tanrılaştırma) ve tanrılaştırılma masalları devreye girince, çarpıtılma ve yozlaştırılma kaçınılmaz oldu. Mitoloji, bu ikili niteliği dikkate alınmak koşuluyla, yine de oldukça öğretici bir sosyal bilimdir. Gittikçe önem kazanacağı kanısındayım. Tarihi öğrenmede kesinlikle çok daha fazla rol oynayacaktır.

Mitolojinin din olarak katılaşması, ikinci bir sosyal bilim türüne yol açmıştır. Din şüphesiz yalnızca mitolojiyi miras almaz. Kendi dogmaları da vardır. Uygarlık güçlerinin ağır damgasını taşısa da, uygarlık karşıtı güçlerin dinsel yorumu daha yalın, doğasallığı dolayısıyla daha gerçekçidir. Çağdaş bilime açılan yolun temel kazıyıcılarından. Tek tanrılı dinlerde de her iki karşıt gücün yansımalarını izlemek mümkündür. Buyurgan, cezalandırıcı, kullanırcı teolojik boyut uygarlık güçlerini yansıtırken, katılımcı, ödüllendirici ve özgürleştirici boyut uygarlık karşıtı güçlerin inanç

ve düşüncelerini yansıtır. Ortaçağ bu iki anlayış arasındaki dinler ve mezhepler çatışmasıyla dolu geçmiştir. Bu dinler ve mezhepler çatışması olmasaydı, Avrupa sosyal bilimi kesinlikle oluşamazdı. Sadece İslam'ın etkisini düşünmek bile bu gerçeği daha iyi anlamamızı sağlar. Bir de çağlar boyu bilgelik ve filozofik pırıltılar vardır. Bunların sosyal bilimin değerli kaynaklarını teşkil ettiklerine şüphe yoktur.

Avrupa uygarlık çağının (modernitenin) sosyal bilimi tüm bu tarihi mirasın ürünlerinden kaynaklandığı gibi, yaşadığı büyük sosyal mücadelesinin de bir gereği olarak doğdu. Esas olarak problem çözücü bir disiplin, bir araç olarak düşünüldü. Kapitalizmin yol açtığı sınırsız istismar ve baskı sistemi, moderniteyi baştan itibaren kriz yüklü olarak oluşmaya zorladı. Genelde tüm bilimler, özelde sosyal bilimler bir yandan istismar ve baskı sisteminin hizmetine sokulurken, öte yandan sosyal bilimlere ayrıca sistemi olumlu izah ettirici, yani meşrulaştırıcı rol yüklendi. Yeni iktidar ve sermaye tekellerinin retoriği sosyal bilime de damgasını bastı.

Pozitivist sosyoloji, sosyal bilimin baştan sakat doğmasına yol açtı. Fransız Devrimi'nden burjuvazinin çıkarlarını kollayan bir cumhuriyet çıkarma temel kaygılarıydı. İngiliz ekonomi-politikçileri kapitali rasyonelleştirmenin, meşrulaştırmanın peşindeydi. Alman ideologları her alanda devasa Alman ulus-devletinin oluşumuyla ilgilidiler. Sistem karşıtlarının başını çeken bilimsel sosyalizmin kurucuları K. Marks ve F. Engels'in yaptıkları, üç sermaye retoriğinden proleter damgalı bir bilim yaratmaktı. Kapitalizme karşıtlık ve bu temelde Kapital çözümlemesi sosyal bilime katkı olabilirdi. Fakat çıkış kaynakları ve sistem karşıtlığını kapitalle sınırlamaları, tüm sistemin yapılarını moderniteye karşı savunmasız bırakıyordu. Anarşistlerin iktidar çözümlenmeleri ileri bir adım olsa da, politik alanı adeta boş bırakmışlardı. Avrupa sosyal bilimi, her iki kanat açısından da toplumsal doğayı araştırmaktan ziyade, sistemin yol açtığı sorunlarla boğuşuyordu. Bir nevi kriz çözme uzmanlığına soyunmuşlardı. Dünya, tarih ikinci plandaydı. Sosyal bilimin Avrupa merkezli olmasına şaşırılmamalıdır. Yüzlerce yıllık birikimi bir çırpıda aşmaları beklenemezdi. Liberal ideoloji içlerinden en akıllısı çıktı. Hepsini sisteme entegre etmenin yolunu buldu. Sadece Fransız Devrimi'ni değil, Rusya Devrimi de dahil, çağın tüm devrimlerini ve sistem karşıtlarını etkisizleştirmesini bildi; bilimi iktidar ve sermaye bilimine başarıyla dönüştürdü.

Fakat uygarlık sürecinin en istismarcı ve iktidarcı sistemi olarak Avrupa modernitesinin karşıtlarını tümüyle yok etmesi ve susturması düşünülemezdi. Gelişimiyle birlikte bu modernite sadece ideolojik cephede değil, politik ve ahlaki cephede de büyük direnişlerle karşılaştı. Sistem karşıtlığı da en az sistem kadar kendini yeniliyordu. Sistem küreselleştikçe, karşıt sistem de küreselleşiyordu. Bilim üzerindeki hegemonyası giderek kırılıyordu. Tarihin ancak dünya tarihi olabileceği, Avrupa'nın kısa süreliğine hegemonyasının ancak bu tarihin küçük bir parçasını oluşturabileceği anlaşılıyordu başlanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Fransız filozofisi, 1968 Gençlik Kültür Devrimi, Sovyetik sistemin içten çözülüşü, refah devletinin iflası, postmodernist arayışlar ve klasik sömürgeciliğin tasfiyesi sosyal bilimde yeni bir dönemin başlamasına zemin sundu. Pozitivizm engelinden ve Avrupa merkeziliğinden kurtulmuş olarak, hakikat araştırmaları daha olumlu bir seyir izliyor. Sosyal bilimin sadece kriz ve problem çözmekle yetinmeyip, toplumsal doğayı bir bütün olarak tüm mekân ve zamanlarda araştırma konusu yaparken, bir yandan esas itibarıyla toplumla bağlantılı fizik, kimya, biyoloji ve kozmolojiyle, diğer yandan felsefe, edebiyat ve sanat gibi beşeri bilimlere öncülük etmesi, kraliçe bilim rolünü oynaması gerekir. Bilimin soyağacı ancak sosyal bilimin kökenliğinde çizilebilir. Hem aşırı parçalanmışlıktan kurtulunur, hem de çok soyut kalma sakıncası giderilmiş olur. Genel krizle birlikte sosyal bilim alanındaki krizin aşılması öncelik taşır. Yaşam farkındalığını özgürlük, hakikati özgürlük araştırması olarak yorumlayan bir sosyal bilim, ahlaki ve politik toplumun vazgeçilmez aydınlanma ve gelişme kılavuzudur.

Bu çalışmada sosyal bilimi öncelikle değerlendirmem çalışmanın kapsamıyla ilgilidir. Uzun süre denediğim bilimsel sosyalizm retoriği artık dar geliyordu. Liberal retoriğin ise tümüyle karşıtıydım. Anarşizmi daha yakından tanımam olumlu etki bıraktı; fakat önümdeki sorunları çözümlenmekten uzaktı. Değerli bulduğumu başta belirttiğim bazı sosyologların katkıları önemliydi. Yine de yolumu kendim bulmalıydım. Sosyal bilim anlayışımı oturtmadan, diğer iddialı konulara atlamak doğru olmazdı. Baştan belirttiğim gibi, yaptığım bir denemedir; ancak eleştiriyle gerçek yerini bulur. Her şeyi sosyal bilimden bekleyen metafizik ve pozitivist dogmatiklerden olmadığımı eminim. Sosyal bilimi çok yönlü tanımlamam hem bu tehlikeye düşmemek, hem de ilgilenenlere karşı uyanık ve dürüst olmak içindi. Bunu sağladıktan sonra, diğer ana çalışma bölümü demokratik uygarlık ve modernite oldu. Önceliği toplumsal probleme vermem, uygarlık sistemini daha iyi tanımak ve karşıtlarını doğru temellendirmek içindi. Kapsamlı değindiğim kanısındayım. Diğer sistem karşıtlarını eleştirmem, bütünlüklü bir değerlendirmeye varmak içindi. Bilimsel sosyalizmin sistem karşıtlığını tarihte çok dar yer tutan ve toplumu çözümlenmekten çok uzak olan iki sınıfa dayandırma yöntemini tümüyle reddetmemekle birlikte, beş bin yıllık ana nehir gelişmesi olan uygarlık sistemiyle aşmaya çalıştım.

Eğer diyalektik bir karşıtlık aranıyorsa –ki, aranması gerektiği kanısındayım–, bunu uygarlık sistemi kapsamında geliştirmek kaçınılmazdı. Uygarlıklar konusunun birçok değerli filozof ve sosyologun araştırma konusu olduğunu biliyorum. Yapmak istediğim bunlara bir yenisini eklemek değildi; yapılmayanı veya bölük pörçük doku-nulanı sistemlice ve kapsamlıca tartışmaya sunmaktı. Bu konuda K. Marks'ın **Kapital** için kullandığı metodu, yani diyalektiği uygarlık için kullandığımı özenle belirtmeliyim. Bu hususu keşke Marks gerçekleştirseydi de biz de yararlınsaydık diye çok serzenişte bulundum. Fakat bir ustadan alınacak en iyi destek herhalde yöntemine an-

lam vermektir. Bunu ne kadar başardığımı ilgilenenlerin eleştirileri ve sosyal pratik belirleyecektir. Gerçekten uygarlık Kapital'de belirtildiği gibi uç, karşıt grup ve gruplar yaratır. Burjuva-proleter karşıtlığı bile uygarlığın yol açtığı çok sayıdaki karşıtlıklardan ancak birisi olabilirdi. Bu anlamda çalışmamı Karl Marks karşıtlığı gibi değil, ciddi eleştiriler temelinde tamamlamaya çalışmak ve geliştirmek olarak yorumlamak daha doğrudur diye düşünüyorum. Birçok yönden (tekelleşme, kapital, devlet, ideoloji, pozivitizm, tarih, uygarlık, pazar, ekonomi, demokrasi, devrim, sosyal bilim, özellikle iktidar, ulus-devlet, hegemonya, sistem analizleri vb.) yanlışlıkları ve eksiklikleri belirtmem karşıtlık olarak yorumlanmamalıdır. Diğer sistem karşıtı akımlarla birlikte hak ettikleri değeri vermek ve bunun için katkı yapmak olarak yorumlanması daha doğru olur kanısındayım.

Daha önceki çalışma bölümlerinde uygarlığın tahakkümcü ve istismarcı (sömürücü ve sömürgeci) kanatlarını kabaca çözümlenmeye çalıştım. Eldeki bu bölümlerde ise, bunlara mümkün olduğunca yeniden az değinmek ve asıl ağır karşıt kutup olarak demos'a, demokratik uygarlık güçlerine vermek istedim. Tüm gücümle bu tarihsel kutbu açmaya çalıştım. Bana göre tarih en çok bu konuda eksik ve yanlışlıklarla doludur. Hiç olmazsa kalın ve kırmızı bir çizgiyle dikkat çekmek yine de önemliydi. Tarihte asıl çatışma bolca sunulduğu gibi (Son örneği Samuel P. Huntington'dur) uygarlıkların hâkim grupları arasında değil, karşıt iki kutbu arasındaydı. Elbette hâkim grup arasında da bolca çelişkiler ve çatışmalar vardır. Tekeller her zaman kendi aralarında da pasta üzerinde çatışırlar. Fakat önemli olan bu pastanın kimlerden ve nasıl gasp edildiğiydi. Gerçek çelişki ve çatışmanın pastayı üretenlerle gasp etmek isteyenler arasında olması diyalektik gereğidir. Çok geniş araştırmalarla derinliğine tarihselleştirilmek durumunda olan bu konuya kırmızı çizgi ile ancak dikkat çekebilirdim. Öyle de yaptım. İsteyen istediği kadar arayabilir. Varılacak sonuçlardan hayal kırıcı olunamayacağına inanıyorum.

Modernite karşıtlarına da kapsamlı yer vermeye çalıştım. Bunu yeni sistem çalışmalarında yerlerini doğru almaları için yaptım. Sovyetler'in çözülmesi ile hızlanan kargaşayı anlamlı bir yere oturtmak gerekiyordu. Umutsuzluk ise gereksizdi. Reel-sosyalistler ve anarşistler yenilenmeyi bilmeliler. Feministler ve ekolojistler ise sistem tutturmadan mesafe alınamayacağını ve liberalizmin değirmenine su taşımaktan kurtulamayacaklarını bilmeliydiler. Hem politika yapmayı, hem de sistemli olmayı sağlamadan varılacak bir hedef olamazdı. Onları en çok bekleyen reel-sosyalist ve anarşist hareketlerin akıbeti idi. Kültürel hareketlere çözümleyici yaklaştığım kanısındayım. Ulus-devlet canavarının pençesinden kurtulmaya çalışan bu hareketlerin demokratik muhtevası önemliydi. Demokratik modernitenin kapsamında tarihsel bir rol oynayabilirlerdi.

Demokratik modernitenin yeniden inşa sorunları ve görevlerine hem çözümlenmesi hem de çözümleyici, yani teori-pratik bağlamında yaklaşmaya özen gösterdim. Va-

rılan sonuçları çarpıcı ilkeler halinde başarıyla sunduğum kanısındayım. Demokratik modernitenin ne geçmişin altınçağ arayışı, ne de geleceğin ütöpik projesi olarak sunulmadığı açıktır. Bolca sistem karşıtı malzeme vardı, fakat sistemin kendisi yoktu. Konunun mutlaka yeterli anlatılara kavuşması gerektiğine inanıyordum. Demokratik modernite ad olarak önemli değildi; kapsamı çok önemliydi. Bunun sistematize edilmesi ise zorunluymdu. Yoksa sefaletin felsefesiyle felsefenin sefaletini yaşamaktan öteye gidilemezdi. Çözömlmeler bu durumu aydınlığa kavuşturup gidermeyi amaçlıyordu. Entelektöel, ahlaki ve politik alan görevleri ise, pratik çözümler için belirlenmeye çalışıldı. Yaşanan kargaşa bu alanlarda da hayli yaygındı. Pratiğın üzerine nasıl gidilmesi gerektiğinin yeterince açıklığa kavuşturulduğu kanaatindeyim. Özellikle ilkesel sıralamaların pratikte yeni ve yaratıcı çalışmalara yol açacağına inanıyorum.

Bu çalışmanın diğere önemli bir konusu temel araştırma biriminin nitelikleriyle ilgiliydi. Pozitivist sosyal bilim bu konuda toplumu doğadaki diğere nesnelere gibi nesnelleştirerek genel bir yanıtla cevaplandırmak konumundaydı. Bilimsel sosyalizm bu bilim anlayışının sol yansıması olarak şekillenmiş olup daha katı ve olgucuydu. Katkı niteliğinde toplumu üretim tarzlarına göre bir sınıflamaya tabi tuttu. Evrenselci düz çizgisel ilerlemeci pozitivism sanki mutlak doğrularmış gibi algılanıp uygulandı. İlkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist-komünist şekillenme böyle ortaya çıktı. Bunda biraz da kadercilik vardır. Ne de olsa er geç sıra sosyalizme gelecekti. Bu, dogmatik yanı açık bir yaklaşımdı. Tüm sosyal eylemliliğe bu zihniyetle yaklaşmanın sonuçları zannedildiğinden çok daha ağır olmuştur. Gerçekleşen sosyalizm değil, çok eleştirdikleri ama farkında olmadan en çok hizmet etmek durumunda kaldıkları küresel kapitalizm oldu. Rus devlet kapitalizminin sisteme en az asırlık ömürler kazandırması herhalde bu gerçeği doğrular niteliktedir.

Tüm çalışma boyunca temel araştırma birimi olan toplumsal doğanın (ikinci doğa) esas varoluş hali olduğuna inandığım veya tespit etmeye, tanımlamaya çalıştığım ahlaki ve politik toplumu seçenek olarak aldım. Kanıtlarım (argüman) olarak üretim tarzı, sınıf, devlet, ideoloji, teknik gibi sürekli değişen ve her toplumda çok farklı gerçekleşen olguların gerçeklik payı olsa bile, bunların temel araştırma konusunu teşkil edecek ağırlıkta olmadıklarına ilişkindi.

Dünya sistem ve uygarlık analizlerini ise, tek yanlı kapalı çember yorumlar olarak eleştirdim. İnsan türü var olmaya devam ettikçe hep niteliklerini yaşayacağı, yaşamak zorunda olduğu toplumsal doğanın ahlaki ve politik toplum olduğunu, bundan vazgeçemeyeceğini, vazgeçmesi halinde bunun toplumun parçalanması ve dağılması anlamına geleceğini göstermeye ve çözümlenmeye çalıştım. Uygarlık tarihi boyunca ahlaki ve politik toplum, sermaye ve iktidar ağları kuşatmasında çok aşındırılıp dağılmaya ve çürütölmeye terk edilse de, toplumların her zaman bir yolunu bulup zayıf da olsa ahlaki ve politik niteliklerini koruyarak yanıt vermeye veya direniş halinde

yaşamaya çalıştıklarını geniş örnekler listesiyle birlikte kanıtlamaya çalıştım. Kapitalizmin (modernitenin) toplumu saran sermaye ve iktidar ağlarının en ince gözeneklerine kadar (ulus-devlet, endüstriyalizm, özellikle medya araçları, eklektik ideoloji, güvenlik teşkilatları, içten sömürgecilik, kadına aşırı yüklenim vb. etkenlerle) yayılmasına karşılık, bunların aynı oranda karşı bir tepkiye neden olduklarını, her toplumsal birim ve bireyde direniş olanakları ve yaşam alternatiflerine yol açtıklarını, açmak zorunda olduklarını kapsamlıca çözümlenmeye çalıştım. Ahlaki ve politik toplumun elbette sabit olmadığını, tarih öncesinden beri gelişmesini sürdürdüğünü ortaya koydum.

Klan, kabile, aile, aşiret konfederasyonu, hiyerarşiye uğrama, devlet bölünmesini yaşama, tarım-köy toplumundan şehir toplumuna, ulusal-endüstriyel topluma geçiş, az veya çok kutuplaşmalar biçimindeki bu gelişmeler kesintisiz olmuştur. Uygarlık sürecinin ise merkez-çevre, hegemonya-rekabet ve yükseliş-alçalış krizleri halinde kesintisiz karakterde geliştiği şeklindeki görüşlere de katılmaya çalıştım. Tüm bu gelişmelere rağmen, ahlaki ve politik toplumun ortadan kaldırılamayacağını; özgürlük, eşitlik ve demokratiklik eğilimini hep koruyacağını; entelektüel, ahlaki ve politik görevlerin iç içe kavranıp yerine getirilmesiyle bu niteliklerin azamice yaşamsallık kazanacağını çözümlenmeye ve çözmeye (teorik-pratik olarak) çalıştım.

Kapitalist modernitenin sermayecilik, endüstricilik ve ulus-devletçilik temelinde varoluş kazanmasına karşılık, demokratik modernitenin demokratik komünalite, eko-endüstriyel ve demokratik ulus olarak varoluş kazanabileceğini de kapsamlıca çözümlenmeye ve çözmeye çalıştım. Demokratik komünaliteyi homojen bir toplum eşitliği olarak değil, tek bir kişiden milyonlarca kişiye kadar nicelik kazanıp, ahlaki ve politik toplum niteliğini taşıyan her tür topluluk (kadından erkek topluluğuna, spor ve sanattan endüstriye, entelektüellerden çobanlara, kabileden şirketlere, aileden uluslara, köyden kentlere, yerelden küreselliğe, klandan küresel topluma kadar her tür toplum) olarak tanımlamaya çalıştım. Eko-endüstriyel toplum gerçeğini, köy-tarım toplumuyla kent endüstrisi toplumunun birbirini beslediği ve ekolojiye kesin uyarlanmış eko-endüstriyel topluluklar olarak tanımladım. Demokratik ulusu ise, temel politik biçim olan demokratik konfederalist uygulamalarla etnisiteden dine, kentsel, yerel, bölgesel ve ulusal topluluklara kadar her tür kültürel varoluşların demokratik özerk siyasi oluşumlar halinde oluşturacakları yeni bir ulus türü, daha doğrusu ulus-devletçi canavarlara karşı çok kimlikli, çok kültürlü ve çok siyasi oluşumlu ulus olarak tanımlayıp çözümlenmeye ve çözmeye çalıştım.

Demokratik modernitenin bu yapısal kuruluşlar temelinde tarihteki mirasıyla modernite döneminin sistem karşıtlarının tecrübesini birleştiren çözüm gücü yüksek bir seçenek olduğunu ve daha da gelişerek başat olacağını derinlikli ve tekrarlayıcı biçimde vurgulayıp sunmaya çalıştım.

Uygarlık ve modernite kutuplaşmasını çatışma ve istismar (sömürme ve sömürgecilik) dışında, ayrıca çatışmasızlık ve barış olasılığı açısından da önemle çözümlenmeye çalıştım. Sürdürülebilir bir barışın imkânlarını ve koşullarını değerlendirmek önemli bir konu teşkil edip büyük hassasiyet ister. Uygarlık sürecinin bu yönlü zengin bir mirasa sahip olduğu bilinmektedir. Barışa savaştan daha çok kutsallık ve yücelik atfedildiği dönemler ve uygulamalar da çok olmuştur. Modernite döneminde de savaş ve barış adeta iç içe yaşanan gündelik uygulamalar düzeyinde yaşanmıştır. Özellikle yok edici diyalektik anlayışın yerine, karşılıklı besleyici bir diyalektiğin de pekâlâ mümkün olabileceği, en azından diyalektik süreçlerin ne yalnız başına yok edicilik ne de yalnız karşılıklı besleyicilik olduğu, iki anlayış veya gerçeklik arasında geniş ve karmaşık bir yelpazenin yaşanabileceği sürece katkı sağlayıcı bir anlayış, bir unsur teşkil etmiştir. Doğal gerçekliğin ne vahşi kapitalizmden kalma Darwinist gücünün yaşam felsefesiyle ne de çelişkisiz yaşandığına dair eski metafizik kalıplarla işlediği, tersine çok zengin, gergin ve oluşturuca bir mahiyet sunduğu gelişen bilimin de sayesinde daha iyi ve doğru anlaşılabilir.

Barış süreçlerini tümüyle evrimcilik olarak yorumlamak ne kadar yanlışsa, savaş süreçlerini yeni doğuran ebeler olarak yorumlamak da o denli yanlıştır. Sermaye ve iktidar tekelleri arasındaki savaşlar, elleri altındaki pastanın büyütülmesi ve küçültülmesiyle ilgilidir. Barışla pek alakaları yoktur. Gerçek barış uygarlığın iki karşıt gücü arasında (Bu, iki sınıf arasından başlayıp, çok çeşitli kabile, aşiret, kavim, ulus, tabaka, dini cemaat, kültürel akımlar ve ekonomik gruplara kadar çok geniş bir yelpazeyi kapsar) birbirlerinin varoluşlarını, kimliklerini, özerk yönetim haklarını kabul etmeye dayanır. Çatışmanın taraflara daha çok zarar verdiği kabul gördüğünde barış olasılığı belirir. Diyalog ve uzlaşma niyetleriyle sonuç alınmaya çalışılır. Gerek yerel ve küresel planda, gerek ulus-ıç ve uluslar arasında bu yönde çok sayıda çatışmanın barışla sonuçlandığı bilinmektedir. Mühim olan, tarafların kimlik ve onurunu mümkün kılan koşullardaki bir anlaşmadır. Bu olduktan sonra, her düzeyde ve her hacimdeki toplum, grup ve hatta bireyler arasında barış mümkündür.

Beş bin yıllık uygarlık tarihini karşıt kutuplar olarak çözümlenmeye çalıştığımızda anlıyoruz ki, daha uzun süre iki kutupluluk halinde birlikte yaşanacaktır. Kutupların birbirlerini kısa sürede yok etmeleri mümkün görünmemektedir. Ayrıca diyalektik olarak da bu gerçekçi görünmemektedir. Reel sosyalizmin bu yöndeki aceleciliği, uygarlık ve moderniteyi çözümlenmeden giriştiği sistem denemesi kendi çözülmesiyle sonuçlanmıştır. Önemli olan, iki kutupluluğu tüm teorik-pratik çalışmalarda göz önüne getirmek, hâkim istismarcı kutup içinde erimemek, kendi öz sistematiği olarak demokratik uygarlığı ve moderniteyi adım adım onun içinde yeni inşacı çalışmayla da sürekli geliştirmektir. Tüm devrimsel ve evrimsel yöntemlerle sistemimizi ne kadar geliştirirsek, 'süre' ve 'mekân' sorunlarını da o denli olumlu olarak çözümlüyüp kalıplaştırabiliriz.

Demokratik modernite, temel unsurları gerçek barışa yatkın olan bir sistemdir. Demokratik ulus anlayışı en küçük bir ulusal topluluktan bir dünya ulusuna kadar açık çözümleyiciliğiyle aynı zamanda değeri çok yüksek bir barış seçeneği oluşturmaktadır. Eko-endüstri unsuruyla hem toplum içi endüstrinin verimli kullanımı ile başta işsizlik, yoksulluk ve açlık olmak üzere, modernitenin topluma karşı savaşının bir nevi sonuçları olan ağır toplumsal sorunlar çözüm yoluna girmekte; hem de endüstriyalizmin çevreye karşı açtığı savaşı sona erdirip toplum-çevre barışını gerçekleştirmektedir. Demokratik komünalite unsuru ise, her toplum birim ve bireyine ahlaki ve politik toplum olabilme seçeneğini sunarak, en radikal barışçı yaklaşımı sunabilmektedir. Açık ki, demokratik modernite sistem olarak geliştikçe, onurlu bir barış imkânı çok daha fazla gelişebilmektedir.

Bu noktada hem bir uyarıyı, hem bir özrü bir kez daha belirtmeliyim: Ahlaki ve politik toplumla demokratik komünalite ve demokratik toplum kavramlarını eşdeğer, özdeş tutmaktayım. Anlam zenginliği için gerektiğinde her üç kavrama da başvurmaktan çekinmedim. Açık ki, ahlaki ve politik toplum demokratik komünalite ile daha çok demokratik sosyalizmi, toplumsal eşitliği, ama farklılıklar temelinde eşitliği çağrıştırmaktadır. Farklılıklar temelinde eşitlik anlayışı, homojenliği ifade eden reel-sosyalist anlamından farklıdır. Dikkat çekmek açısından buna Firavun Sosyalizmi deme gereği duydum. Demokratik toplum kavramı ile de ahlaki ve politik toplumun hem eşitlik, hem özgürlük içeren karakterini vurgulamaya çalıştım. Şüphesiz özdeş olan bu kavramları aynılaştırmamak gerekir. Zenginlikle bunu kastediyorum. Aynılaştırmak fakirleştirmekdir. İlgilenenleri, çok sık geçen bu kavram kullanımları ile ilgili çelişkiye düşmemeleri için uyarmakla birlikte, başka türlü terminoloji geliştiremediğim için özür dilememi anlayışla karşılayacaklarını umuyorum.

Demokratik moderniteyi sadece kapitalist modernitenin üç temel unsuruna (kapitalizm, endüstriyalizm ve ulus-devlet) karşılık üç temel unsur olan ahlaki ve politik toplum, demokratik komünalite, demokratik sosyalizm, demokratik toplum, eko-endüstriyel toplum ve demokratik konfederal toplum olarak nitelemekle yetinmedim. İlgili bölümde sergilemeye çalıştığım gibi, çok daha zengin bir nitelikler demetiyle de tanımlamaya çalıştım. Toplumsal soruna ilişkin saydığım on iki temel sorun unsuru, aynı zamanda demokratik modernitenin on iki çözümsel niteliğini açıklar.

Bu çalışmamın **Özgürlük Sosyolojisi** adıyla yayınlanabileceğini sıkça vurgulamıştım. Sosyal bilimi tanımlamaya çalışırken, esas amacımın özgürlük seçeneğini geliştirmek olması gerektiğini önemle belirttim. Zaten problem çözmenin bir anlamda özgürlük sağlamak olacağı da eklenince, sosyal bilime amacı kapsamında Özgürlük Sosyolojisi demenin bir sakıncası olmadığı kanısındayım. En azından önemli bir bölümünü; problem çözme ve yaşam farkındalığını geliştirme boyutlu sosyolojik çalışmaları bu ad ile yayınlamanın isabetli olacağı açıktır. Şüphesiz sosyolojinin kapsamı özgürlük ile sınırlı değildir. Karmaşık bir toplumsal yelpazeyle (tarih öncesi toplum,

hiyerarşi, sınıf, devlet, kent, uygarlık, sermaye, ekonomi, iktidar, demokrasi, sanat, din, felsefe, bilim, politika, savaş, strateji, örgütlenme, kurumlaşma, ideoloji, ekoloji, jineoloji, teoloji, eskatoloji vb.) uğraşması gerektiği bilinmektedir. Fakat bu çalışmayla önemle vurguladığım husus olarak, ahlaki ve politik toplumun çok parçalara ayrılarak inceleme ve araştırmalara konu edilmesinin önemli sakıncalar içerdiğine, bunun olumsuzdan ziyade olumsuz sonuçlara daha çok yol açabileceğine ilişkin kanaatimi belirtmiştim. Toplumsal doğanın tarihsellik ve bütünsellik içinde incelenme ve araştırılmasının en doğru yöntem olduğuna güçlü bir biçimde katıldığımı belirtmiştim.

Savunmamın bu bölümüne son verirken, Sokrates ve Zerdüşt'ten iki yorumla tamamlamak isterim. Bilindiği üzere Sokrates'in sıkça kullandığı deyim "Kendini bil" idi. Kendini bilmeyenlerin pek bir şey öğrenemeyeceklerini, bilemeyeceklerini vurgulamak istemiş olsa gerek. Ben insanın, bilimce açıklandığı kadarıyla zaman bakımından en azından on beş milyar yıl öncesi gerçekleştiği idea edilen büyük patlamadan (big-bang) bu yana tüm evrene yayılmış gerçekliğin toplamı olduğuna inanıyorum. Bunu seziyor ve biliyorum. Bu anlamda kendini bilmek, tüm zamanı ve evreni bilmekle özdeşdir. Sokrates ayrıca ünlü savunmasında Atina'nın (inkâr ettiği idea edilen) tanrılarında değil, kendisine zaman zaman gelen gelen ilham perilerinden, 'daimonlar'dan bahsetmişti. Bu, sezgi ve iç yoğunlaşmayla kendini bilme oluyor. Bir nevi peygamber tarzı öğrenme ve haber vermedir. Bunun putperestlikten daha ileri bir öğrenme tarzı olduğu açıktır. Benim sezgi gücümün veya 'daimonlar'ımın bana da "Ne ararsan kendinde bul" uyarısını aldıktan sonra, bu satırlara böyle yüklenmekten kendimi alıkoyamadım.

Zerdüşt'ün yorumu daha etkileyiciydi. Rivayet edilir ki, Zerdüşt, çok tutkunu olduğu Zagros dağlarında güneş tüm parlaklığı ile doğarken bir ses duyar. O sese şöyle bağırır: "Söyle, sen kimsin?" Tanrıyla böyle karşılaşıp hesaplaştığı biçiminde bir yorumdur bu. Ben ise, Onun binlerce yıl Zagros halkının özgürlüğüne yönelmiş Sümerik tanrı-kralların varlığı ile ilgili bir hesaplaşmaya giriştiği kanısındayım. Bir nevi uygarlığın kendisi olan bu kral-tanrılarının kutsallığını sorgulayıp Zerdüştü ahlak devrimini gerçekleştirir. Aydınlık-karanlık, iyilik-kötülük ikilemi biçimindeki devrimdir bu.

Kesinlikle kendimle ilgili abartmalardan nefret ederim. Bütün sadeliğimle anlaşılacak ve dost olmak benim için bir tutkudur. Gün geçtikçe daha iyi anladım ki, yaşamı tüm sadeliği içinde bir dostluk töreni-şöleni olarak tutkuyla karşılayan kişiliğim, üzerime kim geldiyse karşı çıktı. Üzerime geldiklerinde onları sorgulamam biraz Zerdüştvari idi: "Siz kimsiniz?" Demek ki bu satırlar bir yandan kendimi bilmemle öğrendiklerimi, diğer yandan üzerime gelenleri "Siz kimsiniz?" sorgulamaları ile oluşan bilinç birikimimi yansıtıyor.

Hem kendimi hem de binbir kılıklı uygarlık kutsallarını çözümlemek, zor koşulların da çözülmesi anlamına geliyor. Uygarlık kutsalları hiçbir ahlaki ve politik sınır

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

tanımadan üzerimden geçmeye çalışırken bu satırlarla kendilerini sorgulamam, beni tutkulu bir şölen havası içinde kişiliğim, geleneklerim, halkım, bölgem, insanlığım ve evrenimle tanıştırdı. Tanışmak, farkında olmaktır. Bu ise yaşamı olanca zenginliği içinde korkusuzca yaşamak ve güçlü savunmaktır!

**Özgürlük Soyolojisi
İçin
Kavramlar Sözlüğü**

A-a

Adam Smith (1723-1790): İskoçya'nın Kirkcaldy şehrinde doğan Smith, ahlak felsefesi başta olmak üzere, siyaset ve ekonomi-politika üzerine dersler vermiş, yazılar yazmıştır. Üniversitede mantık ve ahlak felsefesi profesörlüğü yapmış, burada verdiği derslerin bir kısmı hayatayken kitaplaştırılmış, bir kısmı da ölümünden sonra yayımlanmıştır. Ekonomi-politiğe ilişkin ilk yazıları öğrencileri tarafından yayına hazırlanmıştır. Ancak temel eseri olarak kabul edilen Ulusların Zenginliği adlı çalışmasını, üniversite hocalığından ayrıldıktan sonra üzerinde on yıl çalışarak hazırlamıştır. Bunun dışında başka konulara ilişkin çalışmaları da olmuştur, ancak bu çalışma diğer tüm çalışmalarını gölgede bırakmıştır.

Smith bu temel çalışmasında ekonomi-politiğin temel yaklaşımlarını ortaya koymaya çalışır. Smith, ekonominin faaliyeti olarak zenginliğin oluşumunu değerlendirir, ancak O zenginliği ege-men sınıfların gözüyle ele alır ve bir anlamda da kapitalizmin ekonomik sistem altyapısını oluşturmaya çalışır. Zenginliğin geniş toplumsal kesimlere dağılması durumunda mutluluğun artacağını söyler, ama kurmuş olduğu sistem yine de buna izin vermez. Sermayenin birikmiş emek olduğunu söyler, ama işçinin emeğine sahiplenmesi gerektiğini savunmaz, tersine işçinin ücretinin kendisini yeniden üretecek düzeyde tutulması gerektiğini salık verir. Özel mülkiyeti ele alır, ama özel mülkiyetin ne olduğunu bize açıklamaz.

Adorno: Gerçek adı Theodor Ludwig Wiesengrund olan Adorno, 11 Eylül 1903'te Frankfurt am Main'da doğmuştur. Baba tarafı Yahudi olan Adorno, genç yaşlardan itibaren felsefeyle ilgilenmiş, felsefe doktorası unvanını kazanmış, Frankfurt Okulu (Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü)'nda çalışmaya ve yazmaya başlamış, 1938'de de Enstitü'nün resmi üyesi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sürecinde Almanya'nın dışına çıkan Adorno, savaştan sonra Almanya'ya dönmüş, üniversitede dersler vermiş, 1969'un Ağustos'unda kısa bir tatil için gittiği İsviçre'de geçirdiği kalp krizi sonucunda yaşamını yitirmiştir.

Agora: Antikçağ Yunanistan'ında sitenin yönetim, politika ve ticaret işlerini konuşmak üzere halkın toplandığı alan, halk meydanı.

Ahtapot: Kafadan bacaklılardan, çok sayıda kolları olan, vantuzlu, dokunaçlı bir mürekkep balığı türüdür.

Ahd-ı Atik: Eski sözleşme anlamında olup Tevrat (Kitabı Mukaddes) için kullanılmaktadır.

Ahd-ı Cedit: Yeni sözleşme anlamında olup, İncil için kullanılmaktadır.

Ahlak: İnsanların toplum içindeki davranışlarını ve birbirleriyle ilişkilerini düzenlemek amacıyla başvurulan kurallar dizgesi, başka insanların davranışlarını olumlu ya da olumsuz biçimde yargılamakta kullanılan ölçütler bütünü. Tarih boyunca her insan topluluğunda ahlak dizgesi var olmuştur. Bu dizge toplumdaki topluma ve aynı toplum içinde çağdan çağa değişiklik gösterir. Nesnel ya da toplumsal ahlak, insanın toplumun öteki bireylerine karşı ödevini içerir. Bu kurallar yazılı

olmadığı için biçimsel bakımdan hukuktan farklı olmakla birlikte, gene de ahlak ile hukukun örtüş-tüğü, hatta özdeşleştiği durumları vardır. Toplumsal yaşama egemen olan hukuk kurallarıyla nesnel ahlak arasında sıkı bir bağ vardır. Toplumun genel ahlak görüşlerine ve toplumsal vicdana uygun düşmeyen hukuk düzenlemeleri, kendilerinden beklenen toplumsal işlevi yerine getiremeyeceğinden uzun ömürlü olmaz.

Altın Çağ: Doğal toplumun eşitlikçi ve özgürlükçü yapısına olan özlemden hareketle geliştirilen ütopya. Horatius ile Ovidius'un şiirlerinde işledikleri eşitlik, özgürlük özelemleri Altın Çağ olarak değerlendirilmiştir. J. J. Rousseau'nun bu tanımlamayı Toplumsal Sözleşme adlı eserinde işlemeden sonra, yaklaşım yeniden ve daha fazla tanınmaya ve gündemleşmeye başlamıştır. Bu dönemde yapılan değerlendirmeler, kimileri tarafından 'ilkelliğe dönüş' olarak da değerlendirilmiş, yorumlanmıştır. Ancak, Altın Çağ değerlendirmesi bu anlamda geliştirilmemiştir. İlkel Komünal Toplum olarak da tanımlanan doğal toplumun ilişki tarzının yeniden kurulması ve egemen kılınmasından hareketle geliştirilmiştir.

Amargi: Sümer dilinde özgürlük anlamında olan Amargi aynı zamanda " anaya dönüş", "doğaya dönüş" anlamına da gelmektedir. Sümerler anayı, doğayı ve özgürlüğü tek kavramda birleştirerek bu kavramlar arasındaki bağıntıyı göstermişlerdir.

Amorti: Büyük ödül ümidi ile yola çıkıp da, en azından verdiğim parayı geri aldım dedirten modern çağ avuntusu. Piyangodaki en küçük ödül.

Ampirizm: Bilginin tek kaynağının deney olduğunu ileri süren öğretidir... Bu öğretinin bilginin sadece duyumlardan geldiğini ve deney dışında hiçbir yoldan bilgi edinilemeyeceğini savunur. Bilginin duyumlara dayandığı savı, ustan ve doğuştan bilgi olmadığını içerir. Ampirizm, duyumdan ayrı bilgi prensipleri olarak aksiyomların, akli prensiplerin, doğuştan fikirlerin ve kategorilerin varlığını kabul etmez. Dolayısıyla bütün bilgimizin dayandığı esasların duyulabilir tecrübenin eseri ve mahsulü olduğunu ileri sürer. Önsel (apriori) hiçbir şeyi kabul etmez.

Ampirizm, insanın doğuştan bir takım bilgi esasları olduğunu iddia eden idealizm ve rasyonalizmin karşısındadır. Ampirizme göre akıl, mantıklı bir role sahiptir, yani olaylardan değil, gözlemlerden elde edilen önermeleri, tutarlı bir sistem halinde tanzim etmek rolüne sahiptir.

Ampirizm, şu önemli yanılgıları taşır: diyalektikten yoksun olduğu için tek yanlıdır, bilgi sürecinde deneyin rolünü metafizik bir tutumla mutlaklaştırır. İkinci olarak, bilgi sürecinde düşüncenin rolünü küçümser. Üçüncü olarak, bilgi sürecinde düşüncenin görelî bağımsızlığını yadsır. Dördüncü olarak da, öznel öğrenme sürecini etkin bir süreç olarak değil, edilgin bir süreç olarak görür.

Analitik: Çözümlemeye, tahlile dayanan yöntem. Temel bilimsel yöntem olarak da kabul edilmektedir. Olguyu ve maddeyi esas alan bu yöntem, deneyi, tekrarlanabilmeyi esas alır. Bu yaklaşıma göre doğru, sadece tekrarlanabilen ve tekrarlanırken de aynı sonuçları veren yöntemdir. Yine, olgudan hareketle doğru sonuçlara varmanın yöntemi olarak inceleme konusu yaptığı nesneyi parçalara ayırarak ele alır. Aynı yaklaşımı toplum ve insana da uyarlar.

Analiz: Çözümleme, tahlil.

Anarşizm: Tarihî şartlar ne olursa olsun, başta devlet olmak üzere, hiçbir otoriteyi tanımayan, var olan yönetme içerikli tüm sistemleri ortadan kaldırılmaya çalışan öğretidir.

Anarşist: Anarşizm yanlısı olan kimse.

Andre Gunder Frank: Amsterdam Üniversitesi'nde kalkınma ekonomisi ve sosyal bilimler dersi veren ve emekli olan Andre Gunder Frank, tarihi farklı bir yaklaşımla ele almıştır. Avrupa benmerkezci tarih anlayışına karşı, evrenselci tarih yaklaşımını benimsemiştir. Kapitalist-empyrialist mantık çerçevesinde tarihi değerlendiren Avrupa benmerkezçileri, çağdaş dünya sistemini kapitalizmin gelişmesiyle birlikte ele alıp değerlendirirler. Adeta, bu beş yüzyıldan önce çağdaş bir dünya yokmuş gibi tarihi ele alırlar. Andre Gunder Frank bu yaklaşıma karşı çıkar ve çağdaş dünyayı beş yüzyılın değil, en az beş binyılın ürünü olarak değerlendirir. Bugünkü "dünya sistemi"nin kaynağını Aşağı (Güney) Mezopotamya'ya dayandırır ve burada gelişip kök salan "hegemonya odakları"nın zaman içerisinde değişerek günümüze ulaştığı belirtir. Buna bağlı olarak, sermaye birikimini de, dünya sisteminin son beş yüzyılının değil, beş binyıllık tarihinin itici gücü olarak değerlendirir. Andre Gunder Frank bu düşüncelerini, aynı yaklaşımla tarihi ele alan arkadaşlarıyla Dünya Sistemi adı altında toparlamıştır.

Anglikanizm: İngiltere'nin resmi kilisesidir. Kral VIII. Henri'nin kurduğu Hıristiyan mezhebi. Katoliklik ile Protestanlık arasında bir orta yol olarak görülmüş, böyle değerlendirilmiştir ve bu anlama gelmek üzere Latince Via Media olarak adlandırılmıştır. Ancak tarihçiler bu mezhebin kuruluşunu daha farklı değerlendirirler. Tarihçiler Anglikanizm'in VIII. Henry (1491–1547) ile Papa arasındaki boşanabilmek konusunda çıkan bir çatışmadan doğduğunu belirtirler. Dolayısıyla bu mezhebi diğer Protestan mezhepler gibi ele almamak gerekmektedir. Ama buna rağmen, bir mezhep olarak da kendisini sistemleştirmiştir.

Anglikanizm, reformla birlikte kurulan diğer mezheplerden farklı olarak kendisini Apostolik, yani kökenlerini havarilere dayandıran olarak tanımlar, ayinsel uygulamalarda Katolikliği esas alır. İngiltere, Kanada, ABD vb. çeşitli yerlerdeki Anglikanların bağlı oldukları merkez de piskoposluktur. Canterbury Başpiskoposluğu Anglikanizm'in ruhani merkezidir.

Anglosakson: 5 ve 6. yy'da İngiltere'yi istila eden Cermen ırkları Angloslar, Saksonlar ve Jütlerden oluşan halkı tanımlamak için yapılan değerlendirmedir. Anglosakson tabiri günümüzde İngiliz soyundan gelen beyaz ırkları tanımlamakta kullanılır.

Animizm: Tüm doğanın canlı olduğuna inanan ilk çağ dini, felsefi yaklaşım, canlılık.

Antagonist: Tezat, ikilik. Eşyanın özünde bulunan, diyalektiğin dört temel maddesinden biri olan zıtların çatışmasından yola çıkılarak, zıtlar arasındaki çelişkinin uzlaşmazlığını ifade eder. Düalizmin materyalist yorumu, zıtlardan birinin diğerini yok etmesi temelinde yorumlanmıştır. Bu yaklaşım toplumsal ilişkilere indirgenince, sınıflar arasındaki ilişkilerde uzlaşmaz çelişkilerin tanımlanmasına gidilmiş ve bu da antagonist olarak değerlendirilmiştir. Proletarya ile burjuvazi arasındaki çelişki böyle bir çeliş olup antagonist olarak sıfatlandırılmıştır.

Aramiler: Eski bir halk ve uygarlık. Asurluların devamı olup, Asuri-Süryani halkına miladi yıllarda verilen ad. Aramice dili bölgenin en önemli dillerinden biri olmuş, saray dili olarak kullanılmış, ticari işlerde ve kâtiplik çalışmalarında yazım dili olarak kullanılmıştır. Hıristiyanlık ilk olarak bu halk arasında gelişmiş, ilk İncil de, eski Aramice dilinde yazılmıştır.

Argüman: Bir tartışmada öne sürülen savları desteklemek ya da doğrulamak adına karşı tarafı ikna etmek için girilen akıl yürütme çabasında içine düşülen yanılgılara ya da yanıtlara karşılık

gelen Latince tamlama; doğruluğunu kanıtlamak ya da ispatlamak istenen sav veya önermeyi en az bir öncüle dayanarak dile getirme.

Aristokrasi: Ekonomik, toplumsal ve siyasî gücün soylular sınıfının elinde bulunduğu yönetim biçimi. Platon Devlet adlı eserinde bu yönetim biçimini; “en iyi” ikinci yönetim olarak tanımlar.

Aristokrat: Yunanca en iyinin hükümdarlığı ifadelendirilen Aristokrasiden kaynağını alır. Kölecî ve feodal dönemin üretim araçlarını elinde bulunduran zengin toprak sahipleri, soylular.

Aristoteles: MÖ 384 – MÖ 7 Mart 322 tarihleri arasında yaşayan Yunanlı filozof ve bilim adamı. Ansiklopedik bilgiye sahip olan Aristo hemen her konuda yazmıştır. Düşünceleri insanlığın toplumsal gelişimini büyük oranda etkilemiş, dinsel çerçevede de olsa, halen de etkilemektedir. Ayrıca İskender’e öğretmenlik yapmış, büyük Doğu fethine hazırlamıştır.

Ariusçuluk- Arianizm: *Teslisi kabul etmeyip tevhide inanan eski Hıristiyan gruplardan biri. Papaz Arius’un izinden giden tevhide inanan bir Hıristiyanlık mezhebi. IV. yüzyıl ve sonrası Hıristiyanlığında büyük tartışmalara yol açan ve Katolik kilisesince sapıklık sayılan İskenderiyeli Papaz Arius’un mezhebi. Bu inanca göre; Hz. İsa tanrı değil, peygamberdir. Arianizmin en tartışmalı, taraflı Hıristiyanlıktaki baba-oğul ilişkisiyle ilgiliydi. Kısaca Kelâm’ın tanrısallığının inkârıdır. Katoliklere göre tanrının oğlu Kelâm, Baba gibi gerçek tanrıdır. Oysa Arius ve taraftarlarına göre ancak ikinci derecede ve bağımlılığı olan bir tanrılığı vardır. Başka bir deyişle, Kelâm başlangıcı olmayan, sonsuz ve her şeye gücü yeten gerçek tanrı değildir.*

Arızı: Sonradan olan, dıştan gelen.

Artı-değer: Başkaları tarafından el konulan, emek gücünün “gerekli-zorunlu-ürünün ötesinde”, belirli bir ücretle satın alınarak fazla üretim yapmasıdır. İşçi, belli bir ücret karşılığında, emek gücünü satabiliyor olmak için artı-değer üretmek durumundadır. Örneğin, aldığı ücreti 4 saatlik çalışmasıyla karşılayan işçi, işgününün geriye kalan zamanında üretim araçlarını elinde bulunduran ‘patrona’ çalışır. İşgününün bu zamanında emeğin yattığı ve patron tarafından el konulan bu değer, artı-değer olarak Marks tarafından formüllendirilmiştir. Gerekli emek zamanı dışındaki yapılan ve burjuvazi tarafından el konulan değere, artı-değer denilmektedir.

Artık-değer: Bir fabrikada ya da işyerinde, birden fazla emek gücünün yarattığı artı-değerin toplamı.

Asimilasyon: Bir halkın başka bir halk içerisinde erimesi ya da eritilmesi. Benzer hale getirmek, kendine benzetme, kendine uydurma, özümleme.

Astronomi: Gökbilimi, gökyüzünü, yıldızların hareketlerini inceleyen bilim dalı.

Atmosfer: Bir yeri veya herhangi bir gök cismini saran gaz tabakası, gaz yuvarı. Dünyayı saran ve güneşten gelen ultraviyole ışınlarını etkisiz duruma getiren, çeşitli katmanlardan oluşan ve insana yaşamına olanak sunan gaz tabakası. İçinde yaşanılan ve etkisinde kalınan ortam.

Auguste Comte: 1798–1857 arasında yaşamıştır. Aydınlanma Çağı’nın önemli kişiliklerinden biridir. Aydınlanma Çağı’nın; “Eski geleneksel düzenin yerine ne konmalıdır?” sorusuna, Comte’un cevabı; “Toplumun ve grup hayatının bilimsel incelenmesi” olmuştur. Ona göre bilimsel düşünceler tamamen değerlerden sıyrılmış ve objektif olmalıdır. Bu da Pozitivizm’dir. Sosyal hayatın yeni bilimini tarif etmek üzere sosyoloji sözcüğünün ilk kullanan Comte’dır.

Aydınlanma Çağı: Ansiklopedicilerin önderlik ettikleri bilimsel, teknik ve düşünsel gelişmelerin etkin ve yoğun yaşandığı, 17–18. yüzyıllar için yapılan değerlendirme. Voltaire, Diderot, Lucke, Home, Hobbes vb. Aydınlanma Çağı'nın en çok bilinen simalarıdır.

B-b

Babil: Aşağı Mezopotamya'da yer alan antik çağın en ünlü kentlerinden biridir. Kuruluşu tam olarak bilinmese de, M.Ö. 2000 yılından önce kurulduğu tahmin edilmektedir. Bu tarihten itibaren de Babil İmparatorluğu'na başkentlik yapmış, M.Ö. 6. Yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Bu tarihler arasında altın çağını yaşayan Babil İmparatorluğu'nun Fırat ırmağı boyunca uzanan kalıntıları, günümüzde Bağdat'ın 88 km güneyindeki Hille kasabası yakınlarında bulunmaktadır.

Bacon Francis (1561 -1626): İngiliz ampirizminin öncülerinden. Bacon'un bakış açısı temelde somut, pratik ve yararçı öğelerle belirlenmiştir. Düşüncesi genelde ileriye dönük olup, insanın gelecekteki teorilerin ve yöntemlerin yanlısılarından kurtulduğu takdirde büyük bir hızla ilerleyeceğine olan inancından ivme kazanmaktadır. Eserlerinde Aristotelesçi felsefeye ve Skolastik mantığa karşı çıkar. Metodolojisi tümdengelimci Aristoteles'in tersine, tümevarımcıdır. O, tikelden genele ulaşmayı bilimsel bir yöntem olarak benimser. Bacon yeni metodolojisiyle ün kazanmıştır. O'nun metodolojisi modern araçsal akılcılığı kusursuz bir biçimde cisimleştiren deneysel bir metodolojidir. Modern bilimin baştan itibaren sergilediği başarıların bir sonucu olan ampirizmin savunuculuğunu yapmış olan Bacon, insanın deneysel kontrol yoluyla doğaya müdahale etmesini, dönüştürmesini ve hizmetine koşması gerektiğini savunmuştur.

Banker: Banka sahibi, bankacı. Para, altın gibi taşınır değerlerin ticaretiyle uğraşan kimse.

Bende: Köle, başkalarına bağımlı olan.

Beni Huveyza: Arabistan'da yaşayan bir Yahudi kabilesi. Müslümanlığı kabul etmemesi ve birkaç Müslüman'ı öldürmeleri üzerine kuşatmaya alınan Beni Huveyza kabilesi, kısa bir direnmeden sonra yapılan anlaşma gereği teslim olurlar. Teslim olma anlaşması, kadın ve çocuklara dokunulmayacağı garantisıyla yapılır. Anlaşma gereği kadın ve çocuklara dokunulmaz ancak teslim olan tüm erkekler kılıçtan geçirilir. Kılıçtan geçirilen Beni Huveyza kabilesine bağlı erkeklerin sayısının 750 kadar olduğu belirtilir. Bu olay, İslamiyet'in ilk dönemlerinde aşırıya kaçan eylemlerinden biri olarak kayda geçmiştir.

Beşeri: İnsani olan, insanla ilgili olan. “Hafıza-i beşer nısyan ile maluldür” (İnsan aklı unutmaya hastalıklıdır) sözünde de görüldüğü gibi, insandır.

Big Bang: Evrenin oluşumunu açıklamaya ilişkin çok yönlü teoriler geliştirildi. Bu teorilerden denilebilir ki, Kitab-ı Mukaddes'te geçen ve Tanrı'nın evreni altı günde yarattığı açıklamasından sonraki en önemlisi, en dikkate değer ve popüler olanı, evrenin oluşumunu, 'akıl yolu' ve maddi öğelerle açıklayan Big Bang teorisidir. Bu teoriye göre; halen genişlemekte olan evrenin bir başlangıcı vardır. Bu, evrenin geçmişteki sıcak ve yoğun başlangıç durumundan itibaren genişlemiş olduğudur. Bu sıcaklık ve yoğunluğun yol açtığı “Büyük Patlamayla”, Big Bangla evren oluşmaya baş-

lamıştır. Bu teori fizikçiler tarafından çokça tartışılmış ve geniş ölçüde kabul görmüştür. Laboratuvar ortamında parçacık hızlandırıcıları aracılığıyla gerçekleştirilen deneylerle de bu teori kanıtlanmaya çalışılmaktadır. Büyük Hadron Çarpıştırıcısı deneyi yarım kalmış ise de, evrenin oluşum teorileri bu Büyük Patlamaya dayandırılmaktadır.

Teori ilk olarak Rus kozmoloji ve matematikçi Alexander Friedmann ile Belçikalı rahip Georges Lemaître tarafından ortaya atılmıştır. Lemaître'nin "ilk atom hipotezi" olarak adlandırıldığı teorisi, Einstein'in "görelilik" teorisine dayandırılmış ve ilk Big Bang modeli Friedman tarafından hazırlanmıştır. Nükleosentez ekleyen George Gamow sistemi daha da geliştirerek oturtmuştur. Ancak teorinin Big Bang olarak isimlendirilip tanımlanması ilk kez İngiliz fizikçi Fred Hoyle tarafından 1949 yılında bir radyo programında dile getirilmiş, o günden bu yana teori bu isimle anılmıştır.

Bilanço: Bir kuruluşun veya bir ticarethanenin belirli bir dönem sonundaki veya belirli bir gündeki taşınır ve taşınmaz varlıkları ile bunları sağlamak için kullanılan öz ve yabancı kaynakları dengeli olarak gösteren çizelge. Ya da herhangi bir işte, belirli bir süre sonunda elde edilen iyi ve kötü sonuçların karşılıklı durumu.

Bilgi çağı: Günümüz bilgi ve teknolojinin gelişim düzeyini anlatmak üzere yapılan bir tanımlamadır. Önceki tarihsel süreçlerin çağ olarak bölümlenmeleri ilk, orta, yeni, yakın çağ biçiminde yapılmışlardır. Çağ bölümlenmesini yapmada yetersiz kalsa da, kabullenilen bir yaklaşımdır. Bilgisayar teknolojisinin gelişmesiyle birlikte ve özellikle de 1970'li yıllarla birlikte yaşanan çağ da bilgi/bilişim çağı olarak değerlendirilmiş, isimlendirilmiştir.

Binaen: Dayanarak, bir bilgi ya da açıklamayı adı anılan kişiye binaen/dayanarak açıklama.

Birinci Doğa: Doğa temelde iki doğa olarak ele alınmaktadır. Bunlar birinci ve ikinci doğa olarak adlandırılmaktadırlar. Birinci doğa; içinde ve üzerinde yaşadığımız doğadır ki, bu doğa insan yaklaşımlarından bağımsız olarak vardır. İnsan bu doğanın bir parçası ve tamamlayıcıdır. Ancak ikinci doğa bir tür olarak insanın toplumsallaşmasının bir ürünüdür. Zaten ikinci doğa olarak ifade edilen de toplumsallaşmadır. Üçüncü doğayı da Önderlik tanımlamıştır. Bu da birinci ile ikinci doğa arasında yeniden kurulacak olan ve ekolojik dengeyi dikkate alma temelinde kurulacak olan ilişki olacaktır. Çünkü insan doğduğu, beslendiği doğaya yabancılaşmış, ekolojik dengeyi yok etmiş, karışıtına düşmüştür. Yeni kurulacak ilişkilerle bu denge yeniden sağlanacaktır.

Biyoloji: Yunanca bios (hayat) ve logos (bilmek, bilim) kavramlarının bileşiminden oluşmakta ve "canlı bilimi" anlamına gelmektedir. Doğada yaşayan bitki, hayvan ve insandan oluşan tüm canlı organizmaların doğma, üreme ve yaşamaları da dâhil yapılarını, özelliklerini, evrimlerini ve işlevlerini inceler.

Bizans İmparatorluğu: Doğu Roma İmparatorluğu olarak bilinir. Ortaçağ'ın en büyük ve önemli imparatorluğu olan Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra, imparatorluğun doğusunda kalan, başkenti Konstantinopolis (İstanbul) olan ve uzun yıllar varlığını sürdüren orta çağ devleti. Bizans İmparatorluğu Roma İmparatorluğu'ndan koptuktan sonra Anadolu toprakları başta olmak üzere uzun bir dönem boyunca varlığını ve etkinliğini sürdürmüştür. İslam orduları birkaç kez kuşatış olsalar da, ele geçirememişlerdir. Her ne kadar Haçlı Seferleri sırasında Latinler tarafından ele geçirilmiş, yerine Latin Devleti kurulmuş ise de, Bizans İmparatorluğu 1453 yılına ka-

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

dar varlığını sürdürmüştür. Bu tarihte Fatih'in düzenlediği bir seferle Osmanlı İmparatorluğu'nun eline geçmiş, bu tarihten itibaren de varlığı son bulmuştur.

Borsa: Bazı tüccarların ve özellikle sarraflarla değerli kâğıt ve tahvil alış verişiyle uğraşanların alım satım ve değişim amacıyla devlet denetimi altında iş yaptıkları yer.

C-c

Calvenizm (Kalvinizm): Günümüz Protestan dünyasının ikinci ekolünü teşkil eder. Bir diğer adı Reforme Hıristiyanlıktır. Akımın kurucusu ve önderi Jean Calvin (1059-1564), sıkı bir dini tecrübeden geçmiş Fransız asıllı, ilahiyat üzerine yazılarıyla tanınmış bir kişidir. Reform dönemi ürünü olan ikinci büyük Protestan akımı Kalvencilik, günümüzde reform kiliseleri ile Presbiteryen kiliseler biçiminde varlığını sürdürmektedir. Protestanlık özellikle Kalvenci yaklaşımda çok çalışmaya, tutuculuğa, dış ticaretin geliştirilmesi ve dünyevi uğraşlarda başarıya büyük önem veren ahlak anlayışıyla, Avrupa'da kapitalizmin ilk aşamalarına ivme kazandıran önemli etkenlerden biri sayılır.

Cazibe: Herhangi bir şeydeki güzelliği, alımlılığı ve çekiciliği dile getirmek için kullanılan bir sözcüktür.

Cehil/Cahil: Bilgisizlik, bilmezlik.

Cendere: Bir şeyi sıkamak, ezmek gibi işlerde kullanılan mekanizma, pres.

Cicero: Marcus Tullius Cicero M.Ö. 160-43 yılları arasında yaşayan Romalı devlet adamı, bilgin, hatip ve yazar. Felsefe öğrenimini, Epikürosçu Phaedros, Stoacı Diodotus ve Akademi'ye bağlı Philon'dan almış olan Cicero'nun önemi, Yunan düşüncesini daha sonraki kuşaklara aktarmasından oluşur. Bilgi kuramı açısından, kesinliğe bağlanmak yerine olasılıkların yolunu izlemeyi yeğleyen, buna karşın ahlak alanında, dogmatik bir tavır sergileyip, Stoacılarla ve bu arada Sokrates'e yönelen Cicero, Latince'nin felsefe dili olarak gelişmesine katkı yapmış ve bu arada, dinsel görüşleri açısından daima agnostik kalmıştır.

Cicero devlet adamlığında önemli mevkiiler edinmiş, konsüllüğe kadar yükselmiştir. Siyaset ortamında bulunduğu her zaman bir tarafı tutmuş, bu da hep karşıtlarının olmasına neden olmuştur. Sezar'la Pompeius arasındaki gerginlikte desteğini Pompeius'tan yana koyar. Sezar İtalya'da hakimiyetini kurunca Cicero İtalya'dan kaçmak zorunda kalır. Sezar'ın öldürülmesinden sonra Antonius ile Octavianius arasındaki çekişmede de yer alır ve Octavianius'tan yana tavır koyar. Kendi hesabınca her ikisini de safdışı bırakmaktı. Ancak Antonius ile Octavianius'un uzlaşmaları ve yanlarına da Lepidus'u alıp İkinci Triumvirliği kurunca, Cicero yeniden kaçır. Ancak bu kez devlet düşmanı ilan edilir, takip edilerek yakalanır. M.Ö. 43 yılının 7 Aralık günü başı kesilerek idam edilir.

Cicero büyük bir hatip olarak tarih kitaplarında yer alır. Cicero'yu bu kadar ünlü yapan hatipliğidir. 88 konuşması kayda geçmiş, bunlardan 58'i Günümüze kadar gelmiştir.

Cumhuriyet: Arapça kökten 18. yüzyılda Osmanlı Türkçesinde türetilmiş bir isimdir. Arapça CMHR kökü "bir araya toplanma, topluluk oluşturma", bu kökten türeyen cumhür ise "cemiyet, toplum, kamu" anlamına gelir. 18. yüzyıl Avrupa'sında monarşi ile yönetilmeyen Hollanda, İsviçre (ve 1789 Devrimi sonrasında Fransa) gibi ülkeleri tanımlayan Latince respublica Fransızca république sözcüğünün Türkçe çevirisi olarak benimsenmiştir. Latince respublica, klasik kullanımında "Devlet" anlamındadır. Toplumun bütünü namına kamu otoritesini kullanan tüzel kişiliği ifade eder. Avrupa siyasi düşüncesinde respublica Jean Bodin'den (1530-1596) itibaren, egemenlik hakkını kullanan hükümdardan ayrı olarak "devletin soyut kişiliği" anlamında kullanılmış, 1640'lı

yıllardan itibaren de popüler kullanımda "hükümdarsız devlet biçimini" ifade etmiştir. Osmanlı Devletinde cumhuriyet fikri ilk kez 1870'li yıllarda Genç Osmanlılar ve Mithat Paşa tarafından (açıkça savunulmaksızın) tartışılmıştı.

Cüzi: Az, azıcık, pek az.

D-d

Daimonlar: Yunan mitolojisinde cin.

Darbimesel: Atasözü, daha geniş olarak da, bir yaklaşımın meseller yoluyla anlatılması.

Darwin, Charles Robert (1809–1882): Organik evrimin yasasını bularak evrim kuramını geliştiren İngiliz doğa bilimcisidir. Galapagos Adası'nda türler üzerinde yaptığı araştırma ve gözlemler sonrasında, evrim zincirinin oluşum sistemini izah eder. Güçlünün zayıfı yok ederek kendisini sürdürdüğü yaklaşımını teorileştirdiği 'doğal seleksiyon' tanımlaması, teorik bütünlük içerisindeki en zayıf halka olmanın yanı sıra, topluma uyarlanması ise son derece olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Dogmatik Darwinizm de, bu doğal seleksiyon yaklaşımından hareketle geliştirilen bir değerlendirme olmuştur.

Davut: İ.Ö. 11.yy'da yaşamış kral-peygamber. İsrail Devleti'nin ikinci hükümdarıdır. Kral Saul'un ölümü üzerine kral olmuş, kırk yıllık krallığından sonra yerine oğlu Süleyman geçmiştir. Davut kitap getiren peygamberlerdendir. Kitabı Zebur'dur.

Değer: Ekonomi politiğin temel kavramlarından. İnsan emeği ile yaratılan tüm metaların ölçüsüdür ve kullanım değeriyle birlikte değişim sürecinde oluşur. Metanın değerinin ölçüsü ise, emek zamanla ölçülmektedir. Yani bir metanın değeri, o metada cisimleşen değer yaratıcı özle, nicel emek zamanıyla ölçülür. Emeğin niceliği ise, emek-zamanla ölçülür ki, bu da ay, hafta, gün, saat vb. zaman ölçütleridir. Demek ki değer, metada cisimleşen emek zamanıdır. Marks bunu daha da geliştirerek değeri; "metada cisimleşen toplam toplumsal emek zamanı" olarak tanımlamıştır.

Bu değer tanımlamaları doğru olmakla birlikte eksik ve yetersizdirler. "Toplam toplumsal emek zamanı" bir metanın oluşum sürecinin tamamını ifade eder, bu süreçlerin bütünü içerir. Bu süreç, hammaddeden mamul madde olarak meta elde edilen zamana kadarki süreci tanımlar. Metanın oluşum sürecinde bu doğru ve tam bir tanımlama olarak görülür. Metanın bir emekçinin emeğinin ürünü olarak değerlendirilmesinde bu tanımlama doğrudur, ama bir metanın üretim süreci hammaddenin elde edilmesi ve bunun metaya dönüştürülmesi süreciyle sınırlı görülemez. Önderlik metayı üreten emekçiyi doğuran, büyüten analık emeğinin metanın tanımlanmasında temel değer olarak ele alınması gerektiğini belirtir ki, yukarıda yapılan değerlendirmelerin eksik kaldığı yan da esasında budur. İşçiyi doğuran, büyüten ananın emeği olmazsa, metada cisimleşecek bir emek, dolayısıyla bir meta ve değer de olmayacaktır.

Ekonomistler genel olarak değer in değişim sürecinde oluştuğunu değişim, sürecine girmeyen bir metanın ekonomik anlamda bir değerinin olmadığını iddia ederler. Yararlı bir maddenin kullanım değeri vardır. Bu yararlı madde/metada da emek kullanılmıştır, ancak bu yararlı madde bir ihti-

yacı karşılamak üzere üretildiğinden ve tüketimi kişisel olduğundan ona değerini gösterecek bir ölçü yoktur. Değeri açığa çıkararak metadaki emek-zamanın diğer bir metadaki emek-zamanla değişimidir. Bu değerlendirmenin kapitalist mantık ve piyasa yaklaşımları temelinde yapıldığını bilmek gerekmektedir. Doğrusu değişim sürecine girmeyen metanın da emek içerdiği ve dolayısıyla toplumsal bir değeri olduğudur. Yukarıda verdiğimiz analık emeği bunun en somut ölçüsü ve kanıtıdır. Başka türlü değerlendirmeler sapmaya açık kapı bırakır ki, bu da temel sorunların görülüp giderilmesini engeller.

Dehliz: Üstü kapalı dar, uzun ve karanlık geçittir. Buna koridor demek de mümkündür.

Dejenerasyon: Soysuzluk, yozlaşma.

Demografi: Nüfusbilim olarak da bilinir. İnsan topluluklarının istatistik karakteriyle ilgilenen sosyoloji ve antropoloji dalıdır. Özellikle toplumdaki nüfusun yoğunluğu, doğum ve ölüm oranları, göçler vb. olayları inceleyerek nüfus dağılım haritasını oluşturur.

Demokles'in Kılıcı: Demokles, Sirakuza kentinin yaşlı tiranı Dionysios'un nedimelerinden. Efsaneye göre Dionysios, hükümdarın mutluluğunu abartarak dile getiren Demokles'i görkemli, büyük bir ziyarete davet eder ve bir tek sicimle tavana asılı duran bir kılıcın altına oturtur. Böylece tiran, iktidarı elinde bulunduranların yazgısının, Demokles'in o anki durumu kadar tehlikede olduğunu gösterir. Günlük dilde bir şeyi sürekli tehdit aracı olarak elde bulundurma olayını ifade etmek için yaygınca kullanılan bir deyimdir.

Determinizm (Gerekircilik): İnsan iradesinden bağımsız oluşan evrendeki düzenin, nesnel gerçekliği nedensellikte açıklayan felsefi/bilimsel görüşe denir. Bu bakışa göre doğanın kendi yasaları vardır. Bu yasalar nesnel ve sabittir. Doğadaki düzen ve uyum bu nesnel yasaların sonucudur. Dolayısıyla aynı nedenler aynı sonuçları doğurur. Bunun anlamı; gerçekleşen her nesnel olgu ya da olayın bir nedeni olduğudur. Doğada ve toplumda gerçekleşen hiçbir şey nedensiz değildir ve aynı nedenler, zaman-mekânla birlikte aynı sonuçları yeniden yeniden yaratır. Neden ile sonuç arasında çok sıkı bir bağ vardır.

Devasa: Çok büyük anlamındadır. Devden türetilen ve olgunun dev gibi olduğunu anlatmak için kullanılır.

Devlet Kapitalizmi: Kapital, sermaye, anamalın karşılığı olarak kullanılmıştır. Kapitalizm de, anamalcı sistem olarak anlam bulmuştur. Kapitalizm iki temel sınıfa dayanır: Üretim araçlarını elinde bulunduran burjuvazi ile kol gücü ve emeğinden başka bir üretim aracına sahip olmayan proletarya.

Sistemler üretim tarzlarına bağlı olarak isimlendirilmişlerdir. Kölenin bir üretim aracı olarak görüldüğü ve kullanıldığı üretim tarzı kölecilik olarak isimlendirilmiştir. Feodalizm toprak ve toprak bağımlı serflik sistemine dayandırılmıştır. Kapitalizm de aynı biçimde emeğini bir ücret karşılığı satmak zorunda kalan proletarya ile bu işgücünü (işçinin emeğini) satın alarak üretime koşan burjuvaziyle sistemleşmiştir. Üretim araçlarının bireysel mülkiyeti diğer sınıfsal sistemlerde de temel yaklaşım olmakla birlikte, denilebilir ki, en fazla da kapitalizmle özdeşleşmiştir veya sınıfsal sistemlerin 'en sonuncusu' olması dolayısıyla, diğer sistemlerin mülkiyeti sahiplenme özelliklerini derinliğine içselleştirmiştir. En temel yaklaşımlarından biri, sermayenin, üretim ve yatırım araçları-

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

nın kişilerin elinde toplanmış olmasıdır. Yani kapitalizm üretim araçları mülkiyetini sadece özelleştirmez, bireyselleştirir, kişiselleştirir.

Kapitalist üretim tarzı makineleşmeye dayanır. Şüphesiz makine kendi başına üretim yapmaz, üretim ve bu üretim sürecinde bir artı-değerin, yani sömürünün gerçekleşebilmesi için işçi emeğinin kullanılması gerekir. Kapitalizmin temel felsefesi de liberalizmdir ki, bu felsefe gereğince de devletin ya da farklı etkin güçlerin hiçbir biçimde üretim sürecine müdahale etmemeleri gerekir. Bu anlayışa göre; piyasanın temel değerleri arz-talep dengesi içerisinde oluşacaktır. Meta kadar, bir meta olarak değerlendirilen emek gücü de piyasanın bu belirleyenleri tarafından oluşturulacaktır. Topraktan koparılan özgür köylü, bu belirleyenler tarafından kentlerde işçileşir. Topraktan kopan köylü ‘özgür işçi’ olarak tarihteki yerini alır. Proletaryanın sahip olduğu özgürlük; emeğini satıp-satmamanın yani sıra açlıktan ölme özgürlüğüdür.

Devlet kapitalizmi, özel kapitalizmin devlet eliyle uygulanmasıdır. Reel sosyalizm uygulamaları altındaki ekonomik politikalar ve üretim araçlarının mülkiyetinin devletin tekeline alınmasından hareketle devlet kapitalizmi tanımlanmasına ulaşılmıştır. Bu sistemde devlet tüm üretim araçlarının tek sahibidir. Mülkiyeti kamunun olmak üzere, üretim araçlarının kullanım değeri süreli zamanlar için kullanıcılarına verilmektedir. Aslında bu gerçeği gizlemekten başka bir anlama gelmemektedir. Gerçek; devletin büyük bir işveren, toplumun tüm kesimleri de bu işverene çalışan birer emeğini satan işçiden farklı değildir.

Elbette sadece reel sosyalist uygulamalar ve bu tarz yönetilen ekonomiler ve devletler, devlet kapitalizmi olarak değerlendirilemezler. Bu tanım ve kavram çok daha geniş bir çerçevede değerlendirilmeyi gerektirir. Devlet eliyle kapitalizmi geliştiren ülkeler hiç de az değildir. Burada da geçerli olan devlet kapitalizmidir. Dahası en liberal geçinen ve devlet müdahalesine karşı olduğu söylenen liberal devletler de bile, bir kriz durumunda devlet müdahalesine sonuna kadar kapının aralanması bir yana, devletten müdahale istenmektedir. Her ne kadar liberalizmin felsefesinde piyasanın enstrümanlarının müdahaleyi gereksiz kıldığı, dengenin kendiliğinden sağlandığı iddia edilse de, kapitalist sistem de dahil, üretim araçlarının özel mülkiyetinin olduğu hiçbir üretim tarzında devlet ekonominin dışında olmamıştır. Kapitalizmde de devlet üretimin dışında olmak bir yana, orta yerinde yer alır. Bugün yaşanan kriz durumu gibi bazen örtü krizin rüzgarına kapılmakta ve gerçek tüm çıplaklığıyla ortaya çıkmaktadır.

Devşirme Ocakları: Osmanlı İmparatorluğu Yeniçeri Ordusu’nu çeşitli halklardan devşirdiği insanlardan oluşturuyordu. Bu devşirme, Hıristiyan (gayr-ı Müslim) halkların küçük yaştaki çocuklarının ailelerinin ellerinden alınması, eğitilerek orduya hazırlanması temelinde gerçekleşmekteydi. İşgal edilen yerlerdeki Hıristiyan ailelerin ellerinden alınan küçük çocuklar Müslümanlaştırılır, bir derebeyinin yanına verilir, burada Müslüman geleneklere göre yetiştirilir ve yaşları uygun olduğunda Yeniçeri Ordusu’na aktarılırlardı. Müslümanlaştırılan bu çocuklara devşirme denilirdi. Bu devşirmelerin yetiştirildikleri alanlar da, bu rollerinden hareketle Devşirme Ocakları olarak adlandırılmışlardır.

Diaspora: Yunanca “dağılma”, İbranice “sürgün” demektir. Diaspora gerçekte Yahudilerin dünyanın çeşitli yönlerine fiziksel anlamda dağılmasını belirttiği halde, günümüzde esas olarak dinsel, felsefi, siyasal ve sosyolojik anlamlarda içerir. Dışarıda eriyip yok olmamak için anavatan ola-

rak bilinen ülkeye dönmeyi hedefleyen, yurtdışı toplulukların onların örgütlü varlığını ifade etmek için de bu terim kullanılmaktadır.

Dinamizm: Devinimsel olan. Davranışları canlı ve hareketli olan bir canlı, kişi ya da toplumun enerji potansiyelinin varlığı, dışı vurumu.

Diyaletik: Doğanın nasıl işlediğine dair bir düşünme ilkesi ve yöntemidir. Temel yasaları vardır ve bu yasalar çerçevesinde doğadaki gelişmeleri değerlendirir. Yasaları maddenin içyapısını esas alır, hareketi ve değişimi maddenin kendi içyapısıyla açıklar. Yasaları neseldir, maddidir ve insan iradesinin dışında vardır. İnsan bu hareketleri gözlemleyerek, deneyleyerek doğru sonuçlara varabilir. Düşünce ikinci plandadır ve maddeden yansımaları bulur. Evreni fizik bir yapı olarak ele alır ve fizik yöntemlerle de açıklamaya çalışır. Evrenin fizik yapısını oluşla, tanrının mutlak iradesiyle açıklayan metafizik yaklaşımın karşıtıdır. Antik Çağ Yunan felsefecilerinden günümüze kadar, evreni yorumlayan iki temel ve karşıt yaklaşımdan biri olmuştur.

Diyaletik, Herakleitos'un evreni yorumlamada başvurduğu temel yöntem olmuştur. O'na göre oluş diye bir şey yoktur; var olan ve değişmeyen tek şey harekettir. Meşhur "Bir suda iki kez yıkanmaz" önermesi, Herakleitos'un diyaletikliğinin temel yapısı ve yasasıdır. Herakleitos'tan sonra evreni ele almada başvurulan diyaletik yöntemin temel yasaları sistemli hale getirilmişlerdir. Bu yasalar;

- 1-Her şey hareket halindedir,
- 2-Her şey birbirine bağlıdır,
- 3-Her şey nicel birikimler sonrasında nitel dönüşüme uğrar,
- 4-Zıtların savaşı maddenin varlığını ve değişimini koşullar" biçimindedir.

Bu dört yasa bir araştırma-inceleme metodu olmuştur. Bu yasalar temelinde evren ve evrende var olan tüm maddelerin/şeylerin yorumlanmasına gidilmiştir. Madde olmayan bir şey ne bu yaklaşım ve yasalarla açıklanmıştır, ne de bu yasalar temelinde açıklanması yoluna gidilmiştir. Mutlak olan diyaletikğin konusu dışındadır. Diyaletikğin konusu, hareket ve değişmeyi içerir. Diyaletik, değişmeyen tek şey olarak değişimi ele alır.

Diyaletik Materyalizm: Olay ve olguları maddeye göre yorumlayan bir felsefe ve dünya görüşüdür. Bu görüş, dünyayı, evreni hem diyaletik ve hem materyalist açıdan yorumlar. Diyaletik ve materyalizmin bir araya getirilmesiyle bu felsefi dünya görüşü oluşturulmuştur. Diyaletik ile gelişmenin, hareket ve değişimin genel yasalarının ortaya konulması, materyalizm ile de tüm bu süreçlerin maddi koşullar öncül kabul edilerek açıklanmasıdır.

Diyaletik ile materyalizmi bir araya getirerek bir öğretide birleştiren, felsefi bir dünya görüşüne dönüştüren Marks ile Engels'tir. Onlar, diyaletikliği Hegel'den aldılar ve farklı bir biçimde yorumladılar. Hegel, diyaletikliği hemen-hemen bütün boyutlarıyla ortaya koymasına rağmen, ne var ki onu, idealizmin gölgesinde tutar. Çünkü Hegel diyaletikliği mutlaklaştırır, "Mutlak Tin" in bir hareketi olarak açıklar. Buna karşın Marks ve Engels, diyaletikğe materyalist bir açı kazandırır. Diyaletikliği, Hegel'in ileri sürdüğü şekliyle salt düşüncenin bir özelliği ve hareketi değil, doğal dünyanın bir özelliği ve hareketi olarak ortaya koyarlar. Bu anlamda temel ayrışma noktaları, Hegel'in diya-

lektiği idealist bir temele dayandırmasına karşın, Marks ile Engels'in onu materyalist bir temele dayandırmasıdır.

Marks, diyalektiğe ilişkin yaptıklarını, Hegel'in diyalektiğini ayakları üzerine dikmekten ibaret olduğunu savunur. Bunu da Hegel'in üretimi maddi nedenlerden ziyade insan dürtü ve isteklerine öncelik vermesinden, yani düşüncüyü ön planda ele almasından hareketle yapar. Önderlik, alt-üst yapı değerlendirmelerinde Hegel'in doğru olduğunu, Marks'ın doğrultuyorum dediği noktada yanlış yaptığını belirtir. Bütünlüklü olarak bakıldığında doğaya bakarken Mutlak Tin'i esas alan diyalektik yaklaşımı nesnelidir, ancak idealisttir de. Marks, bu eleştirilerden de hareketle geliştirdikleri yaklaşımlarıyla diyalektik de dâhil, doğada olup biten her şeyin materyalist bir temele dayandırılması gerektiğine inanmış, savunmuşlardır.

Felsefe, tarih boyunca idealizm ve materyalizm olmak üzere iki ana yöntem çatışması şeklinde bir gelişme seyrini izlemiştir. 19. yüzyıl bilimlerinin gelişmesi ile materyalist felsefe daha bir önem kazanır. O ana değin başat olan felsefe idealizmdir. Felsefede oluşagelen bu iki yöntem çatışmasında Marks ve Engels, 19. yüzyıl bilimlerinden de hareketle materyalist felsefeden yana bir derinleşme çabası içine girerler. Materyalizmi, insanın duyumlarla algılayabildiği maddi süreçlerin kendisi olan, insan düşüncesinden bağımsız olarak var olan nesnel gerçekliğe dayandırır. Bütün zihinsel etkinliklerin bu nesnel dünyanın bir yansıması olduğunu ortaya koyarlar. Zihinsel ve ruhsal süreçlerin önemini göz ardı etmezler, ama insanın düşünsel etkinlerinden bağımsız olarak var olan maddi koşulları öncül kabul etmeyen bütün düşünsel çabaları da idealizm olarak nitelendirirler.

İşte diyalektik materyalizm bu temel görüşlere dayanır. Bu felsefi görüş, bilgi kuramı bakımından asıl olana maddeyi koyar. Buna göre insana dair olan bütün bilgi süreçleri, maddenin kendisi olan nesnel duyumlarla algılanması ile oluşurlar. Maddi dünyanın dışında önsel olan hiçbir düşünsel oluşma yoktur. Bilgi, insanın nesnelere olan ilişkisinden ve etkileşmesinden gelir. Bu, anlık bir duyumsal algılama süreci ile değil, bir bütün olarak insanın toplumsal etkinliği ile oluşur. Maddi koşulların gelişme diyalektiği, insanın düşünsel gelişme diyalektiğini de belirler. Özne olan bütün çabalar, nesnel dünyanın kendisinden doğarlar. Nesnel dünya olmaksızın akıl, salt kendinde hiçbir soyutlama yapmaya muktedir değildir. Düşünsel bir etkinlik alanı olarak teori de bu temel esaslara dayalı olarak gelişir. Bu anlamda diyalektik materyalizm, aynı zamanda teori ile pratiğin birlikteliğine de işaret eder. Pratik olmadan teori, teori olmadan da pratiğin olamayacağını, her ikisinin de et ile tırnak gibi birbirine bağlılık içinde geliştiğini ortaya koyar.

Dogmatizm: Din ya da yetkelerce ileri sürülen düşünce ve ilkeleri kanıt armaksızın, incelemeksizin ve eleştirmeksizin bilgi sayılan anlayış. Değişme ve gelişmeyi yadsıyan öğretileri ve anlayışları adlandırır. Özellikle metafizik öğretilerin tümü dogmatik öğretilerdir. Deney alanının dışında kalan bütün tezler dogmatik olmak zorundadır. Bu zorunluluk Tanrı sözünden başlayıp Aristoteles'in sözüne kadar genelleşmiştir. Örneğin Ortaçağ Hıristiyan kültüründe herhangi bir kuralın gerçek sayılması için Aristoteles'in söylemiş olması yeterli sayılıyordu. Dogmatizmin zorunlu sonucu zorbalıktır. Deneylerle tanıtlanamayan kurallar, engizisyon işkenceleriyle tanıtlanmaya çalışılmıştır. Dogmatizm, suçlu olmayanın ateşe atılsa bile yanmayacağı inancına kadar varmıştır. Bundan da ateşe atılınca yanan kişinin suçlu olduğu sonucu çıkarılmıştır. Dogmanın inançtan farkı, inancın asla ispatlanamayacak olanı kabul etmesine karşılık, dogmanın herhangi bir yetkeye bağlanan bir veriyi

ispatlanmış olarak kabul etmesidir. Herhangi bir sistemde değişmez formüller düşlemek, bir düşüncenin tartışmasız kabulünü istemek, bilginin bağımlılığını göz önüne almaksızın her zaman ve her yerde geçerli mutlak bilgiler olduğunu ileri sürmek dogmatizmdir

Doku: Vücudu veya herhangi bir organı oluşturan hücrelerin bütünüdür. Bu aynı zamanda toplumda da geçerlidir. Toplumun dokusu, toplumu oluşturan birey ve toplulukların toplamıdır.

Dorlar: Makedonya kökenli göçebe kabileler. M.Ö. 12. yüzyıldan önce Makedonya toprakları üzerinde yaşayan Dorlar, bu tarihlerden itibaren Yunanistan Yarımadası'na dalgalar halinde akınlar düzenlemiş, dönemin önemli bir uygarlığı olan ve Yunan uygarlık ve kültürünün oluşmasında da kaynak rolü oynayan Miken uygarlığını yıkmış, bu uygarlığın etkisi altındaki alanlarında yerleşmiş, Yunan kültürüyle bütünleşmiş bir uygarlık.

Düçar: Çaresiz kalmak, mecbur bırakılmak.

Durkheim Emile (1855-1917): Düşünce ve yaklaşımlarıyla, toplumu ve bireyi yorumlayışıyla sosyolojinin ayrı bir akademik disiplin olarak tanınmasını sağlamıştır. Her toplumsal olgunun nedeni başka toplumsal olgular olduğunu ileri sürmüş, birey ve toplumsal bilinci de aynı birliktelik içerisinde açıklamıştır. Birlikte açıklamıştır derken, Durkheim'in toplum ve bireye aynı ağırlığı verdiği söylenemez. Tam tersine Durkheim toplumsal bilinci her şeyin üstünde tutar. Ona göre; toplum bireylerin toplamı değildir, ondan daha fazla bir şeydir. Toplumu parçaladığımızda bireysel bilinçler ortaya çıkar, ama onların toplamı toplumsal bilinci vermez. Bireysel bilinçlerin toplamı toplumsal bilinci oluşturur. Fakat toplumsal bilinç daha sonra bireysel bilinci yönlendirir. Böylelikle toplumun ve toplumsal konuların kendine has özelliklerini izah etmeye ve bu konuların fert seviyesine indirilmesini önlemiştir. Durkheim'in sosyolojiye en büyük katkısı; sosyal olayları diğer gurup seviyesindeki özellikleri referans olarak açıklaması oluşturur. Bu da sosyolojide bir prensip olmuştur. Ayrıca sosyolojide sosyal istatistiklerin kullanılması bakımından da öncü olmuştur. Resmî kayıtlar ve sistematik müşahedeyle sosyal olgular belirli bir tarzda sıralanabilmekte ve böylece bilimsel çakarsamalar yapılabilmektedir.

E-e

Eflatun (M.Ö. 428-348): Platon olarak da bilinir. Öğretmeni Socrates ve öğrencisi Aristoteles ile birlikte Batı felsefesinin kurucularındandır. Etik ağırlıklı felsefi sistemi, mutlak olanı temsil eden idea kavramı üzerinde kuruludur. Hem Hıristiyan hem de İslam düşüncesini derinden etkilemiştir. İdealizmin en büyük felsefecisidir ve dine çok yakındır. Bir, Tek, Varlık'a ilişkin olarak yaptığı tanımlama ve değerlendirmeler, oluş ve evrenin yapısına ilişkin yaklaşımları O'nu monist ve dine yaklaşan bir felsefeci haline getirmiştir. Eflatun'a göre evrende gördüğümüz hiçbir şey gerçek değildir. Gerçek olan sadece İde'lerdir. Nesnelere, İde'lerin silik birer gölgesinden başka bir şey değildirler. Onlar sadece zihnimizin bir yansıması olarak vardılar. Gerçek olan bu nesnelere değil,

İde'lerdir. O'na göre; 'At İdesi, attan daha gerçekdir'. Kurduğu felsefi yaklaşımla insanlığı en çok etkileyen insanların başında gelmektedir.

Eğreti: Belirli bir süre sonra kaldırılacak olan, geçici, iğreti, muvakkat.

Eğretileme: İstiare, iğretileme. Bir şeyi anlatmak için ona benzetilen başka bir şeyin adını eğreti olarak kullanma.

Ehlibeyt: Peygamber ailesinden olanlara denir. Bu deyim Kur'an'ın Hud Süresi'nin 73. Ayeti'nde Hz. Muhammet'in ev halkı için kullanılmıştır. Muhammet'in kızı Fatma, kocası Ali ve bunlardan doğan çocuklar ehlibeyt olarak tanımlanırlar.

Einstein, Albert: 1879-1955 yılları arasında yaşayan Yahudi kökenli, Alman asıllı ABD'li fizikçi. Yirminci yüzyılın başlarında geliştirdiği teorileriyle, kütle ile enerjinin eşdeğerliğini kanıtlamış olan Einstein, zaman, mekan ve kütleçekimi üzerine tümüyle yeni düşünme tarzları önermiştir. Einstein, özel ve genel rölativite teorileriyle yalnızca Newton fiziğinden değil, Eukleides geometrisinden de kopuşu simgeleyen büyük bir bilim adamıdır.

Einstein sadece büyük bir bilim adamı değil, aynı zamanda önemli bir düşündürüdür de. Etik, toplum ve kültür felsefesiyle ilgili genel düşünceleri yanında, bir bilim filozofu olarak da ün kazanan Einstein, Kant, Hume ve Mach'tan etkilenmiş; Cassirer, Reichenbach ve Schilick'le sürekli bir ilişki içinde olmuştur. O realizmi, zihinden bağımsız bir dış dünyanın varolduğu görüşünü, metafiziksel bir öğretden ziyade, motive edici bir program olarak görmüş, determinizmin doğrudan doğruya dünyanın bir özelliği olmaktan ziyade, teorilerin ayrılmaz bir vechesi olduğunu savunmuştur. Einstein mantıkçı pozitivistlere karşı mesafeli bir tavır takınmış olmakla birlikte, bilimin birliği tezine bağlı kalmıştır. O yine aynı felsefi çerçeve içinde tümevarımcılığı reddetmiş, ama holizme ve inşacılığa ya da uzlaşımıcılığa bağlanırken, anlam, kavram ve teorilerin mantıksal olarak deneyimden türetilmek yerine, anlaşılabilirlik, ampirik uygunluk ve mantıksal basitlik ölçütlerine tabi olan özgür yaratılar olduklarını iddia etmiştir. İsrail Devleti'nin kuruluş sürecinde kendisine önerilen cumhurbaşkanlığını da reddetmiştir.

Eko- Endüstri: Doğanın ekolojik yapısını dikkate alan, doğayı tahrip etmeden üretim yapan, bu temelde kurulup işletilen endüstri, sanayi. Ancak kapitalist sistem altında böylesi bir endüstri kurulup işletilemez. Kapitalizmin mantığı azami kâra dayandığından, kurmuş olduğu sanayi de, bu kâra ulaşma temelinde kurulmuştur. Kurulan sanayi üretimiyle doğanın ekolojik dengesinin bozulup bozulmadığı, kullanılan tekniğin doğayı tahrip edip etmediği burjuvazi açısından önemli değildir. Burjuvazi için önemli olan, kullandığı teknik, kurduğu endüstri azami kâra ulaşmasını sağlıyor mu, sağlamıyor mu? Doğayı tahrip eden asit yağmurları, sera gazlarının Ozon tabakasının delinmesinde neden olduğu bilinmesine rağmen üretiminin durdurulmaması, burjuvazinin doğanın ekolojik dengesinin korunması ile azami kâra ulaşma arasındaki tercihin hangi yönde olduğunu göstermektedir. Ekolojik endüstri ancak doğayı korumayı esas alan yaklaşımla kurulabilir.

Ekol: Okul, Fransızca kökenli olan bu kavram, doktrin, kuram, öğreti, düşünce akımı, sistem anlamlarına da gelir.

Ekoloji: İlk kez 1867 yılında Alman biyoloji uzmanı Ernest Haeckel tarafından kullanılmıştır. Sözcük anlamı, konut veya ev bilimi olarak ifade edilmiştir. Ekoloji; hayvanlar, bitkiler ve inorganik çevreler arasındaki karşılıklı ilişkilerin ifade edilmesi için kullanılmıştır. Daha geniş anlamda

insan ve diğer canlıların çevreleriyle olan yakınlıkları veya ilişkilerini inceleyen bilim dalı olarak ifadelendirmek yerinde olur. Özcesi ekoloji, doğanın dinamik dengesi ile canlı ve cansız şeylerin karşılıklı bağıllığıyla ilgilenir. Doğa insanları da içerdiğinden bir bilim dalı olarak ekoloji, insanlığın doğal dünyadaki rolünü de içermektedir. Özellikle insanlığın diğer türlerle ve biyolojik çevrenin (yaşanan çevre) inorganik maddeleriyle ilişkisinin niteliği, biçimi ve yapısını inceler.

Ekoloji bilimi, insanın doğal dünya ile ayrılığından kaynaklanan büyük dengesizlik alanına açılır. Disiplinler arası bir bilim dalı olarak da tanımlanır. Yakın zamana kadar biyolojinin bir kolu olarak flora ve faunanın çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bir disiplin olarak tanımlanırken, günümüzde tüm toplumsal sorunları içine alabilecek bir içeriğe kavuşmuştur.

Ekonomi-Politik: 17. yüzyılda kullanılmaya başlanan ekonomi-politik deyim, Yunanca *oikonomia* ile *politeia* sözcüklerinden türetilmiştir. Üretici güçlerle ilişkileri arasındaki ilişkileri düzenler, üretimin genel yasalarını araştırır.

Ekonomi-politiğin birleşik bir terim olarak kullanılması, ekonomik alan ile politik alanın birbirlerini koşulluyor olmasından ileri gelir. Kavramsal açıdan ekonomi ile politika terimleri farklı iki ayrı dal olmasına karşın, birbirini en fazla etkileyen, birbirine yakın duran iki alan olması ve aralarında sıkı bir ilişkinin bulunması tümleşik bir deyim olarak ekonomi-politiği koşullar. Bu yüzden politika deyimini için; “ekonominin yoğunlaşmış ifadesi” denilmiştir.

Ekonomi-politik; esas anlamıyla toplumsal üretimin ve bölüşümün yönetimiyle ilgilidir. İnsanlar yaşamak için üretirler, aynı zamanda yaşamak için de tüketirler. Buna ekonomik faaliyet de denilir. Ne var ki ekonomik faaliyet tek-tek insanların etkinliğinden ibaret bir alan değildir. Maddi süreç anlamında bu etkinlik, insanları topluluk halinde bir arada yaşamaya iten unsurların başında yer alır. Toplumsal bir varlık olarak insan yaşamının temelinde üretimin bu toplumsal niteliği yatmaktadır. Toplumsal bir etkinlik ve çaba olmadan insanların üretim sürecine girmesi mümkün olmaz. Bu etkinlik için gerekli olan tüm unsurların harekete geçirilmesi, örgütlenmesi; gerekli kaynak, araç ve gereçlerin temini; üretimin amaç ve hedefleri, bu faaliyetin bir planlama dâhilinde yürütülmesi; üretim faaliyeti sonucu elde edilen ürünlerin, gelirin toplumsal açıdan bölüşümü ve dağılımı, coğrafik açıdan değişik alanlara yerleşmiş olan insan toplulukları arasında ürünlerin dolaşımı, mübadelesi bir yönetim ve organizasyon işidir ki, bu da ekonomi-politiği meydana getirir.

Ancak gelişimi belirttiğimiz çerçevede olmamıştır. Karl Marks ekonomi-politiği; “özel mülkiyet olgusundan yola çıkar. Onu bize açıklamaz. Sonradan kendisi için yasa değeri taşıyan genel ve soyut formüller biçiminde, özel mülkiyetin gerçeklikte izlediği maddi süreci dile getirir. Bu yasaları anlamaz, yani özel mülkiyetin özünden nasıl çıktıklarını göstermez” biçiminde tanımlamaktadır. Klasik iktisatçıların yaklaşımlarını geniş bir çerçevede değerlendiren Marks’ın vardığı bu sonuç doğrudur. Kapitalizmin iktisatçıları ekonomi-politik tanımlamalarıyla süreçleri çözümlemek yerine, sömürüyü meşrulaştırmaya gayret ederler. Adam Smith’in sadece ücretlere ilişkin düşüncelerine bakılsa bile, yaklaşımının bu temelde olduğu görülür.

Ekonomizm: Toplum ve siyasi tarihe ilişkin açıklamada, diğer faktörleri büyük ölçüde göz ardı ederek, tümüyle ekonomik gelişmeleri vurgulama, ön plana çıkarma anlayışı. Her tür toplumsal,

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

siyasi ve kültürel faaliyeti ekonomik temel yoluyla açıklayan, üstyapının kendisinin bağımsız bir anlamı olabilmesini kabul etmeyen indirgemeci görüş.

Eko-Toplum: Ekolojiye uygun yaşamayan, doğayı tahrip etmeyen, onunla dost olan toplum. Doğaya bir ana gibi yaklaşan, onu da kendisi gibi canlı gören doğal toplumlar ekolojik toplumlardı. İnsana hakim olan yaklaşımlar, insanın doğayla olan dostluğunu da bozmuş, doğaya egemen olan yaklaşımları egemen kılmıştır. Bu da toplumun ekolojik niteliğini önemli oranda tahrip etmiştir.

Ekümenik: Kavram Yunanca üzerinde yaşanan, ‘yerleşilmiş dünya’ anlamında olup evrensel-liği ifade eder. Hıristiyan birliğini sağlamayı amaç edinir. Dünyadaki tüm Ortodoksların bağlı oldu-ğu en yüksek dini makamdır. Nasıl ki, Katoliklerin en yüksek dini merkezi ve organı papalık ise, Ortodoksların da Ekümeniktir. Dünyadaki Ortodoksların bağlı oldukları merkez, İstanbul’daki Fe-ner-Rum Patrikhanesi’dir. Papalık geçmişte Fener-Rum Patrikhanesi’ni Ekümeniklik olarak kabul etmeye olumlu yaklaşmıyordu. Hıristiyan Dini’nin tek temsilcisi olarak Katolik Papalık merkezini görüyordu. Bu konudaki karşıtlık zayıflamış veya çok açıktan karşı çıkma olmasa da, Katolik mer-kezin genel yaklaşımı bu çerçevededir. Türk Devleti de Fener-Rum Patrikhanesi’nin Ekümenikliğini kabul etmemektedir. Türkiye’nin yaklaşımı dinsel olmaktan ziyade, siyasidir.

El: Semitik toplulukların büyük Gök Tanrısı. Bu tanrıyı özellikle Fenikeliler yüceltmişler, İsrail-illiler ve Araplar da bu tanrıya tapmışlardır. El zamanla değişerek İlah ve Allah olarak yaratıcı tek tanrı haline gelmiştir.

Elam Uygarlığı: İran’ın Güneybatısı’nda yaşayan eski bir ülke ve tarihi bir uygarlık. Tarih öncesi dönemin sonlarında kültürel bakımdan Mezopotamya ile yakın bir ilişki içinde olan Elamlılar, daha sonra Akad egemenliğinin etkisiyle (İ.Ö.2334–2154) Sümer-Akad çivi yazısını benimserler. Zamanla önce Gutilerin, ardından Ur Kenti’nin üçüncü sülalesinin denetimine girerler. İ.Ö.1600 dolaylarında Mezopotamya’yı istila eden Kasitlerin Elam uygarlığının çöküşüne yol açtıkları sanılmaktadır. İÖ. 13. yüzyıldan sonra tekrar güçlenen Elamlılar, kralları Şutruk Nahunte ve Kutir Nahunte’nin döneminde Mezopotamya’yı istila ederek birçok tarihsel anıtı ele geçirmeyi başarırılar. Elam yayılmasının en parlak dönemi, Babil hükümdarı Nebukadnezar’ın Sus’u ele geçirmesiyle sona erer. Elam, İÖ.640’ta, Asur Kralı Asurbanipal’ın yönetimine girer. Daha sonra Akhemeniş hanedanlığındaki Pers İmparatorluğu’nun bir satraplığı haline gelen Elam, bu tarihler-den itibaren tarihte adına fazla rastlanmaz.

Elit: Seçkin, üst tabaka.

Emeviler: Ben-i Ümeyye olarak da bilinir. Muhammed’in ölümünden sonra İslam Devleti’ne egemen olan (661-750) ilk büyük hanedan. Emeviler, Ebu Süfyan ve oğlu Muaviye’nin önderliğinde Mekke’deki Kureys kabilesine bağlı, ticaretle uğraşan bir aileydi. Önceleri İslam dinine ve Hz. Muhammed’e karşı çıkıp, savaşmış, 627 yılında ise, Müslümanlığı kabul etmiş, Hz. Muhammed’in ölümünden sonra iktidarı ele geçirmiş, İslam Devleti’nin merkezini ve Halifeliği Şam’a taşımış, Hz. Muhammed’in soyundan gelen peygamberin torunlarını katletmiş, İslamiyet’in parçalanmasında ve zayıf düşmesinde önemli bir rol oynamış olan hanedan.

Emperyalizm: Kapitalizmin en son ve yüksek aşaması. Tekelci kapitalizm olarak da tanımlanır. Kapitalizm değişik aşamaları içerir. Kapitalizmin ilk geliştiği dönem merkantilizm, ya da ilkel sermaye birikim dönemi olarak tanımlanmıştır. Bu dönemi vahşi kapitalizm olarak da adlandırılabilir.

lır. Aslında sadece bu dönem değil, kapitalizmin her dönemi vahşidir ve dönemler bu konuda birbirleriyle yarış halindedirler. Rekabetçi kapitalizm 19. yüzyılın sonlarına kadar yaşanmıştır. Yaşanan rekabet sonrasında küçüklerin büyükler tarafından yutulmaları sonucu yeni bir aşamaya geçilmiştir. Bu da tekelci kapitalizmdir. 1800'lerin sonlarına doğru şekillenen kapitalizmin bu ilişki tarzı Lenin tarafından yorumlanarak tanımlanmış, emperyalizm olarak isimlendirilmiştir.

Lenin kapitalizmin emperyalist aşamaya ulaşmasını bazı göstergelerden hareketle tahlil eder. Bir iş kolundaki üretimi denetleyen büyük tekellerin olması, dünyanın paylaşılmadık bir alanının kalmaması, banka sermayesi ile sanayi sermayesinin birleşerek mali oligarşinin oluşmuş olması, meta ihracının yanı sıra sermaye ihracının birinci planda yer bulması, sermayenin anayurdunu yitirmesi, yatırım yapabileceği yere yerleşmesi ve orayı anayurdu olarak kabul etmesi kapitalizmin emperyalist aşamaya ulaştığının göstergeleri olarak sayılmışlardır.

Yaşanan iki dünya savaşı, emperyalistlerin dünyayı yeniden paylaşılmak istemelerinden hareketle gelişmişlerdir. Günümüzde böylesi bir savaşıma yol açabilecek nedenler ortadan kalkmıştır. Sermaye gerçek anlamda anayurdunu yitirmiştir. Artık sadece meta ve sermaye ihracı gerçekleşmemekte, bunların yanı sıra makine ve teknoloji ihracı ya da kaydırması da gerçekleşmektedir. Kısacası dünyamız emperyalist tekeller tarafından paylaşılıp işgal edilmiş durumdadır.

Endüstri: Sanayi. Makineye dayalı üretim. Kendi dönem koşulları içinde sanayi hep olmuştur, ancak 18. yüzyıl sanayi devrimiyle birlikte üretime tekniğin daha yoğun girmesiyle birlikte endüstrileşme ve endüstriye bağlı üretim temel üretim tarzı olmuştur. Makineye dayalı üretim düzeyi ve tekniğini ifade eder.

Endüstri Devrimi: Batı uygarlığında, kabaca 1780 ve 1820 yılları arasında kalan tarihsel dönemde ve bir dizi teknik buluşun, buhar makinesi ve lokomotifin icadının üretim sürecinde, insan gücü ve emeğinin yerini mekanik enerjinin almasına olanak veren süreci başlattığı döneme verilen ad.

Endüstriyalizm: Sanayileşmeyi amaç sayan, ekonomik gelişme ve toplumsal kalkınmanın endüstrileşme yoluyla gerçekleşeceğini savunan görüş. Kapitalist ekonomi-politiğin en temel yaklaşımlarından biridir. Cansız güç kaynaklarının mekanikleştirmek amacıyla üretim sürecine uygulanmasının ardından ortaya çıkan ekonomik büyümeye endüstrileşme adı verilir. Başlangıçta kapitalist toplumlarda gözlenen bir gelişme olarak ortaya çıkan endüstrileşme, günümüzde küresel çapta bir yaklaşım ve uygulama haline gelmiştir.

Enflasyon: Para şişkinliği, üretim artışına karşılık olandan daha fazla paranın piyasaya sürülmesiyle ortaya çıkan pahalılık, paranın değer kaybına uğraması, üretim artmadığı halde piyasaya fazladan para sürülmesi sonucu ortaya çıkan durum.

Para basma tekelini elinde bulunduran devlet, ihtiyaç duyduğunda karşılığı olmayan para basarak halkın cebindeki paranın değerini düşürür. Böylece devlet para basarak halkın cebindeki parayı hırsızlamış olur. Piyasaya fazla para sürülerek tedavüldeki paranın alım değeri düştükçe mal ve hizmetlerin fiyatı yükselir. Enflasyonun bir nedeni de, ithal edilen metaların fiyatlarının artmasıdır. Sabit gelir sahibi olan kişiler bu durumdan olumsuz etkilenirler e yoksullaşırlar. Enflasyon, basit tanımıyla fakirleşmektir. Fakirleşme çoğunluk için geçerlidir, yoksa üretim araçlarını elinde bulunduranlar, ürettiklerini maliyetlerinden daha yüksek fiyatlarla satarak zenginliklerini arttırlar.

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

Enki: Eridu kentinin tanrısıdır. Sümer mitolojisine göre evrenin ana maddesi sudur. Sümerler evrenin oluşumunu gök, toprak ve su olmak üzere üçe ayırırlar. Ancak bunların içinden en önemlisi ve temel yaratım gücü olarak suyu birinci öge olarak kabul ederler. Bu yüzden Enki Sümer mitolojisinde yaratıcı yeteneği olan büyük tanrılardan biridir. Göğü ve toprağı o yaratmıştır. Bilgedir, büyüler onun yardımıyla elde edilir. Yaşam kaynağı o olduğundan bolluğun da simgesidir. Enki kendisini tapınaklarda bir tas içinde kutsal bir su gibi sunar. Bu sudan içen hastaların iyileşeceğine, güçsüzlerin güçleneceğine inanılır.

Entellektüel: Geleneksel anlamı içinde, düşünsel veya zihinsel etkinliğe yönelmiş, bilgili, değerlendirme ve eleştiri gücü yüksek, topluma öncülük etme misyonu yüklenmiş aydın. Kısacası, okumuş, aydın bilgili kişi.

Enternasyonal: Uluslararası Emekçiler Birliğinin kurulduğu 1864 ile İkinci Dünya Savaşı arasında ortaya çıkan ve önceleri çeşitli ülkelerdeki işçi hareketlerinin, daha sonraki dönemlerde de sosyalist ve komünist partilerin birliğini sağlama amacına yönelik olarak etkinlik gösteren örgütlerce benimsenen ad. Uluslararası Emekçiler Birliği I. Enternasyonal'i kabul edilmiş, Paris Komününü'nün başarısızlığı ve anarşistlerle Marksistler arasındaki mücadelenin şiddetlenmesi ile bu enternasyonal dağılmış, yerine 1889'da II. Enternasyonal kurulmuş, bu da özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında savaşa karşı tutum ve devrim anlayışlarındaki ayrılıklarından dolayı bölünmüş, etkisizleşmiştir. Rusya'da Bolşevik Devrimi zaferi ardından, 1919'da Bolşeviklerin öncülüğünde III. Enternasyonal (Komünist Enternasyonal) kurulmuştur. Bu da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dağılmıştır. III. Enternasyonalin dağılma/dağıtılma nedeni olarak. Dünyada çoğalan sosyalist ülkeler, komünist partilerin kendi ayakları üzerinde durabilecek bir düzeye gelmeleri gösterilmiştir. O zamana kadar Sovyetler Birliği merkezinden yönetilen, yönlendirilen Enternasyonal'e bağlı partiler, bu aralarla birlikte kendi ayakları üzerinde durabilecekleri söylenmiştir, ancak yine de bu partilerin gözleri her zaman Sovyetler Birliği'nde olmuş, onların tespit ve politikaları temelinde hareket etmişlerdir. Örgütsel yapı olarak belirtilen dönemden sonra dağıtılmıştır.

Bunların dışında, sosyal demokrat partilerin Sosyalist Enternasyonal adıyla kurdukları birlik bugün varlığını sürdürmektedir. Enternasyonal, uluslararası birlik anlamındadır.

Epistemoloji: Bilgi kuramı, bilgi bilimi.

Erdem: Ahlâki bakımdan her zaman ve sürekli olarak iyi olma eğilimi, iyi ve doğru eylemlerde bulunmaya yatkın olma durumu. İnsan varlığına en zengin, en gerekli ve dolgun anlamını veren ahlâki niteliklerin toplamı. İnsan iradesinin gerektiği takdirde büyük özverilerde bulunmak ve ciddi engelleri aşmak pahasına, ahlâki iyiliği amaçlama, iyilik uğruna hareket etme gücü.

Eskataloji: İnsanın ve dünyanın sonunu, öbür dünyayı anlatmaya çalışan teolojinin/ilahiyatın kolu. Kısaca ahret inancı.

Ester: Tevrat'ta adına yazılmış bölüm bulunan kadın peygamber. Uğradıkları ilk diasporada Asur ve Babilonya topraklarına getirilen Yahudi toplumunun bu topraklarda doğan kuşaklarından. Pers-Med saraylarında yaşayan Ester'in Yahudilerin topraklarına dönmelerinde önemli bir rol üstlendiği belirtilir.

Estetik: Hayatı ve sanatı güzel kılmanın bilimidir. Ayrıca güzellik duygusu ile ilgili olan veya güzellik duygusuna uygun olanın kuramsal bilgisi de denir.

Estetiğin felsefedeki tanımı ise; Güzelliği ve güzelliğin insan belleğindeki ve duygularındaki etkilerini konu alarak ele alan bilim dalı biçimindedir. En genel anlamda da duygulara hitap etmenin veya duyguları güzelleştirmenin sanatıdır.

Eşeyssiz: Üreme iki biçimde gerçekleşmektedir. Bunlar eşeyli ve eşeyssiz üremedir. Eşeyli üreme; erkek veya dişi eşeyden birine sahip olan, diğer eşey olmadan üreyemeyen, üreme tarzıdır. Bu üreme iki karşıt cinsin birleşmesi sonucu gerçekleşmektedir ve eşey burada her bir cinsi tanımlamak için kullanılmaktadır. İnsan ve doğada gördüğümüz hayvanların çok büyük çoğunluğunun üreme tarzı bu biçimdedir, yani eşeylidir. Eşeyssizlik ise, eşeyi olmayan, cinsizliği ifade eder. Bu tarz üreme ise, solucanlar gibi nadir hayvanlarda gerçekleşmektedir. Her iki cinsin özelliklerini taşıyan bu yaratıklar kendi kendilerine ürerler.

Efik: Ahlâk ve ahlâklılığın olgusal ve tarihsel olarak yaşanan bir şey olduğu, tek tek her bireyin şu ya da bu ölçüde şekillendirdiği somut bir ahlâki hayatı bulunduğu, bu hayat içinde cisimleşen ahlâki değerler, peşinden koşulan ideallerin söz konusu olduğu kabulleri üzerinden, ahlâk adı verilen tarihsel olguya yönelen felsefe disiplini; ahlâkın eylemin pratiği olduğu yerde, eylemin teorisini oluşturan felsefe türü. Daha genel olarak da toplumsal ilişkileri düzenleyen, pozitif hukukla bir bağı bulunmayan, yazılı olmayan toplumsal kurallar. Önderlik ahlâkı, hukuka dayan kuralar olarak tanımlar.

Etnik: Yaşadığı devlet sınırları içerisinde daha geniş toplumdan farklı ulus, dil ya da kültür bağına dayalı bir birlik oluşturan toplumsal grup ve nüfus kategorisidir. Farklı ulusal toplulukları, azınlık milliyetleri ifade etmek için kullanılır. Günümüzde birçok ülkede görülen karmaşık toplumsal yapının bir yönü de etnik çeşitliliktir. Etnik çeşitlilik, tarihsel bakımdan farklı hakları tek bir yönetici topluluğun egemenliği altına koymaya yönelik fetihlerin, işgülerinden ya da teknik ve iş becerilerinden yararlanmak üzer başka yerlere getirilen halkların belli bir bölgeye yerleştirilmesinin, geniş toplulukların yurtlarından sürülmesine neden olan dinsel ve siyasal baskıların, öteden beri var olan ekonomik nedenlere bağlı göçlerin yoğunlaşmasına yol açan sanayileşmenin bir sonucudur. Çağımızın özgürlük ve ulusların kendi kaderini belirleme hakkı ve demokrasi düşüncelerinin bütün dünyaya yayılmasıyla etnik grupların toplumlarda oynadığı siyasal rol, daha büyük önem kazanmıştır. Bu sorunların çözümü konusunda zengin yöntem ve biçimler geliştirilerek büyük mesafeler alınmıştır.

Etnisite: Etnisitenin kaba bir tarihsel çizelgesi yapılmak istenirse; M.Ö 15.000–10.000'lerde tarımsal kültürün doğuşu ve kurumlaşmasıyla başlatmak mümkündür. Tarıma dayanan, devletleşmemiş, devletleşmeye karşı direniş içinde olmuş, özgür yaşamı temel yaklaşım olarak benimsemiş, yarı yerleşik, yarı göçebe olan ve aşiret ilişkisine dayanan toplumsal birim. Tarım devrimi, dilin gelişmesi ve yerleşik köy yaşamına gelişmesi etnisitenin üzerinde yükseldiği koşullar olmuştur.

Evrensel: Evren, kainat, kosmos olarak da bilinir. Gözlemlenen ya da var olduğu düşünülen, maddenin ve enerjinin tümünü içeren fiziksel sistem. Evrenin başlıca bileşenleri; gök adalar, yıldız sistemleri, yıldız grupları ve bulutsulardır. Bunları daha küçük gök cisimleri olan yıldızlar ile bunların çevresinde dolanan gezegenler, uydular, kuyruklu yıldızlar ve gök taşları izler. Evrenle ilgili olana evrensel denir. Evrensellik, düşünce ve diğer etkinlikler boyutunda bir toplum ve bölgeyle

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

sınırlı kalmayıp ilgi ve kapsam alanına tüm dünyayı ve insanlığı almayı ifade eder. Evrensel olmak yerel, bölgesel ya da kıtasal değil, dünyasal olmak demektir.

Evrim: Biyolojide çeşitli hayvan ve bitki tiplerinin daha önceki zamanlarda yaşamış, atasal tiplerden türediğini ve bu tipler arasındaki belirgin farklılıkların kuşaklar boyunca yaşanan değişikliklerden kaynaklandığını öne süren kuram. İnsanın kendi kökeni, evrenin ve yerin oluşumu, öbür canlıların başlangıcı üzerinde düşünmeye başlaması, herhalde insanlık tarihi kadar eskidir. İlk insanlar, bütün varlıkları tanrıların yarattıklarına inandıklarından, bu konu yüzyıllar boyunca sorgulanmayan dogmalar olarak kaldı. Eski Yunan filozoflarından bazıları spekülasyondan öteye gitmese de, evrim kuramına öncülük edecek bazı görüşler öne sürdüler. Anaksimendros, insanın suda yaşayan bir hayvandan türemiş olduğunu ileri sürerken, Empedokles bütün canlı ve cansız varlıkların sürekli dönüşüm içinde oldukları tezini ileri sürer. Ama evrim kuramını kanıtlayan Charles Darwin olur. Ondan dolayı evrim O'nun adıyla özdeşleşmiş gibidir. Canlı türlerinin nesilden nesile kalıtsal değişime uğrayarak ilk halinden farklı özellikler kazanması anlamındaki evrim teorisi, modern biyolojik teorinin temel taşıdır. Günlük dilde yavaş yavaş, tedrici olarak ilerleme ve gelişme anlamında da bu terim kullanılmaktadır.

Ezeli-ebedi: Öncersiz ve sonrasız, başlangıcı ve sonu olmayan. Genelde Tanrı'yı tanımlamak üzere kullanılır. Din ve idealist yaklaşıma göre; öncersiz ve sonrasız olan, yaratılmamış, ama her zaman var olan ve var olacak olan bir tek Tanrı'dır. Tanrı zamanın dışındadır, daha doğrusu O zamanın kendisidir ve zaman O'nun içindedir. Yokluk, Tanrı ya da Varlık için tartışılacak bir konu olmadığından, son diye bir şeyden de bahsedilemez. Ancak sonlu şeyler başlangıçlarla tanımlanabilirler ki, bu da yaratılanları tanımlar.

F-f

Faal: Çok çalışan, çalışkan, canlı, hareketli, aktif.

Faşizm: Kapitalist döneme özgü ulus-milliyetçiliğini şoven ve ırkçı düzeyde bir araç olarak kullanan, her şeyin temeline ulus-devlet ideolojisini koyarak toplumun tüm gözeneklerine nüfuz eden totaliter, demokratik teamüller karşısı ve her türlü şiddeti mubah sayan diktatörlük rejimi. Faşizm Mossolini, Hitler, Franco vb.lerle özdeşleşmiş, Mossolini de kendi yaklaşım ve eğilimlerini faşizm olarak tanımlamış, bu biçimde isimlendirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sürecinde gelişen bu zorba, kanlı ve baskıcı yönetimler için yalpan isimlendirme ve tanımlama, benzer uygulama ve yaklaşımların isimlendirilmesi için de kullanılmıştır. Faşizm, siyasal literatürde baskıcı yönetimleri tanımlamak için kullanılan bir kavram ve tanım haline gelmiştir. George Dimitrow faşizmin tanım lanmasını; 'emperyalizmin en baskıcı, en zorba, en kanlı diktatörlüğü' biçiminde yapmıştır.

Federasyon: Birden çok eyaletin ya da siyasal birimin her birinin kendi temel siyasal bütünlüğünü koruyarak tek bir merkez altında birleştiği siyasal örgütlenme biçimi. Federal sistemlerde bu bütünlük, temel politikaların görüşmeler yoluyla oluşturulması, yürütülmesi böylece bütün üyelerin kararların alınması ve uygulanmasında söz sahibi olmasıyla sağlanır. Bu örgütlenme tarzı devlet ör-

gütlenmelerinde olduğu kadar, kitle örgütlenmelerinde ve sivil toplum kuruluşlarında başvurulan ve sıklıkla uygulanan bir örgütlenme modelidir.

Feminizm: ‘Femin’ kavramından türetilen feminizm, kadın merkezli, kadını ve kadın bakışı açısını esas alan düşünce olarak ifade edilebilir. Feminizm hem felsefe hem de hareket olarak kendini; kadın sorununun toplumsal sorunların temeli olduğu ve kadın bakışı ile toplumsal sorunların çözülebileceğine ilişkin düşünce biçimi olarak tanımlanmaktadır. Feminizm düşüncesi kadının mücadele tarihini örgütlü son aşaması olarak da ele alınabilir. Bu açıdan feminizmin ve feminist hareketin tarihi ele alınırken, onu genel kadın tarihinden kopuk ele almamak çok önemlidir. Buna rağmen feminist felsefe ve hareketin tarihini daha çok kapitalist çağdaki kadın hareketiyle ele almak, bu anlamıyla yakın tarihte bir yerden başlatmak daha kavratıcı olacaktır. Günümüzdeki feminist hareketler tek ve bütün olarak değerlendirilemez. Feminist hareket; radikal, ekolojik vb. farklı yaklaşımlarla örgütlenmeye çalışmaktadırlar.

Fenike: Günümüz Lübnan, Suriye ve İsrail’in yerleşik oldukları toprakların bir bölümünü kapsayan tarihsel bölge ve bölgede egemen olan uygarlık. Koloniler dışında başlıca kentleri; Gebal (bugün El Cubeyl), Sidan (bugün Sayda), Tsor (bugün Sur), Beerot (Beyrut)’dur.

Fenikeliler bölgeye ne zaman ve nereden geldikleri ya da bölgenin otantik halkı olup olmadıkları tam bilinmiyor. Yapılan değerlendirmeler Fenikelilerin M.Ö. 3000 dolaylarında bölgeye geldikleri tahmin edilmektedir. Bazı kaynaklar Basra Körfezi dolaylarından geldiklerini belirtse de, bu değerlendirme kesinlik ifade etmemekte, dolayısıyla anavatanları hakkında fazla bir şey bilinmemektedir. Fenikelilerin önemli kentlerinden biri olan Gebal’daki bulgular, dördüncü sülele zamandan başlayarak (M.Ö. 2613-2494) Mısır ile ticari ve dinsel ilişki kurduklarını, dolayısıyla tarihsel kökenlerinin en azından bu tarihe kadar geriye gittiğini göstermektedir.

Fenikelilerin yaşadıkları topraklar Kenan toprakları olarak bilinmektedir. Kendilerini nasıl tanımladıkları bilinmemekle birlikte Keneaniler, yani Kenanlılar olarak tanımlanmış olmaları büyük bir ihtimaldir. İbranicede Keneane’nin ikinci anlamının tüccar olduğu dikkate alındığında ve Fenikelilerin iyi tüccarlar oldukları göz önünde bulundurulduğunda, tanımlama anlamını bulur.

Fenikeliler deniz ticaretindeki ünlerinin yanı sıra, çağdaşlarınca kolonici olarak da tanımlanmışlardır. Deniz ticaretinde uzak alanlara açılmaları, Akdeniz’in hemen her alanına ulaşmaları dolayısıyla etkileri tüm Akdeniz’e yayılmıştır. Fenikeliler Mezopotamya’daki çivi yazısını kullanmakla birlikte kendilerine özgü bir yazı biçimini de geliştirmişlerdir. Yirmi iki harften oluşan Fenike alfabesi, günümüzde tüm batı dillerinde kullanılan Latin alfabesinin de atasıdır.

Fenomen: Fransızca kökenli bir kavram olup görüngü anlamındadır. Duyularla algılanabilen şeyler için kullanılır.

Fernand Braudel: 1902–1985 yılları arasında yaşayan Fransız tarihçi. Bir coğrafyacı olmasına rağmen tarih konularını ele alması, tarihe coğrafyayı da dahil etmesine zemin olmuş, çeşitli nedenler gibi, coğrafi yapıları, iklimi, gündelik hayatta kullanılan her türlü araç gereci de tarihin öznesi haline getirmiş, zaman-mekan algısını kökünden sarsmıştır. 30 yıl gibi uzun bir zaman diliminde hazırladığı temel eseri Maddi Uygarlık’ta, kapitalizm çok geniş ve kapsamlı bir tarzda ele alınmış, çözümlenmiştir. Bu eser bir anlamda, bir ‘dünya tarihi’ olarak da değerlendirilebilir.

Fetva: İslâm hukuku ile ilgili bir sorunun dini hukuk kurallarına göre çözümünü açıklayan, şeyhülislâm veya müftü tarafından verilebilen belge.

Finans Çağı: Banka ve para sisteminin egemen olduğu çağdır. Günümüz dünyası banka ve borsanın egemen olduğu, birikimlerin üretim yerine borsada kumar ve bankalarda faizlere yatırıldığı bir biçim kazanmıştır. Bu ilişki yaklaşımlarından dolayı dönemi finans çağı olarak değerlendirmek mümkündür.

Finans Kapital: Banka sermayesi ile sanayi sermayesinin birleşmesi neticesinde biçim kazanan tekeller dönemini anlatır. 19. yüzyılın sonlarına doğru şekillenen kapitalizmin bu aşaması Lenin tarafından emperyalizm olarak tanımlanmıştır. Emperyalizm, finans kapitalin egemen olduğu çağdır ve günümüzde ulus-devlet çatısı altında finans kapitalin damgasını vurmadığı hemen hiçbir şey ve yer kalmamıştır.

Firavun: Kavram olarak “Büyük Ev” anlamına gelen, kendilerinde tanrısal nitelik bulunduğu inanan eski Mısır hükümdarları.

Form: Bir şeyin biçimi, yapısı. Örneğin toplumsal yapılar, belirli bir form içinde kendisini yansıtır. Toplumsal form denildiğinde, o toplumun biçimi kastedilir.

Form, salt kendisi olarak form değildir. Olguların çok çeşitlilikte ve zenginlikte yansımalarının bir tanımı olarak formdur. Olgular az-çok belirli bir öz nitelikte oldukları gibi, bu öze dair bir formda da yansır. Başka türlü form açıklanamaz bir şeydir. Kısacası form varlık olmanın şekli, biçimidir; çeşitliliği ve zenginliğidir.

Formül: Genel bir olguyu, bir kuralı veya ilkeyi açıklayan simgeler takımı.

Formülasyonu: Bir düşünce veya olguyu tüm bileşenleri ile çözümlyerek sisteme kavuşturma ve düzene koyma. Düşünce ve olguların daha kolay ve daha tam açıklanıp kavranması ve yansıtılması açısından gerekli olan ve başvurulan yöntem.

Fosil Yakıtlar: Mineral yakıtlar olarak da bilinir. Hidrokarbon içeren kömür, petrol, doğal gaz gibi, zamanla oluşan ve doğada kendiliğinden bulunan doğal enerji kaynakları.

Fourier Charles: 1772-1837 yılları arasında yaşayan 19. yüzyıl ütöpic sosyalist. Kapitalizmin çelişkilerini erkenden fark eden ve eleştiren Fourier, çözümü toplumsal ortaklaşmada bulur. Bu çelişkiye de yanında çalışmış olduğu bir pirinç toptancısının yaklaşımları neden olur. Marsilya’da yanında çalıştığı bir pirinç toptancısının fiyatları yükseltmek amacıyla 2 bin ton pirinci denize döktüğüne şaşkınlıkla tanık olan Fourier, bu olaydan şu sonucu çıkarır: Plansız çalışma boşunadır. Bilimsel bir plana bağlanmış üretim, başıboş üretimden, ölçülemeyecek kadar verimli olacaktır. Yüz aile bir araya gelip aynı mutfağı kullanabilse daha az giderle beslenebilirler.

Fourier kadının toplum içindeki yerini çözümler. Bir toplumun genel gelişmişliğinin ve özgürlüğünün, kadının gelişmişliği ve özgürlüğüyle ölçüldüğünü söyleyen ilk düşünür olan Fourier, düşüncelerini 1808 yılında yayımladığı Dört Hareketin Kuramı adlı yapıtında açıklamıştır. Öğretisinin ana çizgileri şunlardır: 1) İnsan iyidir, özgürce gelişebileceği sosyal kuruluşlara kavuşunca daha da yetkinleşecektir. 2) Ticaret kötüdür, insanın ortaklaşacılığı gerektiren doğal eğilimlerine aykırıdır. 3) Evlilik ikiyüzlülüktür, çünkü her yerde kadının köleleşmesini gerektirir. 4) Uygarlık her türlü kötülüğü içinde topladığı oranda ortaklaşacılığı gerçekleştirecek güçlerin oluşmasını sağlamaktadır.

Fourier bu temel yaklaşımlar ve ilkeler çerçevesinde düşünce sistematliğini oluşturur. Aynı dönemlerde Robert Owen ve Saint Simon da aynı tespitlere varırlar. Ancak koşullar sistemi değiştirmeye uygun olmadığından, bu düşünürlerin düşünceleri gerçekleştirme imkanı bulmaz ve hayal düzelyinde kalır. Marks bu dönemi tahlil ederken, bu öncü sosyalistleri, düşüncelerini gerçekleştirme koşulları olmadığından hareketle ütöpic sosyalistler, savundukları sosyalizmi de “Ütöpic Sosyalizm” olarak değerlendirir.

Frankfurt Okulu: Frankfurt Okulu ya da Eleştirel Kuram diye bilinen gelenek, kurumsal olarak, 3 Şubat 1923'te, Frankfurt Üniversitesi'ne bağılı olarak Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü adıyla kuruldu. Enstitü'nün kurucusu olarak kabul edilen kişi, solcu bir doktora öğrencisi olan Felix Weil'dir. Sonrasında Horkheimer ,Adorno, Eric Fromm vb. kişilikler de bu okulda yer almış, çalışmalarına katılmışlardır. Enstitü'nün kuruluğu solcu çevrelerin ortaya koydukları akademik kurumlaşma çabalarının bir sonucu olmuştur. 1920'li yılların başında bir tartışma grubu olarak gelişmiş, sonrasında bir okul haline gelmiştir. Eleştirilerinin temelini, tahakkümü ele geçirmek ve ortadan kaldırmak gibi pratik bir niyetle tasarlanmış bir kuramın kapsamını neyin oluşturduğu olmuştur. Marksizm de bunun dışında değıldir. Frankfurt Okulu, doğrudan doğruya anti Bolşevik bir radikalizm ve ucu açık bırakılmış ya da eleştirel bir Marksizm ile ilişkilendirilebilir. Hem kapitalizme hem de Sovyet Sosyalizmi'ne karşıt olan Frankfurt Okulu, toplumsal gelişme için alternatif bir yol tutma arayışı içinde olmuştur.

Fransız Devrimi: 14 Temmuz 1789'da Bastille Zindanı'nın basılmasıyla başlayan, Fransız monarşisini deviren burjuva devrim. Burjuva devrim tanımlanmasının sonradan geliştiği, devrimin yön değıştirmesi sonrasında burjuvazi devrimin etkin gücü haline gelmiştir. Devrime toplumun tüm kesimleri örgütlü yapılarıyla katılmıştır. Jacobenler radikalleri, Jironenler liberalleri, Montainyarlar (Dağlılar) eşitlikçileri, komünistleri temsil etmişlerdir. Konvansiyon'da (Meclis) Üçüncü Zümreyi temsil edenler de olmuştur, ancak buların devrimdeki rolleri çok daha sınırlı düzeyde kalmıştır.

Devrimin önderleri; Robespierre, Marat, Saint Just radikal çevreyi; Danton liberal çevreyi, Babeuf ise komünistleri temsil etmişlerdir. Adı anılanların hepsi devrimin etkin simaları olmakla birlikte, en öne çıkan ve etkin olan Roberpierre ile Danton olmuştur. 1789'da başlayan Devrim kraliyeti tasfiye etmiştir. Eğilimlerin uzlaşamaması sonucu önce liberal eğilimin temsilcisi Danton, ardından da radikallerin temsilcisi Robespierre'nin giyotine gönderilmesiyle devrimin niteliği ve yönü değışmiştir. Fransız Devrimi'ni önemli kılan yanı; radikal ve monarşiyeye ait tüm kurumları devrimle yıkması, Katolik Kilisesi'ni etkisiz duruma getirip sınırlaması, ulus-devleti devrimle gerçekleştirmesidir.

Freud Sigmund: 1856-1939 yılları arasında yaşamış ve psikanaliz öğretisini geliştirmiş olan tanınmış Avusturyalı ünlü hekim ve psikolog.

Gaip: Göz önünde olmayan, hazır bulunmayan, nerede olduğu bilinmeyen.

Galilei, Galileo (1564–1642): Deneysel bilimin ve teleskopik astronominin kurucularından, matematikçi ve fizikçi olan İtalyan bilim adamı.

Deneye ve gözleme dayalı bilimsel yöntemin gelişiminde önemli katkıları olan Galileo, matematik, fizik ve astronomi bilimlerinde önemli buluşlara imza atmıştır. Bilimsel çalışmaları sırasında teleskopu geliştirmiştir. Sarkacın, yüzen cisimlerin ve hareketin dönemim egemen anlayışı olan Aristoteles fiziğinden farklı bir düşünce ile ele alınması gerektiğini ortaya koymuş, özellikle yaptığı deneysel buluşlarla Aristoteles'ten beri devam eden ve kilise dogmatizminin temel dayanakları olan yerleşik inançta önemli gediklerin açılmasına neden olmuştur. Aristoteles'in mantığına dayandırılan niteliksel yaklaşıma karşı matematiksel akılcılığı savunmuş, buna karşılık olarak da deneysel yöntemi geliştirmiştir. Aristotelesçi evren bilgisini reddeden Galileo, farklı gök ve yer hareketlerinin olmadığını, tek bir hareket biçiminin bulunduğunu, matematiğin gerçek dünyaya uygulanabileceğini ve doğa olaylarına ilişkin açıklamaların varsayımlaştırılmış doğal ereklere değil, gerçek nedenlere dayandırılması gerektiğini öne sürmüştür. Galileo deneysel yönteminde gözlemle hesaplamayı bir arada yürütmüş, böylelikle de matematik ile fiziği birleştirerek modern anlamda 'deney' kavramını geliştirmiştir. Bilimsel yöneme getirdiği bu yenilikle başta Newton fiziği olmak üzere kendinden sonraki bilimcileri önemli oranda etkilemiştir.

Teleskopu ilk kullanan gökbilimci olan Galileo, ilk kez 1613'te yayımladığı "Güneş Lekelerinin Tarihi ve Kanıtları" adlı çalışmasında Copernicus'un, dünyanın o zamana dek inanıldığı gibi evrenin merkezi olmayıp, güneşin çevresinde dönen bir gezegen olduğu görüşünü açıkça savunmuştur. Galileo, en önemli çalışması olan "Mekanikle İlgili İki Yeni Bilim ve Matematiksel Kanıtları Üzerine Konuşmalar" adlı eserini ise, daha sonraki yıllarda geliştirmiştir. Matematiksel çözümlemeyi fizik problemlerine uygulayan Galileo, modern matematik biliminin temellerini attığı bu çalışmasında, ivmeli devinimlerin araştırılmasını olanaklı kılan serbest düşüş yasasını tanımlayıp (Newton'un daha sonra fiziğin birinci ve ikinci hareket yasası olarak tanımladığı mekaniğin iki hareket yasasını) ilk kez öne sürmüştür. Galileo, 1632'de yayınladığı, aynı zamanda edebi ve felsefi bir başyapıt olarak da kabul edilen ve Avrupa'nın her yerinde büyük yankı yaratan "İki Büyük Evren Sistemi, Batlamyus'çu ve Copernicus'çu sistemler Üzerine Söyleşi" adlı çalışmasında, kilisenin baskısına karşın örtülü bir biçimde Batlamyus sistemi yerine Copernicus'un sistemini savunur. Bu çalışmasının kilise düzeni için büyük bir tehlike olduğunu gören Aristotelesçi profesörlerin, Dominiken vaizlerin, Cizvitlerin ve kilisenin tüm şimşeklerini üzerine çeker. Latince yerine İtalyanca ve gülünç bir üslupla kaleme alınan bu eserin geniş kitlelere yayılmasından korkan Roma Engizisyon Mahkemesi O'nu 1633'te 'sapkınlık' suçlamasıyla yargılayarak mahkûm etmiştir. Galileo pişmanlık duyup görüşlerinden döndüğü yönünde bir ifade vererek engizisyon mahkemesinin elinden kurtulabilmiştir. Rivayet edilir ki, Galileo engizisyon mahkemesinin kapısından çıkarırken; "ben dönüyor desem de o yine de dönüyor" demiştir. Engizisyonun mahkûmiyet kararı üzerine ömrünün son yıllarını hapiste geçiren Galileo, 1642 yılında ölmüştür.

Garnizon: Askeri birlik anlamındadır. Askerî birliklerin bulunduğu yer için olduğu kadar, bir şehri savunan veya yalnız orada bulunan askerî birlikleri tanımlamak için kullanılır. Bu gücün büyüklüğü ya da küçüklüğü durumlara göre değişir.

Geist: Hegel felsefesinin temel kavramlarından biridir. Tin-ruh'la eşanlamda kullanmıştır, daha genel olarak da evrensel zeka, evrensel akıl anlamındadır. Kültür felsefesini değerlendirirken bu kavrama ve yüklenen anlam daha net olarak görülür. Geist kendisini kültür dünyasında diyalektiğin üçlü hareketi gereğince, Subjektif Geist (Öznel Tin), Objektif Geist (Nesnel Tin) ve Mutlak Geist (Mutlak Tin) biçiminde gösterir.

Genetik: Bir şeyin doğuşuyla, kökeni ve gelişimiyle ilgili olan.

Genetik kodlar: Gen, bütün canlılarda eşey hücreleriyle kuşaktan kuşağa aktarılabilecek kromozomların yapısında yer alan, taşıdığı genetik bilgiyle protein sentezini yönlendirerek bireyin kalıtsal özelliklerini belirleyen kalıtım birimidir. Genetik kodlar ise, kromozomların taşıdığı ve kodlanmış olan hücrenin yapıtaşlarıdır. Gen haritasıyla bu genetik kodlar önemli oranda çözülmüşlerdir.

Germenler: Eski çağlarda Avrupa'da Germen dillerini kullanan bütün boylar ve topluluklar Germenler olarak bilinirdi. Germen dilleri Hind-Avrupa dil gurubundan olup Kuzey'de İzlanda, Güney'de Tuna'ya kadar yayılmışlardı. Germen dilleri; Doğu, Batı ve Kuzey olmak üzere üç dala ayrılır. Bu ayrışma içerisinde, Germenler Kuzeyli ırkına mensup olanlardır. Denizci bir kavim olarak bilinen Germenler, İskandinavya'nın güneyinden gelerek Keltleri yerlerinden sürerek, M.Ö. 3. yüzyıldan itibaren bugünkü Almanya'ya yerleşirler. M.Ö. 1. yüzyıla siyasi sahnede fazla görülmezler. Bu tarihlerden itibaren Roma İmparatorluğu'yla ilişkileri ve savaşlarıyla siyasi sahnede yer alırlar. Bu dönem Germenleri 'barbar' olarak tanımlanırlar, bu barbarlık tanımları onların sınıfsal sisteme girmemeleri ve bağımsız yaşamaları ve 'uygar Roma' karşılığında hareketle yapılan yakıştırmalardır. Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyetini kabul etmelerine rağmen, bağımsızlıklarını da hep korurlar. Roma İmparatorluğu'nun son bulmasında da Germenler birinci derecede rol oynarlar.

Getto: İkinci Dünya Savaşı sürecin, özellikle de Almanya'da faşist Hitler yönetimi tarafından Yahudilerin yerleştirildikleri, başka yere gitmeden türlü ihtiyaçlarını karşılamak zorunda bırakıldıkları mahalle, Yahudi mahallesi.

Gılgamış: Kendi adıyla anılan ünlü destanın kahramanı, Uruk kralı. Ünlü Gılgamış Destanı'nda yarı insan, yarı tanrı sayılmıştır. Kimi yorumculara göre de tanrılara kafa tutan insanın, insan gücünün simgesidir. Gördüğü işler tıpkı Yunan mitolojisindeki Herakles'in işleri gibi on iki tanedir. Bu çok eski mitosun Herakles mitosunu geniş ölçüde etkilediği sanılmaktadır. Destanın en önemli ölümünün, destanın kahramanı Gılgamış'ın ölümsüzlüğü arama öyküsüdür. Uzun öykünün sonunda Utnapiştim'den ölümsüzlük otunun yerini öğrenen Gılgamış, daldığı denizlerin dibinden çıkardığı otu yiyemeden, bir subaşında bir yılan tarafından kaçırılıp götürülmesidir. Bu öykünün kıssadan hissesi; ölümsüzlük denilen bir şeyin olmadığı, herkesin ölümlü olduğu, ölümsüzlüğün kişinin yaşadığı süreç içerisinde yapmış olduğu yararlı işler ve kalıcı eserler bırakması olduğunu göstermesidir.

Gordion Düğümü: Mitolojik bir öykü olarak yer alır. Öyküye göre; Kral Gordias Phrygia'da, bugünkü Eskişehir bölgesinde Kral'dı. Gordion şehrinin o kurmuştu. Arabasının çö-

zülmez düğümünü, Büyük İskender kılıcıyla kesmişti. Bu olaydan hareketle karmaşık ve çözülmez gibi görünen olayları anlatmak için ‘Gordion düğümü’, bu sorunları bir çırpıda çözmeye de, ‘İskender kılıcı’ benzetmesi yapılır. Toplumsal olaylarda sıkça kullanılan bir benzetmedir.

Gordon Childe: 14 Nisan 1892-19 Ekim 1959 arasında yaşayan Avustralyalı arkeolog. Sydney ve Oxford üniversitelerinde öğrenim görmüş, öğrenimini tamamladıktan sonra, 1919–1921 yılları arasında Kuzey İrlanda Başbakanı’nın özel sekreterliği görevinde bulunmuştur. 1921’de bu görevinden ayrılarak Avustralya’ya dönen Childe çalışmalarına burada devam etmiştir. 1925 yılında yeniden İngiltere’ye dönen Childe Londra Kraliyet Antropoloji Enstitüsü Kütüphanesi’nde çalışmaya başlar. Burada özellikle yazılı tarih öncesi tarihe ilişkin yeni bir bakış açısı geliştirmeye çalışır. Kütüphane görevini yürüttüğü süreçte bu konuda derinleşir. 2 yıl sonra, 1927 yılında Edinburgh Üniversitesi’nde (İskoçya) tarih öncesi profesörlüğüne atanır. Bu görevi sırasında onlarca kazı çalışmalarına katılır. İskoçya ve Kuzey İrlanda dışında Yunanistan, Balkanlar, Irak, Hindistan ve ABD’de birçok kazı çalışmalarına katılır.

Gordon Childe, Arkeolojiye Marksist bakış açısını getirmiştir. Arkeolojik bulguları tarihsel bütünlük ve gelişim içinde kavrayıp yorumlamaya çalışmış, bu anlayışla yazdığı yapıtları, arkeolojik ve tarihsel bulguların sosyalizm açısından değerlendirilmesinde ufuk açan yapıtlar olarak klasikler arasına girmiştir. Mezopotamya ve Irak’taki kazılarda ulaştığı sonuçları derlediği Tarihte Neler Oldu adlı yapıtında uygarlıksal gelişmenin temelini teşkil eden ve köy devrimi olarak da ifadelendirilen neolitik dönem üzerinde önemli değerlendirmelerde bulunmuştur.

Göbekli Tepe: Neolitik dönemden günümüze kadar varlığını sürdürerek gelebilen, arkeolojik araştırmalar sonucu tarihi aydınlatmaya devam eden, geçmiş MÖ. 11.000 yıllarına dayanan, Urfa yakınlarında insan eliyle yapılmış en eski yerleşim yerlerinden biridir. Dicle ile Fırat nehirleri arasında yer alan Mezopotamya’nın birçok yöresinde evcil ana kültürünün bu ilk yerleşim yerlerine rastlamak mümkündür. Diyarbakır Ergani’deki Çayönü (Çemé Koté Ber), Batman’daki Çeme Xalan ve Urfa’da Göbekli Tepe, evcil ana kültü etrafında gelişen bu ilk yerleşim yerlerine verilecek örneklerden bazılarıdır.

Görecelilik: Kişiden kişiye değişmeyen nesnel bir hakikat, herkes için geçerli olan mutlak doğrular bulunmadığını, hakikatin ya da doğruların bireylere, çağlara ve toplumlara göreli olduğunu savunan anlayış; kişiden kişiye, çağdan çağa, toplumdan topluma değişmeyen birtakım doğrular, evrensel hakikatler bulunduğunu reddeden tavır. Mutlak veya değişmez evrensel standart ya da ölçütlerin bulunmadığını öne süren yaklaşım; bir teorinin, kendisinin dışında ve kendisinden bağımsız olan doğruluk ölçütleri sağlayamaması durumu.

Görüngü: Bilgi ve bilincin oluşumunda duyularla algılanabilen her şey, fenomen.

Gözenek: Nesnelere üzerinde bulunan ve nesnenin içine doğru açılan küçük delikler. Güneş sisteminde tatalım her türlü bitki çeşidine kadar, hayvanlardan tatalım cansız varlıklara kadar, yüzey tabakalarından içeriye doğru açılarak dış teması sağlayan delikler anlamında kullanılmaktadır. Anatomide, insanlarda ve hayvanlarda ki deri tabakasının gözenekleri terleme yoluyla vücut içindeki bazı artıkların dışarıya atulmasını sağlamaktadır. Mikroskobik delikler olarak bilinen gözenekler nesnenin iç ve dış temasını sağlamaktadır. ‘Toplumsal gözenek’ deyimini de buradan kaynaklanmaktadır. Toplumsal gözenekler aynı zamanda toplumsal iç dinamiklerin gelişim gösterdiği yaşam ka-

nallarıdır. Bu kanallar toplumların sosyal, kültürel, ekonomik, siyasi, düşünsel vb. alanlarına kadar yaygınlık gösterirler.

Gramsci Antonio (1891–1937): Marksist felsefe geleneğinden gelen ünlü İtalyan düşünür. Croce, George Sorel ve Hegel'den etkilenen Gramsci, eserlerini de bu düşün adamlarının yaklaşımları temelinde vermiştir. Bütünüyle ekonomik faktörler üzerinde yoğunlaşmak yerine, tarihsel ve kültürel etmenlere büyük bir önem veren Gramsci, Sovyet Sosyalizmi'nin merkezci yaklaşımından ayrılmış, Marksizmi önce bir tarih felsefesi olarak yorumlamış, sonra da bir siyaset felsefesi olarak yeni baştan inşa etme çabası içinde girmiştir. Başka bir deyişle, klasik Marksist felsefeyi Croce'den öğrendiği Hegelcilik ve tarihselcilikle zenginleştiren Gramsci'ye göre felsefe, toplumsal bir etkinlik olup kültürel normlar ve değerler evreninden, sağduyu olarak herkes tarafından paylaşılan dünya görüşünden başka bir şey değildir. Bundan dolayı, ona göre, tüm felsefeler somut olup bir yer, bir zaman ve bir halka aittir. Gramsci, Marksizmin toplumun siyasi ve kültürel üstyapısını belirleyen temel ya da altyapı olarak ekonomi anlayışına karşı çıkmıştır.

Grek Uygarlığı: Tarihsel kökenleri M.Ö.2000'li yıllara, Girit uygarlığına kadar dayanır. Girit uygarlığının yıkıntıları üzerinde yeniden yapılanan Miken uygarlığının etki alanlarının Peleponez Yarımadası'na ulaşmasıyla birlikte tarihsel gelişimde önemli bir yer edinecek ve etki yaratacak olan Grek uygarlığının temelleri atılmış olur. Grek uygarlığının insanlığa kattığı önemli kazanımları olmuştur. Antik Çağ felsefesinin büyük isimleri Sokrates, Platon, Aristoteles başta olmak üzere, doğa felsefecileriyle birlikte insan zihniyet kalıplarının oluşmasında son derece önemli roller oynamışlardır. Yine kölecilik anlamda da olsa geliştirdikleri demokrasi de, insanlık tarihine kaydedilen önemli bir Grek uygarlık katkısıdır.

Gudea: Telloh'ta bulunan yazıtlar, Lağaşla birlikte Gudea akında da kimi bilgiler verir. Bu yazıtlar göre Sargon İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra kral olmuş, Lağaş'ı gönenç ve refaha kavuşturmuştur. O'nun zamanında sanatsal gelişme önemli hamleler yapmıştır. Yine yazıt Gudea'nın kendisi tanrı ilan eden ilk kral ve yönetici olduğunu göstermektedir.

Gutiler: İlk çağda Mezopotamya'da yaşamış dağ halkı, Kürtlerin atalarını oluşturan topluluklardan biri. Ağırıklı olarak Zağros Dağları'nın orta kesimlerindeki Hemedan dolaylarında yaşayan Gutiler, M.Ö. 3. ve 2. bin yıllarda önemli bir siyasal güç olmuşlardır. M.Ö. 2230 dolayından Güney Mezopotamya'daki Babil'e doğru ilerlerler. Naram-Sin'in ya da oğlu Şar-Kali Şarrin'in hükümdarlığı sırasında Akad İmparatorluğu'nu yıkarlar. Genel olarak kabul edildiği üzere, bölgenin büyük bölümünü denetim altına alırlar. Yaklaşık bir yüzyıl hüküm süren Gutilerin, bu dönem boyunca Babil'e tümüyle egemen olamadığı ve bazı bölgelerinde bağımsız hükümdarların (Ör: Lağaş'ta Gudea) ortaya çıktığı tarihi belgelerden anlaşılmaktadır. Guti egemenliğiyle ilgili pek az bilgi vardır. Bu dönemin genel bir siyasal kargaşa ve kültürel durgunluk dönemi olduğu söylenebilir. Kral Tirigan'ın M.Ö. 2130 dolaylarında Uruklu Utu-hegale yenilmesiyle Guti Hanedanlığı sona erer.

H-h

Haiz olmak: Sahip olmak, elinde bulundurmak; haiz olan; sahip olan, elinde bulunduran.

Hakikat: Nesnel gerçeğin düşüncedeki yansıması. Gerçek ile hakikat aynı şeyler değildir. Gerçek nesnel gerçekliği, hakikat ise bu nesnel gerçekliğin zihnimizdeki öznel yansımasını dile getirir. Örneğin elimizde tuttuğumuz bir kalem gerçek, onun zihnimizdeki yansıması hakikattir. Hakikat, gerçeğin kendisi değil, yansımasıdır ve düşünce ile nesnesi arasındaki uygunluğu dile getirir. Hakikat ile doğruluk da birbirine bağımlı fakat aynı şeyler değildir. Doğruluk mantık kurallarına, hakikat ise nesnel gerçekliği dile getirir. Hakikat, nesnel gerçekliğe uygunluğu gerektirdiği gibi, nesnel gerçekliğin belli ilişkilerine de uygunluğu, eş deyişle mantıksal uygunluğu dile getirir.

Hammurabi steli: Stel, üzerinde kitabe olan yazılı kaya diktidir. Hammurabi Steli, Hammurabi adına dikilen ve O'nun adına üzerinde kitabe bulunan dikilmiş kaya.

Hanedan: Monarşik devletlerde iktidarı ellerinde bulunduran kral ya da imparatorun geniş ailesi. Hükümdar veya devlet büyüğü gibi bir kişiye dayanan soy, büyük aile.

Hariciler: İslam tarihinin ilk mezhebi sayılan siyasi ve dinsel grup. Dördüncü halife Hz. Ali ile Muaviye arasındaki Sıffin savaşında (657) hakem kararına başvurulmasını küfür sayanların oluşturdukları mezhep. Böylece İslam toplumunun dışına çıkmış kabul edildiği için Harici olarak adlandırılmıştır.

Hegel, George Wilhelm Friedrich (1770–1831): Genelde idealist felsefenin, özelde ise Alman idealizminin son ve en büyük temsilcilerinden biridir. Bu anlamda Alman idealist felsefesinde Kant'tan sonra gelen son büyük filozoftur. Felsefe tarihinde Hegel'in büyük önemi ve yeri, diyalektik yöntemi ilk defa bir sistem dâhilinde kuran ve geliştiren kişi olmasıdır.

Tübingen'de ilahiyat öğrenimini bitirdikten sonra Bern ve Frankfurt'ta felsefe öğretmenliğini yapar ve 1805'te Jena üniversitesinde profesör olur. Daha sonra Berlin ve Heidelberg üniversitesinde profesörlük konumunu sürdürür. Bir felsefe profesörü olarak Hegel yaşamı boyunca mantık, felsefe tarihi, din, estetik, metafizik, epistemoloji ve siyasi bilim gibi konularla ilgilenmiştir. Başlıca eserleri Tin'in Fenomenolojisi (görüngübilimi), Mantık Bilimi ve Felsefe Ansiklopedisi'dir. Ayrıca ölümünden sonra verdiği ders notları ayıklanarak belirli isimler altında kitaplaştırılmıştır. Hegel, ömrünün son yıllarını Berlin'de geçirmiştir.

Hegemonik: Kökünü hegemonyadan alır. Hegemonya; sömürgecilik anlamında olup, bir devletin başka bir devlet üzerindeki siyasî üstünlüğü ve baskısı ifade eder. Hegemonik kavramı, sadece bir devletin sömürgecilik ilişkilerini anlatmaz, aynı zamanda sınıflar arasındaki egemenlikçi, sömürgeci yaklaşımları da ifade eder.

Hercümerç: Alt üst, karmakarışık, darmadağınık, allak bullak olma durumu.

Herodot: Tarih yazımının babası sayılan en eski Yunanlı tarihçi. İlk yazılı tarih belgelerinin temel özelliği, yönetici sınıfları, kralları, dinsel hiyerarşinin tepesinde yer alanların yaşamını ve yaptıklarını anlatır niteliktedir. Herodot Tarihi de ağırlıklı olarak bu niteliktedir. Bugün arkeolojiyle Herodot'un verdiği bilgilerin çok ötesinde bilgi ve bulgulara ulaşılmıştır. Ancak Herodot'un tarih araştırmacılığına ve arkeologlara ciddi bir zemin sunduğu da tartışmasızdır. Özellikle Ortadoğu ve Mısır uygarlığı konusunda önemli bilgiler vermiştir. Herodot klasik bir tarihçidir. Bilgiler insanların kökeni ve tanrılarla ilişkilerini anlatan mitolojiye, göklerin ve yeryüzünün oluşumuna dair kozmo-

gonik tasarımlara bağlanan bir içerik ve yöneticilere adanmış şiirsel kronikler biçiminde yazılmışlardır. Bu tür tarihçiliğin klasiği olarak kabul edilen Herodot Tarihinde mitolojiyle gerçek, şiirle kronik iç içedir.

Heyulâ: Düşünülmesi bile ürkütücü korkunç hayal.

Hicret: Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye göç etmesi. Genel olarak da bir yerden bir yere göç etmek anlamındadır.

Hikmet Kıvılcımlı (1902-1971): Makedon kökenli olan Kıvılcımlı, Balkan Savaşından sonra Türkiye'ye göç eder. Tıp öğrenciliği sırasında TKP ile tanışır ve sosyalizme ilgi duyar. 1 Ocak 1925'te İstanbul'da yapılan TKP'nin 2. Kongresi'ne delege olarak katılır, Merkez Komite üyeliğine ve yürütmeye Gençlik Kolu Başkanlığı'na seçilir. Bu tarihten ölümüne kadar sürekli devrimci mücadele içerisinde aktif bir biçimde yer almıştır. Çok sayıda ve çeşitli adlarla dergiler yayınlar. Mücadelesi boyunca da çok kez gözaltına alınır, tutuklanır, cezalara çarptırılır. 12 Mart 1971 sonrasında yurtdışına çıkar. Yurtdışında bulunduğu bir dönemde, 11 Ekim 1971'de Belgrat Askeri Tıp Akademisi Hastanesi'nde yaşamını yitirir.

Hilaf: Herhangi bir görüş, düşünce ve davranışa katılmama aksini belirtme, muhalefet yapmadır.

Hinterland: Almanca bir kelime olup bir ülkenin veya bölgenin iç kısmı veya bölgesi demektir.

Hipodrom: At yarışları yapılan geniş ve büyük alan.

Hititler: İç Anadolu'da yaşayan eski bir uygarlık. Nereden ve hangi geldikleri, yerleşik olup olmadıkları bilinmemektedir. M.Ö. 2. binyıl başlarında Anadolu'da etkinlik ve egemenlikleriyle görülmektedirler. Demiri ilk işleyen halklardan biri olduğu, hatta bazı arkeolog ve tarihçiler ilk işleyen olduğunu da iddia etmektedirler. Bu doğruya yakın bir değerlendirmedir. Hitit kralının firavuna demirden bir hançer hediye etmesi dikkate alındığında tarihçilerin belirttikleri daha doğru gibi gelmektedir. Bu araç sayesinde gerek Anadolu'da, gerek Mezopotamya'da ve gerekse de daha güneye inerek geniş toprakları denetim altına alır. Firavunla savaşları da bu egemen olma yaklaşımından kaynaklanır. Tarihteki ünlü ilk yazılı barış antlaşması olan Kadeş Barış Antlaşması bir taraf olan Hititler ile Mısırlılar arasında gerçekleşir.

Hititlilerin inançları, mitolojileri Mezopotamya kökenlidir. Kenani kimi figürler Hitit mitolojisinde bulunsa da, tanrıların büyük çoğunluğu Sümer kökenlidir. İlişkilerinde de Mezopotamya kökenli uygarlıklarla yakın ilişki içerisinde olmuşlardır. Mitanilerle ilişkileri buna örnek gösterilebilir. Her ne kadar Karadeniz ötesinden geldikleri iddia edilse de, kesin değildir ve mitolojilerine, inanç sistemlerine, dil gruplarına bakıldığında Hititlilerin Mezopotamya kökenli bir uygarlık olduğu daha gerçekçi gelmektedir. Aniden ve geride kalıntılar hariç hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolmaları da bu tezi güçlendirmektedir. Varlıkları boyunca tarihte derin izler bırakan Hitit krallığının M.Ö. 740-708 yılları arasında Asur İmparatorluğu tarafından yıkıldığı söylene de, kalıntılar hariç hiçbir iz bırakmadan ortadan kaybolmaları henüz açıklığa kavuşturulmuş değildir.

Hitler (1889–1945): Adolf Hitler, faşizmin simgeleştiği kişiliklerin başında gelir. Yukarı Avusturya'nın Braunau kasabasında doğan Hitler, Birinci Dünya Savaşına Bavyera ordusu safların-

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

da gönüllü olarak katılır. Savaştan yenilgiyle çıkan ve ağır bir savaş tazminatına mahkum edilen Almanya'nın yaşamış olduğu koşulları kendisi için gerekçe ve propaganda malzemesi yaparak etkinlik sağlar. Katılmış olduğu gizli Alman İşçi Partisi üyeliğinde kısa sürede etkinlik sağlar ve partinin başına geçer. Bu Hitler'in durdurulamaz yükselişinin başlangıcı olur. Partinin adını Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi olarak değiştirir. İktidarı ele geçirmek için hemen her yola başvurur, darbe yapma denemesinde bulunur. Bundan dolayı tutuklanır, yargılanır. Cezaevinde yazmış olduğu Kavgam adlı kitapta düşüncelerini ve ırkçı yaklaşımlarını sergiler. Cezaevinden çıktıktan sonra katılmış olduğu seçimlerde 1933 yılında iktidara gelir. Ve iktidara gelir gelmez de yoğun bir askerileşme çalışması başlatır.

Düşüncelerinin temeline Alman ırkının üstün ırk olduğu iddiasını, Yahudilerin bu kanı bozma- larına izin verilmemesi gerektiğini yerleştirir. Bu yaklaşım gereği Yahudilerin yok edilmesini ve el- lerindeki zenginliklerin alınması gerektiğini savunur. Yahudi toplumuna karşı genel bir saldırı ve kuşatma başlatır. Bununla da yetinmez ve diğer toprakların ele geçirilmesi amacıyla tüm dünyaya yayılacak ve İkinci Dünya Savaşı olarak anılacak olan savaşı, 1 Eylül 1938'de Polonya topraklarını işgal ederek başlatır. Fransa topraklarına girince ve İngiltere'yi tehdit etmeye başlayınca, bu güçler de savaşa dahil olurlar. Faşist cepheden de İtalya ve Japonya'nın savaşa dahil olması, dünyayı yeni- den kendi aralarında paylaşmak istemeleri neticesinde dünya iki kamp biçiminde savaşa girer. Neti- cede resmi rakamlara göre 30 milyon insan ölür, 50 milyon insan da yaralanır. Ülkeler büyük bir tahribatın yanı sıra, büyük bir yıkımı da yaşarlar. Atom bombası kullanılır, emperyalizmin yeni merkezi olarak ABD önemli bir güç olarak öne çıkar. Reel sosyalizm etki alanlarını daha da geniş- letir, halk demokrasileri kurulur, ulusal sorunlar önemli oranda gündemleşir vb. Hitler de Alman- ya'nın yenilmesinden sonra intihar eder.

Hobbes Thomas: 1588–1679 yıllarında yaşamış, başta felsefe, matematik, devlet ve siyaset felsefesi olmak üzere, insan doğası ve bilgilenim kaynakları gibi alanlarda çeşitli görüşler ileri sür- müş İngiliz filozof. İngiliz burjuva devrimi sırasında Paris'e giden Hobbes Leviathan'ı burada ka- leme almış, 1652'de İngiltere'ye geri dönmüştür. Leviathan'da dile getirdiği görüşler; Hıristiyan te- olojisinin kilisenin etkisinden çıkarılması gerektiğini savunan siyaset ve devlet felsefesidir. Leviathan "Hıristiyan tanrıtanımsızlığın manifestosu" olarak ilan edilmiş, bu yüzden de eserleri Ka- tolik Kilisesi ve Oxford Üniversitesi tarafından yasaklanmıştır. Hobbes, insanın bilgilenim süreçle- rinin duyumlar sonucunda oluştuğunu da belirtir. Onun için gerçek bilgi, gözlem bilimine dayanan bilgidir. Gözleme ve deneyime dayanmayan hiçbir bilgi yoktur. Bu konuda özellikle Descartes'in "doğuştan gelen düşüncecilik" öğretisine şiddetle karşı çıkar.

Homeros: M. Ö. 10. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. Yunan edebiyatının en eski ozanların- dandır. Eski Yunanistan'ın en büyük destanları olan İlyada ve Odiessiea'nın yaratıcısı olarak kabul edilir. Homeros gezginci bir ozandır. İlyada ve Odiessiea'yı bizzat kendisinin yazmadığı, anlatımla- rının yaşadığı dönemden çok sonraları kaleme alındığı söylenir. Homeros'un yaşadığı dönem Grek mitolojisi ve teolojisinin yaratıldığı dönemdir. İlyada ve Odiessiea Yunan kahramanlık çağını ve te- olojisini destansı bir dille anlatır.

Homo sapiens: Latince olup, düşünen insan demektir. Tür olarak insanın köken aldığı ilk in- sansıdır. Bugünkü insanın atası olarak kabul edilmektedir.

Hukuk: Arapça olup hak deyiminin çoğuludur. Bir toplumda kişiler ve gruplar arasındaki, kişiler ve gruplar ile devlet arasındaki ilişkileri düzenleyen ve devletin yaptırım gücüyle uyulması zorunlu kılınan davranış kurallarının oluşturduğu düzendir. Uzun vadeli kural ve kurumlara bağlanmış siyaset olup, uyulması güçle sağlanan kurallar demektir.

Hunlar: M.Ö. 3. yüzyılın sonunda, Orta Asya'nın büyük bir bölümüne 500 yıldan uzun bir süre egemen olacak büyük bir kabile birliği oluşturan ve M.S. 370'te Avrupa'yı istila ederek büyük bir İmparatorluk kuran göçebe halk.

Hurriler: Kürtlerin atası olan bir halk. Bölgenin yerleşik temel halklarından biri. Yerleşim alanlarının dağınık ve değişik olduğu kullanılan yer isimlerinden de anlaşılmaktadır. M.Ö. 3. bin yılda Dicle'nin doğusunda ve Zağros Dağları çevresinde yerleşik oldukları, daha sonra Batı'ya açıldıkları anlaşılmaktadır. M.Ö. 2. bin yılda ise, Ortadoğu tarihinde ve kültüründe önemli rol oynamıştır. Başta Hititler olmak üzere bölgenin önemli halkları ve krallarıyla yakın bağ, ilişki ve ittifak içerisinde oldukları da tarihi kanıtlardan anlaşılmaktadır. Hitit prenseslerinin büyük çoğunluğunun Hurri adlarını taşımış olmaları bu yakın ilişkiyi göstermektedir. Kimi tarihçiler bu ilişkinin çok daha yakın olduğunu, aniden ortadan kaybolan Hititlerin sırrının da bu ilişkiyle bağlantılı olduğunu belirtmektedirler. Hurrilerden geriye çok fazla kanıt kalmamıştır, ancak demir işleyiciliğinde ileri oldukları bilinmektedir.

Huşu: Alçak gönüllülük anlamına gelse de, daha çok dinsel bir içerikle kullanılmaktadır. Tanrı'ya boyun eğme, gönlü korku ve saygıyla dolma ikinci anlamıdır.

İ-1

İslah: Düzeltme, iyileştirme.

İane: Yardım.

İbrahim Hz: M.Ö. 1.700 yıllarında yaşadığı tahmin edilen, Müslümanların da peygamberliğini kabul ettiği, tek tanrılı dinlerin temelini atan büyük peygamber. Peygamberler şehri olarak bilinen Urfâ'da doğmuş, inancını burada netleştirmiş, putları burada kırmış, Nemrutla burada çatışmış, efsaneye göre burada ateşe atılmış ancak ateş O'nu yakamamış, sonrasında ise, kendisine inanan küçük bir grupla Harran'dan hicret ederek Filistin'e yerleşmiş, burada Tevhid dinini kurmuş olan peygamber.

İçgüdü: Bir canlı türünün bütün bireylerinde akıl ve düşünceden bağımsız olarak, doğuştan gelen bilinçsiz, her türlü hareket ve davranış. İçgüdü tüm canlılarda vardır. Kendini korumayı ifade eden savunma; süreklileştirerek var etmeyi ifade eden üreme ve yaşam için gerekli besin ihtiyaçlarını karşılamayı ifade eden beslenme olmak üzere üç temel güdü vardır. İnsan bir tür olarak diğer canlılardan farklı olarak güdülerini kontrol edebilir, ancak diğer canlılar temelde güdüler çerçevesinde yaşamlarını sürdürürler.

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

İdea: Uzay ve zamanın ötesinde, öznenin dışında, kendiliğinden var olan, duyularla değil, yalnızca ruhen algılanabilen asıl gerçeklik, düşünce, fikir.

İdeoloji: Yunanca *Idea* kökünden gelmektedir. İdea ve logos sözcüklerinin birleştirilmesinden meydana gelen “*düşünceyi inceleyen bilim*” anlamında kullanılmaktadır. Fransızca, Almanca, İngilizce birbirine benzer ifadelerle ideology, İtalyanca *ideologia* sözcükleriyle ifade edilmektedir. İdeoloji kavramını ilk defa kullanan Fransız sosyolog Destutt De Tracy’dir.

Aydınlanma düşünürlerinin geleneği, “ideoloji” kavramını ilk kullanan yazar Antoine-Louis Claude Destutt de Tracy için elverişli bir arka plan olur. Yeni bir bilimin sistematize edilmesiyle ilgilenen Tracy, buna; “düşünceler bilimi” anlamına gelmek üzere “ideoloji” der. O’na göre bu bilimin nesnesi, düşüncelerin kökeniydi ve bilimsel ilerleme ancak yanlış düşüncelerden kurtularak mümkün olabilirdi. Bir bilim olarak ideoloji, dinlerin ve metafizik önyargıların üstesinden gelmek üzere halk eğitime yeni bir temel teşkil edebilirdi.

İhtilaf: Herhangi bir olay ve olguda taraflar arasında oluşan uyumsuzluk, anlaşmazlık.

İhtiva: İçine alma, içinde bulundurma, içirme.

İmparatorluk: Birçok ülkeyi ve bölgeyi içine alan büyük devlet.

İndirgemek: Daha kolay ve yalın duruma getirmek. Genel olarak yapılan bir tahlili, analizi tekil düzeye indirgeyerek ele almak, özelleştirmek.

İonya: İonlar Anadolu’nun batı kıyılarında yaşamış eski Yunan halklarından biri. İonya bu halkın yaşadığı bölgenin antik çağdaki adıdır. Gediz, Küçük ve Büyük Menderes vadileri üzerine kurulmuş bir uygarlıktır. M.Ö. 1200’den önce Hitit imparatorluğu’nun komşusu olan İonya, Eski Yunanistan’da Asia (Asya) adıyla biliniyordu. Dor istilaları sonucunda Akha krallığının parçalanıp İon halkının Yunanistan’dan Batı Anadolu kıyılarına göç etmesi sonucu bölge İonya olarak anılmaya başlanmıştır. Şimdiki Foça (İldırı), Çeşme, Urla, Sığacık, Değirmendere, Efes, Milet vb. şehirler o dönemde kurulmuşlardır. M.Ö.700’den sonra İonyalı denizciler Karadeniz, Fransa ve İspanya’nın Akdeniz kıyılarında etkin bir güç durumuna gelmiş, çok sayıda koloni kurarlar. Anadolu’ya doğru genişleme istemleri Lidyalıların baskısıyla karşılaşan İonyalılar, uzun süren Lidyalıların egemenliği ardından Perslerin egemenliğine, daha sonra da Roma İmparatorluğu’nun yönetimi altına girerler.

İroni: Dolaylı ve alaylı anlatım, mizah. Alaya alarak eleştiri yapmaktır. Platon’un diyaloglarında Sokrates’in yarattığı ironinin kökeni de budur. Cahil ve alçakgönüllü biri gibi davranan Sokrates, herkese her konuda aptalca ve yanıtı bilinen sorular sorar. Amaç onların kendisinden daha cahil olduklarını göstermektir. Ironinin edebiyat dışı kullanımı istihza ya da ince alay diye adlandırılır.

İrticalen: Hiçbir yazılı metne başvurmadan, içinden geldiği gibi konuşma, doğaçlama.

İstisnai: Benzerlerine uymayan, kural dışı olan, nadiren olan ya da bulunan, ayrıklı.

İtibar: Saygı görme, değerli, güvenilir olma durumu, saygınlık prestij.

İvedi: Çabuk davranma zorunluluğu, acele. Herhangi bir işte hızlı, çabuk davranma, acele etme.

İzan: Anlayış, anlama yeteneği.

İzdüşüm: Projeksiyon olarak da bilinir. Haritacılıkta eğri bir yüzeyin özelliklerinin belli bir sisteme dayalı olarak düz bir yüzeyin üzerine aktarılması. İzdüşüm geometride daha genel bir bi-

çimde bir şeklin noktaları ile bir yüzeyin noktaları arasında kurulan eşleme olarak tanımlanır. Günlük konuşma dilinde bir kültürün uygarlık veya düşüncenin başka kültür, uygarlık ve düşünce sistemlerine etkisi, onlarda bıraktığı izdir.

J-j

Jerontokrazi: Yaşlılar yönetimi anlamındadır. Isparta siyasi rejiminde rastladığımız Jerontokrazi, hiyerarşik ve ataerkil toplum düzenine geçişle birlikte yaşlıların giderek toplum üzerinde kurduğu bir etkinlik biçimidir. Özellikle yaşlıların kendi tecrübelerine dayanarak genç kuşakları kendisine bağımlı hale getirmesini dile getirir. Yaşlılık, hayat deneyimi ile bir güçlülük, yaşlanma ile bir zayıflık nedenidir. jerontokraziyi doğurun da budur.

Jinekoloji: Kadın bilimi.

K-k

I.Kostantin: Asıl adı Gaius Flavius Valerius Aurelius Constantinus olan I. Kostantin, Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesinden sonra oluşan ve daha sonra Bizans ismini alacak olan Doğu Roma imparatorluğu'nun ilk kralıdır. MS.272 yılında doğmuş, 337 yılında da ölmüştür.

Kadeş Antlaşması: Mısırlılarla Hititliler arasında MÖ. 1243 yılında yapılan tarihin ilk yazılı antlaşmasıdır.

Kadirşinas: Değerbilir, iyilikbilir, yardımsever.

Kadük: Düşmüş, değerini yitirmiş, eskimiş, uygulamaya ve resmîyetten kalkmış olan demektir.

Kant Immanuel (1724–1804): 1724 yılında Doğu Prusya'nın Königsberg kasabasında doğan Kant, 80 yaşına kadar bu kasabada yaşamış ve 1804 yılında yine bu kasabada ölmüştür. Kant'ın doğduğu bu kentin dışına hiç çıkmadığı söylenir. Gündelik yaşamında oldukça dakik ve titiz olan Kant yaşadığı kasabada birçok fıkraya da konu olmuştur. Doğduğu şehrin üniversitesinde yaklaşık 30 yıl profesörlük yapmıştır. Modern çağda üniversitede felsefe hocalığı yapan neredeyse tek filozoftur. Tek istisna Hegel'dir.

Yazılarının önemli bölümünü ömrünün son yıllarında yazmıştır. Başyapıtı olarak kabul edilen Saf Aklın Eleştirisi adlı eseri başlangıçta yeterince anlaşılmadığından, iki yıl sonra bu kitabını daha anlaşılır kılmak için değişik çözümler yapmış ve bunları da Pratik Aklın Eleştirisi adlı kitapta toplamıştır. 1790 yılında 3. kitabı olan Yargı Gücünün Eleştirisi'ni yayınlamıştır. Bunların dışında broşür niteliğinde kimi çalışmalar da yayınlamıştır.

Kaos: Yunanca boşluk anlamında olup, mitolojide evrenin oluşumunun dayandırıldığı temel kavram olmuştur. Boşluk varlığın karşıtı ve temeli olarak anlam bulmuştur. Sonrasında kaos çatlak,

yarık ve uçurum anlamlarında da kullanılmıştır. Ancak zamanla karışıklık, karmaşa gibi anlamlar da yüklenilerek daha farklı ve geniş bir anlam zenginliğine kavuşturulmuştur. Fransız dilinde de kaos, evrenin düzene girmeden önceki biçimden yoksun, uyumsuz ve karışık durumu.

Kapitalist Ekonomi: Sermayeye dayanan ekonomik düzen. Kapitalizm farklı ekonomik modelleri savunsa da, liberalizmi temel ekonomik model olarak benimsemiştir. Şüphesiz liberalizm ekonomik bir model olmanın ötesinde, kapitalizmin ideolojik yaklaşımlarını da oluşturur. Temel yaklaşımı, “Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler”de ifadesini bulan liberalizmin mantığı gereği devletin ekonomiye müdahale etmemesi gerekir. Ekonomi temelde piyasa ile özdeşleşmiştir, piyasanın kendisidir. Metalenin fiyatları kadar ücretler de piyasanın enstrümanları olan arz-talep tarafından belirlenir. Müdahalenin olmadığı ekonomilerde arz-talep ekonomideki temel değerleri oluşturur, dengeyi sağlar.

Kartaca: Bir ticaret uygarlığı olarak doğup gelişen Fenike uygarlığının Akdeniz ticaretini elinde tutmak amacıyla M.Ö. 800’lü yıllarda, bugünkü Tunus civarında kurdukları uç bir koloni, devlet. Kartaca Fenikece olup, ‘yeni kent’ anlamına gelir.

Krezus (Karun): Dini kitaplarda veya efsanelerde geçen çok zengin kişidir. Lidya’nın son kralı Krezus (Karun) zenginliğiyle ün yapmıştır. MÖ.531 yılında doğan Krezus, 35 yaşında Lidya Kralı olur. İlk işi Marmara gölünün (Giges) yanında babası için yaptırdığı anıt mezarda tüm Lidya halkını çalıştırmasıdır. İkinci işi ise, Başkent Sardies’in ortasından geçen Sartçay’ın yanındaki Musa Dağı’ndan getirdiği altın tozları yaptırdığı rafineride ayıklamak ve külçe altın haline getirmek olur. Kendi adına altın para basan ilk kral olarak tarihe geçer.

Kast: Ayrıcalıklar bakımından yukarıdan aşağıya doğru kesin ölçülerle sınırlanmış bulunan toplumsal sınıf. En katı haliyle Hindistan’da uygulanmıştır. Bir kasttan bir başka kasta geçiş olmadığı gibi, kastlar arasında evliliklerde yasaktır.

Kategori: Aralarında herhangi bir şekilde benzerlik bulunan nesnelere, olguların bu benzerliklerinden dolayı sınıflandırılması, ayrıştırılması ve gruplandırılması ifade eder. Maddelerin içerikleri ve benzerlikleri bakımından ayrıştırılmadan tutalım, insanlar arası dil, kültür, ruhsal şekillenme, inanç, ekonomik, sosyal ve sınıfsal benzerliklerine göre tanımlanması bir kategorik ayrıştırma- dır. Yine toplumsal sorunlar açısından sorunların birbirlerine yakınlığı, ilgi ve ilişkileri bakımından gruplar şeklinde birbirinden ayrıştırılması kategorik ayrıştırılma olarak adlandırılmaktadır. Kısacası içerikleri ve ilgileri, nitelikleri, şekilleri, benzerlikleri vb. öz ve biçim açısından bir araya getirilen her bir sınıflandırılmanın tümüne kategori denilmektedir.

Katmer: Herhangi bir şeyi oluşturan katlardan her birine denir.

Katolik: Hıristiyanlık dininin ana yapısını oluşturan, Papalık tarafından Vatikan’dan yönetilen, Batı Avrupa ve Latin Amerika da yaygın ve etkili bir örgütlenmeye sahip olan mezhep. Hz. İsa’nın Tanrı olup olmadığı tartışmasından hareketle ilk olarak kopan Ortodoks mezhebinden sonra uzun yıllar Hıristiyanlığın merkezi ve ana yapısını teşkil etmiştir. Dinde yaşanan reformlar sonrasında kimi mezhepler bu ana yapıdan kopsalar da, Katoliklik yine de en etkili Hıristiyan mezhebi olarak varlığını korumuş, sürdürmüştür. Günümüzde de en etkili ve geniş kesimlere hitap eden Hıristiyanlık mezhebi, Katolik Kilisesi’dir.

Katre: En az şey, damla düzeyindeki şey demektir. Ayrıca damlayan şeye de denir.

Kavim: Dil ve kültür nitelikleri bir olup, aynı etnik yapıdan gelen topluluğa denir. Kavim, or-taçığ'ın toplumsal bir kategorisi olarak etnisite, aşiret üstü toplumsal bir form olarak vücut bulmak-tadır. Etnisite, daha çok neolitik ve ilkçağ köleliğinin hakim toplumsal formudur. Kavim ve etnisiteye dayalı ayrımlar olmakla birlikte, net sınırlarla ayrışma yoktur. Hangi kavmin ve etnik grubun sınırları neresidir diye sorulduğunda, verilecek cevaplar kesin değildir. Genel anlamda ka-vim ve aşiret topluluklarının oturma alanları belirtilir. Kırsal alanda daha geniş ve ortak dil ve kültü-re dayalı aşiretlerin birliği giderek kavim bilincini geliştirir. Bir aşiretin çapını aşan bu olgular mil-liyet, kavim bağları olarak anlam kazanır. Kavimlerde toprağa yerleşiklik ve kültürel ayrışma daha da belirgindir. Kavim, toprağa bağlılık ve ticaretin öneminin artmasıyla siyasal birliğin daha yoğun yaşanmasıyla, aşiret bağlarının zayıflaması ve ikinci plana düşmesiyle açığa çıkan bir toplumsal formdur.

Kavmi necip: Arapça bir kelime olup, saf, temiz, kutsal ve ulu kavim demektir. Araplar Müs-lümanlıktan dolayı kendilerini diğer kavimlerden, halklardan üstün görürler. Bu üstünlüklerini de kutsal ve seçkin kavim olduklarına bağlarlar. Bu özünde Arapları anlatmak için kullanılan Kavmi necip, Yahudilikteki 'seçilmiş halk' metaforunun farklı bir biçimidir.

Kenan ülkesi: Yahudilerin yurt edindiği topraklara denilmektedir. İbrahim Peygamber'in ana-yurdu olduğu iddia edilen Urfa (Haran)'dan hicret ettiği, uzun bir arayış sonrasında Mekke'de ko-nakladığı, bir süre burada yaşadıkdan sonra Yahudilerin yurt edinecekleri topraklara (günümüz İsrail toprakları başta olmak üzere) yerleşmiştir. Musa öncülüğünde Mısır'dan çıkışla birlikte ata toprak-ları olarak kabul edilen İbrahim Peygamber'in yaşamış olduğu bu topraklara gelinip yerleşilmiştir. Akdeniz kıyısındaki bu topraklar Kenan ülkesi olarak isimlendirilmiştir.

Kilise: Hıristiyanlık dinine mensup insanların ibadet mekânlarıdır. Hıristiyanlığa inananlar uzun yıllar Roma İmparatorluğu'nun kovuşturmalarına uğradıklarından gizli ibadet merkezleri kurmuşlardır. Hıristiyanlığın resmi devlet dini, haline gelmesiyle birlikte yerüstüne çıkmış, etkili olmuşlardır. Kiliseler başlangıçta ibadet/tapınma merkezleri doğmuş, sonrasında bu rolü çok daha genişlemiş ve değişmiş, düşünce üretme merkezleri olarak da rol oynamış, çağının zihniyet doğuşu-nu gerçekleştirmiştir. Kilise başlangıçta tek merkezli gelişmiş, sonrasında ise, Hıristiyanlıktaki mezhepsel bölünmeler sonucu kiliseler de kendi aralarındaki çelişkilerden dolayı bölünmüşlerdir. Önemli ve etkili kiliseler; Katolik, Ortodoks ve Protestan mezheplerinin kiliseleridir. İnançlarındaki farklılıklar uygulamadaki farklılıkları da birlikte getirmiştir.

Kısırdöngü: Bir durumun hiçbir değişiklik göstermeden defalarca kendisini tekrarlaması du-rumudur. Üretimsiz, verimsiz ve yenilik arz etmeyen hallerde kullanılır.

Kisve: Kılık-kiyafet, hacıların Kabe'de giydikleri üstlük, ihram. Ayrıca maske anlamında da kullanılmaktadır.

Klan: Evrimleşme sürecindeki insanın ilk toplumsal ve örgütsel formudur. İnsanın uzun ev-rimleşme tarihinin en uzun evresi olarak tanımlanabilecek klan örgütlenmesi, yüz binlerce yılla ifa-de edilebilecek bir dönemi kapsamıştır. Buna insanlık tarihinin en uzun dönemi de diyebiliriz.

Klan kan bağına dayalı bir örgütlenme olup, sınırlı sayıda insandan oluşmaktadır. 20–30 kişilik yapısıyla geniş aileyi andırmaktadır. Klan yekpare bir örgüt konumunda olup, bir bütün oluşturur.

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

Ondan bir kişiyi koparmak mümkün değildir. Klandan bir kişiyi koparmak, tümünü yok etmekle mümkün olabilir ki, bu durumda da koparılanın yaşatılması mümkün değildir. Zaten bir klan da başka bir klandan birini içine almaz, aldığı da, onun diğer üyelerden hiçbir farkı kalmaz, o tamamen klanın üyesi haline gelir. "Hepimiz birimiz, birimiz hepimiz için" söylemi en fazla da klan yaşamında somutluk kazanır.

Klasik uygarlık: Uygarlık, genel olarak şehirleşme ve yazının icadıyla birlikte başlatılır. Tarihçiler bu dönemden sonrasını uygarlık olarak üçe ayırır. Bunlar; kölecilik, feodal, kapitalist uygarlıklardır. Ancak kölecilik öncesi dönem için de bir uygarlık tanımlanması yapılmaktadır. Bu yazılı tarih öncesi uygarlıktır.

İlk dönem uygarlığı kendi içinde arkaik ve klasik olmak üzere ikiye ayrılır. Arkaik dönemde uygarlık daha çok Mezopotamya, Mısır, Çin, Hindistan ve Anadolu'yla sınırlıdır. Mezopotamya uygarlığını Anadolu ve Mısır üzerinden Fenikelilerin desteğiyle Yunanistan'a, oradan da Roma'ya ulaştır. Bu dönemde oluşan uygarlığa klasik uygarlık denir. Klasik uygarlık, kendileri dışındaki halkları barbar olarak niteleyen Yunan (Grek) ve Roma'nın Mezopotamya ve Mısır kültürünü kendi koşullarına uyarlayarak sentezlemeleridir. Bugünde klasik uygarlık dendiğinde Yunan ve Roma uygarlığı akla gelmektedir.

Koloni: Sömürgeci bir devletin sömürgeleştirdiği topraklarda, taşınan sömürge devletin uyrukları tarafından kurulan yerleşim yerleri. Bu yerleşim yerleri sömürge ülkenin modelini örnek alır. Koloni aynı zamanda sömürge anlamına da gelmektedir. İngiliz, Fransız, Hollanda kolonileri meşhurdur.

Kompo: Bir kimseye, bir kuruluşa karşı toplu olarak alınan gizli karar, gizli düzen, gizlice yürütülen plan.

Komünist Liga: Enternasyondal önce kurulan ve tüm ülkelerdeki komünist partilerinin katılımıyla oluşturulan komünist partilerinin birliğidir. İşçi sınıfı ve hareketleri arasındaki uluslararası birlik olan Enternasyonal'in kuruluşuyla birlikte, bu isim kullanımdan kalkmıştır. Komünist Liga (Komünist Lig de denir) ilk uluslararası örgüt olmak itibarıyla tarihi bir rolü ve önemi vardır.

Kozmik: Evrenle ilgili, "akıl almayaacağı, mantığın kontrol edemeyeceği kadar büyük" olan, uzay.

Kozmoloji: Sözlük tanımı evren bilim demektir. Evreni, evrenin başlangıcını, yapısını ve evrimini (değişim-dönüşümünü) matematiksel ve fiziksel olarak inceler. Evrenin içinde yer alan gök cisimlerini (galaksiler, yıldızlar, kara delikler, gezegenler, uydular, vb.) ve bunların hareketlerini, oluşumlarını, evrimlerini, ölümlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini deneysel ve kuramsal olarak inceleyen bilim dalı.

Kriter: Din, düşünce, toplumsal yaşam gibi konularda hareket tarzını ve duruşunu belirleyen kurallar bütünü, ya da davranış kalıplarıdır. Ölçüt-kıtas gibi deyimlerle eş anlamlı olan kriter terimi, Latin dil kökenli olup, kritik-kritisizm (hassaslık, eleştirme-eleştirecilik) teriminden türetilmiştir. Kriter, bu anlamda belirli bir toplumsal yapının uymak durumunda kaldığı ölçütleri dile getirir.

Kuantum Fiziği:1900'lerden başlayarak M. Planck, A. Einstein ve Niels Bohr başta olmak üzere birçok bilim insanının katkılarıyla oluşturulan fizik biliminin bir dalı. Kuantum, atom altı fizik veya parçacık fiziği olarak tanımlanabilir. Ancak, teorik- felsefi bilimsel v.b açılardan yol açtığı

sonuçlar düşünüldüğünde, fizik boyutuyla sınırlı kalarak yapılacak bu tarz bir tanımın yetersiz kalacağı, kuantumcu gelişmeyi bir bütün olarak açıklayacak nitelikte bir tanımlama olmadığı anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle, Kuantumu, fiziğin bir dalı, kuanta sınırlarında işlevsellik kazanmış mekanik bir gelişme biçiminde ele almak dar ve yetersiz bir yaklaşım olur. Kuantumu daha çok yeni bir bilim, felsefi düşünce ve anlam tarzı olarak düşünmek daha doğru bir yaklaşımdır. Atom altı düzeyde yapılan keşifler, fizik boyutuyla ulaştığı sonuç ve mekanik açıdan işlevsel oluşu bir yana, zihniyet dünyamıza kazandırdığı yeniliklerden dolayı kuantumcu gelişmeyi böyle ele almak gerekir. Kuantum kuramcılarının kendileri de, kuantumun normal bir fizik veya mekanik bir gelişmeden çok, bir düşünce süreci, düşünce havuzu biçiminde ele alınması gerektiğine vurgu yapıyorlar.

Kureys: Hz. Muhammed'in mensubu olduğu, İslamiyet'ten önce Mekke'deki en zengin ve büyük kabilelerden biridir. Hz. Muhammed bu kabilenin Haşimi kolundandır.

Kurgu: Sinemada ağırlıklı olarak kullanılmasına rağmen, daha geniş bir kullanım alanı da vardır. Daha genel olarak da, bir işi başlangıcından sonuna kadar düşüncede tasarımılamak. Sinemada bir filmin konu dahil çekim yapılacak süre, yer ve bölümlerin bir anlam ve uyum bütünlüğü sağlayarak bütünleştirme, montaj. Felsefede ide, uygulama alanına geçmeyi bilmek ve açıklama amacını güden düşünce, spekülasyon.

Külliyat: Eser koleksiyonuna karşılık geldiği gibi, bir yazara ait olan yazıların tümünü (eserlerin toplamı) içermektedir. Edebiyat'ta, bir yazarın yayınlanmış tüm yapıtları o yazarın külliyatıdır. Bütün eserlerinin toplamına karşılık gelen külliyat, aynı zamanda bir konu hakkında çok detaylı yazılı eserin bir koleksiyon dizini şeklinde bir arada bulunmasıdır. Dinsel öğretinin her konusu hakkında birçok bilgi ve belgenin, kutsal kitaplar ve yardımcı kaynakları da dâhil hepsinin toplamı bir külliyat oluşturulmaktadır.

Kültür endüstrisi: Kavram felsefi olarak Frankfurt Okulu tarafından tartışılmıştır. Marksist öğreti, altyapı-üstyapı karşılaştırmasında, altyapıyı esas alır ve kültür dahil insanın düşünsel faaliyetlerini üstyapı kapsamında ve ikinci planda ele alır. Frankfurt Okulu ise bu yaklaşımın yerine, altyapı ile üstyapının kaynaşmasını savunur. Altyapının her şeyi belirleyen konumda olarak ele alınması, üstyapıya ikinci planda yer verilmesinin kendisi eksikli ve yanıltır. Kültür dahil üstyapının birinci planda ele alınması ve sistemin buna göre yeniden analiz edilmesi gerektiği açıktır.

Bu tartışma, kültürün kendisinin bir endüstri ve ürünlerinin de meta haline geldiği iddiasından hareketle gelişmiştir. Bu kavramlaştırma kapitalizmin kendini altyapıda ve üstyapıda nasıl yeniden ürettiğini ve meşrulaştırdığını açıklar. Kapitalizm endüstriye dayanan bir sistemdir. Kültür ise, tarihsel olarak şekillenen toplum ilişkilerini ifade eder. Her şeyin ticari meta haline getirildiği kapitalist sistem altında kültür de bir meta haline gelmekten kendisini kurtaramamıştır. Kapitalizmin hizmet sektörünü oluşturan temel alanların başında da, kültürel metalar gelmektedir. Kültür endüstrisi ile anlatılan, tarihsel olarak yaratılan bu toplumsal değerlerin bir meta derekesine düşürülerek ticaret konusu haline getirilmesidir.

Kültür endüstrisi, sadece kültürel etkinliklerin, yaratımların birer meta haline getirilmesi ve ticaret konusu yapılmasıyla sınırlandırılmaz. Kültürün bir endüstri haline getirilmesi sistemin kendisi-

ni buna dayandırarak sürdürmesinin dayanakları olmaktadır. Şüphesiz bu çarpıtılmış, yozlaştırılmış kültür aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Kapitalist-emperyalist sistemin günümüzde en fazla baş vurduğu, kendi sınıfsal yaklaşımlarını ve yaşam tarzını bir kültür haline getirerek yayma, insanlığı bu temelde kendisine bağımlı kılma yaklaşımıdır. Kültürel metaların üretimi ve dağıtımı için kullanılan emek ve değerler dikkate alındığında, emperyalizmin kültür hegemonyacılığına yüklediği anlam da ortaya çıkar. Emperyalistler kültürel hakimiyeti, hakimiyetlerin en sağlamı olarak değerlendirilmekte ve buna uygun davranmaktadırlar.

Kümülatif: Fransızca bir kelime olup katlanmış, birikmiş, yoğun, kümeli vb. demektir.

L-1

Laik Devlet: Lâiklik, din-devlet işlerini birbirinden ayırmadır. Yönetim işlerini devlet ve bürokrasisi yönetirken, din işleri dinle ilgili kurumlara bırakılmaktadır. Din–devlet işlerini birbirinden ayırmayı temel prensip olarak benimseyen devlet, laik devlet statüsündeki devlettir.

Lâiklik prensip olarak devletin hiçbir dinin etkisi altına girmemeyi ve hiçbir dini etkilememeyi savunur. Buna göre devlet, hangi dinden olursa olsun, kendi ülkesinde yaşayan insanları birer vatandaş olarak görür. Aralarında din ayrımı yapmaz, dinî farklılıklarından dolayı farklı muamelede bulunmaz.

Laiklik (secularizm): Dinle devlet işleri ayrı tutma; devleti kökten dinci sultanının aracı değil, vatandaşa her alanda (hukuk, eğitim, sağlık, ekonomi vb.) fırsat eşitliğinin yanı sıra özgür düşünme ve seçeneklerini belirleme olanağı sağlayan kamu hizmetinde bir kurum kimliğiyle algılama öğretisi.

Lanse: Tanıtmak, deşifre etmek, benimsetmek amacıyla bir şeyi öne sürmek, öne çıkarmak.

Leveller: 1640 İngiliz Devrimi'nin en radikal ve demokrat eğilimli partisi. Bu devrimde soylu kraldan yana tavır alırlarken, çıkarları kralın çıkarlarıyla çelişen zenginler ise, karşı cephede yer alırlar. Böylece devrim daha başlangıcında ikiye bölünür. Kraldan ve soylulardan zarar gören herkes bu devrime katılır ve kendi örgütlülüklerini yaratırlar. Kral ve yanlıları bir taraf, zenginler bir taraf olup partileşirlerken, Leveller de Fransız Devrimi'ndeki Montainler (Dağcılar) gibi, bu devrimin en radikal ve demokrat eğilimli grubun temsilcisi olur.

Levi-Mahfuz: Kutsal Kitap'taki "korunmaya alınan levhalara yazılmış değişmez yasalardır." Ya da kısacası "korunan levhalar" anlamına gelmektedir.

Leviathan: 'Denizden gelen canavar' olarak Tevrat'ta anlatılır. Ancak Leviathan'ı yeniden ve meşhur eden ünlü İngiliz düşünürü Thomas Hobbes'tur. Hobbes 1651 yılında yayımladığı eserine bu adı vermiş ve devleti de bununla tanımlamak istemiştir, devleti Kutsal Kitap'taki denizden gelen canavara benzetmiştir. Bu eser, dini yerdığı için din karşıtlığıyla suçlanmıştır.

Liberalizm: Ekonomik bir terim olarak doğmuştur. 'Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler' meşhur formülünde ifadesini bulan yaklaşım, feodal çitlerin aşılmasında önemli bir rol oynamış,

sormasında da ekonomiyle sınırlı kalmamış, tüm toplumsal alanlara yansımıştır. Siyasal, dinsel ve ekonomik alanlarda devlet müdahalesi istemeyen, toplum ve birey arasındaki ilişkilerde önceliğin bireyin hak ve özgürlüklerinde olması gerektiğini savunan öğretisi olarak kapitalizmin bayraktarlığını yapan bir ideoloji haline gelmiştir. Burjuvazi feodalizme karşı olduğu kadar, reel sosyalime kaşığı da bu ideolojiyle mücadele etmiştir. Günümüzdeki temel ideolojik dayanağı da liberalimdir. İlkesi, ölçüsü, kuralı olmayan, toplumu tekleştirerek dağıtan ve bundan da güç alan burjuvazi, “her renye bürünen liberalizmle” sistemi sürdürmek istemektedir. Şüphesiz liberalizm burjuvazinin tanıtladığı gibi, devlet müdahalesizliği değildir. Olmadığı yaşanan son kriz ve müdahalelerden de anlaşılmalıdır.

Lütufkâr: Arapça bir kelime olup, iyiliksever, alicenap anlamındadır.

M-m

Mabet: Dinsel inanışların ibadet ve tapınma merkezi.

Machiavelli: Asıl adı Niccolo di Bernado dei Machiavelli olan Machiavelli, 3 Mayıs 1469 yılında İtalya'nın Floransa kentinde doğmuş ve 21 Haziran 1527 yılında ölmüştür. Siyaset ve politika biliminin kurucuları arasında sayılır. Tarihle ilgilenmiş, oyun ve şiir yazmıştır. Rönesans'ın önemli isimlerindedir. Aynı zamanda iyi bir devlet adamı ve stratejisttir. Hükümdar adlı eseri, siyaset konusunda yazılmış en bilinen eserlerin başında gelir. Bu eserinde iktidarın alınması ve sürdürülmesi konularını işler. Bunu yaparken de dinsel ve ahlaki kaygıları bir tarafa bırakır. Burada amaç için (iktidar için) her yolu mubah görme sonucuna ulaşır. İlke ve kuralları bir yana bırakır. Bu yaklaşımları daha sonra pragmatizm olarak değerlendirilir ve Makyavelizm ile özdeşleşir. Felsefeye de bu biçimde yansır. İtalya'nın birliğini çok ister, bu konuda yoğun çabaları olur.

Magazin: İngilizce bir kavram olup, çeşitli konulardan söz eden, bol resimli dergi. Günlük yaşamda da aynı konulu ilişkileri anlatır.

Maharet: Her hangi bir işte kazanılmış olan yetkinlik, beceri ve ustalık.

Mahiyet: Arapça bir kelime olup işin aslı, özü, cevheri anlamındadır..

Maiyet: Devlet üst yönetiminde yer alan insanların yanında, onlara hizmet etme temelinde bulunan insanların tümü. Kralın maiyeti, kralın tüm ihtiyaçlarını gidermekle görevlendirilmiş olanlar, daha genel olarak da bir kimsenin buyruğu altında çalışanlar.

Makro Alem: Makro büyük alem ise, dünya veya evrendir. Makro alem, büyük evrendir.

Malul: Sakat, aksak, özürlü, yaralı veya mazeretli insanı tanımlamak için kullanılır.

Manastır: Dünya işlerinden el etek çekmiş erkek ve kadın dindarların yaşadıkları yerlere denir. Ortaklaşa yaşanan ev anlamındaki Manasterian deyiminden türemiştir. Latinceye Yunancadan geçmiştir ve kilise anlamındadır. Manastır yaşımı dinsel ve ortak bir yaşamdır. Manastırdaki herkes kendi yeteneğine göre çalışır, ihtiyacına göre harcar. Manastır rahip ve rahibeleri kendilerini İsa'ya adanmışlardır. Evlenmezler ve cinsel ilişkide bulunmazlar.

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

Manastırların Hıristiyan felsefesinde özel bir yeri vardır. Hıristiyan gizemciliği manastırlarda biçimlendiği gibi birçok büyük Hıristiyan düşünürleri de manastırlardan yetişmiştir. Manastır hareketi, o zamana kadar çöllerde barınan Hıristiyan çilecileri bir örgüte bağlama amacından doğmuştur. İlk çileci M.S. III. Yüzyılda yaşayan Saint Antoine'dir. İlk manastırı da IV. yüzyılın başlarında Mısır'lı Pachomios kurmuştur. Burada özel mülk edinmeksizin ortak bir hayat yaşanıyor, bedensel isteklere karşı koymak için özellikle tarım alanında çok sıkı bir çalışma uygulanıyordu. Saint Athanas, 339 yılında, manastır hareketini Batı'ya getirmiş ve Hıristiyan din adamlarını manastırcılığa yöneltmiştir. Bu yönelmede Saint Jeromius'le Saint Augustinus'ün de büyük rolleri vardır. Manastırlar zamanla çileci niteliklerini yitirmiş, dinsel birer okul durumuna dönüşmüşlerdir.

Manifaktör: Fabrika öncesi makineli üretim. Tek çatı altında işbölümünün gerçekleştiği toplu üretimin yapıldığı alan. Fabrikanın basit ve ilkel biçimi.

Manipülasyon: Gerçeği saptırmak, çarpıtmak, gerçekliği ve geçerliliği genel kabul gören konulara amaçlı müdahaleler yaparak başka bir biçime getirmek, yönlendirmek.

Manist Hareket: Zerdüştlük dinini reforme ederek, Hıristiyanlıkla birleştirip evrenselleştirmek isteyen din adamı, bilgin ve filozof olan Mani'nin geliştirdiği harekete ve sonrasında Mani'nin düşünceleri temelinde hareket edenler. Manici hareket verili sistemi kabul etmez, ona muhalefet eder, değişmesini ister. Bu da diğer dinlerdeki olumlu yanların bulunup sentezlenmesi anlamına gelir.

Mani kendisini Adem'den başlayarak gelen, Buda, Zerdüş't ve Konfüçyüs'e kadar devam eden peygamberlik geleneğinin bir devamcısı olarak görür. O yüzden Manici hareket, her şeyi kendisiyle başlatan bir hareketten çok, insanlık tarihinin bir toplamı, bir sentezi olmak istemiştir. Mani, geçmişin bütün bilgeliklerini çağın gereklerine uyarlamaya, bundan bir sentez yaratmaya çalışır. Bu yönüyle ne köklerinden koparak kendisini reddeder, ne de geçmişe çakılıp kalır.

Mantık: Felsefenin bir dalı. Buna eldeki verileri kullanarak sonuç çıkarma sanatı da denir. Daha genel ve özel olarak akıl yürütme, gerçeğe uygun bir biçimde düşündürmektir.

Marjinal: Küçük, etkisiz kişi ve grupların topluma karışamama, toplumla uyumlu hareket edememe, toplum tarafından benimsenmeme ve toplumun dışında kalması.

Marks Karl: 5 Mayıs 1818'de Prusya'nın Triener kentinde doğar. Trier'deki gimnazyumdan mezun olan Marks önce Bonn'da, sonra da Berlin Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi görür. Tarih ve felsefeye daha çok ağırlık verir. Berlin'de yerleşik inanca karşı çıkan bohem bir entelektüel guruba katılır. Üniversite öğrenimini Epiküros felsefesi üstüne bir doktora tezi sunarak 1841 yılında tamamlar.

Marks bu dönemde Hegelci bir idealisttir. Berlin'deyken Hegel felsefesinden tanrıtanımaz ve devrimci sonuçlar çıkarma çabasında olan "sol-hegelciler" çevresine katılır. Öğrenimini tamamladıktan sonra, profesör olmak umuduyla Bonn'a geçer. Ancak, Ludwig Feuerbach'ı kürsüsünden uzaklaştırarak üniversiteye dönmesine izin vermeyen ve Bruno Bauer'in Bonn'da ders vermesini yasaklayan hükümetin gerici politikası, Marks'ın akademik kariyer yapma düşüncesini terk etmesine yol açar. Bu sıralarda Almanya'da sol-hegelci görüşler hızla yayılır. Ludwig Feuerbach 1843 yılında 'Geleceğin Felsefesinin İlkeleri' adlı yapıtını yayınlar. Engels, daha sonraları "Biz (Marks dahil sol-hegelciler) hepimiz, birden bire Feuerbach'çı olduk'" der. Bu sırada, sol-hegelciler ile ilişkisi

bulunan Renanya'daki bir kısım radikal burjuvalar tarafından Köln'de Rheinische Zeitung adıyla bir muhalefet gazetesi kurulur ve Marks bu gazetede başyazar olur. Marks'ın yönetimi altında, gazetenin devrimci-demokratik eğilimi giderek ağırlık kazanır. Ancak Rus Çarı I. Nikola üzerine bir makeden hareketle geliştirilen baskılardan dolayı gazeteden ayrılır. Bununla gazetenin kapatılmasını engellemek ister, ancak ayrılmasından bir süre sonra gazete de kapanır.

Marks'ın gazetede yazdığı dönemde Engels de gazeteye yazılar yazar. Düşüncelerinin birbirine yakın olmasından hareketle tanışırlar. 1844'te görüştükten sonra bir daha ayrılmayacak, devrimci mücadelenin önderliğini üstlenirler. Prusya hükümetinin ısrarlı isteği üzerine, tehlikeli bir devrimci olarak, 1845'te Paris'ten sürülen Marks Brüksel'e yerleşir. 1847 ilkyazında Marks ve Engels, Komünist Birlik adlı gizli propaganda derneğine katılırlar. Birliğin Kasım 1847'de yapılan İkinci Kongresinde önemli rol oynarlar ve kongrenin isteği üzerine, 1848 Şubatında Komünist Manifesto'yu kaleme alırlar.

1848 Şubat Devrimi'nin patlak vermesi üzerine Marks Belçika'dan da sürülür. Paris'e dönen Marks kısa bir süre kaldıktan sonra buradan da ayrılarak Köln'e geçer. Burada 1 Haziran 1848'den 19 Mayıs 1849'a kadar yayınlanan Neue Rheinische Zeitung'un başyazarlığını yapar. Gerici Alman hükümeti önce Marks hakkında soruşturma kararı alır, sonra da sürgüne gönderir. Önce Paris'e, oradan da ömrünün sonuna kadar yaşayacağı Londra'ya gider.

Sürgün yıllarında Marks kendisini teorik çalışmalara verir. Ekonomi-politik üzerine yoğunlaşır. Ekonomi Politîğin Eleştirisine Katkı ve Kapital'in birinci cildini bu dönemde yazar. 1850'lerden sonra demokratik eylemlerin artması, Marks'ı pratik sahaya çeker. Bu alandaki tüm örgütlenme çalışmalarında yer alır. 28 Eylül 1864'te Londra'da kurulan Uluslararası İşçi Birliğinin -Birinci Enternasyonalin— ruhu ve kalbi gibidir. Örgütün çağrısını, birçok tebliğ ve kararını yazar. Çeşitli ülkelerin işçi hareketlerinin birleştirilmesi için çalışır. Paris'te yükselen mücadeleye ve Komün'ün örgütlenmesine katılır. Komün'ün yenilgi nedenleri üzerinde durur, bu amaçla eserler yayınlar.

Bu örgütlenme ve teorik mücadelede Marks'ın sağlığı iyice bozulur. Üzerinde çalıştığı en önemli ve temel eseri Kapital'i tamamlamadan, 14 Mart 1883'te yaşamını yitirir.

Masonluk: Fransızca bir kelime olup usta anlamına gelir. Daha çokta loncalardaki ustalar anlamında kullanılmıştır. Ancak günümüzde daha çok, siyaseten etkili olan bir lobi örgütlenmesini akla getirmekte, bu anlamda değerlendirilmektedir.

Masonluk, tarihsel geçmişi gerilere gitmektedir. Mason kavramına ilk olarak 1390 tarihli bir belgede rastlanmıştır. Bu, en eski masonik belge olarak kabul edilmektedir. Örgütlenmesi ise, bu tarihten sonra Birleşik Krallık (İngiltere, İskoçya, İrlanda, Galler vb.) merkezli gelişmeye başlar. Masonluk kendisini Kardeşlik Organizasyonları biçiminde örgütler. Bugün dünyada çok etkili bir güçtür ve 5 milyonun üzerinde aktif ve etkili üyesi olduğu belirtilmektedir. Katı bir örgütlenmeye dayanır. Kendi içinde katı bir kast sistemi oluşturmuştur. Her üye ancak kendi kastındaki bilgileri bilebilir. Genelde buldukları toplumlarda gizli örgütlenirler. İçeride kapanıktırlar. Çeşitli parola ve işaretlerle birbirlerini tanırlar.

Mazhariyet: Arapça bir kelime olup, erişme, elde etme, kazanma veya galip gelme demektir.

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

Me: Sümer mitolojisinde geçen ilahî yasaların tümüne “me” denir. Bunlar en fazla İnanna'nın kurnaz tanrı Enki'nin şehri olan Eridu'ya yaptığı seferi anlatan destanda dile gelir. İnana kendisine ait olduğunu iddia ettiği 104 Me'sini ister. Kendisini Enki'ye kullandırmasına rağmen Me'lerini alarak kendi şehri olan Uruk'a dönüşü çarpıcıdır.

Mitolojinin dili doğru çözümlenip sosyolojik tahlili yapıldığında bu ‘me’lerin, yani yasaların uygarlık özellikleri demek olduğu görülecektir. Şimdiye kadar yapılan araştırmalarda bu uygarlık yasalarından 104 tanesi bulunmuştur. Bu tür araştırmalar devam ederse bu sayının daha da artacağı benzenmektedir. Tek tanrılı dinlerde kullanılan tanrının doksan dokuz sıfatı da, bu Sümer kavramlarından ileri gelmektedir.

Mecaz: Sözcükleri gerçek anlamları dışında kullanma sanatıdır. Buna kinaye veya dokundurma da denir. Diğer bir ismi de metafordur. Eski Yunancada ise bir anlamı ötekine göndermek demektir.

Mecusi: Işık olarak kabul ettikleri ve kutsallık yükledikleri ateşe inananlara denmektedir. Mecusilikte iyilikle kötülük, aydınlıkla karanlığın mücadelesi vardır. Işık iyiliği ve aydınlığı temsil ettiği için kutsaldır. Ateş bu kutsallığın sembolüdür. Zerdüştilik, Mitrailik, Manilik, Mazdekilik dinlerine inananlara denir. İsmi geçen bu dinlerin hepsinde iyiliği sembolize eden ışık kutsaldır ve ışık ateşle sembolleşmiştir.

Medine Sözleşmesi (Mukavelesi): Hz. Muhammed'in Medine'deki kavgalı olan Evs ve Hazreç kabilelerini barıştırmak için geliştirdiği sözleşmedir. İslam tarihinde bu sözleşmenin önemi büyüktür. Hz. Muhammed'in Medine'ye hicret ettiği yılda Medine'de yaşanan sorunlara bulunduğu çözümdür. Hicretten önce Medine'de Yahudiler ve pagan inancına mensup aşiretler ve değişik kesimler yaşıyorlardı ve zaman zaman kesimler arasında çatışmalar yaşanmaktaydı. Hz. Muhammed Mekkelilere karşı bir güç olabilmek için Medinelileri ortak bir paydada birleştirip örgütlemek zorunluluğunu derinden hisseder. İşte Medine sözleşmesi bu ihtiyaçtan doğar. Daha sonraları İslam ümmetinin oluşması ve anayasası anlamına gelen Medine sözleşmesi, Medine'de yaşayan her kesimin hak ve hukukunu belirler.

Mertebe: Kelime olarak derece, aşama, rütbe anlamında kullanılmaktadır. Bir insanın varmak istediği yere varıncaya kadar aştığı eşiktir. Daha çok filozofların veya ermişlerin ulaştığı düzeyi ifade etmede kullanılır.

Mesih: Kurtarıcı anlamına gelmektedir. Özel bir isim olarak da Hz. İsa'nın ismidir. Mesih inancı Yahudi dininde de vardır. Mesih'in bir gün gelip adaletsizliği, kötülüğü ve yozlaşmayı ortadan kaldıracacağı inancı dönemin tarikatlarında yaygın bir inanıştır ve o dönemde birçok kişi de kendisini Mesih ilan etmiştir.

Meşrutiyet: Parlamenter krallık olarak da tanımlanır. Krallıkla idare edilen bir ülkede yönetimin kralın başkanlığındaki bir parlamento tarafından yürütülmesidir. Bir anlamda kralın, padişahın yetkilerinin bir bölümünü kendisine bağlı feodal beylerle, senyörlerle paylaşmasıdır. Bu uygulama önce İngiltere'de, ardından da Avrupa'nın diğer kimi devletlerinde gelişmiştir.

Metafizik: Felsefenin en tartışmalı konularından olan varlık sorununa, oluşuma, yaratılışa ve bilgi kuramına cevap arayan temel bir yöntem olmuştur. Fiziksel dünyanın duyumlarla algılanabilesinin ötesinde, kurgusal akıl yürütmelerle elde edildiği varsayılan bilgilerin tümüne verilen ad olmuştur.

tur. Bilgi kuramı bakımından salt aklın kavrayabileceği bilgi süreçlerini kapsamaması, yani gerçek dünyada birer fiziksel gerçeklik olmayan soyut ilkeler ve bilgiler sorunu, metafiziğin temel dayanak noktasını oluşturur. Buna göre, varlık, oluşum, yaratım, bilgi duyularımızla algılayabildiğimiz şeylerin ötesinde şeylerdir. Bunlar ancak bu duyumsamaların ötesince akılla, düşünceyle kavranabilirler. Bu yüzden felsefede bazen en üst disiplin olarak olumlanmış, bazen de boş ve anlamsız önermeler içeren bir disiplin denilerek küçümsenmiştir.

Bu anlamda metafizik deyimini ilk kullanan Aristo olmuştur. M.Ö 1. yüzyılda Andronikos kullanmış ve Aristoteles'in ders kitaplarını sıralarken doğa bilgisi derslerinden sonra gelen on dört kitabına Meta ta Phusika (doğa bilimlerini kapsayan kitaplardan sonra gelen kitaplar) adını vermiştir. Nitekim bu kitaplarında Aristoteles de, duyularla kavranan bilgi (fizik)'in üstünde saydığı akılla kavranan bilgiyi kapsadıklarından ötürü ilk felsefe adını vermiştir. Aristoteles için bu felsefenin ilk'liği, bütün bilimler için gerekli ilkeleri incelemesinden ve saptamaya çalışmasındandır. Böylece metafizik, ilk kullanımında fiziğin üstünde, ötesinde ya da dışında sayılan düşünce ile ilgili, düşünsel bir anlam taşımaktadır.

Mezhep: İnanç ve tapım yoludur. Arapça, bir düşünce ve sanıya uyma anlamında zehab sözcüğünden türemiştir. Aynı dinin yorumunu, ya da sonradan birbirinden ayrılmış anlayışları ve yorumları belirtir. Saduki, Ferisi ve Eseni mezhepleri Yahudiliğin mezhepleridir ve Yahudiliği kendilerine göre yorumlamışlardır. Katolik mezhebine karşı sonradan gelişen Protestanlık, Ortodoksluk, Kalvencilik vb. mezhepler de Hıristiyan mezheplerdir. Sunilik ve Alevilik İslam'ın iki temel mezhebidir. Sunilik de kendi içinde çeşitli alt mezheplere (Hanifilik, Şafilik, Malikilik, Hambelilik) ayrılır. Ayrıca öğreti, dizge, okul anlamlarına da gelmektedir. Arapça meslek ve tarikat deyimleri de düşünsel olarak tutulan yolu dile getirmekle birlikte, İslam felsefesinde meslek daha çok felsefesi yolu, tarikat ise daha çok gizemsel yolu dile getirir. Bu iki terim böylelikle yapay anlamda dinsel yolu dile getiren mezhep teriminden ayrılır. Şafilik bir mezhep, Mevlevilik bir tarikattır. Meslek Arapça bir diziye katılmak anlamında süluk, tarikat da, yol anlamında tarik sözcüğünden gelmektedir.

Michel Foucault (1926–1984): 20. yüzyılın önemli düşün adamlarından biri. Çeşitli konulara ilişkin yazdığı yazılarından hareketle 20. yüzyılın filozoflarından biri olarak değerlendirilmektedir. Nietzsche'ye bağlılığı kadar postmodern yaklaşımları içeren düşünceleriyle geniş bir yelpazede yazan Foucault, edebiyat eleştirmenliği de yapmıştır. İktidarı hastane, hapishane, cinsellik konuları temelinde incelemiştir. Ağdalı bir dil kullanan ve kendi doğrultusunun yaratıcı olan Foucault, kapitalizmi de kapsamlı değerlendirme ve çözümlemelere tabi tutmuştur. Kimi konulara ilişkin değerlendirmeleri erken öldüğünden yarım kalmıştır. İlk kitabı Akıl Hastalığı ve Kişilik'ten başlayarak hayatı boyunca adeta dört ana eksende topladığı "iktidar" konularının tarihini yazmıştır. Tıp-Delilik; Bilim-Bilgi; Gözetim-Hapishane; Cinsellik-Aile ana eksenlerinde verdiği ürünler arasında Klasik Çağda Deliliğin Tarihi, Kişiliğin Doğuşu, Cinselliğin Tarihi vb. sayılabilir.

Mikro alem: Mikro, en küçük parça, birim anlamına gelir. Alem dünya anlamındadır. Mikro alem en küçük dünya demektir. Bu da atom atı dünyasıdır. Mikro evrenin karşılığıdır ve bu kavram insanı tanımlamak için de kullanılmaktadır. Makro evren, güneş sistemi olarak içinde yer aldığımız

evreni, mikro evren de insanı anlatır. Bu deyimleri kullananlar toplumu da mezo (orta) evren olarak tanımlarlar.

Mikro milliyetçilik: Mikro en küçük parça, bölüm, birim anlamına gelmektedir. Bilimin her alanında en alt birimleri veya ölçeği ifade eder. Mikro milliyetçilik ise en küçük etnik topluluklarda görülen milliyetçilik olgusudur. Milliyetçiliğin azami yayılması ve en ufak etnik toplulukları bile etkisi altına alması durumudur.

Milli Burjuvazi: Verili bir alanda pazarı birleştiren ve çeşitli sermaye birikim modelleriyle (devlet kapitalizmi, ticaret kapitalizminin ilk aşamaları vs...) oluşan sermaye sınıfıdır. Özellikle geç kapitalistleşen ülkelerde bu burjuvazi çeşidi devletin önde gelenleriyle, sınırlı ölçekteki sermaye-
rın desteklenmesiyle palazlandırılır. Ancak emperyalizm çağında, tekeller döneminde sermayenin uluslararası bir nitelik kazandığı dönemde milli burjuvaziden bahsedilemez, bahsedilse bile çok zayıftır. Bu dönemden sonra sermaye için anayurt, parasını yatırılabildiği yerdir.

Milliyetçilik: Milliyet kelimesinden türemiştir. Milliyet aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, kültür ve ruhsal birlik bulunan toplumu ifade eder. Bu anlamda Arapça ümmetin karşılığıdır. Batı dillerinde doğuş anlamına gelen nation'la özdeşdir. Diğer siyasi kavramlarda olduğu gibi millet de, kelime anlamı dışında başka anlamlarda kullanılır. B.Lewis, milletin 'milla'dan geldiğini, bunun da 'bir söz' anlamını taşıdığı ve 'vahiy' olarak kabul edildiğini belirtmektedir. 'İlk söz'ün, 'vahiy'in tanrı kelamı olduğu bilinen bir gerçektir. O yüzden milliyetçilik tanrı buyruğudur. Tanrı buyruklarının toplamının dini oluşturduğu göz önüne getirildiğinde, milliyetçiliğin dini yönü hemen açığa çıkar.

Millet-Ulus tarihsel bir kategori, toplumsal form ve sosyolojik bir olgu iken milliyetçilik ise burjuvazinin çıkarımı ifade eden ideolojik bir kimliktir. Ekonomik ve siyasi çıkarlar temelinde ortaya çıkarılmış ve geliştirilmiştir. Milliyetçiliğin bir milletin kendi dilini, kültürünü, soyunu, geçmişini, yaratımlarını sevmesi, koruması ve savunması kılıfına büründürülüp gösterilmesi bir aldatmacadır, yanıltmacadır.

Milliyetçilik siyasal ve ideolojik bir formdur. Kendiliğinden var olan bir şey değildir. İddia edildiği gibi aidiyet duygusunun yarattığı bir sonuç da değildir. Bir topluma ait olma duygusu ve toplumun kültürünü, üzerinde yaşanan coğrafyayı, klanını, köyünü, dinini, dilini vb sevme duygusu da değildir. Marx ve Engels'in ulusal duyguların yani milliyetçiliğin düzmece bir bilinçten başka bir şey olmadığını söylemeleri, gerçeğe tutulan bir ayna gibidir.

Milliyetçilik, toplumu burjuvazinin çıkarlarına göre yeniden şekillendirme hareketidir. Devlet içindeki siyasal ve sosyal dengelerin yeniden oluşturulmasından iktidara, devletlerarası ilişkilerden ticarete, toplumun kültüründen ruhsal şekillenmesine kadar yaşamın her alanını ekonomik çıkarlar doğrultusunda bir öz ve biçime kavuşturma hareketidir.

Milliyetçilik, kökeni eski olmakla beraber, sanayi devrimi döneminde gelişen bir ideolojidir. Çünkü sanayi devrimi insanları kökünden koparttı, bir boşluk yarattı. İşte milliyetçilik bu ortamda boy verdi. İnsanın köklerinden koptuğu ve boşluğu yaşadığı bir zamanda güvenlik ve yeni bir aidiyet duygusu geliştirdi. Yenidünyanın yarattığı birey ile toplum arasındaki uçurumu kendine göre kapattı. Bu da özünde yeni bir dinin doğuşudur.

Milliyetçilik, hangi koşullarda olursa olsun, hangi tarihsel süreçte gelişirse gelişsin, ulus ve ulusun çıkarlarıyla alakası olmayan bir ideolojidir. Milliyetçilik ideolojisi, ulus içindeki elit bir kesimin iktidarı ele geçirmek ya da kendi çıkarları doğrultusunda bir devlet kurmak için ulusu kullandırmasıdır. Bu ideoloji, ulusların birbirlerine düşman oldukları, kendi ulusunun diğer uluslardan üstün olduğu düşüncesine dayanır. Halkların birbirlerine düşman oldukları tezi üzerinden gelişir. Ekonomik çıkarlar ve iktidara ulaşmak için ulus bir metadır burjuvazi için. Milliyetçiliğin liberal, faşist, muhafazakâr ya da anti-emperyalist (anti-sömürgecilik) biçiminde olması özdeki değişikliklerden kaynaklı değildir.

Mitaniler: Mezopotamya'nın orta kesiminde, MÖ.1500-1250 yılları arasında Hurri konfederasyon denemesinden sonra kurulan daha güçlü bir federasyondur. Kürtlerin ataları olan Aryen kökenli kabilelerden biridir. Orta Mezopotamya'da, bugünkü Urfa, Mardin ve Şırnak bölgelerinde hüküm sürmüştür. En parlak döneminde doğuda Arapka (bugünkü Kerkük) ve Zağros Dağları'ndan başlayan toprakları Asur'u da içine alarak Akdeniz'e kadar uzanır. Asıl merkezi başkent 'Wajukani' nin yer aldığı Habur Irmağı bölgesidir.

Monolitik: Fransızca bir kelime olup, tekçilik demektir.

Moorray Bookchim: Rus devrimci hareketinde faal bir rol oynamış olan göçmen bir anne ve babanın çocuğu olarak 14 Ocak 1921'de Newyork City'de doğar. 1930'larda komünist gençlik hareketlerine katılır, ancak daha bu tarihlerde solun otoriter tavrının farkına varır. İspanya iç savaşı etkinliklerine katılır, örgütlemeye aktif bir şekilde yer alır. Eylül 1939'daki Hitler-Stalin anlaşmasına kadar komünistlerle birlikte hareket eder. Bu tarihte Troçkist-anarşist eğilimlerinden dolayı ihraç edilir. Zaman içinde özgürlükçü bir sosyalist olur. Yeni sol hareketinin başlangıcından itibaren içinde yer alır. ABD'de toplumsal ekoloji hareketlerine öncülük eder. 1960 yılların sonunda ABD'deki özgür üniversitelerden biri olan Newyork'daki Alternatif üniversite'de, daha sonra Staten İsland'da Newyork Üniversitesi'nde dersler verir. 1974'te Plainfield Vermont'da ekonomi, felsefe ve toplumsal teori ve alternatif teknolojiler konularında verdiği derslerle uluslararası ün kazanan toplumsal ekoloji endüstrinin korucularından olur. 1974'te New Jersey Ramapo College'de ders vermeye başlar. 1983'te toplumsal teori profesörü olur. Özgürlüğün Ekolojisi, Kentsiz Kentleşme, Toplumsal Ekolojinin Felsefesi vb. adlı eserlerini yayımlar. 2006 yılında yaşamını yitirdi.

Mucib: İcabında, icabına göre, gereğince. Herhangi bir şeyin gerektiği gibi yapılması.

Mucit: İcat eden, icatta bulunan kimse.

Muhelif: Bir görüşe, bir düşünceye, bir davranışa karşı olma durumudur.

Mukabil: Bir şeye karşılık gelen veya yapılan.

Musa: Yahudiliğin kurucusu olan peygamberdir. Bu yüzden Yahudiliğe Musevilik de denir. İbranicede Moşe, Batılı dillerde ise, Moise'dir. M.Ö. 13. yy.da yaşadığına inanılır. Yaşamı üstüne kesin bilgiler yoktur. Yahudi geleneğinde inanılan anlatımlara göre, Mısır'da Tutankhamon'un Firavunluğu zamanında doğmuştur. Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'taki (Kur'an da onaylıyor) anlatımlara göre, Firavun düşünce o yıl doğacak erkek çocuklarından birinin, tahtını yıkacağını görmüş ve bütün erkek çocuklarının doğar doğmaz öldürülmesini buyurmuş. Annesi onu bir sepet içinde Nil Nehri'ne bırakmış. Firavun'un karısı ve kızları onu bulup almışlar ve adını sudan doğan anla-

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

mında Musa koyarak büyütmüşler. Musa büyüdükten sonra kendisine eziyet edilen bir İsrailiyi korumak için bir Mısırlıyı öldürmüş ve Medyan'a kaçmış. Medyan kahini onu kızı Tsitpora'yla evlendirmiş. Musa orada sesler duymaya başlamış. Bu sesler Tanrı'dan geliyormuş. Tanrı ona kavmini hak dinine çağırmasını ve Mısır'dan çıkarmasını buyurmuş. O da bu buyruğu yerine getirerek M.Ö. 1346 yılında kavmini Mısır'dan çıkarmış. Firavun peşlerine düşmüş, ama peygamber esasını daldırınca Kızıldeniz'i ikiye ayırmış ve İbraniler kendilerine açılan bu yoldan geçip kurtulmuşlar. Firavun ve askerleri de onların peşlerinden yürümek isteyince kapanan denizde boğulmuşlar. Musa Tûr Dağı'na çıkıp tanrıyla konuşmuş ve ünlü On Buyruk (Ar Euamir-ı Aşer)'u orada almış. Dokuz büyük mucize gösterdiğine inanılır. Kur'an'a göre Musa Müslüman'dır ve Muhammed'in peygamber olarak geleceğini müjdelemiştir. Gerçekten de Musa'nın kişiliği Hıristiyanlık ve Müslümanlığın öncüsü niteliğindedir. Bu son iki din, onun getirdiği ve temellerini attığı dinin uzantısıdır.

Muştulamak: Sevinilecek bir işin olduğunu birbirine veya başkalarına haber vermek, müjdelemek, müjde vermek.

Mutat: Arapça bir kelime olup, alışılmış, alışılan, alışkanlık anlamındadır.

Mutedil: Düşüncede veya eylemde aşırıya kaçmama, ılımlı yaklaşma.

Mutlakiyet: Bir kişinin veya bir zümrenin egemenliğine dayanan yönetim.

Mücehhez: Arapça bir kelime olup, teçhiz edilmiş, teçhizatlanmış, hazırlanmış, donanımlı, donanmış anlamındadır.

Müphem: Arapça bir kelime olup açık seçik ve kesin olmayan söz demektir. Muğlâk, belirsiz, meçhul ve esrarengizin karşılığı olarak da kullanılır.

Müsadere: Herhangi birisine ait bir mala, devlet tarafından kişinin izni ve rızası dışında zorla el koymadır.

Müstesna: İstisnai olan, az bulunan, nadiren karşılaşılan. Herhangi bir şeyin veya kişinin benzerinin az bulunması, ya da var olanlardan farklı olması.

Müşahede: Gözetleme, gözetim, gözetim altında tutma.

Müşterek: Ortak, ortaklaşa, el birliğiyle yapılan.

N-n

Neo Paganizm: Çok tanrıcılık olan paganizmin günümüzdeki halidir. Her şeyi bir tanrı haline getirerek bağlanılacak, bağlı kalınacak değer bırakmama yaklaşımıdır.

Neron: Roma'yı yakmayla özdeşleşmiş bir isimdir. Beşinci Roma İmparatoru'dur. Asıl adı Lucius Domitus Ahenobarbus'tur. M.S. 15 Aralık 37'de İtalya'nın Antium şehrinde doğmuş, Julio-claudion imparatorlarının son ferdidir. M.S. 54-68 arasında imparatorluk yapmış ve Neron Claudius Ceasar imparatorluk adını kullanmıştır.

Nesne: Belli bir ağırlığı, hacmi, rengi ve maddesi olan her türlü canlı ya da cansız varlığa denir. Felsefede ise öznenin dışında kalan her şeyi tanımlamak için kullanılır.

Nesnel: Genel olarak, zihinden bağımsız olarak var olan gerçekliğe denir. Başka bir deyişle, gerçek, tanımlanabilir ya da fiziki olan ve dolayısıyla, durum, fonksiyon ya da konumu içsel tecrübe-ye, zihinsel yaşantıya, öznel deneyime bağlı olmayıp, herkes tarafından gözlemlenebilir ve doğrulanabilir olma durumudur. Ayrıca doğası fiziki ölçüm yoluyla belirlenebilen şeyler için kullanılan sıfattır.

Nevi: Çeşit, cins, tür anlamındadır. Kendine özgü davranışı, karakteri olan farklı şeyleri ifade-lendirmek içinde 'nevi şahsına münhasır' deyimini kullanılır.

Nietzsche Frederic: Papaz bir baba ve papaz bir aileden gelen bir annenin çocuğu olarak, 18 Ekim 1844 yılında, Almanya'nın Lutzen kentinde doğar. Babasını kör eden kronik migren hastalığı, genetik olarak Nietzsche'ye de geçer. 1848 yılında babası ölünce, katı geleneklere sahip kadınlar tarafından yetiştirilir. Nietzsche annesi, kız kardeşi ve halasıyla birlikte, evin tek erkek çocuğu olarak büyür. Bu durum kişilik yapılanmasında derin izler bırakır. Ailede dinsel etkilerin ağırlıkta olması ve yönlendirilmesi sonucu küçük yaşta dine yönelir, ama dinin çözüm olmadığını anlayınca erkenden vazgeçer. Varlığın amacına, bu arada kendi varlığının amacına ilişkin sorular sorar, bunun cevaplarını arar. 13 yaşındayken otobiyografisini yazma denemesine girişir. Ortaöğrenimini bitirdikten sonra Bonn Üniversitesi'nde ilahiyat dersleri alır. Ancak asıl ilgisini çeken dil bilgisidir. Bu arada felsefeye de ilgi gösterir. Bonn'da istediğini bulamayınca felsefe dersleri için Leipzig'e gider. Burada çeşitli felsefecilerle tanışır. Kendisini en fazla etkileyen felsefeci ise, Schopenhauer'dir. O'nun Duyurucu Mantığın Yeterliliği adlı dört ciltlik çalışmasını titizlikle okur.

Üniversiteyi bitirdikten sonra hocalarının da yardımıyla Basel Üniversitesi'ne dil bilgisi hocası olarak atanır. 27 yaşında profesör unvanıyla filoloji kürsüsünün başına geçer. 1872 yılında ilk büyük yapıtı olan Trajedinin Doğuşu'nu yazar. Burada Yunan felsefecilerini inceler. Trajedi tartışmalarına girişir ve kelimenin kökeninden işe başlar. Mevcut verili felsefik çizgiyi itici bulur, daha farklı bir çizgi izlemeye çalışır. 1873-74 yıllarında ise Zamansız Düşünceler adlı yapıtını yayımlar. Burada verili tarihe ve kültüre ciddi eleştiriler geliştirir.

Bu yıllarda hastalığında ciddi gelişmeler olur. Görme yetisini zayıflatır, babasının hastalığındaki belirtiler onda da görülür. Hastalığının yanında kişiliğinde ve psikolojik dünyasında da bölünmeler olur. Kendisini sosyal yaşamdan çeker, yalnızlığa gömülür. Bu ruh hali içinde iken Böyle Buyurdu Zerdüşt adlı eserini yazar. Sahte olmayan bir dostluk arar.

Yeniden Basel'e döner, ancak bu sefer Basel'deki yılları üzüntü, umutsuzluk ve mutsuzlukla doludur. Bu dönemde Bir İtiraf adlı çalışmasını yayımlar. Bunda ruhsal dünyasını yansıtır. Yaşadığı gerginliği ve çatışmaları yazar. Üniversitede daha fazla kalmanın ve profesörlük yapmanın anlamının kalmadığını düşündüğünden görevinden istifa eder. Genç yaşında ulaştığı bu kariyeri elinin tersiyle itince, kariyer peşinde koşanlar bu yaklaşımını delirdiğine yorarlar ve öyle yaklaşırlar.

Nietzsche'nin arkadaşları bir bir kendisinden uzaklaşırlar. Son kalan arkadaşı onu Venedik'teki Lena Hastanesi'ne götürür. Halisünasyonlar görmeye başlar ve bunlar giderek artar. Hastanede iyileşmeyeceği anlaşılınca evine götürülür. 25 Ağustos 1900'de ölür.

Norm: Toplumsal bir grubun üyelerince paylaşılan davranış kuralı ya da standartları, Normlar ödüllendirme ya da cezalandırma yoluyla dışarıdan dayatılabileceği gibi, bireyler tarafından içsel-

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

leştirilmiş de olabilir. Yani birey normu benimser ve dış baskı olmadığına da ona uygun davranır. Norm terimi istatistik yöntemlerle saptanmış standart ya da ortalama toplumsal davranış, tutum ya da görüş anlamında kullanılır. Bu ikinci anlamında beklenen değil, gerçekleşmiş olan davranışı belirtir.

Nükleer: Atom çekirdeğiyle ilgili olan. Atom içinde büyük miktarda enerji barındırır. Atom çekirdeğini parçalamak, büyük bir enerjiyi açığa çıkarır. Atom bombası, atom çekirdeğindeki bu enerjinin açığa çıkarılıp öldürücü bir silah olarak kullanılmasıdır. Nükleer reaktörlerde bu enerji elektrik enerjisine dönüştürülür.

O-o

Objektif: Herhangi bir varlık ya da durum değerlendirmesinde nesnel gerçekliğe dayanarak bilgi oluşturma, karar verme, değerlendirme yapma. Buna tarafsız ve nesnel olmak da denir.

Obsidyen: Doğal yollardan oluşan, volkanik kökenli bir camı ve sert bir taş türüdür. Yanardağlardaki lavların hızla soğuması ve kristalleşmeye yetecek kadar zamanın geçmesiyle oluşur. Bunun keskin ve delici özelliğinden dolayı ilk çağlarda ok başı, mızrak ve balta olarak kullanılmıştır.

Ocak: Çok değişik anlamlarda kullanılan bir kavramdır. Üzerinde yemek pişirilen yer kadar, aynı amaç ve düşünceyi paylaşanların kurdukları kuruluş veya toplandıkları, görev yaptıkları yer anlamında da kullanılmaktadır.

Olgu: Duyular yoluyla ulaşılabilen nesnel gerçeklik, gerçekleşmiş olan her şey. Ölçülebilir ve kanıtlanabilir olmaktan uzak olan düşünce, fikir ve tasarım düzeyinde olan şeyler, gerçekleşmediklerinden olgu değildirler ve olgu kapsamında ele alınmazlar. Cladue Bernard olguyu; “deneyimsel düşünceye yol gösterecek ve aynı zamanda onu denetleyecek tek gerçek” olarak tanımlar. Auguste Comte ve izleyicileri de, olgudan yola çıkarak olguculuk/pozitivizm felsefesini geliştirmişlerdir. Onlara göre olgu ve algı aynı şeydir. Doğru bilgiye ulaşmanın yolu da direkt duyumların ve algıların incelenmesiyle gerçekleşir.

Olguculuk: Pozitivizm olarak da bilinir. Kavram olarak kullanılması yeni olmakla birlikte kökleri eskilere dayanan bir felsefi yaklaşımdır. Bunun kökenini Yunan sofistlerine dayandırmak mümkündür. Sonrasında Latin felsefecisi Sextus Empiricus geliştirmiştir. Aydınlanma döneminde ise İngiliz deneyciler ve Fransız ansiklopedistler kullanmış ve geliştirmişlerdir.

Olguculuk; olgularla desteklenen ya da olgularla ilgili verilere dayanan bilginin tek sağlam bilgi türü olduğunu savunan felsefi görüştür. Dar anlamıyla August Comte'un felsefesi için de kullanılır. Genel çizgileriyle olguculuk, deney konusu edilebilecek olgularla ilgili, yani en geniş anlamıyla bilimsel bilginin sağlam bilgi olduğunu vurgular. Bunun dışında, olguların çoğu mantık ve matematik gibi bilgi türlerinin varlığını kabul ederler, ama bunların içeriksiz olduğunu da ileri sürerler. Olguculuğun en temel özelliği ise, geleneksel felsefe görüşlerini, olumsuz bir anlam yüküyle "metafizik" olarak niteleyerek karşı çıkmasıdır. Comte'dan bu yana "metafizik" nitelemesi insanlığın ge-

ride bıraktığı bir aşamayla ilgili, geçerliliğini yitirmiş, yerini "pozitif" bilimlere bırakmış bir bilgi türünü çağırır. Olguculuk, Aydınlanma'nın ve yeniçağ bilimlerindeki gelişmelerin bir sonucudur.

Olympos Tanrıları: Yunan mitolojisine göre; Tanrılar Olympos Dağı'nda kalır, burada yaşarlar. Olympos Dağı, mitolojik ifadeyle Tanrıların Dağı olarak bilinir, ölümsüz tanrıların yaşadığı yerdir.

On Emir: Dini inanışa göre, Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda Tanrı tarafından iki taş levha üzerinde yazılarak verilmiştir. Bunlar daha çok dini ve ahlak kuralları ve yaptırımları içerir. On Emir Tevrat'ın çıkış bölümünde işlenmiştir:

1-Karşımda başka ilahların olmayacak.

2-Kendin için put, yukarıda göklerde olanın yahut aşağıda yerde olanın yahut yerin altında sularda olanın hiç suretini yapmayacaksın, onlara eğilmeyeceksin ve ibadet etmeyeceksin.

3-Yehova'nın, Rabbin ismini boş yere ağzına almayacaksın.

4-Sebt gününü takdis etmek için onu hatırlama tutacaksın. 6 gün işleyeceksin ve bütün işlerini yapacaksın, fakat 7. gün Tanrının Rabbe Sebtidir. Sen ve oğlun ve kızın, kölen ve cariyesi ve hayvanların ve kapıda olan garibin hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü Rab, gökleri, yeri ve denizi ve onlarda olan bütün şeyleri 6 günde yarattı.

5-Babana ve anana hürmet edeceksin.

6-Katletmeyeceksin.

7-Zina etmeyeceksin.

8-Çalmayacaksın.

9-Komşuna karşı yalan şahitlik etmeyeceksin.

10-Komşunun evine tamah etmeyeceksin, komşunun karısına, yahut kölesine, yahut cariyesine, yahut öküzüne, yahut eşeğine, yahut komşunun hiçbir şeyine tamah etmeyeceksin.

Ontoloji: Kavram olarak varlık bilimi anlamındadır. Ancak felsefi derinliği olan bir kavramdır. Kavram olarak ilk defa 17. yüzyılda Alman felsefeci ve düşünür Wolf tarafından kullanılmasına rağmen, kökeni eski Yunan felsefecilerine dayanır. Aristoteles, Metafizik (fiziği ötesi) adı altında kitaplaştırılan yazılarında Varlıkbilimi için 'ilk felsefe' adını kullanır. Platon'un idea düşüncesi ile Sokrates'in arke arayışlarını da bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

Ontoloji, tek tek varlıklarla ilgilenme yerine, varlıkları bir bütün varlık olarak ele alır. Tekil şeyleri değil, Varlığın kendisini, temel özelliklerini ele alır. Varlığa somut yaklaşımdan çok, soyut yaklaşır. Hıristiyanlığın egemen olduğu orta çağda Aquinolu Thomas, Aristoteles'in çalışmalarından yararlanarak tanrının varlığını açıklamak için Ontoloji'den yararlanmıştır. Bu yüzden Tanrı'yı yarattığı varlıkların bilgisi olarak yorumlamıştır.

Daha sonraki felsefecilerin Ontolojiyi metafizikle bir tutup eleştirmeleri, onu gözden düşürmüş, değersiz bir konuma getirmiştir. Ancak ontolojiye yeniden anlam yüklenmektedir. Ontoloji, Jeoloji gibi yer bilimini veya astronomi gibi gök bilimini inceleme yerine, bunların bütünü, Varlığın var oluş anlamını inceler.

Optimal: En uygun, en elverişli durumdur.

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

Orijin: Herhangi bir şeyin kökü, kökeni ve aslıdır. Buna kendine özgü olan, taklit olmayan da denir.

Ortaçağ: Tarihçiler, tarihi değerlendirirken çeşitli kıstasları esas alarak dönemlere ayırıştırırlar. Marksistler, üretim güçleri ile üretim ilişkileri arasındaki çelişkiyi esas alarak tarihi, ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist dönemlere ayırırlar. Hegel kendi çalışmasında tez, antitez ve sentez yöntemini esas alır. Kimileri de kullanılan aletlere göre, taş devri, tunç devri, demir devri vb. dönemlere ayırır. Ancak en genel anlamda tarih üç döneme ayrılır. Birinci dönem klasik uygarlıklar çağı da denilen antik çağdır. 1500'lü yıllardan sonraki döneme de modern çağlar denmektedir. Atik çağla, modern çağ arasında kalan döneme de Orta çağ denir. Ortaçağ, batıda Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışıyla başlatılıp, İstanbul'un Türkler tarafından alınması, dinde Reformasyon ve sanayi devrimiyle sonlandırılır. Yani 500 ile 1500 arasındaki yıllar Ortaçağ olarak değerlendirilmektedir. Dinsel Taassubun/fanatizmin hakimiyetinden dolayı Ortaçağ, karanlık bir çağ olarak değerlendirilir.

Ortodoksluk: Yunancada Ortodoks, "doğru görüş, inanç ve doğru itiraf" anlamına gelir. Hıristiyanlık büyük tartışmalar sonucunda 1054 yılında Katolik ve Ortodoksluk olmak üzere ikiye ayrılır. Batı Roma sınırlarında kalan Hıristiyanlar Katolik olurken, Doğu Roma (Bizans) sınırları içinde kalan Hıristiyanlar da Ortodoks olmuşlardır.

Ortodokslar şu noktalarda Katoliklerden ayrıldıklarını belirtmişlerdir. Onlara göre; Kutsal Ruh yalnızca tanrıdan gelir. Kilise yanılmazdır, doğmaları, düşünceleri değişmez. Cehennem yoktur. Kimi dini tapınma ve kurallarda da farklılıklar vardır. Ortodokslar Katolikler gibi tek bir merkezden yönetilmezler. Tersine 15'in üzerinde bağımsız kiliselerin birliğinden oluşur. Tutuculuk, Ortodoksluğun en temel özelliğidir.

Ortodoks dünyasının dört büyük patrikliği (İstanbul, İskenderiye, Antakya, Kudüs) vardır. Diğer bölgelerdeki milli kiliseler, idari yapı itibarıyla bu dört patrikliğe bağlıdır. Buna göre, Ruhani başkan Patrik'tir, Papa yanılabilir, O İsa'nın vekili değildir, Her ülke ibadetini kendi diliyle yapmakta serbesttir, Haç sağdan sola çıkarılır ve Haç'ın kolları birbirine eşittir.

Oryantalizm: Batı gözüyle doğuya bakmak, doğuyu açıklamaktır. Batı merkezci sosyal bilimin geliştirdiği yaklaşımların başında gelir. Doğuyu zengin ama basit, geri, ilkel, tembel ve hor gören yaklaşımdır.

Otantik: Gerçeğe veya aslına dayanan, gerçek olan ve tarihten kökünü alan demektir.

Otrar: Kazakistan'ın güneyinde Sirderya yakınlarında Farab bölgesinin yönetim yeridir. Cengiz Han tarafından yakılıp yıkılmıştır. Bugün hala kalıntıları mevcuttur.

Ö-ö

Öz savunma: Herhangi bir tehlike karşısında bireyin veya toplumun kendisini savunmasıdır. Savunma varlığa canlılık özelliği katan en temel özelliklerinden birisidir. Her bitki, hayvan kendin-

ce bir savunma sistemi geliştirmiş, kendisini dışarıdan gelecek saldırılara karşı savunur, korur. Ayrıca bu soyunu sürdürmenin, kendini geleceğe de taşımanın olmazsa olmazıdır. Bir tür olarak insanın kendisini savunması da hem bir hak, hem de bir zorunluluktur. Aynı şey toplum için de geçerlidir. Öz savunma, özgürlüğünü korumanın ve adaletle yaşamının yegane yolu ve aracıdır. Saldırgan değil, savunma temellidir. Özgürlüğüne yönelim olduğunda devreye girer.

Öz yönetim: Bireyin veya toplumun kendi kendini yönetmesidir. Bireyin veya toplumun kendisini ilgilendiren tüm konularda söz, karar ve uygulama sahibi olmasıdır. Bu da doğrudan demokrasidir ve insanlığın oluşum ilkesidir.

Özne: Bilinci, sezgisi, düş gücü ve iradesi olan, olay ve odlulara aktif katılındır. Felsefede bilinen varlık olarak da değerlendirilir. Nesnenin karşıtıdır. Özne nesne ikilemi madde, bilinç ikilemidir. Özne bilinci, düşünce dünyasını, iradesini oluştururken, nesnede dış dünyayı, maddi dünyayı oluşturur.

P-p

Paganizm: Doğa dinlerinden sonra gelişen ve toplumları uzun süre etkileyen önemli dinlerden biridir. Hıristiyanlık başta olmak üzere tek tanrılı dinlerden önce gelişen çok tanrılı bir dindir. Hıristiyanlık öncesi Yunan ve Roma dinleri Paganist dinler olarak tanımlanırlar. Mitolojik zamanların dinleri çoğunlukla Paganist dinlerdir. Tanrı tapınmaları ve inançları mitolojik tanrılarla, bu tanrılar adına yapılan tapınaklar ve heykellere tapınma biçiminde gerçekleşmektedir.

Palmyra: M.Ö. 300'lü yıllardan önce günümüz Suriye topraklarında kurulan tarihi bir uygarlık. Kraliçe Zennube'nin iktidarı döneminde Roma İmparatorluğu'nun baskı ve saldırılarına maruz kalmış, karşı koyacak gücü olmadığından teslim olmak zorunda kalmış, ancak Roma orduları geri çekildikten sonra yeniden ayaklanmış, Roma İmparatorluğu ayaklanan uygarlık üzerine yürüyerek M.Ö. 256'da varlığına son vermiştir. Kraliçe Zennube de Roma ordularından kaçarken Fırat Nehrinde boğulmuştur.

Parazit: Başkalarının sırtından geçinen, asalak.

Paris Komünü: 1871 yılında ayaklanan Paris halkının şehrin denetimini ele geçirmesi ve 72 günlük komün tarzındaki yönetim sürecidir. Bu deneyle ezilen sınıflar ilk kez ciddi bir yönetim sahibi olmuş, eşitçe bir yönetim gerçekleştirmişlerdir. Paris ve çevresinin denetimi 72 gün süreyle proletarya önderliğinde örgütlenen halkın elinde kalmış, Alman ordularının da desteğini alan hükümetin vahşi saldırıları sonucunda katliamla bastırılmıştır. Bu saldırılarda 20 bin komünarın öldürüldüğü yazılmaktadır.

Paris Komünü'ne Marksistler kadar Anarşistler ve sol olarak değerlendirilebilecek, toplumun eşitliğinden ve özgürlüğünden yana olan egemen sınıf karşıtları da etkili bir biçimde katılmışlardır. Paris Komünü'nün yenilgisi üzerinde de daha sonra genişçe durulmuş, nedenler tespit edilmeye çalışılmıştır. Komün'ün yenilgisi temelde milis örgütlenmesinde kalınması ve düzenli orduya geçil-

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

memesi, başta bankalar olmak üzere tam bir kamulaştırmanın gerçekleştirilmemesi vb. olarak değerlendirilmiştir. Marks Paris Komünü adlı eserini bu direnişi ve iktidar deneyi inceleme temelinde ele almıştır. Yine Lenin de bu direnişi incelemiş, yenilginin nedenlerini maddeler halinde açıklamıştır.

Parlamentarizm: İtalyanca bir kelime olan parlamentodan türetilmiştir. Buna meclis de denmektedir. Parlamento temsili demokrasilerde seçilmişlerin toplandığı ve yürütmeyi oluşturacak hükümeti seçtikleri yerdir. Temel mücadele yöntemi olarak seçim yoluyla iktidara gelmeyi ve toplumun sorunlarını seçilmiş delegelerin oluşturduğu parlamento yoluyla çözmeyi savunan yaklaşımdır.

Payda: Kullanıldığı yere göre anlam alan bir kavramdır. Matematikte özellikle bayağı kesirlerin kaç eşit parçaya bölüneceğini gösteren sayıya denir. Toplum bilimlerinde ise ortaklaşılana noktaları belirtmek için kullanılır.

Paydaş: Bir ortaklık veya mal üzerinde payı olan hissedarlara denir.

Paye: Rütbe, derece, aşama.

Pedagoji: Fransızca eğitim bilimi anlamındadır.

Peydahlamak: Genellikle istenmeyen veya yolsuz görülen şeyler edinmek. Meşru olmayan yoldan edinilen.

Plaza: Büyük ve geniş iş merkezleridir. Günümüzde büyük ticaret şirketlerinin, tekellerin kaldığı mekânlara denmektedir.

Politika: Çok değişik tanımları olan bir kavramdır. Sınıflı ve devletçi uygarlıkçı bakış açısından bakıldığında, devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatı olarak belirtilir. Politikayı şehir anlamına gelen polis'in yönetim işlerini ayarlamak olarak da tanımlamaktadırlar. Kelimenin kökeninden hareketle, poli çok, tika yüz şeklinde değerlendirip politikayı çok yüzlü olarak tanımlayanlar da vardır. Ancak bu tanımlar sınıflı ve devletçi uygarlığın tanımlarıdır. Politik-Ahlaki toplumda ise, halkın kendi yaşamını örgütleyerek kendi işlerini yapmasıdır. Yani toplum işlerini düzenleme yol ve yöntemidir.

Politikoloji: Politika bilimidir.

Potansiyel: Varlığı, gücü ortaya çıkmamış olan, gizil.

Pozitivizm: Olgularla desteklenen ya da olgularla ilgili verilere dayanan bilginin tek sağlam bilgi türü olduğu görüşüdür.

Genel çizgileriyle pozitivizm, deney konusu edilebilecek olgularla ilgili, yani en geniş anlamıyla bilimsel bilginin sağlam bilgi olduğunu vurgular. Bunun dışında, olguların çoğu mantık ve matematik gibi bilgi türlerinin varlığını kabul eder, ama bunların içeriksiz olduğunu ileri sürerler. Pozitivistlerin, en temel özelliği ise geleneksel felsefe görüşlerini, olumsuz bir anlam yüküyle “metafizik” olarak niteleyerek karşı çıkmasıdır.

Comte'a göre insanlık tarihinin üç aşamalı zihinsel gelişiminde her aşama bir öncekine göre daha ileri ve gelişmiştir. İnsanlık başlangıçta açıklamaların doğaötesi güçlere göre yapıldığı dinsel bir aşamadır. İzleyen metafizik aşamada açıklamalar gene olgulardan uzak bazı kavramlara dayanır. Üçüncü aşamada ise, insanlar doğru bilginin gerektirdiği gibi, açıklamak istedikleri olguları gene bu olgulardan elde ettikleri verilere dayandırmayı öğrenirler; işte bu sonuncusu pozitif aşamadır. Comte bu süreci bir insanın çocukluktan yetişkinliği geçiş aşamalarına benzetir.

Comte'a göre bilim olgulara dayanmalıdır. İnsan kafasının soyutlanmalarından doğmuş olan metafizik, deney ve bundan ötürü de bilgi alanımızın dışındadır, nesnelere kendilikleri de bilinemez.

Paranga: El ve ayaklara vurulan kalın zincir.

Programatik: Belli bir işi, bir eylemi yaparken programlı olma durumudur. Daha geniş anlamda siyasal, toplumsal ve kültürel mücadeleye girildiğinde, ideolojik mücadeleler yürütüldüğünde hedefe hangi yol ve yöntemlerden ve hangi araçlar kullanılarak varılacağına ilkeler temelinde tespit edilmesi, karara bağlanması ve bu temelde hareket edilmesidir.

Prometheus: Yunan mitolojisinin önemli karakterlerinden biridir. Titanlar soyundan gelmekte olup, ölümsüzdür. İlk insanı yaratmıştır, buna karşı tanrılar da öç almak için ilk kadın olan Pandorayı yaratırlar. Prometheus bilge ve zeki tanrılardan biridir. Tanrılar tarafından insanlardan saklanan ve sadece tanrılara mahsus olan bilgiyi, bilimi, uygarlığı temsil eden ateşi tanrılardan çalarak insanlara verir. Prometheus'un bu yaklaşımı tanrıları öfkelenendir ve yargılanmasına, cezaya çarptırılmasına neden olur. Ceza; Prometheus'un Kafkas Kayalıklarına zincirlenmesi ve üzerine bir kartal salınarak ciğeri kartala yedirilmesi biçimindedir. Ancak bu sürekli yenilenen bir cezadır. Gündüz kartalın yediği ciğer geceleri yenilenir ve kartal yeniden aynı biçimde ciğeri yer. Bu sürekli tekrarlanan bitmez bir işkence cezalandırmasıdır. Prometheus'u bu azaplı işkenceden ölümlü bir yaratıcı olan Herakles kurtarır.

Protestanlık: Almanca "protestieren" kelimesinden alınmış olan Protestan "itiraz, protesto, başkaldıran" anlamlarına gelmektedir. Protestan mezhebinin doğuşu 16. yüzyılda Martin Luther (1489-1546)'in öncülüğünde olmuştur. Roma Katolik Kilisesi'ne karşı; Günahları bağışlamak, günahların bağışlanmasını mali bir kaynak haline getirmek, İncil'in yorumunu kendi tekeline almak, ayin dilinin mutlaka Latince olması gibi hususlara itirazları ile başlamıştır.

Martin Luther, itirazlarına kısa zamanda taraftar bulunca, hareket hızla büyüyerek yayılmıştır. Protesto hareketinin yaygınlık kazanması, Reformasyonun başlaması ve çeşitli kiliselerin doğmasıyla sonuçlanmıştır. Protestanlığa göre Allah'a ulaşabilmek için hiç bir kilise görevlisinin aracılığına ihtiyaç yoktur. Reform hareketi döneminde ortaya çıkmıştır. Ortodoksluk ile Katoliklikten sonra, Hıristiyanlığın üçüncü farklı yorumu olmuştur. Protestanlık, doğma ve kuralcı ilkelerle birbirinden ayrılan çeşitli bağımsız din ya da kilisenin adıdır. Protestanlar, Katolik Araf düşüncesini tanımaz, Ortodoks ve Katolik ermişleri, melekleri, Meryem Ana'ya atfedilen kutsallığı reddeder, yalnızca tanrısal üçlüye tapınırlar. Protestanlık ile Katoliklik ve Ortodoksluk arasındaki ana ayrım; Protestanlığın tanrı ile insan arasına dolaysız bir bağ koyuşundan gelir. Protestan görüşüne göre, Tanrı'nın inayeti için kilisenin aracılığına gerek yoktur. İnsan ancak kendi imanı ve Tanrı iradesiyle kurtuluşa erebilir. Bu öğretisi, manevi iktidarın laik iktidar üzerindeki önceliğine ve Katolik Kilisesi ile Papa'nın egemenliğine son vermiş, insanı feodal zincirlerden kurtararak, insan ruhunda kişisel öz saygı duygusunu ve burjuva bireyciliğini uyandırmıştır.

Çağdaş Protestanlık öncelikle İskandinav ülkelerinde, Almanya, İsviçre, İngiltere, Kanada, Avusturya ve ABD' de yaygındır. 20. yy.da dini meclis hareketi, Protestanlıkla büyük önem kazanarak, dünya kiliseler konseyinin oluşmasına yol açmıştır. Protestanlığın çeşitli siyasal eğilimlerle

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

bağları vardır. Kimi din adamları Protestanlığı yeni koşullara uyarlamaya, ilerici siyasal beklentilere yaklaştırmaya çalışmaktadırlar. Buna göre, Papa da bir insandır, Kutsal Kitabı yorumlamaya herkes yetkilidir, Azizleri kabul etmezler, Kiliselerde resim ve heykel lüzumsuzdur, Haç çıkarma geleneklerine inanmazlar, İbadet ve ayinleri herkes kendi diliyle yapabilir, Meryem sıradan bir insandır, ilahi bir niteliği yoktur, Günah çıkarma işlemi mantıksız bir uygulamadır.

Proudhon: 1809-1865 yılları arasında yaşayan, anarşizmin kurucularından Fransız felsefeci. Hegelci diyalektiği biraz daha geliştirerek her olayın iyi ve kötü yanlarını bir araya getirerek kaba bir tarzda yorumlamış, diğer yanları fazla görmemiştir. Ona göre toplumsal tarih, düşüncelerin mücadelesidir. Proudhon, mülkiyeti hırsızlık sayar. Bu yüzden kapitalist mülkiyete çalıntı mülkiyet der. Ancak küçük mülkiyeti de olumlu bir şey olarak görür. Adil bir mübadeleye dayanmayan bir üretimi kabul etmez. Karşıtları onun bu yaklaşımını ütöpik veya gerici olarak görmüş, değerlendirmişlerdir. Başlıca kitapları, Mülkiyet Nedir ve Sefaletin Felsefesi'dir.

Pyotr Alekseyeviç Kropotkin: 9 Aralık 1842-8 Şubat 1921 yılları arasında yaşamış Rus anarşist devrimci. Soylu bir aileden gelmesine rağmen, yaşadığı çelişkiler ve karşılaştıkları O'nu arayışla iter. Paris Komünü'nden çok etkilenir. Bu etkilenme onu işçi hareketine, sosyalist düşünceye yakınlaştırır. Bu dönem yurt dışına çıkar. Çeşitli sosyalist örgüt ve derneklere üye olur. 1872 yılında geri Rusya'ya Nihilist hareketlere katılır. 1873 yılında tutuklanır. 1876 yılında İngiltere'ye kaçar. Oradan İsveç'e gider ve sol gazetelerde yazar.

1881 yılında Çar II. Alexander'e yapılan suikasttan sonra İsveç'ten sınır dışı edilince yeniden İngiltere'ye gider. Bir süre sonra Fransa'da tutuklanır, enternasyonal üyesi olmaktan yargılanır ve 5 yıl hapse mahkûm edilir. Cezaevinden çıktıktan sonra yeniden İngiltere'ye döner. Burada kendisini yazım çalışmalarına verir. Komünizm ve anarşizm üzerinde yazılar yazar, teoriler geliştirir. I.Dünya savaşında Alman emperyalizmine karşı tavır alır. İşçi sınıfına en büyük tehlikenin Alman emperyalizminden geldiğini düşünür. Bu düşüncesiyle Kerenski hükümetini destekler, 1921 yılında ölür.

R-r

Rabbanik: Tanrı, tanrısal demektir. Yidiş dilinde efendi anlamına da gelir.

Rafine: İncelmiş, ince, arıtılmış, saflaştırılmış.

Rasyonalizm: Akıl bilginin temel kaynağı ve sınanabilirlik ölçüsü olarak kabul eden akım. Bilginin duyu verilerine dayalı deneylerden kaynaklandığını ileri süren (ampirizm) deneycilik karşıtıdır. Dünyanın akılsal bir düzen içerisinde bir bütün olduğu, parçaların mantıksal zorunlulukla birbirine bağlı olduğunu, dolayısıyla da yapısının doğrudan kavranabilir olduğu görüşüne dayanır. Rasyonalizm, akla dayanır ve akıl dışı olan her şeye karşı koyar. Rasyonalizm bütün insanlarda doğuştan değişmez bir akıl bulunduğunu bu aklın da özsel, tümel, deney dışı gerçeklik taşıdığını ileri sürer. Başlıca esin kaynağı matematiktir.

Rasyonalizm en açık biçimiyle bilgi felsefesinde dile getirilir. Buna göre bazı bilgilerin kaynağı apriori ya da deney öncesi ussal sezgileridir. Bilgi bu sezgilerin anlık tarafından kavranmasıyla

ortaya çıkar. İnsan düşünme yetisiyle kavradıkları duyu verilerini aşan nesnelere ya da tümeler ve bunların bağlantılarıdır. Her tümel bir soyutlamadır ve duyulara değilse de düşünceye açıktır. Mantık ve matematiğin tümü ile başka pek çok alanın bazı bölümleri bu tür bilginin kapsamına girer. Rasyonalizme göre zihnin ulaşabileceği en önemli ve kesin bilgi türü olan apriori bilgi hem zorunlu (başka bir yoldan elde edilmesi imkânsız) hem de evrenselidir. Rasyonalizm etik ve din alanlarında da insanın düşünme yetisine öncelik verir. Buna göre iyiyle kötünün ayır edilmesinde sonul yargı duyu, gelenek ya da insan bilgisinin kaynağı vahiy değil, insanın doğal yetileridir.

Rasyonel: Aklın ilkelerine, düşüncenin yasalarına uygun düşen, anlaşılabilir olan; tutarlılık, basitlik, tamlık, düzen ve mantıksal yapı sergileme durumudur.

Reaksiyon: Tepki, tepkime.

Reformist: Sorunların kökten çözümü yerine sürece yayararak, iyileştirme temelinde çözmek isteyen, mevcut sistemin dışına çıkmayan, sistem içinde mücadele ve çözümü esas alan kişiye denir.

Reformizm: Yaşanan sorunların köklü ele alınarak kesin çözümler üretmek aşma yerine, sorunları sürece yayararak kökten çözme yerine parça parça çözmeyi esas alan siyasal yaklaşımdır. Reformizm, sistem dışı bir çözümden ziyade, sistem içi bir çözümü esas alır. Sorunu giderme yerine iyileştirmeyi tercih eder.

Réné Descartes (1596–1649): Felsefe ile -kendisinin geliştirdiği ve analitik geometri dediği- matematik bilimini birleştirmeye çalışmış; teolojinin etkileri dışında ilk defa felsefi devrimin gelişimine ön ayak olan başlıca simalardandır. Yalnızca bir felsefe filozofu olmakla kalmaz, Newton, J. Locke, Home ve Hobbes gibi simalar ile birlikte, Modernist-analitik geleneğin düşünsel temellerini atar ve bu geleneğin oluşmasında önemli bir rol oynar. En önemli eseri 1637 yılında yayınlanan *Yöntem Üzerine Konuşmalar* ile 1641 yılında yayınlanan *Meditasyonlar*'dır. 1649 yılında İsveç Kraliçesi Kristina, kendisini Stokholm'a davet eder. Burada hastalanır ve ölür.

Descartes'in temel düşünceleri, birbirlerini tamamlayıcı bir sistem dâhilinde aslında iki ana eksenle özetlenebilir:

Birincisi; kendi felsefesi ile yol açtığı özne çıkışlı felsefi gelenektir. İkincisi ise daha çok matematik biliminin ağır etkisinde olan analitik indirgemeci ve mekanikçi düşünce yöntemidir. Daha fazla ikinci şıkta incelenebilecek olan düşünceleri, daha sonra kendi adıyla anılacak olan Kartez-yencilik şeklinde tanımlanır.

Descartes, felsefesinde temel bir yöntem olarak şüpheciliği kullanmıştır. Bütün bilgilerden şüphe etmek ona göre doğruya ulaşmanın yegâne yoludur. O'nun açısından şüphesiz tek gerçek, şüphe ederek doğruya varan öznedir. Bunu, "düşünüyorum öyle ise varım" önermesinde olduğu gibi apaçık bir şekilde dile getirir. Onun için her şeyin ölçüsü, özne olan ben'dir. Descartes'e göre insan, doğuştan gelen bir "düşüncelilik" sonucu nesnelere bilgisine ulaşabilmekte ve kendi öz niteliklerini tamamlayabilmektedir. Dolayısıyla insan, "doğuştan" gelen bu "düşüncelilik" sonucu var olduğunun bilincine varabilmektedir. Descartes felsefesinin en temel özelliği ikici bir yapıda olmasıdır. Bu yüzden onun öğretisine ikicilik de denilir. Bu ikicilik (düalizm), olgularda az-çok gözlemlenebilir anlamda doğal bir ikicilik değildir. Onun bu ikiciliği, birbirine indirgenemez olan iki ayrı ilke, kendinde bir olanak ve apayrı birer gerçeklik olarak gördüğü madde ve ruhun varlığıdır. Bu ikicilik

ile O, olguları metafizik bir şekilde karşı karşıya koyar. Örneğin olgular dişilik-erillik, insan-doğa, ruh-beden, parça-bütün vb. daha da uzatılabilinecek tarzda bir karşıtlık içinde karşı karşıya konulur. Aynı biçimde fiziği de metafiziğin karşısına koyar. Bu yüzden onun felsefesi, fiziğe de metafiziği de olanak tanıyan bir niteliktedir. Maddî dünyayı mekanik matematik ile açıklamaya çalışırken, mantıksal ve düşünsel olanı ise metafizik ilkeye dayandırarak izah etmeye çalışır. Bu yüzden kendinden sonra gelen hem idealist, hem materyalist felsefecileri belirgin olarak etkilemiştir.

Descartes'in ikinci özelliği bilimsel yöntemine ilişkindir. Descartes bilimsel yönteme büyük bir önem biçerken, bilimi, deneysel sınırlamaları olmayan, teolojinin etkisinden çıkarılması gereken özgür bir alan olarak görmüştür. Buna rağmen onun bilimsel yöntemi, kendi sürecinde yeni gelişmekte olan makineleşme koşullarının hem belirgin etkisini taşımış ve hem de onun gelişimine ön ayak olmuştur. Bu yöntem, olguları bir makine düzeni içinde gören, sürekli aynı nedenlere dayalı aynı sonuçlara varan, olguları en ince detaylarına değin parçalara bölerek kendi niteliğinden soyutlayan, ona göre bir hareket değeri biçen mekanik ve analitik indirgemeci bir yöntemdir. Bu mekanik matematikçi tahlil yöntemi, parçalardan oluşan her hangi bir bütünü, tek-tek sayılardan meydana gelmiş bir toplama eşdeğer görür. Buna göre bir, her zaman bir'dir. Oysa bir, her durumda bir değildir. Kendi başına bir nitelik olmakla birlikte bir, bütünde ise farklı bir işlevsellikte ve niteliktedir.

Descartes'in analitik yönteminde makineleşme sürecinin belirgin etkisini görmek mümkündür. Nitekim Descartes, bozuk olmayan ve düzgün işleyen bir makinenin sürekli aynı nedenlere dayalı aynı sonuçları verdiğini ileri sürmüştü, bundan hareketle olguları açıklamaya çalışmıştır. Hatta bu anlayış hayvanları bile birer otomat olarak tasarlamıştır.

Retorik: Fransızca bir kelime olup güzel söz söyleme, hitabet sanatı veya bu söz sanatlarını inceleyen bilim dalıdır.

Revaç: Geçerli ve değerli olandır.

Revizyonizm: Fransızca bir kelime olup, bir öğretiyi, bir düşünceyi, bir işi gözden geçirerek bazı yönlerini değiştirmeyi ifade eder. Ancak toplumsal mücadeledeki anlamı bundan ziyade, genel stratejiyi değiştirerek bozmayı, geri çekmeyi ifade eder. Bu anlamıyla Marksist düşüncede en fazla eleştiri konusu edilerek onunla mücadele edilen yaklaşımların başında gelmektedir. Marksizm için de revizyonizmin başını Bernstein çekmiştir.

Ritüel: Dinsel ayin, ibadet.

Roger Bacon: 1220 yılında İngiltere'de doğmuş, 1292 yılında hapsedildiği bir zindanda ölmüş, bilimin öncülerinden olan bir bilim adamıdır. Latince lakabı, olağanüstü bilgili insan anlamına gelen Dr.Mirabilis'tir. Lakabından da anlaşılacağı gibi geniş bir bilgi dünyası vardır. Matematik, astronomi, optik, simya ve yabancı dillerde eğitim görmüştür. Deneysel bilimin gelişmesi için çok büyük çabalar harcamıştır. Gözlem ve deneye önem vermiştir. Bu yaklaşımıyla yerleşik kalıplara tavır almıştır. Bu da düşmanlarını çoğaltır. Ancak Papa Clemans tarafından desteklendiğinden rahat çalışmıştır. Fransisken tarikatına girmiş, bilimin sevdirilmesi için okullarda dersler vermiştir. Ancak Papa Clemans'ın ölümüyle desteğini yitirir. Yerleşik geleneklere ve dini kurallara karşı geldiği için suçlu bulunarak hapsedilir. Burada yaşamını yitirir.

Roma: Tiber denizine yakın, Tiber ırmağının kıyısında kurulmuş, Lazio bölgesinin yönetim merkezi ve İtalya devletinin başkentidir. Roma İmparatorluğu'nun merkezi olmuş, uzun yıllar geniş

alanlar üzerinde hâkimiyet sürdürmüştür, daha önce parçalanmış olan imparatorluğun Batı kanadının merkezi olan Roma 476 yılında yıkılmıştır. Ancak tarihsel ve kültürel bir merkez olarak varlığını devam ettirmiştir. Papalığın merkezi olarak da aynı etkinliğini daha farklı bir biçimde de olsa sürdürmüştür. Halen de Katolik Kilisesi'nin merkezi olarak etkili bir merkez durumundadır. Hıristiyanlık dünyasındaki Katolik mezhebinin de yönetim yeridir. Dünyanın başlıca kültür merkezlerinden birisidir. Tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmemektedir.

Romantizm: Duygulu, hassas olma durumunu. Aynı zamanda bir sanat akımının da adıdır. 1790-1850 yılları arasında Avrupa entelektüel yaşamının kimi temel yönlerini tanımlamak için de kullanılan bir terimdir. 19. yüzyılın ilk yarısında, Aydınlanmaya tepki olarak gelişen akım ya da hareket olarak romantizm, farklı ülkelerde farklı görünümler almıştır. Örneğin, İngiltere'de tamamen estetik bir fenomen, bir sanat hareketi olarak ortaya çıkan romantizm Fransa'da, Rousseau'nun etkisiyle, toplumsal uzlaşma karşı bir protesto olarak gelişmiş, hareketin estetik boyutu daha sonra ortaya çıkmıştır. Buna göre, sanatta romantizm doğaya yönelik temelli bir ilgiyle belirlenen, doğal fenomenleri doğrudan ve aracısız bir biçimde kavramayı esas alan akım ya da tavrı ifade eder. Sanatta klasisizme karşı çıkan romantizm bu nedenle tüm formları, kuralları ve uzlaşmaları yapay oluşumlar ve doğanın gerçek anlamını ve ifadesini kavramadaki engeller olarak görür; içtenliğin, kendiliğindenlik ve tutkunun önemini vurgular. Sanatın, idealleştirme ya da genelleme olmadan, tikel ve somut olana yönelmesi ve doğanın uyandırdığı duyguları gözlemesi ve aktarması gerektiğini belirtir.

Rosa Lüksemburg: Polonya kökenli Alman Marksisti. Polonya İşçi Partisi'nin önderlerinden biri olarak siyasal mücadeleye katılır. Sonrasında Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin üyesi olur. Düşünce ve eleştirileriyle sadece Almanya'da değil, işçi sınıfının uluslararası önderlerinden biri haline gelir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Alman devriminde önder düzeyinde rol üstlenir. Savaştan yenik çıkan Almanya'da bir devrim beklentisi oluşur. Sanayinin gelişmişlik düzeyi (o dönemler sosyalist devrimin gelişmiş ülkelerde gerçekleşebileceği yaklaşımı vardı. Her ne kadar yarı feodal bir ülke olan Rusya'da devrim gerçekleşmiş olsa da, bu yaklaşım varlığını korumaya devam ediyordu), proletaryanın nicel ve nitel olarak etkin olması, Alman Komünist Partisi'nin geçmişten gelen örgütlülüğü, Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış olması ve yaşanan kriz ortamı Almanya'da devrim beklentisini güçlendirmişti. Roza Lüksemburg ile Kral Liebnect bu durumdan hareketle Almanya'da devrimi gerçekleştirmenin önderliğine soyunurlar ve bu amaçla Spartakistler Hareketi'ni örgütlerler. Ancak 1919 Ocak ayında Roza Lüksemburg Karl Liebnect'le birlikte katledilir. Temel eseri; Sermaye Birikiminin Tarihsel Koşulları ve Hapishaneden Mektuplar'dır.

Rönesans: Fransızca bir kelime olup yeniden doğuş demektir. 12. yüzyılının sonunda İtalya'da başlayarak diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Temel felsefesi, dönemin iktidarcı ve baskıcı yönetimlerine karşı laik, demokratik ve hümanizmi savunma temelindedir. Karanlık ortaçağa karşı 'Altın çağ' olarak da ifade edilen ilk çağlardaki Helen ve Roma uygarlığına dönüş olarak ifade edilir. Oysa Rönesans iktidara, sisteme, hiyerarşiye başkaldıran halkın kendini ifade edişidir. Bunda heretik diye kiliseden kovulan papazların, simyacı diye suçlanan bilim insanlarının ve cadı diye yakılan kadınların payı büyüktür. Bu anlamda Rönesans, kadının, bilim insanının ve özgür ruhlu olan-

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

ların ideolojik yaklaşımı ve felsefesidir. Her ne kadar Rönesans burjuvaziye mal edilmek istense de, bu doğru değildir.

Ruhani: Ruhla ilgili olan, kutsallık atfedilen. Din ve mezhep işlerini ele alan, bunlarla ilgili olan; bir dinin, mezhebin, tarikatın ileri gelenleri için kullanılan sıfat.

Rüşeym: Herhangi bir şeyin oluşumundan önceki haline denir. Canlılarda ise embriyon halini ifade eder.

S-s

Sabetaycılık: 1626 yılında İzmir’de doğan Yahudi dönmesi Sabetay Sevi’nin geliştirdiği mistik bir akımdır. Sabetay Sevi genç yaşta kendisini Yahudiliğin mistik yorumu olan Kabbala’ya verir. 22 yaşında Kabbala’cı yorumlara dayanarak kendisini beklenen peygamber, mehdi olarak ilan eder.

Sabetay Sevi’nin bu çıkışı Yahudi hahamlarınca hoş karşılanmaz ve İzmir’i terke zorlanır. Bunun sonucunda İzmir’den ayrılarak önce Yahudilerin yoğun yaşadığı Selanik’e, oradan da İstanbul’a gider. İstanbul’da kaldığı süre içinde kimi Yahudi hahamlarını davasına ikna eder, ancak burada da uzun süre kalamaz. Oradan da önce Kudüs’e, ardından da Mısır’a gider. Bu arada önemli mali destekler elde eder ve düşüncesini yayar. Ünü kısa sürede Venedik, Hamburg, Londra, Amsterdam ve Kuzey Afrika’da yaşayan Yahudiler arasında yayılır.

1666 yılında yeniden İstanbul’a dönünce padişah tarafından tutuklanarak din değiştirmeye zorlanır. Din değiştirerek Müslüman olur ve Mehmet Efendi ismini alır. Kapıcıbaşı olarak görevlendirilir. Bu din değiştirmesi müritleri arasında farklı yorum ve değerlendirmelere yol açar. 1676 yılında sürgüne gönderildiği Arnavutlukta ölür. Din değiştirmesine rağmen Sevi’yi terk etmeyen, etrafında örgütlenen müritlerine Sabetaycı denir. Bunlara göre Sevi’nin din değiştirmesi bir dönmelik veya ihanet değil, Mesih’in gelmesi için atılması gereken son adımdır. Bu yüzden bu kesimlerde Sevi’yi izleyerek Müslüman olmuşlardır. Bunlara göre, kişinin kendisini kalpten Yahudi görmesi önemlidir ve görünürde uygulanan biçimsel Müslümanlığın bir değeri yoktur.

Safsata: Yalan, inanılması mümkün olmayan, boş, temelsiz, asılsız ve uydurulmuş şey, söz.

Saint-Simon, Claude Henry de (1760-1825): Düşünce tarihinde, toplumun bilimi olarak görüldüğü sosyolojinin düşünce babası olarak tanınan Fransız filozof ve iktisatçısı, Ütopik sosyalist. Temel eserleri: Avrupa Topluluğunun Yeniden Örgütlenmesi Üzerine, Sanayi Sistemine Dair, Sanayicilerin İlmihali.

Saint-Simon, toplumda bir reforma gitmeyi amaçlamış, toplumun endüstri çağının, endüstrinin gereklerine göre düzenlenmesi gerektiğini savunmuştur. Bilimsel düşünceye dayanan bir toplum bilimi kurmanın zamanının geldiğini, artık pozitif bilim çağının başlamış olduğunu öne sürdüğü için, aynı zamanda pozitivismin kurucusu olarak da bilinen Saint-Simon’un en büyük düşü, insan toplumunun reformdan geçirilmesi olmuştur. O’na göre, Fransız Devrimi mutluluk getirmemiştir. Evrensel insan haklarının ilanı, aşağı sınıfların cehaletini ve yoksulluğunu ortadan kaldırmamıştır. Top-

lumdaki tüm insanların mutluluğunun yeni bir toplumsal düzenleme, bir sosyal reformla sağlanabileceğine inanan Saint-Simon, toplumda gerçekleştirilecek reformun toplumsal yasaların bilgisine dayandığını ve bunun bilimlerde de bir reformu gerektirdiğini düşünmüştür.

Salgı: Hücrelerin veya vücuttaki bezlerin kandan ayırıp oluşturdukları ve yeniden kana, başka organa veya dışarıya saldıkları sıvı madde.

Samir Amin: Mısır doğumludur. Kapitalizm, küreselleşme, kalkınma teorileri ve sistem karşıtı hareketlere ilişkin görüşleriyle tanınıyor. Marksizm'in önemli savunucularındandır. Bazıları Samir Amin'i Marksizm'i 21. yüzyıla taşıyan düşünür olarak da değerlendirmektedirler.

Sanal: Gerçekte var olmayan, zihinde tasarlanan, hayali, farazî.

Sarmal: Helezon. Silindir biçiminde, ancak bir taraftan diğer tarafa doğru daralan veya genişleyen, helezoni.

Schmitt Carl: Almanya'nın önde gelen hukukçu ve tarih felsefecilerindedir. 10 Temmuz 1888 yılında Plentenberg'de (Vestfalya) doğmuştur. 1907 yılında Berlin üniversitesinde hukuk okumaya başlar. Münih ve Strasburg'ta eğitimini sürdürür. 1910 yılına Strasburg Üniversitesi'nde hukuk doktorası unvanını kazanır. 1915 yılında orduya katılır, ancak sağlığı elvermediğinden cepheye gidemez ve karargâhlarda kalır. Bu süreçte hukuk üzerinde araştırmalarını devam ettirir ve Strasburg Üniversitesi'nden girdiği doçentlik sınavını kazanır. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Münih Üniversitesi'nde Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulunda doçent olarak göreve başlar. 1922 yılında Bonn Üniversitesi'ne girer. 1928'de yeniden Berlin'e döner ve 1945 yılına kadar öğretim görevlisi olarak çalışacağı Friedrich Wilhelm Üniversitesi'ne girer.

20. yüzyılın en etkili ve tartışmalı siyaset bilimcisi ve hukuk profesörlerinden biridir. Muhalifleri tarafından bile saygı görmüş, çağın Hobbes'i olarak değerlendirilmiştir. Schmitt, başta hukuk olmak üzere siyaset bilimi ve sosyal bilimi yeniden yorumlamış, dezisyonizm, siyasi ilahiyat ve siyasal romantizm gibi kavramları literatüre yerleştirmiştir. Aynı zamanda Nasyonal Sosyalizm fikrinin öncülüğünü de yapmış, 7 Nisan 1985 yılında ölmüştür.

Seküler: Seküler sözcüğü Latince olup, seaculum kelimesinden türetilmiştir. Seaculum sözcüğü ise zamanla ilgili bir kavram olup yüzyıl veya asrı ifade eder. Ancak felsefi anlamdaki sekülerliğin anlamı daha geniş ve farklıdır.

Sekülerlik, Hıristiyanlık doktrininin önemli bir parçasıdır. Hıristiyanlık doktrininde, daha doğrusu tüm din doktrinlerinde tanrı zamanın dışında vardır. Buna göre hayat ve idare dini bir merkezden, zamanın ötesinden gelir. Buna karşılık seküler anlayışa göre hiçbir şeyin zamanın dışında olmadığı, hayatın ve idarenin dini merkezden alınarak dünyevi merkeze verilmesi gerektiğini savunur. Bu din ile dünya işlerinin bir birinden ayrılması demektir. Siyasal anlamda sekülerizm, din ve kilisenin birleşmesi olan teokrasinin zıttıdır. Yani din ve devletin ayrılmasını savunur..

Semitik: İnsanlığın yerleşik yaşama geçişle beraber oluşan ilk insan kültür gurubuna denir. Afrika Rifi'nden çıkıp, yukarıya doğru yayılan insanı primatlar Arabistan Yarımadası'nda, Afrika'nın Kuzey kesimine yerleşmiş çiftçi toplulukları esas alır. Oluşan ilk dil öbeği Semitik dil öbeğidir.

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

Senato: Çift meclisli parlamentolarda genellikle ikinci meclise verilen ad. Eski Roma'da devletin en kalıcı ögesini oluşturan ve uzun bir dönem yönetimde ağırlık taşıyan kurum. İlk kez M.Ö. 509'da Roma'da bir danışma meclisi biçiminde kuruldu, sonra yetkinleşerek temel kurum haline geldi.

Sendika: İşçilerin veya işverenlerin iş, kazanç, toplumsal ve kültürel konular bakımından çıkarlarını korumak ve daha da geliştirmek için aralarında kurdukları birlik. Çalışanların, emek piyasasında bireysel pazarlıkların yerine toplu pazarlık uygulamasını geçirmek için kurdukları bir örgüt. Sendikaların genel amacı, gelirlerin ve çalışma koşullarının üyeleri için tutarlı biçimde uygulanan kurallarla belirlenmesini sağlamaktır. Yalnız bazı sendikaların daha geniş kapsamlı toplumsal ve siyasal hedefleri bulunduğu da belirtilmelidir. Bazı sendikalar aynı zamanda mesleki birliklerdir.

Sendrom: Fransızca bir kelime olup özel bir bozukluğu belirleyen, bir arada görülen, teşhisi kolaylaştıran bulgu ve belirtilerin tümü.

Sentez: Tez ile antitezin mücadelesel bileşimi sonucunda oluşan yeni durum. Düşüncenin ayrı öğelerini ya da ayrı düşünce ve ideolojileri mantıksal bir tarzda bir araya getirme işlemi. Söz konusu birleştirme faaliyetinin ürünü olan şey. Diyalektik akıl yürütmede ise düşüncenin tez ve antitez gibi iki adımını daha yüksek bir düzeyde birleştirip yeni bir fikir otaya çıkarma sürecini, varlığın diyalektik hareketinin ilk iki adımının daha yüksek bir varlık düzeyinde yeni bir ürünün ortaya çıkması için bir araya gelmesi.

Serf: Feodal dönemde, toprağı elinde bulunduran feodal için çalışan, toprak kölesi olarak da tanımlanan, toprağın el değiştirmesiyle sahibi değişen köylü. S erf, biçimde köleye nazaran farklı olsa da, özünde köleden çok farklı değildir. Bu yüzdenserf için toprak kölesi deyimi kullanılır.

Simbiotik: Karşılıklı bağımlılık içerisinde birbirini besleyerek sürdürme, birbiriyle tanınıp var olma. Örneğin, Psikolojide, ana çocuk olduğu için ana; çocuk ana olduğu için çocuktur. Karşılıklı bağımlılık ve koşullama.

Simgesel: Sembolik, simgelerle tanımlama.

Simülakr: Sanal, hayali olan demektir.

Sınaî: Arapça bir kelime olup sanayi ile ilgili olan demektir.

Siyam ikizi: Birbirine yapışık ve bağlı olan, birbirlerine benzeyen, tek doğumun yapışık ikizleri.

Siyonizm: 19. yy.ın son çeyreğinde Teodor Herzl tarafından geliştirilen, yurtsuz Yahudiler için Filistin toprakları üzerinde bir Yahudi devleti kurmayı amaç edinen ve Yahudi milliyetçiliğine dayanan ideoloji. Günümüzde de Yahudi ırkçılığının ideolojisidir.

Soğuk savaş: Silah yerine propagandayla yürütülen savaştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1946 yılında ABD'nin Moskova Büyükelçisi George Keanen'in 'uzun telgraf'ıyla başladığı söylenir. ABD'nin başını çektiği kapitalist blokla Sovyetler Birliği'nin başını çektiği reel sosyalist blok arasında silahlanma temelinde giderek tırmandırılan psikolojik savaştır.

Sokrates (İÖ. 470-399): Felsefi düşüncüyü insana ve insan eylemine yönelten eski Yunanlı filozof. Yunanca'da "kendini bil" ilkesini savunmayla anımsanır. Yazılı hiçbir yapıt bırakmamış, öğrencilerinin metinlerindeki kişiliğiyle tanınmış ve kendisinden sonraki felsefeyi derinden etkilemiştir. Perikles döneminde yetişen Sokrates soylu olmadığı gibi varlıklı da değildi. Ömrünün sonlarına

doğru eşi ve üç çocuğuyla geçim zorluğu bile geçirecekti. Sokrates gençliğinde Samas'ta (Sisam) ve Peloponneses savaşının çeşitli çarpışmalarında dövüşerek dayanaklığı ve cesaretiyle de ün kazanmıştır. Kısa bir süre Atina'daki danışma meclisine üye olduysa da genellikle güncel siyasetle ilgilenmedi. Ama zaman zaman anayasa dışı bazı kararlara karşı direndi. Otuz tiran döneminde Sokrates'le birlikte dört kişiden rahipleri Leon'u tutuklamalarını isteyen Tiranların bu buyruğuna açıkça karşı çıktı. Platon yazdığı Sokrates'in savunmasına göre daha sonra bu davranışıyla yaşamını gözden çıkardığını söyleyecekti. İ.Ö.403'te bir darbeyle iktidarı yeniden ele geçiren demokratlar bir yoruma göre Tiranlar arasında birçok öğrencisi bulunduğu için Sokrates'i suçluyordu. Mahkeme önüne çıkardılar. Sokrates'e yöneltilen "dinsizlik" suçlamasının başlıca öğeleri gençleri saptırmak ve devletin tanrılarını yok sayarak yeni tanrılar uydurmak biçimindeydi. Sokrates bu suçlamayı hafife alarak reddetti. Suçlayıcıların başını çeken Anutos'u alaylı sorularıyla zor durumda bıraktı. Bir tür itiraf gibi de görülebilecek bir savunma yaptıktan sonra bir olasılıkla ikiyüz yirmiye karşı ikiyüz seksen oyla suçlu bulundu. Yasal hakkı gereği kendisine bir ceza önermesi gelince aslında büyük bir hayır işlemiş sayılması gerektiğini öne sürerek devlete hizmet edenlerin bedava yemek yedikleri Pithaion'da karınının doyurulmasını önerdi. Sırf formaliteyi yerine getirmek için de para olarak kendisinin verebilecek ancak 1 minası olduğunu, ama dostlarının aralarında 30 mina daha topladıklarını söyledi. Bu tutumu Atina mahkemesinin üyelerini iyice öfkelenirdi ve daha büyük bir çoğunlukla ölüme mahkûm edildi. Bunu izleyen son konuşmasında yalnızca beraat oy verenlere seslenerek onlardan oğullarını onurlu bir yaşam sürmezlerse kendisinin herkesi uyardığı gibi uyarmalarını istedi. En ünlü deyişlerinden olan "incelenmemiş bir yaşam insan için yaşamaya değer" sözü de bu konuşmasında geçiyordu. Atina yasalarına göre yirmi dört saat içinde baldıran zehri içerek ölmesi gerekirken her yıl Delos'a gönderilen kutsal gemi dönmeden kimse idam edilmeyeceği için infaz bir ay gecikti. Kendisini kaçırma önerisini meşru bir mahkemenin kararına yanlış da olsa uymak gerektiği gerekçesiyle reddetti. Sokrates'in son günü ve baldıran zehrini içişinin öyküsü Platon'un Phaidon'unda kusursuz bir biçimde anlatılmıştır.

Sosyal demokrat: Yüzyılın başlarında bir kesim sosyalistin savunduğu bir eğilim olarak gelişmiştir. Bu eğilim, sistem içerisinde kalma, ama sistemi de demokratikleştirilme olarak tanımlanabilir. Bu yaklaşım sosyalistler arasında önemli tartışmalara neden olmuş, bu düşünceleri savunanlar dönemlikle, sırtını proletaryaya dönmekle eleştirilmişlerdir. Bu kesimler başlangıçta sisteme karşı eleştirel bir yaklaşım göstermelerine karşın, sonradan kimi eleştiriler yapsalar da, sistemle tamamen bütünleşmişlerdir. Günümüzde ise, sistemin en temel ve vazgeçilmez gücü haline gelmişlerdir. Avrupa Sosyal Demokrat Partileri, emperyalist sistemin en önemli gücü olmuş, Sosyalist Enternasyonal adıyla örgütlülüğünü ve etkisini Avrupa'nın dışına da taşımıştır. Önderlik Sosyal demokrasiyi, kapitalizmin ömrünü uzatan üç mezhepten biri olarak değerlendirmiştir.

Sosyal şövenizm: Hem toplumcu düşüncelere sahip olduğunu iddia eden, ama hem de milliyetçi yaklaşımlara sahip olan, haklı-haksız, doğru-yanlışına bakmadan sınırlarında yaşadığı ulus-devleti savunma.

Sosyalizm: Fransızca bir kelime olup toplumsallık anlamındadır. Toplumsallık insanın oluşum ilkesidir. Bu anlamda sosyalizm insanın varoluş şeklidir. Buna doğal toplum ya da politik ve ahlaki

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

toplumda denir. İnsanın insan tarafından sömürülmesine karşı çıkan, insanlar arasında birlik ve eşitliği savunan, üretim araçlarının ortak mülkiyetini esas alan toplumsal sistemdir. Yine varolan toplumsal düzeni adaletsiz olduğu gerekçesiyle mahkûm eden, ahlâki değerlere uygun düşen yeni bir düzenin savunuculuğunu yapan, bu idealin gerçekleştirilebilir bir ideal olduğuna inanan, söz konusu ideale ulaşma yolunda kurumları ve insanı yeni baştan şekillendirecek bir eylem programı öneren siyasi düşünce ve ideolojidir.

İnsanın toplumsallaşmaya başlamasıyla var olan sosyalizm, bir politik sistem olarak Marks ve Engels tarafından geliştirilmiş, “Bilimsel Sosyalizm” olarak sistem tanımlanmıştır.

Sosyoloji: Toplum yaşamının oluşumunu, koşullarını, isleyişini değişimini objektif bir şekilde sosyal bütünlük içerisinde inceleyen bilim dalı olarak bilinen sosyoloji; en genel anlamda, toplum içinde yer alan sosyal grupları, sosyal sınıfları, ekonomik, politik, sosyal, dinsel ve hukuksal kurumları; nüfusu, örf, adet, değer norm ve inançları tüm bunlar arasındaki karşılıklı ilişkileri tüm bu unsurlardaki değişimleri inceler ve açıklamaya çalışır.

Spekülatif: Kurgusal. Maddi ve somut yaşamdan, realiteden kopuk, eylem ve pratiği dikkate almadan sadece düşünsel ve teorik izahlarla iş yapmadır. Bu anlamda gerçeklikle fazla ilişkisi yoktur. Olay ve olguları kendisine göre kurgulamadır. Örneğin reel ekonomiyle fazla ilişkili olmayan, üretimden kopuk, ancak kimi oyunlarla ekonomi üzerinde etkide bulunarak kar elde etmedir.

Spinoza, Baruch: 1632-1677 yılları arasında yaşamış Yahudi asıllı bir felsefeci. Ailesi Yahudi katliamı sırasında İspanya’dan Hollanda’ya kaçmıştır. Çok genç yaşta çalışmalarıyla öne çıkan Spinoza, laiklik düşüncesinin öncülerindedir. Laik düşünceleri yüzünden Yahudi camiasından aforoz edilmiştir. Hayatını optik araçlar yaparak ve lens tamir ederek kazanmıştır.

Spinoza, Fransız düşünür Descartes’tan etkilenmiş, ama buna rağmen kendi terminolojisini oluşturmuştur. Geometrik ve tümdengelimci yöntemi benimsemiştir. O’na göre her tanım açık, seçik bir düşünceden meydana gelmiştir. Ve her açık seçik tanım ve düşüncenin de doğru olduğunu düşünmüştür. Yani, akıl açık seçik düşüncelerden hareket edip, bunların mantıksal sonuçlarını çıkarırsa, asla yanlış düşmeyip kendi doğasına uygun bir tarzda işlemiş olur.

Spinoza’da tanrı inancı vardır, ancak bu öyle kaba ve yüzeysel bir inanç değildir. Buna metafizik determinizmde denir. O’na göre, Tanrı’ya olan nedensel bağımlılığı, mantıksal bağımlılıkla bir ve aynıysa eğer, maddi şeylerin dünyasında olumsuzluğa, insanın dünyasında ise özgürlüğe yer kalmaz. O’na göre özgürlük ancak anlamakla olur. Bu yüzden anlamamanın özgürlük olduğunu kabul eder. Spinoza’nın bu yaklaşımı; ‘İnançlı akıldan, akıllı inanca’ olarak değerlendirilmiştir.

Ş-ş

Şehvileşme: Arapça bir kelime olup şehvi kökünden türetme bir kelime olup, cinsel haz anlamında kendinden geçmedir. Erkek egemenlikli toplumun karşılığı olarak ta kullanılmaktadır.

Şematik: Bir nesne, organ vb.nin genel düzenini gösteren.

Şeyh-ül İslam: Osmanlı İmparatorluğu'nda din işleri bakanı. Sadrazamdan sonra gelen en önemli bakanlardan biridir.

Şiilik: Arapça yandaş demektir. Daha çokta İslam'ın içindeki bölünmede Ali tarafını tutanlara denir. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra yerine kimin geçeceği, kimin imam ve halife olacağı tartışmasına bağlı olarak Müslümanların ikiye ayrılmasının sonucunda ortaya çıkan iki mezhepten biridir. Peygamberin ölümü üzerine, Ali bin Ebu Talib'in ilk halife olması gerektiğini söyleyenlerin bağlandığı siyasi bir akım olarak ortaya çıkan Şiilik, daha sonra Sünni inançtan ayrılan bir mezhep durumuna getirilmiştir. Buna göre; Şiilik, halifeliğin Allah'ın buyruğuyla Ali'ye verilmiş olduğunu, yalnızca Ali'nin soyundan gelenlerin Halife sayılabileceğini, Ali'nin soyundan gelenlerin, Oniki İmam'ın kutsal bir kişilik taşıdığını, Ali'yi sevenleri sevmek, O'nu seçmeyenleri sevmemek gerektiğini belirtir.

Şovenizm: Kendi ulusunu öne çıkararak değişik ırk ve uluslararası düşmanlık yaratmayı amaçlayan ve bu yolda kışkırtmada bulunan aşırı akım. Bu akım da kökenini Fransa'dan alır. Zaten kelimenin kökeni de Fransızcadır. Kendi ırkını, cinsini diğer ırklardan, cinslerden üstün görme, bunu şiddetle yaymadır.

T-t

Tahayyül: Hayalde canlandırma, sembolleştirme, Hayal etme, hayal kurma.

Tarihsel Materyalizm: Marks ve Engels'in kurmuş oldukları tarih ve toplumu inceleme yöntemi. Bu yöntem gereğince doğanın ele alış yöntemi olan diyalektik materyalizm topluma da uyarlanır. Toplum ve tarih, oluşan ilişkiler bu yaklaşım temelinde ele alınır. Bu yaklaşıma göre toplumsal ilişkileri belirleyen, temelde ekonomik ilişkilerdir. Ruhun maddeye, düşüncenin bedene bağlılığı gibi, ideolojik üstyapı da ekonomik altyapıya bağlıdır. Toplum, tarihin başlangıcıyla birlikte sınıflara ayrılmıştır. Tarihin ilerlemesini sağlayan da esasında budur. Yani tüm tarih, sınıflar arasında yürütülen mücadelelerden ibarettir ve sadece sınıf mücadeleleri tarihidir. Bu sınıflar arasındaki mücadele kaçınılmaz, zorunlu ve ertelenemezdir. Dolayısıyla sınıflar olduğu müddetçe, sınıflar arasındaki bu mücadele de devam edecektir vb.

Tarihsel materyalizme göre, her toplumsal düzende üretici güçleri açısından sürekli bir değişim yaşanır. Bu değişimi doğuran şey, üretim araçlarındaki gelişmedir. Söz konusu değişim, varolan mülkiyet ilişkilerini zorlar ve sınıf mücadelesini hızlandırır. Tarihsel materyalizm bu yaklaşım çerçevesinde tarihi değerlendirir ve tarihte yaşanan toplumsal ilişkileri üretim tarzlarına bağlı olarak toplumları; İlkel Komünal Toplum, Feodal Toplum, Kapitalist Toplum, Sosyalist Toplum ve Komünist Toplum biçiminde değerlendirir. Aynı yaklaşım çerçevesinde her toplum biçimi öncekine göre ileri bir toplum olarak ele alınır.

Tarikat: Tanrısal bilgiyi elde etme yoludur. Yol anlamına gelen Arapça tarik sözcüğünden türetilmiştir. Tasavvuf terminolojisinde tanrıya kavuşma yolu olarak tanımlanır. İslam dini açısından

tarısal bilgiyi elde etmenin tek yolu Kur'an ve hadislerdir. Eş deyişle Tarikat-ı Muhammedi'yedir (Peygamber Muhammed'in yolu). Başkaca hiçbir yorum gerekmez. Ancak farklı kesimler kendilerine göre yorumlar geliştirdiklerinden, yollar da çoğalmış, farklı tarikatlar doğmuş, ana tarikatlardan ise kollar ayrılmıştır. Ortadoğu dogmatizminin ve mezhep çatışmalarının temelinde tarikatların rolü büyüktür. Başlangıçta direnme yanı olsa da, günümüzde gericilemiş, işbirlikçilemiş, demokratikleşmenin ve özgürlüğün önündeki engellerden biri haline gelmişlerdir.

Tasarım: Bir araç ya da eylemi gerçekleştirilmeden önce düşünsel düzeyde gerçekleştirilebilecek tarzda planlamak.

Tasavvuf: Tanrının varlığını ve evrenin oluşumunu anlatan dini-felsefi akım. Buna mistisizm de denir. İkiye ayrılır. Bunlardan biri varlıkta birliğin felsefesi olan Vahdet-i Vücut'tur. Diğer eğitim ise, görünen şeylerle, yüzeydekilerle yetinmeyen, asıl anlamın içte ve gizli olduğunu söyleyen Batını yaklaşımdır.

Tasavvur: Tasarımdan kökünü alan tasavvur etme, göz önüne getirme, hayal etme ve zihinde bir kişilik kazandırmayı ifade eder.

Tasvir: Bir şeyi ayrıntılarıyla betimleyip tanıtmak ve tanımlamak.

Tekke: Tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer, dergâh.

Temayül: Arapça bir kelime olup bir tarafa eğilme, ilgi duyma, bir tarafa meyiletme demektir.

Temsili demokrasi: Çeşitli ülkelerde milletin egemenlik hakkını doğrudan değil de, seçtiği temsilciler (milletvekilleri) aracılığıyla kullandığı bir demokrasi uygulamasıdır. Genellikle nüfusu fazla olan ülkelerde kullanılır. Temsili demokrasi; halkın seçtiği temsilcileri aracılığıyla yönetilmesidir.

Teoloji: Fransızca bir kelime olup, ilahiyat, Tanrıbilimi anlamına gelir. Dine ilişkin olguları konu alan ve dinle ilgili olarak geniş kapsamlı bir senteze ulaşmayı amaçlayan bilim dalıdır. Tanrı'yı ve insan yaşamının anlamını, vahyin verilerine dayanarak inceleyen bilim olarak da tanımlanabilir.

Terminoloji: Bir sanat kolunda, bilim dalında veya teknik alanda özel olarak kullanılan terimlerin tümü. Daha genel olarak da bir konu anlatılırken, konuyla ilgili kullanılan kavramlar.

Tiyek: Herhangi bir ağacın fidesi demektir, ama daha çok da bir bağdaki her asma kökü için kullanılır.

Totalitarizm: Tek bir partinin egemenliği altında, her tür siyasi, ekonomik ve toplumsal faaliyetin devlet tarafından düzenlendiği, muhalefetin baskı altında tutulduğu ve ezildiği, özgürlüğe yer bırakmayan siyasi yönetim tarzıdır. Bu sistemde iktidar dışında kalan birey ve grupların karar alma süreçlerinde hiçbir etkileri yoktur. Şu özellikleri taşır:

- 1-Ütopik bir gelecek vaadiyle güçlendirilmiş bütünsel bir ideolojiyi,
- 2-Tek bir kişi tarafından yönetilen bir kitle partisini,
- 3-Fiziki veya psikik mahiyeti olan sistemli terör uygulamasını,
- 4-İletişim araçlarında tekelliliği,
- 5-Güçlü bir ordu ve silahlanma mantığını,
- 6-Ekonominin tek bir merkezden yönetimi ve denetimini ihtiva eder.

Trajedi: Konusunu efsanelerden veya tarihi olaylardan alan, acıklı sonuçlarla bağlanan bir tür tiyatro eseri, tragedya. Böyle olmakla birlikte, günümüzde karşılaşılan acıklı olayların hepsi için, yani, acıklı olayları anlatmak için kullanılmaktadır.

Trent: İngilizce bir kelime olup, eğilim anlamındadır.

Tüketim toplumu: Kapitalizmin yaratmak istediği toplum modelidir. İhtiyaç dışı ürünlerin tüketilmesi amacıyla toplum tüketime yönlendirilir. Reklam sektörü tüketimi ve meta dolaşımını hızlandırmak, toplumu tasarruflarını tüketme ve böylece ürün fazlalığından doğabilecek olan krizlerin de önüne geçmek amacıyla geliştirilmiştir. Şüphesiz bunun içinde şirketlerin kâr güden yaklaşımları da vardır. Bu yaklaşımlar sonucu toplum öyle bir hale gelir ki, ihtiyacı olmadığı mallara da sahip olmak ister, bu amaçla sürekli bir tüketime yönelir. Daha büyüğünü, daha yenisini, daha... ister ve sahip olmak için de hemen her yola başvurur. Buna tüketim çılgınlığı da denilmektedir.

Türev: Değişik anlamlarda tanımlanır. En genel tanımı ise herhangi bir şey üzerinde yapılan değişiklik sonucu elde edilen benzer maddeye denir. Siyasette ise bir gücün başka bir gücün etkisi ve himayesinde kendini ona göre düzenlemesi ve onun bir devamı olması anlamına gelir.

U-u

Ucube: Arapça bir kelime olup çok acayip, şaşılacak kadar çirkin olan şey anlamındadır.

Uhrevi: Arapça bir kelime olup, ölüm sonrası dünya, ahiret ile ilgili olan, öte dünyayla ilgili olan anlamındadır.

Ulus-Devlet: Ulusa milliyetçi ve siyasal bir yaklaşım sergileyerek, iktidara taşımaktır, yani ulusun iktidarlaştırılmasıdır. Bu, kapitalist modernitenin icadıdır ve öncülüğünü Fransa yapmaktadır. Fransa, devrimle monarşiyi iktidardan alaşağı eder, ancak yerine yeni bir şey koymaz/koyamaz. İktidarı ele geçiren Napolyon 1802 yılında ulus-devletin temelini atar. Ve bu giderek gelişir. Fransa'dan sonra Almanya bunu takip eder. Ulus-devlet, her şeyi iktidara göre düzenlediğinden toplumu sürü haline getirir. Bu anlamda ulus devletin son hali faşizmdir.

Ulus: Dil, toprak, ekonomik yaşam ve ortak kültür biçiminde beliren ruhsal şekillenme birliğiyle tarihsel süreçte oluşan toplumsal formdur. Başta Stalin olmak üzere sosyalistler tarafından dil birliği, toprak bütünlüğü, pazar birliği ve ortak kültürel şekillenme biçiminde tanımlanmıştır. Ancak bu her iki tanımda siyasal tanımlardır. Bu tanımlar ulusu kapitalizme mal eder. Zaten 'uluslar kapitalizmin şafağında doğdukları' özdeyişi bu tanımdan ileri gelir. Oysa kapitalizm ulus yaratmadığı gibi, ulusal gelişmeler önünde de ciddi engeldir. Ulus özü itibarıyla toplumsallaşmanın bir aşaması, bir formu olduğundan siyasal değil, sosyaldir. Halkların gerçeğine uyan da budur.

Ur: 1- Hücrelerin aşırı çoğalmasıyla dokularda oluşan ve büyüme eğilimi gösteren tümür.

2- Sümer uygarlığında bir şehir devleti.

Ü-ü

Ümmetçilik: Aynı dine inananların oluşturduğu topluluğu savunan yaklaşıma denir.

Üniter devlet: Ülke, millet, etnik yapı, egemenlik unsurları ve yasama, yürütme, yargı organları bakımından teklik özelliği gösteren devlet şeklidir. Buna tek devlet veya basit devlette denir. Bu devlet modelini geliştiren Fransa'dır. Fransa devrimden sonra merkezi ve tekçi anlayışa dayalı devlet modelini geliştirir. Üniter devlet, ulus-devletin en katı örgütlenmiş modelidir.

Üstyapı: Toplumsal ilişkiler iki temel bölümlenmede değerlendirilebilir ve değerlendirilmektedir. Bunlar; altyapı ile üstyapıdır. Altyapı ekonomiyi, üstyapı ise ideoloji kaynaklı alanları ifade eder. Marks'a göre, bunlar arasında belirleyici olan, ekonomik altyapıdır. Bir toplumun ideolojik, siyasi, hukuki, dini ve kültürel bütünlüğü de üstyapı olarak değerlendirilmektedir.

Materyalist dünya görüşüne göre, hukuki ve siyasi sistemler kendiliğinden oluşmazlar. Devleti ifade eden siyasal sistemle, ideolojik sistemi ifade eden hukuk, eğitim, din, kültür vb. sistemler belli bir ekonomik sisteme dayanırlar ki, buna da altyapı denir. Üst yapıdaki gelişmeler alt yapıyı oluşturan ekonomideki değişmelere bağlıdır. Oysa toplumsal gerçekliğin böyle olmadığı yaşanan pratiklerden anlaşılmıştır. Toplumsal gelişmeleri buna indirgemek materyalizmi kaba yorumlamaktır.

Ütopya: İdeal bir toplum düzenini ya da yönetim biçimini ortaya koyan bir tasarım olarak, yaşayanlarına kusursuz bir düzen içinde var olma olanağı sağladığı kabul edilen ideal ülke. Sözcük olarak Yunanca "hiçbir yer" ya da "olmayan yer" anlamına gelir.

Bilinen ilk ütopya örneği, Platon'un Devleti ve Yasaları'dır. Platon'un bu eserlerinde olduğu gibi, bazı düşünürler, içinde yaşadıkları toplumsal düzenin iyileştirilemeyeceğine inandıkları için, gerçekleşme şansı çok fazla olmayan, ideal hatta düşsel bir toplum düzeni tasarlamışlardır. Bu çerçevede içinde düşünür, insanlar için her bakımdan ideal olduğuna inandığı, yetkin bir toplumsal düzen tasarlar ve insanın, dolayısıyla da toplumun kurtuluşunun, ancak bu ideal düzen yaşama geçirildiği takdirde mümkün olduğunu savunur.

Ütopya, ideal bir toplum düzeni ortaya koyduğu için bir değeri vardır. Bir olgu olarak hayata geçirilemese bile, ona bir şekilde yaklaşmak mümkündür. İkinci bir husus olarak bir ütopyanın, ideal bir toplum düzeni oluşturduğu ve var olan toplum düzenlerine değer biçerken kullanılacak bir standart sağladığı için bir değeri vardır.

Oysa ütopya belli bir takım akli ve ahlaki ilkelere, insana ve tarihi değer yargılarına dayanarak ya da bir takım teknolojik imkânlar tasarlamak suretiyle, insanı var oluşu mümkün, en iyi şekli ile gerçekleşmesini sağlayacak, alternatif dünyalar ortaya koyan, eleştirel ve yaratıcı bir düşünce olarak ütopyacılık, sosyal eşitsizliği, cinsel baskıyı, ekonomik sömürüyü ve benzeri diğer baskı ve hâkimiyet formlarını aşmayı amaçladığı için, var olan mevcut statükoları da şiddetle eleştirir.

Düşünce tarihinin belli başlı ütopyaları; Platon'un Devlet'i, Tommaso Campanella'nın Güneş Ülkesi, Thomas More'un Ütopya'sı ve F. Bacon'un Yeni Atlantis'i sayılabilir.

Vahşi uluslaştırma: Bir kabiledaki, bir aşiretteki veya bir kavimdeki egemen kesimlerin iç baskı zoru ile uluslaştırma veya dış sömürgecilik tarafından kendi ulusal varlığını diğer kabile, aşiret ve etnik yapılara zorla, şiddetle dayatma, asimile etme ve kendi kültür potasında eritme.

Variyet: Bir kişinin, bir kurumun, bir devletin zenginliği, malı, mülkü, serveti.

Varyant: Fransızca bir kelime olup, herhangi bir şeyin aslından az çok ayrılan farklı biçimleri-ne, değişik düzeylerine denir.

Vatan: Bir halkın, bir topluluğun veya bir ulusun üzerinde yaşadığı yeryüzü parçası. Buna yurtta denir. Bu tanım dar ve coğrafik bir tanımdır. Asıl tanımı siyasidir. Çünkü kökenleri eskiye dayanmakla beraber, ulus-devletle gündeme gelmiştir. Ancak salt ideolojik ve siyasi yaklaşımlarla da bunu ifade edemeyiz. “Siyasal ulusçuluğu aşan, ondan daha eski halkların uzun tarihleri boyunca yerleşmiş oldukları coğrafya alanlarına vatan denilebilir.”

Vecibe: Arapça bir kelime olup görev, vazife, ödev, boyun borcu, zorunluluk vb. anlamına gelir.

Velev ki: Arapça bir kelime olup, ister, isterse, olsa da, kaldı ki, hatta, dahi vb. anlamında kullanılan bir bağlaçtır.

Vulger: Bayağı, kaba anlamında Latince deyim.

Y-y

Yafta: Etiket de denir. Üzerine asıldığı veya yapııştırıldığı şeylerle ilgili bilgi veren yazılı kâğıt. Orduda askerin hangi sınıfa dahil olduğunu gösteren işaret.

Yahudilik: Hz. Musa'nın geliştirdiği tek tanrılı ilk semavi dindir. Buna Musevilikte denir. Yahudilik ırk ve kavmi esaslara dayanan dini bir inançtır. Kutsal kitabı Tevrat'tır. Buna Ahdi Atik, Kitabı Mukaddes de denir. Ahdi Atik üç temel kitaptan oluşur. Bunlar Tevrat (Torah), peygamberler (Nebilim) ve Ketubimdir. Tevrat sadece dini bilgileri ve ahlaki öğütleri vermekle kalmaz, İbrani halkının Mısır egemenliğinden kurtuluşunu ve bir halk olarak doğuşlarını da belirler. Bunun için kanun ve yasa koyar. Bu yüzden Yahudiliğe, ‘ulus yaratan din’ de denir.

Musevi teolog İbn-i Meymun, Yahudiliği şu başlıklar altında toplamıştır:

- 1-Tanrı dünyanın yaratıcısıdır.
- 2-Bir ve tektir.
- 3-Tanrı ruhtur.
- 4-Tanrı Ölümsüzdür.
- 5-Sadece Tanrı'ya dua edilmelidir.
- 6-İsrail peygamberlerinin bütün sözleri gerçektir.
- 7-Musa, peygamberlerin en büyüğüdür.
- 8-Yahudilerin benimsediği yasa, Musa'ya Tanrı tarafından vahyedilmiştir.

ÖZGÜRLÜK SOSYOLOJİSİ

- 9-Onu değiştirmeye kimsenin gücü yetmez.
10-Tanrı, İnsanların bütün eylemlerini görür.
11-Tanrı, Emirlerini yerine getirenleri ödüllendirir.
12-Tanrı Peygamberlerin müjdelediği Mesih'i gönderecektir.
13-Tanrı Ölülerini diriltecektir.

Yeknesak: Farsça bir kelime olup tekdüze, tekörnek, monoton anlamındadır.

Z-z

Zendik: Aryen kökenli bir kelimedir. Zerdüştlük inancında çok kullanılır. Bilmek kelimesinin kökenidir. Günümüzde bilim anlamında kullanılan sciend kelimesinin de kökenidir.

Zerdüş: Zerdüştlük dininin kurucusu peygamber, bilge, filozof. Farklı zamanlarda yaşayan üç Zerdüş'ten bahsedilmektedir. Sonuncusu Avesta'yı getiren Zerdüş olup, ne zaman yaşadığı tam olarak bilinmemektedir. Ancak kimi iddialar MÖ. 7.-6. yüzyılda yaşadığını iddia etmektedirler. Çok tanrılı inançtan tek tanrılı inanca geçişte çok önemli rol oynamıştır.

Zerdüş'ün kurduğu dine isminden hareketle Zerdüştlük denir. Zerdüştlük düalistik bir dindir. Aydınlık ve karanlıkta ifadesini bulan iyiliğin ve kötülüğün mücadelesini yansıtır. Bu anlamda ah-laki yönü ön planda olan bir dindir. Din kadar ahlak felsefesi arak da değerlendirilebilir. Sokrates ve Konfüçyüs'le yakın zamanlarda yaşamış olup, savundukları farklı olsa da, temelde yaklaşımları ah-lak felsefesi anlamında ayı doğrultudadır. “İyi düşün, doğru söyle, güzel yap” özdeyişi ahlaki yak-laşımını gösterdiği gibi, bu yaklaşımı günümüzde bile temel ahlak değeridir.

Zerdüştlüğe göre, evrenin yaratıcısı iyilik tanrısı olan Ahura Mazdadır. Ehriman ise, kötülük tanrısıdır ve insanları hep kötülüğü yönlendirir. Bu yüzden Ahura Mazda ile sürekli çatışma halin-dedir. Ancak bu çatışmanın sonucunda iyilik, aydınlık, bilgeliği temsil eden Ahura Mazda üstün ge-lecektir. Zerdüş'tün doğa, kadın ve hayvanlara yaklaşımı da çok farklıdır. Doğayla dost olmayı, ka-dınla eşit bir yaklaşımı ve hayvanları da koruma yaklaşımını dillendirir. Bu yaklaşımları Zerdüş'tün kölecilik karşıtı yaklaşımlarını, özgürlük yönlü eğilimlerini ve tarıma dayalı bir toplum istemlerini gösterirler.

Zigurat: Sümerlilerin geliştirdikleri tapınaklara verilen addır. Kavram olarak tanrı dağı an-la-mına gelmektedir. Tabandan başlayarak daralarak kat kat yükselen piramit şeklindeki yapılarıdır. Tapınak bu yapıların en tepesindeki teras katında bulunur. Kimi arkeologlara göre ziguratlar tapınak değil, rahip ve müneccimlerin yıldızları ve gökyüzünü izledikleri ilk rasathanelerdir.

Mezopotamya'da yapılan arkeolojik kazılarda bulunan edebi yapıtlara Sümerlilerin mitolojik dünyası yansımıştır. Sümer uygarlığı şehir uygarlığına dayanır. Her şehrin bir tanrısı ve bu tanrıları temsilen bir hükümdarı vardır. Bu hükümdarın birinci işlevi tanrıyı hoşnut etmek için ona bir ev yapmaktır. Zigurat, tanrıları hoşnut etmek için yapılan evdir. Tanrılar genelde yüksek yerlerde otu-

rurlar. Bu yüzden tanrı evleri genelde dağların doruklarında, tepelerin zirvesinde olur. Ancak aşağı Mezopotamya'da dağlık alanlar, tepelikler yoktur. Bunu gidermek için Ziguratları yükseltmişlerdir. Bununla yapay bir tepelik yaratmak istemişlerdir.

Tanrı evi olarak inşa edilen bu tapınaklarda yeni bir sistem, yeni bir uygarlık oluşturulmuştur. Sınıflı uygarlık bu tapınaklarda mayalanır. Ziguratlar, sınıflı uygarlığın ve onun tüm kurumlarına 'dölyatağı' olur.

Zillullah: Tanrı'nın gölgesi anlamındadır. Din sosyolojisinde sık kullanılan bir kavramdır. İnsanın tanrı karşısındaki duruşunu, konumunu belirler.